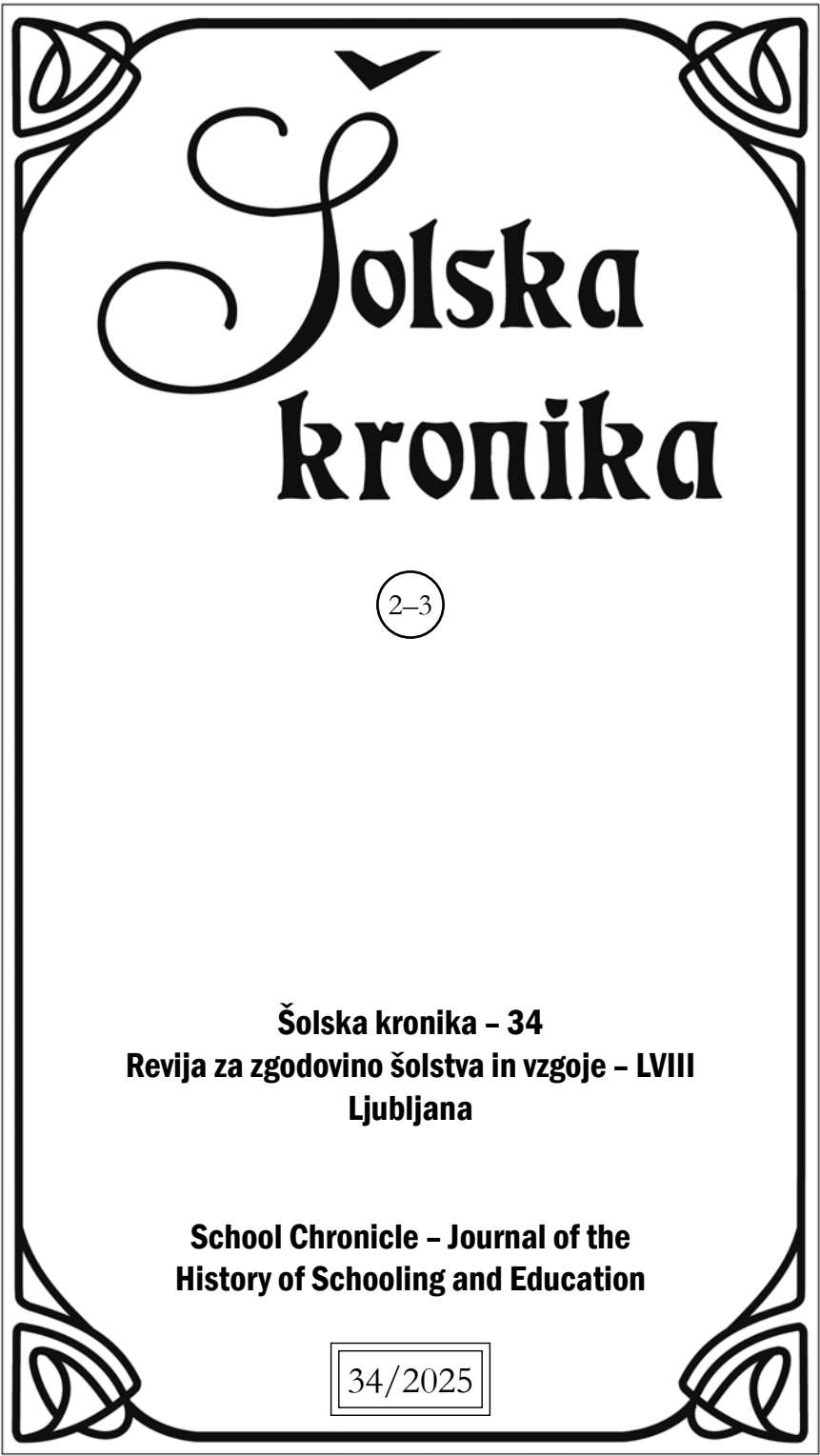

Šolska kronika

2-3

34/2025

Šolska kronika

2-3

Šolska kronika – 34
Revija za zgodovino šolstva in vzgoje – LVIII
Ljubljana

**School Chronicle – Journal of the
History of Schooling and Education**

34/2025

SCHOOL CHRONICLE – JOURNAL OF THE HISTORY OF SCHOOLING AND EDUCATION
– BULLETIN OF THE SLOVENIAN SCHOOL MUSEUM. LJUBLJANA, SLOVENIA.

Urednik / Editor: Anton Arko

Uredniški odbor / Editorial board: Anton Arko, mag. Marjetka Balkovec Debevec, dr. Dragica Čeč, dr. Theodor Domej (Avstrija / *Austria*), dr. Darko Friš, Gregor Gartner, dr. Boris Golec, Ksenija Guzej, Matic Intihar, Klara Marija Keršič, dr. Piotr Kopiec (Poljska / *Poland*), Polona Koželj, mag. Marija Lesjak Reichenberg, Marko Ljubič, dr. Simon Malmenvall (namestnik urednika / *Deputy editor*), dr. Zdenko Medveš, mag. Stane Okoliš (odgovorna oseba izdajatelja / *Responsible person for the publisher*), dr. Mojca Peček Čuk, dr. Leopoldina Plut Pregelj (ZDA / *USA*), dr. Edvard Protner, Mateja Pušnik, dr. Vladislav Puzović (Srbija / *Serbia*), Mateja Ribarič.

Članke je recenziral uredniški odbor. Za znanstveno vsebino člankov odgovarjajo avtorji. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira. / *The articles have been reviewed by the Editorial Board. The authors are solely responsible for the content of their articles. No parts of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and full mention of the source.*

© Slovenski šolski muzej / *Slovenian School Museum, Ljubljana*

Redakcija te številke je bila zaključena 28. 11. 2025.

The editing of this issue was completed on November 28th, 2025.

Prevodi / *Translation:* Alenka Ropret (angleščina / *English*)

Lektoriranje / *Proofreading:* Marjeta Žebovec (slovenščina / *Slovene*)

Paul Steed (angleščina / *English*)

Uredništvo in uprava /

Editorial and administrative office:

Slovenski šolski muzej, Plečnikov trg 1,
SI-1000 Ljubljana, Slovenija

Telefon, fax / *Phone, Fax:*

+3861 2513 024

E-pošta / *E-Mail:*

tajnistvo@solskimuzej.si

Spletna stran / *Website:*

www.solskimuzej.si

Transakcijski račun / *Bank Account No.:*

01100-6030720893

Sofinancira / *Co-financed by:*

Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje /
Ministry of Education

Javna agencija Republike Slovenije za raziskovalno in
inovacijsko dejavnost - ARIS /
Slovenian Research and Innovation Agency

Izdajatelja / *Publishers:*

Slovenski šolski muzej / *Slovenian School Museum*
Zveza zgodovinskih društev Slovenije /
Historical Association of Slovenia

Oblikovanje in računalniški prelom /

Design and Computer Typesetting:

Matjaž Kavar, RAORA d.o.o.

Tisk / *Printed by:*

Abo grafika d.o.o.

Naklada / *Number of copies:*

250 izvodov

Revija je vpisana v razvid medijev pri Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije pod zaporedno številko 43, z dne 14. 2. 2002.

Šolska kronika – revija za zgodovino šolstva in vzgoje je vključena v / *School Chronicle – Journal of the History of Schooling and Education is included in:*

Scopus, Directory of Open Access Journals (DOAJ), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS), Index Copernicus, MIAR, ProQuest, EBSCO, COBISS, dLib.

Š O L S K A K R O N I K A
REVIJA ZA ZGODOVINO ŠOLSTVA IN VZGOJE
Glasilo Slovenskega šolskega muzeja, Ljubljana

Leto 2025, številka 2–3

Letnik 34 – LVIII

School Chronicle

Journal of the History of Schooling and Education.

Bulletin of the Slovenian School Museum, Ljubljana, Slovenia.

VSEBINA / CONTENTS

ČLANKI OB 30. OBLETNICI PONOVRNE UVEDBE MATURE / ARTICLES
ON THE 30th ANNIVERSARY OF THE REINTRODUCTION OF THE
MATURA EXAM

Mateja Ribarič, Marjetka Balkovec Debevec: **Od mature do mature:**

175 let od prve mature, 30 let ponovne uvedbe mature ...247–267

*From Matura to Matura: 175 years since the first Matura exam
and 30 years since its reintroduction*

Simon Malmenvall: **Kulturnozgodovinsko ozadje ustanovitve**

Zavoda svetega Stanislava in prve mature v slovenskem jeziku ...268–280

*The Cultural-Historical Background of the Establishment
of the Saint Stanislaus Institute and the First Matura Exam
in the Slovenian Language*

Darko Zupanc: **Matura, poklicna in splošna: Potreba po višji ravni**

splošnega znanja ob zaključku srednješolskega izobraževanja ...281–313

*Vocational and General Matura Exams: A higher level of general
knowledge required upon completion of secondary education*

Marina Tavčar Krajnc: **Razvojna vprašanja mature**

...314–337

Development of the Matura Examination System

- Darko Zupanc, Gašper Cankar: Kolikor si znal, toliko boš veljal. Koliko veljajo maturanti v odraslosti – dvajset do trideset let po ponovni uvedbi mature 1995+?** ...338–363
The More You Know, the More Valuable You Are. How valuable are grammar school graduates as adults, 20 to 30 years after the reintroduction of the Matura exam in 1995?

- Valentin Bucik: Perspektive splošne mature na temeljih 30-letne tradicije in izkušenj** ...364–391
The Outlook for the General Matura Is Based on 30 Years of Tradition and Experience

ČLANKI IN PRISPEVKI / ARTICLES AND ANOTHER CONTRIBUTIONS

- Dušan Brešar: Frančiška Glaser, učiteljica, ki je slepim omogočila branje v materinščini** ...393–408
Francisca Glaser: The teacher who enabled the blind to read in their mother tongue

- Alenka Divjak, Lea-Marija Colarič-Jakše: Ustanavljanje slovenskih gostilničarskih šol v Kraljevini SHS/Jugoslaviji skozi optiko strokovnih časopisov Gostilničar (1914–1930), Gostilničarski list (1923–1930) in Gostilničarski vestnik (1931–1941)** ...409–436
Establishment of Slovenian Vocational Schools for Innkeepers in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes/Yugoslavia Through the Lenses of the Professional Newspapers Gostilničar (1914–1930), Gostilničarski list (1923–1930) and Gostilničarski vestnik (1931–1941)

- Jasna Marija Kogoj: Učiteljska pot profesorice Alojzije Brus** ...437–452
The Teaching Career of Professor Alojzija Brus

- Urška Gruden, Monika Govekar Okoliš, Nives Ličen: Izobraževanje starejših na Univerzi v Ljubljani** ...453–478
Education for the Older Adults at the University of Ljubljana

JUBILEJI / ANNIVERSARIES

Ivan Prijatelj, Fran Jesenko, Milan Škerlj ...479-482

IN MEMORIAM

Aleksandra Pirkmajer Slokan ...483-484

IZ MUZEJSKEGA DELA / MUSEUM ACTIVITIES

Stane Okoliš: Slovenski šolski muzej v letu 2024 ...485-528

POROČILA IN OCENE / REPORTS AND REVIEWS

Razstava Matura kot čarobna palica ...529-543

Horuk v nove čase – socialistični vrtec za otroka moderne družbe

Kakšno šolo v prelomnih časih?

Slovenski šolski muzej pri delovanju Komisije za Valvasorjeva odličja

AVTORJI PRISPEVKOV Šolske kronike št. 2-3, 34/LVIII, 2025 / ...544
LIST OF AUTHORS

SODELAVCI Šolske kronike št. 2-3, 34/LVIII, 2025 / ...545-546
LIST OF CONTRIBUTORS

NAVODILA AVTORJEM IN AVTORICAM ...547-548
INSTRUCTIONS TO AUTHORS

Šolska kronika – revija za zgodovino šolstva in vzgoje. Glasilo Slovenskega šolskega muzeja, Ljubljana (Slovenija) je slovenska znanstvena in strokovna revija za zgodovino šolstva, pedagogike in vzgoje, ki jo od leta 1992 samostojno izdaja Slovenski šolski muzej v Ljubljani. Revija ima začetke v skupnem zborniku šolsko-pedagoških muzejev v Ljubljani, Zagrebu in Beogradu, ki je začel izhajati leta 1964 kot Zbornik za zgodovino šolstva in prosvete.

School Chronicle – Journal of the History of Schooling and Education. Bulletin of the Slovenian School Museum, Ljubljana (Slovenia), is a Slovenian scientific and professional publication concerned with schooling, pedagogy and education. Since 1992 it has been independently issued by the Slovenian School Museum in Ljubljana. The Miscellany has developed from a joint publication of the school-pedagogical museums in Ljubljana, Zagreb in Belgrade, which began to be published in 1964 under the title of A Miscellany of the History of Schooling and Education.

<https://solskimuzej.si/solske-kronike/>
<https://solskimuzej.si/en/school-chronicle/>

Članki ob 30. obletnici ponovne uvedbe mature

UDK 373.5:37.091.26:94(497.1)"1850/2025"
1.01 Izvirni znanstveni članek
Prejeto: 23. 9. 2025

Mateja Ribarič*
Marjetka Balkovec Debevec**

Od mature do mature 175 let od prve mature, 30 let ponovne uvedbe mature *From Matura to Matura: 175 years since the first Matura exam and 30 years since its reintroduction*

Izvleček

Prvi del prispevka (avtorica Mateja Ribarič) obravnava 175-letno tradicijo mature na slovenskih tleh, leta 1850 so jo prvič opravljali dijaki klasičnih gimnazij v Ljubljani, Celovcu in Gorici. Sprva je obsegala skoraj vse predmete, z reformo leta 1908 se je bistveno zožila. Maturο so imeli tudi na realkah in učiteljskih. Prva matura v slovenskem jeziku je potekala leta 1908 na realki v Idriji, v celoti pa leta 1913 na škofjski klasični gimnaziji v Šentvidu pri Ljubljani. Do leta 1896 je bila dostopna le fantom; dekleta so jo začela opravljati pozneje, a sprva brez pravice do študija. Leta 1958 je osemletno gimnazijo zamenjala štiriletna, maturο pa je zamenjal zaključni izpit. Z Zakonom o usmerjenem izobraževanju leta 1980 je bil zaključni izpit ukinjen.

Abstract

The first part of the paper (author Mateja Ribarič) discusses the 175-year tradition of the Matura in the Slovenian territory. The exam was first taken by the students of classical grammar schools in Ljubljana, Klagenfurt and Gorizia in 1850. Initially covering almost all subjects, the scope of the exam was significantly narrowed by the 1908 reform. The Matura exam was also offered at real schools and teacher training colleges. The first Matura exam in the Slovenian language took place in 1908 at the real school in Idrija, and the first full Matura in 1913 at the diocesan classical grammar school in Šentvid near Ljubljana. Until 1896, it was only open to boys. Girls began taking it later, but initially without the right to study. In 1958, the eight-year grammar school

* Mateja Ribarič, muzejska svétnica, Slovenski šolski muzej,
e-pošta: mateja.ribarič@solskimuzej.si

** Mag. Marjetka Balkovec Debevec, muzejska svétnica, Slovenski šolski muzej,
e-pošta: marjetka.balkovec@solskimuzej.si

Drugi del prispevka (avtorica Marjetka Balkovec Debevec) prinaša pogled v obdobje ponovne uvedbe mature v srednjem šolstvu pred tremi desetletji. Leta 1995 je bila izpeljana prva matura kot centralno voden državni izpit z zunanjim preverjanjem znanja. Nastala je v obdobju političnih in družbenih sprememb in se oblikovala v transparenten ter mednarodno primerljiv sistem, ki ga vodi Državni izpitni center (RIC). Od leta 2002 naprej se ločeno razvijata dve obliki – splošna in poklicna matura. Na spremembe je vplival tehnični in družbeni razvoj, prelomni so bili izzivi pandemije, ki so pospešeno vplivali na digitalizacijo ter nove pristope k izvedbi. Prispevek izpostavlja tudi kritične poglede na preobremenjenost dijakov in formalizem izpitov, predstavi maturantske šege in navade. Vsebinsko 30-letnega razvoja mature in 175-letnico začetkov mature na naših tleh je Slovenski šolski muzej osvetlil z razstavo Matura kot čarobna palica.

was replaced by a four-year one, and the Matura was replaced by a final exam. This final exam was then abolished by the 1980 Career-Oriented Education Act.

The second part of the paper (author Marjetka Balkovec Debevec) reflects on the reintroduction of the Matura exam to secondary education three decades ago. In 1995, the first Matura was held as a centrally administered national exam with external assessment. Created during a period of political and social change, it has evolved into a transparent and internationally comparable system overseen by the National Examinations Centre (RIC). Since 2002, two forms have been developed separately: the General Matura Exam and the Vocational Matura Exam. Changes have been driven by technical and societal developments, with the challenges posed by the pandemic being a turning point, accelerating digitisation and new approaches to implementation. The paper also discusses critical perspectives on student overload and exam formalism, while presenting secondary school graduation customs and habits. To mark the 30-year development of the Matura and the 175th anniversary of its introduction to Slovenian territory, the Slovenian School Museum has devised an exhibition called 'Matura as a Magic Wand'.

Ključne besede: matura, gimnazija, realka, slovenski jezik, zaključni izpit, Državni izpitni center

Keywords: Matura, grammar school, real school, Slovenian language, final exam, National Examinations Centre

1. Od zrelostne skušnje do mature

Izraz *matura* izvira iz latinske besede *maturus*, ki pomeni zrel, dorasel ali pripravljen na nadaljnji razvoj. 175 let razpeta med šolsko tradicijo in novimi zahtevami časa, je šla matura skozi razgibana obdobja in doživljala vzpone in padce. V tem času se je spreminjalo tudi ime: od zrelostne skušnje in zrelostnega izpita v začetnem obdobju, višjega tečajnega izpita v obdobju med obema vojnama do zaključnega izpita vse do 1984 in maturitetnega izpita od 1995 naprej. A v zavesti vseh je ostala največkrat beseda matura, ki pomeni dokaz zrelosti – za študij in življenje. Označuje zaključek gimnazije oz. srednješolskega izobraže-

vanja in vstop na univerzo ali v poklicno življenje. Namen zrelostnega izpita ni v dokazovanju podrobnega znanja iz posameznih predmetov v obsegu obdelane snovi, temveč »izpričati duševno zrelost in splošno izobrazbo s primernim duševnim obzorjem«. Zrelost se kaže v sposobnosti samostojnega pridobivanja znanja, ki ne pomeni le ponavljanja že povedanega, ampak tudi oblikovanje novega. Znanje pa ni le znanje v šolskih učbenikih, ampak tudi vse izkušnje, ki jih dijaki dobijo v času svojega šolanja, da lahko ob koncu mature zapojejo iz vsega srca *Gaudeamus igitur* – veselimo torej se!¹

Dr. Josip Vošnjak se takole spominjal svoje mature na gimnaziji na Dunaju leta 1852:

»Leta 1851 je učna uprava vpeljala maturo in mi, ki smo tačas bili v 8. letu, smo prvi bili tako nesrečni, da smo se morali podvreči temu pravzaprav čisto nepotreb-nemu izpitu. Kaj naj dokaže matura? Da je učenec goden za prestop na univerzo? Ali ni to dokazano za vsakega po letnih izpričevalih in sploh po njegovem učenju in napredku tekom 8 let? Ako je učenec do 8. leta dobro izhajal, itak ne bo padel in ga po nepotrebem mučijo, da v zadnjem semestru ves v strahu pričakuje strašnih dni. Pregleduje svoje knjige, da bi popolnil svoje znanje in končno izprevidi, da je tu in tam že kaj pozabil, a da bi vse pozabljeno spet stlačil v možgane, vseh vednosti prenapolnjene, spoznava za nemogoče in še bolj se ga lotita strah in skrb. Tudi mi smo se bali mature in jaz sam, dasi sem bil zmerom odličnjak, sem imel v poslednjem semestru ne male skrbi, kako da bodem izhajal ... Naposled stvar ni bila tako huda, kakor smo si domišljali. Maturo smo vsi prestali, ki bi tudi sicer dobili ugodno semestralno izpričevalo, padli pa le tisti, ki so se že med letom borili z dvojkami. Jaz sem dobil izpričevalo z odliko. Ko sem ga v rokah imel, sem čutil tako zadovoljnost, kakor vojskovodja po dobljeni bitki.«²

Iz revolucije se je rodila – MATURA

Marčna revolucija leta 1848 ni prinesla sprememb na osnovnošolski stopnji, se je pa zgodila sprememba na srednješolski. Šolska reforma v porevolucijskem letu 1849 je pod vplivom Humboldtove ureditve pruskega šolstva z dokumentom Entwurf zur Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich – Osnutek organizacije gimnazij in realk v Avstriji prinesla deželam tedanje Habsburške monarhije moderno gimnazijo. Avstrijska gimnazija se je iz dotlej šestrazredne spremenila v osemrazredno gimnazijo. Uvedli so nov predmetnik in učni načrt. Med novostmi je bila tudi uvedba maturitetnega izpita kot končnega izpita, ki je bil pogoj za vpis na univerzo. Na začetku je matura obsegala vse gimnazijske predmete (razen verouka in filozofske propedeutike). Konec šolskega leta 1849/50 so na gimnazijah v Ljubljani, Celovcu in Gorici dijaki opravljali prve mature na Slovenskem. V Ljubljani je leta 1850 po septembrskem ustnem roku prva spričevala

1 Janez Bogataj, *Gaudeamus igitur : šege in navade maturantov na Slovenskem*, Ljubljana, 1997, str. 68.

2 Josip Vošnjak, *Spomini*, Ljubljana 1905, str. 33–34.

zrelosti dobilo 36 dijakov, med njimi sedem z odliko (tudi Etbin Costa in Janez Trdina).³ Sledile so mature na gimnazijah v Mariboru leta 1851, Celju in Trstu leta 1852, v Novem mestu leta 1855 in Kopru leta 1858. Pisni del izpita je obsegal sestavek v učnem jeziku (nemščina), prevod iz latinščine in grščine, prevod v latinščino in grščino, matematično nalogo ter spis v deželnem jeziku (slovenščina). Ustno so odgovarjali iz učnega jezika – nemščine, latinščine in grščine, zgodovine in geografije ter fizike. Teme so predlagali profesorji posameznih predmetov, izbral deželni šolski inšpektor. Na ustnem delu so bili izpraševalci profesorji teh predmetov. Pravico do opravljanja maturitetnega izpita in vpisa na univerzo so imeli gimnazijci klasičnih in kasneje realnih gimnazij.⁴

Je pa li dandanes zrelostni izpit res tako grozovit in tako strašilo?

Na začetku 20. stoletja so se pojavljala različna mnenja o težavnosti mature. Tako je pisal leta 1908 pred spremembami pri maturi gimnazijski profesor dr. Josip Tomišek: *»Je pa li dandanes zrelostni izpit res tako grozovit in tako strašilo? Z mirno odločnostjo moremo trditi: Ne! Ako se vrši količkaj po šolskih zakonih in v njih duhu! V prejšnjih časih, da, tedaj je bila matura res prava muka in je dijaku res nalagala toliko dela, da ga je zmagal le tisti, ki je bil v odličnejši meri sposoben in voljan za duševno delo!«*⁵

S šolsko reformo 1908 (Marchetova reforma) se je obseg mature precej zmanjšal – prizadevanja za odpravo zrelostnega izpita so delno uspela. Iz pisnega dela sta odpadla prevoda iz latinščine in grščine v materinščino (nemščina) in matematična naloga, iz ustnega dela pa fizika. Prevajali so le odlomek iz latinščine in grščine v učni jezik ter pisali spis v nemščini, slovenski dijaki tudi v slovenskem jeziku.

Maturo pa so lahko opravljali tudi na realki, ki je bila vrsta srednje šole in je poudarjala naravoslovne in tehnične predmete, manj pa klasične jezike in humanistiko. Z opravljenjo maturo na realki so se dijaki lahko vpisali na tehnične in naravoslovne študijske programe. Višja realka se je končala z maturo, ki je omogočala vstop na tehniške visoke šole po letu 1870.

Maturo so poznali tudi na učiteljskih. Zrelostno spričevalo so dobili po opravljenih izpitih iz vseh učnih predmetov na štiriletnih učiteljskih po zakonodaji leta 1869. Zahteven izpit je obsegal pisni, ustni in praktični del. Pisni del (klavzurna naloga) so opravljali iz pedagogike, učnega jezika, matematike, prirodopisa, naravoslovja, geografije in zgodovine. Pridobljeno zrelostno spričevalo pa maturantov učiteljskih ni usmerjalo v univerzitetni študij, ampak na začasno učiteljsko mesto, po opravljenem strokovnem izpitu pa na stalno.

3 Slovenski šolski muzej, knjižnica, zbirka letnih poročil, Jahresbericht des k. k. Staats - Obergymnasiums, Laibach, 1851, str. 31.

4 Jože Ciperle, *Gimnazije na Slovenskem v letu 1848 ter njihov razvoj do leta 1918*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1979, str. 17–22.

5 Branko Šuštar, Maturitetne naloge: kratek pogled na nekaj naslovov pisnih zrelostnih izkušenj, *Od mature do mature* (ur. Mateja Ribarič), Ljubljana 1998, str. 77.

Slovenski jezik na maturi

V prvih letih uvedbe mature slovenščina ni bila priznana kot materinščina slovenskih maturantov, ampak je bila to nemščina ali italijanščina. Pojavila se je leta 1850 med izpitnimi predmeti tistih maturantov, ki so slovenščino obvezno obiskovali v 8. razredu, vendar je bila priznana le kot drugi deželni jezik. S šolskim letom 1908/09 je izšel odlok, da morajo maturanti na gimnazijah na slovenskem ozemlju pisati maturitetno nalogo iz nemškega in slovenskega jezika, s tem je slovenščina pri maturi postala bolj ali manj enakovredna nemščini.

Slovenščina je postala glavni predmet na maturi leta 1919 s prenovno učnih načrtov večine gimnazij iz klasičnih v realne ter z novimi predpisi za maturo. To obdobje je bilo na področju izobraževanja za Slovenijo prelomno, saj so se takrat s pričetkom izvajanja mature v slovenskem jeziku pričele tudi velike strukturne spremembe v izobraževalnih programih in na sami maturi.

Prva matura za sedemrazredne realke je po veljavni šolski zakonodaji v slovenskem jeziku, prav tako tudi v nemškem jeziku, potekala leta 1908 v Idriji. Mestna realka v Idriji je bila ustanovljena leta 1901 kot mestna nižja realka, ki je bila 1905 razširjena v višjo realko in je v šolskem letu 1909/1910 postala državna.

Prva matura, ki je v celoti potekala v slovenskem jeziku, je potekala v juniju in juliju 1913 na takratni Knezoškofijski privatni gimnaziji v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano (ustanovljena leta 1905). Zrelostni izpit je opravljalo vseh 30 dijakov 8. razreda gimnazije. Vsi so maturo opravili, kar polovica jih je dosegla najboljši uspeh »zreli z odliko«. Pisni izpiti so potekali od 9. do 12. junija 1913. Ustni izpiti so bili od 5. do 9. julija 1913 iz slovenščine, nemščine, latinščine, grščine, domovinoznanstva in matematike. Zaradi razlik med realco in gimnazijo so bili zrelostni izpiti po vsebini različni: na realki v Idriji so na prvi maturi 1908 pisali pisne naloge iz nemščine, slovenščine, francoščine in opisne geometrije, na škofijski gimnaziji v Šentvidu pa prvič leta 1913 iz latinščine, grščine, nemščine in slovenščine. Na ustnem delu izpita so odgovarjali tudi iz drugih predmetov, na idrijski realki v slovenskem ali nemškem jeziku, na šentviški gimnaziji pa v slovenskem jeziku.⁶

Do ustanovitve prve popolne državne gimnazije v slovenskem jeziku je prišlo šele tik pred prvo svetovno vojno v šolskem letu 1913/1914 v Gorici.

Prve maturantke

Dekleta zelo dolgo niso imela vstopa v gimnazije. Šele leta 1872 jim je bilo dovoljeno, da se smejo vpisati v gimnazije kot privatistke, kar je pomenilo, da so se morale učiti doma ali v kakem zasebnem učnem zavodu, ob koncu semestra pa so morale na gimnaziji opravljati izpite. Leta 1896 so dekleta lahko opravljala

⁶ Slovenski šolski muzej, knjižnica, zbirka letnih poročil, IX. izvestje knezoškofijske privatne gimnazije v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano, 1914, str. 53.

maturitetni izpit na deških gimnazijah, le v njihovih spričevalih ni bilo klavzule o zrelosti – maturitetno spričevalo jim ni omogočilo vpisa na fakulteto. Prve privatistke na gimnazijah na slovenskem ozemlju zasledimo od leta 1898 dalje.

Po letu 1910 so bile lahko prisotne pri pouku kot hospitantke, pouku so sledile le kot poslušalke na deških gimnazijah: »Leta 1910 je izšel odlok, da lahko dekleta obiskujejo vse predmete na deških šolah, toda le v krajih, kjer ni ženskih učiteljišč, dekliških višjih šol ali dekliških licejev. Število deklic v posameznem razredu ni smelo presegati 5%.«⁷ Vendar jih profesorji niso spraševali niti niso popravljali njihovih nalog. Večinoma so maturo opravile zelo uspešno. Prvo maturantko na gimnazijah v naših krajih zasledimo leta 1900 na koprski višji gimnaziji. To je bila Medea Norsa, rojena v Trstu leta 1877. Nameravala je študirati filologijo v Gradcu, a je doktorirala iz književnosti v Firencah. Od 1907 do 1912 je učila italijanščino na mestnem dekliškem liceju v Trstu.

Prve maturantke s slovenskimi priimki so se pojavile v letu 1908/09, do leta 1910 je maturiralo 7 deklet, od leta 1910–1920 pa še 84 deklet.⁸ Maturantke so bile rojene v zelo različnih krajih, vendar večinoma v bližini kraja mature, stare so bile povprečno 20 let, odločale so se za študij filozofije, medicine, nekoliko manj farmacije, prava, trgovske akademije, kemije in umetnosti. Bile so iz premožnejših družin zdravnikov, advokatov, sodnikov, profesorjev, trgovcev, nekaj pa jih je bilo plemiškega rodu.

Tretji avstrijski državni osnovnošolski zakon 1869 je uveljavil osemletno šolsko obveznost in določil enako izobrazbo za učitelje in učiteljice, poleg moških je odprl tudi ženska državna učiteljišča (Celovec 1870, Ljubljana, Trst 1871, Maribor 1874, Gorica 1875), delovala so tudi privatna ženska učiteljišča, ki so jih imele redovnice (Ljubljana, Škofja Loka, Maribor). Tako so lahko dekleta na ženskih učiteljiščih nadaljevala šolanje po končani osnovni šoli, kar do takrat ni bilo možno. Na koncu šolanja na učiteljišču je bila matura, s pridobljenim zrelostnim spričevalom pa dekleta niso mogla nadaljevati študija, ampak so kot učiteljice lahko poučevale na osnovnih in strokovnih šolah.⁹

Od šolske reforme 1958 do usmerjenega izobraževanja

Za najpomembnejši mejnik povojnega razvoja gimnazij in mature štejemo leto 1958, ko je bila z reformo ukinjena osemletna klasična gimnazija in uvedena štiriletna gimnazija in zaključni izpit. Do leta 1960 je zaključni izpit obsegal pet predmetov, od tega so bili štirje obvezni, eden pa izbirni. Poleg slovenskega jezika, tujega jezika in matematike je spadala med obvezne predmete tudi zgo-

7 Tatjana Hojan, Naše prve maturantke, *Od mature do mature* (ur. Mateja Ribarič), Ljubljana 1998, str. 70.

8 Janez Kmet, Nekaj podatkov o razvoju naših gimnazij, *Prikazi in študije*, III, 1957, št. 9.

9 Tatjana Hojan, Naše prve maturantke, *Od mature do mature* (ur. Mateja Ribarič), Ljubljana 1998, str. 68–76.

dovina. Peti izbirni predmet so dijaki lahko izbirali med tremi naravoslovnimi predmeti (biologijo, kemijo in fiziko). Leta 1960 pa so dijaki prvič namesto mature opravljali zaključni izpit po novih predpisih. Novost je bila že v tem, da so bile skupaj z gimnazijami predpisane sorodne določbe tudi za tehniške in druge strokovne šole za gospodarstvo in javne službe, kar je bilo razvrednotenje gimnazij in mature, saj so se morali prilagajati manj zahtevnim srednjim šolam, ki so po novem dajale enakovredna zaključna spričevala. To je bilo verjetno obdobje najlažje oblike mature v vsej njeni zgodovini.¹⁰

Usmerjeno izobraževanje je najpomembnejši (in najbolj sporen) reformni projekt, ki je zaznamoval srednje šolstvo med letoma 1981 in 1987, njegovi začetki pa segajo že v leto 1974, ko je bila izdana posebna resolucija 10. kongresa Zveze komunistov Jugoslavije. Sprejem Zakona o usmerjenem izobraževanju aprila 1980 je povzročil postopno preobrazbo srednjih šol, tudi gimnazij.¹¹ Eden najvidnejših znakov je bila odprava gimnazij (in z njimi zaključnega izpita, mature), ki kot preveč elitne in malomeščanske niso najbolj ustrezale duhu časa. Namesto njih so poleg različnih strokovno usmerjenih programov vpeljali usmerjeno izobraževanje pedagoške, naravoslovno-matematične, družboslovno-jezikoslovne, kulturološke usmeritve. Leta 1980 sta bili gimnazija in matura z usmerjenim izobraževanjem dokončno ukinjeni. V šolskem letu 1983/84 je maturirala še zadnja generacija maturantov, leta 1985 pa je dokončala šolanje brez mature ali zaključnega izpita prva generacija dijakov, t. i. usmerjencev.¹²

2. Tri desetletja ponovne uvedbe mature v Sloveniji

Usmerjeno izobraževanje je postajalo predmet kritičnih razmislekov, zato so se že kmalu po ukinitvi mature začele priprave na njeno ponovno uvedbo. Ozračje v osemdesetih letih prejšnjega stoletja so prevečala tudi širša prelomna družbena dogajanja. V socialistični Jugoslaviji je bil sredi 80. let 20. stoletja v vzgoji in izobraževanju načrtovan projekt uvedbe t. i. skupnih programskih jeder z visokim deležem »jugoslovanskih« vsebin, predvidenih v slovenskih šolskih programih. S prizadevanjem za ohranitev nacionalnih pravic v šoli so se v Slove-

¹⁰ Aleš Gabrič, Slovenska matura v jugoslovanski državi, *Od mature do mature* (ur. Mateja Ribarič), Ljubljana 1998, str. 48–56.

¹¹ Zakon o usmerjenem izobraževanju je bil objavljen v Uradnem listu SRS, št. 11/80, 29. 4. 1980, veljaven je bil od 7. 5. 1980, dostopno na: <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO71>; *Usmerjeno izobraževanje: zakon s komentarjem in izvršilnimi predpisi*, Ljubljana: Uradni list SRS; Republiški komite za vzgojo in izobraževanje ter telesno kulturo, 1983.

¹² Marjetka Balkovec Debevec, Šolstvo na Slovenskem od leta 1963 do 1991, *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja III, katalog stalne razstave* (ur. Branko Šuštar), Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2002, str. 118; Marjetka Balkovec Debevec, Zrelostna skušnja. Matura X let – o čem nam pripovedujeta razstava in zbornik ob deseti obletnici splošne mature (1994/95–2004/05), *Šolska kronika: Zbornik ob razstavi Matura X let*, 14, 2005, št. 2, str. 221–231.

niji okrepile demokratične sile. Slovenski književniki, zlasti Ciril Zlobec in Janez Menart, strokovna javnost in nastajajoče organizacije civilne družbe so glasno opozorili na vsiljene vsebine in pomanjkanje prostora za slovenski jezik in kulturo.¹³ Prav odpor do takšnih posegov je postal pomemben del šolske prenove in hkrati korak k narodni samostojnosti. Nastanek samostojne države Slovenije in ponovna uvedba mature v srednjem šolstvu se prepletata in časovno ujemata, povezuje ju tridesetletni razvoj.

***Kaj imata skupnega berlinski zid in slovenska matura?*¹⁴**

Zgodovinski tok dogajanja je sprožal tudi druga gibanja in spremembe po Evropi. Leta 1989 je padel berlinski zid kot simbol železne zaves, ki je ločevala kapitalistični Zahod in komunistični Vzhod.¹⁵ Na izobraževalnem polju na Slovenskem pa so se znova začela intenzivna razmišljanja o maturi. Ravno istega leta, kot je padel berlinski zid, leta 1989, je bila v slovenskem šolstvu sprejeta pomembna odločitev o ponovni vpeljavi mature.¹⁶ Delovna skupina za zaključni izpit in maturo pri Centru za razvoj univerze, ki jo je vodil mag. Zdenko Lapajne s strokovnjaki z univerz, srednjih šol, inštitutov in drugih ustanov, je pripravila in izdala poročilo: zaključni izpit in matura.¹⁷ To poročilo je postalo podlaga za uzakonitev mature v Zakonu o spremembah in dopolnitvah zakona o usmerjenem izobraževanju. Sledile so strokovne razprave in obsežne priprave, ki so pripeljale do uvedbe zaključnih izpitov leta 1991.¹⁸

Od upora do nove mature

V pomladi tega leta so se vrstili prelomni dogodki. V političnem vrhu so potekale zadnje priprave pred razglasitvijo neodvisnosti Slovenije, hkrati pa tudi na prvo izvedbo zaključnih izpitov v usmerjenem izobraževanju. A tok priprav je prekinila afera »zaključni izpit«, dijaki so se uprli in se podali na ulice. Opozarjali so tako na negotovost glede izobraževalnih sprememb v srednjem šolstvu kot na

-
- 13 Skupna programska jedra in slovenstvo, Delo, 1. 9. 1983, str. 7–9; Janez Menart, *Slovenec v Srbslaviji: kulturno politični spisi*, Ljubljana: Knjižna zadruga 2001; *Šola je zakon: izobraževanje in vzgoja na Slovenskem skozi čas: vodnik po stalni razstavi Slovenskega šolskega muzeja* (ur. Marjetka Balkovec Debevec), Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2024, str. 148–149.
 - 14 Naslovne misli in vprašanja se navezujejo na vsebino razstave *Matura kot čarobna palica*, slovesno odprtje Kongresni center Brdo, 15. 4. 2025. Več: Poročilo o razstavi, *Pričujoča številka šolske kronike*.
 - 15 Padec berlinskega zidu, razstava: Ponovno združevanje Nemčije, Europeana, dostopno na: europeana.eu/sl/exhibitions/30-years-ago-the-european-parliament-and-german-reunification/the-fall-of-the-berlin-wall (pridobljeno 15. 3. 2025).
 - 16 Več: Jožko Budin, Nova slovenska matura – od snovanja do desete izvedbe, *Šolska kronika: Zbornik ob razstavi Matura X let*, 14, 2005, št. 2, str. 261–280; Splošna matura 2024, letno poročilo (ur. dr. Igor Saksida), RIC, dostopno na: <https://www.ric.si/splosna-matura/porocila--analize--raziskave/> (pridobljeno: 12. 3. 2025).
 - 17 Poročilo delovne skupine Centra za razvoj univerze: Zaključni izpit in matura, *Naši razgledi*, 38, 21. 4. 1989.
 - 18 Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o usmerjenem izobraževanju, Uradni list SRS, št. 25/89.

premalo študijskih mest v višjem in visokem šolstvu. V razpravah in pogajanjih med prvim ministrom za šolstvo v samostojni Sloveniji dr. Petrom Venceljem in drugimi predstavniki vladne strani na čelu s predsednikom vlade Lojzetom Peterletom ter z Zvezo dijakov Slovenije, je bil naposled dosežen dogovor, izpiti so se izvedli. Mladina je med drugim s transparenti z napisi, kot npr. »Nočemo biti neme priče zgodovine«, pokazala, da želi imeti glas tudi pri oblikovanju šolskega sistema, ki jo neposredno zadeva.¹⁹

Zakaj z maturo mučiti dijake?

Odgovor na zgornje vprašanje, ki se skozi zgodovino vedno znova pojavlja, ni tako preprost, kot se morda zdi na prvi pogled. V obdobju usmerjenega izobraževanja, ko je bila matura odstranjena iz šolskega sistema, so se v praksi hitro pokazale številne pomanjkljivosti: nezadostna primerljivost znanja, omejene možnosti za nadaljnji študij, nejasni kriteriji ocenjevanja. Zato je bil osnovni namen ob ponovni uvedbi mature dvojen: temelj mature sloni na bogati tradiciji, (pre)oblikovana pa mora biti v skladu s sodobnimi spoznanji o izobraževanju v domačem in mednarodnem prostoru. Pomemben dejavnik pri maturi je, da omogoča vstop na najvišjo stopnjo izobraževanja, zato je pri tem izpostavljeno razmerje matura : univerza. Pobuda za ponovno uvedbo mature je vzklikala in zrasla na univerzitetnih tleh. Zakon o Visokem šolstvu je v 38. členu določil, da je uspešno opravljena splošna matura pogoj za vpis na univerzo in zadosten pogoj za vpis v študij, ki po obsegu vpisa ni omejen. Ob tem pa se je kot kompleksno vprašanje pojavljala še vsebinska vrednost znanja, ki ga maturanti prinesejo na univerzitetni študij in se pri tem kot bruci izkažejo ali pa tudi ne.²⁰

Kaj pa, če matura ni čarobna palica?

Leta 1989 so snovalci nove mature v poročilu Centra za razvoj univerze predlagali, da bi dijaki imeli dve možnosti zaključka šolanja: maturo ali zaključni izpit, odvisno od tega, ali želi maturant nadaljevati študij in na kateri stopnji ali pa se želi zaposeliti. Leta 1991 je bil ponovno uveden zaključni izpit, leta 1992 pa je bil objavljen Pravilnik o maturi, imenovane so bile Republiške maturitetne komisije in republiške predmetne komisije, do leta 1994 so potekale intenzivne priprave na maturo. Projekt nove uvedbe mature je bil povezan z dosego štirih temeljnih ciljev: Matura kot pospeševalka notranje prenove, Matura kot ureditev prehoda med srednjo šolo in univerzo; Matura kot zunanji državni izpit; Matura kot informacija in kot povratni vpliv na šolski sistem.²¹ Delovna skupina je razvila

19 Peter Vencelj, Zgodba nekega upora, *Šolska kronika: Zbornik ob razstavi Matura X let*, str. 254–260.

20 Jožko Budin, Matura, prenova gimnazije in cilji kurikularne prenove, *Kurikularna prenova*. Zbornik (ur. A. Barle Lakota, K. Bergant), Ljubljana: Nacionalni kurikularni svet, 1997; Valentin Bucik, Matura – prava pot na univerzo?, *Šolska kronika: Zbornik ob razstavi Matura X let*, 14, 2005, št. 2, str. 296–303.

21 Maturitetno letno poročilo – matura 1995, str. 8–10, dostopno na: <https://www.ric.si/splosna-matura/porocila--analize--raziskave/> (pridobljeno: 12. 3. 2025).

celo vrsto podrobnih rešitev pri ponovni uvedbi mature, kot so: maturitetni katalog znanja, letno poročilo o maturi, republiška maturitetna komisija in komisija za posamezne predmete, maturitetni izpitni servis, zunanji ocenjevalci, izpitni roki, vnaprejšnje seznanjanje kandidatov z vsebinami, pogoji opravljanja mature in drugo. Ob tem pa so snovalci mature posebej svarili, da matura ni čarobna palica za reševanje vseh šolskih težav, a lahko prispeva k večji kakovosti znanja in pravičnejšemu ocenjevanju.²²

Vabilo k maturi

Začetek vpeljave nove mature se je znašel v primežu kritik, zato so se soustvarjalci mature trudili, da bi osnovna načela mature javnosti predstavili na poljuden način, s prijazno in simpatično podobo. Lep primer teh prizadevanj je knjižica *Vabilo k maturi*, ki jo je leta 1993 izdal Republiški izpitni center. Avtor knjižice Zdenko Lapajne je domiselno predstavil glavne zakonitosti mature. O zunanjem preverjanju znanja je med drugim zapisal, da si z njim »prizadevamo, da bi trojka na maturi iz zgodovine na jeseniški šoli pomenila približno enako znanje kot trojka na šoli v Črnomlju«. Uvodoma pa je takratni šolski minister dr. Slavko Gaber na sproščen način predstavil najpomembnejše novosti nove »prave« mature. V pripravi na novo maturo je bila velika skrb namenjena izdaji prvih maturitetnih katalogov kot temeljnih kažipotov potrebnega znanja ter prvih poskusnih testov z namenom, da se maturanti vsebinsko in psihično pripravijo na »zaresne« naloge. Piko na i pa so tej publikaciji in drugim predstavitvam mature dodale povedne in simpatične karikature, poimenovane tudi *rickoti*, ilustratorja Tomaža Lavriča.²³

Moje ime se skriva v črtni kodi

Leta 1994 so bile vse priprave in postopki toliko izdelani, da so lahko izvedli poskusno maturo, leta 1995 pa prvo maturo z zunanjim ali eksternim preverjanjem znanja. Ravno to zunanje ali eksterne preverjanje znanja je bilo glavna novost nove mature, zato so maturo sprva imenovali eksterna matura. Pri tovrstnem ocenjevanju gre za enega od načinov zagotavljanja kakovosti in transparentnega izobraževanja, primerljivega s celotnim evropskim prostorom. Ob misli, da matura stoji in pade s kakovostjo ocenjevanja, so se sodelavci pri pripravi mature zavedali, da je treba še naprej stremeti k čim boljšim načinom ocenjevanja. Uvedena je bila tudi pomembna novost: pred začetkom pisanja je treba namesto osebnega imena na izpitne pole nalepiti črtno kodo ali šifro – točno tisto, ki je namenjena konkretnemu dijaku. Tako je črtna koda postala nov

22 Budin, Nova slovenska matura, str. 265; Maturitetno letno poročilo – matura 1995, dostopno na: <https://www.ric.si/splosna-matura/porocila--analize--raziskave/> (pridobljeno: 12. 3. 2025); Irena Bahovec, Branko Slivar, *Poti k maturi*, Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 1994.

23 Zdenko Lapajne, *Vabilo k maturi*, Ljubljana: Republiški izpitni center, 1993.

maturitetni simbol. Matura je postala državni izpit, ki se izvaja po enakih pogojih za vse kandidate. Kot je izpostavil prvi predsednik Republiške maturitetne komisije dr. Jožko Budin, je bilo v začetno zasnovo mature vgrajeno načelo o maturi kot razvojnem projektu, ki svoje cilje uresničuje tako, da se prožno prilagaja danostim, v katerih deluje.²⁴

Ko slišiš RIC, veš, da gre za maturo

Državni izpitni center (sprva imenovan Republiški izpitni center – zato kratica RIC) je kot samostojni javni zavod ustanovila Vlada Republike Slovenije leta 1993. Njegova glavna naloga je bila priprava na najprej poskusno maturo in potem na redne mature, vendar je nato poglobljajal in širil področja svojega delovanja pri razvoju splošne mature, od leta 2002 naprej tudi pri poklicni maturi ter pri osnovnošolskem nacionalnem preverjanju znanja in na drugih širših področjih delovanja ter tako prevzel vlogo nacionalnega centra za zunanje preverjanje znanja. Širil se je tudi prostorsko, od začetkov v prostorih Gradisa je deloval na različnih lokacijah, od leta 2001 deluje v poslovnih prostorih nekdanjega Saturnusa v ljubljanskih Mostah. Prvi direktor RIC-a med letoma 1993 in 1999 je bil dr. Sergij Gabršček, nasledil ga je dr. Darko Zupanc, ki je RIC vodil 25 let, med 1999 in 2025. Simbol RIC-a je podoba sove, ta je v treh desetletjih postala prepoznaven znak, ki maturantom sporoča, da so na pragu pomembne preizkušnje.²⁵

Temelj je v zakonu, pravilnikih in maturitetnih komisijah

Matura je določena z Zakonom o maturi (2003), pravila in postopki izvajanja mature pa so zapisani v Pravilniku o splošni maturi, Pravilniku o poklicni maturi in drugih podzakonskih aktih.

V izvedbo mature so poleg RIC-a vključeni še Zavod Republike Slovenije za šolstvo, Center za poklicno izobraževanje, državne komisije za splošno in poklicno maturo, državne predmetne komisije pri splošni in poklicni maturi ter šolske komisije. Učitelji imajo ključno vlogo znotraj celotnega procesa pri maturi, od izobraževanja do ocenjevanja. Za uspešno izvedbo mature vsako leto skrbi več kakor tisoč ocenjevalcev. Zaradi te široke mreže sodelovanja je matura postala zanesljiv, pregleden in mednarodno priznan sistem. Slovenska matura se je kmalu uveljavila tudi v tujini kot primer dobre prakse.²⁶

24 Budin, Nova slovenska matura, str. 263–279; Kratka zgodovina mature 1993–2024, interno gradivo RIC, 2024.

25 Poročila, interno gradivo Ric za pripravo razstave Matura kot čarobna palica, 2024, hrani SŠM; Splošna matura 2004, letno poročilo (ur. Bojan Končan), dostopno na: <https://www.ric.si/splosna-matura/porocila--analize--raziskave/> (pridobljeno: 12. 3. 2025).

26 Letna poročila – splošna matura, 1995–2024, dostopno na: <https://www.ric.si/splosna-matura/porocila--analize--raziskave/> (pridobljeno: 12. 3. 2025); Sergij Gabršček, George Bethell, *Matura examinations in Slovenia*, Ljubljana: RIC, 1996; *Prvi strokovni posvet o maturi, Škofja Loka, 8. 12. in 9. 12. 1995* (ur. Metka Uršič), Ljubljana: Republiški izpitni center, 1995; *Notranje vrednotenje mature 1995–1997*, Ljubljana: Državni izpitni center, 1998.

V Sloveniji se kot mednarodno priznan izobraževalni program izvaja tudi mednarodna matura (International Baccalaureate – IBO). Od leta 2004 deluje po Pravilniku o izvajanju izobraževalnega programa mednarodne mature; izvajajo jo šole, ki so pridobile dovoljenje International Baccalaureate Office v Ženevi. V Sloveniji so to šole: ljubljanska Gimnazija Bežigrad, II. gimnazija Maribor, Gimnazija Kranj in Gimnazija Novo mesto. Mednarodna matura omogoča lažji vpis na številne ugledne univerze po svetu, sicer pa je po zakonu o gimnazijah enakovredna splošni maturi, program se izvaja enakovredno v slovenskem in angleškem jeziku.²⁷

Poklicna matura je v šolski sistem vstopila v letu 2002

Od začetnega uvajanja nove mature, ko sta bila vpeljana matura in zaključni izpit, je nadaljnji razvoj v letu 2002 pripeljal do delitve na splošno in poklicno maturo. Poklicna matura je s tem nadomestila dotedanje zaključne izpite po končanih različnih oblikah strokovnega izobraževanja. Obe obliki mature sta nato nadaljevali vsaka svojo razvojno pot. Razlika je, da splošna matura (5 predmetov) omogoča vpis v vse študijske programe, tudi univerzitetne; poklicna matura (4 predmeti) omogoča vpis v višješolske in visokošolske programe, v nekatere univerzitetne programe pa ob opravljenem izpitu iz dodatnega predmeta pri splošni maturi. Za poklicno maturo je značilno, da daje kandidatom dvojno kvalifikacijo. Prva izhaja iz tega, da omogoča neposredno nadaljevanje izobraževanja na višjih in visokih strokovnih šolah oziroma z dodatnim izpitom tudi v določenih univerzitetnih programih. Druga kvalifikacija pa je v tem, da daje zmožnost za delo na določenem strokovnem področju in s tem omogoča kvalificirano zaposlitev neposredno po končanem izobraževanju. Kandidati, ki opravljajo poklicno maturo, so zelo heterogeni, med njimi je visok delež odraslih udeležencev, značilna je tudi velika raznovrstnost predmetov. Prvi predsednik državne komisije za poklicno maturo dr. Zdenko Medveš je opozarjal, da pomeni poklicna matura za strokovne šole in vse absolvente pomembno spodbudo za zdravo tekmovalnost, boljšo kakovost in trajnost znanja.²⁸

Matura v digitalni dobi

V 30 letih se je tudi matura digitalizirala in ravno tehnične novosti so prinesle najvidnejše spremembe pri izvedbi mature. Informacije za dijake so se s papirja vse bolj selile na splet, tako sta bila olajšana izvedba izpitov in spremljanje

27 Pravilnik o izvajanju izobraževalnega programa mednarodne mature, dostopno na: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2004-01-3026> (pridobljeno 24. 3. 2025).

28 Zdenko Medveš, Poklicna matura – državni izpit od leta 2002, *Šolska kronika: Zbornik ob razstavi Matura X let*, 14, 2005, št. 2, str. 304–312; Poročilo o poklicni maturi 2002 – spomladanski in jesenski izpitni rok (ur. dr. Zdenko Medveš), dostopno na: <https://www.ric.si/poklicna-matura/porocila--analize--raziskave/> (pridobljeno: 17. 3. 2025). Več: letna poročila o poklicni maturi 2002–2024, dostopno na: <https://www.ric.si/poklicna-matura/porocila--analize--raziskave/> (pridobljeno: 17. 3. 2025).

rezultatov. Izrazite so bile spremembe pri poteku slušnega dela mature – pri jezikih. Tehnična izvedba se je razvijala od oddajanja prek radijskih sprejemnikov in poslušanja besedila na CD-ju do predvajanja prek računalniških programov. Ker mora sistem v celotni državi v istem trenutku delovati brezhibno, je bil slušni del angleščine najbolj stresen dan mature. Prišlo je tudi do težav, zaplet je bil celo takšen, da je moral helikopter zaradi motenj radijskih frekvenc spremeniti smer.

Sicer pa je vsako desetletje prinašalo nove tehnične in elektronske pridobitve pri načinu opravljanja izpitov, spremljanju rezultatov, vlaganju ugovorov, statističnih analizah.²⁹

Koronamatura ni bila matura s popustom!

V celoten šolski sistem je močno zarezala pandemija covida-19 in zaznamovala izvedbo »*koronamature*« v letih 2020 in 2021. Zaradi zaprtja šol so se dijaki pripravljali na maturo prek spletnih učilnic in videokonferenc. Pisni izpiti so potekali ob upoštevanju strogih higienskih ukrepov. Zahtevnim izzivom so se učitelji in dijaki prilagodili, bilo je veliko negotovosti in stresa, a na koncu jim je uspelo, uspešno so izpeljali maturo. To obdobje je pomenilo predvsem nov odziv proti digitalizaciji in sprejemanju tehnoloških novosti. Hkrati je opozorilo na pomen socialne vloge šolstva ter neprecenljivo vrednost druženja v šolskih klopeh.³⁰

Kritični pogledi na maturo

Že od priprav na izvedbo nove mature naprej je matura ves čas soočena s težo izzivov in s kritičnimi pogledi. Med kritikami je izpostavljena misel, da »iz mature delamo družbeni mit«. Maturi pripisujejo vzrok za preobremenjenost in odtujenost dijakov in učiteljev. Kritično je ocenjen pretiran poudarek na pisnih oblikah izražanja, izpitni faktografiji, boju za točke. Ob kritikah se vrsto let pojavljajo tudi predlogi za izboljšanje sistema izobraževanja in mature, ki naj spodbuja ustvarjalne, raziskovalne pristope, pridobivanje trajnejšega znanja in osebne zavzetosti za spoznavanje in reševanje problemov sodobnega sveta.³¹

29 Kratka zgodovina mature 1993–2024, interno gradivo RIC za pripravo razstave Matura kot čarobna palica, 2024, hrani Slovenski šolski muzej.

30 Interno gradivo Ric, 2025, hrani Slovenski šolski muzej; Poročila o splošni maturi in poročila o poklicni maturi za leti 2020, 2021, dostopno na: <https://www.ric.si/splosna-matura/porocila--analize--raziskave/> in <https://www.ric.si/poklicna-matura/porocila--analize--raziskave/> (pridobljeno: 27. 3. 2025).

31 Barica Marentič Požarnik, Kako matura krmari šolsko ladjo?, *Šolska kronika: Zbornik ob razstavi Matura X let*, 14, 2005, št. 2, str. 313–323; ista, Zunanje preverjanje, kultura učenja in kakovost (maturitetnega) znanja, *Sodobna pedagogika*, 52, 2002, št. 3, str. 54–75; Barbara Šteh Kure, Kakovost učenja in poučevanja v okviru gimnazijskega programa, *Sodobna pedagogika*, 53, 2002, št. 1, 257–260; Valentin Bucik, Matura – prava pot na univerzo?, *Šolska kronika: Zbornik ob razstavi Matura X let*, 14, 2005, št. 2, str. 296–303; Vseživljenjsko učenje: prispevek izobraževalnih sistemov v državah članicah Evropske unije: rezultati študije Eurydice (prevedel Sergij Gaberšček), Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, 2002.

Matura = stres

Velika, magična, monumentalna in najpomembnejša beseda MATURA začne spremljati in psihološko vznemirjati dijake in njihove starše že v prvem letniku srednje šole. O tem pričajo mnogi spomini dijakov in tudi razni zapisi, ki so jim v oporo pri premagovanju maturitetnega stresa. Pri tem opozarjajo na to, kako pomembna je organizacija dijaka pri razdelitvi učne snovi po sklopih in cilju, kako bo to snov obdelal, pomembni pa so tudi realnost pričakovanj, uravnotežen življenjski slog ter podpora in komunikacija z družino in prijatelji. Kljub dobrim načrtom se pričakovanje mature največkrat preoblikuje v strah, skrbi, neprespane noči, solze, stisko, tišino – in vrsto težkih pisnih in ustnih preizkusov. Na koncu pa olajšanje in ponos! Nekaterim kljub vsemu ne uspe in jih je čaka jesenski rok mature. Večina pa si oddahne, stres izhlapi – zrelostni izpit so prestali!³²

Maturantske šege in navade

Bogata dediščina maturantskih šeg, navad in ritualov prehoda se je spreminjala, nekatere šege so povsem zatonile, druge so se ob ponovni uvedbi mature (pre)oblikovale na novo. Kaj je simbol mature? Nekoč sta bila to frak in cilinder kot del slovesne maturitetne oprave, dolga desetletja so bili simboli: rdeč nagelj na prsih maturanta in maturantke pa maturantski ključ, enica, krsta, osmrtnica. In večna himna *Gaudeamus igitur/Veselimo torej se!*, starodavna pesem, ki na vrhuncu radožive mladosti opominja na kratkost življenja. Na mnogih šolah se je nadaljevala navada predaje ključa, ponekod so jih v letu 1995 dali izdelati na novo. Ob šaljivih, včasih kar zahtevnih in neizprosnih preizkusih maturanti ključ slovesno predajo naslednikom, tretjemu letniku. V letih pred pandemijo covida-19 pa so bili obhodi maturantov po ulicah, predvsem v večjih mestih, pogosto preveč bučni in niso izražali posebne zrelosti maturantov. Med zadnjim slovesom z obhodi po šoli v zabavnem programu in s simboličnimi darilci se maturanti poslovijo od profesorjev.³³

Maturanti potujejo in plešejo

Spremembe so tudi pri maturantskih izletih in maturantskih plesih. *Maturantski izlet* je v preteklosti sodil na konec srednješolskega izobraževanja,

32 Šest načinov, kako se uspešno spopasti z maturitetnim stresom, dostopno na: <https://vizita.si/tok/psiha/pritisk-mature.html> (pridobljeno 12. 3. 2025); Spomini na maturo, *Šolska kronika: Zbornik ob razstavi Matura X let*, 14, 2005, št. 2, str. 430–450.

33 Janez Bogataj, *Gaudeamus igitur: šege in navade maturantov na Slovenskem*, Ljubljana: Državni izpitni center, 1997; Janez Bogataj, *Vivat academia, vivant profesores: šege in navade maturantov na Slovenskem*, Ljubljana: Rokus, 2006; Marjetka Balkovec Debevec, O šegah in navadah maturantk in maturantov, *Šolska kronika: Zbornik ob razstavi Matura X let*, 14, 2005, št. 2, str. 407–416.

pripravile so ga šole, večinoma po Jugoslaviji, vključeval je ogled znamenitosti ter druženje dijakov in profesorjev. Danes maturantski izlet organizirajo turistične agencije, destinacije pa so predvsem otok Krk, Grčija in Španija.

Maturantski ples je postopoma postal del prireditvene industrije, pogosto velja za prestižno stvar. Izbira maturantske obleke je bila pomembna že v preteklosti, v zadnjih letih pa je večkrat povezana s priznano znamko izdelave in s tem (pre)visoko ceno. Ob dekliški maturantski obleki so simbol še visoke pete salonorjev. Kljub nekaterim navedenim negativnim elementom se maturantski ples marsikje prelije v prisrčno druženje, saj dijaki s svojim programom vanj vnesejo mladostno igrivost.³⁴

Leta 2001 se je ob novi maturi v Sloveniji razvila *maturantska parada plesa*, ki vključuje množični ples četvorke maturantk in maturantov v enotnih majicah na melodijo iz Straussove operete *Netopir*, ki ga hkrati plešejo na določen dan v maju točno opoldne na glavnih ulicah različnih slovenskih mest pa tudi v drugih evropskih mestih. Dogodek je bil večkrat vpisan v Guinnessovo knjigo rekordov. Po prekinitvi zaradi pandemije se maturantska parada plesa spet vzpostavlja. Kljub nekaterim kritikam pomeni zadnje sproščeno plesno druženje s sošolci pred maturitetnimi izpiti.³⁵

Zgode in nezgode na maturi

Življenje je polno presenečenj. Tudi dnevi mature prinašajo zgoode in nezgoode. Kasneje postanejo smešne, v trenutku dogajanja pa predstavljajo hudo preizkušnjo. V osebnih spominih in v arhivskem gradivu Državnega izpitnega centra so zabeleženi nekateri primeri, kot na primer: v učilnico, kjer so maturanti pisali izpit, je priletel sršen in krožil nad glavami dijakov. Dijaki so ostali v tišini na svojih mestih, nadzorna učiteljica pa je poskrbela za odstranitev nevarne žuželke, pisanje mature se je podaljšalo za pet minut. Drugje se je nenadoma sprožil javljalik požara, na srečo bil je alarm lažen. Mimo šole se je med pisanjem mature počasi pomikala glasno cvileča lokomotiva ali pa so potekala hrupna dela v zvezi z urejanjem kanalizacije. Kandidat je zaspal na maturo iz matematike, saj budilka ni zvonila prav tistega dne. Daljši prometni zastoj je nastal ravno na poti

34 Marjetka Balkovec Debevec, O šegah in navadah maturantk in maturantov, *Šolska kronika: Zbornik ob razstavi Matura X let*, 14, 2005, št. 2, str. 407–416; Alenka Lamovšek, Od predaje do prodaje ključa. O šegah in navadah maturantov na primeru novomeške gimnazije, *Šolska kronika: Zbornik ob razstavi Matura X let*, 14, 2005, št. 2, str. 417–423; Maturantski izleti – Mondial travel, dostopno na: <https://www.mondialtravel.si/?lang=en#> (pridobljeno: 12. 3. 2025).

35 Plesna šola Urška, Slovenski šolski muzej, Ko zaplešejo maturanti. O maturantski paradi plesa, *Šolska kronika: Zbornik ob razstavi Matura X let*, 14, 2005, št. 2, str. 424–428; Parada ljubljanskih maturantov 2025, dostopno na: <https://paradamaturantov.si/program/> (pridobljeno: 21. 5. 2025); Maturanti zavzeli ulice in zaplesali srednji šoli v slovo, dostopno na: <https://www.24ur.com/novice/slovenija/maturanti-bodo-zavzeli-ulice-in-zaplesali.html> (pridobljeno: 21. 5. 2025).

na maturo. Vse to in še marsikaj se je primerilo v zadnjih treh desetletjih opravljanja mature.³⁶

Ko zasije maturant

Za vsakega maturanta je njegova matura posebna skušnja in preizkušnja: koliko znanja je posameznik v letih izobraževanja pridobil, koliko si ga je zmozel zapomniti in predvsem, kako je znanje v ključnem trenutku znal uporabiti in pokazati na pravi način. Vsako leto žal nekaj posameznikom ne uspe, največji pa je delež maturantov, ki maturo opravijo s povprečnimi ali več kot povprečnimi rezultati. Med maturanti vsako leto zasijejo tudi zlati in diamantni maturanti, ki prejmejo maturitetno spričevalo s pohvalo – *suma cum laude* in darilo. Zlati maturanti so tisti, ki na splošni maturi dosežejo vsaj 30 točk od 34 možnih ali na poklicni maturi 22 točk od 23 možnih. Diamantni maturanti dosežejo vse možne točke. Število zlatih in diamantnih maturantov se iz leta v leto nekoliko spreminja, njihovi dosežki pa so pogosto izhodišče za uspešne akademske in poklicne poti. Izoblikoval se je tudi tradicionalen slovesni sprejem za diamantne maturante, sprejmeta jih minister/ministrica za vzgojo in izobraževanje in predsednik/predsednica države. V letu 2024 so si diamantni naziv na splošni, poklicni in mednarodni maturi pridobili skupaj 103 maturanti, ki so v spomin na pomemben življenjski dosežek iz rok predsednice države dr. Nataše Pirc Musar prejeli podobo zlate sovice.³⁷

Od mature do mature v številkah

Nekaj zanimivih podatkov prinašata statistični pregled in primerjava med staro in novo maturo. Staro maturo (vključno z zaključnim izpitom) je v 135 letih (1850–1985) opravilo 110.118 maturantov. V zadnjih 30 letih je splošno maturo opravilo še enkrat toliko – 227.263 maturantov, poklicno maturo od leta 2002 naprej pa 249.154 maturantov. Skupno število splošne in poklicne mature se tako bliža številki 500.000 maturantk in maturantov – kar pomeni prav toliko izzivov, strahu in hkrati uspehov.

Prvo maturo z zunanjim preverjanjem znanja je leta 1995 naredilo skoraj 7200 maturantov oz. 91,18 % vseh, ki so opravljali maturo. Število maturantov se je nato povečevalo do leta 2002, ko so splošno maturo imeli le gimnazijci, dijaki drugih srednjih šol pa so prvič šolanje končali s poklicno maturo. A v naslednjih

36 Poročila, interno gradivo Ric za pripravo razstave Matura kot čarobna palica, 2025, hrani Slovenski šolski muzej; Spomini na maturo, gradivo za razstavo Matura kot čarobna palica, 2025, hrani Slovenski šolski muzej.

37 Poročila, interno gradivo RIC za pripravo razstave Matura kot čarobna palica 2025, hrani Slovenski šolski muzej; Slavnostni sprejem diamantnih maturantov pri predsednici države, dostopno na: <https://www.szks.si/2024/10/08/> (pridobljeno 12. 3. 2025).

letih je število spet naraščalo, vse do leta 2006, ko je maturo naredilo največ dijakov – 9265. Nato je število začelo upadati, leta 2022 jih je bilo najmanj – 5796.

Delež uspešnih dijakov na maturi se giblje med 86 % in 93 %. Razmerje med spoloma je ves čas konstantno: 60 % deklet in 40 % fantov. Število šol, na katerih so dijaki opravljali maturo, se je gibalo med 116 šolami leta 1995 in 82 šolami leta 2024.

Leta 2002 je 13.841 dijakov prvič opravljalo poklicno maturo, 12.923 (93,4 %) jih je bilo uspešnih. Že naslednje leto jih je bilo od 14.868 uspešnih 13.978 (94 %), leta 2023 je od 9190 opravilo poklicno maturo 8458 dijakov (92 %). Razmerje po spolu je pri poklicni maturi nekoliko v korist fantov. Pri splošni maturi je bil najmlajši maturant star 16 let in 3 mesece, pri poklicni pa 15 let in 5 mesecev, najstarejši pri splošni maturi 58 let in 1 mesec, pri poklicni pa 65 let in 1 mesec.³⁸

Sklep: od mature 1850 do mature 2025 – in naprej

Z maturo – *zrelostno skušnjo* so se dijaki na slovenskih tleh prvič srečali pred 175 leti. Predstavljala je predvsem dokaz sposobnosti za študij in zrelosti za življenje. Zares slovenska matura je najprej potekala leta 1908 na realki v Idriji – v slovenskem in nemškem jeziku, in leta 1913, ko je v takratni Knezoškofijski privatni gimnaziji v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano prvič v celoti potekala v slovenskem jeziku. Smo na pragu 130-letnice, ko matura ni več samo domena moških, pač pa so pravico do opravljanja mature dobile tudi ženske. V naslednjih obdobjih je matura spreminjala vsebino in obliko. Po obdobju ukinitev v času usmerjenega izobraževanja v osemdesetih letih prejšnjega stoletja zaznamujemo v letu 2025 30-letnico ponovne uvedbe mature, ki je postala centralno voden državni izpit z zunanjim preverjanjem znanja.

Ob ponovni uvedbi leta 1995 so zapisali, da ta pomemben izobraževalni projekt predstavlja zrelostni izpit za dijake, šolo in državo. Matura je zdaj bogatejša za tri desetletne kroge izkušenj. Od začetne razvojne poti se je delo nadaljevalo, analiziralo, izpopolnjevalo. Pogled v preteklost ni namenjen le obujanju spominov, smisel je predvsem v izhodiščih in razmišljanju za prihodnost. Pri izvedbi mature bo v prihodnje pomembnih več stvari: še večje vključevanje digitalnih orodij pri opravljanju izpitov, prilagoditev predmetnika razvoju družbe in go-

³⁸ Poročila, interno gradivo RIC za pripravo razstave Matura kot čarobna palica, 2025, hrani Slovenski šolski muzej. Letna poročila za splošno in poklicno maturo 1995–2024, dostopno na: <https://www.ric.si/splosna-matura/porocila--analize--raziskave/>; <https://www.ric.si/poklicna-matura/porocila--analize--raziskave/> (pridobljeno: 17. 3. 2025); Darko Zupanc, Populacija kandidatov na desetih maturah in obseg dejavnosti, *Šolska kronika: Zbornik ob razstavi Matura X let*, 14, 2005, št. 2, str. 281–295; Mateja Ribarič, Od mature do mature (zgodovinski razvoj mature na Slovenskem 1849/50–1994/95), *Šolska kronika: Zbornik ob razstavi Matura X let*, 14, 2005, št. 2, str. 245–247.

spodarstva, večje upoštevanje interdisciplinarnega znanja, širina in osebnostni razvoj posameznika. Matura začenja nov krog, ki bo skladno z razvojem družbe prinašal spremembe in novosti.

Viri in literatura

Viri

- Angleščina: bralno razumevanje ter poznavanje in raba jezika. Zbirka maturitetnih nalog z rešitvami 2003–2010 (ur. Tanja Pleterski in Joži Trkov), Ljubljana: Državni izpitni center, 2011.
- Gradiva 1., 2., in 3. strokovnega posveta o maturi, Državni izpitni center, 1995, 1998, 2001.
- Kratka zgodovina mature 1993–2024, interno gradivo RIC za pripravo razstave Matura kot čarobna palica, 2024, hrani Slovenski šolski muzej.
- Notranje vrednotenje mature 1995–1997, Ljubljana: Državni izpitni center, 1998.
- Poročila, interno gradivo RIC za pripravo razstave Matura kot čarobna palica 2025, hrani Slovenski šolski muzej.
- Slovenski šolski muzej, knjižnica, zbirka letnih poročil, IX. izvestje Knezoškofijske privatne gimnazije v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano, 1914.
- Slovenski šolski muzej, knjižnica, zbirka letnih poročil, Jahresbericht des k. k. Staats - Obergymnasiums, Laibach, 1851.
- Usmerjeno izobraževanje: zakon s komentarjem in izvršilnimi predpisi, Ljubljana: Uradni list SRS; Republiški komite za vzgojo in izobraževanje ter telesno kulturo, 1983.
- Ustava in šolski zakoni (ur. Irena Bahovec), Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 1993.
- Uvodni zakon za splošni zakon o šolstvu, Splošni zakon o šolstvu, Ljubljana: Uradni list LRS, 1958.
- Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o usmerjenem izobraževanju, Uradni list SRS, št. 25/89.
- Zakon o visokem šolstvu, Ur. l. RS, št. 67/93.
- Zakon o gimnazijah, Ur. l. RS, št. 12/96.
- Zakon o maturi, Ur. l. RS, št. 15/03.

Spletni viri

Letna poročila za splošno maturo 1995–2024, dostopno na: <https://www.ric.si/splosna-matura/porocila--analize--raziskave/>.

- Letna poročila za poklicno maturo 2002–2024, dostopno na: <https://www.ric.si/poklicna-matura/porocila--analize--raziskave/>.
- Maturitetno letno poročilo – matura 1995, dostopno na: <https://www.ric.si/splosna-matura/porocila--analize--raziskave/>.
- Maturanti zavzeli ulice in zaplesali srednji šoli v slovo, dostopno na: <https://www.24ur.com/novice/slovenija/maturanti-bodo-zavzeli-ulice-in-zaplesali.html>.
- Maturantski izleti – Mondial travel, dostopno na: <https://www.mondialtravel.si/?lang=en#>.
- Parada ljubljanskih maturantov 2025, dostopno na: <https://paradamaturantov.si/program/>.
- Padec berlinskega zidu, razstava: Ponovno združevanje Nemčije, Europeana, dostopno na: europeana.eu/sl/exhibitions/30-years-ago-the-european-parliament-and-german-reunification/the-fall-of-the-berlin-wall.
- Slavnostni sprejem diamantnih maturantov pri predsednici države, dostopno na: <https://www.szksc.si/2024/10/08/>.
- Splošna matura 2024, letno poročilo (ur. dr. Igor Saksida), RIC, dostopno na: <https://www.ric.si/splosna-matura/porocila--analize--raziskave/>.
- Šest načinov, kako se uspešno spopasti z maturitetnim stresom, dostopno na: <https://vizita.si/tok/psiha/pritisk-mature.html>.
- Zakon o usmerjenem izobraževanju, dostopno na: <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO71>.

Literatura

- Bahovec, Irena; Slivar, Branko: *Poti k maturi*, Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 1994.
- Balkovec Debevec, Marjetka: Šolstvo na Slovenskem od leta 1963 do 1991, *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja III, katalog stalne razstave* (ur. Branko Šuštar), Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2002.
- Balkovec Debevec, Marjetka: *Matura X let: razstava ob deseti obletnici splošne mature v Sloveniji, 1994/95–2004/05*, razstavni katalog – zloženska, št. 86, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2005.
- Balkovec Debevec, Marjetka: O šegah in navadah maturantk in maturantov, *Šolska kronika: Zbornik ob razstavi Matura X let*, 14, 2005, št. 2.
- Balkovec Debevec, Marjetka: Zrelostna skušnja. Matura X let – o čem nam pripovedujeta razstava in zbornik ob deseti obletnici splošne mature (1994/95–2004/05), *Šolska kronika: Zbornik ob razstavi Matura X let*, 14, 2005, št. 2.
- Balkovec Debevec, Marjetka; Ribarič, Mateja: *Matura kot čarobna palica: 30 let ponovne uvedbe mature v Sloveniji*, publikacija muzeja (zloženska/plakat), št. 174, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2025.

- Bogataj, Janez: *Gaudeamus igitur : šege in navade maturantov na Slovenskem*, Ljubljana, 1997.
- Bogataj, Janez: *Vivat academia, vivant profesores : šege in navade maturantov na Slovenskem*, Ljubljana: Rokus, 2006.
- Bucik, Valentin: Matura – prava pot na univerzo?, *Šolska kronika : Zbornik ob razstavi Matura X let*, 14, 2005, št. 2.
- Budin, Jožko: Nova slovenska matura – od snovanja do desete izvedbe, *Šolska kronika : Zbornik ob razstavi Matura X let*, 14, 2005, št. 2.
- Budin, Jožko: Matura, prenova gimnazije in cilji kurikularne prenove, *Kurikularna prenova*. Zbornik, (ur. A. Barle Lakota, K. Bergant), Ljubljana: Nacionalni kurikularni svet, 1997.
- Ciperle, Jože: *Gimnazije na Slovenskem v letu 1848 ter njihov razvoj do leta 1918*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1979.
- Gabrič, Aleš: Slovenska matura v jugoslovanski državi, *Od mature do mature* (ur. Mateja Ribarič), Ljubljana 1998.
- Hojan, Tatjana: Naše prve maturantke, *Od mature do mature* (ur. Mateja Ribarič), Ljubljana, 1998.
- Kmet, Janez: *Nekaj podatkov o razvoju naših gimnazij*. Prikazi in študije, III, 1957, št. 9.
- Lamovšek, Alenka: Od predaje do prodaje ključa. O šegah in navadah maturantov na primeru novomeške gimnazije, *Šolska kronika: Zbornik ob razstavi Matura X let*, 14, 2005, št. 2.
- Lapajne, Zdenko: *Vabilo k maturi*, Ljubljana: Republiški izpitni center, 1993.
- Marentič Požarnik, Barica: Zunanje preverjanje, kultura učenja in kakovost (maturitetnega) znanja, *Sodobna pedagogika*, 52, 2002, št. 3.
- Marentič Požarnik, Barica: Kako matura krmari šolsko ladjo?, *Šolska kronika: Zbornik ob razstavi Matura X let*, 14, 2005, št. 2, str. 313–323.
- Menart, Janez: *Slovenec v Srboslaviji: kulturno politični spisi*, Ljubljana: Knjižna zadruga, 2001.
- Od mature do mature: zgodovinski razvoj mature na Slovenskem: Razstava v Slovenskem šolskem muzeju* (ur. Mateja Ribarič), Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1998.
- Plesna šola Urška, Slovenski šolski muzej, Ko zaplešejo maturanti. O maturantski paradi plesa, *Šolska kronika: Zbornik ob razstavi Matura X let*, 14, 2005, št. 2.
- Ribarič, Mateja: Zgodovinski razvoj mature na Slovenskem 1849/50–1994/95, *Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, 14, 2005, št. 2.
- Skupna programska jedra in slovenstvo, Delo, 1. 9. 1983, str. 7–9.
- Šola je zakon: izobraževanje in vzgoja na Slovenskem skozi čas: vodnik po stalni razstavi Slovenskega šolskega muzeja* (ur. Marjetka Balkovec Debevec), Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2024.
- Šolska kronika: Zbornik ob razstavi Matura X let* (ur. Marjetka Balkovec Debevec), 14, 2005, št. 2.

- Šteh Kure, Barbara: Kakovost učenja in poučevanja v okviru gimnazijskega programa, *Sodobna pedagogika*, 53, 2002, št. 1, 257–260.
- Šuštar, Branko: Maturitetne naloge: kratek pogled na nekaj naslovov pisnih zrelostnih izkušenj, *Od mature do mature* (ur. Mateja Ribarič), Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1998.
- Vencelj, Peter: Zgodba nekega upora, *Šolska kronika: Zbornik ob razstavi Matura X let*, str. 254–260.
- Vošnjak, Josip: *Spomini*, Ljubljana: Slovenska Matica, 1905.
- Vseživljenjsko učenje: prispevek izobraževalnih sistemov v državah članicah Evropske unije: rezultati študije Eurydice (prevedel Sergij Gaberšček), Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, 2002.

Simon Malmenvall*

Kulturnozgodovinsko ozadje ustanovitve Zavoda svetega Stanislava in prve mature v slovenskem jeziku

*The Cultural-Historical Background of the Establishment of
the Saint Stanislaus Institute and the First Matura Exam in
the Slovenian Language*

Izvleček

Ljubljanski knezoškof Anton Bonaventura Jeglič je leta 1905 ustanovil Zavod svetega Stanislava, ki je vključeval klasično gimnazijo in dijaški internat. Začetek delovanja Zavoda je pomenil prebojno dejanje v procesu uveljavljanja slovenskega jezika na področju izobraževanja. Škofijska gimnazija je bila prva ustanova na slovenskem ozemlju, kjer se je v celoti poučevalo in uradovalo v slovenščini. Zavod je dijakom posredoval kakovostno znanje, narodno in versko zavest ter prispeval k oblikovanju slovenske inteligence v času t. i. kulturnega boja med liberalnim in katoliškim gibanjem. Prva matura v slovenščini leta 1913 je pomenila simbolno potrditev teh prizadevanj, ki so pokazala, da je slovenski jezik primeren za različne funkcijske zvrsti, tudi za znanstveno izrazje. Zavod je s svojo izobraževalno politiko in izdajo učbenikov v slovenščini olajšal slovenjenje izobraževalnega sistema po prvi svetovni vojni in pripomogel k hitrejšemu prepoznavanju slovenskega jezika v javnem življenju.

Abstract

Prince-Bishop Anton Bonaventura Jeglič of Ljubljana founded the Saint Stanislaus Institute in 1905, which included a classical gymnasium and a boarding school. The establishment of the institute marked a breakthrough in the process of promoting the Slovenian language in the field of education. The diocesan gymnasium was the first institution on the Slovenian territory where all teaching and administration was done in Slovenian. The institute imparted to students high-quality knowledge, national and religious consciousness, and contributed to the formation of the Slovenian intelligentsia during the so-called cultural war between the Liberal and Catholic movements. The first matura (high-school graduation) exam in Slovene in 1913 was a symbolic confirmation of these efforts, which showed that the Slovenian language was suitable for various functional genres, including scientific expression. With its educational policy and the publication of textbooks in Slovenian, the institution facilitated the Slovenization of the educational system after the First World War, and contributed to the more rapid recognition of the Slovenian language in public life.

* Dr. Simon Malmenvall, kustos, Slovenski šolski muzej; izr. prof., Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani, e-pošta: simon.malmenvall@solskimuzej.si / simon.malmenvall@teof.uni-lj.si

Ključne besede: Zavod svetega Stanislava, Anton Bonaventura Jeglič, prva matura v slovenščini, kulturni boj, zgodovina gimnazij

Keywords: Saint Stanislaus Institute, Anton Bonaventura Jeglič, first maturation exam in Slovenian language, culture war, history of gymnasia

Uvod

Eno izmed prebojnih dejanj pri postopnem uveljavljanju slovenskega jezika na področju izobraževanja predstavlja ustanovitev katedre za slavistiko na dunajski univerzi leta 1848. Poslanstvo katedre je bilo tudi proučevanje in poučevanje slovenščine kot samostojnega jezika. V podoben kontekst je mogoče umestiti odprtje realke, to je nižje naravoslovne gimnazije v Idriji leta 1901, ki je bila prva državna srednja šola s povsem slovenskim učnim jezikom. V celoti slovenska klasična gimnazija je bila ustanovljena leta 1905 v okviru Zavoda svetega Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano, katere začetku je posvečen ta prispevek. Omenjena ustanova, sestavljena iz gimnazije in dijaškega internata, je bila zasebna oziroma cerkvena. Prva in edina državna klasična gimnazija s povsem slovenskim učnim jezikom v Avstro-Ogrski pa je začela delovati leta 1913 v Gorici. Takrat se je tamkajšnja državna gimnazija z nemškim učnim jezikom preuredila v tri samostojne ustanove – v slovensko klasično gimnazijo ter nemško in italijansko realno gimnazijo. Istega leta je na Zavodu svetega Stanislava potekala prva matura v slovenskem jeziku. S prvo maturo je slovenščina dosegla simbolno potrditev statusa znanstvenega jezika. Profesorji in dijaki škofijske gimnazije so dokazali, da je slovenski jezik zmožen dosegati različne funkcijske zvrsti, tudi znanstvene izraze. Priprava na prvo maturo v slovenščini je trajala od samega začetka delovanja Zavoda, ko so profesorji sami pisali učbenike in drugo literaturo v slovenščini, iz katerih so poučevali dijake.¹

Srednje šolstvo in slovenski jezik

Začetki moderne gimnazije na območju današnje Slovenije segajo v leto 1849, ko je dunajsko Ministrstvo za bogočastje in pouk (nem. *Ministerium des Cultus und Unterrichts*) izdalo *Osnutek organizacije gimnazij in realnih šol v Avstriji* (nem. *Entwurf zur Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich*). Pozornost do izobraževanja je bila del širših družbeno-gospodarskih procesov, ki so med drugim vodili k večji specializaciji in razvejanosti šolskih ustanov. S tem

¹ David Papež, *Prva matura v slovenskem jeziku 1913*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2020, str. 6; Mateja Ribarič, *Od mature do mature* (Zgodovinski razvoj mature na Slovenskem 1849/50–1994/95), *Šolska kronika: revija za zgodovino šolstva in vzgoje*, 14, 2005, št. 2, str. 238.

je bilo prepleteno postopno uveljavljanje meščansko-liberalnih nazorov in dežel-nih oziroma ljudskih jezikov v javnem življenju. Zahteve po okrepitevi jezikovnih pravic na podlagi vzpenjajoče se zavesti posameznih narodov so izražale številne politične skupine, ki so nastopile v revolucionarnem letu 1848. Njegove potencialno nevarne posledice za enotnost države so oblastnike v Avstrijskem cesarstvu prisilile k sprejetju reform na različnih področjih.²

Osnutek je gimnazijo iz šestletne spremenil v osemletno splošnoizobraževalno srednjo šolo, na novo je uvedel tudi maturo ali maturitetni izpit. Maturitetni izpit je predstavljal zaključek gimnazijskega šolanja in obenem pogoj za vpis na univerzo v primeru tistih posameznikov, ki so svoje znanje nameravali poglobiti na najvišji stopnji. Pomenljivo je, da *Osnutek* v 84. členu opozarja na smoter mature – ta naj ne bi bil toliko v dokazovanju podrobnega znanja iz posameznih predmetov, kolikor v doseganju notranje zrelosti in splošne razgledanosti za nadaljnje poklicno in družbeno življenje.³ Obseg učne snovi za maturo se je zmanjšal ob reformi gimnazij leta 1908. Po propadu Avstro-Ogrske sta program gimnazij in s tem tudi usmeritev mature opredelili dve večji spremembi – v slovenskem delu nove jugoslovanske države je bila kot učni jezik povsod vpeljana slovenščina, medtem pa so na škodo latinščine in grščine večjo vlogo dobivali naravoslovni predmeti in živi jeziki, zlasti francoščina in srbohrvaščina.⁴

V kontekstu postopnega slovenjenja izobraževalnega sistema je vredno omeniti, da so bile realne šole ali realke, ki so se izoblikovale sredi 19. stoletja, po večini ustanove za višji srednji meščanski sloj, zlasti sinove tehničnih in trgovskih izobražencev. Ker je njihov predmetnik dajal prednost matematiki in drugim naravoslovnim predmetom, so z opravljeno maturo omogočale vstop na tehnične smeri univerzitetnega študija. Realke je sestavljalo šest letnikov, medtem ko so jih njihove zahtevnejše različice, imenovane realne gimnazije ali višje realke, imele osem. Prva realna šola na slovenskem ozemlju je odprla vrata v Ljubljani leta 1851, na njej je pouk potekal v nemščini. Po prvi svetovni vojni so se realke postopno preoblikovale v osemletne realne gimnazije – uradno so bile realke ukinjene s šolsko reformo leta 1929 – in v času prve jugoslovanske države postale prevladujoča vrsta gimnazije v slovenskem prostoru. Tri realne gimnazije so obstajale v Ljubljani, po ena pa je delovala v Mariboru, Celju, Kranju, Murski Soboti in Kočevju.⁵ V obravnavanem obdobju je na slovenskem ozemlju počasi, a vztrajno naraščalo število maturantov na realkah in gimnazijah. Od leta 1850 do 1900 je

2 Soodvisnost med šolstvom, narodno zavestjo in državo pri oblikovanju moderne družbe habsburških dežel v 19. stoletju obravnava teoretično izostrena študija: Karin Almasy, *An Unintended Consequence: How the Modern Austrian School System Helped Set up the Slovene Nation*, *Austrian History Yearbook*, 2023, 54, str. 1–19.

3 Papež, Prva matura, str. 7–8; Ribarič, *Od mature do mature*, str. 234–236; *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich*, Dunaj: Ministerium des Cultus und Unterrichts, 1849, str. 71.

4 Papež, Prva matura, str. 12; Ribarič, *Od mature do mature*, str. 235, 241.

5 Ribarič, *Od mature do mature*, str. 240–241.

maturiralo 4513 oseb, od leta 1900 do 1920 je maturo opravilo 7493 oseb, od tega 91 oziroma 1,2 % deklet, tik pred drugo svetovno vojno pa je bilo v jugoslovanskem delu slovenskega prostora število maturantov že večje od trinajst tisoč.⁶

Prva matura v slovenščini

Leta 1905 je bila ustanovljena gimnazija, ki je na željo ljubljanskega knezoškofa Antona Bonaventura Jegliča (1850–1937, na položaju: 1898–1930) prvič v zgodovini uporabljala slovenščino kot učni jezik pri vseh predmetih, v slovenščini je prav tako v celoti uradovala in poslovala.⁷ Ustanova se je uradno imenovala Knezoškofijska privatna gimnazija v Zavodu svetega Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano, bolj znana je bila kot škofijska klasična gimnazija, med ljudstvom pa se je udomačilo poimenovanje škofovi zavodi.⁸ Opaznejša razlika med škofijsko gimnazijo in državnimi gimnazijami se je odrazila že leta 1907 ob uvedbi tretjega letnika, ko se je slovenščina prvič uporabljala tudi pri poučevanju stare grščine. Prva generacija dijakov je znanje utrjevala s pomočjo neizdanih slovnice in vadnice Josipa Tominška (1872–1954), takratnega profesorja grščine in latinščine na ljubljanski državni klasični gimnaziji, katerih pole so šele sproti prihajale iz tiskarne. Na škofijski gimnaziji je bila ob koncu šolskega leta 1912/1913 prva matura, ki je v celoti potekala v slovenskem jeziku. Pisni del mature je bil med 9. in 12. junijem 1913, čemur je od 5. do 9. julija sledilo ustno izpraševanje.⁹

O kakovosti gimnazije in priprav na maturitetni izpit pričuje podatek, da je polovica od tridesetih dijakov maturo opravila z odliko, drugi polovici pa je bila s soglasno odločitvijo vseh članov komisije priznana zrelost.¹⁰ Uspešnost dijakov in prelomnost prve mature v slovenščini sta pripomogli k zunanjemu priznanju škofijske gimnazije, ko je dunajsko ministrstvo za izobraževanje 8. januarja 1914 gimnaziji podelilo »stalno pravico javnosti«, pravico izvajanja maturitetnih izpitov in izdajanja javnoveljavnih spričeval – pred tem (od leta 1905 do 1913) je namreč »pravico javnosti« podeljevalo vsako leto posebej.¹¹ Od prve mature leta

6 Papež, Prva matura, str. 12; Ribarič, Od mature do mature, str. 238, 242; Peter Štih, Vasko Simoniti in Peter Vodopivec, *Slovenska zgodovina: od prazgodovinskih kultur do začetka 21. stoletja*, Ljubljana: Modrijan, 2016, str. 311–312.

7 Robert A. Jernejčič, *Zavod sv. Stanislava: ob stoletnici začetka gradnje (1901–2001)*, Ljubljana: Zavod sv. Stanislava, 2001, str. 21.

8 Bogdan Kolar, Namen zavoda in šole v Šentvidu nad Ljubljano, *Sto let Zavoda sv. Stanislava* (ur. France M. Dolinar), Ljubljana: Družina, 2005, str. 375–376.

9 VIII. Izvestje, Št. Vid nad Ljubljano: Knezoškofijski zavod sv. Stanislava, 1913, str. 50; Anton Koritnik, *Ob srebrnem jubileju Škofijskega zavoda sv. Stanislava in Škofijske gimnazije*, Št. Vid nad Ljubljano: Zavod sv. Stanislava, 1930, str. 48; Jernejčič, *Zavod sv. Stanislava*, str. 18.

10 Stane Okoliš, Od zamisli do uresničitve škofovih zavodov, *Sto let Zavoda sv. Stanislava* (ur. France M. Dolinar), Ljubljana: Družina, 2005, str. 87.

11 Koritnik, *Ob srebrnem jubileju*, str. 51.

1913 do ukinitve leta 1945 je gimnazijo uspešno zaključilo 742 dijakov.¹² V času prve mature je bilo na škofijski gimnaziji skupno osemnajst profesorjev. Glavno pedagoškega kadra je dal izobraziti škof Jeglič, med njimi je šest kandidatov poslal študirat na Dunaj, kjer so pridobili za tisti čas vrhunsko znanje, ki so ga kasneje po svojih močeh posredovali slovenskim dijakom.¹³

Ko so leta 1913 na škofijski gimnaziji potekali maturitetni pisni preizkusi, so bili ti zahtevani za predmet iz učnega jezika, to je slovenščine, in za tri druge predmete – nemščino, latinščino in grščino. Pri pisnem preizkusu iz učnega jezika, ki je pomenil oddajo eseja, so lahko dijaki izbirali med tremi temami. Podobno kakor pisni preizkusi je tudi ustni del mature zajemal slovenščino kot učni jezik in nemščino. Drugače od pisnega preizkusa je bila del ustnega tudi matematika, ki se ji je pridružil klasični jezik, torej latinščina ali grščina. Ustni preizkus je vključeval domoznanstvo, to je predmet, posvečen zgodovini in geografiji dežele Kranjske in države Avstro-Ogrske.¹⁴ Izbor predmetov in postopek opravljanja mature je na obravnavani gimnaziji ostal skoraj nespremenjen do šolskega leta 1929/1930. Takrat je beograjsko ministrstvo za izobraževanje in verstva izdalo pravila o maturi, ki jih je prilagodilo novemu zakonu o srednjih šolah.¹⁵ Prva večja novost je bila, da se v klasičnih gimnazijah ukine pisni in ustni preizkus iz matematike, druga pa, da slovenske gimnazije ne opravljajo preizkusa iz srbohrvaškega jezika. Kakor pri prvi maturi se je na škofijski gimnaziji tudi v naslednjih letih izkazovala uspešnost dijakov. Tako sta se v prvega četrta stoletja obstoja Zavoda pojavila zgolj dva posameznika (leta 1929 in 1930), ki sta morala maturo ponavljati naslednje leto, medtem ko je velik del dijakov – 31 % med vsemi maturanti – zrelostni izpit zaključil z odlično oceno.¹⁶

Slovenski značaj Zavoda

Za prvega ravnatelja Zavoda je bil imenovan škofijski duhovnik in jezikoslovec Janez Frančišek Gnidovec (1873–1939, na položaju: 1905–1919),¹⁷ kasnejši član misijonske družbe lazaristov ter škof v Skopju in Prizrenu (na položaju: 1924–

12 Stane Gabrovec, Škofijska klasična gimnazija v doživetju in presoji nekdanjega študenta, *Zbornik simpozija ob stoletnici začetka gradnje prve slovenske gimnazije* (ur. Robert A. Jernejčič), Ljubljana: Zavod sv. Stanislava, 2002, str. 124.

13 Papež, Prva matura, str. 17.

14 Koritnik, *Ob srebrnem jubileju*, str. 107.

15 Besedilo zakona posreduje izdaja: *Zakon o srednjim školama: od 31. avgusta, 1929. god. sa izmenama i dopunama od 20. jula, 1931. god.*, Beograd: Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, 1931.

16 Koritnik, *Ob srebrnem jubileju*, str. 108–110.

17 Gnidovčeve zasluge na pedagoškem področju osvetljuje prispevka: Justin Stanovnik, Dr. Janez F. Gnidovec – učitelj in vzgojitelj, *Gnidovčev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje: Mohorjeva družba, 1989, str. 59–82; Alojz Pirnat, Gnidovec – ravnatelj vzgojnega zavoda, *Gnidovčev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje: Mohorjeva družba, 1989, str. 83–88.

1939) na jugozahodu Kraljevine Jugoslavije. Ob odprtju so bili dijaki razvrščeni v dve skupini – 69 dijakov je obiskovalo dva oddelka rednega prvega letnika, ki sta se januarja 1906 združila v enega, medtem ko je bilo 27 vpisanih v pripravljalni razred. Ker se je skupno število dijakov z vsakim novim letnikom višalo in ker finančne omejitve niso dopuščale zaposlovanja dodatnih profesorjev, je bil pripravljalni razred leta 1908 opuščen. Med vsemi sprejetimi 86 dijaki jih je 45 prihajalo iz Gorenjske, 26 iz Dolenjske, 20 iz Notranjske, 3 iz Ljubljane, 2 pa zunaj ozemlja ljubljanske škofije. Predmetnik pripravljalnega razreda je tedensko zajemal dve uri verouka, štiri ure slovenščine, štiri ure matematike, takrat imenovane računstvo, dve uri lepopisa in kar dvanajst ur nemščine.¹⁸ Visok delež priprav iz nemščine verjetno pričuje o dejstvu, da enajst- ali dvanajstletni mladenci, ki so v svojem domačem okolju govorili slovensko, nemščine niso znali v tolikšni meri, da bi se zlahka vključili v gimnazijsko stopnjo izobraževanja, kjer se je nemščina poučevala na zahtevnejši ravni.

Škofijska gimnazija se je z resnejšimi težavami morala spopasti pred nastopom petega letnika v šolskem letu 1909/1910. Ker je pouk v višjih letnikih državnih gimnazij takrat potekal v nemškem jeziku, za te letnike še ni bilo slovenskih učbenikov in podobnih priročnikov. Da se razvoj prve povsem slovenske gimnazije ne bi ustavil pri tej oviri, se je na pobudo ravnatelja Gnidovca začelo pisanje manjkajočih učnih knjig v slovenščini. Organizacijo omenjenega podviga je prevzelo posvetno Profesorsko društvo v Ljubljani, založništvo pa je bilo zaupano Zavodu. Društvo je pri tem sodelovalo s podporo njegovega predsednika Jakoba Žmavca (1867–1950), doktorja zgodovine in takratnega profesorja na ljubljanski državni klasični gimnaziji, ki si je prizadeval za splošno uveljavitev slovenščine kot učnega jezika na vseh gimnazijah v slovenskem prostoru.¹⁹ Zaradi pomanjkanja učne literature v slovenščini je deželni šolski svet za Kranjsko leta 1909 sprva zavrnil prošnjo škofijske gimnazije za povsem slovensko izvajanje pouka v petem in vseh nadaljnjih višjih gimnazijskih letnikih. Neugodna rešitev je škofa Jegliča spodbudila, da odpotuje na Dunaj in osebno posreduje pri ministru za izobraževanje in bodočem predsedniku vlade Karlu von Stürgkhu (1859–1916). Škof Jeglič je ravnatelja Gnidovca 20. septembra 1909 s telegrafskim sporočilom obvestil o uspešnem razpletu dogodkov in zapisal pomenljive besede: »Začnite vse slovensko!« Že naslednjega dne je deželni šolski svet po navodilu dunajskega ministrstva na gimnazijo poslal sklep o dopustnosti izvajanja celotnega pouka v slovenščini.²⁰

Zavodski profesorji so imeli zelo pomembno vlogo pri izdaji učbenikov in sorodne študijske literature v slovenskem jeziku, zlasti na področju klasične filologije. Še v času Avstro-Ogrske so namreč izdali učbenike za svoje predmete v slovenščini, s čimer je v Zavodu izdana literatura postala nepogrešljiva za razvoj

18 Koritnik, *Ob srebrnem jubileju*, str. 47–49; Jernejčič, *Zavod sv. Stanislava*, str. 10.

19 Koritnik, *Ob srebrnem jubileju*, str. 49; Jernejčič, *Zavod sv. Stanislava*, str. 17.

20 Koritnik, *Ob srebrnem jubileju*, str. 50.

slovenskega srednjega in visokega šolstva po prvi svetovni vojni. Anton Dokler (1871–1943), profesor na ljubljanski državni klasični gimnaziji, je na primer v založništvu Zavoda leta 1915 objavil znameniti in do danes uporabni *Grško-slovenski slovar*,²¹ podobno prelomna pa je bila *Slovenska slovnica za srednje šole*²² zavodskega profesorja slovenščine Antona Breznika (1881–1944) iz leta 1916.²³ Med člani šentviškega profsorskega zbora je smiselno omeniti vsaj še Frančiška Jereta (1881–1951) kot prevajalca Nove zaveze Svetega pisma v slovenščino in Franca Omerzo (1885–1940), ki je kot eden prvih Slovencev prevedel večji del Homerjevih starogrških epov Iliada in Odiseja v domači jezik.²⁴

Razlogi za ustanovitev škofijske gimnazije

Ljubljanski knezoškof Anton Bonaventura Jeglič je želel ustanoviti srednjo šolo, kjer bi se izobraževali bodoči duhovniki in laiški intelektualci, ki bi v času t. i. kulturnega boja slovensko prebivalstvo odtegovali vplivu liberalnih nazorov oziroma prenovili njegovo zgodovinsko katoliško istovetnost.²⁵ Na Jegličeve poglede je pomembno vplivala okoliščina, da se je na mesto ljubljanskega škofa povzpел neposredno po koncu službovanja na položaju kanonika in pomožnega škofa v Sarajevu, kjer je tamkajšnji nadškof Josip Stadler (1843–1918, na položaju: 1881–1918) večji del svojih načrtov zastavil na katoliškem šolstvu. Takšna izkušnja je ljubljanskega ordinarija privedla do velikopoteznih zamisli v lastni škofiji, katerih ključna prvina je bila moralna in finančna podpora izobraževalni dejavnosti. Na tem področju si je prizadeval za skladnost med tremi ideali: kakovostnim znanjem, krščanskim načinom življenja in slovensko narodno zavestjo.²⁶ Škof Jeglič je svoje razmišljanje strnil v govoru 16. julija 1901 ob polaganju temeljnega kamna za načrtovano gimnazijo: »Zavodi naši naj služijo prvi znanosti v luči večnih, ker od Boga razodetih resnic, zavodi naj služijo pravemu krščanskemu življenju po volji božji, zavodi naši naj služijo našemu slovenskemu narodu, da bolj gotovo doseže od Boga dani časni in večni namen.«²⁷

Načrtovanje in delovanje Zavoda je dopolnilo naloge vzgojno-izobraževalne ustanove v središču Ljubljane, za katero se je po svojem ustanovitelju ljubljan-

21 Anton Dokler, *Grško-slovenski slovar*, Ljubljana: Knezoškofijski zavod sv. Stanislava, 1915.

22 Anton Breznik, *Slovenska slovnica za srednje šole*, Celovec: Družba sv. Mohorja, 1916.

23 Papež, Prva matura, str. 16; Janko Prunk, Škof Jeglič in ustanovitev Zavoda sv. Stanislava, *Zbornik simpozija ob stoletnici začetka gradnje prve slovenske gimnazije* (ur. Robert A. Jernejčič), Ljubljana: Zavod sv. Stanislava, 2002, str. 93; Kolar, Namen zavoda, str. 373.

24 Jernejčič, *Zavod sv. Stanislava*, str. 12–13.

25 Papež, Prva matura, str. 15. Sodobne pristope k razumevanju pojava kulturnega boja v slovenskem in srednjeevropskem prostoru na prehodu iz 19. v 20. stoletje podaja filozof Bojan Žalec v članku: Ušeničnikova vizija družbene prenove, *Bogoslovni vestnik*, 2022, 82, št. 4, str. 955–973.

26 Kolar, Namen zavoda, str. 365.

27 *Naši zavodi: Kn.-šk. zavod sv. Stanislava*, Ljubljana: Katoliška tiskarna, 1905, str. 26–27.

skem knezoškofu Antonu Alojziju Wolfu (1782–1859, na položaju: 1824–1859) uveljavil naziv Alojzijevisče.²⁸ Ustanova, po svojem bistvu dijaški internat, je obstajala med letoma 1846 in 1910, njene prostore pa je leta 1919 prevzela Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani, kjer je še danes.²⁹ Alojzijevisče je bilo ukinjeno ravno takrat, ko se je bližala prva matura v novem zavodu v Šentvidu, saj naj bi po mnenju škofa Jegliča izčrpalo svoje poslanstvo. Pred tem je bilo po Wolfovi zamisli namenjeno zlasti mladeničem iz revnejših kmečkih družin, ki so obiskovali državno gimnazijo z nemškim učnim jezikom, medtem ko so prebivali v omejenem cerkvenem internatu. V Alojzijevisču so dijakom tamkajšnji vzgojitelji pomagali pri učenju šolske snovi, jim posredovali pravila vljudnega obnašanja v meščansko-izobraženskem okolju, jih navduševali za slovensko narodno zavezo in jih navajali na redno molitveno življenje ter prebiranje teološke literature. Glavni namen Alojzijevisča je bila vzgoja splošno razgledanih kandidatov, ki bi se po gimnaziji odločili bodisi za študij teologije in duhovniško posvečenje bodisi za posvetne poklice, s čimer bi v slovensko družbo vnašali narodnega in katoliškega duha. Od vseh dijakov, ki so v dobrih šestdesetih letih obiskovali omenjeno ustanovo, se za duhovniško pot ni odločilo več kakor štirideset odstotkov gojencev.³⁰

Povod za vznik zamisli o ustanovitvi katoliške klasične gimnazije s pridruženim internatom je ponudilo zborovanje »slovenskih visokošolcev«, to je univerzitetnih študentov, v Narodnem domu v Ljubljani med 21. in 23. avgustom 1898. Manjšinski katoliški del visokošolcev je škofa obvestil, da je liberalna večina zavrnila združitev študentskih skupin in organizacij za dobro slovenstva na verski podlagi. Bili so mnenja, da katolištvo zaradi svojega »nazadnjaštva« ne odpira poti v prihodnost.³¹ Škof Jeglič je sklepal, da so dijaki in študentje liberalni misli in moralni zmedi podvrženi predvsem po krivdi nemških gimnazij in univerz, ki ovirajo tako politično-kulturni razvoj Slovencev kakor tudi ohranjanje katoliške vere. Jeglič je z gimnazijo želel obenem ponuditi boljše možnosti za izobraževanje mladeničev iz revnejših slojev in pokazati, da Katoliška cerkev ni organizacija, ki bi ovirala znanost.³²

O željah, podobnih škofovim, so govorili tudi snovalci prvega in drugega katoliškega shoda, osrednjih prireditev takratnega političnega katolištva pod okriljem Slovenske ljudske stranke, leta 1892 in 1900.³³ Tako je duhovnik Jožef Lesar (1858–1931), profesor Nove zaveze na ljubljanskem Bogoslovnem učilišču,

28 Pregled večjega dela zgodovine Alojzijevisča podaja monografija: Jožef Lesar, *Doneski za zgodovino Alojzijevisča*, Ljubljana: Alojzijevisče, 1896. Poglobljeno raziskavo o življenju gojencev in pedagoških pristopih te ustanove ponuja doktorska disertacija: Andrej Rupnik de Maiti, *Collegium Aloysianum – zgodovina Alojzijevisča s posebnim poudarkom na pedagoškem delu in učni uspešnosti gojencev (1846–1910)*, Ljubljana: Teološka fakulteta, 2003.

29 Kolar, Namen zavoda, str. 366.

30 Kolar, Namen zavoda, str. 367–368.

31 Jernejčič, *Zavod sv. Stanislava*, str. 4.

32 Papež, *Prva matura*, str. 15; Jernejčič, *Zavod sv. Stanislava*, str. 4; Kolar, Namen zavoda, str. 370.

33 Kolar, Namen zavoda, str. 368–369.

že na prvem shodu, to je šest let preden je Jeglič postal škof, pripravil pomenljiv govor. Poudaril je: »Naša mlajša inteligencija je v precejšnjih odstotkih, če ne brezverna, pa mlačna. Prav nič ne smemo torej čakati, marveč tu veljaj: Pomagaj si sam in Bog ti bode pomagal.«³⁴ Nasprotje z liberalizmom se je očitno pokazalo, ko je škof svojo zamisel razkril javnosti z objavo v *Ljubljanskem škofijskem listu* ob godu svetega Nikolaja (6. decembra) leta 1898.³⁵ Takrat so predstavniki kranjskih liberalcev sklicali protestne shode, njihovo nasprotovanje pa je bilo še opaznejše v časopisnih člankih. Omenjali so, da bi zasebna slovenska gimnazija lahko škodila državni gimnaziji s slovenskim učnim jezikom, ki pa še ni obstajala. Jeglič se za takšne očitke ni zmenil.³⁶

Načrtovanje katoliške ustanove

Ob prigovarjanju nekaterih slovansko usmerjenih duhovnikov se je škof odločil, da slovenski oziroma slovanski značaj gimnazije poudari z izbiro svetniškega zavetnika izobraževalne ustanove – mladega poljskega jezuita Stanislava Kostko (1550–1568).³⁷ Odločitev za ustanovitev Zavoda je ljubljanski ordinarij umestil v širše prizadevanje takratne Katoliške cerkve za uveljavljanje izobrazbe in družbenega vpliva. Novembra 1898 je obiskal romarsko središče Lurd v Franciji, kjer je zamisel duhovno izročil varstvu Device Marije, zatem pa se je osebno srečal s papežem Leonom XIII. (1810–1903, vladal: 1878–1903) v Rimu, ki je njegovo zamisel podprl. Januarja naslednjega leta se je podal na Dunaj, kjer sta ga v nameri potrdila še dunajski nadškof kardinal Anton Gruscha (1820–1911, na položaju: 1890–1911) ter cesar Franc Jožef I. (1830–1916, vladal: 1848–1916).³⁸

Prvi načrt za gimnazijo z internatom je predvideval, da bi bila stavba zgrajena na škofijskem posestvu pri cerkvi svetega Petra vzhodno od središča Ljubljane. Ker so ljubljanski župan Ivan Hribar (1851–1941, na položaju: 1896–1910) in predstavniki liberalne politike, združeni v Narodno napredno stranko, ki je imela v ljubljanskem mestnem svetu večino, zagrozili, da ne bodo odobrili gradbenega dovoljenja, se je škof Jeglič odločil za novo lokacijo v sosednji občini Šentvid nad Ljubljano, ki je bila v lasti tamkajšnje župnije. Načrt za novo stavbo je naredil arhitekt Josip Vancaš (1859–1932) iz Sarajeva, ki je v kasnejših letih v Ljubljani zasnoval več reprezentativnih stavb, npr. Mestno hranilnico in hotel Union.³⁹

34 Ivan Janežič, *Poročilo pripravljalnega odbora o I. slovenskem katoliškem shodu, kateri se je vršil 1892. leta v Ljubljani*, Ljubljana: Pripravljalni odbor, 1893, str. 57.

35 Anton B. Jeglič, Vsem duhovnikom ljubljanske škofije, *Ljubljanski škofijski list* 1898, št. 10, str. 146–147.

36 Prunk, Škof Jeglič, str. 88.

37 Papež, Prva matura, str. 15; Jernejčič, *Zavod sv. Stanislava*, str. 10; Kolar, Namen zavoda, str. 373, 375.

38 Kolar, Namen zavoda, str. 372.

39 Jernejčič, *Zavod sv. Stanislava*, str. 5–6.

Gradnja in opremljanje nove izobraževalne ustanove je ljubljanski škofiji povzročalo izjemne stroške – ti so krajevno Cerkev privedli do roba finančnega zloma.⁴⁰ Ko je bila celotna stavba leta 1909, to je štiri leta po začetku pouka, vendarle dokončana, je imela skupaj 294 prostorov, 1181 oken in 481 vrat, najdaljša hodnika sta merila vsak po 126 metrov. Površina vseh prostorov brez hodnikov in atrijev je znašala tri tisoč kvadratnih metrov, celotna zazidalna površina z vmesnimi dvorišči pa nekaj nad deset tisoč kv. metrov. Zavodska stavba je postala največje poslopje v takratni deželi Kranjski.⁴¹

Da bi čim prej uresničil zamisel o klasični gimnaziji s slovenskim učnim jezikom in ji zagotovil ustrezno pedagoško osebje, je ljubljanski ordinarij že leta 1899 več mladih škofijskih duhovnikov, ki so za to izkazali sposobnost in zanimanje, poslal na študij na različne avstrijske univerze, zlasti na dunajsko. Tam so svojo predhodno teološko izobrazbo razširili z diplomami ali doktorati iz posvetnih ved, kakršne so bile potrebne za poučevanje na novi gimnaziji in usmerjanje vzgojnega procesa v internatu. Škof Jeglič se je pri vzgojni zasnovi, organizaciji pouka in izbiri pedagoškega osebja zgledoval po škofijskih gimnazijah, kakršne so obstajale v takratni avstrijski državi, npr. v Gradcu, Lienzu in Briksnu, ki jih je tudi osebno obiskal. Na teh ustanovah so poučevali profesorsko izobraženi svetni duhovniki, dijaki pa so v času šolanja prebivali v gimnaziji pridruženem internatu, kjer so delovali njihovi vzgojitelji – prav tako iz vrst svetne duhovščine. Ob odprtju Zavoda je poučevalo šest profesorjev, v šolskem letu 1913/1914 pa je profesorski zbor štel osemnajst članov. Število profesorjev, ki se je gibalo okrog dvajset, je ostalo bolj ali manj nespremenjeno do začetka druge svetovne vojne. Razen profesorja telovadbe so do začetka 30. let 20. stoletja učno osebje sestavljali duhovniki ljubljanske škofije.⁴²

Idejno-pedagoška načela Zavoda

Versko istovetnost Zavoda je odražalo medsebojno dopolnjevanje dveh njegovih enot v isti stavbi, to je gimnazije in internata, v katerem so morali prebivati vsi dijaki. Že napis na pročelju te ustanove je kazal, da je posvečena »Kristusu, zveličarju sveta«, kjer se oblikujejo mladeniči, ki naj bi bili »globokoverni in praktični kristjani«. Znotraj te ustanove naj bi bili po eni strani obvarovani pred škodljivimi zunanjimi vplivi, vključno z naraščajočimi liberalnimi nazori, po drugi pa bi prejeli primerne spodbude in zgled, s pomočjo katerih bi se navduševali za krščanske ideale. Prvi namen takšnega okolja bi bilo oblikovanje široko razgledanih in narodno zavednih duhovnikov, drugi pa skrb za katoliško

⁴⁰ Jernejčič, *Zavod sv. Stanislava*, str. 8–10.

⁴¹ Jernejčič, *Zavod sv. Stanislava*, str. 17.

⁴² Koritnik, *Ob srebrnem jubileju*, str. 77–78; Jernejčič, *Zavod sv. Stanislava*, str. 11–12; Kolar, *Namen zavoda*, str. 376.

laiško inteligenco, ki bi prevzemala odgovorne položaje v družbi.⁴³ Snovalci zavodskih vzgojno-izobraževalnih načel so bili prepričani, da kakovostno duhovno podlago omogočajo obvezna vsakodnevna jutranja in večerna molitev, vsakdanji obisk svete maše, najmanj enkrat mesečno spoved in obhajilo ter letne duhovne vaje. Podobno pomembni so bili nedeljski večerni govori vzgojnih prefektov dijaškega internata, v katerih so dajali tako praktične napotke za vljudno vedenje v zavodski skupnosti kakor tudi smernice za bodoče delovanje v javnem življenju.⁴⁴

K uresničevanju navedenih idealov naj bi pripomoglo tudi nadzorno delo prefektov, ki so dijake porazdeljevali v divizije oziroma oddelke. Posamezni prefekt je vodil eno divizijo, sestavljeno iz okrog štirideset ali do največ šestdeset dijakov. Prefekti so nadzorovali njihovo popoldansko učenje in zlasti mlajšim pomagali z dodatnimi razlagami snovi, spremljali so jih pri obrokih v jedilnici, prisotni so bili tudi pri njihovi rekreaciji na igrišču ali sprehodu. Naloga prefektov naj bi bila »podpreti omahljivega, potolažiti potrtega, bodriti počasnega« in po potrebi »kaznovati zlobnost«.⁴⁵ Prefekti so od ustanovitve Zavoda imeli svojega predpostavljenega, imenovanega rektor ali vodja vzgojnega zbora. Prvi rektor je bil Janez Evangelist Zore (1875–1944), ki je to nalogo opravljal med letoma 1905 in 1909, kasneje pa se je na ljubljanskem Bogoslovskem učilišču in Teološki fakulteti uveljavil kot profesor cerkvene zgodovine. Njegov naslednik je bil Janez Frančišek Gnidovec, ki je bil od leta 1909 do 1919 poleg ravnatelja v gimnaziji tudi rektor. Zatem je omenjeni položaj med letoma 1919 in 1922 zasedal Andrej Karlin (1857–1933), nekdanji tržaški (1910–1910) in poznejši mariborski škof (1923–1933), za njim pa je položaj vodje prevzel Martin Štular (1877–1964).⁴⁶ Do leta 1930 je v Zavodu službovalo skupno enainpetdeset prefektov.⁴⁷

Med javno bolj izpostavljenimi člani zbora profesorjev in vzgojiteljev, ki so delovanje škofijske klasične gimnazije in dijaškega internata sooblikovali v času prve mature v slovenščini in neposredno po njej, je smiselno omeniti vsaj štiri posameznike: Janeza Frančiška Gnidovca, Antona Koritnika (1875–1951), Antona Breznika in Franca Kulovca (1884–1941). Gnidovec se je v zgodovino Zavoda zapisal kot doktor filozofije in prvi ravnatelj gimnazije, po letu 1924 pa je v vlogi škopskega in prizrenskega škofa zaslovel kot velik podpornik dobrodelnosti in zgled asketskega življenja.⁴⁸ Koritnik je bil klasični filolog in dolgoletni ravnatelj gimnazije (1919–1937) v času med obema svetovnima vojnoma, ko je bila na vrhuncu svoje družbene prepoznavnosti. Breznik, doktor filozofije in slavistike, je že v svojem času veljal za enega najvplivnejših poznavalcev slovenskega jezika,

43 Koritnik, *Ob srebrnem jubileju*, str. 162–163.

44 Koritnik, *Ob srebrnem jubileju*, str. 163–164, 166–167.

45 Koritnik, *Ob srebrnem jubileju*, str. 166–167.

46 Koritnik, *Ob srebrnem jubileju*, str. 169.

47 Koritnik, *Ob srebrnem jubileju*, str. 173–174.

48 Pregleden življenjepis škofa Gnidovca: Alojzij Geržinič, *Božji služabnik Janez Gnidovec: duhovnik, vzgojitelj, misijonar, škof*, Buenos Aires: Baragovo misijonišče, 1972.

obenem pa je od leta 1937 do 1944 zasedal položaj ravnatelja. Kulovec je na gimnaziji od leta 1911 do 1918 poučeval verouk, po prvi svetovni vojni pa je kot eden od usmerjevalcev Slovenske ljudske stranke naredil bleščečo politično kariero na ministrskih in poslanskih položajih pri osrednji oblasti v Beogradu.⁴⁹

Zaključek

Ustanovitev Zavoda svetega Stanislava, pod katerega okriljem sta delovala klasična gimnazija in dijaški internat, pomeni prebojno dejanje v procesu uveljavljanja slovenskega jezika na področju izobraževanja. Obravnavana srednješolska ustanova je bila prva, kjer se je v celoti poučevalo in uradovalo v slovenščini. Poglavitna značilnost Zavoda je bilo medsebojno dopolnjevanje kakovostnega znanja, rednega molitvenega življenja, narodne zavesti in katoliške družbene usmeritve. Ustanova je pomembno prispevala k oblikovanju slovenske inteligence v času t. i. kulturnega boja med liberalnim in katoliškim političnim taborom. Tako je Zavod s svojo narodnostno politiko odražal prizadevanja različnih skupin za nadaljnjo krepitev javne veljave slovenskega jezika na prehodu iz 19. v 20. stoletje, ob tem pa je ustvaril okolje, ki je spodbujalo intelektualno in duhovno-moralno rast dijakov. Prva matura v slovenščini leta 1913 je bila potrditev uspeha teh prizadevanj, ki se je pokazala v dejstvu, da je slovenščina zmožna dosegati različne funkcijske zvrsti, tudi znanstvene izraze. Eden od vidnejših dosežkov Zavoda oziroma njegovih profesorjev je bilo izdajanje gimnazijskih učbenikov in sorodnih priročnikov v slovenskem jeziku, kar je olajšalo pot k celovitemu poslovenjenju izobraževanja po prvi svetovni vojni v okviru nove jugoslovanske države.

Viri in literatura

- Almasy, Karin: An Unintended Consequence: How the Modern Austrian School System Helped Set up the Slovene Nation, *Austrian History Yearbook*, 2023, 54, str. 1–19.
- Breznik, Anton: *Slovenska slovnica za srednje šole*, Celovec: Družba sv. Mohorja, 1916.
- Dokler, Anton: *Grško-slovenski slovar*, Ljubljana: Knezoškofijski zavod sv. Stanislava, 1915.
- Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich*, Dunaj: Ministerium des Cultus und Unterrichts, 1849.

49 Koritnik, *Ob srebrnem jubileju*, str. 79–83; Jernejčič, *Zavod sv. Stanislava*, str. 12.

- Gabrovec, Stane: Škofijska klasična gimnazija v doživetju in presoji nekdanjega študenta, *Zbornik simpozija ob stoletnici začetka gradnje prve slovenske gimnazije* (ur. Robert A. Jernejčič), Ljubljana: Zavod sv. Stanislava, 2002, str. 123–129.
- Geržinič, Alojzij: *Božji služabnik Janez Gnidovec: duhovnik, vzgojitelj, misijonar, škof*, Buenos Aires: Baragovo misijonišče, 1972.
- Janežič, Ivan: *Poročilo pripravljalnega odbora o I. slovenskem katoliškem shodu, kateri se je vršil 1892. leta v Ljubljani*, Ljubljana: Pripravljalni odbor, 1893.
- Jernejčič, Robert A.: *Zavod sv. Stanislava: ob stoletnici začetka gradnje (1901–2001)*, Ljubljana: Zavod sv. Stanislava, 2001.
- Kolar, Bogdan: Namen zavoda in šole v Šentvidu nad Ljubljano, *Sto let Zavoda sv. Stanislava* (ur. France M. Dolinar), Ljubljana: Družina, 2005, str. 365–378.
- Koritnik, Anton: *Ob srebrnem jubileju Škofijskega zavoda sv. Stanislava in Škofijske gimnazije*, Št. Vid nad Ljubljano: Zavod sv. Stanislava, 1930.
- Lesar, Jožef: *Doneski za zgodovino Alojzijevišča*, Ljubljana: Alojzijevišče, 1896.
- Jeglič, Anton B.: Vsem duhovnikom ljubljanske škofije, *Ljubljanski škofijski list* 1898, št. 10, str. 145–148.
- Naši zavodi: Kn.-šk. zavod sv. Stanislava*, Ljubljana: Katoliška tiskarna, 1905.
- Okoliš, Stane: Od zamisli do uresničitve škofovih zavodov, *Sto let Zavoda sv. Stanislava* (ur. France M. Dolinar), Ljubljana: Družina, 2005, str. 67–94.
- Papež, David: *Prva matura v slovenskem jeziku 1913*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2020.
- Pirnat, Alojz: Gnidovec – ravnatelj vzgojnega zavoda, *Gnidovčev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje: Mohorjeva družba, 1989, str. 83–88.
- Prunk, Janko: Škof Jeglič in ustanovitev Zavoda sv. Stanislava, *Zbornik simpozija ob stoletnici začetka gradnje prve slovenske gimnazije* (ur. Robert A. Jernejčič), Ljubljana: Zavod sv. Stanislava, 2002, str. 87–94.
- Ribarič, Mateja: Od mature do mature (Zgodovinski razvoj mature na Slovenskem 1849/50–1994/95), *Šolska kronika: revija za zgodovino šolstva in vzgoje*, 14, 2005, št. 2, str. 233–253.
- Rupnik de Maiti, Andrej: *Collegium Aloysianum – zgodovina Alojzijevišča s posebnim poudarkom na pedagoškem delu in učni uspešnosti gojencev (1846–1910)*, Ljubljana: Teološka fakulteta, 2003.
- Stanovnik, Justin: Dr. Janez F. Gnidovec – učitelj in vzgojitelj, *Gnidovčev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje: Mohorjeva družba, 1989, str. 59–82.
- Štih, Peter, Simoniti, Vasko, in Vodopivec, Peter: *Slovenska zgodovina: od prazgodovinskih kultur do začetka 21. stoletja*, Ljubljana: Modrijan, 2016.
- Zakon o srednjim školama: od 31. avgusta, 1929. god. sa izmenama i dopunama od 20. jula, 1931. god.*, Beograd: Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, 1931.
- Žalec, Bojan: Ušeničnikova vizija družbene prenove, *Bogoslovni vestnik*, 2022, 82, št. 4, str. 955–973.
- VIII. Izvestje, Št. Vid nad Ljubljano: Knezoškofijski zavod sv. Stanislava, 1913.

Darko Zupanc*

Matura, poklicna in splošna Potreba po višji ravni splošnega znanja ob zaključku srednješolskega izobraževanja

*Vocational and General Matura Exams: A higher level of
general knowledge required upon completion of secondary
education*

Izvleček

V Sloveniji letos obhajamo 30. obletnico ponovne uvedbe mature. Tradicionalna matura na Slovenskem je bila v času usmerjenega izobraževanja v Jugoslaviji ukinjena in v okviru prizadevanj za osamosvojitve Slovenije skupaj z gimnazijami znova uvedena. Od leta 2002 imamo v sistemu za gimnazije splošno, za srednje strokovne šole pa poklicno maturo. Slovenija je v svetu med »najboljšimi«, saj več kot 90 % mladih uspešno opravi vsaj srednjo šolo in se množično vpišejo v terciarno izobraževanje. Imamo inflacijo visokih šolskih ocen, različnih spričeval in podeljenih diplom, kar pa v povprečju ne odraža visoke ravni znanja Slovencev. Problem je v povprečju dosežen nizek nivo znanja ob koncu osnovne šole, v srednjih šolah in tudi v terciarnem izobraževanju. Za večino fakultet in visokih šol je bolj pomemben lahek množičen vstop v programe kot pa zahtevano predhodno znanje, ki je potrebno za uspešen študij. V primerjavi z maturanti s splošno maturo so dijaki srednjih strokovnih šol – maturanti s poklicno maturo – pri študiju manj uspešni. Kaže, da izobraževalni programi strokovnega šolstva ne izpolnjujejo ciljev dobre priprave za študij, kamor se vpiše velika večina po končanju srednje strokovne

Abstract

This year, Slovenia is celebrating the 30th anniversary of the reintroduction of the Matura exam. The traditional Matura exam was abolished in Slovenia during the period of career-oriented education in Yugoslavia, but was reintroduced alongside grammar schools as part of Slovenia's efforts to achieve independence. Since 2002, there has been a General Matura exam for grammar school students, and a Vocational Matura exam for secondary vocational schools. Slovenia is among the best in the world when it comes to education, with over 90% of young people successfully completing at least secondary school and enrolling in further education in large numbers. However, while there has been an increase in the proportion of high grades (i.e. grade inflation) and excellent reports in high school, as well as in the number of graduates, this does not, on average, indicate a high level of knowledge among Slovenians. Indeed, the relatively low level of knowledge achieved on average at the end of primary school and in secondary and tertiary education is a concern. For most faculties and colleges, the ease of mass entry is favoured over the prior knowledge required for successful studies. Compared to General

* Dr. Darko Zupanc, učitelj višji svetnik, nekdanji dolgoletni direktor Državnega izpitnega centra (Ric), e-pošta: darko.zupanc@ric.si

šole. Za veliko število mladih, ki so bili pred vpisom v terciarno izobraževanje vključeni v srednje strokovne izobraževalne programe, bi od šolskega sistema pričakovali, da potrebnost znanje lahko pridobijo v svojih matičnih šolah – v srednjih strokovnih izobraževalnih programih (SSI) in v poklicno-tehniškem izobraževanju (PTI). Kritika je usmerjena v škodljive sistemske rešitve v preteklosti, ko že v izhodišču od mladih nismo pričakovali veliko. Za večjo uspešnost pri študiju je treba zvišati kakovost in raven splošnega znanja srednješolskega izobraževanja. Maturantom poklicne mature bi morali za uspešen študij omogočiti pridobitev manjkajočega znanja. Dvigniti bi morali raven zahtevnosti tako splošnoizobraževalnih predmetov kot raven zahtevnosti strokovnih predmetov, saj ne gre le za uspešnejši študij dijakov strokovnih šol, ampak tudi za višjo raven doseženih in izkazanih poklicnih kompetenc.

Matura graduates, students from technical secondary schools, i.e., those who have taken the Vocational Matura exam, are less successful in their studies. It appears that technical education programmes do not achieve the goal of adequate preparation for further study, which the vast majority pursue after graduating from secondary technical school. We would expect the school system to provide the skills needed for tertiary education to the large number of young people enrolled in secondary technical education programmes – in both secondary professional training programmes (SSI) and in vocational technical education (TVET). Criticism has been directed at the harmful systemic solutions of the past, when little was expected of young people. To improve academic performance, the quality and general level of knowledge in secondary education must be improved, and Vocational Matura graduates should be given the opportunity to acquire the missing knowledge they need for successful studies at a higher level. The level of difficulty of both general education subjects and technical subjects should be increased, as this would not only lead to more successful studies for technical school students, but also result in a higher level of professional competence being attained and demonstrated.

Ključne besede: Splošna matura, poklicna matura, raven znanja, splošno znanje, dvig zahtevnosti, inflacija visokih ocen

Keywords: General Matura, Vocational Matura, level of knowledge, general knowledge, increase in complexity, grade inflation

Uvod

Članek je nastal ob obhajanju 30. obletnice ponovne uvedbe mature v slovenske srednje šole. Namen članka je, da obudi dolgo obdobje mature na Slovenskem in predvsem prikaže, kaj se je dogajalo v Jugoslaviji po koncu druge svetovne vojne do ukinitve mature v času usmerjenega izobraževanja. Pomemben je bil čas pred osamosvojitvijo, ko so Slovenci enotno nasprotovali skupnim jugoslovanskim programskim jedrom, se zavzemali za ponovno uvedbo gimnazij in tudi za maturo na koncu srednje šole. Jedro članka se osredotoča na obdobje 30 let oz. zadnjih 25 let, ko imamo v Sloveniji dve različni maturi: splošno in poklicno. Od 2002 imajo dijaki ob koncu gimnazije splošno, dijaki srednjih strokovnih

šol pa poklicno maturo. Članek temelji na dolgoletnih populacijskih podatkih Državnega izpitnega centra (Rica) in Statističnega urada RS (SURS-a) in jih kritično analizira tudi v primerjavi z drugimi deželami v poročilih OECD.

Vsebinsko članek obravnava deleže uspešnih v slovenskem srednjem šolstvu v zadnjih desetletjih in množični vpis v terciarno izobraževanje, kar primerja z državami EU in OECD. Analizirana so vprašanja o dokončanju študija v Sloveniji, tako čas trajanja študija kot delež uspešnih. Zastavljena so vprašanja, koliko velja jo diplome in kaj bi morali storiti, da bi zvišali nivo znanja diplomantov in ustavili inflacijo visokih ocen v šolski vertikali. Članek se osredotoča na preduniverzitetni čas šolanja, na obdobje v srednji šoli. Pred 30 leti, ob ponovni uvedbi mature v Sloveniji, so se na univerzitetne študijske programe lahko vpisovali tako gimnazijci kot dijaki srednjih strokovnih šol; pogoj je bil opravljena matura – takrat ena sama. Ni ključni problem, da se od leta 2002 na univerzitetne študijske programe lahko vpisujejo tudi dijaki srednjih strokovnih šol, ki zaključijo s poklicno maturo in enim dodatnim predmetom splošne mature. Članek je kritičen do množičnosti vstopanja v terciarno izobraževanje, da večina fakultet in visokih šol pri vpisu zasleduje predvsem lahek dostop v program, zanemarjajo pa zahtevano predhodno znanje, ki je potrebno za uspešen študij. Analizirani so verjetni vzroki za zniževanje standardov znanja v srednjih šolah od 90. let naprej, posebej zmanjševanje obsega vsebin in zahtevnosti pri splošnoizobraževalnih predmetih v strokovnih šolah. Članek se opredeli tudi do odprte polemike zadnjih let in aktualno predlaganih zakonskih sprememb, da bi v bodoče dijaki srednjih strokovnih šol še vedno lahko vstopali v univerzitetne študijske programe, vendar s t. i. petpredmetno poklicno maturo. Da bi morali obvezne splošnoizobraževane predmete splošne mature (slovenščino, matematiko, tuji jezik) opravljati na enaki zahtevnosti kot gimnazijci. Pomembno je, da bo dijakom strokovnih šol, ki se bodo odločili za vpis na univerzitetne študijske programe, sistemsko omogočen pouk zahtevanih vsebin splošnoizobraževanih predmetov na matičnih šolah. Predstavljene analize dijakom srednjih strokovnih šol s petpredmetno poklicno maturo napovedujejo višji nivo splošnega znanja za študij in s tem uspešnejši študij.

Po več kot stotih letih mature je bil leta 1984 odpravljen zaključni izpit ob koncu srednje šole

Matura ima na Slovenskem 177-letno tradicijo. Po revolucionarnem letu 1848 se je takratno šolanje na osemletni gimnaziji končalo z zrelostnim izpitom oz. maturo in ta je omogočala neposreden prehod na univerzo.¹ Matura se je obdr-

¹ Jože Ciperle, *Gimnazije na Slovenskem v letu 1848 ter njihov razvoj do leta 1918*, Ljubljana: RSS, 1979.

žala v cesarstvu Avstro-Ogrske in v Kraljevini Jugoslaviji, ko se je sicer spreminjal njen naziv (višji tečajni izpit, zrelostni izpit, zaključni izpit), hkrati pa je še vedno ostala pogoj za vpis na univerzo. Po drugi svetovni vojni so se v SFRJ v petdesetih letih (1950) začele priprave na šolsko reformo.² Predlogi so predvidevali izničenje pomena gimnazije kot osrednje splošnoizobraževalne srednje šole in ene od kvalitativnih prednosti gimnazij – mature.³ Matura je bila zadnjič izvedena v letu 1959 in v letu 1960 nadomeščena z razbremenjenim zaključnim izpitom, ki je v naslednjih letih pogosto spreminjal obseg in vsebino.⁴ Predlogi za ukinitve gimnazij v šolski reformi v petdesetih letih še niso bili v premoči, tako da se je zaključni izpit kot sestavni del gimnazijskega šolanja še obdržal, a v zelo spremenjeni obliki. Nov način zrelostnega izpita – zaključni izpit – so morale srednje šole upoštevati po šolskem letu 1959/60. Zaključni izpit je po novih predpisih obsegal zgolj domačo nalogo, pisno nalogo pred izpitnim odborom in ustni izpit pred izpitno komisijo. V primerjavi s prejšnjima pisnima nalogama pri maturi je bila zgolj ena, bolj poljudna veliko olajšanje za maturante in je pomenila lažjo pot do zrelostnega izpita. Tudi ustni izpit je bil zgolj zagovor domače naloge.⁵ Že takrat je bilo jasno, da je z novimi zaključnimi izpiti nekaj hudo narobe;⁶ administrativno izenačevanje strokovnih šol ni pomagalo napredku strokovnih šol, temveč zgolj pripomoglo k nazadovanju gimnazij.⁷ Takrat so kritike Franca Pedička padle na

2 Eden od pglavitnih ciljev je bil bolj prožen šolski sistem, ki dijakom določene vrste šole ne bi vnaprej odvzel možnosti vpisa na poljubno šolo višje stopnje. Temu vsekakor spodbudno zastavljenemu načrtu pa je žal sledila slaba izvedba. Če hočemo čim bolj približati dva do tedaj različna principa dela, če bi hoteli dvigniti splošno kakovostno raven, bi kot izhodišče vzeli že doseženo raven boljšega in od slabših zahtevali, da dosežejo to raven. Toda v Jugoslaviji je na vseh področjih človekovega bivanja prepogosto obveljalo nasprotno načelo, naj boljši počakajo ali celo znižajo že doseženo raven, da bi lahko slabši v svojem počasnem ritmu prisopihali do njih. Na šolah srednje stopnje je to pomenilo, da se morajo zahtevnejše gimnazije prilagajati manj zahtevnemu strokovnemu šolstvu. Ena od izrazitih prednosti gimnazij pa je bila ravno matura, izpit, ki je bil vstopnica za univerzitetni študij. Namesto da bi reformatorji zahtevali, naj tudi strokovne šole uvedejo čim zahtevnejši zaključni izpit, da bi lahko njihovi abiturienti enakopravno konkurirali gimnazijcem pri vpisu na višje in visoke šole, so se za dosego tega cilja raje odločili znižati visoko zahtevnost gimnazijske mature (Gabrič, 2009; 75).

Eden od pomembnejših ciljev komunističnih reformatorjev šolstva v 50. letih je bil prizadeti maturo z znižanjem njene ravni, s čimer bi prizadeli pomen gimnazij. Z na pol ukinjeno maturo so lahko šolski reformatorji na isto raven z gimnazijami spravili strokovne šole. Tradicionalna matura je morala precej spremeniti svoj značaj predvsem zaradi uvajanja izbirnega šolanja. Z novim zaključnim izpitom ne bi smeli zajeti niti veliko predmetov niti veliko gradiva niti preverjati vsega znanja, pridobljenega med šolanjem (prav tam; 76).

3 Aleš Gabrič, *Sledi šolskega razvoja na Slovenskem*, Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2009, str. 72–73.

4 Jožko Budin, Nova slovenska matura – od snovanja do desete izvedbe, *Šolska kronika*, 14, 2005, št. 2, str. 261–279.

5 Gabrič 2009, str. 72–73.

6 Franc Pediček, Razmišljanje o gimnazijski maturi, *Naši razgledi*, XI, 1962, št. 11, str. 206–207.

7 Prav tam, str. 78.

plodna tla, s spremembami se je spremenilo tudi ime mature, postala je sklepni izpit. Popravljeni predpisi so bili korak h »klasični« obliki mature, a spremembe le niso odpravile vseh napak zaključnega izpita iz prejšnjih let.⁸ Novo navodilo ni začelo veljati takoj, ampak šele s šolskim letom 1964/65. Z resolucijo o verifikaciji gimnazij so v gimnazijski program leta 1962 dodali nove učne predmete, ki so bili povezani s proizvodnim delom, tehničnim in praktičnim znanjem ter sociologijo. Vsebina gimnazijskega pouka se je spremenila tako, da je gimnazija dajala več strokovnega in manj splošnega znanja.⁹

Od šolskega leta 1969/1970 so dijaki na pisnem izpitu pisali nalogo iz slovenskega jezika, drugo pa iz matematike ali tujega jezika. Pri novem obveznem predmetu so dijaki odgovarjali na vprašanja »iz novejše zgodovine narodov Jugoslavije (Narodno osvobodilne vojne (NOV) in povojnega razvoja) z družbenopolitično ureditvijo SFRJ«.¹⁰ Na gimnazijah se je po teh predpisih uveljavil zaključni izpit s štirimi predmeti, za ustni izpit iz četrtega predmeta je imel dijak prosto izbiro.¹¹ V 70. letih so se predlogi za izboljšanje dela in kakovosti srednjih šol gibali v različne smeri. Toda nobenemu od njih se ni obetalo nič dobrega, ker je že sredi sedemdesetih let tedanja oblast začela razmišljati o usmerjenem izobraževanju.¹² Ta je namesto v izboljšave vodil v nadaljnjo degradacijo srednješolskega dela, ukinitvev gimnazij, mature in zaključnih izpitov.¹³ Najostrejši

8 Že takoj po izvedeni prvi maturi po teh predpisih so bili predsedniki zaključnih izpitov enotnega mnenja, da »seminarska naloga organsko ne sodi k zaključnemu izpitu«. Naslovi so se namreč ponavljali, poleg tega so se isti naslovi pojavili na različnih šolah, kar je dopuščalo precejšnje dvome o avtorstvu številnih seminarskih nalog. Predsedniki izpitnih komisij so sklenili, da bi morala biti seminarska naloga del rednega šolskega dela, ne pa del zaključnega izpita. Kritizirali so tudi zahtevo po takšnem načinu kombiniranja naravoslovnih in družboslovnih predmetov, kot je bila zapisana v novih predpisih. Večina dijakov se je namreč pri seminarskih nalogah odločila za naravoslovne predmete, predvsem biologijo, saj so se s tem pri pisnem delu zaključnega izpita izognili pisanju matematike. Presenetljivo pa je, da nihče ni predlagal, da bi prešli na staro obliko mature s tremi obveznimi pisnimi nalogami, s čimer bi ta problem avtomatsko odpadel (Gabrič, 2009, str. 81–85).

9 Stane Okoliš, *Zgodovina šolstva na Slovenskem*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2008, str. 116.

10 Od leta 1975 se je drugi obvezni predmet kot ustni izpit preimenoval v novejša zgodovina narodov Jugoslavije (NOV) in povojni razvoj in Samoupravljanje s temelji marksizma.

11 Okoliš 2008, str. 87.

12 Edvard Kardelj je že leta 1953 predlagal, da bi morali šolstvo organizirati tako, da bi dobili čedalje manj inteligence iz klasičnih šol, gimnazij, in vse več iz šol, kjer je poudarek na praktičnem delu: »Mislim, da bi bilo prav, če bi tudi z administrativnimi ukrepi – kjer je to potrebno – zmanjšali število gimnazij v korist strokovnih šol, zlasti pa v korist industrijskih šol, iz katerih bi izhajali strokovno visoko kvalificirani kadri, ki bi bili na nivoju srednje tehniških kadrov.« Partijski ideologi so zagovarjali stališče, da je treba v vseh šolah povečati delež šolskih ur, namenjenih tehnični vzgoji in praktičnemu delu. Največ nesoglasij je nastalo pri učnih načrtih za slovenščino in za zgodovino. Slavisti so zagovarjali stališče, da je treba v šolah obravnavati slovenske književnike v skladu z njihovo literarno vrednostjo. Partijski ideologi pa so nasprotovali obravnavi posameznika zgolj zaradi njihovih umetniških dosežkov in so kot pogoj zahtevali še politično primernost (Gabrič, 2009, str. 101).

13 Okoliš 2008, str. 90–91.

nasprotniki teh tendenc so bili takrat univerzitetni profesorji, ki so zatrjevali, da dajejo srednje strokovne šole – v primerjavi z gimnazijami – preslabo splošno znanje in da maturanti teh šol ne morejo slediti študiju na fakultetah enako uspešno kot gimnazijski maturanti. Zahteve univerzitetnih profesorjev tudi po zahtevnejših diplomskih delih in disertacijah so v političnih strukturah »preslišali« in se zavzemali za njihovo zniževanje. Osnovni jugoslovanski akt o šolski reformi je bil *Splošni zakon o šolstvu*, sprejet 25. junija 1958. Na srednješolski stopnji sta bili izenačeni gimnazija in strokovna šola,¹⁴ vpisni pogoji za visokošolski študij pa so bili vse bolj blagi. V vrhu slovenske partije so se zavedali, da sprejeta načela v vrstah pedagogov in kulturnikov niso imela večinske podpore. Še posebej so bili partijski voditelji proti konservativnemu pogledu na vlogo gimnazije in proti možnosti prehoda dijakov iz srednjih strokovnih šol na univerzo.¹⁵

Reforma usmerjenega izobraževanja (UI) se je pričela pripravljati sredi sedemdesetih let, po obračunu z »liberalno« vlado Staneta Kavčiča.¹⁶ Usmerjeno izobraževanje iz leta 1981 je zadalo odločilni udarec gimnaziji in maturi, s tem ko so štiriletno gimnazijo in zaključni izpit oz. maturo ukinili.¹⁷ Zasnova UI je med drugim predvidevala ukinitve tradicionalne gimnazije, ki so ji očitali elitistični značaj.¹⁸ Gimnazije kot splošne srednje šole, ki dajejo univerzalno vstopnico za visokošolski študij, naj ne bi bilo več. Po novem bi vstopnico za študij dajalo kar spričevalo o končanem srednjem usmerjenem izobraževanju; torej tudi mature ne bi bilo več.¹⁹ Sprejemu Zakona o UI je v Sloveniji – drugače od drugih delov jugoslovanske federacije – sledila teoretska zavrnitev ideološkega koncepta '*vsestransko razvita osebnost*', ki ga je uporabil zakon pri opredeljevanju temeljnega smotra UI, predvsem pa je tudi v javnosti odmevalo ostro nasprotovanje ukinitvi gimnazije in mature.²⁰

Praktično sočasno je do večjega konflikta v šolstvu med Slovenijo in Beogradom prišlo leta 1983 tudi zaradi skupnih programskih jeder. Nasprotovanje

14 Uzakonjena je bila enotna osemletna osnovna šola in za učitelje le dvoletna pedagoška akademija. Na visokošolski stopnji je bila razbita celovitost študija na tri dvoletne cikle (višji, visoki in podiplomski), uzakonjena inverzija študija, znižane zahteve za diplomu, doktorat in dosego naziva univerzitetnega predavatelja.

15 Okoliš 2008, str. 103.

16 V Sloveniji je leta 1972 padla liberalna »vlada« Staneta Kavčiča.

17 Okoliš, 2008, str. 116; Zdenko Lapajne, Kako pokončati gimnazijo?: znanstvena razprava (z virusom v računalniku), *Naši razgledi: NR*, 39, 8.vi.1990, št.11., str. 322–323.

18 Nov sistem je na srednješolski ravni ponujal pet 'usmeritev': jezikovno-umetnostno, družbeno-ekonomsko, naravoslovno-matematično, proizvodno-tehnično in telesnovzgojno-obrambno. Na teh osnovah naj bi višje in visoko šolstvo nadgrajevalo 'usmerjeno izobraževanje' do najbolj zahtevnih kvalifikacij, pot do njih pa bi vodila po 'usmeritvenih vertikalah'.

19 Beseda gimnazija ni bila uporabljena niti matura niti zaključni izpit. Zakon je določal, da se v višje oz. visokošolske programe lahko »vključi, kdor je uspešno končal izobraževanje po ustreznem predhodnem [usmerjenem] programu ali je s preizkusom znanja dokazal, da obvlada [potrebna] znanja« (čl. 69).

20 Pavel Zgaga, Visoko šolstvo na prelomu iz osemdesetih v devetdeseta leta, *Šolska kronika*, 30 – LIV, 2021, št. 1, str. 17–41.

skupnim jedrom ni nastalo zaradi fizike ali matematike, pač pa predvsem zaradi pouka književnosti.²¹ Ciril Zlobec je predlog poimenoval »antikulturen, antivzgojen, antiizobraževalen in antietičen«.²² Društvo slovenskih pisateljev (DSP) je 19. septembra 1983 organiziralo posvet o šolstvu – proti skupnim programskim jedrom.²³

Kot ostanek prejšnje mature je bil z uvedbo usmerjenega izobraževanja (UI) zaključni izpit leta 1984 izveden zadnjič.²⁴ Odbor Univerzitetnega sveta za vprašanja vzgojno-izobraževalnega in znanstveno-raziskovalnega dela Univerze v Ljubljani je vztrajno nadaljeval razpravo o prihodnji ureditvi prehoda med srednjim in višjim oz. visokim izobraževanjem, ker je zakonsko rešitev o ukinitvi končnega preverjanja na srednji šoli z vidika univerze ocenil za neustrezno. Nadaljevalni izpit na srednji šoli, izveden kot zunanji izpit s pomenom kvalifikacijskega izpita za študij, je v študijskih organih univerze užival vso podporo. Z vidika prehoda na študij ga štejemo za sopomenko današnje mature.²⁵ Pod vplivom kritik UI pa tudi v atmosferi splošne politične liberalizacije, ki je v Sloveniji nastopila v drugi polovici osemdesetih let, je bilo najprej sklenjeno, da bo »Republiški komite za vzgojo in izobraževanje ter telesno kulturo [v vlogi resornega ministrstva] proučil vprašanje zaključnega izpita v srednji šoli oziroma uvedbe nadaljevalnega izpita kot pogoja za vpis na univerzo«, kar je bil prvi korak k ponovni zakonski uvedbi mature (1989), ki sta ga z opozarjanjem na kvaliteto znanja zahtevali zlasti obe univerzi.²⁶ Republiški komite za vzgojo in izobraževanje ter telesno kulturo je pod predsedstvom Francija Pivca pri Centru za razvoj univerze naročil ekspertizo o ureditvi prehoda med srednjim in visokim izobraževanjem. Delovna skupina obeh univerz, ki jo je vodil prof. dr. Jožko Budin, je že leta 1984 v sodelovanju s strokovnjaki Centra za razvoj univerze pripravila gradivo za razpravo na univerzitetnem svetu, v visokošolskih organizacijah in drugod.²⁷ Delovno skupino, ki je združevala člane iz vrst takratnih obeh univerz, srednjih šol, inštitutov in organov, je vodil Zdenko Lapajne, ki je dajal pečat delu skupine. Delovna skupina je pripravila in v *Naših razgledih* (21. 4. 1989) objavila končno

21 Božo Repe, Slovensko-srbski konflikt v osemdesetih letih. *Časopis za humanistične in družboslovne študije*, 22, 2022, št. 3, str. 314.

22 Janez Menart je začel zbirati informacije in gradivo, Ciril Zlobec pa je takoj reagiral in kritiziral zlasti skupna programska jedra za književnost, v katerih je bilo premalo slovenske književnosti. Za Zlobcem je razpravo o jedrih v DPS javno napovedal Tone Partljič, v začetku septembra pa je jedra za pouk književnosti še bolj kritično analiziral Menart in jih primerjal s tedanjim predmetnikom. Njegova analiza je pokazala, da bi se slovenski učenci morali učiti 70 odstotkov jugoslovanske književnosti in le 30 odstotkov slovenske, kar je označil za raznarodovanje (Repe, 2022, str. 315).

23 Prav tam, str. 102.

24 Jožko Budin, Nova slovenska matura – od snovanja do desete izvedbe, *Šolska kronika*, 14, 2005, št. 2, str. 261-279.

25 Prav tam, str. 261.

26 Zgaga, 2021, str. 24.

27 Budin, 2005, str. 261-279.

poročilo *Zaključni izpit in matura*, ki je postalo podlaga za uzakonitev mature že v *Zakonu o spremembah in dopolnitvah zakona o usmerjenem izobraževanju* (1989).²⁸ Na koncu poročila je zapisano svarilo, da matura ni čarobna palica, ki bo rešila vse šolske težave, lahko pa nekoliko prispeva za boljše šolstvo.²⁹ Z maturo se je dejansko končalo usmerjeno izobraževanje na srednjih šolah. Vzporedno z maturo se je v slovenski šolski sistem spet vrnila gimnazija.³⁰

Ponovna uvedba mature v Sloveniji 1995

Prve priprave na ponovno uvedbo mature so stekle na *Republiškem komiteju za vzgojo in izobraževanje ter telesno kulturo*.³¹ Prof. dr. Peter Vencelj, minister v osamosvojitveni vladi, je konec leta 1991 izdal prvi pravilnik o maturi in v skladu z njim na začetku leta 1992 imenoval *Republiško maturitetno komisijo*. Priprave za maturo so potekale sredi osamosvojitvenega obdobja. Strokovni svet Republike Slovenije za vzgojo in izobraževanje je pod predsedovanjem Franca Lazarinija v letu 1991 določil potrebne spremembe programov za maturo, med njimi enoten urni obseg pouka obveznih predmetov za gimnazije in srednje strokovne šole. Določil je obvezne predmete skupnega dela, izbirne predmete posebnega dela, raven zahtevnosti in obseg zunanjega ocenjevanja. Zavod RS za šolstvo in šport je dajal v vsem začetnem obdobju močno strokovno oporo pri pripravi predloga maturitetnih izbirnih predmetov, imenovanju članov Republiških predmetnih komisij, pripravi gradiva ter pripravi in izvajanju mnenjskih raziskav med dijaki, učitelji in ravnatelji. K ponovni uvedbi mature je znotraj Zavoda RS za šolstvo veliko prispeval Branko Slivar. V mesecih, ki so sledili imenovanju Republiške maturitetne komisije, je novi minister za šolstvo in šport Slavko Gaber leta 1992 imenoval predsednike in člane republiških predmetnih komisij (RPK) – strokovnih teles mature. V Škofji Loki je potekalo mednarodno podprto izobraževanje za člane RPK.³²

Leta 1993 je bil ustanovljen Republiški izpitni center, danes Državni izpitni center (Ric), ki ga je prvih šest let vodil dr. Sergij Gabršček. Strokovni svet RS za vzgojo in izobraževanje je sprejel Maturitetni izpitni katalog in Predmetne izpitne kataloge za maturo 1995. V decembru 1993 je bil sprejet *Zakon o visokem šolstvu*, ki je določil pogoje za vpis v visokošolski študij in kriterije za izbiro kandidatov po uspehu pri maturi in uspehu v 3. ter 4. letniku srednje šole v pri-

28 France Brešar idr., *Zaključni izpit in matura*, Poročilo delovne skupine, *Naši razgledi*, 38, 21.iv.1989, št.8, str. 228–231.

29 Budin, 2005, str. 261–279.

30 Zgaga, 2021, str. str. 17–41.

31 Marjan Šetinc in Zdenko Lapajne, Še o reformi mature I, *Naši razgledi*, 37, 25.iii.1988a, št.6., str. 170–171; Marjan Šetinc in Zdenko Lapajne, Še o reformi mature II, *Naši razgledi*, 37, 8.iv.1988b, št.7., str. 209–210.

32 Budin, 2005, str. 261–279.

merih omejitve vpisa. Leta 1994 je bila na vzorcu srednjih šol izvedena poskusna matura, spomladi 1995 pa za vse kandidate predmaturitetni preizkus in kasneje spomladanski in jesenski izpitni rok mature 1995. Na spomladanskem roku je bilo 7892 kandidatov na 115 srednjih šolah (gimnazijah in srednjih strokovnih šolah), od tega 7196 uspešnih (91,18 %). Zakon o gimnazijah iz leta 1996 je določil, da se z opravljeno maturo v gimnaziji pridobi srednja izobrazba.

Prizadevanja v 80. letih za ponovno uvedbo mature v slovenski šolski prostor so zgodovinsko in sociološko gledano pomembni procesi, predvsem z vidika širokega odpora Slovencev, tako civilne družbe kot takratnih republiških oblastnih organov, proti usmerjenemu izobraževanju in proti jugoslovanskim skupnim programskim jedrom. Po vsebini in tudi časovno je ponovna uvedba mature predstavlja element osamosvojitvenih prizadevanj, ne nazadnje kot primer velike enotnosti v slovenski družbi.

Visoka uspešnost v slovenskem srednjem šolstvu in množičnost v visokem – primerjava z OECD deželami in Evropo

S ponovno uvedbo mature (leta 1995) v slovenski šolski sistem so k njej pristopili skoraj vsi po zaključeni gimnaziji, lahko pa tudi dijaki srednjih strokovnih šol, ki so se tako odločili zaradi možnosti univerzitetnega študija. Od leta 2002 pa sta v Sloveniji dve maturi, gimnazijska se je preimenovala v splošno maturo (SM), za dijake srednjih strokovnih šol pa se je obvezen zaključni izpit preimenoval v – delno eksterno – poklicno maturo (PM). (Splošna) matura ob zaključku gimnazije je bila že tradicionalno pogoj za vpis na univerzitetni študij. Pred desetletji je večina z zaključeno srednjo strokovno šolo prešla v zaposlitev. Zadnja leta pa se tudi velika večina maturantov PM vpiše v terciarno izobraževanje. SURS³³ za šolsko leto 2021/22 navaja populacijo 15.099 z zaključeno srednješolsko strokovno ali splošno izobrazbo; 9178 jih je bilo z zaključeno srednjo strokovno izobrazbo in 5921 z zaključeno gimnazijo. V terciarno izobraževanje (višje- in visokošolsko) je bilo v naslednjem študijskem letu (2022/23) vpisanih 66,8 % tistih, ki so leto prej zaključili srednjo strokovno izobraževanje, in 91,3 % tistih, ki so zaključili srednjo splošno izobraževanje. Z upoštevanjem vpisa še v naslednjem študijskem letu (2023/24) je vključitev v terciarno izobraževanje še višja: 74,7 % jih je bilo z zaključeno srednjo strokovno izobrazbo in 95,1 % z zaključeno gimnazijo.³⁴ Če število dijakov in odraslih z zaključeno SM in PM primerjamo s številom 19-letnikov v Sloveniji, je delež vpisanih v terciarno izobraževanje že 80%; približno 30 % prišpevajo gimnazijci s SM in skoraj 50 % maturanti PM iz srednjih strokovnih šol.

33 SURS, Vpis srednješolcev v terciarno izobraževanje. Predstavitev analiz za Nacionalni program vzgoje in izobraževanja (NPVI) 2023–2033, na Ministrstvu za vzgojo in izobraževanje, Ljubljana 28. 5. 2024.

34 Prav tam.

Glede večdesetletne zasvojenosti slovenske šolske politike z obsegom in količino znanja, je Zupanc³⁵ kritičen, ker se zanemarljiva kakovost in tudi pravičnost.³⁶ Šolske politike, tudi v imenu neprivilegiranih in s populističnimi gesli o pravičnosti, so vodile posodobitve, prenove in reforme izobraževalnega sistema, žal tudi z razbremenjevanjem učencev, tako da so se znižali zahtevani standardi znanja. Znižuje se nivo potrebnega znanja za doseganje uspešnosti in prehod na nadaljnje stopnje izobraževanja, zvišuje se delež vključenosti v terciarno izobraževanje, podeljujejo se visoke ocene, spričevala, certifikati, diplome, vse do doktoratov ..., ki nimajo ustrezne veljave.³⁷ V izobraževanju je vse manj vsebin obveznih, na račun (pre)zgodnje ter vse večje izbirnosti. Zmanjšuje se akademska zahtevnost, znanje se zamenjuje s spretnostmi in modernejšim pojmom – kompetencami.³⁸ V Sloveniji se je tudi v šolskih predpisih (Zakon o osnovni šoli) »*minimalne standarde znanja*« zamenjalo z izrazom »*pričakovani rezultati*«;³⁹ tako da bi se lahko vprašali, ali smo za učence »*pričakovanja*« v znanju uzakonili na »*minimum*«. Od učiteljev se zahteva, da pri učencih, dijakih in študentih znanje »iščejo«; če ga ne najdejo, (lahko) dobijo očitek, da niso dobri učitelji.⁴⁰ Zato se že v osnovnih in srednjih šolah sklepajo kompromisi na račun temeljnega znanja, neznanje se spregleduje, zamolči ter zanika. Slabe prakse ocenjevanja dejansko škodujejo učencem, ko tudi za slabo znanje dobivajo dobre ocene in jim šola tako daje napačne, neustrezne, lažne informacije, na podlagi katerih mladi sprejemajo pomembne šolske in življenjske odločitve.⁴¹

Za Slovenijo je ključnega pomena dobra izobrazba, ne le posameznikov, ampak tudi populacije. Da žal ni tako, vemo iz mednarodnih primerjav, npr. PI-

35 Darko Zupanc, V Sloveniji je šolstvo zasvojeno z obsegom in količino, zanemarljiva pa kakovost in pravičnost, Posvet SAZU: Stanje in vizija visokega šolstva v Sloveniji, Ljubljana, 9. april 2015.

36 Darko Zupanc (intervjuvanec), Šolski sistem ni dovolj pravičen, *Gorenjski glas*, letn. 76, 27. okt. 2023, št. 86, <https://www.gorenjskiglas.si/zgodbe/solskisistem-ni-dovolj-pravicen-42623/>, (pridobljeno 9. 2. 2025), 2023a, str. 15.

37 Blaž Zmazek, Darko Zupanc, Robert Zorec, Višja zahtevnost vstopnega znanja za boljše kakovost univerzitetnih študentov in diplomantov, v: et al. *Od minimalnih standardov k odličnosti: zbornik razprav o kakovosti v visokem šolstvu in letno poročilo NAKVIS 2018*, Nacionalna agencija Republike Slovenije za kakovost v visokem šolstvu, Ljubljana 2019, str. 45–58.

38 Zdenko Kodolja, Razvrednoteno znanje: šola in neoliberalizem, v: Odgovori (na to, kar so drugi hoteli vedeti), Ljubljana: pedagoški inštitut, 2024, str. 67–83.

39 Mojca Kovač Šebart, Čas zamujenih javnih razprav, desetletje devetletke, *Dnevnikov objektiv*, 22. februar 2014; Jana Kalin, Neodgovorno in neresno spreminjanje učnih načrtov, *Mladina*, 2. 3. 2008, št. 8.

40 Darko Zupanc, NPZ kot „drugo mnenje“ o doseženem kurikulumu in (tudi) o šolskem ocenjevanju. Referat na Strokovno srečanje ravnateljic in ravnateljev osnovnih šol, Portorož 11. in 12. november, 2013.

41 Susan Brookhart, Thomas Guskey, Jay McTighe in Dylan William, *Eight Essential Principles for Improving Grading*, Educational, School, and Counseling Psychology Faculty Publications. 50, https://uknowledge.uky.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1050&context=edp_facpub, (pridobljeno 9. 2. 2025), 2020.

AAC – *Programme for the International Assessment of Adult Competencies*.⁴² V povprečju so odrasli v Sloveniji pod povprečjem OECD v pismenosti, matematični sposobnosti in reševanju problemov v tehnološko bogatih okoljih. Približno četrтина odraslih v Sloveniji ima slabe pismenost, matematične sposobnosti in sposobnosti reševanja problemov.⁴³ Nizka raven znanja ni problem (samo) najstarejših, besedilna kot tudi matematična spretnost mladih odraslih Slovencev med 25. in 34. letom starosti je med državami OECD tudi podpovprečna. V državah OECD se delež funkcionalno »nepismenih« in slabo pismenih⁴⁴ od 16.–24. leta starosti v naslednjem desetletju starosti zniža (od 25.–34. leta – ko večina zaključí šolanje). V Sloveniji se slaba pismenost kljub množičnemu študiju zviša. V starostni skupini od 16.–24. leta je zelo slabo ali slabo pismenih nekaj manj kot 50 % populacije, v starostnem obdobju od 25.–34. leta v Sloveniji delež naraste na več kot 50 %, čeprav 40 % populacije doseže diplomu v terciarnem izobraževanju.⁴⁵ V raziskavi PIAAC so tudi izmerili, da so Japonci s srednješolsko izobrazbo v povprečju bolj besedilno spretni kot Slovenci s terciarno izobrazbo; v Evropi so npr. Norvežani s srednješolsko izobrazbo skoraj tako besedilno spretni kot Slovenci s terciarno izobrazbo.⁴⁶

Ker izobraževanje deluje podobno kot v ekonomiji dodana vrednost, novo znanje se gradi na predhodnem, zadnji rezultati mednarodne raziskave bralne, matematične in naravoslovne pismenosti PISA 2022 zbuja jo še dodatno skrb. Za učence po končani osnovni šoli rezultati kažejo na splošen upad tako pri matematični kot tudi pri bralni in naravoslovni pismenosti.⁴⁷ Slovenija se umešča med države z negativnim trendom. Slovenci v izjemno visokem deležu (93 %)⁴⁸ uspešno opravijo vsaj srednjo šolo in se tudi množično vpišejo v terciarno izobraževanje. Imamo največji delež 19-letnikov, ki so vključeni v izobraževanje, 88 % (v državah EU je 67 %, v OECD je 62 %).⁴⁹ Tudi s 56-odstotnim deležem populacije, ki ima status študenta v starosti od 20–24 let, smo »najboljši«, v EU je 44 %, v OECD je 42 % (slika 1).⁵⁰

42 Petra Javrh (ur.), Poročilo o raziskavi spretnosti odraslih PIAAC 2016, Tematske študije: raziskovalno poročilo, 2017.

43 OECD, *Skills Matter: Additional Results from the Survey of Adult Skills*, OECD Skills Studies, Paris: OECD Publishing, 2019a.

44 V raziskavi PIAAC - do dosežene ravni 2.

45 Darko Zupanc, Kaj nam povedo podatki o kakovosti OŠ in SŠ, o ne-pravičnosti v našem izobraževanju – od osnovne šole do odraslosti? Gostujoče predavanje na Mednarodna fakulteta za družbene in poslovne študije; Celje: 24. maja 2018.

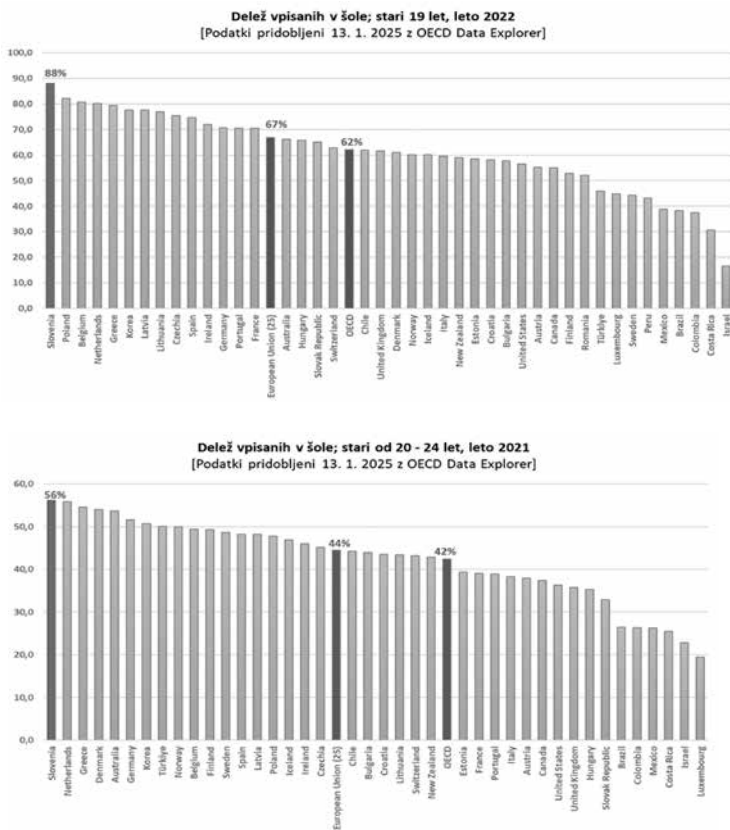
46 OECD, 2019a.

47 OECD, *Education at a Glance 2023: OECD Indicators*, Paris: OECD Publishing, 2023, str. 64.

48 OECD, *Education at a Glance 2024, OECD Indicators*, Paris, OECD Publishing, 2024, str. 44.

49 OECD Data Explorer, Enrolment rate by age; Age 19 years; Time period 2022; Total levels, (pridobljeno: 13. 1. 2025a).

50 OECD Data Explorer, Enrolment rate by age; from 20 to 24 years; Time period 2021; Total levels, (pridobljen: 13. 1. 2025), 2025b.

Slika 1: Delež vpisanih v šole; stari 19 let (zgoraj)⁴⁹ in stari od 20 do 24 let (spodaj)⁵⁰

Slabosti v terciarnem izobraževanju

Inflacija visokih šolskih ocen, odličnih spričeval in podeljenih diplom vse do doktoratov, ki ne odražajo ustrezno visoke ravni znanja, je v Sloveniji izrazita.⁵¹ Za dvig doseženih ravni znanja v populaciji, tudi na račun zmanjšanja deležev uspešnih, je pomembna celotna šolska vertikalna. Če bi bile šole zahtevne, če bi srednje šole sprejemale učence z dobrim znanjem iz osnovnih šol in fakultete maturante z boljšim vstopnim znanjem, bi univerze lahko izobrazile generacije odličnih diplomantov. Povratno pa visoka prepustnost na višje, zahtevnejše

⁵¹ Darko Zupanc in Matevž Bren, Inflacija pri internem ocenjevanju v Sloveniji, *Sodobna pedagogika*, 61, 2010, št. 3, str. 208–228; Zmazek, Zupanc, Zorec 2019, str. 45–58; Darko Zupanc, Šolanje vrednost dodaja, predavanje s 46. seje Državne komisije za splošno maturo, Ljubljana: ZRC Atrij SAZU, 14. november 2019.

stopnje šolanja negativno vpliva, kot da za vstop v višje in zahtevno šolanje ter uspešen zaključek ni potrebno dobro predhodno znanje. Šolska politika bi morala že v osnovnih in srednjih šolah spodbujati dvig dosežkov temeljnega znanja, ne zgolj delovati v smeri podaljševanja časa šolanja in širitve vstopnih možnosti v višje stopnje šolanja. V srednjem in tudi v terciarnem izobraževanju bi morali kot glavni pristop dostopnosti („*access approach*“) zamenjati s pristopom na temelju kakovosti („*quality approach*“).⁵²

V terciarno izobraževanje je v Sloveniji izjemno veliko vpisanih, ki hkrati do prve diplome nerazumno dolgo študirajo; leta 2015 je bil povprečen čas dokončanja študija 5,7 leta⁵³ in tudi uspešnost je zelo nizka. V *Resoluciji o nacionalnem programu visokega šolstva 2011–2020*⁵⁴ je bil glede kakovosti zapisan cilj 2.5.1 in sprejeto merilo, da naj bi se »odstotek študentov, ki se v Sloveniji vpišejo na visokošolske institucije in ne diplomirajo, do leta 2020 znižal za tri četrtine; 2011 je znašal 35 %«. Do leta 2020 smo z *Resolucijo* torej ciljali na pribl. 9% osip. Univerza v Ljubljani⁵⁵ pa po ciljnem letu 2020 v *Programu dela za študijsko leto 2023/2024* že pri načrtovanju prehodnosti načrtuje osip pri prehodu iz 1. v 2. letnik v višini več kot 40 % na 1. stopnji univerzitetnega študija, in še večjega, več kot 50 %, na 1. stopnji visokošolskega strokovnega študija. Tudi po podatkih SURS-a je v visokem šolstvu še tri leta po rokih za zaključek študijskih programov odstotek uspešnih 55,9 %, neuspešnih je torej 44,1 %.⁵⁶ Kako množično fakultete in visoke šole vpisujejo dijake v terciarno izobraževanje, da več let študirajo in na koncu mnogi ne diplomirajo, kažejo tudi mednarodne primerjave. V *Pogledu na izobraževanje 2022 (Education at a Glance 2022)*⁵⁷ vidimo, da je v Sloveniji po štiri- oz. pet- ali šestletnem študiju (»bachelor degree«) največji delež neuspešnih. V predvidenem času študija ne konča 45,5 % vpisanih (povprečje neuspešnih v državah OECD je 20 %), po dodatnih treh letih, glede na predviden čas študija, je delež neuspešnih v Sloveniji še vedno visokih 40,1 %. Osip se v zadnjem desetletju nikakor ni znižal, je mnogo večji, kot je bil v Sloveniji še leta 2011 (35 %) in več kot 4-krat večji od zastavljenega cilja 2.5.1 (9 %), zapisanega v *Resoluciji o nacionalnem programu visokega šolstva 2011–2020*.

52 Eric Alen Hanushek, Will more higher education improve economic growth? *Oxford Review of Economic Policy*, Volume 32, 2016, Number 4., str. 538–552; Eric Alen Hanushek, Ludger Wößmann, Do Better Schools Lead to More Growth? Cognitive Skills, Economic Outcomes, and Causation, *Journal of Economic Growth*, Volume 17, 2012, Number 4, str. 267–321.

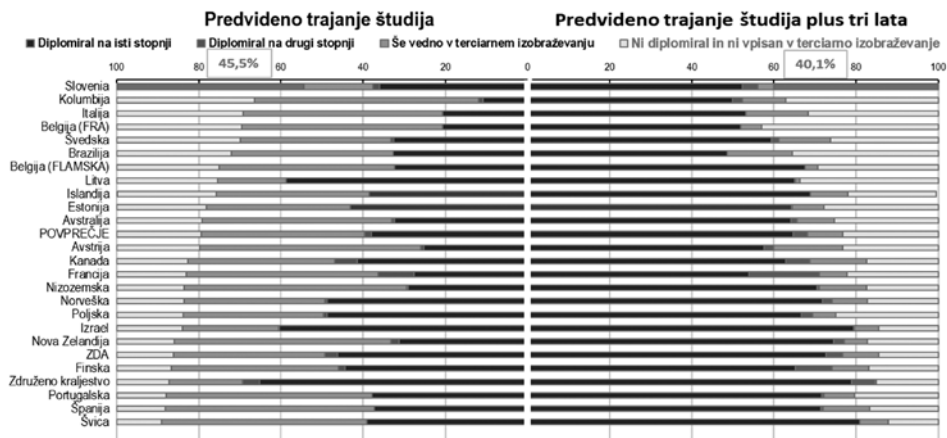
53 OECD, *Education at a Glance 2017: OECD Indicators*, Paris: OECD Publishing, 2017, str. 68.

54 Resolucija o Nacionalnem programu visokega šolstva 2011–2020 (ReNPVŠ11–20), Uradni list RS, št. 41/2011 <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=RESO71>, (pridobljeno 10. 2. 2025), 2011.

55 Univerza v Ljubljani, Univerza v Ljubljani: Program dela Univerze v Ljubljani za leto 2024, <https://www.uni-lj.si/assets/Kabinet/Porocila/2024/Program-dela-Univerze-v-Ljubljani-za-le-to-2024.pdf>, (pridobljeno 13. 1. 2025), 2024, str. 66.

56 SURS, 2024.

57 OECD, *Education at a Glance 2022: OECD Indicators*, Paris: OECD Publishing, 2022a, str. 204.

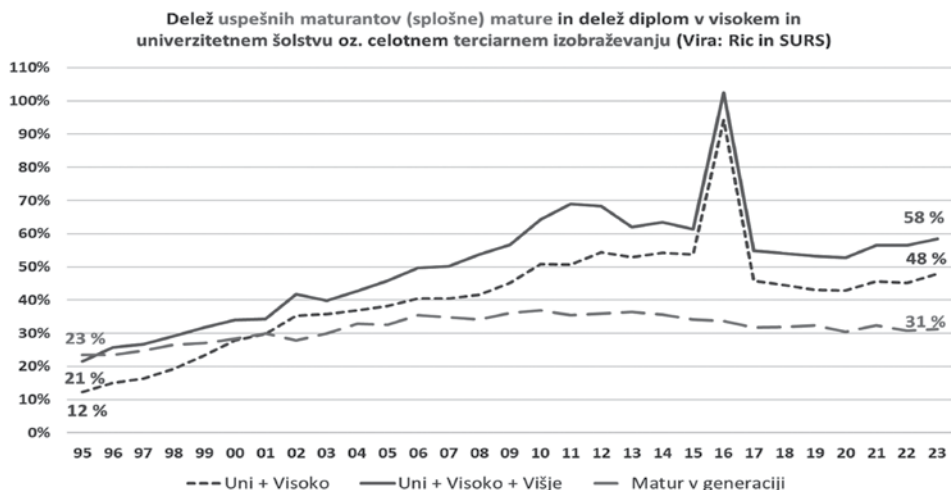
Slika 2: Predvideno trajanje študija: v roku (levo)
in v dodatnih treh letih po roku (desno)⁵⁷

Za manjši osip v terciarnem izobraževanju in več diplomantov s kakovostnim znanjem je pomembno doseženo znanje dijakov, ki vstopajo v študij po uspešno končani srednji šoli. V Sloveniji vsak srednješolec, ki vstopa v terciarno izobraževanje, opravlja splošno ali poklicno matura. Pomembna ni samo številnost maturantov, ampak raven njihovega doseženega znanja ob koncu srednje šole. V zadnjih tridesetih letih, ko se je po prelomu z usmerjenim izobraževanjem v Jugoslaviji matura vrnila v slovenski šolski sistem, so se deleži mladih, ki so uspešno zaključevali določene stopnje izobraževanja, drastično spremenili. Leta 1995 smo v Sloveniji prvič po novem, v organizaciji Državnega izpitnega centra dobili 7198 maturantov (23 % populacije 19-letnikov) – spodnja črtkana črta na sliki 3. Istega leta je naše takratno visokošolsko (univerzitetno) izobraževanje izdalo 3673 diplom (12 % populacije 19-letnikov) – srednja pikčasta črta na sliki 3.⁵⁸ Terciarno izobraževanje, skupaj z višjimi šolami pa je izdalo 6.419 diplom (21 % populacije) – zgornja polna črta na sliki 3.⁵⁹ Takrat so matura opravljali tako vsi dijaki v gimnazijah in akademsko usmerjeni dijaki v srednjih strokovnih šolah. Podatki kažejo, da je bilo leta 1995 vseh diplom iz terciarnega izobraževanja (še) manj, kot je bilo uspešnih maturantov.⁶⁰

⁵⁸ Za izračun deležev diplomantov je uporabljeno število 19-letnikov v generaciji 5-let pred letom diplomiranja.

⁵⁹ Pri navajanju diplom ni navedeno število magisterijev po končani prvi bolonjski stopnji in doktoratov.

⁶⁰ Darko Zupanc, Vedno več točk, vedno manj znanja (2): odziv na kolumno dr. Vesne V. Godina, Večer [Spletna izd.], 28. avg. 2023, <https://vecer.com/pogledi/odziv-na-kolumno-dr-vesne-v-godina-vedno-vec-tock-vedno-manj-znanja-2-10339183>, (pridobljeno 9. 2. 2025), 2023b.

Slika 3: Delež uspešnih maturantov (splošne) mature in delež diplom v visokem in univerzitetnem šolstvu oz. celotnem terciarnem izobraževanju (vir: Ric in SURS)⁶¹

Leta 2023 je splošno maturo opravilo 5818 maturantov (31 % populacije 19-letnikov), visokošolsko in univerzitetno izobraževanje pa je izdalo že 9027 diplom (48 %), terciarno izobraževanje skupaj z višjimi šolami pa že 11.011 diplom (58 % populacije 19-letnikov). Na enega maturanta splošne mature v generacij imamo tako v Sloveniji že skoraj dva (1,9) diplomiranca. Skoraj dvakrat več, kot je letno novih imetnikov spričevala splošne mature, je novih imetnikov diplom visokega strokovnega, univerzitetnega, enovitega magistrskega in višješolskega študija.⁶² Brez višješolskih diplom pa na dva maturanta splošne mature samo v visokem strokovnem, univerzitetnem in enovitem magistrskem študiju v Sloveniji »proizvedemo«⁶² nekoliko več kot tri diplomirane oz. na enega maturanta splošne mature jih na visokih šolah diplomira 1,5 (Slika 3).

Da je inflacija dosežene stopnje izobrazbe najvišja v terciarnem izobraževanju, ne v gimnazijah, kažejo tudi podatki o doktorskem študiju. Če primerjamo v zadnjih letih število vpisanih 3500 kandidatov na doktorski študij letno s številom 5818 gimnazijcev, ki so leta 2023 opravili splošno maturo, se razbere, da na fakultetah 60 % gimnazijskih maturantov po dodatnem šolanju (na prvi in drugi stopnji) vpišejo na tretjo stopnjo, da bi dosegli naziv znanstvene odličnosti. Na doktorski študij se vsekakor vpisujejo tudi študentje, ki so šli po poti poklicne

⁶¹ Leta 2016 je v Sloveniji potekel zadnji rok za diplomiranje po starih, predbolonjskih programih, ki so bili uvedeni pred reformo leta 2004. Tisto leto je bilo diplomantov skoraj dvakrat več kot leto pred tem.

⁶² Zupanc 2023b.

mature, kar sicer spremeni odstotke, bistva pa ne. Ne samo, da jih fakultete v Sloveniji veliko vpišejo v doktorski študij, uspešno ga tudi opravijo. Fakultete v Sloveniji v zadnjem obdobju promovirajo približno 420 doktorandov letno oz. približno 2,2 % enoletne generacije mladih. Za primerjavo deležev je pri splošni maturi (zlatih) maturantov z izjemnim uspehom (*»summa cum laude«*) nekaj več kot 300 letno (1,6 %); diamantnih pa v zadnjih letih približno 20, kar je manj kot desetinka odstotka (< 0,1 %).⁶³ Terciarno izobraževanje v Sloveniji izkazuje znanstveno odličnost in promovira doktorate za bistveno večji delež v generaciji (2,2 %), kot je delež zlatih maturantov pri splošni maturi (1,6 %).

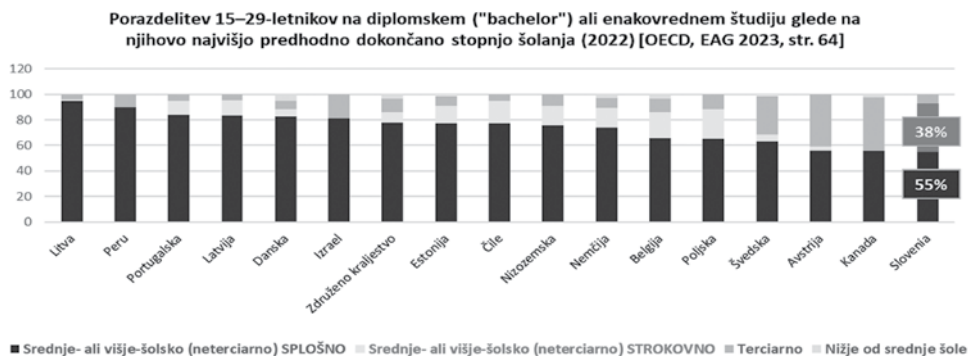
Študijska uspešnost maturantov

Ker v Sloveniji letno na vsakega maturanta splošne mature dobimo skoraj dva diplomanta terciarnega izobraževanja, smo že zapisali ugotovitev, da so med njimi gotovo tudi maturanti s poklicno maturo. Ker so v srednje strokovne šole vpisani tudi izjemno učno sposobni, v nekaterih smereh celotni oddelki z visokimi akademskimi potenciali, je prav, da jim je omogočena pot v terciarno izobraževanje, tudi na univerzitetne študijske programe. Dijakom srednjih strokovnih šol – maturantom s poklicno maturo – študij ne sme biti samo formalno omogočen, ampak bi jim morala srednja šola dati vse potrebno znanje, da bi bili pri študiju (bolj) uspešni. Glede na gimnazijce – maturante s splošno maturo, pa so dijaki srednjih strokovnih šol – maturanti s poklicno maturo v Sloveniji pri študiju izrazito manj uspešni. OECD je v izdaji *Pogled na izobraževanje (Education at a glance)*⁶⁴ izpostavila Slovenijo, da ima med državami OECD in partnericami v starosti obiskovanja srednje šole najvišji delež vključenih v srednje poklicne oz. strokovne šole (več kot 50 %). Slika 4 prikazuje najvišjo stopnjo izobrazbe, ki so jo predhodno zaključili študenti na diplomskih ali enakovrednih študijskih programih (leta 2022). Čeprav je splošna srednja šola najpogostejša predhodna izobrazba, se predhodne izobrazbe, ki jih imajo preostali študenti, med državami razlikujejo. Slovenija ima med vsemi državami (slika 4) izrazito največji delež šolajočih se s predhodno srednjo strokovno izobrazbo, saj ima visokih 38 % vključenih in z zaključeno diplomom v starosti od 15 do 29 let kot predhodno vključenost v srednje strokovno izobraževanje oz. opravljeno poklicno maturo. Na Poljskem, ki je v tem deležu naslednja, s predhodno srednjo strokovno izobrazbo študira samo 23 %, v Avstriji, Litvi, na Danskem, Švedskem, v Združenem kraljestvu so ti deleži manj kot 10 %.⁶⁵

⁶³ Zupanc 2023b.

⁶⁴ OECD 2023, str. 144–145.

⁶⁵ Prav tam, str. 64.

Slika 4: Najvišja stopnja izobrazbe, ki so jo predhodno zaključili sedanji študenti na dodiplomskem ali enakovrednem študiju.⁶⁴

Slovenija med državami OECD izstopa tudi z veliko razliko v uspešnosti zaključevanja študija na prvi stopnji, glede na to ali so študenti vstopili v študijske programe po zaključeni splošnoizobraževalni srednji šoli (gimnazije s splošno maturo (SM)) ali po srednji strokovni šoli s poklicno maturo (PM).⁶⁶ Delež uspešnih diplomantov (»bachelor degree«) tri leta po predvidenem trajanju študija je bil leta 2017 za dijake z zaključenim splošnim srednjim izobraževanjem (v Sloveniji za gimnazijce) 66-odstoten, dijaki srednjih strokovnih šol pa so bili uspešni (samo) v 30 %. Delež uspešnih gimnazijcev s SM je bil več kot dvakrat višji od deleža uspešnosti tistih, ki so predhodno zaključili štiriletno srednje strokovne šole s PM.

V nasprotju z več kot dve desetletji trajajočimi deklarativnimi zapisi, da je srednje strokovno izobraževanje v Sloveniji predvsem namenjeno za pridobitev poklica in zaposlitev,⁶⁷ so na voljo tudi aktualni podatki SURS-a za leto 2022, ki kažejo nasprotno. Iz srednjih strokovnih šol se v terciarno izobraževanje vpiše kar 75 % maturantov s poklicno maturo.⁶⁸ Delež študentov, ki dokončajo študij na vseh stopnjah terciarnega izobraževanja, od višjih šol do enovitih magistrskih študijev v predvidenem roku plus tri leta za študente, ki so se vpisali na študij po končani srednji strokovni šoli (zaključek s PM), je v zadnjih letih 39%. Študenti, ki so se vpisali na študij po končani gimnaziji (zaključek s SM), so uspešni v 67

⁶⁶ OECD, *Education at a Glance 2019: OECD Indicators*, Paris: OECD Publishing, 2019b, str. 213; Prav tam, str. 60.

⁶⁷ Zdenko Medveš idr., *Izhodišča za pripravo izobraževalnih programov nižjega in srednjega poklicnega ter srednjega strokovnega izobraževanja*, Center RS za poklicno izobraževanje, <https://cpi.si/wp-content/uploads/2020/08/izhodišca.pdf>, (pridobljeno 8. 2. 2025), 2001; Slavica Černoša idr., *Dopolnjena izhodišča za pripravo izobraževalnih programov nižjega in srednjega poklicnega izobraževanja ter programov srednjega strokovnega izobraževanja*, 20. 12. 2019, (https://cpi.si/wp-content/uploads/2021/05/Dopolnjena_IZHODISCA_cistopis.pdf, (pridobljeno 8.2.2025), 2019.

⁶⁸ SURS, 2024.

% Razkorak v uspešnosti dokončanja študija je torej 28-odstoten (67 % - 39 %) ⁶⁹ (vse stopnje na sliki 5). Na visokošolskem univerzitetnem študiju je v uspešnosti razkorak 15-odstoten (68,8 % - 53,0 %), mnogo višji pa je na enovitem magistrskem študiju: 26-odstoten (81,9 % - 55,6 %), kjer je sicer študentov s PM malo. Tavčar Krajnc ⁷⁰ ugotavlja, da se kandidatom s poklicno maturo skladno z 38. členom Zakona o visokem šolstvu ⁷¹ formalno omogoča vpis tako v visokošolske kot v univerzitetne študijske programe, vsebina njihovih šolskih programov pa jim sočasno ne daje ustrezne podlage za dovolj uspešen študij, kar še posebej velja za univerzitetni študij. Ker ima Slovenija izjemno visok delež mladih v srednjih strokovnih šolah, bi bila zanje še posebej pomembna višja raven splošnega znanja, ki je očitno potrebno za uspešen študij.

Slika 5: Stopnja dokončanja terciarnega izobraževanja (plus 3 leta po predvidenem obdobju študija), po vrsti srednje izobrazbe (vir: SURS, 2022). ⁶⁸

Ni problem samo šibko splošno znanje, ampak tudi usposobljenost za poklic

Srednješolski strokovni izobraževalni programi v Sloveniji nimajo problemov samo s premajhnim obsegom vsebin in prenizko zahtevnostjo splošno-izobraževalnih predmetov, ampak obstaja utemeljen dvom tudi o izpolnjevanju deklarativno temeljnega poslanstva: dobre priprave za poklic in zaposlitev v matični stroki. Čeprav je zadnje leto ali dve izjemno, ko je brezposelnost v Sloveniji

⁶⁹ Prav tam.

⁷⁰ Marina Tavčar Krajnc, Pogovoriti se moramo o maturi, *Sobotna priloga Dela*, 3. 8. 2024

⁷¹ Zakon o visokem šolstvu (ZviS), Uradni list RS, št.32/2012 – uradno prečiščeno besedilo, 40/2012 – ZUJF, 57/2012 – ZPCP-2D, 109/2012, 85/2014, 75/2016, 61/2017 – ZUPŠ, 65/2017, 175/2020 – ZIUOPDVE, 57/2021 – odl. US, 54/2022 – ZUPŠ-1, 100/2022 – ZSZUN in 102/2023, <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO172>, (pridobljeno 9. 2. 2025), 2023.

zelo nizka in se težko dobijo delavci za zaposlitev, delodajalci v anketah kot ključne razloge za težave pri iskanju kadra za prosta delovna mesta po posameznih poklicih navajajo šibko poklicno usposobljenost. Lani (2024) so na prvem mestu izpostavili, da iskanega kadra ni, takoj za tem pa je 16,7 % delodajalcev (naslednji največji delež) ocenilo, da je ključni problem iskanja kadra v primanjkljaju kandidatov: neustrezno znanje, veščine in kompetence. Tudi veliki delodajalci najpogosteje izpostavljajo primanjkljaj kandidatov v obliki znanja, kompetenc in izkušenj (18,9 %).⁷² Pred leti (2020) so delodajalci v še večjem deležu (22,8 %)⁷³ kot ključni razlog za težave pri iskanju kadra poročali o težavah zaradi pomanjkanja kompetenc, znanja in veščin kandidatov. Pred desetimi leti, ko je bila brezposelnost v Sloveniji višja in je veliko delodajalcev lahko delavce na trgu dela izbiralo, pa je skoraj 80 % podjetij *Zavodu RS za zaposlovanje*⁷⁴ poročalo, da kandidatom manjkajo poklicno-specifične kompetence.

Kaže, da izobraževalni programi strokovnega šolstva ne izpolnjujejo dobro niti ciljev za zaposlitev, še manj pa cilje, povezane z dobro pripravo za študij, kamor se vpiše velika večina po končanju srednje strokovne šole. Uspešnost dijakov srednjih strokovnih šol s PM pri študiju na visokih strokovnih šolah, v neuni-verzitetnih programih, kamor se lahko vpisujejo neposredno brez t. i. petega predmeta splošne mature, je tudi zelo nizka, tudi mnogo nižja kot uspešnost gimnazijcev s SM. Dijaki strokovnih šol so še tri leta po predvidenem trajanju študija na visokošolskih strokovnih programih uspešni samo v 38,8 %, gimnazijci v 55,6 % (slika 5). Praviloma naj bi dijaki s PM študij nadaljevali znotraj svoje strokovne vertikale. Pa je razkorak v visokošolskih strokovnih programih v uspešnosti med gimnazijci s SM in maturanti s PM 17⁰ % (55,6 % - 38,8 %),⁷⁵ v korist gimnazijcev), celo višji kot na visokošolskem univerzitetnem študiju. Dijaki strokovnih šol so tudi na višjih strokovnih šolah malo uspešni, diplomo višje šole jih po dodatnih treh letih po predvidenem trajanju študija dobi samo 31,4 %.⁷⁶

72 *Zavod RS za zaposlovanje, Anketa Napovednik zaposlovanja 2024/I; Kaj delodajalci napovedujejo za slovenski trg dela za drugo polovico leta 2024*, 2024, https://www.ess.gov.si/fileadmin/user_upload/Trg_dela/Dokumenti_TD/Napovednik_zaposlovanja/Porocilo_NapZap_2024_pomlad_01.pdf, (pridobljeno 4. 2. 2025), 2024, str. 11.

73 *Zavod RS za zaposlovanje, Anketa Napovednik zaposlovanja 2020/I; Kaj delodajalci napovedujejo za slovenski trg dela za drugo polovico leta 2020*, 2020, https://www.ess.gov.si/fileadmin/user_upload/Trg_dela/Dokumenti_TD/Napovednik_zaposlovanja/Porocilo_Napovednik_zaposlovanja_2020_1.pdf, (pridobljeno 4. 2. 2025), 2020, str. 9.

74 *Zavod RS za zaposlovanje, Kaj delodajalci napovedujejo za slovenski trg dela za prvo polovico leta 2015; Rezultat ankete Napovednik zaposlovanja 2014/II*; 2015, <https://www.mreza-mama.si/wp-content/uploads/2015/12/zavod-rs-za-zaposlovanje-anketa.pdf>, (pridobljeno 4. 2. 2025), 2015, str. 5.

75 SURS, 2024.

76 Prav tam.

Izobraževalni programi srednjega strokovnega izobraževanja v zadnjih dvajsetih letih

Za osnovo izobraževalnih programov srednjih strokovnih šol, ki v Sloveniji večinsko velja danes, so bila sprejeta *Izhodišča za pripravo izobraževalnih programov nižjega in srednjega poklicnega ter srednjega strokovnega izobraževanja* iz leta 1997.⁷⁷ Leta 2001 so bila *Izhodišča* iz leta 1997 dopolnjena. Že v uvodu dopolnjenih *Izhodišč*⁷⁸ je bilo pred več kot dvajsetimi leti izpostavljeno, da »najpomembnejši programsko-strukturni problem izhodišč predstavlja razmerje med obsegom splošne in strokovne izobrazbe ter med teoretičnim in praktičnim znanjem v posameznih izobraževalnih programih«. Izhodišče je bilo, da naj bo »poklicno in strokovno izobraževanje z manj abstraktnega mišljenja, ker mlade to odbija in je zanje pretežko«. Splošno znanje bi moralo biti »uporabno«.⁷⁹ Za splošnoizobraževalne predmete je bila v katalogih znanja zahtevana »aplikacija znanja na ustrezno strokovno področje«.⁸⁰ Ker splošna izobrazba ni bila več vrednota »per se«, je prišlo do velikega zmanjšanja števila ur pouka za splošnoizobraževalne predmete. Za »včlenjevanje splošnega znanja v strokovne šole« so bile podlaga »ključne kvalifikacije, ki se uresničujejo v povezavi s strokovnim in zlasti praktičnim delom«. V srednjih strokovnih šolah naj bi bile ključne kvalifikacije, tudi splošno znanje, »uporabno v različnih delovnih razmerah, poklicih, poklicnih področjih in v različnih življenjskih položajih«. V Izhodiščih se je nivo npr. za matematiko v srednjih strokovnih šolah »enačil« z uporabnim računstvom.⁸¹ Za vse stopnje poklicnega in strokovnega izobraževanja so se morali »oblikovati katalogi znanja za minimalni standard splošne izobrazbe«.⁸² Eksplicitno zapisan (sedmi) »cilj za priprave programov je bil prvenstveno za pripravo na poklic«;⁸³ strokovni izobraževalni programi so morali biti strukturirani tako, »da se lahko doseže temeljno poklicno izobrazbo ali javno priznana poklicna kvalifikacija«. Možnosti za nadaljnje izobraževanje, za poglobljanje in razširjanje poklicne izobrazbe naj bi se zagotovile »v poklicni vertikali s programi za pridobivanje višjih izobrazbenih stopenj ter s pridobivanjem nacionalnih poklicnih kvalifikacij«.

Očitno so bila že *Izhodišča* za izobraževalne programe načrtovana proti splošni izobrazbi, če že pa samo za minimalne standarde znanja, samo za upo-

77 Zdenko Medveš idr., *Izhodišča za pripravo izobraževalnih programov nižjega in srednjega poklicnega izobraževanja ter programov srednjega strokovnega izobraževanja*, Ljubljana: Strokovni svet za poklicno in strokovno izobraževanje Republike Slovenije: Področna kurikularna komisija za poklicno in strokovno izobraževanje, 1997.

78 Medveš idr., 2001, str. 5.

79 Prav tam; str. 6.

80 Prav tam; str. 34.

81 Prav tam; str. 7.

82 Prav tam, str. 34.

83 Prav tam; str. 14.

rabnost v praksi in nezahtevno. *Izhodišča za pripravo izobraževalnih programov nižjega in srednjega poklicnega ter srednjega strokovnega izobraževanja*,⁸⁴ ki so veljala od 1997 do 2016, so bila za visoke ravni znanja in bolj pravičen šolski sistem škodljiva. Če povzamemo, je torej že v izhodiščih za srednješolske strokovne izobraževalne programe izrecno pisalo, da naj se v srednjih strokovnih šolah pri mladih rajši ne spodbuja abstraktnega mišljenja, da naj ne bo pretežko, ker to mlade odbija, da naj se zmanjša obseg splošnega znanja. Če že, pa naj bo to znanje uporabno in povezano s praktičnim delom. Katalogi znanja naj bodo zgolj za minimalni standard splošne izobrazbe, pri matematiki naj se uči »uporabno računstvo«. Pridobljeno znanje iz srednje strokovne šole naj bi bilo uporabno za poklic, če pa tudi za nadaljnje poglobljanje in razširjanje poklicne izobrazbe, naj bi se *zagotovilo s programi za pridobivanje višjih izobrazbenih stopenj »v poklicni vertikali«*.

Izhodišča za pripravo izobraževalnih programov nižjega in srednjega poklicnega ter srednjega strokovnega izobraževanja iz leta 2001 kot zaključek srednjega strokovnega izobraževanja že omenjajo poklicno maturo, ki se je prvič izpeljala leta 2002. Izhodišča so bila že v skladu z opredelitvijo poklicne mature v Zakonu o maturi iz leta 2003.⁸⁵ V 3. členu piše, da kandidati dokazujejo doseganje standardov znanja, ki so določeni s cilji izobraževalnih programov srednjega tehniškega in drugega strokovnega izobraževanja, poklicno-tehniškega izobraževanja, poklicnega tečaja ter usposobljenost za visokošolski študij. Poklicna matura kot zaključek v sistemu ni omogočala poklicne kariere v drugih smereh, za druge poklice, za druge smeri študija na višjih in visokih šolah; niti za univerzitetne študijske programe, sploh pa ne za univerzitetne študijske programe zunaj poklicne oz. strokovne vertikale. Na željo nekaterih fakultet (univerz) so še pred prvo izvedbo poklicne mature v prvem Pravilniku o poklicni maturi (2001)⁸⁶ v 2. členu in leto kasneje v Pravilniku o spremembah in dopolnitvah pravilnika o maturi⁸⁷ s členom 15.c vpeljali pomembno novost. Znanilec t. i. petega predmeta se je v pravilnikih glasil: »Kandidat, ki se je prijavil k poklicni maturi oziroma za opravljanje poklicne mature, izpolnjuje pogoje ali jo je že opravil, lahko opravlja še izpit iz maturitetnega predmeta splošne mature, če je tak izpit pogoj za vpis v študijski program za pridobitev univerzitetne izobrazbe oziroma se upošteva pri

84 Medveš idr., 1997; Medveš idr., 2001.

85 Zakon o maturi (ZMat), Uradni list RS, št. 15/2003 z dne 14. 2. 2003, <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2003-01-0592/zakon-o-maturi-zmat>, (pridobljeno 8. 2. 2025), 2003.

86 Pravilnik o poklicni maturi, Uradni list RS, št. 99/2001 z dne 7. 12. 2001, <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2001-01-4904/pravilnik-o-poklicni-maturi>, (pridobljeno 8. 2. 2025), 2001.

87 Pravilnik o spremembah in dopolnitvah pravilnika o maturi, Uradni list RS, št. 2/2002 z dne 11. 1. 2002, <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2002-01-0043/pravilnik-o-spremembah-in-dopolnitvah-pravilnika-o-maturi>, (pridobljeno 8. 2. 2025), 2002.

izbiri za vpis kandidatov v tak program.« Leto dni (od 2002 do 2003) je bilo opravljanje tega predmeta brez zakonske osnove. Za maturante poklicne mature je t. i. »peti predmet« – dodaten predmet splošne mature kot pogoj za vpis v univerzitetne študijske programe od leta 2003 opredeljen v 25. členu Zakona o maturi⁸⁸ in današnjem 5. členu Pravilnika o splošni maturi.⁸⁹

V slovenskem izobraževalnem sistemu je za dodatni predmet splošne mature – ob poklicni maturi – ostala praznina; kandidatom je ta možnost formalno sicer omogočena, nikjer pa ni urejeno, kako naj dijaki pridobijo znanje za uspešno opravljanje tega predmeta. Prvo leto (2002) je dodatni predmet splošne mature v spomladanskem roku opravljalo 667 maturantov poklicne mature oz. manj kot 10 % (8,7 %) maturantov splošne mature. Zaradi manjšega števila in majhnega deleža teh, je vprašanje sistemskega pridobivanja znanja za te kandidate ostalo ob robu sistemskih posodobitev. Ob odpiranju novih fakultet in hkratnem upadu generacij so se želje fakultet po vpisu tudi teh kandidatov iz leta v leto povečevale. Vrh je bil dosežen leta 2021 ko je bil delež maturantov s poklicno maturo in t. i. petim predmetom med maturanti splošne mature že 33 %. Lani (2024) je dodatni predmet splošne mature v spomladanskem roku opravljalo 1482 maturantov poklicne mature oz. več kot 25 % (26,1 %) maturantov splošne mature.⁹⁰ Kot smo že navedli, se po podatkih SURS-a⁹¹ zadnja leta 74,7 % dijakov s srednjo strokovno izobrazbo vpisuje v terciarno izobraževanje. Iz podatkov o številu izpitov posameznega predmeta splošne mature izhaja ocena, da se jih približno 20 % želi vpisati na univerzitetne študijske programe. To nikakor niso majhne številke, ne gre za izjeme oz. posameznike, ki naj bi znanje za uspešno opravljanje »petega predmeta« in še bolj pomembno – manjkajoče znanje za uspešen študij, že nekako pridobili.

Za veliko število mladih, ki so bili pred vpisom v terciarno izobraževanje vključeni v srednje strokovne izobraževalne programe, bi od šolskega sistema pričakovali, da znanje lahko pridobijo v svojih matičnih srednjih strokovnih šolah, v izobraževalnih programih SSI in PTI. Izhodišča za spremembe in za pripravo posodobljenih izobraževalnih programov nižjega in srednjega poklicnega ter srednjega strokovnega izobraževanja (SSI) iz leta 2001⁹² se tudi z dopolnitvami (2016 in 2019)⁹³ nikoli niso uskladila s sistemsko ureditvijo prehajanja dijakov srednjih strokovnih šol iz programov srednjega strokovnega (SSI) in poklicno tehniškega izobraževanja (PTI) na študij v univerzitetne študijske programe. Velik del vpisanih v srednje strokovne šole bi zmožal zahtevnejši program s področja splošne

⁸⁸ Zakon o maturi 2003.

⁸⁹ Pravilnik o splošni maturi, Uradni list RS, št. 29/2008, 40/2011 in 42/2024, <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=PRAV6711>, (pridobljeno 8. 2. 2025), 2024.

⁹⁰ Državni izpitni center, Tiskovna konferenca na Državnem izpitnem centru, 11. 7. 2024.

⁹¹ SURS, 2024.

⁹² Medveš idr., 2001.

⁹³ Černoša idr., 2019.

izobrazbe, kar nedvoumno kažejo rezultati NPZ ob koncu osnovne šole, izkušnje pri poučevanju v srednjih strokovnih šolah in praksa od leta 1995 do 2001, ko je del dijakov srednjih strokovnih šol tudi uspešno opravljal enako maturo kot gimnazijci.

Kritika nizke ravni že načrtovanega in posledično tudi doseženega znanja iz splošnoizobraževalnih predmetov ter pomanjkanja poklicno specifičnih veščin in kompetenc⁹⁴ nikakor ne pomeni kritike pedagoških delavcev v strokovnih šolah. Še manj je to podcenjevanje dijakov in maturantov poklicne mature iz zadnjih desetletij. Nasprotno, učitelji in ravnatelji v srednjih strokovnih šolah so morali ob slabo zastavljenih in neambicioznih izobraževalnih programih opraviti in še opravljajo odlično delo, da so aktivirali potencialne svojih dijakov in jih usposobili, mnoge celo izjemno, tako za poklic kot za nadaljnji študij. Nekatere tudi za uspešno akademsko kariero. Kritika je usmerjena v škodljive sistemske rešitve, ko že v izhodiščih od mladih ne pričakujejo dovolj in jih s tem sistemsko podcenjujejo. To je v diametralnem nasprotju z ugotovitvami o uspešnih izobraževalnih sistemih, kjer učitelji, starši in predvsem snovalci šolskega sistema *verjamejo, da lahko dijaki dosežejo visoke standarde in kjer je pomembno prepričanje, da se lahko vsakdo nauči*. Standardi v izobraževanju morajo biti univerzalni in visoki, *ne pa kot da so različnim dijakom vnaprej predpisane različne izobraževalne usode; vrhunski šolski sistemi raznolikost potreb učencev rešujejo z različno pedagoško prakso, vendar brez zniževanja standardov*.⁹⁵

Za boljšo uspešnost pri študiju je treba zvišati kakovost in raven splošnega znanja srednješolskega izobraževanja

Ob velikih deležih vključenih v dodiplomske študije s predhodno srednjo strokovno izobrazbo zaradi načrtovanih neambicioznih srednješolskih programov in nižanja standardov nizka uspešnost pri študiju ne more biti nepričakovana. Tudi gimnazijski program se lahko uspešno opravi z nizkim doseženim znanjem. Še slabša pripravljenost na študij dijakov iz srednjih strokovnih šol pa bi nas morala skrbeti. Zmazek, Zorec in Zupanc so že pred leti (2019)⁹⁶ opozarjali na zmotno mišljenje, da širitev visokošolskega izobraževanja privede do sorazmernega povečanja znanja v družbi ali da širjenje terciarnega šolanja na enaki ali nižji ravni zahtevnosti celo spodbudi dolgoročno gospodarsko rast. Hanushek (2016)⁹⁷ je take zmote tudi v mednarodnem prostoru argumentirano demantiral. Ne zanika se, da imamo v Sloveniji del izjemnih študentov, tudi odlične študente,

⁹⁴ Glej opombe: 78, 79, 80.

⁹⁵ Andreas Schleicher, *World Class: How to build a 21st-century school system, Strong Performers and Successful Reformers in Education*, Paris: OECD Publishing, 2018, str. 61-62.

⁹⁶ Zmazek, Zupanc, Zorec 2019, str. 45-58.

⁹⁷ Hanushek 2016, str. 538-552.

diplomante in doktorande iz srednjih strokovnih šol. Problem pa je v vse nižjem povprečno doseženem znanju v izobraževalnih skupinah, kar lahko s prisposodobimo opišemo, da »je veriga tako močna, kot je močan njen najšibkejši člen«. Zato so še posebej kritični nizki kriteriji za prepustnost na določeni stopnji šolanja oz. izobraževalni smeri. Močnejši dejavnik ekonomskega razvoja od količine je kakovost (zahtevnost) znanja. Z množicami študirajočih in povečevanjem vpisa v terciarno izobraževanje je znanje sprejetih študentov pod povprečnim znanjem pred tem, zato se praviloma zniža raven znanja povprečnega diplomanta. Obratno pa, če so vpisni pogoji zahtevni, bo znanje tistih, ki pogoje izpolnjujejo, višje.

S predhodno izpostavljenimi podatki ne želimo obiti vprašanja doseganja ravni znanja v gimnazijah in na splošni maturi. Tudi v gimnazijah in na splošni maturi bi bilo treba v Sloveniji raven znanja zvišati. Dejstvo pa je, da je in bo doseganje višje zahtevnosti znanja v gimnazijah in na splošni maturi bistveno oteženo, če se v visokošolski študij, tudi v univerzitetne študijske programe, poleg gimnazijcev vključuje tako velik delež dijakov srednjih strokovnih šol in opravljeno poklicno maturo z dodatnim petim predmetom, za katere se pri splošnoizobraževalnih predmetih že v srednješolskih izobraževalnih programih načrtuje mnogo nižja zahtevnost. Vpisni pogoji v univerzitetno, visoko strokovno in višješolsko izobraževanje povratno močno vplivajo na obe maturi in na usmerjenost in zahtevnost izobraževanja. Tako v gimnazijah kot v srednjih strokovnih šolah. Preden se dvigne raven zahtevnosti v gimnazijah in na splošni maturi, je treba pristopiti k zvišanju ravni znanja splošnoizobraževalnih predmetov v strokovnih šolah – vsaj za tiste, ki bodo šli naprej študirat. Problem, ki ga podatki odslikavajo, bi bilo mogoče zmanjšati/zamejiti s spremembami vsebin in strukture srednješolskih strokovnih programov ter s spremenjenim prehodom na visokošolski študij s poklicno maturo – s spremembo izpolnjevanja vpisnih pogojev na univerzitetno izobraževanje.

Maturantom poklicne mature bi morali omogočiti pridobitev manjkajočega znanja za študij

O prehajanju maturantov splošne in poklicne mature na univerzitetni študij sta v zadnjih letih razpravljali tako *Državna komisija za splošno maturo* kot tudi *Državna komisija za poklicno maturo*. Prišli sta do skupnega stališča, da dosedanja rešitev iz Zakona o maturi (25. člen ZMat)⁹⁸ in Zakona o visokem šolstvu (38.

⁹⁸ Zakon o maturi, Uradni list RS, št.1/2007 – uradno prečiščeno besedilo, 46/16 – ZOFVI-K in 37/2024, <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO2064>, (pridobljeno 8. 2. 2025), 2024; Med zaključevanjem tega članka in pred objavo v Šolski kroniki je Vlada Republike Slovenije na 148. redni seji dne 3. aprila 2025 določila besedilo: *Predloga zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o maturi*. *Novela Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o maturi (ZMat-C)* je bila sprejeta in 27. 6. 2025 že objavljen v Uradnem listu RS: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2025-01-1905> (pridobljeno 14. 9. 2025). Spremembe so v veliki meri usklajene s predlogi v tem članku.

člen ZViS)⁹⁹ s posameznim predmetom splošne mature, ki naj bi ga opravljali kandidati s poklicno maturo, s t. i. petim predmetom splošne mature kot pogojem za vpis na univerzitetne študijske programe, ni primerna rešitev. Rezultati kandidatov, ki določen predmet opravljajo kot samostojni peti predmet, so slabši od rezultatov splošnih maturantov (izjema so rezultati pri izpitih iz angleščine na splošni maturi).¹⁰⁰ Opravljanje posameznega, petega predmeta splošne mature ob poklicni maturi praviloma ne izboljšuje kakovosti, širine in poglobljenosti znanja kandidatov in ne prispeva dovolj k njihovi pripravi na akademski študij v univerzitetnih študijskih programih, še posebej če ti niso z njihovega ožjega oz. matičnega strokovnega področja. Posamezni predmet splošne mature je kandidatom praviloma dodan kot vsiljena odločitev (zaradi vpisnih pogojev na univerzitetni študij) ali pa kandidati izberejo predmet, za katerega menijo, da ga bodo najlažje (z najmanj napora) opravili.⁹⁹ Kandidatom s poklicno maturo (PM) priprave na dodaten peti predmet sistemsko niso zagotovljene niti v matičnem srednješolskem programu niti v gimnaziji, kjer izpit opravljajo iz tega predmeta. Kakovosti, širine in poglobljenosti znanja kandidatov, ki opravljajo posamezni (peti) predmet splošne mature ob poklicni maturi, se praviloma ne izboljšuje. K njihovi pripravi na akademski študij na univerzitetnih študijskih programih, še posebej če peti predmeti niso z njihovega ožjega/matičnega strokovnega področja, ne prispevajo v zadostni meri. Sedanji vpisni pogoji, opredeljeni v ZViS, po strokovni presoji obeh državnih komisij neustrezno obravnavajo razlike med obema vrstama srednješolske izobrazbe in popolnoma spregledajo nedoseganje pričakovanih znanja in veščin, nujnih za akademski študij v univerzitetnih študijskih programih.⁹⁹

Poklicna in splošna matura sta z dodanim posameznim petim predmetom izenačeni le po številu opravljenih izpitov, ne pa po vsebini in zahtevnosti znanja, ki ga ocenjujeta. Kandidati z opravljeno poklicno maturo v srednji šoli pridobijo manj splošnega znanja. Posledice so vidne v njihovi slabši jezikovni in matematični pismenosti, z nekaj izjemami v obvladanju le enega tujega jezika, usmerjenega v jezik stroke, ter manjšem obsegu naravoslovnega oz. družboslovno-humanističnega znanja.⁹⁹ Dijakom srednjih strokovnih šol, ki želijo študirati na univerzitetnih programih, bi morali povečati obseg pouka pri vsaj treh splošnih in obvezni predmetih splošne mature, pri slovenščini (ali italijanščini oz. madžarščini), matematiki in prvem tujem jeziku. Za te dijake bi vsebinsko uskladili kataloge znanj v strokovnih šolah z gimnazijskimi učnimi načrti pri teh predmetih. Na *Zavodu RS za šolstvo* in na *Centru RS za poklicno izobraževanje* v okviru *Ministrstva za vzgojo in izobraževanje* v teh letih teče kurikularna prenova in modernizacija srednjega poklicnega in strokovnega izobraževanja, kjer se spreminjajo učni načrti in katalogi znanja. Dijaki v srednjih strokovnih šolah bi se morali najkasneje v 3. letniku opredeliti za vrsto zaključevanja srednje šole:

⁹⁹ Zakon o visokem šolstvu, 2023.

¹⁰⁰ Tavčar Krajnc 2024.

ali 4 predmeti poklicne mature ali 2 strokovna predmeta poklicne mature iz programa srednje strokovne šole in 3 skupni oz. obvezni predmeti splošne mature: učni jezik, matematika in tuji jezik.⁹⁹ Odgovornost za izvedbo pouka in izvedbo mature bi prevzele matične strokovne šole. Predlog v resnici ni nekaj povsem novega, neznanega; zelo podoben sistem v Sloveniji je bil uveljavljen do leta 2001, do delitve srednjih šol po njihovem obveznem zaključevanju z dvema različnima maturama: splošno in poklicno.

Za vpis v univerzitetne programe bi torej morali kandidati uspešno opraviti pet predmetov splošne ali poklicne mature: s tremi (skupnimi) predmeti splošne (slovenščina, matematika, tuji jezik) in dvema predmetoma poklicne mature (temeljni strokovnoteoretični predmet matičnega strokovnega področja in izbirni strokovni predmet).⁹⁹ Vpis v visokošolske študijske programe bi še naprej omogočala uspešno opravljena poklicna matura iz štirih predmetov, kakor jo določa matični program SSI in kakor je zagotovljeno že zdaj. Poklicna matura bi tudi še naprej v celoti opravljala funkcijo obveznega zaključka v programih SSI. Sprememba bi vplivala le na tisti del populacije dijakov SSI, ki si želijo nadaljevati študij v univerzitetnih študijskih programih, večina bi še vedno opravljala štiripredmetno poklicno maturo. Odgovornost za pripravo bi morale prevzeti njihove matične šole, tudi izvedbo izpitov z vsemi deli, pisnimi zunanji in ustnimi notranji. S tem bi dijake razbremenili, da to odgovornost prevzamejo bodisi sami bodisi da jim jo (pogosto v okrnjeni obliki) za posamezen predmet zagotovijo nekatere šole. Rešitev sedanje zagate je lahko samo sistemska in urediti jo je treba v času, ko se dijaki še šolajo, ter v šolah, kjer so vpisani in imajo status dijaka (prav tam).

Praktično enak predlog je podprla tudi *Delovna skupina za pripravo nacionalnega programa vzgoje in izobraževanja (NPVI) 2023–2033*, ki jo je 7. 12. 2022 ustanovil minister za šolstvo, ko je bilo še združeno za področje šolstva po celotni vertikalni in znanosti. V osnutku in tudi predlogu z dne 30. 6. 2024 je med ukrepi zapisan podcilj 4:¹⁰¹ *Posodobiti sistem srednješolskega izobraževanja, da bi morali »dijaki programov srednjega strokovnega in poklicno-tehničnega izobraževanja za vpis na univerzitetne študijske programe opraviti obvezne predmete splošne mature (učni jezik, matematika, tuji jezik). Poiskati in financirati bo treba najustreznejši način priprave dijakov srednjih strokovnih šol na opravljanje obveznih predmetov splošne mature, ki bo ohranjal dvojno funkcijo srednjega strokovnega izobraževanja – vstop na trg dela in nadaljnji študij.«*

SAZU in NAKVIS sta glede navedene oz. podobne problematike pred šestimi leti, 7. maja 2019, organizirala posvet o kakovosti v visokem šolstvu: *»Od minimalnih standardov k odličnosti.«* Posebej odmevni so bili prispevki članov *Državne komisije za splošno maturo*, ki so z argumenti, predstavljenimi tudi v članku *Višja zahtevnost vstopnega znanja za boljšo kakovost univerzitetnih stu-*

101 NPVI 2023–2033, Nacionalni program vzgoje in izobraževanja 2023–2033 – predlog, Ljubljana, 30. 6. 2024, str. 49.

dentov in diplomantov¹⁰² prispevali k tolmačenju takratnega 38. člena *Zakona o visokem šolstvu*,¹⁰³ da je t. i. peti predmet morda lahko pogoj za univerzitetni študij po že zastavljeni strokovni vertikali, nikakor pa to ne prispeva k uspešnosti študija na katerikoli smeri študija.

Zaključek

Ob 30. obletnici ponovne uvedbe mature v slovenske srednje šole sta v članku opisana dogajanje v Jugoslaviji po koncu druge svetovne vojne do ukinitve mature v času usmerjenega izobraževanja in naknadno prizadevanje Slovencev za obuditev tradicionalne gimnazije kot pripravljavnice za študij in za ponovno uvedbo mature. Članek je kritičen do visokih deležev uspešnih v slovenskem srednjem šolstvu v zadnjih desetletjih in do množičnosti pri vpisu v terciarno izobraževanje. Deleži so bistveno večji kot v državah EU ali OECD. V nekaterih primerjavah smo Slovenci prvi oz. »najboljši«. Pri množičnem vpisu pa niso redki, ki študija ne dokončajo. Tudi med tistimi, ki diplomirajo ali doktorirajo, so mnogi, ki ne dosegajo zahtevanega visokega nivoja znanja. Uspešnost pri študiju je vsekakor pogojena z vstopom v terciarno izobraževanje. Fakultete in visoke šole bi morale pri vpisu dajati prednost zahtevani kakovosti znanja pred lahkostjo dostopnosti vpisa v visokošolske programe. Srednje šole pa bi morale za vse bodoče študente dvigniti nivo zahtevnosti znanja, za univerzitetni študij predvsem pri splošnoizobraževalnih predmetih, kar dijaki potrebujejo za uspešen zaključek študija.

Ne samo v Sloveniji niti ne samo v času bivše Jugoslavije,¹⁰⁴ tudi v razvitih državah sveta je bil vse do danes poudarek na poklicnem usposabljanju in izobraževalnih programih strokovnih šol, kamor se vpisuje večina. Ker se tradicionalno tudi v drugih državah prehod na univerzitetni študij praviloma nadaljuje po uspešno zaključeni splošnoizobraževalni srednji šoli (na ozemlju Slovenije so to že 177 let gimnazije), se v želji po večjem deležu odlično usposobljenih diplomantov povsod pojavlja vprašanje vključevanja dela dijakov srednjih strokovnih šol v študij na univerzah. OECD aktualno povzema, da se v razvitih državah sveta povečuje zavedanje, da morajo diplomanti strokovnega izobraževanja in usposabljanja imeti možnost za vstop na terciarno raven izobraževanja in da so z uspešnim zaključkom deležni poklicnih ugodnosti, ki jih prinaša univerzitetna izobrazba.¹⁰⁵ Slovenija bi se morala prepoznati v tej usmeritvi OECD.¹⁰⁶ Pomembno je iz strokovnega izobraževanja in usposabljanja zagotoviti dobre

102 Zmazek, Zupanc, Zorec, 2019, str. 45-58.

103 Zakon o visokem šolstvu, 2023.

104 Gabrič, 2009; Okoliš, 2008.

105 Marieke Vandeweyer in Annelore Verhagen, *The changing labour market for graduates from medium-level vocational education and training*, OECD Social, Employment and Migration Working Papers, no. 244, Paris: OECD Publishing, 2020.

106 OECD 2023, str. 144.

poti prehodnosti v terciarne stopnje izobraževanja in uspešnost na teh poteh.¹⁰⁷ Čeprav vsi diplomanti strokovnega izobraževanja in usposabljanja ne bodo želeli niti ne bodo sposobni nadaljevati študija na univerzitetni ravni, bi morali že zaradi te možnosti narediti strokovne programe primernejše za uspešnost pri študiju. Širša in boljša splošna izobrazba v strokovnih šolah pomeni tudi podporo za višjo uspešnost pri študiju po strokovni vertikali¹⁰⁸ in na ta način za večjo pravičnost.¹⁰⁹ Schleicher¹¹⁰ navaja, da so »*najuspešnejši šolski sistemi na svetu tisti, ki vsem dijakom ponujajo pravične možnosti za učenje*«. Ni torej (dovolj) pravično, če šolski sistem formalno sicer omogoča široko in lahko prehodnost v terciarno izobraževanje; pravičen sistem je, če je vsem dijakom v srednjih šolah dostopno poučevanje tudi zahtevnih vsebin in s tem možnost za učenje in pridobitev znanja za uspešen študij na terciarni stopnji šolanja.

S pogledom za desetletja nazaj ima članek, podprt s podatki, namen predstaviti zakaj so slaba popotnica že *Izhodišča* za izobraževalne programe srednjega strokovnega izobraževanja in zapisi v zakonodaji glede prehoda iz srednje šole v terciarno izobraževanje v Sloveniji ter vpisni pogoji, ki jih je ponujal osnutek *Zakona o visokem šolstvu*, ki je bil v javni razpravi.¹¹¹ Problem premoščanja razlik med dvema vrstama srednješolskih programov je rešljiv s spremembo programov srednjih strokovnih šol za tiste dijake, ki želijo študirati v univerzitetnih študijskih programih, s povečanjem obsega in prilagoditvijo vsebine pouka vsaj pri slovenščini (materinščini), matematiki in tujem jeziku ter z vsebinsko uskladitvijo gimnazijskih učnih načrtov teh predmetov s katalogi znanja v programih srednjih strokovnih šol. Ti dijaki bi se predvidoma v tretjem letniku opredelili za način zaključevanja srednje šole: štiripredmetna poklicna matura (identična sedanji PM) ali petpredmetna poklicna matura s tremi obveznimi predmeti splošne mature in dvema strokovnima predmetoma PM (druga in četrta enota PM iz matičnega programa srednje strokovne šole).⁹⁷ Rešitev je optimalna tako z vidika poseganja v programe, dopolnitev katalogov znanja z vsebinami učnih načrtov, kar bi kandidate pripravilo in opolnomočilo tudi za opravljanje obveznih predmetov splošne mature. Namen je, da bi se razprave in predlagane rešitve usmerile k boljši kakovosti znanja generacij ob koncu srednjega šolanja.¹¹² Iz Zakona o ma-

107 OECD, *Pathways to Professions: Understanding Higher Vocational and Professional Tertiary Education Systems*, OECD Reviews of Vocational Education and Training, Paris: OECD Publishing, 2022b, str. 60.

108 SURS, 2024.

109 OECD 2023, str. 145.

110 Schleicher, 2018, str. 60.

111 Med zaključevanjem tega članka in pred objavo v Šolski kroniki je Vlada Republike Slovenije na 148. redni seji dne 3. aprila 2025 sprejela predlog *Zakona o visokem šolstvu*. Nov Zakon o visokem šolstvu (ZViS-1) je bil sprejet in je bil 25. 7. 2025 že objavljen v Uradnem listu RS: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2025-01-2265> (pridobljeno 14. 9. 2025). Spremembe so glede vpisnih pogojev (nov 53. člen) za univerzitetni študij bistveno drugačne od osnutka in so usklajene z novelo Zakona o maturi (glej opombo 97).

112 Tavčar Krajnc 2024.

turi bi v 25. členu umaknili t. i. peti predmet,¹¹³ ki je preživet način prehoda iz poklicne v splošno matura in očitno že več let ne opravlja funkcije, za katero je bil uveden. Maturantom s poklicno matura pa bi zakon moral omogočiti dve vrsti zaključka: s štiripredmetno poklicno matura kot do sedaj ali petpredmetno matura z dvema dosedanjima strokovnima predmetoma in tremi obveznimi splošnimi predmeti SM.⁹⁷ S tem bi zagotovili možnost vpisa in hkrati ustvarili pogoje za večjo uspešnost študijske populacije v univerzitetnih študijskih programih.¹¹⁰ V resnici bi morali dvigniti raven zahtevnosti tako splošnoizobraževalnih predmetov kot raven zahtevnosti strokovnih predmetov, saj ne gre le za uspešnejši študij dijakov strokovnih šol, ampak tudi za višjo raven doseženih in izkazanih poklicnih kompetenc.

Viri in literatura

Viri

- Brookhart, Susan, Guskey, Thomas, McTighe, Jay, and Wiliam, Dylan: *Eight Essential Principles for Improving Grading*, Educational, School, and Counseling Psychology Faculty Publications. 50. 2020 https://uknowledge.uky.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1050&context=edp_facpub (pridobljeno 9. 2. 2025).
- Černoša, Slavica, Dular, Boris, Damjan, Janez, Lukan, Ljubica, Adamič Tomič, Beba, Bobnar, Mitja, Sever, Andreja, Korunovski, Mitja, Al Mansour, Fani, Žnidarič, Helena (ur.) in Zgonc, Boštjan, Bandelj, Elido, Kumer, Branko, Kuntarič, Irena, Krajnc, Barbara, Mali, Darko, Meglič, Janja: *Dopolnjena izhodišča za pripravo izobraževalnih programov nižjega in srednjega poklicnega izobraževanja ter programov srednjega strokovnega izobraževanja*, 20. 12. 2019 https://cpi.si/wp-content/uploads/2021/05/Dopolnjena_IZHODISCA_cistopis.pdf (pridobljeno 8. 2. 2025).
- Državni izpitni center: Tiskovna konferenca na Državnem izpitnem centru 11. 7. 2024.
- Javrh, Petra (ur.): Poročilo o raziskavi spretnosti odraslih PIAAC 2016, Tematske študije: raziskovalno poročilo, 2017.
- Kodelja, Zdenko: Razvrednoteno znanje: šola in neoliberalizem, v: Odgovori (na to, kar so drugi hoteli vedeti), Ljubljana: pedagoški inštitut, 2024.
- Medveš, Zdenko, Muršak, Janko, Zgonc, Boštjan, Palandačič, Mišo, Tkalec, Vladimir: *Izhodišča za pripravo izobraževalnih programov nižjega in srednjega poklicnega izobraževanja ter programov srednjega strokovnega izobraževanja*, Ljubljana: Strokovni svet za poklicno in strokovno izobraževanje Republike Slovenije: Področna kurikularna komisija za poklicno in strokovno izobraževanje, 1997.

¹¹³ Zakon o maturi 2024.

- Medveš, Zdenko, Svetlik, Ivan, Zgonc, Boštjan, Tome, Marija, Dominkuš, Davorin, Skuber, Elizabeta, Tkalec, Vladimir, Dekleva, Janez, Meglič, Janja, Pevec Grm, Slava (ur.), in Mali, Darko (ur.): Izhodišča za pripravo izobraževalnih programov nižjega in srednjega poklicnega ter srednjega strokovnega izobraževanja, Center RS za poklicno izobraževanje, 2001 <https://cpi.si/wp-content/uploads/2020/08/izhodisca.pdf> (pridobljeno 8. 2. 2025).
- NPVI 2023–2033: Nacionalni program vzgoje in izobraževanja 2023–2033 – predlog, Ljubljana, 30. 6. 2024 <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MVI/Dokumenti/Nacionalni-program-vzgoje-in-izobrazevanja-za-obdobje-2023-2033-predlog.pdf> (pridobljeno 14. 3. 2025).
- OECD: *Education at a Glance 2017: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris, 2017.
- OECD: *Skills Matter: Additional Results from the Survey of Adult Skills*, OECD Skills Studies, OECD Publishing, Paris, 2019a.
- OECD: *Education at a Glance 2019: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris, 2019b.
- OECD: *Education at a Glance 2022: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris, 2022a.
- OECD: *Pathways to Professions: Understanding Higher Vocational and Professional Tertiary Education Systems*, OECD Reviews of Vocational Education and Training, OECD Publishing, Paris, 2022b.
- OECD: *Education at a Glance 2023: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris, 2023.
- OECD: *Education at a Glance 2024, OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris, 2024.
- OECD Data Explorer: Enrolment rate by age; Age 19 years; Time period 2022; Total levels, (pridobljeno: 13. 1. 2025a).
- OECD Data Explorer: Enrolment rate by age; from 20 to 24 years; Time period 2021; Total levels, (pridobljen: 13. 1. 2025b).
- Pravilnik o poklicni maturi, Uradni list RS, št. 99/2001 z dne 7. 12. 2001 <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2001-01-4904/pravilnik-o-poklicni-maturi> (pridobljeno 8. 2. 2025).
- Pravilnik o spremembah in dopolnitvah pravilnika o maturi, Uradni list RS, št. 2/2002 z dne 11. 1. 2002 <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2002-01-0043/pravilnik-o-spremembah-in-dopolnitvah-pravilnika-o-maturi> (pridobljeno 8. 2. 2025).
- Pravilnik o splošni maturi, Uradni list RS, št. 29/2008, 40/2011 in 42/2024 <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=PRAV6711> (pridobljeno 8. 2. 2025).
- Resolucija o Nacionalnem programu visokega šolstva 2011–2020 (ReNPVŠ11-20), Uradni list RS, št. 41/2011 <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=RESO71> (pridobljeno 10. 2. 2025).
- Predloga zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o maturi <https://imss.dz-rs.si/IMiS/ImisAdmin.nsf/ImisnetAgent?OpenAgent&2&DZ-MSS-01/1f43b33d3fd22d86a47f73024cb904a1520c288b4cbb782f012f835eadbofae3> (pridobljeno 16. 5. 2025).

- Repe, Božo: Slovensko-srbski konflikt v osemdesetih letih, *Časopis za humanistične in družboslovne študije*, 22, št. 3, 2022.
- Ric: Državni izpitni center, interne računalniške baze podatkov.
- Schleicher, Andreas: *World Class: How to build a 21st-century school system, Strong Performers and Successful Reformers in Education*, OECD Publishing, Paris, 2018.
- SURS: Statistični urad RS, računalniške baze podatkov: dostopne javno na spletu ali v okviru raziskave.
- SURS: Študij uspešno dokončala manj kot tretjina višješolskih in okoli polovica visokošolskih dodiplomskih študentov, 3. 10. 2022 <https://www.stat.si/statweb/News/Index/10615> (pridobljeno 14. 3. 2025).
- SURS: Vpis srednješolcev v terciarno izobraževanje. Predstavitev analiz za Nacionalni program vzgoje in izobraževanja (NPVI) 2023–2033, na Ministrstvu za vzgojo in izobraževanje, Ljubljana 28. 5. 2024.
- Tavčar Krajnc, Marina: Pogovoriti se moramo o maturi, *Sobotna priloga Dela*, 3. 8. 2024.
- Univerza v Ljubljani: Program dela Univerze v Ljubljani za leto 2024 <https://www.uni-lj.si/assets/Kabinet/Porocila/2024/Program-dela-Univerze-v-Ljubljani-za-leto-2024.pdf> (pridobljeno 13. 1. 2025).
- Zakon o maturi – ZMat, Uradni list RS, št. 15/2003 z dne 14. 2. 2003 <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2003-01-0592/zakon-o-maturi-zmat> (pridobljeno 8. 2. 2025).
- Zakon o maturi, Uradni list RS, št. 1/2007 – uradno prečiščeno besedilo, 46/16 – ZOFVI-K in 37/2024 <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO2064> (pridobljeno 8. 2. 2025).
- Zakon o visokem šolstvu – ZviS, Uradni list RS, št. 32/2012 – uradno prečiščeno besedilo, 40/2012 – ZUJF, 57/2012 – ZPCP-2D, 109/2012, 85/2014, 75/2016, 61/2017– ZUPŠ, 65/2017, 175/2020 – ZIUOPDVE, 57/2021 – odl. US, 54/2022 – ZUPŠ-1, 100/2022 – ZSZUN in 102/2023 <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO172> (pridobljeno 9. 2. 2025).
- Zakon o visokem šolstvu (ZViS), osnutek za javno razpravo, 13. 6. 2024 <https://e-uprava.gov.si/si/drzava-in-druzba/e-demokracija/predlogi-predpisov/predlog-predpisa.html?id=16894> (pridobljeno 9. 2. 2025).
- Zavod RS za zaposlovanje: *Anketa Napovednik zaposlovanja 2024/I; Kaj delodajalci napovedujejo za slovenski trg dela za drugo polovico leta 2024*, 2024 https://www.ess.gov.si/fileadmin/user_upload/Trg_dela/Dokumenti_TD/Napovednik_zaposlovanja/Porocilo_NapZap_2024_pomlad_01.pdf (pridobljeno 4. 2. 2025).
- Zavod RS za zaposlovanje: *Anketa Napovednik zaposlovanja 2020/I; Kaj delodajalci napovedujejo za slovenski trg dela za drugo polovico leta 2020*, 2020 https://www.ess.gov.si/fileadmin/user_upload/Trg_dela/Dokumenti_TD/Napovednik_zaposlovanja/Porocilo_Napovednik_zaposlovanja_2020_I.pdf (pridobljeno 4. 2. 2025).

- Zavod RS za zaposlovanje: *Kaj delodajalci napovedujejo za slovenski trg dela za prvo polovico leta 2015; Rezultat ankete Napovednik zaposlovanja 2014/II; 2015* <https://www.mreza-mama.si/wp-content/uploads/2015/12/zavod-rs-za-zaposlovanje-anketa.pdf> (pridobljeno 4. 2. 2025).
- Zupanc, Darko: NPZ kot „drugo mnenje“ o doseženem kurikulumu in (tudi) o šolskem ocenjevanju, Referat na Strokovnem srečanju ravnateljic in ravnateljev osnovnih šol, Portorož, 11. in 12. november 2013.
- Zupanc, Darko: V Sloveniji je šolstvo zasvojeno z obsegom in količino, zanemarljivo pa kakovost in pravičnost, Posvet SAZU: Stanje in vizija visokega šolstva v Sloveniji, Ljubljana, 9. april 2015.
- Zupanc, Darko: Kaj nam povedo podatki o kakovosti OŠ in SŠ, o ne-pravičnosti v našem izobraževanju – od osnovne šole do odraslosti? Gostujoče predavanje na Mednarodni fakulteti za družbene in poslovne študije, Celje, 24. maja 2018.
- Zupanc, Darko: Šolanje vrednost dodaja, predavanje s 46. seje Državne komisije za splošno matura, ZRC Atrij SAZU, Ljubljana, 14. november 2019.
- Zupanc, Darko: Vedno več točk, vedno manj znanja (2): odziv na kolumno dr. Vesne V. Godina, *Večer* [Spletna izd.], 28. avg. 2023b <https://vecer.com/pogledi/odziv-na-kolumno-dr-vesne-v-godina-vedno-vec-tock-vedno-manj-znanja-2-10339183> (pridobljeno 9. 2. 2025).

Literatura

- Brešar, France, Budin, Jožko, Cvetek, Slavko, Dolenc, Bojan, Lapajne, Zdenko, Lazarini, Franc, Lesnik, Robi, Malovrh, Milena, Medveš, Zdenko, Stanek, Janez, Šetinc, Marjan, Šlander, Veronika, in Zupančič, Jože: Zaključni izpit in matura, Poročilo delovne skupine, *Naši razgledi*, 38, 21. IV. 1989, št. 8.
- Budin, Jožko: Nova slovenska matura – od snovanja do desete izvedbe, *Šolska kronika*, 14, 2005, št. 2.
- Ciperle, Jože: *Gimnazije na Slovenskem v letu 1848 ter njihov razvoj do leta 1918*, RSS, Ljubljana, 1979.
- Gabrič, Aleš: *Sledi šolskega razvoja na Slovenskem*, Pedagoški inštitut, Ljubljana, 2009.
- Hanushek, Eric Alan: Will more higher education improve economic growth? *Oxford Review of Economic Policy*, Volume 32, 2016, Number 4.
- Hanushek, Eric Alan, & Woßmann, Ludger: Do Better Schools Lead to More Growth? Cognitive Skills, Economic Outcomes, and Causation. *Journal of Economic Growth*, Volume 17, December 2012, Number 4.
- Kalin, Jana: Neodgovorno in neresno spreminjanje učnih načrtov, *Mladina*, 2. 3. 2008, št. 8.
- Kovač, Šebart Mojca: Čas zamujenih javnih razprav, desetletje devetletke, *Dnevnikov objektiv*, 22. februar 2014.

- Lapajne, Zdenko: Kako pokončati gimnazijo?: znanstvena razprava (z virusom v računalniku), *Naši razgledi*: NR. 39, 8. VI. 1990, št. 11.
- Okoliš, Stane: *Zgodovina šolstva na Slovenskem*, Slovenski šolski muzej, Ljubljana, 2008.
- Pediček, Franc: Razmišljanje o gimnazijski maturi, *Naši razgledi* XI, 1962, št. 11.
- Šetinc, Marjan, in Lapajne, Zdenko: Še o reformi mature I, *Naši razgledi*, 37, 25.iii.1988a, št. 6.
- Šetinc, Marjan, in Lapajne, Zdenko: Še o reformi mature II, *Naši razgledi*, 37, 8. IV. 1988b, št. 7.
- Vandeweyer, Marieke, and Verhagen, Annelore: *The changing labour market for graduates from medium-level vocational education and training*, *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, no. 244, OECD Publishing, Paris, 2020.
- Zgaga, Pavel: Visoko šolstvo na prelomu iz osemdesetih v devetdeseta leta, *Šolska kronika*, 30 – LIV, št. 1, 2021.
- Zmazek, Blaž, Zupanc, Darko, Zorec, Robert: Višja zahtevnost vstopnega znanja za boljšo kakovost univerzitetnih študentov in diplomantov, v: et al. *Od minimalnih standardov k odličnosti : zbornik razprav o kakovosti v visokem šolstvu in letno poročilo NAKVIS 2018*, Ljubljana: Nacionalna agencija Republike Slovenije za kakovost v visokem šolstvu, 2019.
- Zupanc, Darko (intervjuvanec): Šolski sistem ni dovolj pravičen, *Gorenjski glas*, 76, 27. okt. 2023a, št. 86 <https://www.gorenjskiglas.si/zgodbe/solski-sistem-ni-dovolj-pravicen-42623/> (pridobljeno 9. 2. 2025).
- Zupanc, Darko, in Bren, Matevž: Inflacija pri internem ocenjevanju v Sloveniji, *Sodobna pedagogika*, 61, št. 3, 2010.

Marina Tavčar Krajnc*

Razvojna vprašanja mature *Development of the Matura Examination System*

Izvleček

Razvoj mature v Sloveniji od leta 1995 kaže, da se z razvojem šolskega sistema kontinuirano pojavljajo tudi pobude in potrebe za spreminjanje mature, tako v strukturi in vsebinah kot ravneh zahtevnosti.

Opaznejše spremembe je matura doživela leta 2002, ko se je za vpis v terciarno izobraževanje vzpostavilo novo razmerje med splošno in poklicno maturo, tako da so poklicni maturanti dobili možnost vpisa v univerzitetne študijske programe z opravljanjem samostojnega petega predmeta ob poklicni maturi. Izkušnje in podatki kažejo, da prehod iz enega v drugi sistem ni ustrezen, saj je študijska uspešnost poklicnih maturantov slabša, kot velja za tiste z zaključenimi gimnazijskimi programi in opravljenjo splošno maturo.

Pripravek omogoča vpogled v argumentacijo za nujnost sprememb v izvajanju srednjih strokovnih programov za dijake, ki želijo študirati v univerzitetnih ali enovitih magistrskih študijskih programih. Argumenti vodijo v sklep, da bi tem dijakom lahko omogočili pridobitev ustreznega znanja in veščin z razširitvijo in poglobitvijo pouka splošnoizobraževalnih predmetov (učni jezik, matematika in tuji jezik), kar se predpostavlja kot usvojeno znanje ob zaključku srednje šole.

Predstavljene argumente upošteva tudi predlog zakona o spremembah in dopolnitvah

Abstract

The development of the external matura (high-school graduation) system in Slovenia in the period from 1995 until now has also included some initiatives and demands for changes with regard to its structure, contents and levels of difficulty.

Some important changes have occurred since 2002, when the general and vocational matura exams started to be used. Students were then able to finish their vocational secondary education with a vocational matura that qualified them to enrol in undergraduate university programmes if they added one additional chosen exam from the general matura to their four-subject vocational matura. Experience and data indicate that certain problems have occurred in bridging the gaps between two different systems, with significant differences in the general study abilities between high-school graduates who have passed the general matura and those who have passed the vocational matura.

The paper examines the most important changes that are needed in vocational secondary programmes to better prepare students to continue their studies at university. These centre on improving the quality of their knowledge and study skills, and especially widening and deepening their Slovenian literacy, math abilities and foreign language literacy.

* Dr. Marina Tavčar Krajnc, predsednica Državne komisije za splošno maturo, e-pošta: marinatavcar@gmail.com

Zakona o maturi (ZMat). Ker postopek obravnave noveliranja ZMat še teče,¹ ni mogoče vnaprej napovedati, ali bo zakonodajalec z izglasovanimi spremembami predlog tudi dejansko potrdil in omogočil dvig izobrazbenega standarda vseh kandidatov za vpis na univerzitetni ali enoviti magistrski študij.

The current legal process for amending the Matura Examination Act is based on some of the ideas and initiatives presented in this paper, although at present the results of this process remain unknown, as do any new educational standards, and their validation, for all candidates applying for university study in Slovenia.

Ključne besede: matura, spremembe, razvoj, kakovost izobraževanja

Key words: matura examination, changes, development, quality of education.

Uvod

Od 1995 do 2024 je bila matura v Sloveniji izvedena že tridesetkrat² in je postala del tradicije štiriletnih srednješolskih programov. Obravnava mature v preteklosti se je in podobno je pričakovati tudi v letu 2025 največ ukvarjala z vsakokratnimi rezultati,³ njihovo analizo in komentiranjem, v prispevku pa se ukvarjamo s prihodnostjo mature ter predstavljamo načrtovane spremembe, podkrepjene s po naši sodbi relevantnimi utemeljitvami.⁴ Maturi, s katero vsakokratna generacija maturantov štiriletnih srednjih šol, splošnih in strokovnih, zaključí šolanje, se pridruži tudi določeno število, čeprav majhno, maturantov (upoštevani so tisti, ki opravljajo peti predmet) iz programov poklicno-tehniškega izobraževanja (PTI), ki z dvema dodatnima letoma omogočajo nadgradnjo 3-letnih poklicnih srednješolskih programov in pridobitev srednje strokovne izobrazbe z opravljeno poklicno maturo.

1 Noveliranje Zakona o maturi je bilo pred objavo zaključeno, Državni zbor je 18. 6. 2025 sprejel predlagane novosti glede zaključevanja programov SSI. Novosti so vključene tudi v novi Zakon o visokem šolstvu (53. člen), sprejet v DZ 25. 7. 2025, in se odražajo v pogojih za vpis v univerzitetne študijske programe 1. stopnje ter v enovite magistrske programe druge stopnje.

2 Prvič je bila matura sicer poskusno izvedena leta 1994, kandidati so se lahko odločili med dotodanjim internim zaključnim izpitom ali eksterno maturo. Za motivacijo za odločitev o drugi možnosti je bil kandidatom dodeljen določen bonus pri vpisu na študij.

3 Državni izpitni center, *Letna poročila – splošna matura (1995–2024)* in *Letna poročila o poklicni maturi (2002–2024)*. V prispevku je največkrat uporabljeno *Letno poročilo – splošna matura 2024*, Igor Saksida (ur.), *Letno poročilo SM 2024*, Ljubljana: RIC, 2024, 198 str. www.Letno_porocilo_SM_2024-5.pdf (pridobljeno: 31. 5. 2025).

4 Državna komisija za splošno maturo (2024), *Spremembe mature*. Interno gradivo, 43. seja DK SM, 2. 2. 2024.

Po treh desetletjih je v šolah, maturitetnih organih⁵ in Državnem izpitnem centru na voljo izjemno veliko podatkov in informacij, izkušenj, pa tudi strokovnega znanja, kar omogoča primerno strokovno refleksijo in oblikovanje celovitega načrta sprememb, popravkov in izboljšav za prihodnost.

Maturo kot integralni del srednjega šolanja opredeljuje in njeno izvedbo usmerja poseben zakon (Zakon o maturi, v nadaljevanju ZMat), ki obravnava obe vrsti mature, splošno (SM) v gimnazijah (splošni, klasični in strokovni, ki je lahko tehniška, ekonomska ali umetniška) ter poklicno (PM) v srednjih strokovnih šolah (na tem mestu ni mogoče vseh naštevati, saj je srednjih tehniških in strokovnih programov okoli štirideset⁶), za najpomembnejše strokovne odločitve o obeh vrstah mature pa sta odgovorni Državna komisija za splošno maturo (v nadalj. DK SM) in Državna komisija za poklicno maturo (DK PM), vsaka za svoje področje. Tudi ukvarjanje z razvojnimi vprašanji sodi med strokovne odločitve, za katere sta pristojni državni komisiji. Ker sta na področju vzgoje in izobraževanja tekla dva obsežna procesa priprave sprememb, kurikularna prenova, osredotočena na prenovo učnih načrtov in katalogov znanja,⁷ in priprava Nacionalnega programa vzgoje in izobraževanja 2023–33 (predlog dokumenta je bil javno objavljen 30. 6. 2025),⁸ pravkar pa tečejo tudi razprave pri zakonodajalcu,⁹ saj je Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje v vlogi predlagatelja vložilo v obravnavo zakon o spremembah in dopolnitvah ZMat, je nadaljevanje strokovne razprave časovno primerno umeščeno in za osvetlitev več zornih kotov tudi potrebno. Posebej če upoštevamo, da mora matura kot zunanje preverjanje znanja izhajati iz izobraževalnih programov, katerih integralni del je, in upoštevati potrjene učne načrte in kataloge znanja vključenih predmetov. Enostavneje po-

- 5 Maturitetni organi, opredeljeni v Zakonu o maturi: Državna komisija za splošno maturo in Državna komisija za poklicno maturo, Državne predmetne komisije za SM in PM, Šolske maturitetne komisije za SM in PM, Šolske izpitne komisije za SM in PM (ZMat, 10. člen). <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO2064> (pridobljeno: 10. 5. 2025).
- 6 Center za poklicno izobraževanje, *Programi srednjega tehniškega in strokovnega izobraževanja*. <https://cpi.si/poklicno-izobrazevanje/izobrazevalni-programi/programi/ssi/> (pridobljeno: 20. 5. 2025).
- 7 Najnovejši katalogi znanja in učni načrti so bili potrjeni na Strokovnem svetu za splošno izobraževanje ter (SSSI) ter Strokovnem svetu za poklicno izobraževanje (SSPI) v letu 2025 in so pred javno objavo še v finalni redakciji Zavoda RS za šolstvo.
- 8 Delovna skupina za pripravo NPVI 2023–2033, *Nacionalni program vzgoje in izobraževanja 2023–2033*. <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MVI/Dokumenti/Nacionalni-program-vzgoje-in-izobrazevanja-za-obdobje-2023-2033-predlog.pdf> (pridobljeno: 15. 5. 2025).
- 9 V letu 2025 sta bili v postopku obravnave do 1. 6. opravljeni dve razpravi: 2. 4. 2025 na nujni seji Odbora za izobraževanje, znanost in mladino Državnega zbora (https://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/seje/izbranaSejaDt/!ut/p/z1/o4_Sj9CPykssyoxPLMnMzovMAfljo-8zivSy9Hb283QoN_LoNzAoCQoxMQyz8LA3c3U3ow1EVuBsFmRoEuhg5-QYbGBsEBxvpRxG-j3wAHcDQgTj8eBVH4jS_IDQoNdVRUBAAe3pc5/dz/d5/LzdBISEvZoFBIS9nQSEh/?mandat=IX&seja=21%200034.%20Nujna&uid=F55C6011C5968D02C1258C5200245489) ter 14. 5. 2025 na 28. seji Komisije za izobraževanje, kulturo, znanost, šport in mladino Državnega sveta <https://ds-rs.si/sl/dogodki/28-seja-komisije-za-izobrazevanje-kulturo-znanost-sport-mladino> (pridobljeno: 29. 5. 2025). Pristojni delovni telesi sta podprli nadaljevanje razprave o spremembah in dopolnitvah ZMat.

vedano, na maturi je mogoče preverjati znanje, ki so ga dijaki in dijakinje imeli možnost pridobiti v štirih letih svojega srednjega šolanja. Da temu vodilu sledijo vsi predmeti mature, so odgovorne državne predmetne komisije, zapisano pa je v skupnem Maturitetnem izpitnem katalogu (MIK) ter za posamične predmete v Predmetnih izpitnih katalogih (PIK-i). Dodajmo še, da temeljni dokument potrjujeta Strokovni svet RS za splošno izobraževanje ter Strokovni svet RS za poklicno in strokovno izobraževanje.

Državna komisija za splošno maturo (DK SM) je v obdobju 2020–24 načrtovala in izpeljala pripravo dokumenta, s katerim se je opredelila do temeljnih razvojnih vprašanj ter začrtala smernice za pripravo predlogov sistemskih sprememb. V pripravi je sodelovala z Državno komisijo za poklicno maturo (DK PM), v zadnjem letu in pol pa se je v proces aktivno vključilo tudi Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje, saj se pomembnejše spremembe dotikajo obeh matur in terjajo koordinacijo med njima. Kot posebej pomembno skupno vprašanje je bila izpostavljena primerljivost SM in PM ter ob tem prehodnost iz enega sistema v drugega zaradi vloge, ki jo ima matura v vpisnih postopkih na prehodu iz sekundarnega v terciarno izobraževanje.

Razprava se ni začela z ničelne točke. Sledila je ugotovitvam iz Bele knjige 2011,¹⁰ v kateri so zapisane ugotovitve o srednješolskem sistemu v Sloveniji, vključno z oblikami njegovega zaključevanja. Gre za sistemske spremembe, ki so zahtevne tako za konceptualizacijo kakor za implementacijo. Rešitve, ki jih je ponudila Bela knjiga, doslej niso bile uresničene, šele z intenco uveljavitve predloga zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o maturi se o njih več in tudi bolj poglobljeno razpravlja.¹¹

Vloga mature v sekundarnem izobraževanju

Splošna matura opravlja dve temeljni funkciji: najprej je obvezni zaključek vseh gimnazijskih programov. Rezultati in izkušnje treh desetletij kažejo na visoko stopnjo njene usklajenosti s strukturo, z vsebinami in zahtevnostjo gimnazijskih programov. Rezultati mature tudi visoko korelirajo z učnimi dosežki generacij, najbolj v zadnjem letniku srednje šole.¹²

10 Janez Krek in Mira Metljak (ur.), *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v R Sloveniji* 2011, Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, 2011, str. 181–275.

11 V dokumentu *Spremembe mature* (2024), je zapisano v uvodu, da se je DK SM vključila v razpravo o razvojnih vprašanjih mature v maturitetni koordinaciji MVI (2023–25), vsebina in namere so bile predstavljene Ministrstvu za vzgojo in izobraževanje ter Ministrstvu za visoko šolstvo, znanost in inovacije (2023), prav tako Rektorski konferenci RS (2023), ravnateljem srednjih šol na letnem srečanju v Portorožu (2023), Državnim predmetnim komisijam SM (2023) ter strokovni javnosti ob predstavitvi prihodnosti gimnazijskega izobraževanja v organizaciji delovne skupine za Nacionalni program vzgoje in izobraževanja 2023–2033 (2023).

12 Vsakoletni podatki so na voljo v letnih poročilih o maturi: *Letna poročila o SM 1995–2024*, Ljubljana: Državni izpitni center <https://www.ric.si/splosna-matura/porocila--analize--raziskave/> (pridobljeno: 5. 5. 2025).

Hkrati matura na prehodu v terciarni izobraževalni sistem predstavlja delni mehanizem za presojo izpolnjevanja pogojev za vpis na študij (skupaj s šolsko uspešnostjo in preverjanjem posebne nadarjenosti ter psihofizičnih značilnosti kandidatov v določenih študijskih programih). Uspešno opravljena matura je tako nujen, hkrati pa ne v vseh primerih tudi zadosten pogoj, ki bi vodil v želeno študijske programe. Vsi študijski programi (visokošolski ter univerzitetni) pri kandidatih tudi niso enako zaželeni. Za določene programe jih je prijavljenih bistveno več, kot je razpisanih prostih mest, druga skrajnost so študijski programi, za katere je relativno malo zanimanja. Če je prijavljenih kandidatov več od razpisanih študijskih mest, se vpis lahko omejuje. V takšnem primeru za vpis ne zadošča več le uspešno opravljena matura, ampak igra pomembno vlogo tudi to, kako dober rezultat posamezni kandidat/ka doseže v tretjem in četrtem letniku srednje šole ter na maturi v celoti. V nekaterih primerih se v vpisnih postopkih upoštevajo tudi dosežki pri posameznih predmetih, bodisi z ocenami v tretjem in četrtem letniku bodisi na maturi, ter dosežek pri preizkusu nadarjenosti ali psihofizičnih lastnosti. Določitev vsakokratnih vpisnih pogojev je v pristojnosti visokošolskih zavodov, pogoji so zapisani v študijskih programih.

Po tridesetih letih je temeljit premislek o razvojnih vprašanjih nujen, vključno s potrebo po nekaj večjih spremembah pri maturi, splošni in poklicni. Tako v strukturi, ravneh zahtevnosti preverjanja znanja vključenih obveznih in izbirnih predmetov, pa tudi ocenjevanja, umestitve v šolski koledar, poteka, organizacije in logistike izvedbe notranjih in zunanjih delov ter razmerja med splošno in poklicno maturo, prav tako pa tudi o njeni umeščenosti in vlogi v postopkih vpisovanja v univerzitetne in visokošolske programe. Obravnavana problematika pred implementacijo terja določene spremembe Zakona o maturi,¹³ v nadaljevanju pa tudi Pravilnika o splošni maturi, Pravilnika o poklicni maturi ter drugih podzakonskih aktov, pa tudi Zakona o visokem šolstvu v opredelitvi vpisnih pogojev (Predlog novega ZViS je bil v letu 2025 prav tako v postopku obravnave¹⁴).

13 Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o maturi je bil v času oddaje pričujočega prispevka še v postopku obravnave. Opredeljuje dve obliki poklicne mature: štiripredmetno, ki v nadaljevanju izobraževanja omogoča vpis v visokošolske programe, in petpredmetno, ki bi omogočila vpis na univerzitetne in enovite magistrske programe. Drugo obliko bi sestavljali trije skupni/obvezni predmeti splošne mature (učni jezik, matematika in tuji jezik) in dva strokovna predmeta matičnega SŠ programa posameznega kandidata/ke.

14 Predlog novega ZViS v 53. členu z opredelitvijo vpisnih pogojev za vpis v univerzitetne in enovite magistrske programe določa poleg opravljene splošne mature tudi opravljeno poklicno maturo iz petih predmetov po ustreznem programu in z ustreznega strokovnega področja ter dodeljuje pristojnost za odločitev o ustreznosti področij visokošolskemu zavodu. <https://imss.dz-rs.si/IMiS/ImisAdmin.nsf/ImisnetAgent?OpenAgent&2&DZ-MSS-01/8b421248d08c1fe5e-431f882caf9611fda12d4d3fadf457bc0fc8f5c0af27b8c> (pridobljeno: 26. 5. 2025).

Primerljivost poklicne in splošne mature in prehodnost med njima

Če izhajamo iz ugotovitve, da sta maturi, splošna in poklicna, vsaka za svoje področje, najprej obvezni zaključek šolanja, je vendarle treba imeti v mislih, da sta hkrati tudi dejavnik vpliva v napredovanju po vertikali v študij na terciarni ravni. Dejanski vpliv mature na vpis v posamezne študijske programe je sicer določen v vsakem študijskem programu posebej. Veliko jih pripisuje 60 % vpliva maturitetnemu rezultatu, lahko pa je tudi bistveno drugače.¹⁵ Tako na primer umetniške akademije najvišje vrednotijo rezultat preizkusa nadarjenosti (80 ali celo 90 %), za vpis na študij arhitekture na Univerzi v Ljubljani je delež vpliva preizkusa 75%, splošne mature pa le 12,5% (na Univerzi v Mariboru se preizkus za isti študij vrednoti s 60 %), za vpis na farmacijo je delež splošne ali poklicne mature 40%, za kemijo 50%, za matematiko in fiziko 30%. Že hitri vpogled v vsakoletni razpis za vpis v visokošolske študije pokaže, da slika nikakor ni enoznačna. Trditev o domnevno usodno pomembnem vplivu maturitetnih rezultatov na nadaljevanje študijske in kasnejše kariere poti je tako pretirana niti ne velja za vse študijske programe enako.

Med univerzitetnimi študijskimi smermi je največ takih, ki odpirajo vrata kandidatom z zaključeno gimnazijo in srednjo strokovno šolo. So tudi študijski programi, kamor se je mogoče vpisati samo z opravljeno SM, kar praviloma pomeni, da so kandidati predhodno opravili štiriletno šolanje na gimnaziji. Mednje sodijo na primer študij medicine, dentalne medicine, arhitekture, prava, psihologije, študij na FDV UL, na Fakulteti za šport UL, študij matematike, pedagogike in razrednega pouka na UM. Mogoče je ugotoviti, da večina študijskih programov omogoča vpis za splošne in poklicne maturante z opravljenim dodatnim, petim predmetom na splošni maturi.¹⁶ Nekateri visokošolski zavodi izbiro dodatnega petega predmeta v celoti prepustijo kandidatom, drugi definirajo možnosti za izbiro petega predmeta, nekateri pa eksplicitno zahtevajo uspešno opravljen točno določen predmet SM – pogosto je to matematika, lahko tudi tuji jezik ali tudi eden izmed izbirnih predmetov splošne mature.

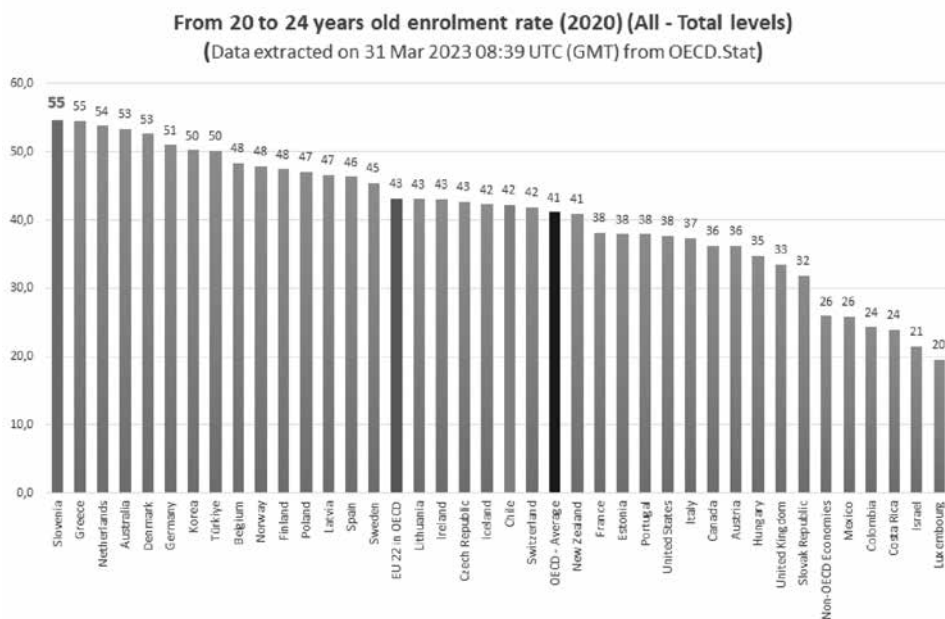
15 Kot ilustrativni primer je uporabljen najnovejši razpis za vpis za študijsko leto 2025/26. Ministrstvo za visoko šolstvo (2025), *Razpis za vpis v dodiplomske in enovite magistrske programe v študijskem letu 2025/26*, <https://www.gov.si/zbirke/javne-objave/razpis-za-vpis-v-dodiplomske-in-enovite-magistrske-studijske-programe-v-studijskem-letu-2025-2026/> (pridobljeno: 30. 4. 2025).

16 *Razpis za vpis v dodiplomske in enovite magistrske programe v študijskem letu 2025/26* izkazuje, da je bilo za navedeno študijsko leto razpisanih skupaj 283 študijskih programov, med njimi 89 visokošolskih, odprtih za vse kandidate z opravljeno poklicno maturo, ter 181 univerzitetnih, od katerih jih samo 32 omogoča vpis zgolj kandidatom z opravljeno splošno maturo, vsi drugi (149) pa so na voljo tako kandidatom s poklicno maturo in dodatnim petim predmetom kot kandidatom z opravljeno splošno maturo. Med enovitimi magistrskimi študiji, razpisanih je 13, jih 7 omogoča vpis obema skupinama maturantov. *Ibidem* (pridobljeno: 30. 4. 2025).

S tem ko je visoko šolstvo odprlo vrata za vpis obema skupinama maturantov, je postalo pomembno tudi vprašanje, kako primerljivo je ob vstopu v študij njihovo znanje. Od 2002 se obe skupini maturantov vpisujeta v univerzitetne in visokošolske študije, torej je mogoče opraviti primerjave za skoraj četrto stoletja, kar že omogoča verodostojne in dokaj zanesljive ugotovitve.

Prehodi med sekundarnim in terciarnim izobraževanjem

Slovenija vključuje v terciarno izobraževanje izjemno velik delež mlade populacije. Kot je razvidno iz podatkov OECD za 2023, je ta delež v starostni skupini od 20 do 24 let kar 55% v primerjavi z ugotovljenim povprečjem 41 % v državah OECD. Samo po sebi bi to lahko bilo dobro, vendar se ne odrazi tudi v drugih ugodnih kazalnikih, kot so na primer trajanje, učinkovitost in uspešnost študija.

Slika 1: Vključenost generacije v starosti 20–24 let v terciarno izobraževanje po državah EU in/ali OECD (Vir: OECD. OECD. Stat, 2020. <http://stats.oecd.org> (pridobljeno 31. 3. 2023)).

Ob pregledu vpisnih pogojev za terciarno izobraževanje¹⁷ v državah EU oz. OECD, s katerimi se sicer pogosto primerjamo, je mogoče ugotoviti, da so vstopni pogoji za študij različni, ne le med državami, ampak v nekaterih primerih celo znotraj posameznih držav. Selekcijo, oprto na srednješolske rezultate, tako uporabljajo v Nemčiji, na Danskem, v Belgiji, Avstriji, na Nizozemskem, Poljskem, v Italiji in Luksemburgu ter na Madžarskem, medtem ko visokošolski zavodi sami opravijo selekcijo z določitvijo posebnih pogojev (sprejemni izpit) na Portugalskem, v Litvi, Latviji, Estoniji, na Cipru. Brez ali z malo sistemske selekcije ob vpisu so v Grčiji, na Irskem, v Franciji (izjema so *Grande Ecoles*), dvojna selekcija se uporablja v Veliki Britaniji, Španiji, na Slovaškem, v Srbiji, na Norveškem, Finskem, Češkem, Islandiji (kombinacija srednješolskih rezultatov in sprejemnega postopka visokošolskih ustanov). Če izpostavimo nekaj ilustrativnih primerov,¹⁸ ugotovimo, da npr. v Avstriji vodi na univerzitetni študij opravljena matura po končanem splošnoizobraževalnem (gimnazijskem) programu, v visokošolski študij pa opravljena diploma po zaključeni srednji strokovni šoli. Univerzitetni in visokošolski študij sta v Avstriji bistveno bolj ločena kot v Sloveniji. Visokošolski študij je tam bolj razširjen, medtem ko je univerzitetni doslej ohranjal več akademske tradicionalnosti. Na Finskem je splošni pogoj za vpis na univerzitetni študij uspešno opravljen maturitetni izpit po zaključenem višjem srednjem izobraževanju, na Norveškem prav tako po uspešno zaključenem višjem splošnem (akademske) srednjem izobraževanju ali po zaključenem triletnem višjem poklicnem izobraževanju in z enim dodatnim letom izobraževanja iz splošnih predmetov.¹⁹ Dodatne zahteve so na Norveškem izražene z dosežki pri šestih temeljnih predmetih (norveščina, angleščina, zgodovina, družboslovje, matematika, naravoslovje). Določene smeri univerzitetnega študija (npr. medicina, inženirstvo) poleg splošnega standarda opredelijo še posebne pogoje. Na Švedskem je tako splošni pogoj za vpis na univerzo pridobljena pripravljalna diploma

17 Uporabljeni so podatki in informacije iz raziskovalnega projekta CRP (V5-1936): Roberto Biloslavo idr. (2022), *Priprava modela managementa visokošolskega vpisa na javne visokošolske zavode v Sloveniji*, Ljubljana: ARRS in MVI, str. 10–22, www.pf.uni-lj.si/raziskovanje/raziskovalni-projekti/priprava-modela-managementa-visokosolskega-vpisa-na-javne-visokosolske-zavode-v-sloveniji (pridobljeno 2. 3. 2025). Avtorji poročila so za svojo analizo uporabili raziskavo Curaj, Cura in Pricopie (2018), *European Higher Education Area: The Impact of Past and Future Policies*. SpringerOpen (open access book), <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-319-77407-7>.

18 Ibidem. Za vse uporabljene ilustrativne primere držav so informacije, uporabljene v zaključnem poročilu raziskovalnega projekta, navedenega v opombi 17, pridobljene iz predstavitev nacionalnih izobraževalnih sistemov Euridyce, te pa so navedene med viri pričujočega besedila pod zaporednimi številkami 8 (Avstrija), 9 (Norveška), 10 (Slovenija), 11 Švedska. Npr. za Avstrijo: Eurydice – Austria. b. d. National Educational Systems – Austria: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/bachelor-1_en. (pridobljeno 26.1 2024).

19 Dodatno leto izobraževanja zaradi izpolnitve pogojev za vpis v univerzitetni študij je po vsebini primerljivo z maturitetnim tečajem v Sloveniji, po številu predmetov pa je slovenska različica maturitetnega tečaja nekoliko ožja, kar velja tudi za primerjavo z državnim izpitom, kakršnega poznajo na Norveškem.

v višjem splošnem izobraževanju ali diploma višjega poklicnega izobraževanja s posebnim pripravljalnim tečajem. Poleg tega dodatne posebne pogoje opredelijo še univerze.

Iz zapisanega je mogoče ugotoviti, da je določena oblika selektivnosti vključena v postopke za vpis v terciarno izobraževanje v več državah EU oz. OECD. Kakor v svojih študijah ugotavljata Hanushek in Wößmann,²⁰ učinkovita šolska politika spodbuja pridobivanje temeljnega znanja v osnovni in srednji šoli in tudi dvig učnih dosežkov, ne pa zgolj širitve vstopnih možnosti v višje stopnje in podaljševanje časa šolanja. Pri vpisih na višje stopnje šolanja je treba zamenjati t. i. *access approach* s *quality approach*.²¹ Tudi drugi avtorji in poročila opozarjajo na opaženi problem.²² Organizacija OECD je Slovenijo prav tako opozarjala na nizko učinkovitost pri dokončanju študija in predvsem na enega najdaljših časov študija (Slovenija 5,7 leta, povprečje v državah OECD 3,7 leta).²³ Tudi domači viri opažajo problem in ga obravnavajo.²⁴

Povezanost med študijsko uspešnostjo in zaključenim srednjim izobraževanjem

Na tem mestu želimo posebej opozoriti, da svoje pozornosti v presoji ne usmerjamo samo v razlike med zaključki srednjega izobraževanja. Razlike v znanju se ustvarijo skozi štiri leta šolanja, ko so dijaki vključeni v različne srednješolske programe, ti pa se med seboj razlikujejo po ciljih, strukturi, vsebinah, zahtevnosti in dijaški populaciji, ki jih obiskuje.

Ugotovljeno je, da so bolj selektivni vstopni pogoji za študij v državah, kjer so udejanjeni, praviloma povezani z večjo študijsko učinkovitostjo, kar pome-

20 Hanushek, E. A. & Wößmann, L. (2012). Do Better Schools Lead to More Growth? Cognitive Skills, Economic Outcomes, and Causation. *Journal of Economic Growth*, 17(4), December 2012, pp. 267–321 in Hanushek, E. A. (2016) Will more higher education improve economic growth? *Oxford Review of Economic Policy*, Volume 32, Number 4, pp. 538–552.

21 Ibid.

22 Mastinšek-Šuštar, Marjana (ur.), *Letno poročilo o poklicni maturi*. Ljubljana, RIC, 2025. https://www.ric.si/poklicna-matura/porocila--analize--raziskave/_LP_za_PM_2024ok-1.pdf (pridobljeno: 30. 5. 2025) in McGrath, et al. (2014). *Higher education entrance qualifications and exams in Europe: a comparison*. European Union Publications Office. <http://eprints.lse.ac.uk/65782/> (pridobljeno: 10. 2. 2024).

23 OECD, 2020. From 20 to 24 years old enrolment (2020) (All-Total levels). OECD. Stat, 2020. <http://stats.oecd.org>. (pridobljeno: 31. 3. 2023).

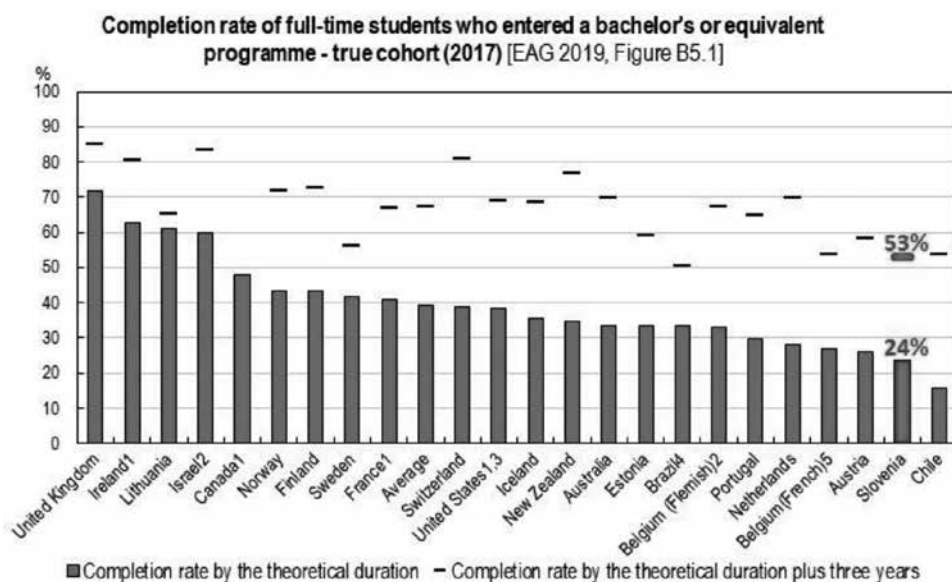
24 Pavlič, Patricija (ur.), *Letno poročilo o poklicni maturi*, Ljubljana, RIC, 2024. https://www.ric.si/splosna-matura/porocila--analize--raziskave/_LP_PM_2023.pdf (pridobljeno: 30. 5. 2025); RIC, 2022, *Rezultati splošne mature 2023*, Interna baza podatkov. (pridobljeno: 20. 10. 2023); Saksida, Igor (ur.), *Letno poročilo. Splošna matura*, Ljubljana, RIC, 2023. https://www.ric.si/splosna-matura/porocila--analize--raziskave/Letno_porocilo_SM_2023 (pridobljeno: 6. 10. 2023).

ni, da v predvidenem roku (statistične obdelave podatkov predvidenemu številu študijskih let za določen program pogosto dodajo še tri leta) študij zaključi okoli tri četrtine uspešnih diplomantov.²⁵ Manjša vstopna selektivnost je povezana z manjšo učinkovitostjo, najslabši izkazujejo le 56 % uspešnih diplomantov v predvidenem času študija. Če uporabimo podatke OECD za leto 2017 in objavljene v publikaciji *Education at a Glance 2019*, pokažejo, da je v Sloveniji takrat prvo stopnjo študija (*bachelor's degree*) v predvidenem času zaključilo le 24 % redno vpisanih študentov. Tri leta kasneje (podatki za 2020) se je evidentirani delež uspešnih diplomantov v predvidenem času študija zvišal na 53 %, vendar je bil še vedno med najnižjimi v državah OECD. Slovenija je za publikacijo OECD *Education at a Glance 2019* poročala tudi o veliki razliki v uspešnosti zaključevanja študija na prvi stopnji, če so študenti vstopili v študijske programe bodisi po zaključeni splošnoizobraževalni srednji šoli (gimnaziji) in z opravljeno splošno maturo ali po srednji strokovni šoli, zaključeni s poklicno maturo. Prvi so bili odstopajoče uspešnejši z več kot dvakrat večjim deležem uspešnih z zaključenim študijem v predvidenem roku (66 %) od drugih (30 %). Najprej je treba ugotoviti, da je delež diplomantov z uspešno zaključenim študijem (pre)nizek in da bi bilo treba razmišljati o spremembah v izobraževalnem sistemu kot celoti, ki bi z ustrežnejšim in kakovostnejšim znanjem prispevale k večji uspešnosti in učinkovitosti študija. V okviru razprav o spremembah mature pa usmerjamo pozornost na zmanjševanje razlik med obema skupinama vpisanih študentov: prvo, ki zaključi splošnoizobraževalne šole s splošno maturo, in drugo, ki zaključi srednje strokovne šole s poklicno maturo in se vpiše na univerzitetni študij z opravljenim dodatnim predmetom splošne mature.

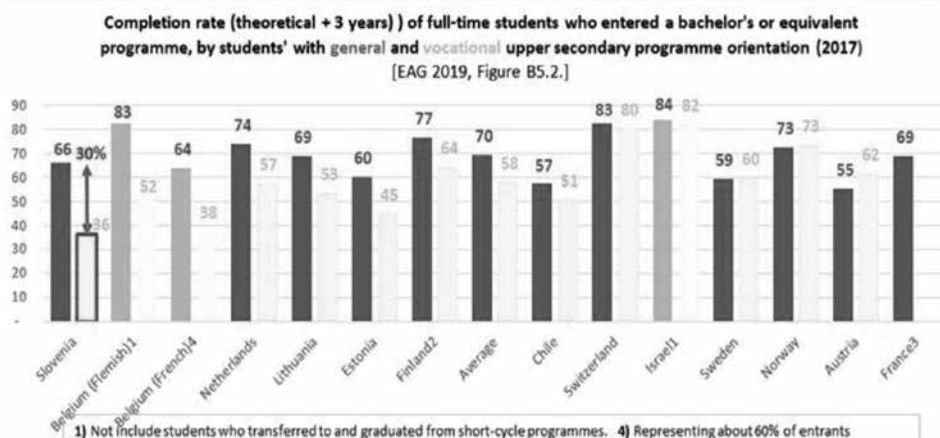
Na voljo so tudi novejši podatki SURS-a za leto 2022, ki po zaključeni prvi stopnji univerzitetnega študija izkažejo 69 % uspešnih diplomantov iz gimnazij ter opravljeno splošno maturo in 53 % uspešnih diplomantov iz srednjih strokovnih šol.²⁶ Izkazana razlika je nekoliko manjša, še vedno pa je ta razkorak (pre)velik, da bi ga smeli zanemariti. Vsi pregledani podatki opozarjajo na isti problem, na splošno nizko učinkovitost študirajočih ter na opazno razliko med dvema skupinama študentov, ki se vpišejo na univerzitetni študij z različno predizobrazbo, pridobljeno na sekundarni ravni.

25 Komparativni podatki so na voljo v publikacijah EU in v statističnih prikazih in obdelavah Eurostata: EC (European Commission). 2017. *Study on the impact of admission systems on higher education outcomes*. Volume I: Comparative report. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/9cfd9c1-98f9-1e7-b92d-01aa75ed71a1> (pridobljeno: 26. 6. 2023) in Eurostat. 2020. *Newrelease: The EU has reached its tertiary education target*. 66/2020, April 2020. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10749941/3-22042020-BP-EN.pdf/04c88dob-17af-cf7e-7e78-331a67f3cd5> (pridobljeno: 4. 2. 2024).

26 SURS, 2022, *Delež študentov z uspešno zaključenim študijem na posamezni stopnji, glede na vrsto srednješolske izobrazbe*; v: Državna komisija za splošno maturo, *Razvojna vprašanja mature*. Interno gradivo, Ljubljana, RIC, str. 5.

Slika 2: Delež rednih študentov z uspešno zaključenim študijem na prvi stopnji, primerjalno po državah
 (Vir: www.oecd.org/education/at-a-glance/EDG_2019_B5.1.
Completion rate of full-time students who entered a bachelor's.xls)
 (pridobljeno: 31. 3. 2023).

Slika 3: Delež študentov z uspešno zaključenim študijem prve stopnje, glede na vrsto srednješolske izobrazbe (OECD (2019), Education at a Glance 2019: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/f8d7880d-en>, p. 213)
 (pridobljeno: 15. 2. 2024).

Vloga in vpliv mature ob vpisu na terciarno raven izobraževanja

V Sloveniji je bila doslej v celoti zagotovljena dostopnost študija v visokošolskih programih za kandidate in kandidatke iz srednjih strokovnih šol z opravljeno poklicno matura, na univerzitetni študij pa, če ob štiripredmetni poklicni maturi opravijo dodatni, peti predmet splošne mature.

Problem, ki ga odslikajo podatki, bi bilo mogoče zmanjšati z ne prevelikimi in predvsem izvedljivimi spremembami strukture in vsebine v programih srednjega strokovnega izobraževanja²⁷ ter s spremenjenim prehodom iz poklicne v splošno matura, v nadaljevanju pa z upoštevanjem spremenjenega razmerja v vpisnih pogojih univerzitetnega študija.²⁸

Z gotovostjo je mogoče predpostaviti, da je za univerzitetni, bolj akademski in z več teoretskimi vključenimi vsebinami zasnovan študij potrebno drugačno predznanje, pa tudi drugačne študijske veščine od tistih, ki jih predpostavlja bolj aplikativno usmerjeni visokošolski študij. Za univerzitetni študij bi bilo nujno treba bodočim študentom in študentkam pred vstopom zagotoviti ustrezno opismenjenost v maternem jeziku, dobro matematično-logično pismenost ter obvladanje najmanj enega tujega jezika, za marsikatero študijsko smer tudi dveh, na dovolj visoki ravni za vsakdanje, strokovno in znanstveno sporazumevanje ter za študij z uporabo tujejezičnega gradiva. Tega znanja in spretnosti si študenti in študentke praviloma ne pridobivajo med študijem, ampak se predpostavlja, da ga imajo že ob vstopu v študij. Prav tako na fakultetah tega znanja in veščin med študijem ne preverjajo več posebej, razen če je sestavina posameznih študijskih področij. Tako na primer na tehniških fakultetah pričakujejo dobro predhodno znanje matematike in ne preverjajo več znanja iz maternega ali splošnega tujega jezika, ampak jih predpostavijo kot že usvojene. Študenti in študentke morajo biti že ob vstopu v študij usposobljeni za samostojno delo s študijsko literaturo, tako znanje pa v splošnoizobraževalnih srednjih šolah pridobijo v veliko večjem obsegu, ker so pomembni deli načrtovanih vsebin in ciljev. Splošne izobrazbe v primernem obsegu in s pričakovano uravnoteženo poglobljenostjo ne daje študij, ampak mora biti zagotovljena pred vstopom vanj. Če se sprašujemo, zakaj na

27 V zapisu ne želimo zmanjševati potrebe po spremembah in izboljšavah splošnega srednjega izobraževanja, hkrati pa ugotavljamo, da ta problem v veliki meri obravnava kurikularna prenova učnih načrtov v vseh vrstah gimnazij, sledila pa mu bo še prenova predmetnih izpitnih katalogov, kar bo vplivalo na opravljanje splošne mature v celoti po letu 2030. Z zakonom o spremembah mature želimo nasloviti še problem prehodov za kandidate, ki se z zaključeno srednjo strokovno šolo vpisujejo na univerzitetne študijske programe. Namesto obstoječega dodajanja petega predmeta poklicni maturi si prizadevamo za obvezno opravljanje treh skupnih predmetov splošne mature, ne glede na predhodni srednješolski program, ki ga kandidat/ka obiskuje in uspešno zaključi.

28 Dikcijo glede oblik poklicne mature, ki bo zapisana v spremembah Zakona o maturi, bo treba upoštevati še v spremenjenem Zakonu o visokem šolstvu. Oba zakona sta bila leta 2025 v postopku obravnave v Državnem zboru.

primer Medicinska fakulteta ne vpisuje kandidatov in kandidatke z zaključeno srednjo medicinsko šolo, čeprav imajo veliko strokovnega medicinskega znanja, gre odgovor iskati predvsem v tem, da nimajo ustrezno širokega in poglobljenega vedenja s splošnoizobraževalnih področij. In jih med študijem tudi ne morejo več pridobiti, če naj se uspešno spopadajo z zahtevnimi strokovnimi področji, ki jih morajo obvladati.

Če razlika med univerzitetnim in visokošolskim študijem ni ustrezno opredeljena niti v strokovnih razpravah, še manj pa je vzpostavljena v izvedbi obeh vrst študijskih programov, ki se najpogosteje izvajajo vzporedno in na istih visokošolskih ustanovah, je to večji problem, kot bi bili pripravljeni priznati. Nejasna razmejitev obeh vrst študija zagotovo povratno vpliva tudi na sekundarno raven izobraževanja.

Prehodi na terciarno raven šolanja so bili v Sloveniji v preteklosti urejeni na različne načine, od leta 2002 pa je vpis v visokošolske študijske programe mogoč za poklicne in splošne maturante, vpis na univerzitetne študijske programe pa neposredno za maturante z opravljeno splošno maturo, s poklicno maturo pa ob izpolnitvi dodatnega pogoja, da poleg formalnega zaključka srednjih strokovnih programov, to je poklicne mature, opravijo izpit še iz enega posameznega predmeta splošne mature.

Določitev vpisnih pogojev se je tako osredotočila izključno na zaključek srednjega šolanja, manj pa se je osredotočala na vsebino in kakovost znanja srednješolcev (Schleicher, 2018).²⁹

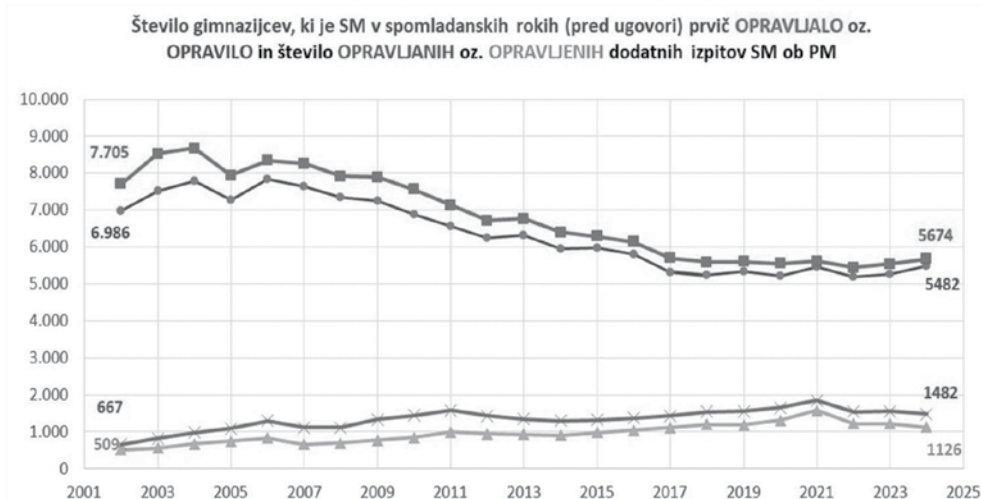
Potreba po spremembah poklicne in splošne mature

Iz podatkov o številu kandidatov na splošni in poklicni maturi³⁰ za obdobje 2002–2024 (Slika 4) je mogoče razbrati trend upadanja števila kandidatov, ki so v celoti opravljali splošno maturo, in hkrati povečevanje števila kandidatov, ki so ob poklicni maturi opravljali posamezen predmet splošne mature, predvsem zaradi možnosti vpisa na univerzitetne študijske programe.

Prvotni koncept izobraževalne vertikale je za maturante poklicne mature, ki bi želeli nadaljevati študij na univerzitetnih študijskih programih, predvideval

29 Vse zapisano opozarja na problem oblikovanja kakovostnega in učinkovitega izobraževalnega sistema za 21. stoletje, kakor ga opredeljuje Schleicher, A. (2018), *World Class: How to build a 21st-century school system*, Strong Performers and Successful Reformers in Education, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/4789264300002-en> (pridobljeno: 16. 12. 2023).

30 Podatki za obdobje 2002–2024, ko se je uveljavila možnost opravljanja petega predmeta ob poklicni maturi, prikazujejo postopno spreminjanje števila kandidatov, ki so se odločali za opravljanje bodisi splošne mature v celoti bodisi za opravljanje enega dodatnega (petega) predmeta ob štiripredmetni poklicni maturi. Na sliki 4 so prikazani tudi podatki o uspešnosti opravljanja mature.

Slika 4: Gimnazijci, ki so prvič opravljali in uspešno opravili splošno maturo (spomladanski rok), ter število posameznih izpitov splošne ob poklicni maturi, Ric, Ljubljana: Interno gradivo, 2024 (pridobljeno 20. 10. 2024)

dodatno leto šolanja v maturitetnem tečaju. Ta v času enega šolskega leta zagotovi pouk za pet predmetov splošne mature, tri skupne in dva izbirna, pri čemer lahko kandidati in kandidatke v celoti pridobijo manjkajoče znanje, poglobijo in razširijo prej pridobljeno znanje iz treh skupnih in dveh izbirnih predmetov ter se usmerijo v doseganje maturitetnih standardov splošne mature pri vseh predmetih. Prvih nekaj let je bil maturitetni tečaj razumljen kot primerna rešitev prehoda, vendar je zanimanje zanj usihalo. V odločitvah potencialnih kandidatov za vključitev v maturitetni tečaj je prevladalo stališče, da se s tem srednje šolanje podaljša za eno leto, da se tako otežuje dostop do študija za maturante poklicne mature in da rešitev zato ni primerna. Od leta 2002 dalje je bila za maturante poklicne mature vzpostavljena tudi nova možnost vpisa na večino univerzitetnih študijskih programov z opravljeno poklicno maturo (štirje predmeti) in posameznim predmetom splošne mature. Če je bila ta možnost prvotno zasnovana kot izjema, se je postopno preoblikovala v množično sistemsko rešitev, ki jo je v letu 2024 uporabilo skoraj 1500 maturantov poklicne mature (uspešno jih je izbrani peti predmet opravilo 1126). Poglejmo na kratko značilnosti obeh načinov zaključevanja srednje šole.

Splošna matura (SM) je obvezni zaključek gimnazijskega šolanja, ki izobražuje za nadaljevanje izobraževanja na terciarni ravni in ne daje poklica (ne omogoča vstopa na trg dela s pridobljenim poklicem na sekundarni ravni usposobljenosti).

Pridobljeno je splošno znanje (jezikovna in matematična opismenjenost, znanje najmanj dveh tujih jezikov, dovolj uravnoteženo poznavanje naravoslovnih

in družboslovno-humanističnih področij), usmerjeno v pripravo na akademski³¹ študij. Matura je sestavljena iz petih predmetov (trije skupni/obvezni predmeti so učni/materni jezik, matematika in tuji jezik ter dva izbirna predmeta). Materinščina se obvezno oceni v povišani lestvici do 8 točk, za matematiko in tuji jezik kandidati izberejo osnovno raven (ocena do 5 točk) ali višjo raven (ocena do 8 točk). Dva izbirna predmeta se opravljata na OR (osnovna raven) (ocenjena vsak do 5 točk), izjema je ocenitev tujih jezikov, kjer se v primeru, da kandidat/ka poleg tujega jezika iz skupine obveznih predmetov, ko se odloči za višjo raven, izbere še en tuji jezik na višji ravni, upošteva ocena tistega tujega jezika, ki je višja. Upošteva se ocena, ki je boljša, ali ena ocena izmed dveh, če sta oceni obeh tujih jezikov na VR (višja raven) enaki. Skupni rezultat, ki ga lahko doseže posamezni kandidat/ka, je največ 34 točk, če uporabi možnost opravljanja izpitov na VR, ali 28 točk (učni/materni jezik na VR in drugi predmeti na OR).

Poklicna matura (PM) je obvezen zaključek programov srednjega strokovnega izobraževanja (SSI) in programov PTI,³² ki so hkrati usmerjeni v doseganje dveh vrst ciljev: usposabljanje za poklic na sekundarni ravni zahtevnosti, ki omogoča vključitev na trg dela oz. zaposlovanje, in priprava na nadaljevanje izobraževanja. Glede na večji poudarek na pridobivanju strokovnega oziroma poklicnega znanja, je splošno znanje vključeno v manjšem obsegu in prilagojeno vsebini pri učnem jeziku/materinščini, matematiki in tujem jeziku, izločeni so nekateri naravoslovni in/ali družboslovno-humanistični predmeti, ki imajo praviloma tudi manjši obseg, osrednja pozornost se namenja predmetom matičnega in sorodnih strokovnih področij ter prakse.

Poklicna matura obsega štiri predmete, dva obvezna (materinščina in en temeljni strokovnoteoretični predmet matičnega strokovnega področja) ter izbirni splošni predmet (matematika ali tuji jezik) in izbirni strokovni predmet (aplikativni oz. praktični del z zagovorom/predstavitvijo). Vse predmete poklicne mature opravljajo kandidati/ke na eni ravni zahtevnosti znanja: učni jezik/materinščina se oceni v povišani lestvici (do 8 točk), preostali predmeti na OR (ocenjeni z največ 5 točk). Skupni rezultat poklicne mature je lahko največ 23 točk (učni jezik do 8 točk in trije drugi predmeti, vsak največ 5 točk).

Razlike med maturama so odraz razlik med srednješolskimi programi

Vsebinske razlike med izobraževalnimi programi so za pridobljeno znanje generacij, ki vstopajo v študij, veliko pomembnejše od razlik med maturama.

31 Akademski študij razumemo kot splošnejši in bolj teoretsko zasnovan, visokošolskega pa kot bolj aplikativno usmerjenega.

32 S kratico PTI so označeni srednješolski programi PTI, ki so možnost nadaljevanja izobraževanja za dijake, ki so predhodno zaključili triletno poklicne programe in želijo nadaljevati še dveletno izobraževanje v vzpostavljeni vertikali, ter izbrani PTI-program zaključijo s poklicno matura. Nadaljnje možnosti izobraževanja so zanje enake kot za druge poklicne maturante.

Tako je iz predmetnikov gimnazij razvidno, da imajo v štirih letih načrtovanih 560 ur učnega jezika/materinščine, 560 ur matematike in 420 ur tujega jezika (poleg prvega tujega jezika še najmanj en, drugi tuji jezik), srednje strokovne šole pa 487 ur slovenščine, 383 ur matematike in 417 ur tujega jezika.³³ Poleg tega je v predmetnik gimnazij vključen širši nabor naravoslovnih in družboslovno-humanističnih predmetov, ki je v strokovnih šolah zaradi vključitve strokovnih predmetov posameznega matičnega področja srednjega strokovnega izobraževanja (SSI) okrnjen tako po številu predmetov kot po številu ur pouka posameznega predmeta. Rezultati opravljanja izpita iz petega predmeta jasno pokažejo, da je predhodni pouk (obseg, cilji, vsebine) določenega predmeta vpliven dejavnik za večjo ali manjšo uspešnost opravljanja izpita iz njega na splošni maturi.

Tako pri opravljanju petega predmeta dosežejo kandidati, ki izberejo angleščino, 96-odstoten uspeh,³⁴ pri matematiki 76-odstotnega, pri drugih predmetih pa je uspešnost opravljanja še bistveno nižja.³⁵ Povprečna ocena za peti predmet je v lestvici od 1 do 5 za eno oceno nižja (2,6) od povprečne ocene istega predmeta pri gimnazijah (3,6).³⁶

Kaj lahko povedo številke? Rezultata maturantov poklicne in splošne mature sta pri angleščini povsem primerljiva, tako kot je po obsegu primerljiv pouk tega predmeta v srednješolskih programih, in to ne glede na razlike v vsebini in ciljih v učnih načrtih različnih srednjih šol. Povsem drugače je z matematiko, kjer le okoli 75 odstotkov maturantov poklicne mature uspešno opravi izpit iz matematike kot petega predmeta na splošni maturi, ki so ga sami izbrali.³⁷ Razkorak v obsegu pouka matematike je velik, saj standard v srednjih strokovnih šolah predpisuje okoli 180 ur pouka matematike manj, kot so ga deležni gimnazijci. Povečanje obsega pouka matematike bi skupaj s spremembami (razširitvijo vsebine in višjo zahtevnostjo) enako kot pri angleščini lahko omogočilo kandida-

33 Med posamičnimi srednjimi strokovnimi programi so lahko razlike v številu ur posameznega predmeta. V besedilu je navedeno tisto število ur, ki se v predmetnikih srednjih strokovnih programov najpogosteje pojavlja.

34 Angleščina je za kandidate poklicne mature, ki opravljajo peti predmet na splošni maturi, najbolj množično izbran predmet, v letu 2023 jo je tako izbralo na obeh ravneh 390 (360 OR in 30 VR) in v letu 2024 skupaj 334 kandidatov (310 OR in 24 VR).

35 Vzorec izbranih dodatnih predmetov pokaže npr. za geografijo 43% (2023) in 41% uspešnost (2024), za zgodovino je v primerjanih letih ta 69% in 67%, za sociologijo 54% in 56% ter za psihologijo 70% in 65%. Povprečne ocene v navedenih izbranih dodatnih predmetih se gibljejo od 1,52 do 2,2.

36 Navedena povprečna ocena je izračunana za vse izbrane dodatne predmete, ne samo za njihov vzorec.

37 Svoj peti predmet na splošni maturi maturanti s poklicno maturo le delno izbirajo, saj jim določene odločitve narekujejo vstopni pogoji študijskih programov, delno pa se odločijo po lastnih zanimanjih in presoji. Matematiko kot opravljen peti predmet največkrat zahtevajo tehniški ali določeni naravoslovni študijski programi. Nekateri izberejo peti predmet tudi zaradi prepričanja, da bodo tako najlažje izpolnili zahtevani splošni pogoj za vpis v želene univerzitetne študijske programe ali v nekaj primerih tudi enovite magistrske, to je poklicno maturo z opravljenim dodatnim, petim predmetom.

tom uspešnejše opravljanje izpita iz tega predmeta na SM. Isto bi bilo dosegljivo tudi pri slovenščini, če bi pouk za kandidate (delež teh bi bil po predvidevanjih približno enak dosedanemu deležu v populaciji, ki se v zadnjih letih giblje od 15–18 odstotkov) prilagodili s povečanim obsegom ur, obravnavo manjkajočih vsebin/tem, uskladitvijo ciljev in prilagoditvijo standardov znanja. Zagotovo bi s temi, ne tako zelo velikimi spremembami kandidati, ki želijo nadaljevati študij na univerzitetnih študijskih programih, lahko dosegli več znanja in kasneje boljše študijsko uspešnost. V srednjih strokovnih šolah se izobražuje relativno veliko dijakov, ki bi zahtevnejše standarde brez težav dosegli, če bi jim pouk v šolah s programom to zagotovil in omogočil. Ob tem kaže pomisliti tudi na zaključevanje srednje šole v preteklosti, ko so dijaki v srednjih strokovnih šolah med letoma 1995 in 2001 lahko izobraževanje zaključili na dva načina: bodisi z zaključnim izpitom³⁸ bodisi z maturo.³⁹

Primerljivost in prehodnost iz sistema poklicne v splošno maturo je tako za poklicne maturante vse do zdaj (2002–2025) zagotovljena z opravljanjem posameznega, petega predmeta splošne mature ob poklicni.

Državna komisija za splošno maturo (DK SM) je sedanjost rešitev premoščanja razlik med dvema vrstama srednješolskih programov, skoncentrirano na obe obliki mature, ocenila kot neustrezno.⁴⁰ Kandidatom s PM je skladno z 38. členom doslej veljavnega Zakona o visokem šolstvu (ZViS) formalno omogočen vpis tako na visokošolske⁴¹ kot na univerzitetne in enovite magistrske študijske programe, cilji, vsebina in pridobljeno znanje ter veščine njihovih šolskih programov pa jim istočasno ne dajejo ustrezne podlage za dovolj uspešen študij, kar posebej velja za

38 Sedanji zaključek SSI izobraževanja, poimenovan poklicna matura, se je imenoval zaključni izpit.

39 Matura se je prvotno, od 1995–2001 izvajala v eni obliki, od leta 2002 sta bili vzporedno vzpostavljene dve možnosti zaključevanja SŠ: poklicna matura v srednjih strokovnih šolah in splošna matura v gimnazijah. Obe maturi je opredelil Zakon o maturi (ZMat, 2003). Vmesno ali prehodno obliko zaključka SŠ (izraz uporabljamo za poklicno maturo z dodatnim/samostojnim/petim predmetom splošne mature). Opredelitev vpisnih pogojev v Zakonu o visokem šolstvu (ZViS, 38. člen) govori o primernosti kandidatov za vpis v univerzitetne in enovite magistrske programe: »Kdor je opravil poklicno maturo po ustreznem programu za pridobitev srednje strokovne izobrazbe z istega strokovnega področja ter izpit iz enega od predmetov mature ...» Različna poimenovanja dodatnega, petega predmeta, so v splošni rabi ves čas, odkar je možnost vzpostavljena.

40 DK SM, *Razvojna vprašanja mature*, Interno gradivo, Ljubljana, 2024, str. 8.

41 Visokošolski študijski programi se praviloma interpretirajo kot nadaljevanje izobraževanja na terciarni ravni za kandidate, ki predhodno zaključijo štiriletno strokovno izobraževanje ali poklicno tehniško izobraževanje (PTI), ki je nadaljevanje triletnega poklicnega izobraževanja na sekundarni ravni. Za vpis v te programe so kandidati s PM navedeni na prvem mestu po primernosti predhodne izobrazbe, kandidati iz štiriletnih splošnoizobraževalnih srednjih šol pa na drugem. Obratno je pri vpisnih pogojih za univerzitetne in enovite magistrske programe, kjer so glede na usklajenost sekundarne in terciarne ravni na prvem mestu navedeni kandidati iz štiriletnih splošnoizobraževalnih šol in z opravljeno splošno maturo. V obeh primerih je tako izpolnjen samo splošni pogoj za vpis, visokošolski zavodi pa ob upoštevanju svoje avtonomije lahko opredelijo še dodatne pogoje za vpis.

univerzitetne študijske programe. Poklicna in splošna matura sta z dodanim posameznim petim predmetom izenačeni zgolj po številu opravljenih maturitetnih izpitov, ne pa tudi po vsebini in zahtevnosti znanja, ki ga ocenjujeta. Kandidati z opravljeno poklicno matura v srednji šoli pridobijo predvsem manj znanja iz splošnoizobraževalnih predmetov. Posledice so vidne v njihovi slabši jezikovni (učni/materni jezik) in matematični pismenosti, z nekaj izjemami⁴² v obvladanju samo enega tujega jezika, usmerjenega v jezik stroke, ter manjši obseg naravoslovnega in/ali družboslovno-humanističnega znanja.

Dosedanji vpisni pogoji, opredeljeni v ZViS, po strokovni presoji DK SM neustrezno opredeljujejo razlike med obema vrstama srednješolske izobrazbe in v veliki meri spregledajo nedoseganje pričakovanega znanja in veščin, potrebnih za akademski študij v univerzitetnih ter enovitih magistrskih študijskih programih. Predložene spremembe prehodov med PM in SM bi zato vsekakor kazalo upoštevati v prenovljenem ZViS.⁴³ Namesto dikcije 38. člena veljavnega ZViS je v predlogu novega v 53. členu nova dikcija, ki sledi spremembam ZMat: za vpis v univerzitetne programe bi morali kandidati uspešno opraviti splošno matura iz petih predmetov ali poklicno matura s tremi (skupnimi/obveznimi) predmeti splošne mature (učni jezik/materinščina, matematika in tuji jezik) in dvema predmetoma poklicne mature (temeljni strokovnoteoretični predmet matičnega strokovnega področja in izbirni strokovni predmet).

Vpis v visokošolske študijske programe bi kot prvo primerno skupino še naprej opredeljeval kandidate z uspešno opravljeno poklicno matura iz štirih predmetov, kakor jih določa matični program SSI in kakor je zagotovljeno že sedaj. Poklicna matura bi še naprej v celoti opravljala funkcijo obveznega zaključka v programih SSI in PTI. Kot druga skupina ustreznih kandidatov za vpis v visokošolske programe bi bili opredeljeni kandidati z opravljeno splošno matura, enako kot doslej. Načrtovana sprememba bi vplivala le na tisti del populacije dijakov SSI (15 %–18 % generacije), ki želi nadaljevati študij na univerzitetnih študijskih programih, večina bi še vedno zaključevala srednje šolanje s štiripredmetno poklicno matura. Odgovornost za pripravo kandidatov, tudi za opravljanje petpredmetne mature bi morale prevzeti matične šole kandidatov, prav tako izvedbo izpitov z vsemi deli, zunanjimi in notranjimi. S tem bi dijake razbremenili izključne odgovornosti za pripravo na izpite SM, ki jo zdaj prevzemajo bodisi sami bodisi jim pripravo (pogosto v okrnjeni obliki) za posamezni predmet zagotovijo nekatere

42 Z izjemami v tem primeru razumemo razlike med srednješolskimi strokovnimi programi, saj le majhno število teh vključuje pouk več kot enega tujega jezika. Na tem mestu se ne ukvarjamo z razlikami med posameznimi dijaki/-njami, ki lahko znanje več kot enega tujega jezika pridobijo neodvisno od pouka v šolskem programu, kamor so vpisani.

43 Tudi prenovljeni Zakon o visokem šolstvu je bil leta 2025 že sprejet in v 53. členu vključuje novosti iz ZMat.

šole.⁴⁴ Odprava sedanje zagate je lahko samo sistemska in urediti jo je treba v času, ko se dijaki še šolajo, ter v šolah, kjer so matično vpisani in imajo v njih status dijakov.

Dolgoletno različno razumevanje in interpretacija 38. člena ZViS kaže na številne težave pri določanju vpisnih pogojev. Da bi se temu izognili ali vsaj prispevali k zmanjšanju obojega, predlagani dokument o razvojnih vprašanjih mature predstavlja uvod v temeljit premislek o prehodnosti med PM in SM in nadaljnjo uveljavitev sprememb vpisnih pogojev.

Izvedbeni problemi, povezani z dodatnim posameznim predmetom SM ob poklicni maturi

Priprave na dodaten peti predmet splošne mature poklicnim maturantom v matičnem srednješolskem programu, kakor smo že zapisali, niso zagotovljene (šolski program tega ne vključuje), praviloma jim ga tudi ne zagotavljajo šole, kjer izpit opravljajo (tam niso vpisani niti v njih nimajo statusa dijaka), razen pri praktičnih delih posameznih izpitov (npr. pri laboratorijskih vajah). Matične šole jih napotijo na drugo šolo, kjer se izbrani predmet izvaja, tam se lahko prijavijo k opravljanju izbranega dodatnega/petega predmeta, ni pa jim zagotovljena vključitev v pouk, kakor ga imajo na voljo matično vpisani dijaki. Na prikrit način so iz pouka dodatnega petega predmeta izključeni in se morajo samostojno pripraviti na opravljanje maturitetnega izpita splošne mature. Rezultati jasno kažejo, da je ta pot bistveno manj učinkovita, za kandidate/ke tudi bolj obremenjujoča, predvsem pa rezultira v bistveno manjši uspešnosti, kakor jo izkažejo vrstniki, ki so v svojih matičnih šolah deležni v celoti izvedenega pouka za vse maturitetne predmete. Vsi dosedanja poskusi iskanja možnosti, kako bi kakovostne priprave enakovredno zagotovili kandidatom, ki opravljajo dodatni/peti predmet splošne mature na šoli, kamor sicer niso redno vpisani, so se zaključili na enak način – z ugotovitvijo, da tega ni mogoče zagotoviti vsem, še posebej pa ne za več predmetov, med katere se zaradi različnih interesov, želja in različnih vpisnih pogojev visokošolskih zavodov razpršijo kandidati. Poskusimo si na eni strani predstavljati, da se za opravljanje petega predmeta odločijo sposobnejši in ambicioznejši dijaki, ki sicer dosega v matičnih šolah dobre učne rezultate, ki uspešno opravijo poklicno maturo v svoji matični šoli, pri petem predmetu splošne mature pa jim zdrsne (kakor se zgodi približno četrtini kandidatov iz generacije), je to

44 Nekaterе srednje strokovne šole za svoje dijake organizirajo priprave na peti predmet, vendar sta to praviloma le matematika in angleščina, ki sta najbolj množično izbrana predmeta. Pa še to je mogoče le na večjih srednjih šolah oz. v šolskih centrih. Dodatnih petih predmetov kandidati ne morejo opravljati na matični šoli, razen če ta izvaja tudi SŠ-programe s splošno maturo niti jim ni mogoče zagotoviti organiziranih priprav iz vseh maturitetnih predmetov. Matične šole jih napotijo na bližnje gimnazije, kjer opravijo tudi t. i. interni del izpitov (laboratorijsko delo, ustni izpit, seminarsko nalogo).

zanje hudo obremenilna izkušnja. Zagotovo so v zelo neprijetnem položaju, ki v najblažji obliki za kakšno leto ustavi uresničevanje njihovih ambicij in jih prisili bodisi k vpisu v maturitetni tečaj bodisi k opravljanju popravnega izpita, k iskanju zasebne, največkrat plačljive dodatne pomoči.

Rezultati kandidatov, ki določen predmet opravljajo kot samostojni peti predmet, so, kakor je ugotovljeno, precej slabši od rezultatov splošnih maturantov (za 15 %, 20 %, tudi 30 % ali več odstotkov), izjema so le že omenjeni in pojasnjeni rezultati pri izpitih iz angleščine na SM.

Poleg zadržka, ki izvira iz slabše uspešnosti kandidatov pri petem predmetu, si je treba zastaviti še vprašanje, kaj in koliko dosednji način zaključevanja srednje šole prispeva h kakovosti njihovega znanja in k boljši, celovitejši pripravljenosti na univerzitetni študij, ki zahteva poleg določenega znanja tudi določene študijske veščine (npr. samostojno delo z besedili, tudi tujejezičnimi). Opravljanje posameznega, petega predmeta SM ob PM praviloma ne izboljšuje kakovosti, širine in poglobljenosti znanja kandidatov niti ne prispeva v zadostni meri k njihovi pripravi na akademski študij v univerzitetnih študijskih programih, še posebej če ti niso z njihovega ožjega oz. matičnega strokovnega področja. Posamezni predmet splošne mature je kandidatom praviloma dodan kot vsiljena odločitev (zaradi vpisnih pogojev na študij), ali pa izberejo predmet, za katerega sodijo, da ga bodo najlažje, z najmanj napora opravili.

Gimnazije, kjer kandidati opravljajo izbrani peti predmet, se ob množičnosti teh izpitov, ki prvotno ni bila načrtovana,⁴⁵ soočajo z resnimi logističnimi problemi, posebej pri zagotavljanju pogojev za izvedbo notranjih delov izpitov oz. praktičnih delov: laboratorijskih vaj, terenskega dela, ekskurzij, maturitetnih nalog in ustnih izpitov, pa tudi v izpeljavi birokratskih postopkov za zunanje kandidate (prijave, vloge, vodenje dokumentacije o internih delih, ocenitve internih delov izpitov ...). Nedefiniran in nerešen je tudi statusni problem zunanjih kandidatov, ko pri pouku v gimnazijah opravljajo aktivnosti pri izvedbi notranjih delov izpita za SM (npr. varnost pri laboratorijskem delu, tudi vzgojni in disciplinski ukrepi ...).

Problematika priprave in izvedbe posameznega petega predmeta za zunanje kandidate se tako dotika kandidatov, šol, pedagoškega kadra in njegovih delovnih obremenitev, opravil RIC-a, obravnavati in reševati jo je mogoče le celostno.

45 Za izpolnitev pogojev za vpis v univerzitetni študij je bilo prvotno načrtovano, da naj bi jih zagotavljal maturitetni tečaj. V to dopolnilno obliko SŠ-izobraževanja naj bi se vpisali vsi, ki bi želeli po zaključeni srednji strokovni šoli študirati v univerzitetnih in enovitih magistrskih programih. Hkrati to pomeni tudi enoletno podaljšanje SŠ-izobraževanja, ki bi se moralo zaključiti z opravljanjem splošne mature v celoti. Oblika ni zaživila, kandidati si veliko bolj želijo krajših in lažjih poti, ob čemer pa se ne zavedajo, koliko in kako bodo pripravljeni na nadaljevanje študija. Kakor kažejo podatki v Sliki 1, se za veliko teh kandidatov kasneje študij podaljša, saj ga ne zaključijo v predvidenem času. Ker gre za dokaj množičen pojav, je to hkrati tudi družbeni problem.

Druge načrtovane spremembe mature

Dodatno obravnavane spremembe se na videz dotikajo le splošne mature, ne pa tudi poklicne. Vendar samo na videz. V povezavi z doslej obravnavanimi spremembami bo nujno treba razmisliti tudi o odprtih vprašanjih ravni zahtevnosti pri maturitetnih predmetih (osnovna in višja raven), še posebej če bo s spremembami Zakona o maturi uresničena načrtovana možnost spremenjenega prehoda med PM in SM.

Če bi se v prihodnje za učni jezik/materinščino ohranila samo ena raven opravljanja izpitov na SM, se zastavlja vprašanje, do katere mere bi jih, glede na obseg in vsebino ter cilje pouka predmeta, dosegli dijaki srednjih strokovnih šol, glede na obseg, vsebino in cilje njihovega pouka. Če bi omogočili opravljanje izpitov na dveh ravneh (OR in VR), bi s tem zagotovili kandidatom pravico do osebne odločitve. Državna komisija za splošno maturo se problema zaveda, je pa odločanje o tem vprašanju bistveno zahtevnejši zalogaj, kakor se zdi na prvi pogled. Za zdaj sta odprti obe možnosti: ohranjanje sedanjega stanja z dvoravninskostjo samo za nekatere predmete (matematika, tuji jeziki) ali pa uvedbo dveh ravni za vse predmete. Vzpostavitev možnosti za opravljanje vseh izpitov na osnovni in višji ravni za zdaj zavračajo predvsem v strokovni javnosti za slovenščino kot materni jezik z največ govorce, ki ima tudi status prevladujočega učnega jezika (poleg slovenščine sta to še italijanščina in madžarščina). S predlogom, zapisanim v dokumentu DK SM,⁴⁶ želimo predvsem odpreti strokovno razpravo. Razmislek je potreben tudi zaradi kurikularne prenove, ki posega v učne načrte in kataloge znanja, zaradi ustreznega informiranja in priprave učiteljev, pa ne nazadnje zaradi zagotavljanja potrebnih finančnih sredstev za drugačno organizacijo pouka in preverjanja znanja.

Pomembni razmisleki bodo potrebni tudi v drugačni zastavitvi notranjih delov izpitov SM, ki potekajo med šolskim letom (laboratorijsko delo, seminar-ske in projektne naloge, ekskurzije). Izvedba ustnih izpitov po končanih pisnih izpitih močno obremenjuje tako kandidate kot pedagoge. Hkrati pa izkušnje in podatki kažejo, da so ocene vseh notranjih delov nesorazmerno visoke (v posameznih primerih korelacije sploh ni), glede na izkazano znanje kandidatov na pisnih izpitih, in da slabo razločujejo med boljšimi in slabšimi kandidati (problem diskriminativnosti ocenjevanja notranjih delov izpitov).

Strokovna presoja za zdaj ne gre v smeri ukinjanja notranjih delov, ker so ti dragocen prispevek k doseganju procesnih ciljev, ko dijaki pripravljajo svoje izdelke, ko jih prezentirajo in finalizirajo v pisne izdelke. Zagotovo pa bo treba vpeljati obliko supervizije ocenjevanja internih delov izpitov, ki bi preprečevala ali vsaj omejevala pretirano zaščitniško vlogo šol s (pre)visokimi ocenami kandidatov. Pri tem je na voljo nekaj dobrih in preizkušenih zgledov z mednarodne

⁴⁶ DK SM, Razvojna vprašanja mature, Interno gradivo, Ljubljana, 2024, str. 10.

mature, ki bi jih kazalo preveriti in nekatere tudi uporabiti. Podobna ugotovitev velja za izvajanje ustnih izpitov, ki bi jih kazalo vpeljati med trajanjem šolskega leta. Kot zgled je mogoče tudi v tem primeru navesti mednarodno maturo, kjer so ustni izpiti zaključeni do aprila v tekočem šolskem letu.

Zaključek

Iz razprave v prispevku je razvidno, da se osredotoča predvsem na spremembe razmerja med poklicno in splošno maturo. Temeljna intenca načrtovanih sprememb je zagotoviti kandidatom in bodočim študentom več znanja, ustrežnejše znanje, boljše znanje, ki bi jim omogočilo učinkovit in uspešen študij. Ti bi se predvidoma v tretjem letniku opredelili za način zaključevanja srednje šole: štiripredmetna poklicna matura v sedanji obliki ali petpredmetna matura s kombinacijo predmetov SM in PM (trije obvezni predmeti splošne mature in dva strokovna predmeta PM, to sta druga in četrta enota PM iz matičnega programa SSI). Rešitev je optimalna z vidika poseganja v programe z dopolnitvijo katalogov znanja z vsebinami učnih načrtov, kar bi kandidate pripravilo in opolnomočilo tudi za opravljanje obveznih predmetov na SM. Vse s ciljem razširitve in poglobitve oz. nadgraditve dosedanjih ravni znanja kandidatov za študij. Razprave morajo biti kar najbolj usmerjene k boljši kakovosti znanja generacij ob koncu srednjega šolanja.

Problem premoščanja razlik med obema vrstama srednješolskih programov je rešljiv – tako je tudi predlagano – s spremembo programov SSI za dijake, ki želijo študirati na univerzitetnih študijskih programih, s povečanjem obsega pouka pri učnem jeziku/materinščini, matematiki in tujem jeziku ter z vsebinsko uskladitvijo gimnazijskih učnih načrtov za te predmete s katalogi znanja v SSI. Predlog rešitve zahteva najprej spremembo Zakona o maturi, v implementaciji pa spremembe katalogov znanja maturitetnih predmetov v programih SSI, poseg v strukturo izvedbenih predmetnikov programov SSI, ustrezno organizacijo pouka za kandidate, ki bodo opravljali petpredmetno maturo, zagotovitev finančnega in kadrovskega pokritja spremenjenega pouka. Težavno? Na prvi pogled se zdi tako. Hkrati pa je tudi strokovni izziv za pedagoško stroko podoben, čeprav v manjšem obsegu, kakor so ga izkusile gimnazije pred tridesetimi leti.

Viri in literatura

Biloslavo, Roberto idr.: Priprava modela managementa visokošolskega vpisa na javne visokošolske zavode v Sloveniji, Ljubljana: ARRS in MVI, Raziskovalni projekt CRP (V5-1936), Interno gradivo, 2022, str. 10–22. www.pf.uni-lj.si/raziskovanje/raziskovalni-projekti/priprava-modela-managementa-visoko-solskega-vpisa-na-javne-visokosolske-zavode-v-sloveniji (pridobljeno 2. 3. 2025).

- Center za poklicno izobraževanje: Programi srednjega tehniškega in strokovnega izobraževanja, Ljubljana. <https://cpi.si/poklicno-izobrazevanje/izobrazevalni-programi/programi/ssi/> (pridobljeno: 20. 5. 2025).
- Curaj, Adrian, Deca, Ligia in Pricopie, Remus: European Higher Education Area: The Impact of Past and Future Policies. SpringerOpen (open access book), 2018 <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-319-77407-7> (pridobljeno: 2. 3. 2025).
- Delovna skupina za pripravo NPVI 2023-2033: Nacionalni program vzgoje in izobraževanja 2023-2033, Ljubljana, MVI. <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MVI/Dokumenti/Nacionalni-program-vzgoje-in-izobrazevanja-za-obdobje-2023-2033-predlog.pdf> (pridobljeno: 15. 5. 2025).
- EC (European Commission) 2017: Study on the impact of admission systems on higher education outcomes. Volume I: Comparative report. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/9cfdd9c1-98f9-11e7-b92d-01aa75ed71a1> (pridobljeno: 26. 6. 2023).
- Eurostat: Newrelease: The EU has reached its tertiary education target. 66/2020, April 2020. Dostopno na: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10749941/3-22042020-BP-EN.pdf/04c88dob-17af-cf7e-7e78-331a67f3fcd5> (pridobljeno: 4. 2. 2024).
- Eurydice – Austria. b. d. National Educational Systems – Austria. Dostopno na: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/bachelor-1_en (pridobljeno: 26. 1. 2024).
- Eurydice – Finland. b. d. National Educational Systems – Finland. Dostopno na: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/finland/assessment-general-upper-secondary-education> (pridobljeno: 26. 1. 2024).
- Eurydice – Norway. b. d. National Educational Systems – Norway. Dostopno na: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/bachelor-54_en (pridobljeno: 26. 1. 2024).
- Eurydice – Slovenia. b. d. National Educational Systems – Slovenia. Dostopno na: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/bachelor-77_en (pridobljeno: 26. 1. 2024).
- Eurydice – Sweden. b. d. National Educational Systems – Sweden. Dostopno na: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/bachelor-80_en (pridobljeno: 26. 1. 2024).
- Hanushek, E. A., Wößmann, L.: Do Better Schools Lead to More Growth? Cognitive Skills, Economic Outcomes, and Causation, *Journal of Economic Growth*, 17(4), December 2012, str. 267–321.
- Hanushek, E. A.: Will more higher education improve economic growth? *Oxford Review of Economic Policy*, Volume 32, Number 4, str. 538–552.
- Krek, Janez, in Metljak, Mira (ur.): Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v R Sloveniji 2011, Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, 2011, str. 181–275.
- Mastinšek-Šuštar, Marjana (ur.): Letno poročilo o splošni maturi. Ljubljana, RIC, 2025. https://www.ric.si/poklicna-matura/porocila--analize--raziskave/_LP_zajm2024ok-1.pdf (pridobljeno: 30. 5. 2025).

- McGrath, et al.: Higher education entrance qualifications and exams in Europe: a comparison, European Union Publications Office. <http://eprints.lse.ac.uk/65782/> (pridobljeno: 10. 2. 2024).
- Ministrstvo za visoko šolstvo: Razpis za vpis v dodiplomske in enovite magistrske programe v študijskem letu 2025/26, <https://www.gov.si/zbirke/javne-objave/razpis-za-vpis-v-dodiplomske-in-enovite-magistrske-studijske-programe-v-studijskem-letu-2025-2026/> (pridobljeno: 30. 4. 2025).
- OECD: Education at a Glance 2019: OECD Indicators, OECD Publish, Paris. <https://doi.org/10.1787/f8d7880d-en>, p. 208, 213 (pridobljeno: 15. 2. 2024).
- OECD. From 20 to 24 years old enrolment (2020) (All-Total levels). OECD. Stat, 2020. <http://stats.oecd.org>. (pridobljeno: 31. 3. 2023).
- Pavlič, Patricija (ur.): Letno poročilo o poklicni maturi, Ljubljana, RIC, 2024. https://www.ric.si/splosna-matura/porocila--analize--raziskave/_LP_PM_2023.pdf (pridobljeno: 30. 5. 2025) .
- RIC: Rezultati splošne mature 2023, Interna baza podatkov (pridobljeno: 20. 10. 2023).
- RIC: Letna poročila o SM 1995-2024, Ljubljana: Državni izpitni center <https://www.ric.si/splosna-matura/porocila--analize--raziskave/> (pridobljeno: 5. 5. 2025).
- Saksida, Igor (ur.): Letno poročilo. Splošna matura, Ljubljana, RIC, 2023. https://www.ric.si/splosna-matura/porocila--analize--raziskave/Letno_porocilo_SM_2023. (pridobljeno: 6. 10. 2023).
- Saksida, Igor (ur.), Letno poročilo. Splošna matura. Ljubljana, RIC, 2024. https://www.ric.si/splosna-matura/porocila--analize--raziskave/Letno_porocilo_SM_2024. (pridobljeno: 2. 11. 2024).
- Schleicher, A.: World Class: How to build a 21st-century school system, Strong Performers and Successful Reformers in Education, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/4789264300002-en> (pridobljeno: 16. 12. 2023).

Darko Zupanc*
Gašper Cankar**

***Kolikor si znal, toliko boš veljal.
Koliko veljajo maturanti v odraslosti –
dvajset do trideset let po ponovni uvedbi
mature 1995+?***

The More You Know, the More Valuable You Are.

*How valuable are grammar school graduates as adults, 20 to
30 years after the reintroduction of the Matura exam in 1995?*

Izvleček

Osvetlimo pomembne ugotovitve longitudinalne populacijske raziskave Državnega izpitnega centra (Ric) o umestitvi mladih odraslih v družbi približno dve desetletji po opravljeni maturi v letih od 1995 do 2001 in od 2002 do 2026. Uspešnost mladih odraslih v Sloveniji je izrazito pozitivno povezana z njihovim izkazanim znanjem pri 19 letih, z izkazano zahtevnostjo, akademsko odličnostjo, z doseženim uspehom ob koncu srednje šole in pri maturi. Skupine maturantov, ki so pri 19 letih dosegale višji splošni uspeh, so po 15 do 20 letih v povprečju dosegle tudi višjo stopnjo izobrazbe. Maturanti, ki so dosegali izjemni uspeh na maturi (»summa cum laude«), večinoma dosežejo več kot drugo stopnjo visokošolske izobrazbe, tudi doktorate znanosti. Med maturanti v generacijah od 1995 do 2001 je delež dosežene znanstvene odličnosti 15 do 20 let kasneje izrazito povezan z izkazanim splošnim uspehom pri maturi. Če je med tistimi, ki so na maturi dosegli 10, 11 ali 12 točk,

Abstract

This study examines the key findings of the longitudinal population-based survey of the National Examination Centre (Ric) on the social placement of young adults approximately two decades after taking the Matura exam, from 1995 to 2001 and from 2002 to 2026. The performance of young adults in Slovenia is strongly and positively correlated with their demonstrated proficiency at the age of 19 in terms of academic excellence and achievement at the end of secondary school and in the Matura exam. Groups of Matura graduates who achieved higher general educational achievement at the age of 19 also achieved higher levels of education on average 15 to 20 years later. Matura graduates who achieve outstanding success (summa cum laude) usually go on to obtain at least a Master's degree, and often a PhD. Among Matura graduates from the 1995 to 2001 cohorts, the proportion of those achieving scientific excellence 15 to 20 years later is strongly correlated with the

* Dr. Darko Zupanc, učitelj višji svetnik, nekdanji dolgoletni direktor Državnega izpitnega centra (Ric), e-pošta: darko.zupanc@ric.si

** Dr. Gašper Cankar, direktor Državnega izpitnega centra (Ric), e-pošta: gasper.cankar@ric.si

delež z doktoratom znanosti 1%, je med tistimi, ki so dosegli 20, 21 ali 22 točk, delež že 5-odstoten. Med zlatimi maturanti z dosežkom od 30 do 34 točk je delež z doktoratom v povprečju že več kot 20%, pri diamantnih maturantih, kakor poljudno označujemo maturante z najvišjim možnim splošnim uspehom, že več kot 25%. Tudi za status poklica na nivoju vseh maturantov se izkazuje jasen trend naraščanja povprečnega statusa posameznikovega poklica z naraščajočim številom točk na maturi. Morda je močna pozitivna povezanost srednješolske in maturitetne uspešnosti pri 19 letih z akademsko uspešnostjo pri študiju in kasneje s statusom poklica v Sloveniji pričakovana. Najbrž pa je manj pričakovana ugotovitev raziskave, da so tudi prihodki in premoženje posameznikov v odraslosti močno povezani z uspehom mladih ob zaključku srednje šole in pri maturi: s splošno izobrazbo, predvsem z izkazanim znanjem iz temeljnih predmetov. Zato moramo v osnovno- in srednješolskih programih imeti visoke zahteve za vse, tudi za mlade iz socialno-ekonomsko deprivilegiranih skupin. Mnogi bi to zmogli. Na ta način ne bomo prispevali samo k bolj kakovostnemu, ampak tudi k bolj pravičnemu šolstvu.

overall Matura success rate. Among those who passed the Matura with a score of 10, 11 or 12 points, the share with a doctorate is 1%, whereas among those who passed the Matura with 20, 21 or 22 points, this figure rises to 5%. Among "summa cum laude", with a score between 30 and 34, the average percentage with a PhD exceeds 20%, and among "diamond graduates", as those with the highest overall achievement are colloquially referred to, it surpasses 25%. The occupational status of the overall cohorts of Matura graduates also shows a clear trend of increasing average occupational status as the number of points achieved in the Matura exam increases. The strong positive correlation between secondary school and Matura exam performance at the age of 19 and academic performance in later studies and occupational status is perhaps to be expected in Slovenia. A less expected finding of the survey is that individuals' income and wealth in adulthood are also strongly correlated with their performance at the end of secondary school and in the Matura exam, and thus with their general education, particularly with demonstrated proficiency in core subjects. This is why high standards are needed for all in primary and secondary education, including for young people from socio-economically disadvantaged groups, as many could achieve them. In this way, we will contribute not only to higher-quality education, but also to a more equitable system.

Ključne besede: socialno-ekonomski status, uspešnost na maturi, akademska uspešnost, status poklica, uspešnost mladih odraslih, povezanost uspeha z učnimi dosežki

Keywords: socio-economic status, Matura exam performance, academic performance, occupational status, young adult performance, correlation of performance with learning achievement

Uvod

V svetu in tudi v Sloveniji so pogoste raziskave o tistih, ki v šolah izkazujejo nižji nivo znanja, lahko tudi zmorejo manj, imajo posebne potrebe ipd.; kako njih pri šolanju ne puščati zadaj za večino (ang. »no child left behind«). Ker je za

šolstvo značilna reprodukcija družbene in drugačne neenakosti,¹ je o tem treba govoriti in je treba razkrivati mehanizme, ki so v ozadju empiričnih opažanj. V Sloveniji sta Gaber in Marjanovič Umek² opozarjala, da so prvi koraki k zmanjšanju in obvladovanju neupravičenih neenakosti: njihovo priznanje, spremljanje, analize, raziskovanje in ozaveščanje o pravičnosti in učinkovitosti izobraževanja. V tem duhu je bila v Sloveniji leta 2020 objavljena obsežna longitudinalna in populacijska raziskava Državnega izpitnega centra (Rica) – v sodelovanju s Statističnim uradom RS (SURS), ki je bila posvečena učencem s posebnimi potrebami in priseljencem.³ Ugotavljala je povezanost socialno-ekonomskega indeksa družin (SEId), iz katerih izhajajo učenci oz. dijaki, z njihovimi dosežki v šoli in pri nacionalnem preverjanju znanja (NPZ) ali na maturi. Ali gre za učence iz socialno-ekonomsko deprivilegiranih družin, z nizkim SEId ali za kategorizirane učence s posebnimi potrebami (UPP), za obe skupini je ključno, da je »opredelitev učencev kot drugačnih od drugih lahko pozitivna, če vodi do smiselnih prilagoditev in dodatnih resursov, z namenom doseganja bolj izenačenih ciljev«. ⁴ Cankar⁵ navaja, da se je skoraj 10 % vsakoletne populacije učencev kategoriziralo med UPP (večina s primanjkljaji na posameznih področjih učenja, čustveno-vedenjskimi in govorno-jezikovnimi motnjami), šole in učitelji zanje napišejo individualizirane šolske programe, odobri se jim dodatna strokovna pomoč in zaposlijo se dodatni strokovni delavci, prilagaja se jim pouk, preverjanje ter ocenjevanje znanja ..., ob koncu šolanja pa se razkorak z večinsko populacijo nič ne zmanjša. Učenci s posebnimi potrebami od večinske populacije bolj zaostajajo v dosežkih kakor v SEId. Zupanc⁶ v predgovoru k monografiji raziskovalcem in praktikom, šolski politiki zastavlja vprašanje, ali z UPP v Sloveniji vsakodnevno delamo (samo) pravilno – legalno, po predpisih ali zanje in z njimi delamo prave stvari. Ali so učinki tudi legitimni in res v dolgoročno dobro deprivilegiranim; ali pa s slabo učinkovitim sistemom vzgoje in izobraževanja poleg učencev iz družin z nizkim SEId tudi UPP (večinsko skupino), med njimi pa predvsem fante, puščamo zadaj («left behind») za večino učencev.

1 Slavko Gaber, Ljubica Marjanovič Umek, Študija (primerjalne) neenakosti, *Znanstvena poročila Pedagoškega inštituta* 21/09, Ljubljana 2009, str. 34.

2 Prav tam.

3 Gašper Cankar, Pravične možnosti izobraževanja v Sloveniji: populacijska raziskava o učencih s posebnimi potrebami, priseljencih in njihovim socialno-ekonomskim statusom v povezavi z dosežki v šoli, Ljubljana: Državni izpitni center, <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-43R4C9F3/6892ca8e-bdca-4808-9e0b-241547d9eeb3/PDF>, (pridobljeno 14. 3. 2025), 2020, str. 31–32.

4 NESSE, Education and disability/special needs: policies and practices in education, training and employment for students with disabilities and special educational needs in the EU, Poročilo, ki ga je za Evropsko komisijo pripravila mreža strokovnjakov NESSE, 2012, <http://www.nesse.fr/nesse/activities/reports/activities/reports/disability-special-needs-1> (pridobljeno 14. 3. 2025), str. 33.

5 Cankar 2020.

6 Prav tam, str. 5.

Če so na enem koncu spektra učenci s posebnimi potrebami, so na drugem koncu širokega spektra mladih nadarjeni učenci z različnimi talenti, tudi tisti z visokimi učnimi sposobnostmi. Po svoje so to tudi učenci s posebnimi potrebami, ki naj bi jim šole prilagajale vsebino, metode in oblike dela ter jim omogočile vključitev v ustrezno dejavnost razširjenega programa, da bi čimbolj razvili svoje potencialne.⁷ Tem je namenjena manjša pozornost in sistemski ukrepi znotraj šolstva.

V 80. letih prejšnjega stoletja je bilo med Slovenci pri odporu proti sprejetju *Zakona o usmerjenem izobraževanju* (UI)⁸ ostro nasprotovanje ukinitvi gimnazije in mature⁹ tudi oz. predvsem na univerzi. 9. junija 1982 je bilo v časopisu *Naši razgledi* objavljeno odprto pismo,¹⁰ naslovljeno na Predsedstvo SR Slovenije ter obe ključni politični organizaciji, Predsedstvo CK ZKS in Predsedstvo Republiške konference SZDL. Politične vrhove pa tudi širšo javnost je presenetila množičnost podpisnikov: kar 671 znanstvenih, pedagoških in drugih javnih delavcev.¹¹ Pismo je v konstruktivnem tonu predstavljalo problem razvoja »intelektualnih potencialov naše družbe« v kontekstu reforme usmerjenega izobraževanja in izrazilo »zaskrbljenost nad nerealističnim obravnavanjem možnosti za optimalen intelektualni razvoj najbolj nadarjenega dela mladine«. Še več, »neodgovorno ravnanje do tega dela mladine« je ocenilo kot »hkrati neodgovorno in skrajno kratkovidno tudi do družbe v celoti in še zlasti do naše znanosti«.¹² Takratne dileme, razlogi in utemeljitve za ponovno uvedbo gimnazij in mature kot zaključnega izpita so pomembne tudi z današnjega vidika. Predvsem zaradi »zaskrbljenosti nad možnostmi za optimalen intelektualni razvoj najbolj nadarjenega dela mladine« in »neodgovornega ravnanja do tega dela mladine«.¹³ Slikovit je bil programski zapis ene izmed strank, ki je nastopila na prvih večstrankarskih volitvah (1989); »uki-

7 Zakona o osnovni šoli, Uradni list RS, št. 81/06 – uradno prečiščeno besedilo, 102/07, 107/10, 87/11, 40/12 – ZUJF, 63/13, 46/16 – ZOFVI-K, 76/23 in 16/24, <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO448> (pridobljeno 16. 3. 2025), 11. člen.

8 Zakon o usmerjenem izobraževanju, Uradni list SRS, št. 11/80 in Uradni list RS, št. 12/96 – ZGim, <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-F5AK4VMG/66bfd9b5-3c2f-4bbf-944a-0ccf85f252ee/PDF> (pridobljeno 16. 3. 2025), 1980.

9 France Brešar idr., Zaključni izpit in matura, Poročilo delovne skupine, *Naši razgledi*, 38, 21.iv. 1989, št. 8, str. 228–231; Marjan Šetinc, Zdenko Lapajne, Še o reformi mature I, *Naši razgledi*, 37, 25.iii.1988a, št. 6, 1988a, str. 170–171; Marjan Šetinc, Zdenko Lapajne, Še o reformi mature II, *Naši razgledi*, 37, 8.iv.1988b, št. 7, 1988b, str. 209–210; Zdenko Lapajne, Kako pokončati gimnazijo?: znanstvena razprava (z virusom v računalniku), *Naši razgledi*: NR, 39, 8.vi.1990, št. 11, 1990, str. 322–323.

10 Brešar idr. 1989 str. 228–231.

11 Pavel Zgaga, Visoko šolstvo na prelomu iz osemdesetih v devetdeseta leta, *Šolska kronika*, 30 – LIV, št. 1, 2021, str. 17–41.

12 V zaključku pisma med drugim preberemo: »Uspeh reforme kot celote pa je seveda bistveno odvisen tudi od tega, ali nam bo uspelo v resnici dvigniti izobrazbeno raven programov nižjih zahtevnostnih stopenj, zlasti bivših poklicnih šol, ne da bi za to zniževali že doseženo izobrazbeno raven zahtevnejših šol«; Zgaga, 2021, str. 22.

13 Prav tam.

nitev gimnazije je bila antiintelektualno barbarstvo, s katerim je oblast poskušala zatreti avtonomni razum«. ¹⁴

Obravnava učno uspešnih mladih odraslih v raziskavi Rica

Letošnja raziskava Rica¹⁵ in SURS-a se je ukvarjala z drugim delom spektra dijakov – z učno uspešnimi 19-letniki, s tistimi, ki so po ponovni uvedbi gimnazij in mature v šolski sistem v letu 1995 in v naslednjih letih uspešno opravili maturo. V teh letih so maturo opravljali tako gimnazijci kot del dijakov srednjih strokovnih šol. Raziskava v drugem delu obravnava tudi maturante, ki so od leta 2002 naprej uspešno opravili splošno maturo (SM) in tiste, ki so ob koncu srednje strokovne šole uspešno opravili poklicno maturo (PM) na različnih srednjih strokovnih šolah. Izhodiščno leto 1995 je bilo izbrano, ker se je tega leta po koncu usmerjenega izobraževanja maturo znova uvedlo v šolski sistem, od leta 2002 pa imamo v sistemu dve različni maturi: splošno (SM) in poklicno (PM). Glede na izvirno leto 1995, se leta 2025 (letos) obhaja 30-letnica mature, ki je bila v teh letih vodena centralno v organizaciji in izvedbi Državnega izpitnega centra (Rica).

V longitudinalni in populacijski raziskavi¹⁶ smo poskusili preveriti tezo, ali so *zastarela* prizadevanja po ohranjanju tradicionalne šole, intelektualizaciji pouka¹⁷ in želji po visoko izkazanem akademskem znanju v osnovnošolskem izobraževanju in predvsem ob koncu srednje šole, tudi na maturi, sama sebi namen. Ali je poudarjanje pomena uspeha v šoli, pri zunanjih preverjanjih znanja, tudi na maturi, namenjeno predvsem vzdrževanju prizadevnosti mladih za učenje in žuganju mladim, da človeku edino znanje za vedno ostane? Ali gre predvsem za ohranjanje pomena šole kot institucije in za utrjevanje poslanstva in povečevanje učiteljskega poklica? Ali učitelji uspešne dijake, odlične maturante in dobre študente hvalijo, ker se držijo njihovih nauk? Ali pa šolsko znanje v resnici ni tako pomembno in se njegov pomen v šolah izrablja bolj za vzdrževanje učnih navad, ohranjanje pozornosti in discipliniranje učencev?

Mogoče so za mlade kasneje v življenju, v odraslosti, za uspeh v realnem

14 Božo Repe, Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, Del 2, Slovenci in federacija. Ljubljana – Arhivsko društvo Slovenije, št. 18, 2003, str. 143 – 144.

15 Gašper Cankar, David Janet in Darko Zupanc, ALI ZNANJE ŠTEJE?: populacijski pregled socialno-ekonomskega statusa posameznikov, njihovih učnih dosežkov, dosežkov na zunanjih preverjanjih znanja in nadaljnega uspeha v življenju, Ljubljana: Državni izpitni center, 2025, <https://dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-OTJNY75Y/fdfc306d-9b05-418c-8987-d99b265be-ea6/PDF> (pridobljeno 1. 5. 2025).

16 Ric, Državni izpitni center, računalniške baze podatkov; SURS, Statistični urad RS, računalniške baze podatkov.

17 Christian Laval, *Šola ni podjetje: Neoliberalni napad na javno šolstvo*, Knjižna zbirka Krt – 131, Ljubljana: Krtina, 2005; Božo Repe, Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, del 2, Slovenci in federacija, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, št. 18, 2003, str. 143 – 144.

svetu pomembne druge vrline in veščine, ki so bolj malo povezane z izkazanim šolskim znanjem in uspešnostjo dijakov pri pouku in na maturi?¹⁸ Goleman¹⁹ trdi, da je emocionalna inteligenca pogosto bolj pomembna za uspeh v življenju kot akademske ocene. Ali je povezanost med doseženim in izkazanim znanjem mladih prek šolskega in maturitetnega uspeha celo *obratno sorazmerna*? Ali so v šolah in na maturi bolje ocenjeni mladi slabše pripravljeni za realno življenje v odraslosti?²⁰ Bodo morda²¹ v nadaljnjem življenju odličnjaki in zlati maturanti celo manj uspešni kot tisti z nizkim šolskim oz. maturitetnim uspehom ali celo neuspehom.²² Ali je za odraslega človeka, ne samo za njegovo izobrazbo in poklic, za njegov socialno-ekonomski položaj v družbi pomembno predvsem, kako se posameznik v življenju *znajde*? Robinson in Aronica²³ poudarjata, da je iskanje strasti in kreativnosti bolj pomembno kot tradicionalno šolsko znanje, da je pomembna sposobnost, da se znajdeš v situacijah, kjer moraš uporabiti svoje edinstvene talente in interese. Ali uspeh v življenju odraslih v večini primerov ni povezan z izkazanim odličnim akademskim znanjem; ali je celo v nasprotju s šolskim uspehom, z dobro bralno pismenostjo, znanjem matematike, tujega jezika, naravoslovja in humanistike, s pohvalami učiteljev, z uspešnostjo v šoli in z odličnostjo na maturi? Ali je pregovor: »Kolikor znaš, toliko veljaš« oz. »Kdor več zna, več velja« zastarela učiteljska in/ali starševska parola, ki jo življenje v realnem svetu odraslosti demantira?

Kaj pa, če visoko izkazano šolsko znanje, uspešno zaključena zahtevna šola in doseganje odličnosti ob koncu srednje šole, tudi na maturi, z večjo verjetnostjo napoveduje uspešen študij, cenjen poklic, tudi boljše materialne življenjske razmere in uspeh v odraslosti? Monografija Rica²⁴ si v naslovu zastavi vprašanje: *ALI ZNANJE ŠTEJE*? Ali je uspešnost v življenju mladih odraslih v Sloveniji povezana

18 Mira Matković, Veliko ljudi, ki so v šoli dobivali slabe ocene, je danes zelo uspešnih pri svojem delu, Cekin.si, 11. 5. 2023, <https://cekin.si/koristno/slabe-ocene-v-soli.html> (pridobljeno 12. 2. 2025); Metropolitan Sensa, Če želite uspeti v življenju, morate po Jungu narediti te 3 korake, Osebnost, 13. 10. 2023, <https://sensa.metropolitan.si/osebna-rast/cilji-zelje-carl-jung/> (pridobljeno 12. 2. 2025).

19 Daniel Goleman, *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More than IQ*, New York: Bantam Books, 1995.

20 Vesna Vuk Godina, RIC frizira podatke o uspehu na maturi, da prikrije slabosti šolskega sistema, Fokusfokus 13. 7. 2023 ob 06:10, <https://fokuspokus.si/ric-frizira-podatke-o-uspehu-na-maturi-da-prikrije-slabosti-solskega-sistema-10336486> in <https://vecer.com/avtorji/vesna-v-godina-1379?page=4> (pridobljeno 12. 2. 2025), 2023a.

21 Darko Zupanc, Vedno več točk, vedno manj znanja (2): odziv na kolumno dr. Vesne V. Godina, Večer. [Spletna izd.], 28. avg. 2023a.

22 Vesna Vuk Godina, Maturanti imajo vse več točk, znajo pa vse manj, Kako je to mogoče? Večer 13. 7. 2023 ob 18:30, <https://vecer.com/pogledi/pogled-kolumna-vesne-v-godina-maturanti-imajo-vse-vec-tock-znajo-pa-vse-manj-kako-je-to-mogoce-10336565> (pridobljeno 12. 2. 2025), 2023b.

23 Ken Robinson, Lou Aronica, *The element: how finding your passion changes everything*, Penguin Books, 2009.

24 Cankar, Janet, Zupanc 2025.

z njihovim izkazanim znanjem pri 19 letih, na koncu gimnazijskega izobraževanja, z doseženim uspehom pri splošni maturi ali ob koncu srednje šole, ki se zaključí s poklicno maturo?

Podobno kot so v raziskavi Rica iz leta 2017²⁵ iz baz podatkov SURS-a za učence in dijake izračunali socialno-ekonomske indekse družin (SEId),²⁶ smo v tej raziskavi za bivše maturante (maturirali od 1995 do 2001) s podatki SURS-a izračunali njihove socialno-ekonomske indekse posameznikov (SEIp). 15–21 let po maturi so bili stari od 34 do 40 let, v najaktivnejšem življenjskem obdobju odraslosti. V raziskavi so bili uporabljeni zadnji podatki SURS-a – za leti 2016 in 2017. Naredili smo populacijski pregled prepletanja socialno-ekonomskega statusa posameznikov (SEIp) kot nadaljnega uspeha v življenju v povezavi z njihovimi preteklimi dosežki na zunanjih preverjanjih znanja (na maturi) in učnimi šolskimi dosežki ob koncu srednje šole, gimnazije ali srednje strokovne šole.

Raziskava je v drugem delu zajela tudi mlajše odrasle – bivše maturante, ločeno pri splošni in poklicni maturi, od leta 2002 do 2006. V času raziskave smo jih povezali s podatki SURS-a (samo) 10–14 let po maturi, ko so bili stari od 29 do 33 let. Vrednost tega dela raziskave je, da smo socialno-ekonomski indeks posameznikov (SEIp) oz. status in nadaljnji uspeh v življenju lahko ločeno obravnavali za gimnazijce, ki so šolo zaključili s splošno maturo in so se praviloma vpisali na univerzitetne študijske programe, ter ločeno za dijake srednjih strokovnih šol, ki so srednjo šolo zaključili s poklicno maturo in so šli (nekateri) po poklicni maturi v zaposlitev, v velikem deležu pa so šli na študij na višje in visoke strokovne šole, nekateri tudi na univerzitetne študijske programe. Ugotovitve iz tega dela raziskave imajo velik potencial za v prihodnje, ko se bo raziskava ponovila in bodo tudi maturanti dveh različnih matur starejši, do 40 in čez leta tudi 50 let. V drugem delu pa so v tej raziskavi obravnavani bivši maturantje še (pre)mladi odrasli; pri 29 do 33 letih večina še ni dosegla vrhunskosti v svojem poklicu in jih napredovanje in prihodkovna uspešnost v življenju še čakata. Zato so ugotovitve iz drugega dela raziskave nekoliko manj napovedno veljavne kot iz prvega dela raziskave.

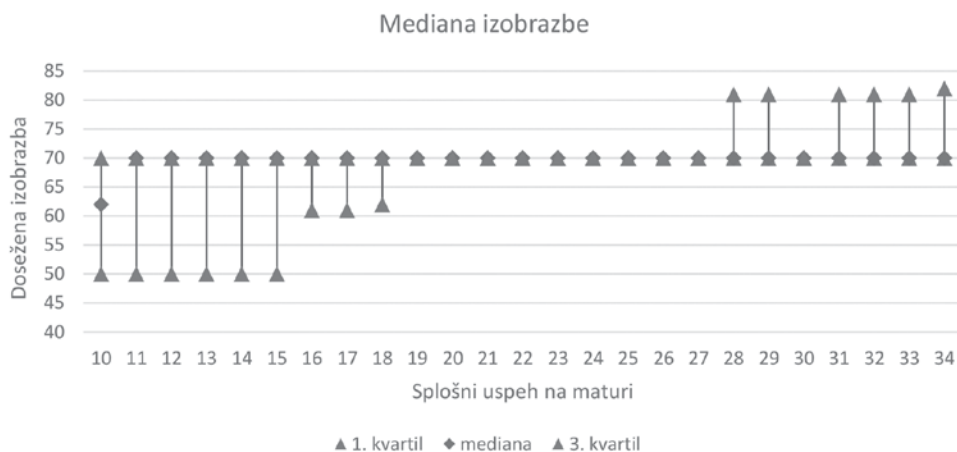
25 Gašper Cankar, Matevž Bren in Darko Zupanc, Za večjo pravičnost šolskega sistema v Sloveniji: (analize povezav dosežkov učenk in učencev s socialnimi, kulturnimi, ekonomskimi in regionalnimi značilnostmi učenk in učencev, pridobljenimi prek podatkov Statističnega urada RS), Ljubljana: Državni izpitni center, 2017, <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-LzKS-6DEU/b69355d3-b1d9-444b-8b08-5837cbeefdb/PDF> (pridobljeno 14. 3. 2025).

26 Raziskava Rica v sodelovanju s SURSom iz leta 2017 (prav tam) je pokazala tudi, da se tisti s šibkejšim ekonomskim statusom v Sloveniji v zelo majhnem deležu vpisujejo v gimnazije (Zupanc, 2023b). Tudi delno ponovljena raziskava iz leta 2020 (Cankar, 2020; 31–32), je potrdila, da se tisti z najnižjim SEId praviloma vpisujejo v dvo- in tro-letne poklicne šole, največ pa se jih vpiše v srednje strokovne šole, ki se zaključijo s poklicno maturo. Struktura dijakov srednjih strokovnih šol dokaj enakomerno zajema mlade iz približno treh četrtin razpona SEId, iz najvišjih decilov SEId pa je v strokovnih šolah malo dijakov (so v gimnazijah).

Akadska uspešnost mladih odraslih je povezana z uspehom ob koncu srednje šole in na maturi

Kot smo že zapisali, so bili bivši maturanti (od 1995 do 2001) v času raziskave, 15–21 let po maturi, stari od 34 do 40 let. Iz šestih generacij (populacij) maturantov smo v prvi analizi samo med uspešnimi po splošnem uspehu na maturi oblikovali 25 skupin. V prvi skupini so bili vsi, ki so maturo uspešno opravili, vendar z nizkim splošnim uspehom 10 točk (ocena zd (2) pri vseh petih maturitetnih predmetih), v najvišje razvrščeni (25.) skupini so bili diamantni maturanti z uspehom 34 točk (tri ocene 8 pri obveznih predmetih na višjem nivoju in dve odlični oceni 5 pri izbirnih predmetih).

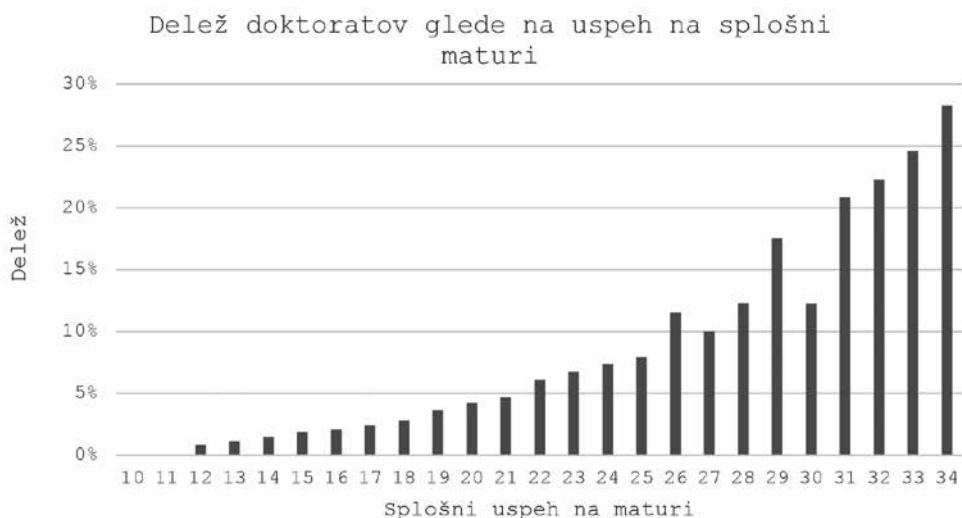
Na sliki 1 lahko vidimo podatke o doseženi izobrazbi za vseh 25 skupin z različnim splošnim uspehom na (splošni) maturi. Ker gre pri izobrazbi za manjše število diskretnih vrednosti, je težko nakazati gradient oziroma zvezno naraščanje. Vseeno mediane dosežene izobrazbe (na navpični osi), 1. in 3. kvartil, v grobem sledijo splošnemu uspehu na maturi (na vodoravni osi) in potrjujejo ugotovitev, da je nivo dosežene izobrazbe v veliki meri povezan z uspehom na maturi. Stopnja dosežene izobrazbe 50 predstavlja srednješolsko izobrazbo, 60 višjo, 70 visoko univerzitetno oz. bolonjski magisterij, više od 80 pa doktorat znanosti. Seveda ugotovitev velja za celotne skupine, za posameznike pa v veliko manjši meri.

Slika 1: Dosežena izobrazba maturantov 1995–2001 15–21 let po maturi v starosti od 34 do 40 let, glede na uspeh na maturi.

Povezanost dosežene najvišje stopnje izobrazbe in uspeha na maturi je veliko bolj opazna na sliki 2, ki prikazuje delež doktoratov, ki so jih dosegli kandidati s posameznim številom točk splošnega uspeha na maturi. Če teh kandidatov v skupinah z nizkim uspehom na maturi praktično ni, pa v skupinah zlatih matu-

rantov ti deleži dosega približno četrtno vseh kandidatov in več. Obe sliki kažeta jasno povezanost izkazanih dosežkov na maturi in kasneje dosežene *končne* stopnje izobrazbe, kar je pomembno sporočilo mladim na njihovi karierni in izobraževalni poti.²⁷

Slika 2: Delež posameznikov z doktoratom znanosti 15–21 let po maturi v starosti od 34 do 40 let, glede na število točk splošnega uspeha na maturi.

Ista raziskava²⁸ je proučevala tudi, kako je status poklica, ki ga opravljajo mladi odrasli 15–21 let po maturi, povezan z uspehom na maturi. Tudi za status poklica se za skupine maturantov z enakim splošnim uspehom izkazuje jasen trend naraščanja povprečnega statusa posameznikovega poklica z naraščajočim številom točk splošnega uspeha na maturi, ki jo je imela skupina.

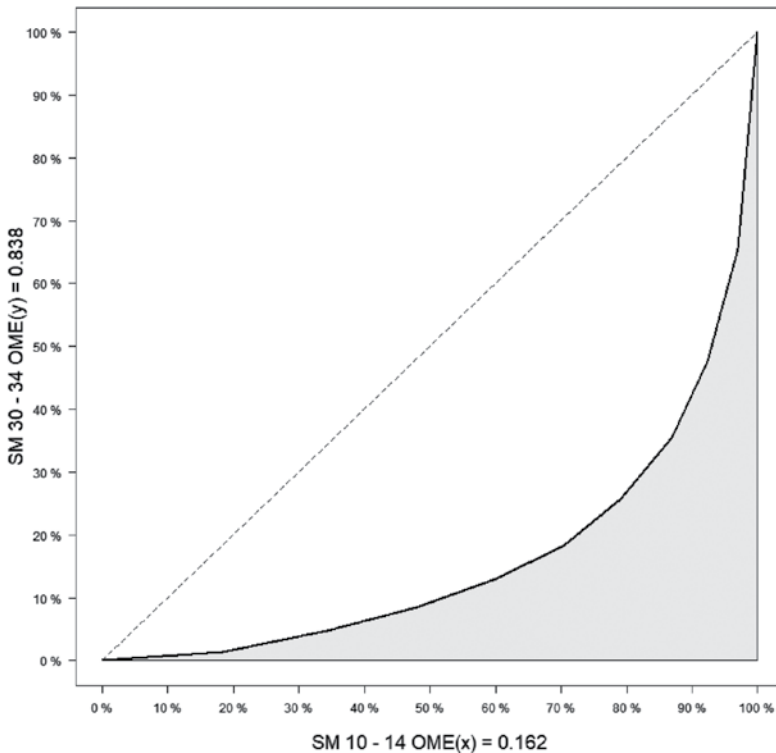
Socialno-ekonomski status mladih odraslih je izrazito povezan z uspehom ob koncu srednje šole in na maturi

Tudi v predstavljeni tretji analizi smo obravnavali bivše maturante (od 1995 do 2001), ki so bili v času raziskave stari od 34 do 40 let. Iz šestih generacij (populacij) maturantov smo v tretji analizi samo med uspešnimi oblikovali dve skupini. V prvi skupini so bili vsi, ki so maturo uspešno opravili, vendar z nizkim splošnim uspehom od 10–14 točk (na sliki 3 so prikazani na vodoravni osi); v drugi skupini

²⁷ Cankar, Janet, Zupanc 2025, str. 53–54.

²⁸ Prav tam, str. 55–56.

pa so maturanti z najvišjim maturitetnim uspehom. *Zakon o maturi* jih opredeljuje z izjemnim uspehom (*summa cum laude*),²⁹ s splošnim uspehom od 30–34 točk (na sliki 3 so prikazani na navpični osi). Na sliki 3 je graf ordinalne dominantnosti,³⁰ ki enotski kvadrat razdeli na dve ploščini, kjer vsaka predstavlja izračunano verjetnost; v našem primeru povezanost s socialno-ekonomskim statusom posameznikov (SEIp). Ugotovili smo, da je verjetnost, da je imel bivši maturant z izjemnim uspehom 15–21 let po maturi višji ali enak SEIp kot njegov vrstnik, ki je sicer maturo opravil, vendar z nizkim splošnim uspehom, 83,8%.

Slika 3: Graf ordinalne dominantnosti prikazuje lastni socialno-ekonomski status posameznih (SEIp) bivših maturantov (od 1995 do 2021) 15–21 let po maturi, razdeljenih v dve skupini: maturanti z izjemnim uspehom (s splošnim uspehom od 30–34 točk) in maturanti, ki so maturo uspešno opravili – z nizkim uspehom (od 10–14 točk).

29 *Zakon o maturi*, Uradni list RS, št. 1/07 – uradno prečiščeno besedilo, 46/16 – ZOFVI-K in 37/24, <https://pisrs.si/prehledPredpisa?id=ZAKO2064> (pridobljeno 16. 3. 2025), 44. člen.

30 Darko Zupanc, Matevž Bren, Izbira predmetov pri maturi in splošni uspeh – ali naravoslovne predmete izberejo po uspehu boljši?, *Šolsko polje: revija za teorijo in raziskave vzgoje in izobraževanja*, 21(3/4), 2010, str. 107–135.

Ker je indeks SEIp mera za izobrazbo, poklic, premoženje in prihodke odraslih oseb v Sloveniji, ugotovitev lahko interpretiramo tudi na drug način. Če med odraslimi v starosti od 34 do 40 let, med samo tistimi, ki so v letih 1995–2001 opravili maturo, naključno iz podskupine maturantov z nizkim splošnim uspehom (od 10–14 točk) izberemo enega, iz druge podskupine odraslih od 34–40 let, ki so bili pri maturi izjemno uspešni, pa naključno izberemo še enega ...; bo z verjetnostjo 83,8 % oz. v približno petih šestinah primerov tisti v naključnem paru, ki je imel odličen uspeh na maturi, po stopnji dosežene izobrazbe, po ugledu poklica, ki ga opravlja, po osebnem premoženju in osebnih prihodkih (SEIp) enako ali bolj uspešen od naključnega drugega vrstnika v paru; tistega z nizkim uspehom. To se lahko zapiše še na tretji način: samo 16,2 % oz. približno ena šestina verjetnosti je, da bo v naključno izbranem paru mladih odraslih tisti z nizkim uspehom na maturi imel enak ali višji indeks SEIp kot tisti z odličnim uspehom. Star pregovor se je torej tudi v sodobnosti izkazal več kot resničen: kdor je ob zaključku srednje šole kot maturant več znal, v odraslosti pri 40 letih več *velja*. Ker se je v Sloveniji matura po koncu usmerjenega izobraževanja znova uvedla šele leta 1995, podatkov pred tem letom ne more biti, zato v obstoječi raziskavi (še) nismo mogli ugotavljati razlik za odrasle po 40. letu starosti (to je vsekakor namen za prihodnje raziskave Rica in SURS-a).

Glede na veliko število maturantov, ki jih je raziskava zajela, v prvem delu letne kohorte od leta 1995–2001, je vredno izpostaviti stabilnost ugotovitev. Ko npr. vse uspešne maturante v letih 1995–2001 razvrstimo v skupine po doseženem splošnem uspehu od najnižje (že uspešne) z 10 točkami do najvišje (diamantni maturanti) s 34 točkami in za vsako skupino v bazah SURS-a po 15–21 letih po maturi poiščemo obdavčljive letne bruto dohodke (v €), se izkaže izrazita linearna povezanost ($R^2 > 0,92$) dohodkov mladih odraslih po skupinah, glede na uspeh na maturi. Za posameznega maturanta z določenim številom točk splošnega uspeha na maturi zaradi velike razpršenosti dohodkov posameznikov sicer ne moremo dobro napovedati, za skupine maturantov z enakim maturitetnim uspehom pa lahko. Na podlagi povprečnih vrednosti dohodkov za enak splošni uspeh za vsako skupino od 10 točk do 34 točk regresijska enačba pokaže, da je imela vsaka skupina z eno točko višjim splošnim uspehom v povprečju za 659 € (za mediane 597 €) višji obdavčljiv letni dohodek. V osmih letih, do 2024, bi ta dva zneska z revalorizacijo znašala 837 € oz. 758 €. Med uspešnimi maturanti, ki so v Sloveniji v času raziskave predstavljali približno 25 % letne kohorte 19-letnikov, je razpon splošnega uspeha pri maturi več kot 20 točk (najmanj 10 in največ 34); kar pomeni, da je skupina povprečno uspešnih maturantov z 20 točkami v povprečju imela za približno 8000 € (z mediano 7000 €) višje letne dohodke od tistih, ki so maturo opravili z 10 točkami. Maturanti v skupinah z izjemnim uspehom (30 točk in več) pa so imeli v povprečju več kot 16.000 € (z mediano 14.000 €) višje bruto dohodke od tistih, ki so maturo opravili z 10 točkami.

V Sloveniji je (tudi) v letih 1995–2001 maturo opravilo približno 30 % celotne letne kohorte mladih in že med temi, ki so maturo uspešno opravili, so velike razlike v letnih dohodkih (14.000 € in več) in izjemne razlike pri verjetnosti za večjo

socialno-ekonomsko uspešnost mladih odraslih (SEIp), 83,3 % za odlične na eni strani in 16,7 % za maturante z nizkim uspehom na drugi strani. Še bistveno večje razlike v lastnem socialno-ekonomskem statusu mladih odraslih (SEIp) in v letnih dohodkih bi se verjetno izkazale npr. med bivšimi maturanti z izjemnim uspehom in tistimi, ki so bili na (splošni) maturi neuspešni. Pričakovano so razlike še večje v primerjavi s tistimi, ki so opravljali druge vrste srednjih šol (poklicne šole) ali niti niso dosegli srednješolske izobrazbe.

Povezanost družinskega okolja SEId z dosežki ob koncu srednje šole in na maturi ter kasnejša povezanost maturitetnega uspeha s socialno-ekonomskim statusom posameznikov v odraslosti (SEIp)

V preteklih raziskavah Rica v sodelovanju s SURS-om³¹ smo kot slabost v družbi in tudi v šolskem sistemu izpostavili veliko povezanost (nelastnega) indeksa SEId maturanta (pri 19 letih) oz. socialno-ekonomskega indeksa družine maturanta s šolskim uspehom ob koncu srednje šole in uspehom na maturi. Raziskava Rica³² je obravnavala oboje: kako močno družinski SEId maturanta napoveduje njegov uspeh na maturi in kako uspeh ob koncu srednje šole in na maturi pri 19 letih povezuje maturantov lastni SEIp v odraslosti 15–21 let po maturi. Socialno-ekonomski indeks družinskega okolja SEId se z uspehom na maturi (korelacijski koeficient $r = 0,22$), pa tudi s povprečno oceno maturitetnih predmetov ($r = 0,15$), povezuje šibko. Zanimiva je predvsem primerjava teh povezav s podobnimi korelacijami socialno-ekonomskega indeksa posameznikov SEIp, ki ga dosežejo po opravljeni maturi. Slednje so namreč znatno močnejše.³³ Povezanost socialno-ekonomskega indeksa posameznikov (SEIp) pri 34 do 40 letih z dosežkom pri maturi 15–21 let po maturi je: $r = 0,36$. Sicer lahko napovedujemo dosežek na maturi na podlagi socialno-ekonomskih značilnosti družinskega okolja (SEId) posameznika, vendar pa na podlagi uspeha v zaključnem letniku gimnazije in na maturi lahko meritokratsko opazno bolje napovedujemo posameznikov socialno-ekonomski status kasneje v življenju (SEIp).

Podobno ugotovitev lahko ponazorimo tudi na drug način: z verjetnostjo v grafih ordinalne dominantnosti. Če med samo tistimi, ki so v letih 1995–2001 opravili maturo, naključno iz podskupine maturantov z nizkim splošnim uspehom (od 10–14 točk) izberemo enega, iz druge podskupine odraslih od 34–40 let, ki so bili pri maturi izjemno uspešni, pa naključno izberemo še enega, bo z verjetnostjo 74,7 % oz. v treh četrтинah tisti v naključnem paru, ki je imel odličen uspeh na maturi, izhajal iz družine z enakim ali višjim družinskim SEId od naključnega vrstnika v paru z nizkim uspehom. Povedano na drug način, 25,3 % oz.

³¹ Cankar, Bren, Zupanc 2017; Cankar 2020.

³² Cankar, Janet, Zupanc 2025.

³³ Prav tam.

ena četrtnina verjetnosti je, da bo v naključno izbranem paru maturantov v letih 1995–2001 tisti z nizkim uspehom na maturi imel enak ali višji družinski indeks SEId. Če bi naključno izbirali par, iz vsake skupine po enega, bi v treh primerih od štirih ugotovili višji (ali enak) družinski SEId, pri izjemno uspešnih na maturi; samo v enem primeru od štirih bi bilo obratno. To nikakor ni zanemarljivo. Ko pa smo kronološko kasneje: 15–21 let po maturi pogledali verjetnost vpliva dosežka na maturi na lasten socialno-ekonomski status posameznika SEIp, pa je ta višja: 83,8 % oz. pet šestin (slika 3). Pri naključno izbranih parih posameznikov, eden iz skupine s splošnim uspehom od 10–14 točk, drugi iz skupine zlatih maturantov (splošni uspeh 30–34 točk), bi imeli samo v enem primeru od šestih posameznika iz skupine manj uspešnih na maturi višji ali enak SEIp v odraslosti. V množici naključno izbranih parov pa bi imeli v petih od šestih primerov višji ali enak SEIp tisti, ki so bili v skupini zelo uspešnih na maturi. Izkazuje se, da je uspeh na maturi pri 19 letih zelo povezan z doseženim lastnim socialno-ekonomskim statusom posameznikov (SEIp) v odraslosti, pri 34–40 letih; povezanost je močnejša, kot je bila med socialno-ekonomskim statusom družinskega okolja (SEId) in maturitetnimi dosežki posameznikov pri 19 letih.

Znanje šteje. Uspeha ob koncu srednje šole in na maturi sta pomembna. Več znaš, več veljaš.

Raziskava Rica³⁴ na populacijskih podatkih potrjuje, da znanje šteje, da je šolski uspeh zelo pomemben za življenje odraslega, da je uspeh na maturi močno povezan z doseženo izobrazbo po opravljeni maturi, z izbiro in opravljanjem poklica, tudi s premoženjem in prihodki posameznika v desetletjih po opravljeni maturi. Na uspešnost v življenju tudi v ekonomskem oz. finančnem smislu vplivajo dosežki, kar se preverja na (splošni) maturi: doseženo temeljno znanje, dobra bralna pismenost, znanje matematike, tujega jezika, naravoslovja in humanistike, odlično šolsko znanje ... Na podatkih slovenske raziskave z maturanti bi lahko potrdili pregovor: »Toliko veljaš, kolikor znaš.« S podatki iz obstoječe longitudinalne raziskave lahko utemeljeno odločno zavrnamo mite, da so v šolah in na maturi najboljše ocenjeni mladi najslabše pripravljeni za življenje, da so v nadaljnjem življenju odličnjaki in zlati maturanti manj uspešni kot tisti z nizkim šolskim oz. maturitetnim uspehom. Seveda obstajajo posamezniki, tudi skupine, ki so v življenju uspešni, v šolah pa niso bili učno uspešni, so pa v življenju uspeli z drugimi talenti. Obstoječa raziskava je uporabna tudi za to, da se izjeme, ki potrjujejo pravilo, lahko ovrednotijo, da se izračunavajo majhne verjetnosti za izjemne skupine. V raziskavi pa so izračunane velike verjetnosti za pravilo, da znanje maturanta v njegovem življenju v odraslosti šteje.

34 Cankar, Janet, Zupanc 2025.

Razlike med skupinami visoko in manj izobraženih se prepoznajo tudi na drugih področjih življenja človeka. Kot kažejo letne publikacije OECD Education at a Glance,³⁵ visoko izobraženi ljudje nikoli niso imeli boljših življenjskih možnosti, kot jih uživajo danes, medtem ko se tisti s slabimi kvalifikacijami nikoli niso soočili z večjim tveganjem socialne in ekonomske izključenosti. Ljudje z nižjimi kvalifikacijami se soočajo z upadom plač, medtem ko je naraščajoče število visokokvalificiranih delavcev na splošno ohranilo, če ne celo povečalo svoje dohodke.³⁶ Iz raziskav o znanju in spretnosti v odraslosti³⁷ je znano, da ljudje, ki slabo obvladajo spretnosti, običajno tudi poročajo, da so slabšega zdravja, se manj udeležujejo kot državljani in manj zaupajo drugim. Učinek znanja in spretnosti močno presega zaslužek, zaposlitev in materialne dobrobiti. V vseh državah je za posameznike, ki slabše obvladajo besedilno spretnost, bolj verjetno, da bodo slabšega zdravja, da bodo mnenja, da nimajo prav veliko vpliva na politične procese in dobrobit skupnosti, in da ne sodelujejo v skupinskih ali prostovoljnih aktivnostih z drugimi ljudmi, kot pa za posameznike, ki so bolj spretni z besedili. V večini držav je tudi manj verjetno, da bi zaupali sočloveku in drugim ljudem, tudi strokovnim avtoritetam, npr. glede koristi cepljenja,³⁸ kar je (bilo) zelo aktualno v zadnjih letih. Bolj izobraženi odrasli v manjšem deležu od nizko izobraženih kadijo in so pretirano debeli. Glede debelosti so v Sloveniji velike razlike med visoko izobraženimi, srednje izobraženimi in tistimi z osnovno izobrazbo, ki so v najslabšem položaju.³⁹

Spreminjati gimnazijo in maturo?

Pri interpretaciji raziskave je pomemben procesni oz. dinamičen vidik. Raziskava odgovarja na vprašanje: za katere aktivnosti in dosežke so mladi nagrajeni

35 OECD, Education at a Glance 2017: OECD Indicators, Paris: OECD Publishing, 2017; OECD, Education at a Glance 2019: OECD Indicators, Paris: OECD Publishing, 2019; OECD, Education at a Glance 2022: OECD Indicators, Paris: OECD Publishing, 2022; OECD, Education at a Glance 2023: OECD Indicators, Paris: OECD Publishing, 2023.

36 Andreas Schleicher, World Class: How to build a 21st-century school system, Strong Performers and Successful Reformers in Education, Paris: OECD Publishing, 2018, str. 145.

37 Petra Javrh, (ur.), Poročilo o raziskavi spretnosti odraslih PIAAC 2016, Tematske študije: raziskovalno poročilo, 2017; OECD, OECD Skills Outlook 2013: First Results from the Survey of Adult Skills, OECD Publishing, 2013, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264204256-en> (pridobljeno 14. 3. 2025); OECD, OECD: "What is the relationship between education, literacy and self-reported health?", *Adult Skills in Focus*, No. 4, Paris: OECD Publishing, 2016, https://www.oecd.org/en/publications/what-is-the-relationship-between-education-literacy-and-self-reported-health_5jlqz97gb6zp-en.html (pridobljeno 14. 3. 2025).

38 European Centre for Disease Prevention and Control, Seasonal influenza vaccination recommendations and coverage rates in EU/EEA Member States – An overview of vaccination recommendations for 2021–22 and coverage rates for the 2018–19 to 2020–21 influenza seasons, Stockholm, ECDC, 2023.

39 OECD 2013.

v odraslosti? Mladi odrasli so svoj status v družbi, tudi visok socialno-ekonomski status posameznika SEIp dosegli z učenjem, z doseganjem visoko zastavljenih standardov znanja, z vloženim lastnim delom in trudom ter z upoštevanjem pravil, kar jim je šolski in maturitetni sistem meritokratsko priznal tudi z nepristransko zunanjo ekspertno presojo.⁴⁰ Raziskavo pa bi statično lahko interpretirali tudi, da se socialno-ekonomski status družin dijakov v velikem deležu preslika in še okrepi v njihov socialno-ekonomski status, ko odrastejo. To je še ena potrditev, da se družbena neenakost reproducira tudi skozi šolski sistem.

Zaradi take družbene nepravilnosti bi bilo zmotno, če bi korenito spreminjali ali celo rušili stare šolske pristope in vrednote, tradicionalne šolske predmete, pomen široke splošne izobrazbe, in sicer tako, da bi ob zaključku srednje šole zniževali zahtevnost pri učnih ciljih in nižali standarde znanja, zahtevnost pri jezikih, matematiki, pri znanju naravoslovja, humanistike in družboslovja, za temeljno znanje vpeljevali izbirnost in izganjali obvezno.⁴¹ Izbirnost je pojem, ki je vrednota *per se* v politiki, pri uveljavljanju državljanskih pravic in svoboščin v demokratičnih družbah; na področju šolstva in pri znanju pa izbirnost ni vrednota samo po sebi.⁴² Doseganje in utrjenost temeljnega znanja na določeni stopnji šolanja, še posebej v osnovnih in tudi srednjih šolah, ne more biti izbirno, mora biti obvezno. Aktivno si je treba prizadevati proti uravnilovki v izkazanem znanju. Ob ugotovitvi, da visoke zahtevnosti ne zmorejo vsi, se ne smemo zatekati k nizki povprečnosti. Zaradi želje po množičnem vključevanju v višje in visoke šole se ne smejo zniževati zahteve za uspešen zaključek šolanja in/ali spuščati vstopni pogoji za vpis na višjo stopnjo. Ohranjati in celo zviševati je treba zahtevnost za vse, četudi tega vsi ne bodo zmogli; tudi odličnost v znanju je treba promovirati in nagrajevati.⁴³ Znana je misel Nelsona Mandele,⁴⁴ da za uničenje katerega koli naroda niso potrebne atomske bombe ali rakete dolgega dosega, dovolj je znižanje kakovosti izobraževanja. Z nepravilnostjo in družbeno neenakostjo, ki se reproducirata skozi šolski sistem, se je prednostno treba spopadati pri izvoru; z visokim deležem vključenih otrok v vrtce, z zahtevno osnovno šolo, z večjo vključenostjo deprivilegiranih, a učno uspešnih, v gimnazijsko izobraževanje in obratno, z višjo zahtevnostjo v srednjih strokovnih šolah in ne nazadnje v gimnazijah, tudi na fakultetah.

40 Michael Dunlop Young, *The rise of the meritocracy*, England: Penguin Books, 1958.

41 Zdenko Medveš idr., *Izhodišča za pripravo izobraževalnih programov nižjega in srednjega poklicnega ter srednjega strokovnega izobraževanja*, Center RS za poklicno izobraževanje, 2001, <https://cpi.si/wp-content/uploads/2020/08/izhodisca.pdf> (pridobljeno 8. 2. 2025), 2001.

42 Zdenko Kodelja, *Razvrednoteno znanje: šola in neoliberalizem*, v: *Odgovori (na to, kar so drugi hoteli vedeti)*. Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2024, str. 67–83.

43 OECD, *Lessons from PISA for the United States, Strong Performers and Successful Reformers in Education*, OECD Publishing, 2011, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264096660-en> (pridobljeno 14. 3. 2025).

44 Prosper Dzitse, *How a Nation is Collapsed!*, April 26, 2017, <https://medium.com/@presidentdzitse/how-a-nation-is-collapsed-4e97625c4e07> (pridobljeno 24. 5. 2025).

Matura še bolj kot pouk v gimnazijah v očeh mnogih šolnikov in zagovornikov velikih sprememb v šolstvu predstavlja zastarelo obliko ocenjevanja znanja ob koncu srednje šole. Zanje je matura preveč tradicionalna: z večino pisnih testov, ki preverjajo klasično znanje, z obveznimi predmeti in premalo izbirnosti maturitetnih vsebin in enot ter starih oblik ocenjevanja. Moti jih prevelika tradicionalnost in dejstvo, da gimnazijski program in matura že dolgo nista doživela večje prenove,⁴⁵ da matura ni dovolj sodobna, da ni v duhu časa. Tudi v zadnjem projektu leta 2022⁴⁶ so bile izhodiščne kritike, da gimnazijski programi ponujajo premalo izbirnosti in fleksibilnosti, da je matura na zaključku gimnazije ovira za bolj sodobno gimnazijo in bi npr. tradicionalnim šolskim predmetom številno učnih ur zmanjšali in vpeljali medpredmetno povezovanje, interdisciplinarne sklope ipd.

Dejstvo pa je, da vsaka sprememba ne pomeni izboljšave, da vsaka posodobitev ni boljša od preteklega oz. tradicionalnega. Pričujoča raziskava opozarja prav na to, da stare, tradicionalne stvari niso *a priori* slabe. Obstaja utemeljen dvom, da bi zelo drugačna gimnazija in bistveno spremenjena matura pri 19 letih lahko negativno vplivala na doseženo znanje in tradicionalno izobrazbo, poklicno usposobljenost in (glede na ugotovitve v raziskavi) posledično tudi na premoženje ter prihodke mladih odraslih. Če bistveno spremenimo tradicionalno gimnazijo in maturo na koncu, je vprašanje, katere druge skupine bi med uspešnimi odraslimi nadomestile sedanje (zelo) uspešne maturante. Ne bi bilo dobro, če bi se (sedaj) učno uspešnejšim znižali letni bruto dohodki in obratno, da bi jih finančno prehiteli neuspešni oz. učno manj uspešni. To ne more biti namen, tega si kot družba znanja najbrž (res) ne želimo. Iz teh ugotovitev nikakor ne sledi, da se v gimnazijske programe ne sme posegati ali da se pri maturi ne sme nič spremeniti. Nikakor pa spremembe ne smejo iti na slabše; razlogi za spremembe morajo biti dobro utemeljeni, da bodo dokazljivo vodili do izboljšav. Ugotovitve raziskave Rica⁴⁷ ne nakazujejo na nujne in bistvene spremembe v gimnazijah in na splošni maturi, prej obratno. V srednjih strokovnih šolah pa bi bilo za vse, ki to zmorejo, treba dvigniti nivo znanja pri splošnoizobraževalnih predmetih na višji nivo, npr. na nivo znanja pri splošni maturi, da bi tudi tem dijakom omogočili uspešnejši študij in odlične zaposlitve.

45 Izhodišča prenove gimnazijskega programa, www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/razvoj_solstva/Izhodisca_prenov_a_gimnazije.pdf (pridobljeno 11. januarja 2011); ZRSŠ, Posodobitev gimnazije, 2008, <https://www.zrss.si/projekties/default.asp?pr=2> (pridobljeno 12. 2. 2025); ZRSŠ, Predlog posodobitve izobraževalnega programa splošne gimnazije, Verzija 31. 12. 2016, Obravnavano na posvetu Skupnosti gimnazij, Ljubljana, MONS, 12. 1. 2017.

46 MIZŠ, POGLED NA IZZIVE SLOVENSKE VZGOJE IN IZOBRAŽEVANJA – Delovni dokument Urada za razvoj in kakovost izobraževanja, MIZŠ, verzija 2.0, junij 2022, https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Razvoj-solstva/Razvoj-in-kakovost/Pogled-na-izzive-izobrazevanja-posodobitev-2022_cistopis_koncna.docx (pridobljeno 12. 2. 2025).

47 Cankar, Janet, Darko Zupanc 2025.

Z manj zahtevnimi šolskimi programi in z nizkimi pričakovanji mladim omejujemo možnosti za visok lastni socialno-ekonomski status posameznika v odraslosti

Iz šolskih sistemov z visoko zmogljivostjo se lahko naučimo, da je treba vzpostaviti ambiciozne, osredotočene in skladne izobraževalne standarde, ki so usklajeni s sistemi poučevanja in s prehodi med stopnjami izobraževanja.⁴⁸ Države izrazijo pričakovanja, ki jih ima družba v zvezi z učnimi rezultati, in ta pričakovanja prevedejo v izobraževalne cilje in standarde. Takšni standardi oblikujejo visoko uspešne izobraževalne sisteme z vzpostavitvijo zahtevnih, osredotočenih in koherentnih vsebin na vseh stopnjah šolanja; zmanjšujejo prekrivanje učnih načrtov med stopnjami; olajšajo usklajevanje različnih politik, od učnih načrtov do usposabljanja učiteljev; in *zmanjšajo neenakost v učnih načrtih med socialno-ekonomskimi skupinami*.

Slovenski šolski sistem je mednarodno gledano zelo pravičen vse do konca osnovne šole,⁴⁹ podatki OECD in raziskave Rica v povezavi s SURS-om so pokazale, da (še) z vpisom v različne srednješolske programe šolski sistem v Sloveniji postane izrazito nepravičen.⁵⁰ V gimnazije v Sloveniji se v izrazito visokem deležu vpišejo mladi iz družin z visokim indeksom SEId, v gimnazijah so redki iz družin z nizkim SEId. V srednje strokovne šole so v spodnjih razponih SEId, vse do median in še malo čez, vpisani relativno enakomerno, v srednje strokovne šole pa se v manjšem deležu vpisujejo mladi iz družin z visokim in najvišjim SEId; ker se vpisujejo v gimnazije. V dve- in triletno srednje poklicne šole pa se izrazito v velikem deležu vpisujejo mladi iz družin z nizkim SEId; v teh šolah so zelo redki dijaki iz družin z visokim SEId. Zadnja raziskava Rica⁵¹ pa poleg tega ugotavlja, da so mladi odrasli v socialno-ekonomskem vidiku v Sloveniji uvrščeni višje, če so opravili maturo bolj uspešno, kar lahko glede večje pravičnosti izkoristimo za usmeritev šolske politike v prihodnje. Pri vpisu v srednješolske splošnoizobraževalne programe (gimnazije) bi morali privabiti učence iz vseh družbenih okolij, večji del tudi iz družin z nižjim SEId, take, ki zmorejo večjo zahtevnost pri splošnoizobraževanih predmetih in širino znanja iz naravoslovja, humanistike in družboslovja. Izkazovanje znanja z visoko zahtevnostjo in sposobnosti učencev niso poenostavljeno porazdeljene tako, da naj bi to zmogli mladi iz družin z visokim SEId, v manjšem deležu pa tisti iz družin s srednjim in nižjim SEId. V gimnazijah temeljnega znanja pri splošnoizobraževalnih obveznih in tudi izbirnih predmetih na širšem področju in kriterijev za uspešnost ne bi smeli nižati, kvečjemu višati – za mnoge, ki to zmorejo. In jih za odličnost ustrezno nagraditi. Ni

48 OECD 2011, str. 233.

49 Slavko Gaber idr., The danger of inadequate conceptualisation in PISA for education policy, Compare: A Journal of Comparative and International Education, 42/4, 2012, str. 647–663.

50 Cankar, Bren, Zupanc 2017; Cankar 2020; Cankar, Janet, Zupanc 2025.

51 Cankar, Janet, Zupanc 2025.

nujno, da bi se moral delež gimnazijcev, glede na druge vrste srednjih šol, povečati. Lahko bi se v gimnazijah delež tistih iz družin z visokim SEId tudi nekoliko znižal za tisti del, ki si ne bi meritokratsko prizadeval in dosegal visoke zahtevnosti programa splošne srednje šole. Velik del vpisanih v srednje strokovne šole pa bi zmogel zahtevnejši program s področja splošne izobrazbe; kar nedvoumno kažejo rezultati NPZ ob koncu osnovne šole, izkušnje pri poučevanju v srednjih strokovnih šolah in srednješolska praksa od leta 1995 do 2001, ko je del dijakov srednjih strokovnih šol tudi uspešno opravljal enako maturo kot gimnazijci. *Izhodišča za pripravo izobraževalnih programov nižjega in srednjega poklicnega ter srednjega strokovnega izobraževanja*,⁵² ki so veljala po letu 2001, od 2001 do 2016, so bila za bolj pravičen šolski sistem škodljiva. V *Izhodiščih* so bile usmeritve, da so bili programi strokovnih šol pred letom 2001 »prezahtevni«, »abstraktno mišljenje je bilo kot pretežko nezaželeno«, *Izhodišča* so se »odpovedovala splošnemu« in »strokovnemu znanju, ki ni neposredno uporabno« ipd.

Iz srednjih šol, ki se zaključijo s poklicno maturo in dodatnim izbirnim t.i. petim predmetom splošne mature, se v velikem deležu mladi v zadnjih letih vpisujejo tudi na univerzitetne študijske programe in so pri tem manj uspešni od gimnazijcev, ki morajo opraviti splošno maturo.⁵³ V visokošolskih strokovnih programih, kamor se maturanti poklicne mature vpisujejo brez dodatnega t. i. petega predmeta splošne mature, je uspešnost pri študiju še nižja.⁵⁴ Že omenjena raziskava Rica⁵⁵ izrazito kaže, da so v odraslosti v obliki SEIp posameznika bolj uspešni tisti z boljšim splošnim uspehom na včasih enotni maturi (od leta 1995–2001), ki se po letu 2002 imenuje splošna matura. Ta raziskava tudi v svojem drugem delu ugotavlja, sicer za mlajše maturante po letu 2002, ločeno pri splošni in poklicni maturi, 10–14 let po maturi: da imajo mlajši odrasli, stari od 29 do 33 let, z uspešno opravljeno splošno maturo višje posamezne SEIp kot tisti, ki so opravili poklicno maturo. Zanesljivost teh ugotovitev je šibkejša, ker so se analize lahko delale za še mlade odrasle samo 10–14 let po maturi. Pa vendarle je trend prepoznaven, kasneje v življenju *štejejo* višji dosežki v znanju, znanje z večjo zahtevnostjo.

Izobraževalni programi srednjih strokovnih šol so v Sloveniji najbolj množični, vpisane je več kot 50 % vsakoletne kohorte, njihove učne sposobnosti se zelo razlikujejo. Na Državnem izpitnem centru iz dosežkov NPZ ob koncu osnovne šole vemo, da so v srednje strokovne šole po eni strani vpisani akademsko izjemno sposobni, na drugi strani pa velik del z velikimi težavami pri temeljnem

⁵² Medveš idr. 2001.

⁵³ SURS, Študij uspešno dokončala manj kot tretjina višješolskih in okoli polovica visokošolskih dodiplomskih študentov, 3. 10. 2022, <https://www.stat.si/statweb/News/Index/10615> (pridobljeno 14. 3. 2022); SURS, Vpis srednješolcev v terciarno izobraževanje. Predstavitev analiz za Nacionalni program vzgoje in izobraževanja (NPVI) 2023–2033, na Ministrstvu za vzgojo in izobraževanje, Ljubljana 28. 5. 2024; OECD 2019, str. 213.

⁵⁴ SURS 2024.

⁵⁵ Cankar, Janet, Zupanc 2025.

znanju: bralni in matematični pismenosti. Pred leti, v (pred)zadnji kurikularni prenovi se je v stare programe srednjih strokovnih šol poseglo z velikim znižanjem obsega in zahtevnosti splošnoizobraževalne vsebine.⁵⁶ Na račun znižanja zahtevnosti splošnega znanja naj bi z zvišanjem števila ur pouka za strokovne kompetence šole pripravljale predvsem za poklic, ne za nadaljnji študij.⁵⁷ V resnici pa dejstva demantirajo večinski vstop v poklic po koncu srednje strokovne šole. Velika večina se po zaključku vključi v različne oblike terciarnega izobraževanja. Po podatkih SURS so se dijaki z opravljeno poklicno matura v letih 2022/23 in 2023/24 že v 74,7% deležu vpisali v terciarno izobraževanje (višje in visoko).⁵⁸ Zmotna predpostavka o šolanju v srednjih strokovnih šolah predvsem za poklic je v kombinaciji z množičnim vpisom in z zaključkom izobraževanja s poklicno matura pripeljala do bistveno nižjih nivojev zahtevanega in posledično tudi izkazovanega znanja pri splošno izobraževalnih predmetih (glede na gimnazije in zahteve pri splošni maturi). Ker je poklicna matura pri splošno izobraževalnih predmetih enaka za dijake iz širokega spektra programov, za 50 % letne kohorte (en nivo znanja pri poklicni maturi iz materinščine, matematike, tujega jezika), se mora nivo zahtevanega znanja v veliki množici prilagoditi tudi učno manj sposobnim in je za mnoge druge (pre)nizek. Podobno kot pri ekonomski inflaciji tudi nižanje zahtevnosti in razvrednotenje visokih standardov znanja v šolah dolgoročno najbolj negativno vplivata na učence iz družin z nizkim socialno-ekonomskim statusom. Ko v šoli »nič več« ni obvezno in tudi temeljno znanje postaja izbirno, ko se z uravnilovko in nizkim povprečjem izpodriva izjemnost, ko odlično znanje zamenjujejo odlične ocene, ko se množično prehaja na višje stopnje izobraževanja in inflatorno podeljujejo spričevala in diplome, je to najbolj v škodo tistih iz družin z nizkim socialno-ekonomskim statusom – SEId. Če mladi, ki odrasčajo v privilegiranem okolju, v šolah ne dobijo zahtevnega znanja in dobre izobrazbe, bodo lahko imeli še številna odprta vrata za uspešno življenje. Čisto drugače pa je za mlade iz prikrajšanih okolij. Dobra šola in odlična izobrazba sta njihova edina življenjska priložnost za uspeh v odraslosti.⁵⁹ Mladi z nizkim SEId, ki jim priložnost odlične šole ni bila dana, le redko dobijo še kakšno možnost, da bi lahko nadoknadili zamujeno.

Zelo očitno rezultati raziskave Rica (prav tam) podpirajo večletna prizadevanje Državne komisije za splošno matura in Državne komisije za poklicno matura, da naj pride do sprememb v izobraževalnih programih v srednjih strokovnih šolah.⁶⁰ Problem premoščanja razlik med gimnazijskim programom in programi

⁵⁶ Medveš idr. 2001.

⁵⁷ Prav tam.

⁵⁸ SURS 2024.

⁵⁹ Pdraig O'Malley, Andreas Schleicher, Interview with Andreas Schleicher, *New England Journal of Public Policy*, Vol. 26: Iss. 1, Article 3, 2014.

⁶⁰ Marina Tavčar Krajnc, Pogovoriti se moramo o maturi. Sobotna priloga Dela, 3. 8. 2024; NPVI 2023–2033, Nacionalni program vzgoje in izobraževanja 2023–2033 – predlog, Ljubljana, 30. 6. 2024, str. 49.

srednjih strokovnih šol je rešljiv z modularno spremembo slednjih.⁵⁷ Za dijake, ki si želijo študirati v univerzitetnih študijskih programih, bi se, podobno kot je v Sloveniji veljalo pred uvedbo poklicne mature (do 2001), v srednjih strokovnih šolah povečala obseg in zahtevnost pouka pri slovenščini, matematiki in tujem jeziku. Srednje strokovne šole bi za del svojih dijakov, ki bi se tako odločili, pri splošno izobraževanih predmetih izvajale pouk, usklajen z gimnazijskimi učnimi načrti, in ta del dijakov pripravile na opravljanje izpita iz obveznih predmetov na splošni maturi. Šolski sistem bi jim ob izkazanem višjem znanju tako kot gimnazijcem omogočil univerzitetni študij in bolj enake možnosti za študijski in zaposlitveni karierni razvoj.⁶¹ In s tem tudi večje možnosti za visok socialno-ekonomski status posameznika v odraslosti; tudi za visoke prihodke.

Močnejši dejavnik pri razvoju posameznikov in družbe od količine so kakovost, zahtevnost in odličnost

Da je uspeh v življenju mladih odraslih v socialno-ekonomskem smislu (SEIp) pozitivno povezan s šolsko uspešnostjo pri 19 letih, tudi z izkazanim znanjem v tradicionalnem srednješolskem splošnem izobraževanju in pri obstoječi maturi, ne moremo vzeti za slabo. Dobro je, če v šolah od mladih tradicionalno želimo, da dosežejo učne cilje, tudi zahtevnejše, če cenimo in visoko ocenimo poglobljeno znanje in široko splošno izobrazbo, da maturanti dosegajo odličnost⁶² in jih pri tem v šolah in na maturi nagradujemo z boljšim, tudi izjemnim uspehom. Doseganje takih ciljev je tudi v socialno-ekonomskem vidiku nagrajeno kasneje v odraslosti. Meritokratsko so v družbi bolje nagrajene tiste skupine mladih, ki so v šolah uspešnejši, ki so bili pri izkazovanju znanja in doseganju tradicionalnih šolskih vrednot uspešnejši. Obratno bi bilo zanesljivo slabo. Šola je pomembna. Veljaš toliko, kot znaš. Znanje šteje, tudi uspeh na maturi šteje. Tega se nam ni treba sramovati; čeprav je za koga tako stališče malo zastarelo, morda so za koga ugotovitve nepričakovane, pa je to dobro. Pri nadaljnjem razvoju šolstva v Sloveniji naj se konceptov in tradicije ne spreminja na vsak način, samo zato ker so stare, ne *posodablja* niti ne poslabša.

V sodobni družbi, ki je resnično v mnogih pogledih zelo drugačna, kot je bila pred stoletji, desetletji, celo pred nekaj leti, je ugotovitev raziskave Rica⁶³ osvežilna. Da znanje (še vedno) šteje in da tudi dosežki pri sicer malo zastareli gi-

61 Med zaključevanjem tega članka in pred objavo v Šolski kroniki je Vlada Republike Slovenije na 148. redni seji dne 3. aprila 2025 določila besedilo: *Predloga zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o maturi*. Novela Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o maturi (ZMat-C) je bila sprejeta in 27. 6. 2025 že objavljen v Uradnem listu RS: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2025-01-1905> (pridobljeno 14. 9. 2025). Spremembe so v veliki meri usklajene s predlogi v tem članku.

62 OECD 2011.

63 Cankar, Janet, Zupanc 2025.

mnaziji in maturi kasneje v življenju odraslega štejejo, je vzpodbudna ugotovitev. Najbrž ne samo za šolnike, tudi za starše in za vse, ki so včasih že podvomili, ali s prenašanjem tradicionalnih vrednot o pomenu šole, učenja, znanja in odličnosti pri njegovem doseganju svojim otrokom, varovancem, mladim dajemo koristne napotke in jim govorimo dolgoročno zanje koristne in realno učinkovite nauke.

Raziskava poleg vzpodbudne ugotovitve potrjuje tudi reprodukcijo ali celo okrepitev družbenih neenakosti skozi šolski sistem v Sloveniji. Dijaki, ki prihajajo iz okolij z visokim družinskim socialno-ekonomskim indeksom (SEId), so na maturi uspešnejši, kasneje v odraslosti uspešnejši na maturi dosegajo višji socialno-ekonomski status (SEIp). Slednje lahko kritiziramo, se lahko zgražamo, iščemo krivca, da bi s prstom pokazali nanj, ne storimo pa nič. Lahko čakamo na odrešenika za nepravico (tudi) v našem šolskem sistemu. Pričujoča raziskava pa nakaže tudi smer, kako bi se s problemom morali aktivno soočiti. Do 19. leta bi morali v šolskih programih imeti visoke zahteve za vse, tudi za mlade iz socialno-ekonomsko deprivilegiranih skupin; za vse, ki to zmorejo. Na ta način bomo prispevali k bolj pravičnemu šolstvu.

Ne gre za spreminjanje deleža vpisanih v strokovne srednje šole ali gimnazije v Sloveniji; ne gre za navijanje za posamezne vrste šol – za gimnazije; gre za dobro znanje iz temeljnih obveznih predmetov, za široko splošno izobrazbo, vzdrževati je treba zahtevnost in stremeti k akademski odličnosti. Vsem, ki to zmorejo, naj se to do konca srednje šole v programih omogoči in z objektivno in eksterno maturo ovrednoti.⁵⁸ Pod zahtevnimi, a enakimi pogoji naj sistem resnično omogoči vpis tudi v zahtevnejše študijske programe, tudi take z omejitvijo vpisa, mladim iz širokega socialno-ekonomskega (SEId) spektra družin. Na takih temeljih naj se bruci vpisujejo v terciarno izobraževanje, uspešni diplomirajo, dobri magistrirajo in doktorirajo, se zaposlijo na zahtevnih delovnih mestih, kjer so skupine učno bolj uspešnih tudi z višjimi prihodki. Očitno slednje v življenju odraslih v Sloveniji deluje. Morebitne pomisleke, da npr. dijaki srednjih strokovnih šol zahtevnejših temeljnih obveznih predmetov ne bi zmogli, lahko ponazorimo tudi z naslednjo primerjavo. Za leta 1995–2001, ko so nekateri dijaki srednjih strokovnih šol opravljali maturo namesto zaključnega izpita, lahko primerjamo njihovo znanje pri matematiki, angleščini na maturi z znanjem gimnazijcev. Primerjava pokaže, da so gimnazijci kot skupina dominantnejši. Pri matematiki bi v 68 % primerov imel naključno izbran gimnazijec enak ali višji dosežek od naključno izbranega dijaka srednjih strokovnih šol in le v 32 % bi imel višji ali enak dosežek slednji. Pri angleščini je vsebinska interpretacija enaka, ustrezni odstotki pa podobni: 71 % oziroma 29 %. Če to primerjamo z novjšimi podatki o uspešnosti dijakov srednjih strokovnih šol, ki so opravljali izpit iz matematike ali angleščine na splošni maturi kot peti predmet v letih 2020–2025, primerjava z gimnazijci pokaže, da dajo enako izračunane primerjave pri matematiki popolnoma enake odstotke (68 % GIM, 32 % SSI), pri angleščini pa zelo podobne (68 % GIM, 32 % SSI). Je pa ob tem bolj zgovoren podatek, da je delež dijakov srednjih strokovnih šol, ki sedaj opravljajo dodatni predmet splošne mature, precej manjši kakor je bil na začetku mature delež tistih, ki so se pridružili gimnazijcem

in so upoštevani v gornjih primerjavah. Do leta 2001 je bil delež dijakov srednjih strokovnih šol na maturi več kot 33-odstoten, zadnja leta pa dijaki strokovnih šol z dodatnim predmetom splošne mature predstavljajo med dijaki, ki so opravljali izpite splošne mature, do 20 %.⁶⁴ Enako dobro znanje je takrat izkazoval večji delež dijakov srednjih strokovnih šol kakor danes. To še dodano podkrepi misel, da moramo nujno povečati delež mladih z doseženim zahtevnejšim splošnim znanjem in širšo razgledanostjo ob koncu srednje šole (predvsem) za mlade z nižjim družinskim SEId.

To ne bi prispevalo samo k večji pravičnosti na ravni posameznika, takšna usmeritev bi pomenila izboljšanje tudi za družbo kot celoto, celo za makroekonomijo države. Že dolgo je znano,⁶⁵ da sta učinek (samo) povečevanja deleža vključenih v izobraževanje in dosežena višja šolska izobrazba šibek dejavnik ekonomskega razvoja. Močnejši dejavnik razvoja od količine je kakovost (zahtevnost). Najdonosnejša družbena investicija je, če države vlagajo v višanje nivoja širokega temeljnega znanja in spretnosti v preduniverzitetnem izobraževanju, ki se nadgrajujejo v terciarnem izobraževanju, tudi na univerzi. Ne pa da se v državah preprosto širi vpis v terciarno izobraževanje z obstoječim nizkim povprečnim nivojem splošnega znanja.⁶⁶

Viri in literatura

Viri

- Cankar, Gašper: Pravične možnosti izobraževanja v Sloveniji: populacijska raziskava o učencih s posebnimi potrebami, priseljencih in njihovim socialno-ekonomskim statusom v povezavi z dosežki v šoli, Ljubljana: Državni izpitni center, 2020. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-43R4C9F3/6892ca8e-bdca-4808-9e0b-241547d9eeb3/PDF> (pridobljeno 14. 3. 2025).
- Cankar, Gašper, Bren, Matevž, in Zupanc, Darko: Za večjo pravičnost šolskega sistema v Sloveniji (analize povezav dosežkov učenk in učencev s socialnimi, kulturnimi, ekonomskimi in regionalnimi značilnostmi učenk in učencev, pridobljenimi prek podatkov Statističnega urada RS), Ljubljana, Državni

⁶⁴ Ric, Državni izpitni center: interne računalniške baze, 2025.

⁶⁵ Eric Alan Hanushek, Ludger Wößmann, Do Better Schools Lead to More Growth? Cognitive Skills, Economic Outcomes, and Causation, *Journal of Economic Growth*, Volume 17, Number 4, December, 2012, str. 267–321; Eric Alan Hanushek, Will more higher education improve economic growth? *Oxford Review of Economic Policy*, Volume 32, Number 4, 2016, str. 538–552.

⁶⁶ Blaž Zmazek, Darko Zupanc, Robert Zorec, Višja zahtevnost vstopnega znanja za boljšo kakovost univerzitetnih študentov in diplomantov, v: et al. Od minimalnih standardov k odličnosti: zbornik razprav o kakovosti v visokem šolstvu in letno poročilo NAKVIS 2018. Ljubljana: Nacionalna agencija Republike Slovenije za kakovost v visokem šolstvu, 2019, str. 45–58.

- izpitni center, 2017. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-L2KS6DEU/b69355d3-b1d9-444b-8b08-5837cbeefidb/PDF> (pridobljeno 14. 3. 2025).
- Cankar, Gašper, Janet, David, in Zupanc, Darko: ALI ZNANJE ŠTEJE?: populacijski pregled socialno-ekonomskega statusa posameznikov, njihovih učnih dosežkov, dosežkov na zunanjih preverjanjih znanja in nadaljnega uspeha v življenju Ljubljana, Državni izpitni center, 2025. <https://dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-OTJNY75Y/fdfc306d-9b05-418c-8987-d99b265beea6/PDF> (pridobljeno 1. 5. 2025).
- Gaber, Slavko, Cankar, Gašper, Marjanovič Umek, Ljubica, in Tašner, Veronika: The danger of inadequate conceptualisation in PISA for education policy, Compare: A Journal of Comparative and International Education, 42/4, 2012.
- Kodelja, Zdenko: Razvrednoteno znanje: šola in neoliberalizem, v: Odgovori (na to, kar so drugi hoteli vedeti). Ljubljana: pedagoški inštitut, 2024.
- Medveš, Zdenko, Svetlik, Ivan, Zgonc, Boštjan, Tome, Marija, Dominkuš, Davorin, Skuber, Elizabeta, Tkalec, Vladimir, Dekleva, Janez, Meglič, Janja, Pevec Grm, Slava (ur.), in Mali, Darko (ur.): Izhodišča za pripravo izobraževalnih programov nižjega in srednjega poklicnega ter srednjega strokovnega izobraževanja, Center RS za poklicno izobraževanje, 2001. <https://cpi.si/wp-content/uploads/2020/08/izhodišca.pdf> (pridobljeno 8. 2. 2025).
- NPVI 2023–2033: Nacionalni program vzgoje in izobraževanja 2023–2033 – predlog, Ljubljana, 30. 6. 2024. <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MVI/Dokumenti/Nacionalni-program-vzgoje-in-izobrazevanja-za-obdobje-2023-2033-predlog.pdf> (pridobljeno 14. 3. 2025).
- OECD: Lessons from PISA for the United States, Strong Performers and Successful Reformers in Education, OECD Publishing, 2011. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264096660-en> (pridobljeno 14. 3. 2025).
- OECD: OECD Skills Outlook 2013: First Results from the Survey of Adult Skills, OECD Publishing, 2013. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264204256-en> (pridobljeno 14. 3. 2025).
- OECD: Education at a Glance 2017: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris, 2017.
- OECD: Education at a Glance 2019: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris, 2019.
- OECD: Education at a Glance 2022: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris, 2022.
- OECD: Education at a Glance 2023, OECD Indicators, OECD Publishing, Paris, 2023.
- Predloga zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o maturi. <https://imss.dz-rs.si/IMiS/ImisAdmin.nsf/ImisnetAgent?OpenAgent&2&DZ-MSS-01/1f43b33d3fd22d86a47f73024cb904a1520c288b4cbb782f012f835eadbofae3> (pridobljeno 16. 5. 2025).
- Repe, Božo: Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, Del 2, Slovenci in federacija. Ljubljana – Arhivsko društvo Slovenije, št. 18, 2003.

- Ric, Državni izpitni center: interne računalniške baze podatkov.
- Schleicher Andreas: *World Class: How to build a 21st-century school system, Strong Performers and Successful Reformers in Education*, OECD Publishing, Paris, 2018.
- SURS, Statistični urad RS: računalniške baze podatkov: dostopne javno na spletu ali v okviru raziskave.
- SURS: Študij uspešno dokončala manj kot tretjina višješolskih in okoli polovica visokošolskih dodiplomskih študentov, 3. 10. 2022. <https://www.stat.si/statweb/News/Index/10615> (pridobljeno 14. 3. 2025).
- SURS: Vpis srednješolcev v terciarno izobraževanje. Predstavitev analiz za Nacionalni program vzgoje in izobraževanja (NPVI) 2023–2033, na Ministrstvu za vzgojo in izobraževanje, Ljubljana 28. 5. 2024.
- Tavčar Krajnc, Marina: Pogovoriti se moramo o maturi. *Sobotna priloga Dela*, 3. 8. 2024.

Literatura

- Brešar, France, Budin, Jožko, Cvetek, Slavko, Dolenc, Bojan, Lapajne, Zdenko, Lazarini, Franc, Lesnik, Robi, Malovrh, Milena, Medveš, Zdenko, Stanek, Janez, Šetinc, Marjan, Šlander, Veronika, in Zupančič, Jože: Zaključni izpit in matura, Poročilo delovne skupine, *Naši razgledi*, 38, 21. 4. 1989, št. 8.
- Dzitse Prosper: How a Nation is Collapsed!, April 26, 2017. <https://medium.com/@presidentdzitse/how-a-nation-is-collapsed-4e97625c4e07> (pridobljeno 24. 5. 2025).
- European Centre for Disease Prevention and Control, Seasonal influenza vaccination recommendations and coverage rates in EU/EEA Member States – An overview of vaccination recommendations for 2021–22 and coverage rates for the 2018–19 to 2020–21 influenza seasons, Stockholm, ECDC, 2023.
- Gaber, Slavko, in Marjanovič Umek, Ljubica: Študija (primerjalne) neenakosti, Znanstvena poročila Pedagoškega inštituta 21/09, Ljubljana 2009.
- Goleman, Daniel: *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More than IQ*, New York: Bantam Books, 1995.
- Hanushek, Eric Alan: Will more higher education improve economic growth? *Oxford Review of Economic Policy*, Volume 32, 2016, Number 4.
- Hanushek, Eric Alan & Wößmann Ludger: Do Better Schools Lead to More Growth? Cognitive Skills, Economic Outcomes, and Causation. *Journal of Economic Growth*, Volume 17, December 2012, Number 4.
- Izhodišča prenove gimnazijskega programa: 2007 (www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/razvoj_solstva/Izhodisca_prenov_a_gimnazije.pdf, pridobljeno 11. januarja 2011).
- Javrh, Petra (ur.): Poročilo o raziskavi spretnosti odraslih PIAAC 2016. Tematske študije: raziskovalno poročilo, 2017.

- Lapajne, Zdenko: Kako pokončati gimnazijo?: znanstvena razprava (z virusom v računalniku). *Naši razgledi*: NR, 39, 8. 4.1990, št.11.
- Laval, Christian: Šola ni podjetje: Neoliberalni napad na javno šolstvo, Knjižna zbirka Krt – 131, Krtina, Ljubljana 2005.
- Matković, Mira: Veliko ljudi, ki so v šoli dobivali slabe ocene, je danes zelo uspešnih pri svojem delu, *Cekin.si*, 11. 5. 2023 (<https://cekin.si/koristno/slabe-ocene-v-soli.html>, pridobljeno 12. 2. 2025).
- Metropolitan Sensa: Če želite uspeti v življenju, morate po Jungu narediti te 3 korake, *Osebnostna rast*, 13. 10. 2023. <https://sensa.metropolitan.si/osebna-rast/cilji-zelje-carl-jung/> (pridobljeno 12. 2. 2025).
- MIZŠ: POGLED NA IZZIVE SLOVENSKE VZGOJE IN IZOBRAŽEVANJA – Delovni dokument Urada za razvoj in kakovost izobraževanja, MIZŠ, verzija 2.0, junij 2022. https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Razvoj-solstva/Razvoj-in-kakovost/Pogled-na-izzive-izobrazevanja-posodobitev-2022_cistopis_koncna.docx (pridobljeno 12. 2. 2025).
- NESSE: Education and disability/special needs: policies and practices in education, training and employment for students with disabilities and special educational needs in the EU, Poročilo, ki ga je za Evropsko komisijo pripravila mreža strokovnjakov NESSE, 2012. <http://www.nesse.fr/nesse/activities/reports/activities/reports/disability-special-needs-1> (pridobljeno 14. 3. 2025).
- OECD: »What is the relationship between education, literacy and self-reported health?«, *Adult Skills in Focus*, No. 4, OECD Publishing, Paris, 2016. https://www.oecd.org/en/publications/what-is-the-relationship-between-education-literacy-and-self-reported-health_5jlqz97gb6zp-en.html (pridobljeno 14. 3. 2025).
- O'Malley Pádraig and Schleicher Andreas: »Interview with Andreas Schleicher,« *New England Journal of Public Policy*: Vol. 26: Iss. 1, Article 3, 2014.
- Robinson, Ken, in Aronica, Lou: *The element: how finding your passion changes everything*, Penguin Books, 2009.
- Šetinc, Marjan, in Lapajne, Zdenko: Še o reformi mature I, *Naši razgledi*, 37, 25. 3. 1988a, št. 6.
- Šetinc, Marjan, in Lapajne, Zdenko: Še o reformi mature II, *Naši razgledi*, 37, 8. 4.1988b, št. 7.
- Vuk Godina, Vesna: RIC frizira podatke o uspehu na maturi, da prikrije slabosti šolskega sistema. *Fokuspokus* 13. 7. 2023a ob 06.10. <https://fokuspokus.si/ric-frizira-podatke-o-uspehu-na-maturi-da-prikrije-slabosti-solskega-sistema-10336486> in <https://vecer.com/avtorji/vesna-v-godina-1379?page=4> (pridobljeno 12. 2. 2025).
- Vuk Godina, Vesna: Maturanti imajo vse več točk, znajo pa vse manj. Kako je to mogoče? *Večer* 13. 7. 2023b ob 18.30. <https://vecer.com/pogledi/pogled-kolumna-vesne-v-godina-maturanti-imajo-vse-vec-tock-znajo-pa-vse-manj-kako-je-to-mogoce-10336565> (pridobljeno 12. 2. 2025).

- Young, Michael Dunlop: The rise of the meritocracy, England: Penguin Books, 1958.
- Zakon o osnovni šoli, Uradni list RS, št. 81/06 – uradno prečiščeno besedilo, 102/07, 107/10, 87/11, 40/12 – ZUJF, 63/13, 46/16 – ZOFVI-K, 76/23 in 16/24. <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO448> (pridobljeno 16. 3. 2025).
- Zakon o usmerjenem izobraževanju, Uradni list SRS, št. 11/80 in Uradni list RS, št. 12/96 – ZGim. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-F5AK4VMG/66bfd9b5-3c2f-4bbf-944a-occf85f252ee/PDF> (pridobljeno 16. 3. 2025).
- Zakon o maturi, Uradni list RS, št. 1/07 – uradno prečiščeno besedilo, 46/16 – ZOFVI-K in 37/24. <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO2064> (pridobljeno 16. 3. 2025).
- Zgaga, Pavel: Visoko šolstvo na prelomu iz osemdesetih v devetdeseta leta. *Šolska kronika*, 30 – LIV, št. 1, 2021.
- Zmazek, Blaž, Zupanc, Darko, in Zorec, Robert: Višja zahtevnost vstopnega znanja za boljšo kakovost univerzitetnih študentov in diplomantov, *Od minimalnih standardov k odličnosti : zbornik razprav o kakovosti v visokem šolstvu in letno poročilo NAKVIS 2018*, Ljubljana: Nacionalna agencija Republike Slovenije za kakovost v visokem šolstvu, 2019.
- ZRSŠ: Posodobitev gimnazije, 2008. <https://www.zrss.si/projektiess/default.asp?pr=2> (pridobljeno 12. 2. 2025).
- ZRSŠ: Predlog posodobitve izobraževalnega programa splošne gimnazije, Verzija 31. 12. 2016; Obravnavano na posvetu Skupnosti gimnazij, Ljubljana, MONS, 12. 1. 2017.
- Zupanc Darko: Vedno več točk, vedno manj znanja (2): odziv na kolumno dr. Vesne V. Godina, *Večer [Spletna izd.]*, 28. avg. 2023a.
- Zupanc, Darko (intervjuvanec): Šolski sistem ni dovolj pravičen, *Gorenjski glas*, 27. okt. 2023b, letn. 76, št. 86, str. 15. <https://www.gorenjskiglas.si/zgodbe/solski-sistem-ni-dovolj-pravicen-42623/> (pridobljeno 14. 3. 2025).
- Zupanc, Darko, in Bren, Matevž: Izbira predmetov pri maturi in splošni uspeh – ali naravoslovne predmete izberejo po uspehu boljši?, *Šolsko polje: revija za teorijo in raziskave vzgoje in izobraževanja*, 2010, 21(3/4).

Valentin Bucik*

Perspektive splošne mature na temeljih 30-letne tradicije in izkušenj

*The Outlook for the General Matura Is Based on 30 Years of
Tradition and Experience*

Izvleček

Slovenska splošna matura je zgodba o uspehu. 30 let je doživela (in preživela) po zaslugi temeljitega, poglobljenega in strokovnega razmisleka ter zelo natančnega načrtovanja odgovornih strokovnjakov, ki so razumeli šolsko dinamiko in se zavedali vpetosti zaključnih izpitov v domači in mednarodni prostor. Večina uvodnih zamisli in ciljev se je ohranila v današnji čas: vnaprej predvidljiv in standardiziran zunanji državni izpit, ki z obveznim in izbirnim delom ter izbiro ravni omogoča pregled širine ter poglobljenosti splošnega in specifičnega znanja, s čimer zagotavlja dvig izpitne kulture in kakovost znanja za terciarno izobraževanje. Hkrati ves čas skrbi za neprestano izboljševanje in posodabljanje v podrobnostih in s kakovostnimi evalvacijskimi analizami poteka (ne le skozi Ric-eva redna obsežna letna maturitetna poročila, temveč tudi z evalvacijskimi orodji, kot je program OrKa za ugotavljanje in zagotavljanje kakovosti dela na šoli, ki učiteljem in vodstvom šol pa tudi odločevalcem ponuja preprost samoevalvacijski vpogled v maturitetne dosežke dijakov na šoli in v državi). Zlasti v zadnjih letih strokovnjaki na Ric-u izkoriščajo številne možnosti analiz velike količine maturitetnih podatkov in drugih informacij o šolskem uspehu, spetih s splošnimi demografskimi podatki SURS, skozi katere je mogoče

Abstract

The Slovenian General Matura is a success story. It has lived through (and survived) 30 years thanks to thorough, in-depth and professional reflection and very careful planning by responsible experts who understood school dynamics and were aware of the integration of final exams in the national and international context. Most of the initial ideas and objectives have been preserved to this day: a predictable and standardized external national examination, with compulsory and optional components and a choice of levels. This provides an overview of the breadth and depth of general and specific knowledge, thus ensuring an improvement in the examination culture and quality of knowledge for tertiary education. At the same time, it ensures continuous improvement and detailed updates based on high-quality evaluation analyses – not only through the regular comprehensive annual exam reports of the National Examinations Centre, but also through evaluation tools such as the OrKa school quality assurance programme, which provides teachers and school management, as well as decision-makers, with a simple self-evaluation view of students' Matura achievements at their school and nationwide. In recent years, in particular, experts at the Centre have seized many opportunities to analyse large amounts of Matura data and other information on

* Dr. Valentin Bucik, red. prof., Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani,
e-pošta: valentin.bucik@ff.uni-lj.si

spremljati pravičnost šolskega sistema (povezave dosežkov s socialno-ekonomskim statusom učencev, učencev s posebnimi potrebami ali priseljencev), o pomenu znanja in dosežkov na zunanjem preverjanju pri nadaljnji uspešnosti v odraslem življenju ali pa o čim bolj verodostojnem določanju dodane vrednosti šole skozi zunanje preverjanje znanja ter o vlogi znanja pri akademskih dosežkih, izbiri študija ter kariernem uspehu in posledično socialno-ekonomskem statusu zlatih (in drugih) maturantov. Maturo (še prej pa kurikularno strukturo) v prihodnje čaka predvsem razmislek o vsebini in tehniki učenja in poučevanja za doseg ključnih kompetenc za 21. stoletje, ustvarjalnosti ter inovativnosti, kritičnega mišljenja, reševanja problemov in učenja učenja (metakognicije oz. védenja o kognitivnih procesih).

school performance, combined with general demographic data from the Statistical Office, through which it is possible to monitor the equity of the school system (i.e. with correlations of achievement with the socio-economic status of students, students with disabilities or students who are immigrants); the importance of knowledge and performance in external examinations for further success in adult life, or the most credible determination of the added value of school through external examinations; and the role of knowledge in academic achievement, the choice of studies and career success, and consequently the socio-economic status of the highest-achieving (and other) Matura graduates. In the future, the main challenge for the Matura exam (and even before that, for the curriculum structure) will be to consider the content and techniques of learning and teaching in order to develop the key competences for the 21st century: creativity and innovation, critical thinking, problem solving and learning to learn (i.e. metacognition, or knowledge of cognitive processes).

Ključne besede: splošna matura, kritika, eksternost, napovedna veljavnost, kompetence 21. stoletja

Keywords: General Matura, criticism, externality, predictive validity, 21st century competences

Uvod

Leta 1996 me je profesor Kališnik, zdravnik, specialist histolog, z velikim zanimanjem za raziskovalno metodologijo ter problematiko merjenja, zlasti zanesljivosti, član takratne Državne komisije za splošno maturo (DKSM), povabil na delovno izobraževalno srečanje za gimnazijske učitelje, povezane s splošno maturo,¹ in strokovnjake, zaposlene na Državnem izpitnem centru (RIC). Kot strokovnjak za psihološko metodologijo in psihometrična vprašanja naj bi govoril o tem, na kaj vse bi morali biti pozorni pri temeljitem, nepristranskem in pravičnem, z eno besedo verodostojnem ocenjevanju znanja dijakov pri *slovenski*

¹ V besedilu bomo uporabljali izraz matura, iz naslova kot tudi iz konteksta besedila je namreč razvidno, da je predmet razprave moderna splošna matura (SM), vpeljana leta 1995. V primeru soočanja splošne s poklicno maturo bo to v besedilu posebej naznačeno.

moderni maturi, ki je bila uvedena leto pred tem. Na srečanju sem na podlagi izjemnega zanimanja za tematiko in velike angažiranosti sodelujočih, tako slušateljev kot tudi članov DKSM, ugotovil, da imajo strokovnjaki, ki so vstopili v načrtovanje in izvedbo ideje moderne mature v srednjem šolstvu v Sloveniji izjemen interes za strokovnost izbranih rešitev in močno željo po kakovostni pripravi in izvedbi projekta.

Ko sem v kasnejših letih vstopil v proces izvedbe in sprotnega posodabljanja splošne mature (najprej kot »član izmed strokovnjakov za zunanje preverjanje znanja na predlog ministrstva, pristojnega za šolstvo« v skladu z 11. čl. Zakona o maturi² in nato kot predsednik DKSM), sem razumel in privzel ključne determinante strukture projekta, ki smo se jih s kolegi v komisiji dosledno držali in za katere se zdi, da so omogočile ne le 30-letno preživetje modela splošne mature v slovenskih gimnazijah, ampak predvsem dolgoletno ohranjanje in izboljševanje kakovosti preverjanja in ocenjevanja znanja ob koncu srednje šole.³ Te determinante so določale, da naj

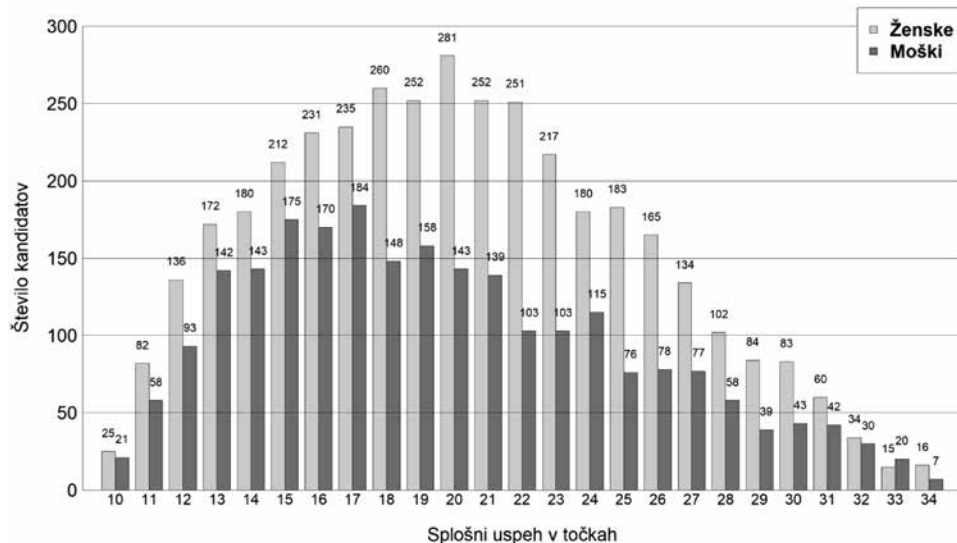
- a) bo matura javen (a hkrati zaupen) državni izpit, izveden pod enakimi, jasnimi pogoji, ki so dve leti vnaprej določeni z vsakoletnimi maturitetnimi izpitnimi katalogi; naj bo odprt in pregleden sistem opravljanja izpitov, naj ga kandidati spoznavajo skozi predmaturitetne preizkuse, pri čemer naj bodo izpitne pole, vprašanja in načini dela vseh preteklih let dijakom naslednjih generacij prosto na voljo,
- b) bo končni izpit za pridobitev srednje izobrazbe,
- c) bo preizkus usposobljenosti za univerzitetni študij,
- d) preverja ključno temeljno znanje iz treh obveznih predmetov, ne le dveh (materinščina, tuj jezik in matematika),
- e) omogoči pregled širine, raven poglobljenosti znanja pa se preverja skozi široko izbiro izbirnih predmetov iz različnih strokovnih skupin in z izbiro ravni zahtevnosti pri tistih predmetih, ki so obvezni,
- f) ima povraten pozitiven vpliv na kakovost in učinkovitost v smislu primerjave gimnazijskega izobraževanja v različnih ustanovah,
- g) vpliva na kakovost preverjanja znanja in ocenjevanja:
 - 1. z ustanovitvijo predmetnih komisij kot vrhunskih strokovnih enot, sestavljenih iz izbranih najbolj kompetentnih gimnazijskih in univerzitetnih učiteljev določene stroke,
 - 2. s skrbjo za ustrezno strukturo taksonomskih ravni (poznavanje, razumevanje in uporaba, razlaga, vrednotenje, analiza, sinteza, reševanje novih problemov), ki se zrcalijo tako skozi učni proces v gimnazijskih predmetih kot skozi izpitna vprašanja na maturi,

2 ZMat, *Zakon o maturi*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, 2003 <https://pisrs.si/pregled-Predpisa?id=ZAKO2o64> (pridobljeno: 12. 3. 2025).

3 Jožko Budin, *Nova slovenska matura – od snovanja do desete izvedbe*. *Šolska kronika* 14/38, 2005, št. 2, str. 261.

3. z objektivnostjo ocenjevanja, ki se izrazi skozi
 - a) zunanje ocenjevanje s pisnim izpitom,
 - b) notranje ocenjevanje, ki je komisijsko (ustni izpit, izpitni nastop), oziroma
 - c) notranje ocenjevanje laboratorijskih, terenskih vaj, seminarskih, projektnih in raziskovalnih nalog;
4. z uvedbo zunanjih nadzornih učiteljev, ki zagotovijo objektivnost izvedbe maturitetnih izpitov,
5. z anonimnostjo ocenjevanja, ki jo zagotavlja šifriranje izpitnih pol in z njimi odgovorov konkretnih dijakov, in
6. z uvedbo instituta pogojno pozitivne ocene, ki zagotovi dijakom, ki izkažejo dovolj visoko uspešnost na večini drugih predmetov, določeno strpnost pri enem predmetu z domala pozitivnim uspehom;
- h) skrbi za sodelovanje med srednjim šolstvom in univerzami (kjer se torej vsebina in načini izobraževanje ter posledično preverjanje in ocenjevanje znanja dogaja v dialogu med sekundarnim in terciarnim izobraževanjem),
- i) posebej skrbi za kandidate s posebnimi potrebami,
- j) predstavi javnosti pregledno vse podatke in rezultate na letni ravni (vključno s starimi izpitnimi polami in vsakoletnimi poročili),
- k) bo dosledno primerljiva s podobnimi načini zaključka izobraževanja v drugih razvitih državah v Evropi in v svetu.

Matura zaradi svojega dvojnega namena od samega začetka *služi dvema gospodarjema*, kar jo pogosto omejuje. Prvi namen mature bi moral biti, preveriti ustreznost in zadostnost znanja ob zaključku gimnazije, ki naj a) da splošno izobrazbo, b) reprezentira osnovo splošne izobrazbe intelektualca in c) ga ustrezno pripravi na začetek zahtevnega univerzitetnega študija. Kot taka pomeni vstopnico na univerzo, kar pomeni, da so kandidati, ki so uspešno zaključili štiri-letno gimnazijsko izobraževanje in opravili splošno maturo, usposobljeni in obvladujejo splošno znanje, ki jim bo omogočilo slediti tempu in zahtevnosti univerzitetnega študija, ne glede na vrsto študija. Vendar hkrati maturitetni rezultat služi tudi kot selekcijski inštrument na tistih študijskih programih, kjer je število kandidatov za študij znatno večje kot število razpoložljivih mest. Vsaka od teh nalog bi morala maturi narekovati drugačno strukturo, saj evalvacijski inštrument po eni strani zahteva ustrezno natančnost ločitve na spodnjem delu porazdelitve rezultatov, to je razlikovati med že zadostnim in še ne zadostnim, selekcijski inštrument pa zahteva dovolj veliko razlikovalnost na mestu selekcije manjšega števila izbranih med večjim številom kandidatov, ponavadi na zgornjem robu porazdelitve. K sreči oblika porazdelitve rezultatov v splošnem uspehu pri maturi, ki je vrsto let presenetljivo podobna, kaže, da matura vendarle razmeroma dobro opravlja obe omenjeni vlogi (kot je razvidno iz Slike 1).

Slika 1: Rezultati splošnega uspeha v točkah na splošni maturi leta 2024.⁴

Ne smemo pozabiti prvotne vloge mature kot državnega izpita, enakega za vse kandidate, ki zaključijo gimnazijsko izobraževanje: najprej bi morala biti razumljena kot državni inštrument evalvacije ustreznosti in učinkovitosti izobraževalnega sistema (podobno kot nacionalna preverjanja znanja na koncu 3., 6. in 9. razreda osnovne šole – NPZ3, NPZ6 in NPZ9). Iz tovrstnih preverjanj je mogoče videti, v kolikšni meri je javnemu šolskemu sistemu uspelo zadostiti temeljnemu (in drugim) standardom znanja na posamezni stopnji izobraževanja. V naslednjem koraku lahko na maturo gledamo kot na sredstvo (samo)refleksije tako za dijake (in njihove starše) kot za šole, njihova vodstva, učitelje, ki poučujejo posamezne predmete, ali univerze. Šele v tretjem koraku pa je mogoče razumeti vlogo mature kot selekcijskega orodja za vpis na univerzo ob znatnejši omejitvi vpisa, ko je velika razlika med številom razpisanih mest in številom kandidatov, zainteresiranih za določen študijski program. V praksi preteklih let se je prepogosto izkazalo, da o pomembnosti mature in celo o njenem ohranjanju (pre)pogosto razmišljamo najprej s selekcijskega zornega kota, kar je žal neredko učinkovalo tudi na kritičen in celo negativen odnos do smiselnosti mature.

Dileme o maturi, kritike mature in spoprijemanje z njimi

V obdobju tridesetih let je bila matura često predmet strokovnih, še pogostejše pa laičnih javnih razprav, dilem, polemik in tudi ostrih kritik. Bil smo

4 Igor Saksida (ur.), *Letno poročilo – splošna matura 2024*, Ljubljana: Državni izpitni center, 2024, str. 20.

priče osupljivo posplošenim in pavšalnim kritikam, ki navadno niso temeljile na poglobljenih analizah ter evalvacijskih študijah stanja in izkušnjah zdaj že tridesetletnega procesa poteka mature in primerjalnega pogleda na stanje pred moderno maturo, torej pred letom 1995. Kritike so neredko temeljile na intuitivnih, laičnih in hevrističnih razmišljanjih in zaključkih. Prvi predsednik DKSM Jožko Budin je ob deseti obletnici mature nanizal glavne kritike, ki so letele na maturo v prvih letih:⁵ matura ignorira stoletno tradicijo klasične mature, je ekstremna z vidika deleža eksternosti in števila predmetov, je vzrok odtujenosti in preobremenjenosti dijakov in učiteljev; matura naj ima le štiri predmete, kjer bi bilo v obveznem delu mogoče izbirati med matematiko in tujim jezikom, pretiran poudarek na zunanjem in pretežno pisnem preverjanju, zanemarjanje globljega razumevanja, iskanja uporabne vrednosti, miselno zahtevnejših povezav, ustvarjalnosti, raziskovalnega pristopa, je preveč storilnostna in pretirano obremenjuje dijake in učitelje ter šolski sistem v pripravi na maturo. V kritičnem prispevku ob 10-letnici mature je psihologinja in pedagoginja B. Marentič Požarnik razmišljala takole: »Ponovno uvedbo mature po intermezzu usmerjenega izobraževanja sem pričakala z zanimanjem in odobravanjem. Ko pa je zrasla okoli nje mogočna zgradba komisij, uradništva, testov, predpisov, pravil, seštevanja, normiranja in tehtanja točk ter računalniškega razporejanja kandidatov za vpis na fakultete, ko se je toliko pozornosti in energije usmerilo le v čimbolj objektivno merjenje in razvrščanje, se nisem mogla znebiti vprašanja, ali je tako velik vložek v to 'podjetje' sorazmeren z iztržkom. Ali in koliko taka matura prispeva k poglavitnim ciljem gimnazije – oblikovati prihodnje intelektualce, jim dati temeljito splošno izobrazbo, razgledanost, zavzetost za lepo in dobro, odprtost za vseživljenjsko učenje, široke kulturne in druge interese.«⁶

Matura se je ves čas odzivala na kritike z ustrezno hitrim odzivnim časom ter na edini možen strokoven in konstruktiven način: z naslonitvijo na dejstva in podatke ter s temeljitimi, nepristranskimi in docela preglednimi empiričnimi analizami. Pri tem je skušala slediti priporočilom znamenitega statistika in zagovornika empirične razlage realnosti, švedskega zdravnika Hansa Roslinga, avtorja dela Factfulness (dejanskost, dejstvenost), ki ves čas opozarja, da se v svojih odločitvah in ustvarjanju stališč in mnenj prepogosto zatekamo v ugibanja, namesto da bi si ogledali podatke, ki so nam na voljo: »Naša težava je v tem, da ne vemo, česa ne vemo, in zato prepogosto ugibamo na podlagi nezavednih in predvidljivih predsodkov, namesto da bi se naslonili na podatke.«⁷ Če smo pred leti pogosto ugotavljali, da manjka resnih evalvacijskih študij, v katerih bi avtorji ugotavljali vpliv mature na trajnost srednješolskega znanja, študijsko uspešnost in kasnejšo

5 Jožko Budin, Nova slovenska matura – od snovanja do desete izvedbe. *Šolska kronika*, 14/38, 2005, št. 2, str. 261.

6 Barica Marentič Požarnik, Kako matura krmari šolsko ladjo? *Šolska kronika*, 14/38, 2005, št. 2, str. 314.

7 Hans Rosling, *Faktografija*, Tržič: Učila, 2019, str. 3.

uspešnost v poklicu, po 30 letih ni več tako. Strokovnjaki na RIC-u ter v strukturah DKSM in njenih predmetnih komisijah na kritike že 30 let odgovarjajo:

- s stalnim samoizpraševanjem o kakovosti izpitnega gradiva ter o načinih preverjanja in ocenjevanja znanja;
- z nenehnim izobraževanjem vseh udeležениh v procesu poteka maturitetnega projekta (članov predmetnih komisij, ocenjevalcev pri maturi, učiteljev maturitetnih predmetov in drugih);
- z neprestanim preverjanjem mednarodne vpetosti (z obiski mednarodno priznanih ustanov, informiranjem tujih šolskih sistemov o slovenskem modelu mature in predajanjem znanja o slovenski maturi strokovnjakom v drugih državah);
- z zbiranjem povratnih informacij RIC-u: vsako leto se po opravljeni maturi izvajajo redne letne anketne študije z vprašalniki za ravnatelje, učitelje maturitetnih predmetov in dijak⁸;
- z vsakoletnimi analizami rezultatov in posredovanjem povratnih informacij RIC-a tako državnim predmetnim maturitetnim komisijam kot učiteljem, ki so sestavljali izpitne naloge, o izpitnih vprašanjih in njihovi ustreznosti na podlagi izpolnjenih izpitnih pol;
- z vsakoletnimi sprotnimi povratnimi analizami, ki so v obliki rednih Maturitetnih letnih poročil (na voljo je 30 obsežnih zvezkov podatkov o merskih lastnostih izpitov v letih, kar se izvaja moderna matura);⁹
- s pripravo izjemno kakovostnega in dragocenega orodja OrKa (Orodja za ugotavljanje kakovosti izkazanega znanja),¹⁰ ki je zelo podrobna, kakovostna informacija za samoevalvacijo, kar je najučinkovitejša oblika evalvacije¹¹ in uporabnikom ponuja preprost vpogled v maturitetne dosežke dijakov na posamezni šoli in v Sloveniji nasploh, omogoča različne primerjave dosežkov na šoli s celotno populacijo v Sloveniji, tako po splošnem uspehu kot po posameznih predmetih, med izobraževalnimi programi in oddelki znotraj šole, med spoloma, po letih, po nalogah, po učiteljih, mogoče je pogledati posamezne naloge z rešitvami in digitalizirane odgovore dijakov; spremljanje rezultatov je omogočeno vse od leta 2002 dalje;

8 Erika Semen, *Analiza anketnega vprašalnika za dijake 2024*, Ljubljana: Državni izpitni center, Sektor za raziskave in razvoj, 2024a, str. 12; Erika Semen, *Analiza anketnega vprašalnika za ravnatelje: analiza končnega poročila o izvedbi splošne mature 2024*, Ljubljana: Državni izpitni center, Sektor za raziskave in razvoj, 2024b, str. 10.

9 Gl. npr. Saksida, 2024; <https://www.ric.si/splosna-matura/porocila--analize--raziskave/> (pridobljeno: 12. 3. 2025).

10 Erika Semen, Gašper Cankar, Ivana Komljen in Matjaž Urank, *Priročnik za uporabo orodja za ugotavljanje kakovosti izkazanega znanja (OrKa Ric)*, Ljubljana: Državni izpitni center, 2022, str. 3.

11 Valentin Bucik, Kriteriji za presojanje kakovosti evalvacijske študije, *Sodobna pedagogika*, 50, 1999, št. 4, str. 8.

- z vrsto podrobnih in poglobljenih rednih raziskav o uravnoteženosti in pravičnosti javnega izobraževanja, v katere so vtkane množice podatkov, zbranih tudi pri državnih evalvacijskih preverjanjih in ocenjevanjih znanja, kot so NPZ3, NPZ6 in NPZ9 ter poklicna in splošna matura;¹²
- z odpiranjem vedno novih raziskovalnih vprašanj, povezanih z učinkovitostjo poučevanja in učenja ter preverjanja in ocenjevanja znanja v obliki doktorskih raziskav, evalvacijskih študij in podobno.

Vsemu navedenemu navkljub so nekatere kritike trdovratne in vztrajne. V nadaljevanju skušamo odgovoriti na nekatere med njimi.

Matura je prezahtevna ter stresna

Neredko se v javnosti pojavi prepričanje, da je matura prezahtevna ter stresna, da so priprave na maturo preobremenjujoče za dijake, da se preveč časa v razredu, zlasti v 3. in 4. letniku gimnazije, posveča maturitetnim predmetom ter da maturitetni izpiti krojijo dinamiko učenja in poučevanja v pomembnem deležu šolskega dela, da imamo skratka posledično opraviti s sklepom, da je matura »rep, ki maha s psom«. Vendar se vsako leto znova ponovi izsledek anket, ki jih dijaki o maturitetnih izpiti izpolnjujejo po končani maturi. Rezultati kažejo, da se jim matura sicer zdi resen izpit, vendar ne posebej stresna, saj so nanjo dobro pripravljeni in vedo, kaj naj pričakujejo.¹³ Mnenja o izvedbi splošne mature so v glavnem pozitivna. Prav bi bilo, da bi bila matura kot evalvacijski inštrument preprosto naraven zaključek srednješolskega izobraževanja, pri čemer dijaki ne bi bili pod pritiskom, da naj se na določene dele snovi pri predmetu bolje pripravijo in jih vzamejo resneje, saj se utegnejo pojaviti v maturitetnem izpitu. Rezultati anket med dijaki sicer kažejo, da ima matura (kot marsikateri drugi zaključni izpit) povratni učinek na izobraževanje (angl. *backwash effect*). Do tega učinka običajno prihaja tudi, če zunanje preverjanje nima velikih posledic za dijake in šole, seveda pa je učinek veliko večji, če ima preverjanje odločilno vlogo tako za dijake ali celo za šole. O tem pričajo tudi rezultati že omenjenih RIC-evih

12 Gašper Cankar, Matevž Bren in Darko Zupanc, *Za večjo pravičnost šolskega sistema v Sloveniji: Analize povezav dosežkov učenk in učencev s socialnimi, kulturnimi, ekonomskimi in regionalnimi značilnostmi učenk in učencev, pridobljenimi prek podatkov Statističnega urada RS*. Ljubljana: Državni izpitni center, 2017, str. 3; Gašper Cankar, David Janet in Darko Zupanc, *Ali znanje šteje? Populacijski pregled socialno-ekonomskega statusa posameznikov, njihovih učnih dosežkov, dosežkov na zunanjih preverjanjih znanja in nadaljnjega uspeha v življenju*. Ljubljana: Državni izpitni center, 2025, str. 3; Gašper Cankar in Darko Zupanc, *Pravične možnosti izobraževanja v Sloveniji. Populacijska raziskava o učencih s posebnimi potrebami, priseljencih in njihovim socialno-ekonomskim statusom v povezavi z dosežki v šoli*. Ljubljana: Državni izpitni center, 2020, str. 3.

13 Glej npr. Saksida 2024 in <https://www.ric.si/splosna-matura/porocila--analize--raziskave/>

preglednih raziskav,¹⁴ kjer je poudarjeno, da se povratnemu učinku, četudi samo v psihološkem smislu, ne moremo povsem izogniti, zato je pomembno, da so preverjanja dobro usklajena s cilji poučevanja, saj na tak način okrepijo in spodbujajo zaželenne cilje.¹⁵ Z leti se je izkazalo, da se povratni učinek spreminja v pozitivno lastnost mature, saj s svojimi pravili in načini preverjanja in ocenjevanja znanja spodbuja poenotenje standardov poučevanja in omogoča večjo primerljivost znanja prek srednjih šol v državi in vzpostavlja kulturo kakovostnega in pravičnega preverjanja in ocenjevanja znanja.

Redni letni anketni vprašalniki za ravnatelje, učitelje in dijake, ki se izvajajo po opravljeni maturi, kažejo, da je matura resen projekt in da se dijaki zavedajo, kot je v enem od uvodnikov k maturitetnemu letnemu poročilu zapisal urednik, da »matura ni piknik«,¹⁶ ampak običajen in dobro sprejet sklepni del izobraževalnega procesa. Mnenju dijakov se lahko pridružimo z odgovorom na že zgoraj omenjeno vprašanje,¹⁷ ali taka matura res prispeva k poglavitnim ciljem gimnazije – oblikovati prihodnje intelektualce, jim dati temeljito splošno izobrazbo, razgledanost, zavzetost za lepo in dobro, odprtost za vseživljenjsko učenje, široke kulturne in druge interese. Odgovor je: da.

Matura zanemara globlje razumevanje

Od same vpeljave se mature kot klop drži tudi očitek, morda predvsem zato, ker je pretežni del maturitetnega preverjanja znanja v obliki pisnega izpita z izpitnimi polami, da zanemara globlje razumevanje in uporabno vrednost znanja ter miselno zahtevnejše procese in da preverja predvsem faktografijo. Pogosta kritika zunanjih preverjanj znanja se nanaša na njihovo strukturo, saj pogosto uporabljajo vprašanja izbirnega tipa. Ta pogosto težko zajamejo vse ravni znanja enako dobro (čeprav je ob tem treba omeniti znano krilatico, da »je lahko sestaviti vprašanje izbirnega tipa, težko pa je sestaviti dobro vprašanje izbirnega tipa«). Maturi bi težko pripisali kritike glede velike količine vprašanj izbirnega tipa, saj so v izpitnih polah pri različnih predmetih naloge sestavljene iz širokega nabora različnih tipov vprašanj, ki dodobra zajamejo različne ravni znanja, taksonomske stopnje, zahtevnost in avtentičnost.

Na očitke o faktografiji se je DKSM s pomočjo RIC-a začela odzivati že zelo kmalu po uvedbi, resneje pa s sistematičnim raziskovanjem vsebine različnih vrst izpitnih vprašanj in nalog. Za analiziranje različnih miselnih procesov,

14 Cankar idr., 2017; Cankar idr., 2025; Cankar in Zupanc, 2020.

15 Gašper Cankar, David Janet in Darko Zupanc, *Ali znanje šteje? Populacijski pregled socialno-ekonomskega statusa posameznikov, njihovih učnih dosežkov, dosežkov na zunanjih preverjanjih znanja in nadaljnje uspeha v življenju*. Ljubljana: Državni izpitni center, 2025, str. 3.

16 Igor Saksida, Predgovor: Matura ni piknik! V Igor Saksida (ur.), *Letno poročilo – splošna matura v letu 2017*. Ljubljana: Državni izpitni center, 2017, str. 10.

17 Barica Marentič Požarnik, Kako matura krmari šolsko ladjo? *Šolska kronika*, 14/38, 2005, št. 2, str. 313.

ki so pomembni pri opredeljevanju znanja pri vseh vključenih predmetih, je pripravila taksonomijo znanja, temelječo na Bloomovi stopenjski razvrstitvi miselnih procesov,¹⁸ skupaj z nekaterimi drugimi razlagami kognitivnih procesov, pomembnih pri usvajanju in reprodukciji znanja.¹⁹ V tej poenostavljeni tristo-stopenjski taksonomiji so na prvi stopnji procesi poznavanja (poznavanje dejstev, podatkov, pojmov, terminov, definicij, teorij, formul), na drugi stopnji so razumevanje, ugotavljanje vzročno-posledičnih odnosov in uporaba znanja, v tretji, najzahtevnejši, pa samostojno reševanje novih problemov (novost situacije, originalne rešitve), samostojna interpretacija (analiza, primerjanje, abstrahiranje, posploševanje, sklepanje, sinteza, samostojno utemeljevanje) ter vrednotenje (samostojno, kritično in utemeljeno vrednotenje raznih pojavov, teorij, rešitev, besedil, umetniških del ...). Strokovnjaki so po posameznih predmetnih področjih analizirali izpitna vprašanja, ki so se pojavljala tako v izpitnih polah kot na ustnem izpitu, izpitnem nastopu, v seminarski oziroma laboratorijski ali terenski analogi ali raziskovalnem projektu za vsa pretekla leta.

Očitek, da se na pisnih izpitih pri maturitetnih predmetih preverja pretežno faktografija, se je skozi te analize izkazal za povsem neutemeljenega. Resda različni predmeti zahtevajo različne taksonomske strukture, saj različne stroke zahtevajo različne razvrstitve deležev miselnih procesov poznavanja, razumevanja, uporabe, samostojnega reševanja novih problemov, interpretacije in vrednotenja po posameznih taksonomskih stopnjah (npr. tuji jezik drugače kot matematika), ampak so v celotnem izpitu (torej ne le v pisnih izpitnih polah, ampak v skupnem izpitu, sestavljenem iz internega in zunanjega dela) v ustreznih deležih vključene prav vse potrebne taksonomske ravni. To velja za vsa zaporedna leta in za vse pripravljene izpite (izpitne pole in druge dele izpita), ne glede na to v katerem izpitnem terminu so (in ali sploh so) uporabljene kot maturitetni izpit.

Maturitetne predmetne komisije nadaljujejo prakso analiziranja maturitetnih izpitov glede taksonomske strukture vse od prve sistematične analize leta 1999, kar pomeni, da se ves čas redno izvajajo analize taksonomskih ravni posameznih izpitnih vprašanj in taksonomske strukture celotnih izpitnih pol po posameznih predmetih. Hkrati se učitelji, člani maturitetnih predmetnih komisij in strokovnjaki, ki sestavljajo izpitna vprašanja, nenehno izpopolnjujejo v razumevanju pomembnosti različnih taksonomskih ravni oziroma miselnih procesov pri poučevanju in učenju in posledično pri preverjanju in ocenjevanju znanja na maturi. Izpopolnjujejo se v veščinah gradnje nalog, ki bi zadostile različnim in različno poglobljenim miselnim procesom pri preverjanju znanja pri maturi.

18 Benjamin S. Bloom, Max D. Englehart, Edward J. Furst, Walker H. Hill in David R. Krathwohl, *Taxonomy of educational objectives: Handbook 1, Cognitive Domain*, Ann Arbor: McKay Publishing, 1956, str. 3.

19 Robert M. Gagné, Leslie J. Briggs in Walter W. Wager, *Principles of instructional design* (4. izd.), Forth Worth: Harcourt Brace & Co., 1992, str. 3; Edys S. Quellmalz, *Developing reasoning skills*. V Joan Boykoff Baron in Robert J. Sternberg (ur.), *Teaching thinking skills: Theory and practice*. New York: Freeman, 1985, str. 86.

Matura odraža le dogodek v preverjanju, ne procesa učenja

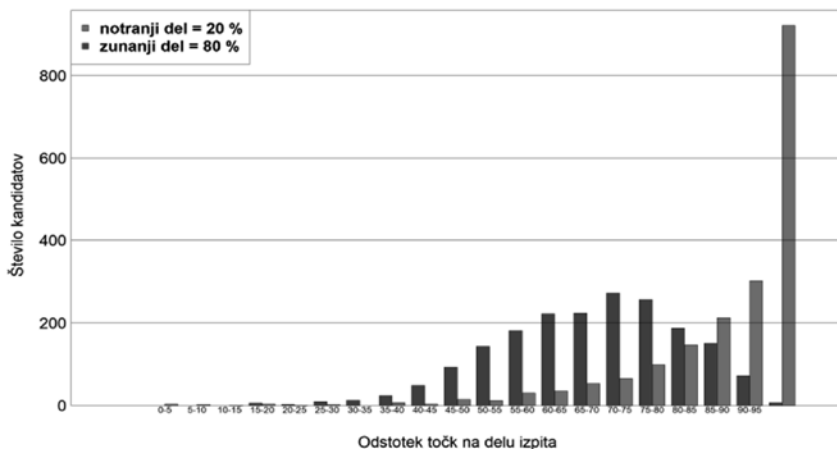
Pogost je bil tudi očitek, da se pri preverjanju znanja na maturi posveča preveč pozornosti eksternemu in pisnemu preverjanju znanja na dan opravljanja izpita, kar je zgolj določen dogodek na določen dan, v katerem dijak ne pokaže nujno optimalnega znanja, premalo interesa pa je namenjenega procesnemu učenju in drugim oblikam izkazovanja znanja, ki ga je mogoče zaznati skozi procesno delo dijaka v daljšem času. Na eni strani je bilo zaznati borbo med skrbjo ob zanemarjanju notranjega dela ocenjevanja in učiteljeve vloge pri tem, ter bolj zanjeno pred preveliko subjektivnostjo in morebitno nepravičnostjo pri internem ocenjevanju znanja dijaka. Model mature je od samega začetka upošteval to dilemo. Maturitetni izpiti so strukturirani tako, da sta eksterni (dogodkovni) in interni (procesni) del uravnotežena in je obema posvečena ustrezna skrb.

Resen je tudi očitek o premajhni povezanosti ocene v točkah, ki jih maturant doseže na eksterinem delu mature, s tisto na internem delu (primer si lahko ogledamo na Sliki 2).

Psihologija 2024

Ocena	Število kandidatov		Skupaj
	Spomladanski izpitni rok	Jesenski izpitni rok	
1	15	37	49
2	211	37	256
3	581	15	597
4	691	3	697
5	353	-	356
Skupaj	1.851	92	1.955

	Spomladanski izpitni rok	Jesenski izpitni rok
Povpr. št. odstotnih točk	74,13	48,98
Standardni odklon	11,64	12,48
Povprečna ocena	3,6	1,8
Korelacija notr. in zun. dela	0,37	0,22
Pogojno pozitivni	15	10

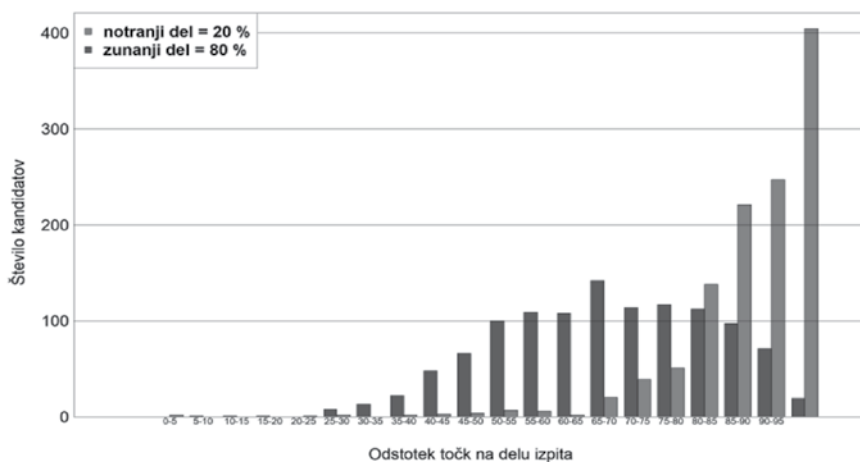
Slika 2: Maturitetno letno poročilo 2024 – uspeh kandidatov pri predmetu psihologija.²⁰

²⁰ Igor Saksida (ur.), *Letno poročilo – splošna matura 2024*, Ljubljana: Državni izpitni center, 2024, str. 155.

Fizika 2024

Ocena	Število kandidatov		Skupaj
	Spomladanski izpitni rok	Jesenski izpitni rok	
1	11	13	21
2	200	11	215
3	304	7	311
4	342	-	343
5	275	-	276
Skupaj	1.132	31	1.166

	Spomladanski izpitni rok	Jesenski izpitni rok
Povpr. št. odstotnih točk	73,43	48,03
Standardni odklon	13,35	13,23
Povprečna ocena	3,6	1,8
Korelacija notr. in zun. dela	0,387	0,094
Pogojno pozitivni	18	4

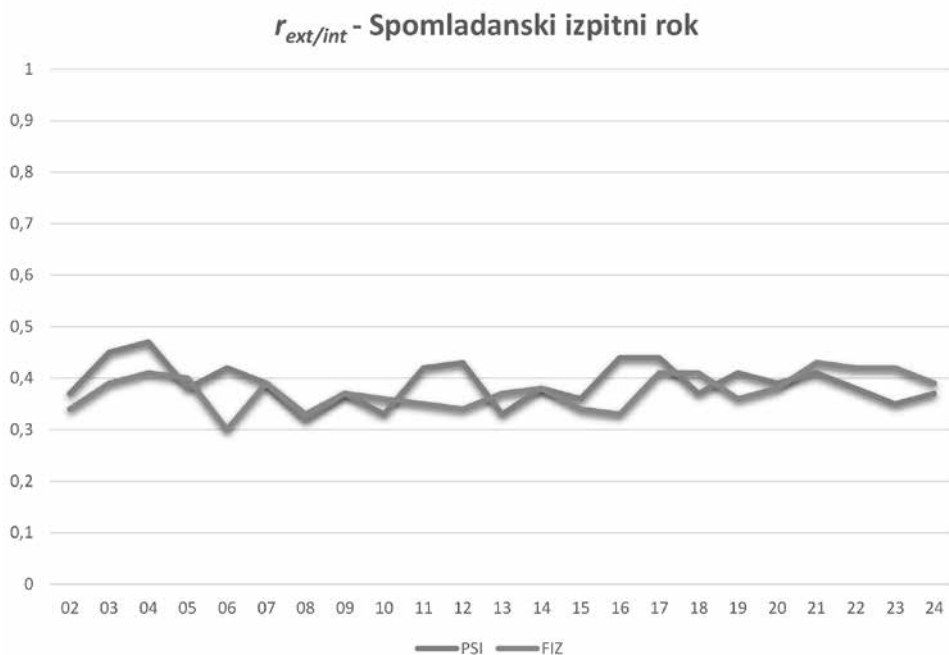
Slika 3: Maturitetno letno poročilo 2024 – uspeh kandidatov pri predmetu fizika.²¹

Ali razkorak med doseženimi točkami na eksternem in internem delu mature pomeni, da z vsakim delom ocenjujemo drugačno znanje? Odgovor je: da in ne. Povezava je pozitivna in statistično značilna (npr. pri predmetu psihologija je $r = 0,37$), kar pomeni, da zagotovo ocenjujemo isti konstrukt. Da zveza ni popolna, pa pomeni, da hkrati ocenjujemo tudi različne stvari, kar je pri predmetu, kakršen je psihologija, logično, saj maturant točke pri internem delu izpita doseže s seminarским delom, ki ga opravlja skozi daljše časovno obdobje in pod mentorstvom svojega učitelja. Če bi bila korelacija med interno in eksterno oceno blizu popolni, bi se lahko vprašali o smislu internega preverjanja znanja na maturi, saj bi se ocena, pridobljena na internem delu, v celoti že odražala v oceni na eksternem delu izpita. Če bi se nam zazdelo, da je prikazan odnos specifična teže določljivega in merljivega znanja pri določenem predmetu s področja družboslovja, je na Sliki 3 prikaz odnosa pri predmetu s področja naravoslovja, kjer je opaziti domala enak fenomen. Tudi pri fiziki z internim delom (laboratorijske vaje) ocenjujemo hkrati isto in različno.

Pri prikazanem odnosu torej nimamo opraviti s specifično določenega predmeta, ampak je podoben trend opazen prek domala vseh maturitetnih predmetov.

²¹ Igor Saksida (ur.), *Letno poročilo – splošna matura 2024*, Ljubljana: Državni izpitni center, 2024, str. 141.

Še več, ta odnos je podoben tudi skozi leta mature (Slika 4), kar govori v prid dejstvu, da gre za stabilen trend (več o tem v vrsti letnih maturitetnih poročil).²²

Slika 4: Trend povezav (r) med ocenami internega in zunanjega dela mature pri predmetih psihologija in fizika (vir: letna poročila o splošni maturi).²³

Trajnost gimnazijskega znanja je kratkega diha in napovedna veljavnost mature je šibka

Iz rezultatov nekaterih raziskav²⁴ izhaja, da je trajnost znanja, ki so ga dolžni izkazati maturanti na izpitu, zelo kratka. Delež znanja, ki so ga maturanti izkazali po daljšem časovnem obdobju kot študentje (recimo po enem ali dveh letih), naj bi bil majhen, kar je bilo tolmačeno kot posledica slabega načrtovanja maturitetnega izpita in šibke kakovosti načina preverjanja znanja pri maturi. Znano je,²⁵ da tovrstno preverjanje običajno pokaže slabo dolgoročno retenco naučenega

²² <https://www.ric.si/splosna-matura/porocila--analize--raziskave/> (pridobljeno: 12. 03. 2025).

²³ Prav tam.

²⁴ Barica Marentič-Požarnik, Zunanje preverjanje, kultura učenja in kakovost (maturitetnega) znanja, *Sodobna pedagogika*, 52, 2001, št. 3, str. 54.

²⁵ David P., Ausubel, *The acquisition and retention of knowledge: A cognitive view*, New York: Springer, 2000.

znanja, ki je odvisna tudi od načinov preverjanja znanja. Če bomo maturantu čez dve leti znova predložili izpitno polo, ki jo je reševal na maturi, bo veliko težje dosegel rezultat, ki mu je omogočil opraviti s predmetom na maturi. Vendar, ali je naloga učenja (in izkazovanja naučenega znanja na izpitu) res le v tem, da se znanje, ki je bilo naučeno, ustrezno reproducira ob ponovljenih meritvah? Hkrati je treba opozoriti, da se maturi pogosto pripisujejo težave, ki ne izvirajo iz mature kot inštrumenta (metode) preverjanja in ocenjevanja znanja, pač pa so morda pomanjkljivosti kurikula in se nanašajo na ustreznost podajanja snovi in njenega procesiranja, ne le njenega preverjanja. Matura bi morala biti logična posledica dela v šoli in njegova verna odslikava. To vprašanje je torej morda treba najprej postaviti odločevalcem in načrtovalcem šolske politike in ustvarjalcem kurikulumov, ne pa pripravljavcem maturitetnih ocenjevalnih inštrumentov. Če šolski kurikulum ni ustrezen, je težko pričakovati, da bo kljub temu matura učinkovita. Temu, kar bi v resnici moralo največ škodeti pri pridobivanju (in preverjanju) znanja v šoli, se bomo kratko posvetili v nadaljevanju.

Poudarimo naj, da se po drugi strani študije napovedne vrednosti mature za uspeh na univerzi²⁶ jasno pokazale kriterijsko veljavnost rezultatov na maturi, ki je povsem primerljiva napovedni veljavnosti sprejemnih izpitov pred uvedbo mature. Zlasti pa najnoveše študije RIC-a kažejo, da znanje, pridobljeno v srednješolskem izobraževanju in izkazano z uspehom na maturi, še kako šteje.²⁷ Zunanja preverjanja znanja z vsebinsko in taksonomsko pestrimi in zahtevnimi nalogami, ki spodbujajo znanje na različnih nivojih zahtevnosti in so usklajena z učnimi cilji, postajajo stalnica v različnih državah, saj s tem odgovorni v državi dobijo boljši uvid v delovanje šolskega sistema in lahko bolj utemeljeno sprejemajo prave odločitve o morebitnih potrebnih spremembah. Vse več je zagovornikov in meta študij, ki poudarjajo pozitiven vpliv zunanjih preverjanj znanja na dosežke učencev in učinkovitost šolstva. Mednarodne primerjalne študije, na primer študije PISA ali OECD,²⁸ o učinkih centraliziranih zunanjih preverjanj znanja ugotavljajo, da imajo dijaki na koncu srednje šole višje dosežke v državah, kjer so ti sistemi vpeljani, v primerjavi z državami, kjer ni tako. Hkrati je omenjena študija RIC-a ponudila vpogled v naravo povezanosti maturitetnih dosežkov in uspeha na posameznikovi poklicni poti in potrdila napovedno veljavnost mature za kasnejši uspeh v življenju, kar utiša kritiko o neživljenjskosti mature. Znanje, izkazano na maturi, ima veljavo. Regresijske analize podatkov vseh generacij slo-

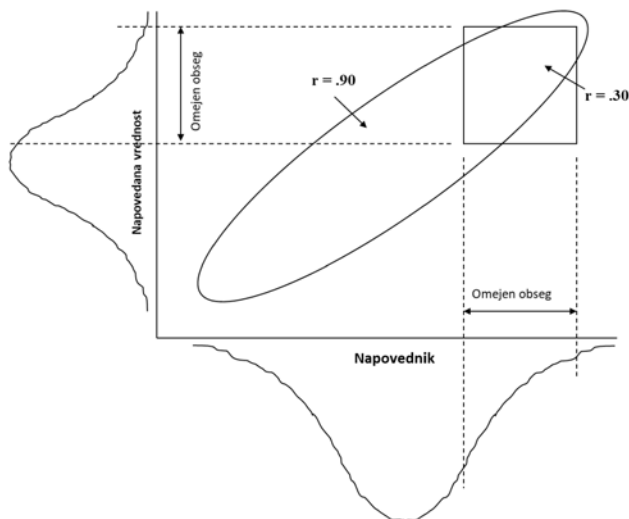
26 Valentin Bucik, Napovedna veljavnost slovenske mature, *Psihološka obzorja*, 10, 2001, št. 3, str. 75; Gašper Cankar, Napovedna veljavnost mature za študij psihologije, *Psihološka obzorja*, 9, 2000, št. 1, str. 59.

27 Gašper Cankar, David Janet in Darko Zupanc, *Ali znanje šteje? Populacijski pregled socialno-ekonomskega statusa posameznikov, njihovih učnih dosežkov, dosežkov na zunanjih preverjanjih znanja in nadaljnje uspeha v življenju*, Ljubljana: Državni izpitni center, 2025, str. 3.

28 OECD, *OECD Skills Outlook 2013: First results from the survey of adult skills*, OECD Publishing, 2013: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264204256-en> (pridobljeno: 12. 3. 2025); OECD, *Education at a glance 2023: OECD indicators*, OECD Publishing, 2023: <https://doi.org/10.1787/e13bef63-en> (pridobljeno: 12. 3. 2025).

venskih maturantov so pokazale, da vsaka dosežena točka več pri maturi pomeni višji obdavčljiv letni dohodek ob pogledu na karierno pot maturanta.²⁹

Ob pregledu povezav med maturitetnim uspehom in uspehom v študiju pa je treba opozoriti še na eno statistično dejstvo. V prikazu podatkov o teh načinih povezanosti moramo upoštevati, da so povezave običajno izračunane iz podatkov, ki so (včasih močno) selekcionirani. Če bi imeli možnost v izračun ujeti prav vse uspešne maturante in če bi prav vsem omogočili študij na katerikoli študijski smeri, četudi je vpis močno omejen, bi prišli do pravih informacij o povezanosti. V realnosti pa vedno upravljamo s podatki, ki so bolj homogeni, manj variabilni. Na primer, na študijski program psihologije se vrsto let vpisuje majhno število študentov, kandidatov za ta študij pa je vsako leto veliko, razmerje je v preteklih letih nihalo od 1 : 2 do 1 : 3, glede na tiste, ki so kandidirali za vpis (to seveda ne pomeni, da so to vsi, ki bi jih študij psihologije zanimal, temveč le tisti, ki so se ob zanimanju tudi odločili za izbiro študija na prvem mestu). Pri zelo majhni variabilnosti na prediktorski spremenljivki srednješolskega uspeha se pokaže šibkejši odnos med to spremenljivko in spremenljivko študijskega uspeha, kot bi bilo to vidno v osnovni populaciji (če bi torej vsem, ki jih zanima študij psihologije, ta študij tudi omogočili). To se zgodi zaradi t. i. učinka omejenosti obsega variabilnosti (Slika 5), ki včasih prav drastično zniža povezanost, ki je v resnici zelo visoka.

Slika 5: Znižanje korelacije (r) ob močni omejitvi obsega variabilnosti na eni ali obeh koreliranih spremenljivkah.³⁰

²⁹ Gašper Cankar, David Janet in Darko Zupanc, *Ali znanje šteje? Populacijski pregled socialno-ekonomskega statusa posameznikov, njihovih učnih dosežkov, dosežkov na zunanjih preverjanjih znanja in nadaljnega uspeha v življenju*, Ljubljana: Državni izpitni center, 2025, str. 3.

³⁰ Valentin Bucik, *Osnove psihološkega testiranja*, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 1997, str. 122.

Odnosu, ki je v naravi (torej v skupini, ki zavzema celotno polje variabilnosti, značilne za to skupino) močan, se pri omejenem uspehu obseg variabilnosti močno zniža. Prav to se zgodi, ko npr. odnos med ocenami srednješolske učne uspešnosti (recimo maturitetni rezultat) in ocenami študijske uspešnosti računamo na močno omejenih skupinah na eni ali na obeh spremenljivkah. Pri kandidatih za študij, kjer je selekcijsko razmerje neugodno, bodo imeli različni kandidati zelo podobno oceno srednješolskega uspeha. Zaradi tega se zdi, kot da je napovedna vrednost napovednika (srednješolskega uspeha) za uspeh na določeni študijski smeri videti slaba (in to kritiki mature pogosto izkoristijo kot argument, da pravzaprav maturitetni rezultat ni dober napovedovalec študijskega uspeha), čeprav je v resnici dobra.³¹

Matura ne izbira »pravih študentov za prave študije«

Če na študijskem programu ni omejitve vpisa in če je število razpisanih mest večje kot število prijavljenih kandidatov, je razprava o tem, kakšne študente si študijski program želi, v resnici brezpredmetna. Če je na vpisu zaradi pomembno višjega števila kandidatov, kot je na voljo študijskih mest, vpis omejen in je treba na programu narediti selekcijo med kandidati, se pojavi vprašanje, po katerih kriterijih izbirati tiste, ki bi imeli pravico zasesti razpisana študijska mesta. Matura je bila kot standardiziran državni izpit vpeljana tudi zato, da bi prekinila s prakso povečini slabo umerjenih in strokovnih ter manj objektivnih, zanesljivih in veljavnih ter posledično manj pravičnih sprejemnih izpitov na posameznih študijskih programih, ki so prinašali še to težavo, da je moral kandidat, ki je v vpišnem postopku zaporedno kandidiral za več programov, kjer je bil vpis omejen, opravljati hkrati več sprejemnih izpitov. Nekatere fakultete in študijski programi so bili z odločitvijo o ukinitvi sprejemnih postopkov na univerzah precej nezadovoljni, saj se jim je zdelo, da »nekdo drug zanje izbira kandidate za študij«, a je nekdo iz akademskega prostora ob razpravi, ali ne bi bilo bolje, če bi maturo kot vstopni mehanizem na univerzi znova nadomestili sprejemni izpiti, kmalu utemeljeno izjavil: *»Če ne bi bilo preveč argumentiranih razlogov za ukinitve sprejemnih izpitov, bi zagotovo obstajali še danes.«* V resnici je ob razmišljanju o različnih strategijah pri izbiranju kandidatov ob omejenem vpisu treba biti pozoren na več dejstev.

1. Pravzaprav so bile univerze pobudnice za uvedbo mature konec 80. let, resda ne toliko zaradi šibkih sprejemnih izpitov, pač pa zaradi ugotovitve, da usmerjeno izobraževanje z zaključkom prek zaključnih izpitov (ali celo brez njih) ne daje ustrezne osnove za učinkovit študij na univerzi.³² Univerze so

³¹ Valentin Bucik, Matura – prava pot na univerzo? *Šolska kronika*, 14/38, 2005, št. 2, str. 296.

³² Jožko Budin, Nova slovenska matura – od snovanja do desete izvedbe, *Šolska kronika*, 14/38, 2005, št. 2, str. 261.

glasno opozarjale, da dijaki na študij prihajajo s pomanjkljivim znanjem; enotna sodobna matura naj bi pripomogla k prekinitvi takšne prakse. Hkrati so na univerzah ugotovili, da je vpeljava enotne mature zanje precej cenejši selekcijski postopek na vходу v študij kot sprejemni izpit, saj za časovno potratno in strokovno zahtevno delo vsako poletje pred tem univerze niso dobivale dodatnih sredstev.

2. S strani univerz je bilo premalo jasnih sporočil fakultet o tem, katere lastnosti pri morebitnih študentih so res pomembne in kako jih ocenjevati (kakšno znanje, veščine, sposobnosti, interesi ipd.), oziroma o tem, kakšne študente si želijo na posameznih študijskih programih.
3. Če fakultete zanima gimnazijsko znanje kandidata, se je treba vprašati, ali je mogoče sestaviti bolj kakovostno napravo za ocenjevanje gimnazijskega znanja, kot je maturitetni izpit pri določenem predmetu. Ne smemo pozabiti, da pri pripravi izpita v dolgotrajnem in strokovno izjemno zahtevnem procesu sodelujejo najbolj kompetentni področni strokovnjaki tako iz vrst gimnazijskih učiteljev predmeta kot akademikov, predstavnikov univerz. S tega vidika je uporaba maturitetnih rezultatov iz standardiziranih in dobro umerjenih izpitov za univerze cenejša, preprostejša in zagotovo bolj pravična rešitev.
4. Če nas ne zanima le gimnazijsko znanje, pač pa tudi drugačno, se moramo vprašati, katero in zakaj. Ali je pravično s strani študijskega programa zahtevati od kandidatov primerjalne prednosti v znanju in veščinah, ki jim jih ni omogočil predhoden javni šolski sistem? Ali sme fakulteta za študij jezika in književnosti zahtevati višjo raven znanja jezika, kot ga kot standard znanja predpisuje gimnazijski kurikulum? Ali mora kandidat za študij arhitekture res obvladati znanje o perspektivi, ki ga na študiju zagotovo potrebuje, srednješolski sistem pa mu tega znanja na splošni ravni ne ponuja? Ali ni naloga študijskega programa, da takšno znanje sam vgradi v razvoj poklicne kompetentnosti bodočih diplomantov?
5. Če bi si študijski program želel ne le določeno znanje, pač pa tudi druge lastnosti, se moramo spet vprašati, katere (in kako jih pravično ocenjevati). So to sposobnosti, ustrezna osebnostna struktura? Ustrezni interesi, visoka motivacija ali čustvena zrelost? Ali ima univerza pravico zavrniti kandidata za študij psihologije, ki izkazuje izrazitejšje lastnosti introvertirane osebnosti, če pa vemo, da bo moral delati z ljudmi in z njimi navezovati ustrezne stike? Odgovoriti je treba na nekatera zelo resna, tudi pravno in družbeno, pa tudi etično oziroma moralno občutljiva vprašanja o pravičnosti in enakih možnostih v slogu: *»Kdo ima pravico in kdo ne študirati na javni univerzi?«*
6. Zdi se, da je vedno manj razlogov za razmislek o selekciji kandidatov za študij oziroma vedno manj je študijskih programov, kjer bi bila razprava o izboru ustreznih kandidatov še relevantna. Ob razpisu za vpis je namreč na voljo vedno več univerz, fakultet, študijskih programov in posledično študijskih mest, večanje števila kandidatov za študij pa temu trendu ne sledi.

Za ilustracijo: v prvem prijavnem roku v študijskem letu 2025/2026 je bilo na okrog 18.800 mest 16.254 prijav. Na Univerzi v Ljubljani se je na 9560 mest prijavilo 9915 kandidatov, na Univerzi v Mariboru na 4744 mest 3823 kandidatov, na Univerzi na Primorskem na 1613 mest 1222 kandidatov in na preostalih visokošolskih zavodih na 2443 mest 1209 kandidatov.³³

7. Zdi se, da fakultete v iskanju čim primernejših kandidatov za študij za svoje študijske programe vse premalo izkoriščajo 41. člen Zakona o visokem šolstvu,³⁴ po katerem lahko visokošolski zavod ob potrebi po omejitvi vpisa pri izbiri kandidatov upošteva ne le splošni uspeh, dosežen pri maturi, poklicni maturi oziroma zaključnem izpitu, in splošni učni uspeh, dosežen v tretjem in četrtem letniku srednje šole, pač pa tudi uspeh pri posameznih, s študijskim programom določenih predmetih mature ter pri posameznih predmetih iz tretjega in četrtega letnika srednje šole. Z ustreznim sestavljanjem obrazca za izračun odstotnih točk, ki kandidatu pomenijo uvrstitev na lestvico za vstop na študij, bi lahko naredili več za iskanje kandidatov, ki po svojem srednješolskem in maturitetnem uspehu bolj ustrezajo profilu, zaželenem za določen študijski program. To s pridom izkorišča na primer študijski program anglistike na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, kjer v formuli za izračun točk splošni uspeh na maturi velja 20 %, splošni uspeh v 3. in 4. letniku 20 %, ocena iz angleškega jezika v 3. in 4. letniku po 15 % in uspeh pri angleščini pri maturi 30 %. Na ta način fakulteta v izbirnem postopku obteži tisto znanje, ki je zanjo (na ravni gimnazijskega znanja) pomembnejše. Tudi pri študiju medicine se potrudijo poiskati kandidate z večjo afiniteto do naravoslovja, saj poleg splošnega uspeha na maturi (35 %) in v 3. in 4. letniku (po 20 %) ustrezno upoštevajo tudi uspeh pri čisto določenih skupinah maturitetnih predmetov (matematika, tuji jezik in eden od naravoslovnih predmetov – vsak po 15 %), kar v ničemer ne krši določila, da fakulteta ne sme predpisati dijaku vnaprejšnje izbire kateregakoli izbirnega predmeta pri maturi. Nekateri med študijskimi programi pa se za to ne odločijo, npr. študij psihologije, ki v obrazcu za izračun odstotnih točk upošteva zgolj splošni uspeh pri maturi v 60 % ter splošni uspeh v 3. in 4. letniku srednje šole (vsak po 20 %) in nič več.³⁵

33 MVŠZI, *Razpis za vpis v dodiplomske in enovite magistrske študijske programe v študijskem letu 2025/2026*, Ljubljana: Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in inovacije, Direktorat za visoko šolstvo, 2025: <https://www.gov.si/zbirke/javne-objave/razpis-za-vpis-v-dodiplomske-in-enovite-magistrske-studijske-programe-v-studijskem-letu-2025-2026/> (pridobljeno: 12. 3. 2025).

34 ZviŠ, *Zakon o visokem šolstvu*, Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, 2023: <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO172> (pridobljeno: 12. 3. 2025).

35 MVŠZI, *Razpis za vpis v dodiplomske in enovite magistrske študijske programe v študijskem letu 2025/2026*, Ljubljana: Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in inovacije, Direktorat za visoko šolstvo, 2025: <https://www.gov.si/zbirke/javne-objave/razpis-za-vpis-v-dodiplomske-in-enovite-magistrske-studijske-programe-v-studijskem-letu-2025-2026/> (pridobljeno: 12. 3. 2025).

Namesto razmisleka o ponovni izvedbi sprejemnih izpitov ob potrebi za omejitve vpisa bi bilo morda bolj modro, ko bi univerze vložile več energije v privabljanje kandidatov na svoje študijske programe z ustreznim informiranjem o naravi dela v določenem poklicu in opozarjanjem na določene lastnosti, ki so za uspešnost v poklicu pomembne in potrebne. Ta t. i. model privabljanja kandidatov *follow-up* je v resnici sistem poklicne orientacije, v katerem poklici v svoje vrste skušajo vabiti najboljše. Za zgled bi lahko služila vrsta evropskih univerz, ki veliko energije, časa in denarja vlagajo v neprestano informiranje dijakov v srednjem šolstvu (ne le na informativnih dnevih pred vpisom, temveč v več let trajajočem kontinuiranem procesu privabljanja ter odkritega in objektivnega informiranja o zahtevah določenih študijskih programov ter iz njih izhajajočih poklicev) in prek spletnih strani z različnimi informacijami, nasveti, vprašalniki, testi znanja, situacijskimi nalogami, primeri dobre prakse v poklicih itd., morebitne zainteresirane vnaprej poučujejo ter opremljajo z znanjem, da se kandidati lažje odločijo za študij (ali pa ugotovijo, da morda ni najbolj primeren zanje) na določenem strokovnem področju.

Trideset let je mimo – kako naprej?

Razrešiti odnos med splošno in poklicno maturo

Pri vpisu na univerzo bi bilo treba nujno razrešiti anomalije odnosa med splošno in poklicno maturo, predvsem glede primerjave dosežkov v točkah, če je vpis na študijski program odprt za vse, kandidate s splošno in tiste s poklicno maturo. Maturi sta različni, tako po namenu kot po ciljih in poslanstvu. Nepotrebno je konceptualno in zahtevnostno izenačevanje za vsako ceno in posledično preriivanje kandidatov na isti letvici na univerzitetnih študijskih programih ob omejitvi vpisa. Srednješolcev ni vsako leto več, vedno več je kandidatov, ki zaključijo srednješolsko izobraževanje s poklicno maturo in manj s splošno, kar je ustrezen trend. Hkrati je vsako leto več univerz in znotraj (ter mimo) njih več članic (fakultet, akademij in drugih visokošolskih zavodov), kar pomeni več mest za študente v terciarnem izobraževanju. Večja je potreba po študentih, a to ne sme voditi v nižanje standardov za vstop v terciarno izobraževanje ter inflacijo visokošolske izobrazbe in poklicev. Vsak študijski program bi si moral biti sposoben razjasniti, v kolikšni meri mu ustreza profil študenta s srednješolskim znanjem na osnovi poklicne mature in v kolikšni meri tisti z gimnazijskim izobraževanjem in splošno maturo. Namesto da se za vsako ceno skuša izenačiti izobrazbena raven na splošni in na poklicni maturi (bodisi z dodajanjem petega maturitetnega predmeta kandidatom s poklicno maturo ali z izenačevanjem standardov znanja pri t. i. obveznih predmetih ali na kakšen tretji način), bi bilo morda bolje, da študijski program določi, koliko dijakov s poklicno in koliko s splošno maturo bi mu bilo smiselno in strokovno utemeljeno sprejeti (če sploh), in temu prilagoditi začetno dinamiko in strukturo študija. Seveda vse to spet velja le v primeru, ko imamo na študijskem programu potrebo po omejitvi vpisa.

Vprašanja strukture obstoječega modela mature

Opazovalcu s strani se morda zdi, da je matura že ves čas enaka, od vpeljave, vendar je matura v resnici ves čas razvojni projekt. Nekatera vprašanja morebitnih sprememb modela mature se vlečejo že skozi celotno obdobje od njenega nastanka. Nekatera so se v obdobju njenega delovanja razrešila, druga (še) ne. RIC in DKSM pa tudi drugi strokovnjaki se s temi vprašanji ukvarjajo periodično, bolj ali manj intenzivno. Ali naj na maturi med obveznimi predmeti materinščino podobno kot tuji jezik in matematiko ponudimo na dveh ravneh zahtevnosti? Ali bi vse predmete v izbirnem delu ponudili na dveh ravneh zahtevnosti, ne le tujih jezikov, kar jim v trenutno neuravnoteženem modelu mature vendarle daje nekakšno prednost pri možnosti doseganja višjega števila točk? Ali pa bi vse predmete v izbirnem delu mature ponudili le na eni ravni zahtevnosti, in to višji, saj gre konec koncev za izbirne predmete, ki jih maturanti izbirajo zato, ker so zanje bolj zanimivi, se v njih počutijo bolj suvereni ter so jih izbrali, ker bi radi pri teh predmetih pokazali svojo odličnost, ne pa zato, da bi se z izbiro določenega predmeta izognili izbiri nekega drugega, morebiti zanje težjega predmeta? Ali je »pogojno pozitivna ocena« res pravičen ukrep pri reševanju dijakov, ki jim je ob dovolj odličnih rezultatih pri vseh drugih maturitetnih predmetih spodrsnilo pri enem? Ali bi bilo vendarle možno, da bi dijak maturitetne predmete izbral in opravljal po *kreditnem sistemu*, z nabiranjem izpitov v različnih izpitnih rokih, kar bi imelo enako veljavo kot opravljanje izpita v enem kosu? Kako omogočiti dijaku, ki poleg predmetov na poklicni maturi izberejo peti maturitetni predmet iz splošne mature, da bi imeli vsaj približno enake možnosti priprave na ta predmet na ustrezno bližnji šoli, kot jo imajo dijaki, ki se sproti redno pripravljajo na predmet v okviru dodatnih ur v gimnazijskem izobraževanju? Kako doseči izenačenost zahtevnosti maturitetnih izpitov v različnih izpitnih rokih, zlasti v primerjavi med spomladanskim in jesenskim izpitnim rokom? Ali je ocenjevanje eseja pri materinščini res najboljši način ocenjevanja zahtevnega izdelka pri maturi?³⁶ Kako razumeti odnos med notranjo in zunanjo motivacijo dijakov pri opravljanju maturitetnega izpita – ali se dijak trudi pri maturi predvsem doseči določeno število točk (ker ga to lahko vodi k vpisu na zaželeni študijski program z močno omejitvijo vpisa) ali pa zato, da opravi maturo, četudi ne z optimalnim uspehom (ker se vpisuje na študijsko smer, kjer število doseženih točk pri pozitivno opravljeni maturi ni tako zelo pomembno); ali mu je torej matura predvsem selekcijski mehanizem za vpis na univerzo ali pa sredstvo za poglobljeno znanje in osebni razvoj? Ali je matura preveč eksterno usmerjena in bi bilo treba dati večji poudarek projektnemu delu med letom – na kar opozarjajo tisti, ki v preverjanju in ocenjevanju znanja vidijo premajhno vlogo sprotnega šolskega dela in konkretnih učiteljev, ki z dijaki pri predmetu delajo? Ali pa je matura v inter-

36 Sonja Čokl in Valentin Bucik, Razvijanje novih meril za ocenjevanje maturitetnih esejev pri splošni maturi iz slovenščine, *Jezik in slovstvo*, 61, 2016, št. 1, str. 15.

nem delu preveč subjektivna in premalo nadzorovana ter odvisna od trenutnih vzgibov in dejavnosti mikroučnega okolja na šoli in bi bilo treba t. i. notranji del maturitetnega izpita jemati z večjo pazljivostjo in več prostora nameniti objektivnejšemu, eksternemu preverjanju znanja, kar bi zagovarjali tisti, ki jih moti prevelik vpliv šole in konkretnih učiteljev na oceno na standardiziranem državnem izpitu? Ali naj matura poteka na klasičen način, v učilnicah, na papirnih polah ob nadzorstvu nadzornih učiteljev ali pa bi bilo bolj racionalno (in ceneje?) maturitetne izpite prilagoditi digitalizaciji učnega prostora? Ali je torej model, zasnovan pred več kot 30 leti, ki se vedno znova prilagaja z majhnimi spremembami, še primeren za današnje generacije dijakov ali pa morda spremembe v družbi, digitalizacija, novi načini učenja in razmišljanja niso dovolj upoštevani in klasični model mature z vidika sodobnosti deluje zastarelo?

Nadaljevati raziskave na bogatih kontinuirano zbiranih podatkih

Empirične analize sekundarnih podatkov, ki so na voljo in ki jih v zadnjih letih izvaja RIC,³⁷ poleg rednega vsakoletnega spremljanja kakovosti vseh oblik državnega preverjanja in ocenjevanja znanja v šoli (ki je razvidno iz letnih poročil) so izjemno dragocene. Če kdaj, je zdaj čas, da uporabimo vrednost mature in si na osnovi množice zbranih preglednih in vzdolžno zbiranih podatkov privoščimo pregled vloge mature v izobraževanju dijakov in študentov ter v življenju oziroma poklicu nasploh.

Prvič v zgodovini slovenskega šolstva je v novi študiji³⁸ strokovnjakom na RIC-u s pomočjo kolegov na SURS-u ob spoštovanju vseh zakonitih načel zapupnosti ter anonimnosti uspelo speti longitudinalne podatke RIC-a o uspehu dijakov v osnovni šoli in srednji šoli, vključno s podatki na NPZ in pri splošni ter poklicni maturi, s podatki SURS-a o uspešnosti na univerzi, o družinskem okolju (izobrazbi in zaposlitvi staršev, njihovih prihodkih in premoženju) in tudi z lastnimi podatki teh dijakov (izobrazbo in zaposlitvijo, prihodki in premoženjem) čez desetletje ali dve, ko so vpeti v različne poklicne kariere (dijaki,

37 Gašper Cankar, Matevž Bren in Darko Zupanc, *Za večjo pravičnost šolskega sistema v Sloveniji: Analize povezav dosežkov učenk in učencev s socialnimi, kulturnimi, ekonomskimi in regionalnimi značilnostmi učenk in učencev, pridobljenimi prek podatkov Statističnega urada RS*. Ljubljana: Državni izpitni center, 2017, str. 3; Gašper Cankar in Darko Zupanc, *Pravične možnosti izobraževanja v Sloveniji. Populacijska raziskava o učencih s posebnimi potrebami, priseljencih in njihovim socialno-ekonomskim statusom v povezavi z dosežki v šoli*. Ljubljana: Državni izpitni center, 2020, str. 3; Gašper Cankar, David Janet in Darko Zupanc, *Ali znanje šteje? Populacijski pregled socialno-ekonomskega statusa posameznikov, njihovih učnih dosežkov, dosežkov na zunanjih preverjanjih znanja in nadaljnjega uspeha v življenju*. Ljubljana: Državni izpitni center, 2025, str. 3.

38 Prav tam.

ki so v prvih letih opravili z maturo, so danes že 20–25 let na trgu delovne sile). Iz podatkov so izračunali dve zelo pomembni spremenljivki: socialno-ekonomski indeks dijakove družine (SEId) ter socialno-ekonomski indeks posameznika (SEIp), dva neprecenljiva mednarodno dogovorjena in metodološko dodelana ter v vrsti mednarodno priznanih študij utemeljena in preverjena indeksa socialno-ekonomskega statusa posameznika.³⁹ Posebna dragocenost analiz tiči v dejstvu, da gre za populacijske rezultate celotnih generacij na zunanjih preverjanjih znanja, skupaj podatkov na domala milijon posameznikov (natančneje 820.143). S tem raziskava RIC-a ponuja pogled naprej, v odraslost maturantov: kam so se vpisali na univerzo, kakšna je njihova karierna pot, kakšen je SEId in zlasti SEIp, kakšno izobrazbo so si pridobili maturanti z različnim uspehom pri maturi (in na NPZ) in podobno. Študija jasno kaže na dobro napovedno veljavnost mature za kasnejši uspeh v življenju. Govori o tem, da znanje, izkazano (tudi) na maturi, še kako šteje in omogoča zaupanje družbe v spričevalo o zaključeni gimnaziji. Gre torej za 30-letno sestavljanko – sliko o vrednosti mature za akademsko in kariero pot posameznika. Tako splošna kot poklicna matura ter NPZ3, NPZ6 in NPZ9 so predvsem sistemski prijemi za evalvacijo procesa učinkovitosti in koristnosti javnega izobraževanja in to poročilo je zagotovo pravi korak v tej smeri, saj bi tovrstne študije morale pravzaprav postati reden del stalne evalvacije izobraževalnega sistema; tudi zato, ker ne potekajo na bolj ali manj posrečenih manjših vzorčenih skupinah, temveč na osnovni populaciji dijakov. Šele na tak način namreč tudi državni izpiti kot *nadzornik* učinkovitosti procesov v sistemu vzgoje in izobraževanja dobijo pravi pomen in smisel.

Hkrati trenutno potekata dve doktorski raziskavi na sekundarnih podatkih RIC-a (in SURS-a), o dodani vrednosti šole k znanju dijakov in o karieri poti maturantov. V prvem projektu *Modeli dodane vrednosti in zunanje preverjanje znanja v osnovni šoli in gimnaziji* se ugotavlja prispevek šole k napredku učenca oziroma se vrednoti, kako različno je izkazano znanje učencev od predhodno zadanih (učnih) ciljev. Izmerjena razlika med predvidenim in dejanskim izkazanim učnim dosežkom učenca je t. i. dodana vrednost. Predvidene oziroma napovedane dosežke napovedujemo na osnovi preteklih dosežkov učenca ali skupine, ki ji pripada, na ta način pa bo mogoče videti, kako se kapacitete posameznika in kakovost šole v deležih združujeta v končni cilj: ustrezno izobraženega kandidata za študij.

V drugem projektu *Vloga socialno-ekonomskega statusa, akademskih dosežkov in izbire študija pri kariernem uspehu maturantov* se na povezanih populacijskih podatkih RIC-a in SURS-a skuša raziskati npr., kam gredo zlati

39 Več o tem glej v Gašper Cankar, Matevž Bren in Darko Zupanc, *Za večjo pravičnost šolskega sistema v Sloveniji: Analize povezav dosežkov učenk in učencev s socialnimi, kulturnimi, ekonomskimi in regionalnimi značilnostmi učenk in učencev, pridobljenimi prek podatkov Statističnega urada RS*. Ljubljana: Državni izpitni center, 2017, str. 3.

maturanti, kakšna je povezanost (in preplet) spremenljivk socialno-ekonomskega statusa družinskega okolja, akademskih dosežkov, izbire študija in kasnejšega kariernega uspeha posameznikov, in ugotoviti, kako socialno-ekonomski vidiki okolja zaznamujejo posameznika skozi njegove akademske dosežke (npr. šolske ocene, dosežke na zunanjih preverjanjih znanja) in izbiro študija. Na ta način bi prispevali k razumevanju, kako socialno-ekonomski vidiki, akademski uspeh in karierne odločitve oblikujejo posameznike na dolgi rok in kako proučevane spremenljivke prispevajo k morebitni reprodukciji neenakosti v družbi. Le na način sistematičnega, objektivnega, urejenega in metodološko korektnega raziskovanja je mogoče sprejemati ustrezne ugotovitve, po katerih se je mogoče prebiti do jasne, poglobljene in nepristranske slike, kakšni sta kakovost in učinkovitost poteka vertikalne splošnega izobraževanja v državi.

Razmišljati o kakovosti poučevanja in o kompetencah za 21. stoletje

Snovalce mature v kratkem čaka zelo resen razmislek (čeprav je to razmislek najprej za snovalce šolske politike in kurikularno preno, šele posledično pa tudi za maturo) o spremembi oziroma nadgradnji strategije učenja in poučevanja, predvsem v skladu z razmislekom razvitih držav o tem, katere so v resnici kompetence, ki jih učenec/dijak/študent najbolj potrebuje za 21. stoletje. Ob tem se prikradeta v misli dve ključni izjavi. Prva je Einsteinova teza o tem, da je domišljija pomembnejša od znanja, saj je znanje omejeno, domišljija pa obkroža svet.⁴⁰ To nikakor ne pomeni, da znanje ne velja nič, domišljija pa vse, povedati je želel le to, da je naučeno znanje brez inovativnih poti za vključitev tega znanja v življenje slabo uporabno. Druga je provokativna teza znamenitega britanskega pedagoga in zagovornika vloge ustvarjalnega mišljenja v šoli Kena Robinsona, da bi morala ustvarjalnost biti vsaj tako pomembna v šoli kot pismenost.⁴¹ Ni namreč nujno, da bi morali večino pozornosti pri učenju posvečati predvsem operativnemu znanju, rutinam in veščinam. Tudi ni nujno, da bi glavna teža v šoli morala sloneti predvsem na t. i. akademskem znanju. Snovalci šolske politike pri načrtovanju načinov dela v šoli prepogosto izhajajo iz svojega zornega kota (torej iz zornega kota odraslih), predvsem pa se lotevajo učnih vsebin in strategije za učenje za naslednjih nekaj desetletij, kar se izkaže za premalo konstruktivno v času in prostoru, ker pogosto ne znamo dobro napovedati niti tega, kaj bo potrebno in

40 <https://bigthink.com/starts-with-a-bang/einstein-famous-quote-misunderstood/> (pridobljeno: 12. 3. 2025).

41 Ken Robinson, *Out of our minds: Learning to be creative*, Chichester: Capstone, 2011, str. 5.

relevantno čez pet let.⁴² Katere kompetence so se v vrsti mednarodnih raziskav postavile na prva mesta kot kompetence za 21. stoletje?⁴³

- a) Med načini razmišljanja so se izkazale za najpomembnejše ustvarjalnost ter inovativnost, kritično mišljenje, reševanje problemov ter učenje učenja oziroma metakognicija (védenje o kognitivnih procesih),
- b) med načini dela sta se pokazali kot relevantni kompetenci komunikacija in sodelovanje (oziroma timsko delo),
- c) med delovnimi orodji sta ključni informacijska pismenost in IKT-pismenost v digitalni dobi ter
- d) pri vpetosti v družbo je pomembna predvsem državljanska drža, tako lokalno kot globalno, odnos do življenja in kariera ter osebna in družbena odgovornost (vključno s kulturno ozaveščenostjo).

Poleg znanja so se torej kot relevantne kompetence izkristalizirale predvsem strategije razmišljanja, med njimi na prvem mestu ustvarjalno razmišljanje ter inovativnost in kritično mišljenje, ne pa rutine, recepti in definicije. Ken Robinson nas je opozarjal, da imamo ljudje izjemen dar, dar domišljije in ustvarjalnosti. Vsako področje človeške kulture, vsak dosežek, je posledica te edinstvene sposobnosti. Pa vendar se zdi, da to sposobnost ves čas sistematično uničujemo, tako pri sebi kot pri svojih otrocih.⁴⁴ Zdi se, da je razvijanje in negovanje ustvarjalnega mišljenja in kritične misli v šoli ključno za prihodnje generacije. Seveda je o tem lažje govoriti oziroma pisati kot storiti v razredu. Ne le, da se morajo učenci ustvarjalnega in kritičnega mišljenja učiti skozi celoten proces izobraževanja, ampak se morajo o učenju ustvarjalnosti učiti tudi učitelji, ki s temi učenci delajo, kar pa pomeni, da morajo tudi učitelji razumeti, kaj je ustvarjalnost in kako jo gojiti.⁴⁵ ⁴⁶ Za ustvarjalni način mišljenja ne velja le, da je vedoželjen (se čudi in sprašuje, raziskuje in preiskuje, postavlja izzivalne predpostavke) in domisel (preigrava različne možnosti, povezuje na videz slabo povezane stvari, uporablja intuicijo),

42 Ken Robinson, *The element: How finding your passion changes everything*, New York: Penguin, 2009, str. 187.

43 Marilyn Binkley, Ola Erstad, Joan Herman, Senta Raizen, Martin Ripley in Mike Rumble, *Defining 21st century skills and assessments (Draft White Paper 1)*, Melbourne: Assessment and Teaching of 21st Century Skills, 2000, str. 6: https://oei.org.ar/ibertic/evaluacion/sites/default/files/biblioteca/24_defining-21st-century-skills.pdf (pridobljeno: 23. 3. 2020); OECD, *OECD Skills Outlook 2013: First results from the survey of adult skills*, OECD Publishing, 2013: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264204256-en> (pridobljeno: 12. 3. 2025); OECD, *Education at a glance 2023: OECD indicators*, OECD Publishing, 2023: <https://doi.org/10.1787/e13bef63-en> (pridobljeno: 12. 3. 2025).

44 Ken Robinson, *Out of our minds: Learning to be creative*, Chichester: Capstone, 2011, str. 89.

45 OECD, *Fostering Students' Creativity and Critical Thinking. What it Means in School*, OECD Publishing, 2019: https://read.oecd-ilibrary.org/education/fostering-students-creativity-and-critical-thinking_62212c37-en#page1 (pridobljeno: 23. 9. 2024).

46 UNESCO, *Reimagining our futures together: a new social contract for education. International Commission on the Futures of Education*, Pariz: UNESCO, 2021: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379381> (pridobljeno: 12. 3. 2025).

temveč je hkrati tudi vztrajen (upravlja z negotovostmi, vztraja pri reševanju težav, si upa biti drugačen), discipliniran (izdeluje in izboljšuje, razvija tehnike, kritično razmišlja) in sodelovalen (primerno sodeluje, daje in sprejema povratne informacije, pripravljen je deliti 'izdelek'). To je kompleksna zlitina zahtevnih miselnih procesov, ki potrebuje sistematično delo in jasno kurikularno vizijo. To je še posebej pomembno po rezultatih najnovejše mednarodne raziskave PISA, ki je v letu 2022 prvič na mednarodni ravni preverjala ustvarjalno mišljenje 15-letnikov iz 64 držav. Podatki iz preizkusa ustvarjalnega mišljenja pri mladih iz slovenskih šol kažejo na podpovprečne dosežke na področju ustvarjalnega mišljenja, kljub temu da so poročali o pogostejši udeležbi v aktivnostih s področja ustvarjalnosti na tedenski ravni kot njihovi vrstniki iz držav OECD. Slovenski mladi tudi izražajo bolj negativna stališča do različnih vidikov ustvarjalnosti. Tako v primerjavi s povprečjem OECD poročajo o nižji lastni samoučinkovitosti na področju ustvarjalnosti in domišljije, odprtosti za pridobivanje novega znanja ter odprtosti za umetnost in pridobivanje novih izkušenj.⁴⁷ Učence bi bilo treba učiti ustvarjalnih miselnih procesov in strategij, jih ustrezno motivirati za takšne načine razmišljanja in jih s sistematičnim treningom tudi ves čas medpredmetno utrjevati. Kot je ob priložnosti izjavil ventrilokvist ter učitelj v programih specialne pedagogike Ignazio Estrada: *»Če se otroci ne morejo učiti tako, kot jih poučujemo mi, bi jih morda morali poučevati tako, kot se oni lahko učijo.«*⁴⁸ A kot rečeno, vse to so vprašanja, ki so ključna najprej za preizpraševanje ustreznosti kurikulov, šele nato posledično za maturo.

Zaključek

Na koncu naj omenimo, da matura najbrž ne bi bila tako zasnovana, morda se v obliki, v kateri je nastala, ne bi ohranila 30 let, če ne bi bili z njenim nastankom povezani strokovnjaki, ki so razumeli šolo in ki so s poglobljenim razmislekom ter natančnim načrtovanjem gradili model mature. Poleg množice strokovnjakov v krovni DKSM, v predmetnih maturitetnih komisijah, koordinacijah, sodelujočih pri ocenjevalnih procesih, RIC-evih koordinatorjev, raziskovalcev in drugih strokovnjakov ne moremo mimo prvega in dolgoletnega predsednika DKSM profesorja Jožka Budina in njegove jasne vizije o namenu, ciljih in strukturi moderne mature, profesorja Miroslava Kališnika, ki je v DKSM oral ledino na področju zanesljivega in veljavnega ter verodostojnega ocenjevanja znanja, pa takratnega ministra za šolstvo dr. Slavka Gabra (ki je bil eden tistih odgovornih za šolski sistem v času začetkov mature, ki je razumel pomen, cilj in namen mature ter razvoj šolskega sistema in je spodbudil najbolj strokovne in zavzete eksperte, da

47 OECD, *PISA 2022 Results (Volume III): Creative Minds, Creative Schools*, PISA – OECD Publishing, 2024: <https://doi.org/10.1787/765ee8c2-en>; (pridobljeno: 12. 3. 2025).

48 (<https://www.goodreads.com/quotes/tag/educational>).

so pripravili temeljna izhodišča za strukturo moderne mature) in mag. Ivana Lorenčiča, dolgoletnega gimnazijskega ravnatelja, takratnega direktorja Zavoda RS za šolstvo, odprtega, inovativnega in vedno pripravljenega na nove izzive, tudi tiste, povezane z maturo. K temu lahko dodamo, da se matura (in drugi projekti na RIC-u) lahko za svoje kleno zdravje in dolgoživost zahvali tudi dolgoletnemu direktorju RIC-a dr. Darku Zupancu, ki je na čelu te ustanove vztrajal 25 let in s svojo predanostjo, vztrajnostjo, strokovnostjo in pretanjenim občutkom za podrobnosti, pa tudi trmo, krmaril dinamiko sodobne mature.

Slovenska splošna matura je zgodba o uspehu. Razumljena je najprej kot dobro sistemsko orodje za evalvacijo učinkovitosti procesa javnega izobraževanja. Pred tremi desetletji je bila v sodelovanju med srednjim šolstvom in univerzo uvedena kot državni izpit pod enakimi, vnaprej znanimi pogoji. Preverja tako temeljno znanje (skozi obvezne predmete) kot širino znanja (skozi izbirne predmete) ter poglobljenost znanja (skozi izbiro osnovne ali višje ravni) za vse kandidate enako in z razvidno mednarodno primerljivostjo z uveljavljenimi načini zaključevanja srednješolskega izobraževanja v drugih evropskih državah. V slovenski gimnazijski prostor je prinesla vrsto pridobitev. Vidni so povraten pozitiven vpliv na kakovost in učinkovitost izobraževanja, poenotenje standardov poučevanja ter večja primerljivost znanja med šolami, vpliv na kakovost preverjanja in ocenjevanja znanja z jasnim in dogovorjenim nadzorom ob pomoči predmetnih komisij kot vrhunskih strokovnih enot gimnazijskih in univerzitetnih učiteljev stroke, ki skrbijo za kakovost nalog z ustrezno taksonomijo znanja in jasnimi pravili tako zunanjega anonimnega ocenjevanja pri pisnem izpitu kot komisijskega ocenjevanja pri ustnem izpitu in nastopu ter nadzoru notranje vodenega ocenjevanja pri laboratorijskih in terenskih vajah ter seminarskih, projektnih in raziskovalnih nalogah. Ni videti potrebe po večjih spremembah modela splošne mature v bližnji prihodnosti, predvsem ne z vidika zniževanja standardov odličnosti, še zlasti, ker je po vseh letih videti, da je slovenska matura ne le povsem primerljiva s sistemi v drugih razvitih državah, temveč se že vrsto let znanje in izkušnje s slovenskim modelom mature predajajo drugim v mednarodnem prostoru. V 30 letih je postalo jasno, da se je za maturo in njen status v družbi ves čas treba boriti, a če imamo v razpravi na drugi strani sogovornika, ki zaupa strokovnjakom, ki sliši, razume in hoče, se za maturo v prihodnje ni bati.

Viri in literatura

- Ausubel, David P.: *The acquisition and retention of knowledge: A cognitive view*, New York: Springer, 2000.
- Binkley, Marilyn, Ola Erstad, Joan Herman, Senta Raizen, Martin Ripley in Mike Rumble: *Defining 21st century skills and assessments (Draft White Paper 1)*, Melbourne: Assessment and Teaching of 21st Century Skills, 2000: https://oei.org.ar/ibertic/evaluacion/sites/default/files/biblioteca/24_defining-21st-century-skills.pdf (pridobljeno: 23. 3. 2020).

- Bloom, Benyamin S., Max D. Englehart, Edward J. Furst, Walker H. Hill in David R. Krathwohl: *Taxonomy of educational objectives: Handbook 1, Cognitive Domain*, Ann Arbor: McKay Publishing, 1956.
- Bucik, Valentin: *Osnove psihološkega testiranja*, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 1997.
- Bucik, Valentin: Kriteriji za presojanje kakovosti evalvacijske študije, *Sodobna pedagogika*, 50, 1999, št. 4.
- Bucik, Valentin: Napovedna veljavnost slovenske mature, *Psihološka obzorja*, 10, 2001, št. 3.
- Bucik, Valentin: Matura – prava pot na univerzo? *Šolska kronika*, 14/38, 2005, št. 2.
- Budin, Jožko: Nova slovenska matura – od snovanja do desete izvedbe, *Šolska kronika*, 14/38, 2005, št. 2.
- Cankar, Gašper: Napovedna veljavnost mature za študij psihologije, *Psihološka obzorja*, 9, 2000, št. 1.
- Cankar, Gašper, in Darko Zupanc: *Pravične možnosti izobraževanja v Sloveniji. Populacijska raziskava o učencih s posebnimi potrebami, priseljencih in njihovim socialno-ekonomskim statusom v povezavi z dosežki v šoli*, Ljubljana: Državni izpitni center, 2020.
- Cankar, Gašper, Matevž Bren in Darko Zupanc: *Za večjo pravičnost šolskega sistema v Sloveniji: Analize povezav dosežkov učenk in učencev s socialnimi, kulturnimi, ekonomskimi in regionalnimi značilnostmi učenk in učencev, pridobljenimi prek podatkov Statističnega urada RS*, Ljubljana: Državni izpitni center, 2017.
- Cankar, Gašper, David Janet in Darko Zupanc: *Ali znanje šteje? Populacijski pregled socialno-ekonomskega statusa posameznikov, njihovih učnih dosežkov, dosežkov na zunanjih preverjanjih znanja in nadaljnjega uspeha v življenju*, Ljubljana: Državni izpitni center, 2025.
- Čokl, Sonja in Valentin Bucik: Razvijanje novih meril za ocenjevanje maturitetnih esejev pri splošni maturi iz slovenščine, *Jezik in slovstvo*, 61, 2016, št. 1.
- Gagné, Robert M., Leslie J. Briggs in Walter W. Wager: *Principles of instructional design* (4. izd.), Forth Worth: Harcourt Brace & Co.
- Marentič-Požarnik, Barica: Zunanje preverjanje, kultura učenja in kakovost (maturitetnega) znanja, *Sodobna pedagogika*, 52, 2001, št. 3.
- Marentič-Požarnik, Barica: Če rep maha s psom, *Vzgoja in izobraževanje*, 33, 2002, št. 2.
- Marentič Požarnik, Barica: Kako matura krmari šolsko ladjo? *Šolska kronika*, 14/38, 2005, št. 2.
- MVŠZI: *Razpis za vpis v dodiplomske in enovite magistrske študijske programe v študijskem letu 2025/2026*. Ljubljana: Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in inovacije, Direktorat za visoko šolstvo, 2025: <https://www.gov.si/zbirke/javne-objave/razpis-za-vpis-v-dodiplomske-in-enovite-magistrske-studijske-programe-v-studijskem-letu-2025-2026/> (pridobljeno: 12. 3. 2025).

- OECD: *OECD Skills Outlook 2013: First results from the survey of adult skills*, OECD Publishing, 2013: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264204256-en> (pridobljeno: 12. 3. 2025).
- OECD: *Fostering Students' Creativity and Critical Thinking. What it Means in School*, OECD Publishing, 2019: https://read.oecd-ilibrary.org/education/fostering-students-creativity-and-critical-thinking_62212c37-en#page1 (pridobljeno: 23. 9. 2024).
- OECD: *Education at a glance 2023: OECD indicators*. OECD Publishing, 2023: <https://doi.org/10.1787/e13bef63-en> (pridobljeno: 12. 3. 2025).
- OECD: *PISA 2022 Results (Volume III): Creative Minds, Creative Schools*. PISA – OECD Publishing, 2024: <https://doi.org/10.1787/765ee8c2-en>; (pridobljeno: 12. 3. 2025).
- Quellmalz, Edys S.: Developing reasoning skills. V Joan Boykoff Baron in Robert J. Sternberg (ur.), *Teaching thinking skills: Theory and practice*, New York: Freeman, 1985.
- Robinson, Ken: *The element: How finding your passion changes everything*, New York: Penguin, 2009.
- Robinson, Ken: *Out of our minds: Learning to be creative*, Chichester: Capstone, 2011.
- Rosling, Hans: *Faktografija*, Tržič: Učila, 2019.
- Saksida, Igor: Predgovor: Matura ni piknik! V Igor Saksida (Ur.), *Letno poročilo – splošna matura v letu 2017*, Ljubljana: Državni izpitni center, 2017.
- Saksida, Igor (ur.): *Letno poročilo – splošna matura 2024*, Ljubljana: Državni izpitni center, 2024.
- Semen, Erika: *Analiza anketnega vprašalnika za dijake 2024*, Ljubljana: Državni izpitni center, Sektor za raziskave in razvoj, 2024a.
- Semen, Erika: *Analiza anketnega vprašalnika za ravnatelje: analiza končnega poročila o izvedbi splošne mature 2024*, Ljubljana: Državni izpitni center, Sektor za raziskave in razvoj, 2024b.
- Semen, Erika, Gašper Cankar, Ivana Komljen in Matjaž Urank: *Priročnik za uporabo orodja za ugotavljanje kakovosti izkazanega znanja (OrKa Ric)*, Ljubljana: Državni izpitni center, 2022.
- UNESCO, *Reimagining our futures together: a new social contract for education. International Commission on the Futures of Education*, Pariz: UNESCO, 2021: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379381> (pridobljeno: 12. 3. 2025).
- ZMat, *Zakon o maturi*, Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, 2003: <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO2064> (pridobljeno: 12. 3. 2025).
- ZviS, *Zakon o visokem šolstvu*, Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, 2023: <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO172> (pridobljeno: 12. 3. 2025).

OGLAS ZA KOLEDAR

Članki in prispevki

UDK 003.24:929(Glaser F.)
1.02 Pregledni znanstveni članek
Prejeto: 3. 3. 2025

Dušan Brešar*

Frančiška Glaser, učiteljica, ki je slepim omogočila branje v materinščini

Francisca Glaser: The teacher who enabled the blind to read in their mother tongue

Izvleček

Letos obhajamo 200-letnico uvedbe brajice, pisave za slepe, ki jo je Louis Braille predstavil leta 1825. Čeprav Braille ni bil prvi, ki je razmišljal o pisavi za slepe, je njegov sistem zaradi praktičnosti in dostopnosti presegal prejšnje poskuse. Brajeva pisava temelji na izbočenih točkah in omogoča neodvisnost, pismenost ter izobraževanje slepih. Pisava, znana tudi kot brajica ali brajeva pisava, se je razvila iz Barbierjevega fonetičnega sistema v pravopisni sistem, ki vključuje številke in ločila, kar je povečalo njeno uporabnost. Danes se uporablja v več kot 150 jezikih. Na Slovenskem so v začetku 20. stoletja slovenske usmiljenke v graškem zavodu za slepe poučevale otroke v materinščini in jih učile brajico. Frančiška Glaser je zasnovala slovensko brajico, pri čemer se je zgledovala po hrvaški in češki različici. V mednarodni brajev sistem je vključila posebne znake za šumnike č, š in ž. Slovenska brajeva pisava je nastala približno 20 let prej, preden smo dobili prvo šolo za slepe na Slovenskem. Slovenska brajeva pisava, ki je nastala okoli leta 1900, je imela pomembno vlogo v tiflopedagogiki na Slovenskem.

Abstract

This year marks the 200th anniversary of the introduction of the Braille writing system for the blind, first presented by Louis Braille in 1825. Although Braille was not the first person to consider a writing system for the blind, his system surpassed previous attempts in terms of practicality and accessibility. Based on raised dots, Braille promotes independence, literacy and education among the blind. It has evolved from Barbier's phonetic system into a writing system that includes numbers and punctuation, which has increased its usability. Today, it is used in more than 150 languages. At the beginning of the 20th century in the Slovenian territory, the Slovenian Daughters of Charity at the Graz Institute for the Blind taught children in their mother tongue and taught them Braille. Frančiška Glaser invented Slovenian Braille, drawing inspiration from the Croatian and Czech version. She introduced special characters for the sibilants č, š, and ž to the international Braille system. The Slovenian Braille script was created around 20 years before the first school for the blind opened in Slovenia, i.e. around 1900. It played an important role in Slovenian typhlop pedagogy.

* Dušan Brešar, soc. delavec in knjižničar, raziskovalec zgodovine slepih in slabovidnih, e-pošta: dusan.bresar@guest.arnes.si

Ključne besede: Brajeva pisava, Louis Braille, Frančiška Glaser, tiflopedagogika, pisava za slepe, zgodovina izobraževanja slepih

Keywords: Braille, Louis Braille, Frančiška Glaser, typhlopedagogy, writing systems for the blind, history of education of the blind

Letos praznujemo dvestoletnico brajeve pisave, ki jo je leta 1825 predstavil Louis Braille,¹ učenec Kraljevega Inštituta za slepo mladino v Parizu.² Brajeva pisava slepim³ prinaša pismenost in izobraževanje. Zahvaljujoč njej je celotna kulturna dediščina človeštva danes dostopna slepim. Za slepe je v teh šestih pikah skrit ves svet. Že kot otroci lahko s pomočjo brajeve pisave vstopijo v čudovit svet škratov, vil in drugih pravljinskih bitij, ki jim skozi prste vnemajo domišljijo, prihajajo v sanje, hkrati pa se tako kot mi počasi spogledujejo z osnovnim znanjem in splošno razgledanostjo. Za marsikoga je tudi simbol svetlobe v življenju.

Čeprav SSKJ uporablja izraz »braillova pisava«, se je po letu 2000 med slovenskimi slepimi uveljavila beseda brajica oziroma brajeva pisava. O brajevi pisavi lahko govorimo kot o nelinearni pisavi, saj so črke na papirju izbočene. Vendar bi se pisava za slepe lahko vključila tudi v navadne, linearne abecedne pisave, saj ima za vsako črko svoj znak. Podobna je Morsejevi abecedi, ki je nastala leta 1836.

Zgodovina pisav za slepe je dolga. Številni človekoljubi so razmišljali, kako bi olajšali izobraževanje slepih in njihovo povezovanje z videčimi, vendar so njihovi posamični poskusi, ne glede na iznajdljivost, pogosto propadli zaradi pomanjkanja energije in vizije. Mnogo prizadevanj je izginilo skupaj z avtorji. Pri pregledu vseh pisav za slepe, izumljenih do danes, sem naštel več kot 30 avtorjev, pisav pa je še več. Vsem tem poskusom je bilo skupno to, da so slepe poučevali po metodah, namenjenih videčim. S pojavom brajice so ti poskusi počasi izginili. A ugovori, da se uvaja abeceda, ki bo slepim onemogočila pisno komunikacijo z videčimi, so se pojavljali na vseh kongresih slepih do dokončnega zmagoslavja brajice.

O izumu univerzalne pisave za slepe in slabovidne

Braille ni izumil točkopisa, temveč je izpopolnil obstoječi sistem, ki ga je pred njim razvijal Francoz Barbier.⁴ Barbier je ugotovil, da so izbočene točke bolj

1 Louis Braille (1809–1852). Po njem se imenuje posebna abeceda, ki slepim in slabovidnim omogoča branje in pisanje.

2 Zdaj Institut National des Jeunes Aveugles ali Nacionalni inštitut za slepo mladino.

3 O slepih in slabovidnih se je začelo govoriti šele po letu 1965. Prej so bili samo slepi.

4 Charlesa Barbiera (1767–1841), ki je izumil reliefno pikčasto pisavo in orodja za njeno ustvarjanje, se danes spominjamo le kot predhodnika Louisa Brailla.

primerne za otipavanje kot izbočene črke po metodi, ki jo je uporabljal Valentin Haüy.⁵ Ustvaril je sistem znakov na podlagi dveh navpičnih vrstic s po šestimi točkami, vendar so bili ti znaki nepraktični.

Brajeva pisava temelji na šestih pikah ali točkah, ki tvorijo brajevo celico; podobna je domini. Je prva oblika pisave, ki slepim omogoča pravo neodvisnost ter sposobnost hitrega in enostavnega pisanja in branja. Pisavo lahko razumemo kot zgodnjo obliko digitalne pisave. Utemeljena je na preprosti logiki: pika ali brez pike.

Pomembno pa je tudi to, da je prešel iz fonetičnega zapisa, ki ga je zagovarjal Barbier, na pravopisni sistem. To pomeni, da se je spremenil način zapisovanja besed iz takega, ki sledi izgovorjavi, v takšnega, ki sledi pravopisnim pravilom. V pisavo je vnesel znake za števila in ločila, s čimer je točkopis postal izjemno uporaben. Uporabljajo ga lahko tudi videči za komunikacijo s slepimi.

Louis Braille je bil tudi glasbenik, zato je naredil tudi sistem za zapis glasbe oziroma not – brajevo notacijo.⁶ Svoj sistem je opisal v knjigi z naslovom *Metoda za pisanje besed, glasbe in gregorijanskih napevov po točkah*,⁷ ki je izšla leta 1829.

Čeprav je imela brajeva pisava sprva nasprotnike, ki so zagovarjali izbočene črke Valentina Haüya,⁸ so sčasoma znanstveni in praktični preizkusi dokazali prednost točk. Dr. Thomas Rhodes Armitage⁹ je leta 1868 ustanovil komisijo, ki je pregledala vse pisave za slepe (samo v Angliji jih je bilo 10) in ugotovila, da je brajeva pisava najboljša. Pisava se je hitro razširila po vsem svetu, prilagojena pa je bila tudi za posamezne jezike. Brajev sistem, ki so ga zelo zgodaj sprejeli številni posamezniki, je postal uraden v Parizu okoli leta 1847. Leta 1852 je dosegel Švico, leta 1853 Belgijo, leta 1868 Veliko Britanijo in leta 1889 Lizbono na Portugalskem.

Na svetovnem kongresu v Parizu leta 1878 je bila brajeva pisava izbrana kot uradna metoda branja in pisanja, namenjena slepim. Leta 1890 so jo prilagodili za potrebe šol v Evropi (Avstrija, Belgija, Danska, Anglija, Nemčija, Španija in Škotska), šele leta 1917 pa so jo sprejele ZDA. Pod okriljem Združenih narodov se

5 Valentin Haüy (1745–1822), profesor kaligrafije, je bil leta 1785 ustanovitelj prve šole za slepe, Inštituta za slepo mladino v Parizu (zdaj Institut National des Jeunes Aveugles ali Nacionalni inštitut za slepo mladino) in avtor izbočene pisave.

6 Po Franu (fran.si) beseda »notacija« pomeni sistem znakov za zapisovanje glasbe. V brajevi notaciji ni not, ampak so pike, ki lahko pomenijo črke, številke in note. Gre za nesrečno poimevanje ali prevod?

7 Procédé pour Écrire les Paroles, la Musique et le Plain-Chant au Moyen de Points, à l'Usage des Aveugles et Disposé pour Eux.

8 Knjige v Haüyjevi izbočeni pisavi so bile napisane z velikimi reliefnimi črkami, enakimi kot jih uporabljamo videči. Haüy je uporabil običajne tiskarske črke, ki jih je zrcalno ulil in odtisnil na zadnjo stran papirja, da je ustvaril relief. Zaradi tega so bile knjige velike in težke, branje pa počasno.

9 Dr. Thomas Rhodes Armitage (1824–1890), član Kraljevega kirurškega kolegija Anglije. Po upokojitvi zaradi slepote se je posvetil izboljšanju položaja slepih.

je leta 1949 začelo prilagajanje abecede v več kot sto petdesetih jezikih.¹⁰ Tako je brajeva pisava postala univerzalna pisava za slepe po vsem svetu.¹¹

Brajeva pisava v drugih jezikih

Uporabljajo jo po vsem svetu – od slovenščine in angleščine do jezikov z drugačnim abecednim sistemom, kot sta arabščina in japonščina. Ljudje me večkrat sprašujejo, kako pišejo Kitajci v brajevi pisavi.

Abeceda je grafični zapis glasov. Tudi brajeva abeceda je zasnovana na glasovih (fonemih) posameznega jezika, ne na črkah ali grafemih. Zaradi te fonetične zasnove jo je mogoče prilagoditi različnim jezikom z različnimi zvoki in pravili, ne da bi se spremenila osnovna struktura sistema.

Pri raziskavi sem svet razdelil na zahodni, arabski in azijski del. Zahodni jeziki imajo večinoma enako standardizirano brajevo pisavo. Slovenska brajeva pisava ima 25 znakov za 29 glasov, angleščina 26 znakov za 41 glasov, francoščina in nemščina pa dodatne znake za posebne glasove. Grščina uporablja le pet samoglasnikov, ruščina pa cirilično brajevo pisavo s trdimi in mehкими znaki.

Arabščina ima 28 glasov, med njimi tudi posebne žrelne in emfatične soglasnike. Azijski jeziki so zahtevni zaradi kompleksnih pisav in tonov. Kitajščina ima 26 glasov, a kar 480 toniranih zlogov. Brajeva pisava zapisuje glasove, ne pismenk. Japonščina z 21 glasovi uporablja sistem tenji za zloge hiragane in katakane, za kanji pa razširitev. Korejščina ima podobno rešitev. Brajeva pisava se vedno bere z leve proti desni, ne glede na jezik ali pisavo videčih.

Na osnovni ravni ima vsak znak en pomen, kar predstavlja temeljno znanje in omogoča lažje učenje. Višje ravni (nekateri jeziki poznajo do sedem ravni) pa so namenjene izkušenim bralcem in vključujejo večpomenske znake. Tako lahko isti znak pomeni različne stvari, glede na kontekst – na primer, znak za oklepaj v slovenščini ima lahko drugačen pomen v francoski brajevi pisavi.

Poseben primer na matematičnem področju je sistem Abrahama Nemetha (1918–2013), ameriškega slepega matematika in profesorja na Univerzi Detroit Mercy. Nemethov sistem je specializirana razširitev brajice, ki omogoča natančno zapisovanje matematičnih operacij, znanstvenih enot, tehničnih simbolov in kompleksnih konceptov. Ta sistem je revolucionarno dopolnil osnovno brajevo pisavo in postal ključnega pomena za izobraževanje ter raziskovanje slepih in slabovidnih na področjih matematike in znanosti.

¹⁰ World Braille Usage. Washington DC: UNESCO, 2013.

¹¹ Gordana, Stanković-Babić, Rade, Babić, »From Louis Braille to the First Serbian Spelling Book for the Blind,« *Timok Medical*, 45, 2020, no. 4, str. 162 (<http://www.tmg.org.rs/>) (dostop 21. 9. 2024).

Nekaj besed o brajevi abecedi

Brajeva pisava ni uganka, ampak zelo logičen sistem, s katerim lahko zapišemo 63 znakov. Čeprav se na prvi pogled zdi zelo zapletena in težka za učenje, je v resnici zelo preprosta. Pike, ki so v levi navpični vrsti od zgoraj navzdol, se imenujejo prva, druga in tretja pika, medtem ko se pike, ki so v desni navpični vrsti od zgoraj navzdol, imenujejo četrta, peta in šesta pika. Če pogledamo vodoravne vrstice, sta v prvi vrsti prva in četrta pika, v drugi vrsti druga in peta pika, v tretji vrsti pa tretja in šesta pika. Za računalniške potrebe so dodali še sedmo in osmo piko. Črko oziroma določen brajev znak dobimo, glede na dvignjene pike.

Za prvih 10 črk abecede (a, b, c, d, e, f, g, h, i, j) so uporabljene samo štiri od šestih pik, in sicer piki iz prvih dveh vodoravnih vrstic (prva, četrta, druga in peta pika). Preostalih 10 črk abecede (k, l, m, n, o, p, q, r, s, t) dobimo tako, da tem znakov dodamo tretjo piko. Zadnjih 6 črk abecede (u, v, w, x, y, z) dobimo, če črkam iz prve skupine dodamo tretjo in šesto piko. Če pa premaknemo prvih 10 črk za eno piko navzdol, dobimo ločila.

Brajeva pisava nima števil kot samostojnih znakov, ampak uporablja poseben znak za število, zrcalno obrnjen L in črke od a do j (1 do o). Število 10 se napiše kot aj s predznakom za število. Zaradi potrebe po povečanju števila brajevih znakov, kar je posledica razvoja novih področij, kot je računalništvo, so brajevi celici dodali sedmo in osmo piko. S takšno razširitvijo je mogoče oblikovati do 255 različnih znakov.

Slepi pri branju ne štejejo pik, ker ima vsaka črka značilno razporeditev točk, kar določa gibanje prstov in njeno zaznavanje. Največ znakov predstavljajo tri pike, sledijo štiri, pet in najmanj ena. Napačno je razmišljanje, da imajo slepi zaradi slepote bolj razvita druga čutila. Da bi slepi lahko zaznali izbočene pike, morajo vaditi tip.

Prva slovenska učiteljica slepih

Ko sem delal v Knjižnici slepih in slabovidnih Minke Skaberne, mi nihče ni znal odgovoriti na vprašanje, kdo je avtor slovenske brajice in kdaj smo jo Slovenci dobili. Avtorstvo slovenske brajeve pisave sem dolgo časa pripisoval Minki Skaberne, ki je organizirala prepisovanje knjig za slepe. To napačno prepričanje sem dobil po prebranem članku v časopisu Jutro z dne 15. decembra 1921.¹² Tam je neznani avtor zapisal: »Priredila jo je vsekakor gospodična Minka Skabernetova še pred nastankom Jugoslavije, torej gre le njej v prvi vrsti zasluga.«

¹² »Abeceda za slovenske slepce,« Jutro, 2 (15. december 1921) št. 293: 4.

Dr. Ljubomir Savić v knjigi *Istorija slepih Srbije*,¹³ kjer opisuje tudi razvoj pisav za slepe v različnih delih nekdanje Jugoslavije, izpostavlja Bekovo¹⁴ abecedo na Hrvaškem, Ramadanovićevo¹⁵ v Srbiji in Glaserjevo v Sloveniji. Vsaka od teh pisav predstavlja pomemben mejnik v tiflopedagogiki teh regij.

Poučevanje brajice na Slovenskem se je začelo v graškem zavodu za slepe.¹⁶ Aprila 1923 je Josip Kobal (1882–1964), prvi upravnik šole za slepe, v reviji *Popotnik*¹⁷ objavil članek z naslovom *Razvoj in stanje slepstva v Kraljevini SHS*. Na strani 80 je posebej izpostavil slovenske usmiljenke, ki so v zavodu poučevale slepe otroke. Med njimi so bile s. Frančiška Glaser, s. Veronika Iglič, s. Apolonija (Frančiška) Bezljaj, s. Angela (Katarina) Nosan, s. Klara (Frančiška) Vrhunc in s. Veronika (Agneza – Neža) Topolnik. Kobal je zapisal, da so te usmiljenke v prostem času poučevale slovenske slepe gojence v materinščini in jih učile točkovno pisavo v slovenskem jeziku.

Učenje slovenske brajice in materinega jezika naj bi po mnenju Josipa Kobala uvedel prvi ravnatelj graškega zavoda za slepe, duhovnik Rupert Zeyringer (1836–1917), ki je bil ravnatelj zavoda od 1881 do 1889. Vinko Bek pa je imel z njim drugačno izkušnjo. Po njegovih besedah je Zeyringer zavrnil njegov predlog, da bi se Slovenci učili v maternem jeziku in uporabljali njegovo brajevo pisavo, rekoč: »Slovenci se v mojem zavodu učijo nemško!«¹⁸

Sestra Frančiška Glaser¹⁹ je bila rojena 1. aprila 1862 v Rušah pri Mariboru kot Rozalija (Rosalia) Glaser. Njen oče Jožef Glaser²⁰ je bil kovaški mojster na Smolniku. Imel je veliko kovačijo, ki je vsebovala štiri ognjišča, tri kladiva in brusilnico. Leta 1855 je bila smolniška kovačija vpisana na seznam večjih železarskih podjetij na Štajerskem. Njena mama Johana, rojena Štampfl, iz bližnje Bistrice pri Mariboru je rodila 12 otrok. Prvi trije otroci so umrli že do drugega leta. Preživel je šest fantov in tri dekleta, ki so vse postale redovnice. Vse tri so učile tudi v de-

13 *Istorija slepih Srbije*: prvi deo, Savić, Ljubomir (1921), Beograd: [Savez slepih Srbije], 1964.

14 Vinko Bek (1862–1935) je bil prvi hrvaški tiflopedagog in organizator izobraževanja slepih. Zavod za slepe v Zagrebu nosi njegovo ime. Leta 1896 je sestavil prvi učbenik za učenje opismenjanja slepih.

15 Veljko Ramadanović (1874–1943) je bil prvi specialni pedagog in socialni delavec v Srbiji. Leta 1917 je v Bizerti v Tuniziji ustanovil zavod za slepe srbske vojake. Začel je prilagajati brajevo pisavo za srbski jezik, ne da bi vedel, da je to prilagoditev opravil že Bek. Pisavo so v Bizerto prinesli srbski vojaki, ki so se zdravili v Franciji. Med obema vojnoma je bil tudi upravnik doma in šole za slepe v Zemunu ter inšpektor za vse »posebne šole« Kraljevine Jugoslavije.

16 Odilijin zavod za slepe.

17 *Popotnik*, Pedagoški in znanstveni list, letnik XLIV, št. 3.–4. april 1923, str. 81.

18 Vinko Bek, *Uspomene na II. Skupštino avstrijskih učitelja slijepac*. Slijepečev prijatelj, 1891 str. 19–20.

19 Ruški domoljubi: Gla(s)zerjev rod, Ruše: Vili Rezman ... et al., Društvo za razvoj Lira, 2015, str. 62.

20 Družina Glaser je pomembno zaznamovala slovenski kulturni prostor. Med najvidnejšimi člani so Karol Glaser, jezikoslovec in prvi slovenski doktor sanskrta, pesnik, literarni zgodovinar in bibliotekar Janko Glazer ter njegova hči Alenka Glazer, slavistka, umetnostna zgodovinarica in pesnica.

kliški šoli pri sv. Petru v Malečniku pri Mariboru, ki jo je ustanovil očetov polbrat, župnik Marko Glaser.²¹ Rozalija je bila najmlajša.

Rozalija se je posvetila redovnemu življenju 7. oktobra 1884, ko je v Ljubljani vstopila v Družbo hčera krščanske ljubezni svetega Vincencija Pavelskega pod imenom Frančiška. Prvo strokovno usposabljanje je opravljala v ljubljanski civilni bolnišnici in nato v Gradcu, kjer je 24. avgusta 1885 začela učiti v Odilijinem zavodu za slepe.²² Večne zaobljube je izrekla 1. novembra 1889, najverjetneje v Gradcu.

V Odilijinem zavodu za slepe v Gradcu je sestra Frančiška delovala 42 let, do 9. novembra 1927, ko se je pri 65 letih upokojila. Bila je izprašana učiteljica za slepe, kar bi danes ustrezalo temu, da je opravila strokovni izpit.

V zavodu je poučevala slovenske dijake in učence v slovenskem jeziku, poleg tega pa je vodila fantovsko delavnico, dekliško telovadbo, gospodinjstvo in pouk ročnih spretnosti za osnovnošolce. Leta 1913 je postala predstojnica usmiljenk,²³ ki so delovale v zavodu za slepe.

Sestra Frančiška je po razpadu Avstro-Ogrske ostala v Gradcu, kjer je nadaljevala delo s slepimi. Umrla je 3. avgusta 1943. Pokopana je na pokopališču St. Leonhard v Gradcu.

Kdaj se je začela uporabljati slovenska brajeva pisava?

Odilijin zavod za slepe v Gradcu so odprli 10. maja 1881. V njem je bilo 5 učencev. Omenili smo že odnos prvega ravnatelja Zeyringa do slovenščine. V tistem času so v avstrijskih zavodih še vedno poučevali Kleinovo pisavo.²⁴ To je pikčasto reliefna pisava. Z jeklenimi iglicami, razporejenimi v obliki črk, so prebadali papir. Klein²⁵ je nasprotoval uvedbi brajeve pisave, vendar je kljub temu vstopila v graški zavod takoj po odprtju.

Kot domneva mati Matilda Willmann, predstojnica graške sestrške skupnosti,²⁶ v pismu z dne 27. februarja 1955, je bila slovenska brajeva pisava ustvarjena za poučevanje oslepelih slovenskih vojakov leta 1914.²⁷

21 Rimokatoliški duhovnik, pesnik, prevajalec in nabožni pisatelj Marko Glaser (1806–1889). Bil je prijatelj in tesen sodelavec Antona Martina Slomška (1800–1862). Pomagal mu je pri prenosu škofijskega sedeža iz Št. Andraža v Maribor. V Malečniku pri Mariboru je leta 1868 ustanovil šolo.

22 Sveta Otilija (Tilka) (660–720), redovna ustanoviteljica, opatinja, zavetnica Alzacije in slepih, priprošnjica proti očesnim boleznim, goduje 13. decembra.

23 Od 1881 do približno leta 1970 so poučevale večinoma sestre usmiljenke.

24 Pisava za slepe je poimenovana po izumitelju Kleinu.

25 Johann Wilhelm Klein (1765–1848), pionir na področju izobraževanja slepih.

26 Sestra Mechtildis Maria Wittmann (1888–1962), predstojnica graške sestrške skupnosti od 6. januarja 1955 do 7. septembra 1958.

27 Étienne Decaux, *Le braille dans les langues slaves (écriture intégrale)*, Institut d'études slaves de l'université de Paris, Pariz, 1956, str. 47.

Po mnenju Etienne Decaux²⁸ naj bi sestra Frančiška Glaser, takratna vodja osnovne šole v tem zavodu, zaprosila Vinka Beka, naj ji pošlje znake za brajico, ki so jih Hrvati uporabljali za šumnike č, š in ž. Omenja možnost, da je Vinko Bek sam stopil v stik z njo, saj je imel ambicijo, da bi izdelal vseslovansko pisavo za slepe. Sestra Frančiška Glaser naj bi izbrala prvo različico hrvaške brajeve pisave.²⁹ Vendar pa to ne bo držalo.

Obe hrvaški brajevi pisavi, prva (1889) in druga (1890), sta skušali zajeti posebne hrvaške znake, vključno s šumniki. V prvih dveh različicah Bekovega sistema se je za znak d uporabljala kombinacija privzdignjenih pik 1-4-6, medtem ko se v tretji in četrti različici te pike uporabljajo za č. Analiza kaže, da je Glaserjeva navdih za šumnike verjetno črpala iz češke brajeve abecede, kjer se kombinacija 1-4-6 za č uporablja še danes.

Sestra Apolonija (Frančiška) Bezljaj je delovala v graškem zavodu za slepe od 15. septembra 1905 do 15. septembra 1910. Iz šolske kronike graškega zavoda³⁰ je razvidno, da je slepe slovenske učence poučevala v maternem jeziku. Pouk so slovenske sestre usmiljenke izvajale v prostem času. To je v pismu, ki je bilo 20. julija 1919 objavljeno v časopisu *Slovenec*,³¹ potrdila tudi učiteljica Franica Bezljaj.³² V članku je tudi napisala, da so uporabljale slovenske čitanke v brajevi abecedi.

Tako so tudi slovenski slepi začel uporabljati popolnoma enak sistem kot drugod po svetu z nekaj dodatki za posebne slovanske črke, kot so č, š in ž, in to kljub temu da takrat na območju današnje Sloveniji še ni bilo zavoda za slepe niti ne slovenskih knjig za slepe.

To pomeni, da je slovenska brajeva pisava verjetno nastala okoli leta 1900, približno 20 let pred nastankom prve šole za slepe na Slovenskem.

S. Klara Vrhunc išče pomoč pri prepisovanju knjig za slepe

Sestra Klara Vrhunc se je leta 1914 vrnila v Gradec. V Odilijinem zavodu za slepe, ki je bil takrat najsodobnejši tovrsten zavod v Avstriji, je delovala kot vzgojiteljica. V letih 1915 do 1918, ko so v zavod prihajali oslepelci slovenski vojaki, je skupaj z drugimi slovenskimi redovnicami pomagala pri učenju. Dopoldne je poučevala slepe učence v osnovni šoli, popoldne pa je bila zaposlena pri slepih

²⁸ Étienne Decaux (1926–1976), francoski jezikoslovec in slovníčar.

²⁹ Tonković, Franjo, »Bekova adaptacija Brailleovega pisma za hrvatsko-srbski in slovenski jezik,« *Socijalna misao*, VI (1959) 12, str. 465–474.

³⁰ Šolska kronika: Die Odilien-Blinden-Anstalt für Steiermark im Jahre 1909 (Graz: Odilien Blinden Institut, 1909): 34.

³¹ »O slovenski abecedi za slepce po Braillu,« *Slovenec*, 47 (19. julij 1919) št. 165, str. 2–3.

³² Sestra Apolonija (Frančiška) Bezljaj (1875–1973). Po izstopu iz reda usmiljenk je postala učiteljica. Učila je po raznih krajih na Dolenjskem in se leta 1937 upokojila kot ravnateljica/upravnica osnovne šole v Šmihelu pri Žužemberku.

vojakih, ki so se dopoldne učili ščetarske in pletarske obrti. Slepe slovenske invalide je poučevala v brajevi in Kleinovi pisavi ter strojepisje na pisalnih strojih za videče in slepe. V zavodski knjižnici se je poglobila v tiflopedagoško literaturo, med hospitiranjem na državnem zavodu za slepe na Dunaju pa je osebno spoznala takratne vodilne tiflopedagoge.

O prepisovanju knjig v brajico je pod psevdonimom Velemir³³ v Slovenskem narodu³⁴ z dne 1. 8. 1917 pod naslovom *Za naše slepe vojake* napisala, da je slepe fante v graškem zavodu treba podpreti tudi duševno.

Č. s. Klara mi piše: »Prosim, dajte no misliti, kako bi mi pridobili nekaj pisateljic za pisavo s pikami! Ali ni v Gradcu več slovenskih dam? Da bi iz Ljubljane sem hodile, vsekakor ne kaže. Ne morem, pa ne morem priti do pravega. In nekaj iz slovenskega slovstva moramo skovati za svoje trpine. Slovenske dijakinje, ki študirate v Gradcu, in slovenske graške dame, ali ne bi morda hotele prevzeti mali del te ljubo mile naloge na svoje rame? Nemci imajo že sijajno rešeno to zadevo in vedno znova se piše njihovim ljudem na domovih boljših rodbin nove povesti, pesmi itd.

S tem, da bi se pomagalo č. s. Klari, ki ne more pri vsem ogromnem delu in trudu z novinci in dosedanjimi gojenci zmagovati še tega vele koristnega zapisovanja, bi storile veličastno, ljubezni polno delo ter si zagotovile hvaležnost vseh src naših ubogih! Zato č. gospodične, dijakinje, č. ge. soproge graških Slovencev, prosimo, lepo prosimo, zglasite se zategadelj pri č. sestri Klari Vrhunčevi v zavodu. Ona bi vas rade volje priučila v teku tedna tej pisavi in slovenski fantje bi imeli čtivo. Ve bi te naše zapuščene trpine vpeljale v zakladnico slovenskega slovstva! Ali si morete predstavljati njihovo hvaležnost? Napravimo enkrat konec tej duševni in telesni bedi slepih otrok, slepih naših vojakov.«

Na koncu Velemir še doda, da mu je sestra Klara napisala:³⁵ »Od 3. avgusta tega leta naprej bi bila jaz pripravljena na teden trajajočemu tečaju to pisavo za slepe podučevati, če bi se kdo prijavil.«

Z začetkom prve svetovne vojne so se razmere spremenile. Odilijin zavod, ki je bil privatni zavod, ni več poučeval samo otrok, ampak so vanj začeli prihajati tudi oslepelci vojaki na rehabilitacijo in prekvalifikacijo. Prvi oslepelci slovenski vojak, ki je prišel v zavod sredi avgusta 1915, je bil Andrej Flego iz Trsta. Takrat je bilo v zavodu osem slepih učencev in deset vajencev iz Slovenije, ki so se izobraževali v pletarski in ščetarski delavnici.³⁶ V letu 1916 je število oslepelih vojakov naraslo na devet. Do konca vojne leta 1918 jih je bilo že 22. Skrb za to izobraževanje je

33 S. Klara Vrhunc (psevdonimom Velemir), »Za naše slepe vojake,« *Slovenski narod*, Ljubljana, 1. avgusta 1917, str. 3.

34 Prav tam.

35 Prav tam.

36 Vekoslav Mlekuž in Vilma Kralj, *Svetloba izpodriva temo*, Ljubljana: Republiški odbor zveze slepih Slovenije, 1969.

takratni ravnatelj dr. Haringer³⁷ zaupal sestri Klari Vrhunc,³⁸ ki je izdelala prvi rehabilitacijski program za oslepele vojake. Po razpadu Avstro-Ogrske in graške province sester usmiljenk se je veliko sester vrnilo domov in se vključilo v delovanje nacionalnih provinc. To je okrnilo delo v avstrijskih zavodih, kjer so delovale sestre usmiljenke, zato sta lahko iz graškega zavoda za slepe odšli le neizprašani³⁹ sestri Klara Vrhunc in Agneza Topolnik.⁴⁰ To se izkazalo za dobro potezo, saj je bila s. Klara Vrhunc praktik. Zaradi njene genialnosti in zavzetosti bi ji morali slepi in slabovidni postaviti spomenik.

Pred vrnitvijo v domovino je organizirala obsežno akcijo za denarno in materialno pomoč slepim. Dne 22. novembra 1918 se je skupaj s slepimi vojaki vrnila v Slovenijo. To je tudi datum ustanovitve prvega zavoda za slepe na Slovenskem.

Minka Skaberne ustanovi knjižnico za slepe

V času pred in med 1. svetovno vojno je na področju dobrodelnosti veliko vlogo igralo katoliško društvo Dobrodelnost.⁴¹ Njihov namen ni bil samo pomoč ranjencem, vojnim invalidom in družinam vojakov. Zbirali so denar za zavetišča in bolnišnice, sirotišnice in za druge socialno dobrodelne ustanove. V Gradcu so obiskovali slovenske slepe vojake, zbirali zanje darove. Po vrnitvi v Slovenijo so jim pomagali priti do trajne oskrbe in da so dobili dovoljenje za odpiranje trafik in drugo. Tik pred vrnitvijo slepih vojakov so ustanovili prvo društvo za slepe, ki pa ni zaživel.⁴²

V društvu Dobrodelnost je delovala tudi Minka Skaberne,⁴³ učiteljica na meščanskih šolah, ki se je leta 1911 na Dunaju usposobila za pouk slepih.

37 »Za naše slepe vojake,« *Slovenski narod*, 50 (1. avgust 1917) št. 174, str. 3: »Ravnatelj zavoda je spoštovanja vreden mož. On ni samo ravnatelj, ampak tudi pravi oče vsem ubogim našim vojakom, ki jih je usoda zanesla v Gradec, da dobijo zopet tam moralno oporo in moč za življenje.«

38 Tiflopedagoginja (strokovnjakinja za delo s slepimi in slabovidnimi) sestra Klara (Frančiška) Vrhunc (1881–1964), ena prvih slovenskih tiflopedagogov, začetnica dela z brajevo pisavo pri nas in prva učiteljica slepih v prvem slovenskem zavodu za slepe. Leta 1898 je na ljubljanskem učiteljskem opravila izpit za vzgojiteljico otrok v vrtcih in istega leta stopila v red sv. Vincencija Pavelskega v Gradcu. Bila je vzgojiteljica v Osijeku, Volosku pri Opatiji, Ljubljani ter v kočevski sirotišnici (1913–1914).

39 Brez strokovnega izpita.

40 S. Agneza (Neža) Topolnik (1883–1960) učiteljica slepih v Gradcu, Ljubljani in Kočevju.

41 Društvo Dobrodelnost je bilo ustanovljeno leta 1916. Predsednik je bil župnik Anton Mrkun, podpredsednik pa Janez Kalan. Kalan je bil urednik Bogoljuba in borec proti alkoholizmu (NŠAL 217/7).

42 Škof Anton Bonaventura Jeglič je 13. novembra 1922 potrdil pravila Društva za slepce (NŠAL 217/7).

43 Minka Skaberne (1882–1965), učiteljica za pouk na meščanskih šolah. Sodelovala je pri ustanovitvi prvega zavoda za slepe v Ljubljani leta 1918, nadzorovala je pouk slepih na novoustanovljeni šoli v Ljubljani, sodelovala je pri ustanovitvi doma za slepe v Stari Loki. Napisala je deli: Skrb za slepce in Vzgoja slepcev.

Jeseni 1917 se je odpravila v Gradec, da bi se seznanila s podrobnostmi glede organizacije dela s slepimi in prepisovanja knjig v brajico. Tam se je srečala s slovenskimi učiteljicami slepih in njihove ideje ter izkušnje prinesla na območje takratne Slovenije.

Iz knjižice *Skrb za slepe*⁴⁴ je razvidno, da je imela Minka Skaberne 1. marca 1918 v prostorih društva Dobrodelnost predavanje o potrebah slepih. Preden so oblasti dovolile izvedbo tečaja za branje in pisanje brajevega točkopisa, je bila obtožena tajne korespondence⁴⁵ in je bila proti njej sprožena preiskava.

Pod njenim vodstvom je na učiteljišču potekal tečaj za učenje pisave za slepe ter prepisovanje izbranih knjig iz črnega tiska v brajevo pisavo, torej pisavo za slepe. Minka Skaberne je v začetku leta 1918 s 103 prostovoljkami začela prepisovati dela slovenskih avtorjev v brajevo pisavo. Prepisale naj bi 100 knjig. Z avtorji je uredila tudi avtorske pravice.⁴⁶ Prepisovalke so delale prostovoljno, brez plačila. Kljub temu so potrebovale denar za nakup 450 kg posebnega papirja in 1600 listov primernege ovojnega papirja poleg posebnih tablic in šil. Stroški so bili pokriti iz sklada, ustanovljenega za ta namen.

S tečaji za pisanje knjig v brajevi pisavi je postavila temelj slovenski knjižnici za slepe.

Črkarska pravda

Tudi pri uveljavitvi brajice na Slovenskem je prišlo do *črkarske pravde*. Članek Prve knjige slovenskih pisateljev in pesnikov v Braillovem črkopisu za slepe, ki je bil objavljen v *Slovcu*⁴⁷ v začetku julija 1919, je vzpodbudil Franico Bezlaj, da je na to temo napisala pismo. 20. julija 1919 je v *Slovcu* izšel njen članek O slovenski abecedi za slepce po Braillu.

V njem je Bezlajeva zapisala, da je med večletnim poučevanjem slepih slovenskih učencev materinščine v Odilijinem zavodu za slepe v Gradcu uporabljala slovenske čitanke v brajevi pisavi. V teh čitankah so bili slovenski glasovi č, š in ž zapisani z nemškimi znaki za ei, sch in ss. Zapisala je, da temu zapisu ni bila niti ni naklonjena, saj so se njeni slepi učenci, vajeni nemške izgovarjave teh znakov, pri branju pogosto zmedli in obtičali, kar je bilo zanje zelo mučno. Bezlajeva je predlagala uporabo dveh celic za te znake. Pred c, s in z bi bila celica, ki bi nakazovala strešico.

44 Minka, Skaberne, *Skrb za slepce*, Društvo Dobrodelnost, Ljubljana, 1919.

45 Prijavil jo je zadnji kranjski deželni predsednik grof Anton (Tone) Attems (1852–1947), »Prve knjige slovenskih pisateljev in pesnikov v Braillovem črkopisu za slepe,« *Slovenec*, 47 (3. julija 1919), str. 4.

46 V arhivih sem našel tri pisma, ki so naslovljena na Franca Ksaverja Meška, Rada Murnika in Ivana Cankarja. Ohranil se je le Cankarjev odgovor.

47 »O slovenski abecedi za slepce po Braillu,« *Slovenec*, 47 (19. julij 1919): 2–3.

Minka Skaberne⁴⁸ je ta predlog zavrnila, saj vsi narodi po Braillovem sistemu uporabljajo za črke s posebnimi znaki samo eno celico. Preveč celic za eno črko pa upočasnjuje branje.

Nastanek jugoslovanske brajice

V začetku leta 1920 je beograjska izpostava Konfederacije angleških pomožnih bolnic podarila zemunskemu zavodu za slepe tiskarno, papir za tiskanje knjig in angleške tablice za pisanje brajevega tipkopisa ter različen material. Da bi se lahko tiskale knjige za vse jugoslovanske slepe, je bilo treba pisavo za slepe poenotiti. To so storili na sestanku v Ljubljani 27. februarja 1920.⁴⁹ Na tem sestanku⁵⁰ se je Veljko Ramadanović kljub ugledu in politični moči,⁵¹ ki ju je imel, odrekel svoji abecedi.

Citat iz zapisnika z dne 28. februarja 1920:⁵² »Anketa je odločila, da se po vsej Kraljevini rabi odslej enotna abeceda Braillovega črkopisa. Doslej so rabili Srbi 8 originalnih drugih znakov, nego Hrvati. Slovenci pa so imeli za črko č enak znak, katerega so se posluževali Hrvati za označbo mehkega ć (1, 4, 6). Zmagala je struja, ki se je zavzemala za hrvaško abecedo, ozirajoč se na to, da so imeli Hrvati do ankete največ literature v Braillovem točkopisu. Znak za veliko začetnico in raba le te je popolnoma odveč.«⁵³ Na tem sestanku so se odrekli tudi Kleinovi pisavi, ki pa so jo v Sloveniji kljub temu še dolgo poučevali.⁵⁴

Leta 1925 je Josip Kobal izdal prvi slovenski učbenik za učenje brajice⁵⁵ in dodal slovenski brajici nove znake, okrajšave za lj, nj, st, št in šč, s čimer je želel olajšati in pospešiti branje ter pisanje slepih. V njej je za č uporabil izbočene črke na 1, 3, 4, 6. Njegovo delo je bilo odobreno s strani oblasti, vendar samo za slovenščino.⁵⁶

48 »Še nekaj o slovenski abecedi za slepce po Brailu,« *Slovenec*, 47 (29. julij 1919): 1–2.

49 SI AS 1460/23/96.

50 Poleg Ramadanovića, Beka in Minke Skaberne so se sestanka udeležili tudi članica angleškega zastopstva angleških pomožnih bolnic v Beogradu Lady MacFic ter člani slovenskega Kuratorija za slepe.

51 Bil je inšpektor za vse specialne šole Kraljevine Jugoslavije.

52 Zapisnik sestanka z dne 28. 2. 1920, SI AS 1460/23/96.

53 Po besedah nekdanjega učenca zavoda za slepo in slabovidno mladino (danes Center Iris) Silva Maleka so veliko začetnico začeli uporabljati šele po letu 1970 na predlog učiteljice Marije Golob.

54 »Svetloba sonca jim je nepoznana, a luč resnice jim kljub temu toplo greje mlade duše,« *Slovenec*, 73 (25. januarja 1945): 6.

55 Josip Kobal, *Čitanka za slepe: Početnica*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, Društvo bančnih zavodov za Slovenijo, 1924.

56 M. Skaberné, Navodila za pisanje v Braillovem točkopisu za slepe (ciklostil), leto 1938, str. 1.

Tako so se vse tri pisave združile in nastala je jugoslovanska brajeva pisava, ki je združila cirilico in latinico in je vsebovala 37 znakov. Leta 1951 je bila na zahtevo Unesca spremenjena. Unesco je takrat kodificiral brajevo pisavo po vsem svetu. Spremenjena sta bila znaka za č in đ, ki sta dotlej ustrezala znakom za x in y. Za č so se spet začele uporabljati izbočene črke na položajih 1, 6.⁵⁷ Tega leta so svojo brajevo abecedo dobili tudi Makedonci.

Brajev kratkopis in stenografija

Skoraj šest desetletij je minilo od nastanka Glaserjeve slovenske brajice do Muser-Rožančevega kratkopisa, ki pa se je uporabljal največ 20 let. Morda ga še danes kateri od starejših slepih uporablja za lastne zapiske. V Knjižnici slepih in slabovidnih Minke Skaberne je po moji evidenci 21 knjig v več zvezkih.

Kar se tiče prostora, je pisava za slepe zelo potratna. Brajeva celica je velika za blazinico prsta, približno 3 x 8 mm, kar bi lahko primerjali s pisavo velikosti 25. Na eno stran lista A4 gre približno 25 vrstic in približno 40 znakov na vrstico. Zato so izumili oziroma so si pri pisanju pomagali tudi z brajevim kratkopisom. Ta sistem skrajšuje dolge besede in besedne zveze, kar omogoča hitrejše pisanje in branje. Uporablja posebne kratice in simbole, ki nadomeščajo pogoste besede ali fraze, s čimer omogoča učinkovitejše beleženje informacij. Brajev kratkopis je bil zelo uporaben v vsakodnevni komunikaciji in pri pisanju opomb.

Leta 1955 sta učitelja Zavoda za slepo in slabovidno mladino France Rožanec in Ciril Musar izdelala prvi slovenski brajev kratkopis. Kot uporabnega za učenje v zavodu za slepo mladino ga je sprejel strokovni kolegij zavoda. Kratkopis je skrajšal brajevo pisavo za 28 odstotkov,⁵⁸ zato je bil pomemben predvsem za tiste slepe, ki so veliko pisali. Pripravila sta tudi učbenik, ki je izšel v nakladi 100 izvodov. Učenci so ga vadili že od 4. razreda dalje.

Minka Skaberne je bila tako navdušena nad nastankom kratkopisa, da je takoj dala v kratkopis prepisati nekaj mladinskih del. Kot učiteljica se je zavedala, da je njegova perspektiva v mladih. Zavedala se je, da bo brez mladine in knjig pisava propadla. V kratkopis so najprej prepisali delo Frana Milčinskega *Mlada Breda* in druge zgodbe, potem je sledil Murnikov *Matajev Matija* ter znanstvenofantastično delo ruskega *Julesa Verna Aleksandra Romanoviča Beljajeva Glava profesorja Dovella*.⁵⁹

Medtem ko je kratkopis narejen za zmanjševanje porabe prostora in za hitrejše ter lažje branje, je brajeva stenografija namenjena hitremu zapisovanju govora. Ker ne upošteva slovničnih pravil, ni primerna za tiskanje knjig.

57 Standard slovenske brajice obsega 33 strani formata A4 in je bil nazadnje posodobljen leta 2015.

58 Angleži so dobili kratkopis 1871. Njihov kratkopis prihrani do 40 % prostora.

59 Silvo Malek, bivši učenec Zavoda za slepo in slabovidno mladino, je verjetno zadnji bral knjige, pisane v kratkopisu.

Pri tem ne gre za posebno pisavo, ampak so posebne prilagoditve znotraj kratkopisa. To so dvoznaki in kratice, ki so se uporabljale za stenografijo. Obstajajo variante stenografije s šestimi in osmimi pikami.⁶⁰ V 20. letih prejšnjega stoletja so v deželah s kratkopisom imeli poklic slepi stenodaktilograf. Zapiski so se potem prepisali z običajnim pisalnim strojem, kar pa za slepe ni bil problem.

V knjižici Louis Braille in njegov genialni izum,⁶¹ ki je izšla leta 2009, je profesor Franci Kovačič zapisal, da je učenje in tiskanje knjig v kratkopisu nalletelo pri slovenskih slepih na velik odpor. Nekateri so menili, da okrajšave niso ustrezne, in so sami poskušali narediti boljšega. Razlog za nezadovoljstvo pa je bil verjetno tudi v tem, da je učenje, branje ter pisanje v kratkopisu zahtevnejše od pisanja brez okrajšav. Omenjeni odpor in prihod računalnikov je vzrok, da se kratkopis pri nas ni obdržal. Zaradi upora pa se knjig v kratkopis ni več prilagajalo. Brez knjig pa ni pisave.⁶²

Od teme do diplome

Pred prihodom razsvetljenstva je družba slepim in slabovidnim odrekala izobrazbo in samostojno življenje, kar je negativno vplivalo nanje in na družbo. Preboj je prinesla šola, ki jo je leta 1874 ustanovil Valentin Haüy (1745–1822). V njej so slepe usposobili za poklice, predvsem rokodelstvo. S tem so dokazali, da so slepi sposobni intelektualnega in poklicnega usposabljanja, kar je razbilo stoletne predsodke.

V 107 letih, odkar se na območju današnje Slovenije izobražujejo slepi in slabovidni, so se razmere znatno izboljšale. Zavod za slepo in slabovidno mladino⁶³ je ponujal predšolsko, šolsko, poklicno in srednješolsko izobraževanje. Danes imajo slepi in slabovidni tudi doktorate. Brajeva pisava je bila ključni instrument za njihovo vključitev v družbo, saj omogoča neposreden dostop do kompleksnega gradiva in razvija kritično mišljenje.

Tehnologija je še okrepila brajevo pisavo, saj računalniki, multivrstični brajevi zasloni in digitalni formati omogočajo dostop do spleta in novih vsebin. Vendar je dostop do tehnologije drag, kar ustvarja socialno neenakost.

Prihodnost brajeve pisave zahteva vlaganje v dostopno tehnologijo in cenovno dostopne pripomočke. Samo tako bo pot od rokodelskih košar do univerzitetnih diplom dostopna vsem slepim in slabovidnim, ne le privilegiranim.

60 Franjo Tonković, »Bekova adaptacija Brailleovega pisma za hrvatsko-srbski in slovenski jezik«, *Socijalna misao*, VI (1959): 465–474.

61 Franci Kovačič, *Kratkopis za slepe, Louis Braille in njegov genialni izum*, Ljubljana, 2009, str. 36.

62 Nemci so dobili kratkopis leta 1885. Nazadnje so ga posodobili leta 2009.

63 Danes Center Iris.

Viri in literatura

- Arhiv Republike Slovenije SI AS 1460/23/96 in SI AS 232/56
Nadškofijski arhiv LJ 217/7 Društvo Dobrodelnost.
- »Abeceda za slovenske slepce.« Jutro, 2, št. 293 (15. december 1921): 4.
- Bek, Vinko: »Uspomene na II. Skupštino avstrijskih učitelja slijepac«, *Slijepčev prijatelj*, Zagreb: 1891.
- Decaux, Etienne: *Le braille dans les langues slaves (écriture intégrale)*, Paris: Institut d'études slaves de l'université de Paris, Paris: 1956.
- Fajdetić, Andrea: Osnove hrvatske brajice, *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 152, št. 1, 2011.
- Kačič, Marino, in Pungertnik, Sonja (Ur.): *Louis Braille in njegov genialni izum: Izbor besedil ob 200 letnici rojstva Louisa Braillea*, Ljubljana: Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije, 2009.
- Kobal, Josip: *Čitanka za slepe: Početnica*, Učiteljska tiskarna, Ljubljana: Društvo bančnih zavodov za Slovenijo, Ljubljana: 1924.
- Mlekuž, Vekoslav, in Kralj, Vilma: *Svetloba izpodriva temo: zbornik slepih Slovenije*, Ljubljana: Republiški odbor zveze slepih Slovenije, Ljubljana 1969.
- »O slovenski abecedi za slepce po Brailu«, *Slovenec*, 47, št. 165 (19. julij 1919): 2–3.
- »Še nekaj o slovenski abecedi za slepce po Brailu«, *Slovenec*, 47, št. 172, (29. julij 1919): 1–2.
- »Prve knjige slovenskih pisateljev in pesnikov v Braillovem črkopisu za slepe«, *Slovenec*, 47, št. 150 (3. julija 1919): 4.
- Ruški domoljubi: *Gla(s)zerjev rod*, Ruše: Vili Rezman ... et al., Društvo za razvoj Lira, 2015.
- Raskidamo okove tame: Zbornik radova u čast kongresa, Kongres slepih Jugoslavije*, Beograd: Centralni odbor udruženja slepih Jugoslavije, 1952.
- Rožanc-Muserjev kratkopiš v prepisu Tatjane Murn.
- Savić, Ljubomir: *Istorija slepih Srbije: prvi deo*. Beograd: Savez slepih Srbije, 1964.
- Skaberne, Minka: *Skrb za slepce*. Ljubljana: Društvo Dobrodelnost, 1919.
- Stanković-Babić, Gordana, Babić, Rade: »From Louis Braille to the First Serbian Spelling Book for the Blind, *Timok Medical*, vol. 45, 2020, no. 4, str. 162.
- »Stoletnica Braillevega točkopisa.« Jutro, 6, št. 156 (8. julij 1925): 5.
- »Svetloba sonca jim je nepoznana, a luč resnice jim kljub temu toplo greje mlade duše.« *Slovenec*, 73, št. 19 (25. januar 1945): 6.
- Šolska kronika: *Die Odilien-Blinden-Anstalt für Steiermark im Jahre 1909*. Graz: Odilien Blinden Institut, 1909.
- Tonković, Franjo: »Bekova adaptacija Braillovega pisma za hrvatsko-srpski in slovenski jezik,« *Socijalna misao*, 6, (1959): 12.
- Tonković, Franjo: *Vinko Bek i njegov utjecaj na odgoj i obrazovanje slijepih u Jugoslaviji*, Zagreb: Savez slijepih Jugoslavije. Tiflološki muzej: 1960.
- »Za naše slepe vojake.« *Slovenski narod*, 50, št. 174 (1. 8. 1917): 3.
- World Braille Usage*. Washington D. C.: UNESCO, 2013.

Pisna korespondenca med 24. 10. 2024 in 8. 1. 2025:

- s Hemmo Keler iz Odilien-Institut für Menschen mit Sehbehinderung oder Blindheit GmbH Graz (Inštitut Odilien za osebe z okvaro vida ali slepoto v Gradcu)
- s sestro Marianne Blaas iz Barmherzigen Schwestern der Provinz Graz (Sestre usmiljenke graške province)
- s sestro Cveto Jost iz Družbe Hčera krščanske ljubezni sv. Vincencija Pavelskega v Ljubljani.
- telefonski pogovori s Silvom Malekom, nekdanjim učencem Zavoda za slepo in slabovidno mladino (danes Center Iris).

Pogovori s slepimi v okviru Petkove Zoom kavice, ki sem jih vodil v letih od 2020 do 2023. <https://www.youtube.com/playlist?list=PLodqNJhJKOvMQTK4qi-mRB2RZ-cURDgwxxy>, dostop: 9. 9. 2025.

UDK 377:640.43:94(497.1)
1.01 Izvirni znanstveni članek
Prejeto: 30. 3. 2025

Lea-Marija Colarič-Jakše*
Alenka Divjak*

Ustanavljanje slovenskih gostilničarskih šol v Kraljevini SHS/Jugoslaviji skozi optiko strokovnih časopisov Gostilničar (1914–1930), Gostilničarski list (1923–1930) in Gostilničarski vestnik (1931–1941)

Establishment of Slovenian Vocational Schools for Innkeepers in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes/Yugoslavia Through the Lenses of the Professional Newspapers Gostilničar (1914–1930), Gostilničarski list (1923–1930) and Gostilničarski vestnik (1931–1941)

Izvleček

Članek se osredotoča na ustanavljanje slovenskih poklicnih šol za gostilničarje v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev/Jugoslaviji. V Celju, Ljubljani in Mariboru so v letih 1923 in 1924 nastale gostilničarske nadaljevalne šole, ki so spadale med obrtno nadaljevalne šole, tip nižjih poklicnih šol za vajence, ki je obstajal že v obdobju Avstro-Ogrske (gewerbliche Fortbildungsschulen). L. 1932 je bil odprt Gostilničarski dom v Ljubljani, l. 1935 pa še gospodinjstva šola za gostilničarske gospodinjke, prav tako v Ljubljani. Ustanavljanje šol za gostilničarje v omenjenem obdobju so pozorno spremljali strokovni časopisi Gostilničar (1914–1930), Gostilničarski list (1923–1930) in Gostilničarski vestnik (1931–1941), ki so pokrivali predvsem gostinsko, pa tudi turistično področje, seveda s poudarkom na gostilničar-

Abstract

The paper focuses on the establishment of Slovenian vocational schools for innkeepers in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes/Yugoslavia. In Celje, Ljubljana and Maribor, vocational continuance schools for innkeepers were founded in 1923 and 1924 and were part of the so-called vocational continuance schools, lower vocational schools for apprentices, inherited from the previous Austro-Hungarian period (gewerbliche Fortbildungsschulen). The Gostilničarski dom (Innkeepers' Home) was established in 1932 and a home economics school for innkeepers' wives in 1935, both in Ljubljana. The establishment and operation of these schools was closely monitored by professional newspapers, such as Gostilničar (Innkeeper) (1914–1930), Gostilničarski list (Innkeepers' Gazette) (1923–1930) and Gostilničarski vestnik

* Dr. Lea-Marija Colarič-Jakše, izr. prof., Visoka strokovna šola Grm Novo mesto (Center biotehnike in turizma - Grm Novo mesto), e-pošta: lea.colaric-jakse@vsgrm.unm.si.

** Dr. Alenka Divjak, doc., Višja strokovna šola Grm Novo mesto (Center biotehnike in turizma - Grm Novo mesto), e-pošta: alenka.divjak@guest.arnes.si.

ski obrti, in ki imajo v članku osrednjo vlogo. Predstavljajo namreč izčrpen vir podatkov o zgodovini gostilničarskega usposabljanja na Slovenskem v obdobju med obema svetovnima vojnama, članek pa se naslanja tudi na zapise v *Novi dobi*, *Jutru*, *Slovenskem narodu* in *Slovincu* kot na dodatne vire podatkov o ustanavljanju gostilničarskih šol v tem obdobju.

(*Inkeepers' Journal*) (1931–1941), and these thus represent an exhaustive source of information on the training of innkeepers in this particular period. The paper also draws on the notes and articles in *Nova doba*, *Jutro*, *Slovenski narod* and *Slovenec* newspapers as additional sources of information on the establishment of schools for innkeepers.

Ključne besede: Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev/Jugoslavija, obrtno nadaljevalne šole, gostilničarske nadaljevalne šole, strokovni časopisi

Keywords: Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes/Yugoslavia, vocational continuance schools, vocational continuance schools for innkeepers, professional newspapers

Kratek vpogled v usposabljanje za gostilničarsko obrt na Kranjskem v obdobju Avstro-Ogrske

V l. 1912 je Alfonz Mencinger izdal učbenik *Nauk o serviranju*, prevod in priredbo dobro znanega, v nemščini napisanega učbenika *Servierkunde*, ki so ga l. 1905 v soavtorstvu izdali Adolf Hess, vodilni strokovnjak za gostinsko šolstvo na Dunaju, Karl Scheichelbauer in Anton Sirowy. Na ta učbenik je že v l. 1908 opozorilo glasilo *Promet in gostilna* (1908–1909), s podnaslovom List za promet s tujci in pospeševanje obrti, posebno gostilničarstva, ki ga je izdajala Deželna zveza za tujski promet za Kranjsko, in glasilo je že takrat z dovoljenjem avtorjev objavilo nekaj poglavij v slovenščini. Kasneje, l. 1912, je vsebino Mencingerjevega učbenika po delih objavljala *Gostilničarski vestnik* (1911–1913), ki ga je izdajala Zveza gostilničarskih zadrug za Kranjsko in ki je nato še celotno leto 1913 vztrajno opozarjal na pomen tega učbenika za razvoj zlasti gostilničarske obrti. Mencingerjev prevod pa je treba gledati tudi v širšem kontekstu obrtnega šolstva v avstro-ogrski monarhiji, ki je temeljilo na dualnem sistemu šolanja in ki je bilo razširjeno tudi v slovenskih deželah. V tem uvodu se osredotočamo na deželo Kranjsko, pri čemer se pogosto naslanjamo na odlično delo Aleksandre Serše, zlasti na njeno monografijo *Strokovno šolstvo v osrednji Sloveniji do leta 1941*. Zavedamo pa se, da bo treba v prihodnosti raziskati tudi obrtno šolstvo v drugih slovenskih deželah, da bi dobili celosten vpogled v stanje obrtnega in strokovnega šolstva na Slovenskem v obdobju Avstro-Ogrske. Usposabljanje za obrt je v avstro-ogrski dobi potekalo v obliki vajeništva. Vajenci so čez dan opravljali praktično usposabljanje pri mojstrih, v popoldanskih in večernih urah, ob praznikih, nedeljah in tudi ob četrtnih dopoldne pa so obiskovali šolski pouk v obrtno nadaljevalnih šolah, kar z zadovoljstvom omenja *Slovenski učitelj*.¹ Obrtno-nadaljevalne šole so spadale v

¹ *Slovenski učitelj*, 10, 1909, št. 11, str. 256.

nižje poklicno izobraževanje in so se delile na splošne in specialne oz. strokovne šole. Ta druga kategorija obrtno nadaljevalnih šol je bila – vsaj na Kranjskem – zelo redka, v Ljubljani npr. so imeli nadaljevalno šolo za stavbne obrti, v Šentvidu nad Ljubljano pa je bila obrtno nadaljevalna šola za mizarje.

Kranjski gostilničarji, zlasti ljubljanski, so si želeli ustanovitve gostilničarske nadaljevalne šole v Ljubljani, vendar jim v obdobju Avstro-Ogrske to ni uspelo kljub podpori širše gostinsko-turistične srenje. Toda gostinsko-turistična elita na Kranjskem se ni dala. Tudi s podporo ministrstva za javna dela, ki je bilo od l. 1908 naprej odgovorno za obrtno nadaljevalne šole, so na Kranjskem v letih 1909, 1910 in 1911, in sicer v Ljubljani, na Bledu in v Kamniku, organizirali pet odmevnih in odlično obiskanih kuharskih tečajev. Poleg tega so se povezali s slovečo gostinsko šolo na Dunaju, se udeleževali izobraževanja v tujini, zlasti odmevna je bila strokovna ekskurzija na Dunaj l. 1908, ko je kranjska strokovna elita stopila v stik s slovečo dunajsko gostinsko šolo, ki jo je vodil Adolf Hess. *Promet in gostilna* (1908–1909) in *Gostilničarski vestnik* (1911–1913) sta objavljala recepte, katerih cilj je bil med drugim poenotiti pripravo jedi v gostilnah in restavracijah, pri čemer so dajali prednost dunajski kuhinji, pogosto pa je bila tudi poudarjena potreba po lastni šoli za gostilničarje v Ljubljani. Uspešno izvedeni tečaji, stiki z Dunajem, živahna publicistična dejavnost omenjenih strokovnih časopisov skupaj s prevedenim priročnikom *Nauk o strežbi* predstavljajo torej pomemben prispevek h kultiviranju in razvijanju gostinske,² še zlasti pa gostilničarske stroke

- 2 Ta članek se osredotoča na gostilničarske šole, vseeno pa občasno uporabi tudi izraz gostinsko šolstvo ob zavedanju, da je gostinstvo širši pojem kot gostilničarstvo. Kot opozarja izr. prof. dr. Lea-Marija Colarič-Jakše: "**Gostilničarstvo predstavlja ožji pojem znotraj gostinstva.** Naša se zlasti na vodenje in delovanje gostiln – tradicionalnih, pogosto družinsko vodenih obratov, kjer se gostom ponujajo domače jedi in pijača ... Čeprav gostilničarstvo sodi pod okrilje gostinstva, med njima obstaja jasna razlika v obsegu in vsebini. **Medtem ko gostinstvo zajema širok spekter storitev in obratov, je gostilničarstvo specifična oblika znotraj te panoge, ki se osredotoča na tradicionalne gostinske vrednote in domače okolje.** Gostilničarstvo lahko torej razumemo kot pomemben, vendar specializiran segment gostinstva, ki ohranja vez z zgodovino, lokalnostjo in osebno noto pri postrežbi gostov." Ker so bili gostilničarji tako v avstro-ogrski kot tudi medvojni dobi gonilna sila pri ustanavljanju strokovnih šol v slovenskem prostoru, ker so se novo-ustanovljene šole imenovalе gostilničarske nadaljevalne šole, kasneje pa so ustanovili tudi Gostilničarski dom in gospodinjsko šolo za gostilničarske gospodinje, in ker so imeli vsi relevantni časopisi pridevnik gostilničarski v svojih naslovih, je v članku poudarek na gostilničarski stroki, gostilničarskih šolah in gostilničarskih časopisih. [Odebeljeno podčrtavanje skozi celoten članek je delo avtoric.] Za dodatno razlago pojmov gostinski in gostilničarski glej:

Termania. "Gostinstvo." *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, ZRC SAZU, dostopno na: <https://www.termania.net/slovarji/slovar-slovenskega-knjiznega-jezika/2867349/gostinstvo> (pridobljeno 6. 7. 2025).

Online Etymology Dictionary. "Hospitality." *Etymonline.com*, <https://www.etymonline.com/word/hospitality> (dostopano 6. 7. 2025).

Davis, B., & Lockwood, A. (1994). *Food and Beverage Management: An Introduction*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

Medlik, S., & Ingram, H. (2000). *The Business of Hotels*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ2). ZRC SAZU. Dostopno na: <https://fran.si>

na Kranjskem v zadnjih letih avstro-ogrske monarhije. Vse te dejavnosti v resnici dokazujejo, kako resno so prodornejši in bolj razgledani gostilničarji in hotelirji jemali svoje delo.³ Ustanovitve gostilničarske nadaljevalne šole v Ljubljani kranjska gostinsko-turistična elita pred 1. svet. vojno, kot že rečeno, ni dosegla, toda po vojni se je situacija spremenila in s to spremenjeno situacijo se ukvarja osrednji del članka. Osredotoča se na nastajanje slovenskih gostilničarskih šol v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (v nadaljevanju SHS)/Jugoslaviji, in sicer skozi optiko strokovnih časopisov, ki so se osredotočali pretežno na gostilničarsko obrt, kot so bili *Gostilničar* (1914–1930), *Gostilničarski list* (1923–1930) in *Gostilničarski vestnik* (1931–1941), istočasno pa navaja tudi relevantne zapise v *Jutru*, *Slovincu* in *Slovenskem narodu*, ki so tudi spremljali ustanavljanje gostilničarskih nadaljevalnih šol v slovenskem delu Kraljevine SHS/Jugoslavije.⁴

Nastajanje slovenskih šol za gostilničarje v Kraljevini SHS/Jugoslaviji

Zgodovinski okvir – poslovenjenje šolstva v novi državi

Časi takoj po koncu prve svet. vojne, v tako imenovani dobi prevrata, so bili burni. Še pred uradnim razpadom Avstro-Ogrske 28. 10. 1918, ko je monarhija končno priznala vojaški poraz, Čehom, Slovakom in južnoslovanskim narodom pa pravico do popolne samoodločbe, je bil v Ljubljani že 17. 8. 1918 ustanovljen nadstrankarski Narodni svet za slovenske dežele in Istro, ki ga je vodil dr. Anton Korošec, vodja Slovenske ljudske stranke (SLS). Narodni svet je že pred uradnim razpadom monarhije uvedel vrsto ukrepov, ki so poudarili na novo vzpostavljeno slovensko prevlado: ustanovili so narodne straže, vzpostavili pokrajinske odseke Narodnega sveta za Štajersko, Koroško, Primorsko, Istro in Trst,⁵ uvedli slovenšči-

3 S to problematiko se podrobno ukvarja monografija v soavtorstvu Alenke Divjak in Lee-Marije Colarič-Jakše, *Slovenski gospodarski in kulturni prostor pred prvo svetovno vojno: izobraževanje za gostinstvo in turizem na Kranjskem*, ki je v pripravi. Prav tako je v pripravi članek Alenke Divjak Vajeništvo za gostilničarje na Kranjskem skozi optiko strokovnih gostinskih časopisov *Promet in gostilna* (1908–1909), *Gostilničarski vestnik* (1911–1913) in *Gostilničar* (1914–1931). V obeh delih je navedena podrobna bibliografija, ki daje dober vpogled v relevantno primarno in sekundarno literaturo.

4 Članek se v veliki meri naslanja na Digitalno knjižnico Slovenije, ki je omogočila prost dostop do strokovnih in splošnih časopisov, uporabljenih v tem članku, ob tej priložnosti pa je treba opozoriti, da so citirani članki večinoma delo anonimnih piscev, če pa je avtor znan, je seveda naveden na ustreznem mestu. Druga zadeva, na katero je treba opozoriti, pa je dejstvo, da strani člankov pogosto niso vidne ali niso navedene, zato bibliografski zapisi včasih delujejo okrnjeno.

5 Jan Krlin, Narodni svet v Ljubljani leta 1918, problematika oblikovanja novih državnih struktur na ozemlju današnje Slovenije v obdobju od oktobra do decembra 1918 in primerjava s podobnim razvojem v čeških deželah, *Arhivi*, 29, 2006, št. 2, str. 343, str. 349–350, str. 354. Glej še: Zgodovina na dlani (David Petelin, 17. 8. 2022). <https://zgodovinanadlani.si/1918-nastanek-narodnega-sveta-za-slovenijo/> (pridobljeno: 22. 9. 2024).

no kot uradni jezik in s položajev začeli odstranjevati nemške sodnike, uradnike in šolnike, ki so se zato množično izseljevali.⁶

Slovensko šolstvo je v novi dobi zaživelo s polno močjo. Najugodnejša in za slovensko šolstvo prelomnega pomena v obdobju 1918/19 je bila brez dvoma odločitev Narodnega sveta v Ljubljani o poslovenjenju šolstva v slovenskem delu Države Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki se je nadaljevalo z nezmanjšano odločnostjo tudi kasneje v Kraljevini SHS.⁷ 16. novembra 1918 je Narodna vlada v Ljubljani zahtevala od slovenskih staršev, da vpišejo svoje otroke v slovenske razrede, prav tako je postal učni in uradni jezik na srednjih šolah slovenski,⁸ za otroke nemške narodnosti pa so organizirali nemške vzporednice z obveznim učenjem slovenskega jezika. Toda ker se je veliko Nemcev, večinoma odpuščenih sodnikov, uradnikov, policistov, oficirjev, poštnih in davčnih uslužbencev, po izgubi zaposlitve izselilo v Avstrijo, se je število nemških otrok tako zelo zmanjšalo, da nemške paralelke večinoma niso bile več potrebne.⁹ Za slovenske učence in dijake je bila uporaba maternega jezika v šoli brez dvoma veliko olajšanje, priloženost za zaposlitev v šolstvu pa so v novih razmerah dobili mnogi slovenski šolniki, ki v obdobju avstro-ogrske monarhije niso mogli priti do delovnega mesta v domovini, kjer so namesto domačinov zaposlovali tujce, ki so v šoli dosledno uporabljali nemščino.¹⁰

Ob tem je treba poudariti, da je bila v obdobju Avstro-Ogrske ponemčevanju izrazito izpostavljena Spodnja Štajerska, zlasti njena najpomembnejša mesta Maribor, Ptuj in Celje kot najbolj izraziti primeri tako imenovanih nemških otokov, obdanih s slovensko večino na podeželju.¹¹ Na enakopravnost in enakovrednost slovenščine v javnem življenju spodnještajerski Nemci niso hoteli pristati, ker bi enakopravnost slovenščine in nemščine ogrozila njihov privilegirani položaj v deželi. Slovensko-nemški odnosi so zato postajali vedno bolj napeti tudi na tistih področjih, ki naj načeloma ne bi povzročala nacionalnih napetosti, npr. na področju turizma, na kar nas opozarja Vuk Hriberškova v svoji magistrski nalogi.¹²

6 Rok Stergar, *Vojna, lakota, ujetništvo, negotovost in Jugoslavija*. Leto 1918 na prostoru današnje Slovenije, 1918 v *slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*, 54. seminar slovenskega jezika, 2.–13. 7. 2018 (ur. Mojca Smolej), Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik, 2018, str. 86.

7 Mojca Uljan, *Prehod Slovencev iz avstro-ogrske monarhije v Kraljevino SHS*. Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede. Ljubljana 2002, str. 31. Glej še: Jurij Perovšek, "V zaželeni deželi". *Slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/ Jugoslavijo 1918–1941*, Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009, str. 33, str. 224–225.

8 Jure Maček, *Partijska prosvetna politika 1945–55 na primeru šolstva v Mariboru in okolici*, Magistrsko delo, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, 2011, str. 27.

9 Gabrič, Aleš, *Sledi šolskega razvoja na Slovenskem*, Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2009, str. 59.

10 Alenka Divjak, *Slovenski pedagoški tisk v borbi proti potujčevanju naše mladine 1860–1918*, Ljubljana: Inštitut Nove revije, 2017, str. 135, str. 162, str. 166.

11 Janez Cvirn, *Trdnjavski trikotnik, Politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861–1914)*, Maribor: Založba Obzorja, 1997, str. 116.

12 Nina Vuk Hriberšek, *Razvoj turizma na Spodnjem Štajerskem v zadnjih desetletjih pred prvo svetovno vojno s poudarkom na mariborskem in ptujskem območju*, Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2010, str. 43–59.

Slovenci na Spodnjem Štajerskem niso izgubljali časa pri slovenizaciji dežele,¹³ zlasti odločno pa so poslovenjali šolstvo. V Mariboru so bili pri tem početju na začetku relativno strpni, tako da so npr. izrazito nemško usmerjeno realko¹⁴ dokončno poslovenili šele v l. 1925/26.¹⁵ Toda ta razmeroma strpna politika se je spremenila po usodnem 27. januarju 1919, ko je prišlo do tragičnih dogodkov. Tamkajšnji Nemci so namreč izvedeli, da bo mesto obiskala ameriška razmejitvena komisija in so jo hoteli opozoriti nase z organizacijo demonstracij, ki so se končale s smrtnimi žrtvami.¹⁶ Ker so nemški razredi prekinili pouk, da so lahko sodelovali na demonstracijah, so po tem usodnem dnevu odpustili večino nemških učiteljev in profesorjev.¹⁷

Nič manj odločni niso bili v Celju. Sistematično so odstranjevali nemške paralelke tako v osnovnih in meščanskih šolah kot tudi na gimnaziji.¹⁸ Obrtno nadaljevalna šola je postala v marcu 1919 popolnoma slovenska,¹⁹ ukinili so tudi nemški dijaški dom, s čimer so ustavili dotok nemških dijakov v mesto. Podobno je bilo na Ptujju. Vse šole v mestu (osnovna, meščanska, obrtno nadaljevalna šola, gimnazija) so bile pred vojno nemške, slovenščina se je poučevala le na gimnaziji kot obvezni učni predmet za slovenske dijake, za nemške dijake je bila neobvezna. L. 1913/14 se je le 26 Nemcev učilo slovenščino, tj. približno šestina vseh dijakov.²⁰ Čeprav je Narodna vlada v Ljubljani že novembra 1918 objavila odredbo o uporabi slovenskega jezika v šolah, je ostalo nemško šolstvo na Ptujju iz taktičnih razlogov nedotaknjeno vse do aprila 1919, nato pa so ga začeli odločno sloveniti in odpuščati nemške šolnike.²¹ V nasprotju s celjsko in mariborsko gimnazijo, kjer je v zadnjih letih pred vojno v nižjih razredih že prihajalo do določenega popuščanja

- 13 Vladimir Bračič, Razvoj šolstva in drugih izobraževalnih dejavnosti v Mariboru, *Maribor skozi stoletja* (ur. Jože Curk, Bruno Hartman, Jože Koropec), Maribor: Obzorja, str. 595; Glej še: Dar-ko Friš, Gregor Jenuš, Ana Šela, Maribor between the Upheaval and the Treaty of Saint-Germain. Freedom at Last: Maribor Belongs to Yugoslavia! / Maribor med prevratom in senžermen-sko pogodbo: »Zasijalo nam je sonce svobode: Maribor je jugoslovanski!«, *Prispevki za novejšo zgodovino*, 60, 2020, 3, str. 116–117, str. 119; Glej še: Marjetka Jug, *Delovanje celjskega mestnega sveta med leti 1919 in 1921*, Diplomsko delo, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, 2012, str. 15–16.
- 14 Katja Blažič, *Nemščina in slovenščina v Mariboru v prvi polovici 20. stoletja*, Diplomatska naloga, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za germanistiko, 2016, str. 44.
- 15 Bračič 1991, str. 596.
- 16 Friš, Jenuš, Šela 2020, str. 125–126.
- 17 Friš, Jenuš, Šela 2020, str. 133–134, str. 140–141; Glej še: Jure Maček, Oris šolstva v Mariboru in okolici v letih 1918–1941 (An Outline of the Educational System in Maribor and its Surroundings in the Period between 1918 and 1941), *Časopis za zgodovino in narodopisje*, letnik 83 – Nova vrsta 48, 2.–3. zvezek, 2012, str. 28.
- 18 Jug 2012, str. 129–131. Uroš Herman, *Liberalizem na Celjskem med leti 1918 in 1921*, Magistrsko delo, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, 2016, str. 96–97.
- 19 Jug 2012, str. 116.
- 20 Irena Mavrič-Žižek, Slovenizacija nemškega šolstva na Ptujju po koncu prve svetovne vojne (‘‘Slovenisation’’ of the German Education in Ptuj after World War I), *Časopis za zgodovino in narodopisje*, letnik 88 – Nova vrsta 53, 4. zvezek, 2017, str. 27–28.
- 21 Mavrič-Žižek 2017, str. 30–31.

glede uporabe slovenščine, je ptujska gimnazija ostajala nepopustljivo nemška, tako da je nova slovenska oblast celo razmišljala o ukinitvi višjih razredov gimnazije,²² vendar do tega ni prišlo. Tudi na Ptujju so ukiniteli nemški dijaški dom, ki so ga ustanovili pred vojno z namenom povečevanja dotoka nemških dijakov.²³

V zgodovini slovenskega šolstva se stalno in upravičeno poudarja pomen poslovenjenja gimnazij, realk in učiteljišč po razpadu podonavske monarhije, nič manj pomembno pa ni bilo poslovenjenje obrtno nadaljevalnih šol na Spodnjem Štajerskem, kar je brez dvoma pripomoglo k povečanemu vpisu slovenskih otrok na tovrstne šole in s tem izboljšanju njihovega družbenega položaja. V nasprotju s Kranjsko, kjer so bile obrtno nadaljevalne šole slovenske od l. 1907 naprej,²⁴ je na Spodnjem Štajerskem v tovrstnih šolah prevladovala nemščina, ki je mnogim slovenskim vajencem predstavljala veliko oviro na poti do poklicne izobrazbe. Obrtno nadaljevalne šole so imeli v vseh večjih krajih na Spodnjem Štajerskem, v Mariboru, Celju, na Ptujju, v Slovenski Bistrici, Slovenj Gradcu, Brežicah itd.,²⁵ toda te šole so bile nemške. Zavedni štajerski Slovenci so se nad to prakso pritoževali že v Avstro-Ogrski, in sicer že v Taaffejevi dobi,²⁶ seveda brez uspeha, toda po prevratu so se stvari postavile na pravo mesto. Z doslednim poslovenjenjem obrtno nadaljevalnih šol na celotnem slovenskem prostoru, ki je prišel v Kraljevino SHS/Jugoslavijo, so omogočili dostop do poklicne izobrazbe večjemu številu slovenske šolajoče se populacije in tega dejstva ni mogoče dovolj poudariti.

Organizacijske spremembe na področju slovenskega šolstva v novi državi

Takoj po razpadu Avstro-Ogrske je slovenska vlada v Ljubljani ustanovila poverjenišтво za uk in bogočastje kot tedanjo najvišjo šolsko oblast pod vodstvom dr. Karla Verstovška,²⁷ ki si je odločno prizadeval za slovenizacijo šolstva. Names-to prejšnjega Deželnega šolskega sveta za Kranjsko so ustanovili Višji šolski svet,

22 Peter Pravdič, *Mestna občina ptujska 1918-1923*, Diplomatska naloga, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, 2011, str. 85, str. 86-87.

23 Tomaž Mesarič, *Mesto na pragu novega časa; Ptuj v zadnjih letih cesarja Franca Jožefa*, Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, 2017, str. 47.

24 Aleksandra Serše, *Strokovno šolstvo v osrednji Sloveniji do leta 1941*, Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1995a, str. 37.

25 *Specialni krajevni repertorij avstrijskih dežel, izdelan na podlagi podatkov ljudskega štetja z dne 31. decembra 1910*, izdala c. kr. statistična komisija, IV. Štajersko, Dunaj, 1918, založila c. kr. dvor-na in državna tiskarna.

26 Filip Čuček, Jezikovne "težave" na Spodnjem Štajerskem v Taaffejevi dobi, *Prispevki za novejšo zgodovino*, 48, 2008, št. 2, str. 20; Glej še: Marija Počivavšek, *En gros & en detail. Trgovina v Sloveniji do druge svetovne vojne: trendi, strukture, prakse*, Celje: Zgodovinsko društvo Celje, 2012, str. 73.

27 Edvard Protner, Vzpostavitev slovenskega šolskega sistema leta 1919, *Studia Historica Slovenica*, 20, 2020, št. 2, str. 403-404, str. 405.

strokovni organ, ki je upravljal osnovne in srednje šole od 1. 1. 1919 do 20. 2. 1924. Ukinitve Višjega šolskega sveta, v katerem je imelo učiteljstvo pomembno moč in kjer je prevladovala strokovna avtonomija,²⁸ učiteljstvo ni dobro sprejelo.²⁹ Po ukinitvi je njegove posle prevzelo Ministrstvo za prosveto v Beogradu. L. 1921 je imela Pokrajinska uprava za Slovenijo 7 oddelkov, med katerimi je bil tudi oddelk za prosveto in vere, l. 1922 pa je bil slovenski narodni prostor v Kraljevini SHS razdeljen na mariborsko in ljubljansko oblast pod vodstvom velikih županov. Oddelka sta imela odseka za osnovne in srednje šole, vsak odsek je vodil oblastni inšpektor.³⁰ Po nastanku Dravske banovine l. 1929 je vodila slovensko šolstvo v kraljevini banska uprava v Ljubljani s prosvetnim oddelkom, ki je imel odsek za "osnovno šolstvo in odsek za srednje, učiteljsko in strokovno šolstvo ter narodno prosvetevanje",³¹ vrhovno oblast pa je imelo Ministrstvo za prosveto v Beogradu.

Čeprav so Narodni svet za Slovenijo, slovenska vlada v Državi SHS in kasneje slovenska šolska oblast v Kraljevini SHS dosledno poudarjali, da Avstro-Ogrske ni več, so mnogi predpisi in zakoni iz obdobja podonavske monarhije še vedno prevladovali vse do začetka tridesetih let dvajsetega stoletja.³² Tako so v novi državi glede osnovne šole še vedno veljali stari avstro-ogrski šolski predpisi vse do l. 1929,³³ ko je bil sprejet zakon o narodnih šolah. Zakon o učiteljskih je bil sprejet istega leta, zakon o meščanskih šolah, ki je meščanske šole iz osnovnih šol spremenil v nižje srednje in s tem povečal njihov vpliv in ugled, l. 1931.³⁴ Prav tako so različni zakoni o obrtnem in kmetijskem šolstvu nastali šele v zgodnjih tridesetih letih prejšnjega stoletja: zakon o tehniških srednjih šolah, zakon o moških obrtnih šolah, zakon o ženskih strokovnih učiteljskih, ki so si vsi po vrsti prizadevali za poenotenje strokovnega šolstva na ravni države, pri čemer je pomembno vlogo igral liberalni slovenski politik Albert Kramer, ki je bil v skladu z mentaliteto svoje Jugoslovanske demokratske stranke naklonjen centralizaciji in unitarizmu.³⁵

28 Protner 2020, str. 406.

29 Milica Bergant, *Poizkusi reforme šolstva*, Ljubljana: DZS, 1958, str. 33–34, 42.

30 Bergant 1958, str. 42–43.

31 Ivan Andoljšek, *Naš začetni bralni pouk (in učbeniki zanj 1918–1945)*, III, Maribor: DDU Univerzum, 1978, str. 9–10.

32 Stergar 2018, str. 79.

33 Stanko Okoliš, *Zgodovina šolstva na Slovenskem*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2008, str. 93–94.

34 Nekaj sekundarne literature, ki obravnava posamezne vrste šol v novi državi: Katja Žarn, *Reforma osnovnega šolstva leta 1929 v Kraljevini Jugoslaviji*: diplomsko delo [na spletu], Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za pedagogiko in andragogiko, Oddelek za zgodovino, 2012; Aleksandra Serše, *Strokovno šolstvo v osrednji Sloveniji do leta 1941*, Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1995a; Narte Velikonja, *Razvoj šolske uprave, Slovenci v desetletju 1918–1928: Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine* (ur. Josip Mal), Ljubljana: Leonova družba, 1928, str. 691–744; Mojca Šemnički, *Meščanska šola na Slovenskem v času kraljevine SHS/Jugoslavije s poudarkom na Meščanski šoli Ptuj*, Diplomsko delo, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino in pedagogiko, 2013.

35 Jurij Perovšek, *Extra Jugoslaviam non est vita*, *Studia Historica Slovenica*, 13, 2013, št. 2–3, str. 392–393.

Strokovne šole so bile podrejene vladnim oddelkom za kmetijstvo, obrt, industrijo, trgovino in socialo. Zlasti je v novi državi naraslo število obrtno nadaljevalnih šol, ki so se izoblikovale že v obdobju Avstro-Ogrske, zlasti po l. 1883, ko je bil sprejet prvi zakon o obrtno nadaljevalnih šolah za vso Avstrijo,³⁶ medtem ko je bil v novi državi obrtni zakon, ki je v členih od 295–306 urejal šolanje vajencev na obrtno nadaljevalnih šolah, sprejet l. 1932.³⁷ Prav tako kot takrat so imele tudi v novi državi tovrstne šole, ki so se delile tako kot v Avstro-Ogrski na obče strokovne obrtno nadaljevalne in specialne strokovne obrtno nadaljevalne šole, pripravljalni razred in dva letnika. Pouk je v zadnjih letih pred drugo vojno potekal devet mesecev po deset ur tedensko, prej pa je število tedenskih ur nihalo. Za financiranje obrtno in trgovsko nadaljevalnih šol so bili odgovorni zbornica za trgovino, obrt in industrijo, mojstri, obrtniška združenja, zavodi, hranilnice, posojilnice, industrijska podjetja, občine, ministrstvo za trgovino in industrijo, banovinska uprava, vseeno pa je bilo financiranje nezadostno in mnoge šole so zlasti po l. 1930 životarile, veliko pa se jih je preoblikovalo v strokovne tečaje.³⁸

Nastajanje slovenskih gostilničarskih šol skozi optiko strokovnih časopisov v Kraljevini SHS/Jugoslaviji

Za nas je zelo pomembno, da med specialnimi obrtno nadaljevalnimi šolami najdemo poleg šol za mehanike, zidarje, mizarje, grafike, čipkarice-klekljarice, krojače, šivilje, čevljarje, prodajalce končno tudi nadaljevalne šole za gostilničarski poklic, ki so jih financirale pretežno gostilničarske zadruge, kar je razvidno iz strokovnih časopisov tistega časa. Gostilničarske nadaljevalne šole predstavljajo novost in pomembno pridobitev v slovenskem strokovnem šolstvu, ki ni v obdobju Avstro-Ogrske, kot nas je poučil *Gostilničarski vestnik*,³⁹ na Slovenskem premoglo niti ene gostilničarske nadaljevalne šole, na pomanjkanje strokovnega gostilničarskega šolstva na Slovenskem v tem času pa je opozarjal že Mencinger v predgovoru k svojemu *Nauku o serviranju*.⁴⁰

Kranjska gostilničarska stroka je že pred vojno na gostilničarskih shodih in v strokovnih glasilih vztrajno opozarjala na potrebo po gostilničarski nada-

36 Aleksandra Serše, Obrtnonadaljevalne šole na Kranjskem v obdobju od 1872 do 1918, *Šolska kronika : zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, 28, 1995b, št. 4, str. 64–65.

37 Aleksandra Serše, Obrtnonadaljevalno šolstvo po letu 1918, *Šolska kronika : zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, 29, 1996, št. 5, str. 103.

38 Serše 1995a, str. 88–89; Glej še: Gašper Šmid, *Dravska banovina v drugi polovici tridesetih let in vpliv Slovencev v Kraljevini Jugoslaviji (1935–1941)*, Doktorska disertacija, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, 2018, str. 162.

39 Dokaz vsposobljenosti, *Gostilničarski vestnik*, 2, 1911, št. 13.

40 Adolf Fr. Heß, Karl Scheichelbauer, Anton Sirowy, Alfonz Mencinger (priređitelj), *Nauk o serviranju. Pomožna knjiga za praktični in teoretični pouk na nadaljevalnih šolah za vajece gostilničarske in hotelirske obrti in za samouke*, Ljubljana: Gostilničarski vestnik, str. 1.

ljevalni šoli, ki je bila l. 1914 tik pred ustanovitvijo, vendar je vojna prekrizala tovrstne načrte. Vseeno je *Gostilničar* tudi v vojnem obdobju spodbujal priprave na ustanovitev šole, kar je opazno v mnogih njegovih člankih, ki so izšli v obdobju 1914–1918.⁴¹ Po vojni se je del nadaljevalo na pobudo ljubljanske gostilničarske zadruge. Dosegli so, da je del sredstev iz davčnih virov, ki jih je prispevalo gostilničarstvo, šel v poseben fond, iz katerega naj bi se ustanavljale gostilničarske šole v Ljubljani, Mariboru, Celju in Ptuj. Prva in najbolj energična je bila na tem področju Ljubljana, ki je že l. 1920 začela zbirati denar za šolo, l. 1922 pa so se akciji pridružili še Maribor, Celje in Ptuj:

Občinski svet ljubljanski je v seji dne 12. oktobra 1920 sklenil pobiranje davščine na prenočišča. Navzoči načelnik ljubljanske gostilničarske zadruge, občinski svetnik g. Kavčič se je takoj oglasil k besedi in podal imenom gostilničarstva izjavo, da to ne bo ugovarjalo uvedbi nove davščine, **ako se bo oddajalo od skupnih dohodkov 10 % fondu za ustanovitev gostilničarske šole v Ljubljani**, na katerega zbiranju deluje ta zadruga že od leta 1908. Ta predlog je bil sprejet in od Pokrajinske uprave odobren. **Ko je kasneje občinski svet ljubljanski leta 1921 zvišal to davščino na 20 % in kasneje celo na 30 %**, je Zadruga istotako zahtevala povišek tangent na 22 % in pokrajinsko namestništvo je to potrdilo.

Ko so prišle občine Maribor, Celje in Ptuj tudi na idejo pobiranja davščine na prenočišča, se je podala deputacija načelstva Zadruge takoj k pokrajinskemu namestniku in prosila, da potrdi dotične občinske sklepe proti temu, **da bodo tudi te občine prispevale 22 % k fondu za ustanovitev gostilničarske šole**. Za stvar se je zavzemal tudi zastopnik Zveze za tujski promet g. dr. Valentin Krisper ter ponovno osebno interveniral na pristojnih mestih. **Pokrajinska vlada je tem prošnjam ugodila in za Ljubljano z naredbo z dne 21. marca 1922, št. 81, za Maribor dne 16. marca 1922, št. 76, za Celje dne 4. avgusta 1922, št. 259, in za Ptuj dne 13. julija 1922, št. 238, dovolila pobiranje davka na obrtoma oddajana prenočišča proti temu, da se od skupnih vsot daje 22 % fondu za gostilničarsko šolo.**⁴²

41 Zadrugne objave, Gostilničarska zadruga v Ljubljani, – Gostilničarski vajenci in obrtna nadaljevalna šola, *Gostilničar*, 1, 1914, 7; Zadrugne objave, Izredni občni zbor gostilničarske zadruge v Ljubljani, *Gostilničar*, 1, 1914, 12; Zadrugne objave, Izredni občni zbor gostilničarjev, kavarnarjev itd. v Ljubljani, *Gostilničar*, 1, 1914, 13; Obrtno nadaljevalno šolstvo s posebnim ozirom na gostilničarstvo, *Gostilničar*, 2, 1915, 1; Zadrugne objave, Redni občni zbor pomočniškega zbora gostilničarske zadruge ljubljanske, *Gostilničar*, 2, 1915, 6; Obrt, *Gostilničar*, 5, 1918, 10–11; Skrb za naraščaj! *Gostilničar*, 5, 1918, 16–17.

42 Gostilničarska šola, *Gostilničar*, 10, 1923, št. 11–12. Vsa odebeljeno podčrtana mesta v citiranih odlomkih sta označili soavtorici tega članka.

V povojnem obdobju je prišlo tudi do sprememb na področju strokovne periodike. *Gostilničarju*, ki je pokrival vse tiste predele Kranjske, ki so po vojni pristali v kraljevini SHS, se je pridružil *Gostilničarski list* (1923–1930), ki je pokrival slovensko Štajersko, Mežiško dolino skupaj s Prekmurjem in je izhajal najprej v Celju, nato pa v Mariboru. Leta 1931 sta se oba časopisa združila v *Gostilničarski vestnik*, ki je izhajal do l. 1941. Oba časopisa sta poročala tudi o ustanovitvi gostilničarskih nadaljevalnih šol, pri čemer je občasno prihajalo tudi do polemičnih zaostritev na relaciji Kranjska–Štajerska. Čeprav slovenski prostor v Kraljevini SHS/Jugoslaviji ni več poznal tradicionalne delitve na (kronske) dežele, je spomin nanje vendarle ostal živ do danes.

Prva gostilničarska nadaljevalna šola je bila – presenetljivo – ustanovljena v Celju, in sicer 8. 11. 1923, kar je bil za mesto Celje dogodek osrednjega pomena. Ni šlo brez zapletov: Ljubljana in Celje sta se ob tej priložnosti obtoževala sabotaž. Že pred nastankom šole so v Celju Ljubljano obtoževali zavlačevanja, in sicer v kar dveh zaporednih številkah *Gostilničarskega lista* na začetku l. 1923, najprej v februarju:

Veliko važnost zasluži pa predvsem zadeva ustanovitve gostilničarske šole na Štajerskem, **kateri se posebno upira Ljubljanska zveza**. Akcija je v teku in upamo, da bo naša zveza kljub raznim zaprekam dosegla tudi tukaj svoj uspeh,⁴³

in kasneje, takoj naslednji mesec se očitek o zavlačevanju ponovi:

Tov. predsednik poroča o dosedanjih korakih, ki jih je podvzela „Zveza“ radi ustanovitve gostilničarske šole ali vsaj učnega tečaja za gostilničarski naraščaj na Štajerskem, katera akcija pa je trčila na nepričakovano oviro iz razlogov, **ker nasprotuje tej akciji Ljubljanska zveza gostilničarskih zadrug in celo tudi pokrajinska uprava sama**. Pa tudi mariborske gostilničarske organizacije, katerim bi prišla ta šola predvsem v korist, ne kažejo prav nobenega zanimanja za to. Sklene se končno začasno o tem predmetu ničesar ukreniti, vprašanja pa nika-
kor ne pustiti iz evidence.⁴⁴

Istega leta, tj. 1923, je bilo izrecno poudarjeno, da je za ustanavljanje in podpiranje obrtnih strokovnih šol pristojna Zveza gostilničarskih zadrug za bivšo Štajersko, Prekmurje in Mežiško dolino.⁴⁵ Zapisnik ankete gostilničarjev za slov. Štajersko, Prekmurje in Mežiško dolino dne 25. septembra 1923 prav tako potr-

43 Ob koncu prvega leta obstoja naše Zveze, *Gostilničarski list*, 1, 1923, št. 1, str. 3.

44 II. redni občni zbor „Gostilničarske zveze za Slov. Štajersko, Prekmurje in Mežiško dolino“, *Gostilničarski list*, 1, 1923, št. 2, str. 2.

45 Namen Zveze, § 2, *Gostilničarski list*, 1, 1923, št. 3, str. 1–2.

juje, da si je celjski gostilničarsko-hotelirski sloj resno prizadeval za šolo, saj je šolskim zadevam namenil kar dve točki na dnevnem redu:

III. V zadevi šole poroča načelnik [J. Božič], da se bo v kratkem ustanovila gostilničarska šola, s katero se bode dala možnost izobrazbe natakarskim vajencem kakor tudi gostilničarskim sinovom in hčeram proti primernemu plačilu. Pri tej točki se razvije živahna debata, v katero so posegli delegatje gg. Emeršič, Konig, Majdič, Martinovič in drugi, nakar se poročilo odobri.

IV. V zadevi učnih izpitov poroča delegat Bernardi potrebo učne dobe kakor tudi strogih predpisov pri izpitih, omenja slučaj učenca, ki se je tri leta učil in pri izpitu niti ni znal pokriti in pripraviti obeda za dve osebi. Šola bo v tem oziru tudi veliko pripomogla. Delegati se pridružijo poročilu govornika in ga odobre.⁴⁶

Šola v Celju je v resnici začela delovati l. 1923; in to je bila prva šola za gostilničarje v Sloveniji. Ravnateljstvo je prevzel Beno Serajnik, istočasno ravnatelj meščanske šole v Celju:

Gostilničarska šola. V Celju se je otvorila dne 8. novembra t. l. gostilničarska šola za vajence gostilničarske obrti. Pri otvoritvi so bili navzoči sledeči gospodje: župan dr. Juro Hrašovec, načelnik Zveze gostilničarskih zadrug Josip Božič, podnačelnik Zveze in načelnik gostilničarske Zadruge mesta Celja hotelir Drago Bernardi, hotelir Martinovič Milan, Radej Ivan, Robek Anton, urednik »Nove Dobe« Edvard Šimnic in tajnik Zveze Anton Štern ... Za g. Božičem povzame besedo g. Serajnik Beno, ravnatelj meščanske in vodja gostilničarske šole ter poudarja zgodovinski pomen današnjega dne, na katerega smo čakali leta in leta ... Učiteljem so imenovani: g. Serajnik Beno kot učitelj v teoretičnem oziru, g. Božič o kletarstvu in g. Martinovič o serviranju. Z rednim poukom se je pričelo v torek, dne 6. novembra.⁴⁷

Celje je bilo razumljivo navdušeno, o ustanovitvi šole so razen *Gostilničarskega lista* poročali tudi celjska *Nova doba*,⁴⁸ *Jutro*, *Slovenski narod*⁴⁹ itd. *Jutro*, npr., je poročalo:

Otvoritev hotelirske šole v Celju. V četrtek dne 8. t. m. je bila slovesno otvorjena gostilničarska šola v poslopju meščanske šole v Celju. Otvoritvi jo prisostvoval župan dr. Hrašovec, predsednik gostilničarske

46 Zapisnik ankete gostilničarjev za Slov. Štajersko, Prekmurje in Mežiško dolino dne 25. septembra 1923 ob 11. uri, *Gostilničarski list*, 1, 1923, št. 9, str. 2–3.

47 Gostilničarska šola, *Gostilničarski list*, 1, 1923, št. 10, str. 3.

48 10. nov. 1923, letn. 5, št. 128.

49 11. 11. 1923, letn. 56, št. 258, str. 5.

zveze Božič, gostilničarske zadruge v Celju Bernardi in ravnatelj Serajnik, ki so pozdravili postanek šole ter poudarjali, da je prva te vrste v Sloveniji, želeč, da bi se razvijala ter vzgojila vzorne voditeljke hotelirske, kavarniške in gostilničarske obrti.

Istočasno pa je *Jutro* opozorilo tudi na skorajšnjo ustanovitev sorodne šole v Mariboru:

Mariborski drobiž. Zadruga gostilničarjev in kavarnarjev otvori v Mariboru v kratkem pod vodstvom g. učitelja Škofa nadaljevalno šolo za svoje učence v gostilničarski obrti.⁵⁰

Manj navdušeni so bili nad ustanovitvijo šole v Ljubljani, kjer so Celjanom očitali marsikaj. Najprej neučakanost in samovoljnost:

Organizacija v Celju pa je bila nestrpna in **je hotela naše previdno in smotreno delovanje v tem pogledu prehiteti ter je kar na svojo pest ter celo brez vsake oblastvene odobritve vajeniško šolo že ustanovila.** V dogovorjenem skupnem programu pa je, da bo tudi ta šola po možnosti vzdrževana iz dohodkov skupnega fonda Osrednje Zveze,⁵¹

nato pa še nizko raven pouka, domnevno slabo usposobljenost učiteljev, v nič pa so dali tudi hotelirja M. Marjanoviča, ki je poučeval serviranje, in predsednika Zveze gostilničarskih zadrug za slov. Štajersko, Prekmurje, in Mežiško dolino J. Božiča, ki je bil odgovoren za pouk kletarstva. *Gostilničar* omenjenih dveh gospodov ni omenil po imenu in priimku, toda poučeni so brez dvoma vedeli, za koga gre:

Servirno znanost uči restavrater, ki bo težko poleg svojega obširnega posla še mogel žrtvovati cele popoldneve šolstvu, kletarstvo naj uči gostilničar, ki se sam bori doma s plesnimi sodi ... Smo res v demokratični državi, a tako daleč pa vendar ne gre, da bi na primer kletarstvo učil navadni kletarski uslužbenec, mi hočemo v to imeti strokovnjake, diplomirane vsaj na kakem kletarskem kurzu, ne pa vaških samoukov.⁵²

Ob tej priložnosti je treba poudariti, da je Božič, kot nas pouči nekrolog, napisan njemu v spomin l. 1925, končal vinarsko-sadjarško šolo v Mariboru in da se

⁵⁰ Domače vesti, *Jutro*, 4, 1923, št. 266.

⁵¹ Poročilo o delovanju Zveze v času od lanskega do letošnjega občnega zbora, *Gostilničar*, 11, 1924, št. 9.

⁵² Gostilničarska šola, *Gostilničar*, 10, 1923, št. 11–12.

je med drugim ukvarjal tudi z vinsko trgovino, na osnovi česar je mogoče sklepati, da je moral nekaj vedeti tudi o kletarstvu in si je v svojem poslu težko privoščil plesen v sodih, poleg tega pa je bil ustanovitelj in zelo uspešen predsednik Zveze gostilničarskih zadrug za Slov. Štajersko, Prekmurje in Mežiško dolino,⁵³ kar zanesljivo ne bi postal, če bi bil malomaren pri svojem delu. Ljubljanski kolegi pač niso primerno sprejeli dejstva, da jih je pri ustanovitvi šole prehitelo Celje, ki je imelo še pred dobrimi petimi leti skoraj v celoti nemško šolstvo. Po drugi strani pa je razumljivo razočaranje ljubljanskih gostilničarjev, ki so si že v avstro-ogrski dobi prizadevali za gostilničarsko nadaljevalno šolo, sedaj pa so morali prvenstvo prepustiti kolegom na Spodnjem Štajerskem. Tudi ni mogoče spregledati čudne ignorance, ko je šlo za poročanje o nastajanju gostilničarskih nadaljevalnih šol, ki sta si ga privoščila tako osrednjeslovenski *Gostilničar* kot tudi vzhodnoslovenski *Gostilničarski list*. Ljubljana je opozorila na celjsko šolo izključno z namenom, da jo da čim bolj v nič, ustanovitve mariborske šole pa ni niti omenila, toda po drugi strani tudi *Gostilničarski list* ni niti z besedico omenil ustanovitve ljubljanske šole.

Ljubljana je dočkala svojo gostilničarsko nadaljevalno šolo, katere vodja je postal znani turistični delavec in učitelj Fr. Gärtner - Gorazd, v začetku l. 1924,⁵⁴ kar je bilo – razumljivo – zabeleženo v mnogih slovenskih časopisih, poleg *Gostilničarja* tudi v *Jutru*, *Slovenskem narodu* in *Slovincu*. *Gostilničar* o dogodku poroča dokaj na kratko, ker se je z ustanovitvijo šole ves čas sistematično ukvarjal, zato verjetno ni hotel ponavljati že večkrat izrečenih dejstev:

Poleg glavne odboroze se je imela Zveza tudi 4 seje šolskega kuratorija v zadevi ustanovitve gostilničarske strokovne šole v Ljubljani, Celju in Mariboru. Več kot desetletni trud za to važno inštitucijo gostilničarske obrti; je končno venčan z ustanovitvijo te šole, ki je bila z odlokom ministrstva trgovine in industrije dne 11. septembra 1923 št. 6334 oblastveno dovoljena, ter se je v Ljubljani s slavnostno sejo dne 7. januarja t. l. otvorila,⁵⁵

medtem ko je *Jutro* o ustanovitvi šole v Ljubljani poročalo precej bolj podrobno, tudi z ozirom na zgodovino nastajanja šole, o kateri je bila laična slovenska javnost, če ni prebirala *Gostilničarja* in predvojnega *Gostilničarskega vestnika*, verjetno slabše poučena:

53 †Joško Božič, *Gostilničarski list*, 3, 1925, št. 2.

54 Glej še: Tatjana Hojan, *Gostilničarska zadruga (združenje) na Vrhniki, Vrhnški razgledi*, 18, 2017, str. 45; Aleksandra Serše, *Vrhnška šola skozi čas. Del 5, obrtno nadaljevalna in gospodinjstva šola od prvih začetkov do konca druge svetovne vojne, Vrhnški razgledi*, 16, 2015, str. 104–105.

55 Poročilo o delovanju Zveze v času od lanskega do letošnjega občnega zbora, *Gostilničar*, 11, 1924, št. 9.

Slavnostna otvoritev obrtne nadaljevalne šole za gostilniško in kavarniško obrt v Sloveniji. V ponedeljek opoldne se je v Ljubljani slavnostno otvorila strokovna nadaljevalna šola za gostilniške in kavarniške vajence. V dvorani restavracije »Zvezda« so se zbrali zastopniki držav in avtonomnih oblasti trgov in obrtnih organizacij, šol, zadrug, hotelov, restavracij, kavarn in tudi večjo število vajencev. Šola, ki se bo vršila v združenih prostorih na Gosposvetski cesti št. 16, je otvoril agilen predsednik Osrednje zveze gostilničarjev, zadrug na Slovenskem, obč. svetovalec g. Fr. Kavčič.

Od leta 1909., ko se je vršila v Ljubljani ustanovitev Zveze ter so se priredili gostilničarski in kuharski tečaji, se je pripravljala ustanovitev te nadaljevalnice za gostilničarske in kavarniške vajence. V to svrho so se zbirala sredstva iz vpisnin in oprostnin vajencev, prispevki na sestankih in zborovanjih ter so se zagotovile podpore javnih faktorjev. Šola bi se bila začela že leta 1914., a izbruhnila je vojna. Po prevratu je ljubljanski občinski svet l. 1920. sklenil pobirati davščino na prenočišča in se je od te davščine nalagalo do 22 odst. za fond gostilničarske šole.

Enaka davščina se je uvedla v Mariboru, Celju in v Ptujju ter se tudi ondi nalaga po 22 odst. vseh teh dohodkov v enako svrho. Kot prva oblastna dovoljena gostilničarska kavarniška obrtna šola v Sloveniji se je otvorila sedaj ljubljanska šola za 40 vajencev. Šolski odbor tvorijo gg. Fr. Kavčič kot predsednik, Krapeš, Fiala, Daks, Stritar, Zalaznik, Dolničar Mat. in Al. Tonejc ter zastopniki Zveze za tujski promet, Trgov. in obrt. zbornice, ministrstva trgovine in obrti, oddelek v Ljubljani, Trgovske akademije, Drž. obrtne šole i. dr. Dvorni svetnik dr. R. Marn je naglašal nujno korist nove šole za moderni razvoj obrti in prometa tujcev ter omenjal zasluge šolskega odbora vobče, predsednika Kavčiča pa še posebej. Nadalje so pozdravili ustanovitev šole še gg. doktor Pless v imenu Trgov. in obrt. zbornice, Franchetti za Zvezo obrtnih zadrug, ravnatelj dr. Böhm v imenu Trgov. akademije, viš. nadzornik Gombač, mestni učitelj Gorazd, kavarnar Pogačnik in marker Straus v imenu organizacije pomočnikov. Vel. župan dr. Šporn je poslal pismen pozdrav. Zvečer se je vršila v restavraciji »Zvezda« slavnostna večerja.⁵⁶

V zelo podobnem tonu in v skoraj identični dikciji je o ustanovitvi gostilničarske nadaljevalne šole v Ljubljani poročal tudi *Slovenec*:

Ljubljanske novice. Lj. strokovna nadaljevalna šola gostilniško in kavarniške obrti se je slovesno otvorila včeraj dopoldne v prostorih restavracije »Zvezda«. Otvoritvi so prisostvovali zastopniki raznih

⁵⁶ Domače vesti, Slavnostna otvoritev obrtne nadaljevalne šole za gostilniško in kavarniško obrt v Sloveniji, *Jutro*, 5, 1924, št. 7.

državnih oblasti in organizacij kakor dvorni svetnik dr. Marn, vladni svetnik Lubec, za oddelek ministrstva za trgovino in obrt mag. nadsvetnik Fr. Govekar, dr. Spinčič za finančno delegacijo, tajnik Trg. in obrtne zbornice dr. Pless, predsednik Zveze obrtnih zadrug Franchetti, ravn. trgovske akademije Böhm, višji kletarski nadzornik Gombač, predsednik zadruge gostilničarjev, krčmarjev itd. Kavčič in večina ljubljanskih gostilničarjev, kavarnarjev in restavraterjev. Šolo je otvoril predsednik zadruge s primernim nagovorom, v katerem je omenil težke boje, preden je prišlo do ustanovitve te šole. V imenu vlade je pozdravil otvoritev šole dvorni svetnik dr. Marn, ki je posebno naglašal pomen te šole in pa zasluge raznih odbornikov gostilniške zadruge. V imenu Trgovske in obrtne zbornice je pozdravil otvoritev dr. Pless. Ravnatelj dr. Böhm je poučil navzoče učence o nalogah njihovega poklica. Dalje so še govorili višji nadzornik Gombač, kot učitelj nove šole, g. Franchetti, Gorazd in kavarnar Pogačnik. Predsednik je prečital pozdrav velikega župana Šporna, ki želi šoli najboljše uspehe. S tem je bil uradni del otvoritve končan. Šolo bo obiskovalo okrog 30 učencv. Zvečer se je vršil v restavraciji »Zvezda« slavnostni banket.⁵⁷

Mimogrede, lastnik kavarne Zvezda, v kateri je potekala slavnost, je bil legendarni gostinec Fran Krapeš (1864–1935), ki je imel pomembne zasluge pri ustanovitvi gostilničarske nadaljevalne šole v Ljubljani, kar mu je priznal *Gostilničar* v spoštljivem nekrologu l. 1935, kjer je na kratko opisal življenjsko pot tega nadarjenega sina revnega kmeta, ki se je povzpел med kranjsko gostilničarsko-hotelirsko elito že v Avstro-Ogrski, njegov vzpon pa se je nadaljeval tudi v novi državi. Žal je tudi njega usodno prizadelo črno leto 1929 skupaj z drugimi gospodarsko neugodnimi leti, ki so sesula v prah trud, ki ga je Krapeš desetletja vlagal v svoje posle.⁵⁸ *Gostilničar* je med drugim omenil tudi Krapeševo prizadevanje za nastanek gostilničarske nadaljevalne šole in Gostilničarskega doma v Ljubljani:

Dolga leta je bil podpredsednik ljubljanskega združenja. Štejemo ga med ustanovitelje gostilniške bolniške blagajne, **med prve pobornike gostilniške strokovne nadaljevalne gostilničarske šole in med prve iniciatorje Gostilniškega doma v Ljubljani.**⁵⁹

57 Ljubljanske novice, Strokovna nadaljevalna šola gostilniško in kavarniške obrti se je slovesno otvorila, *Slovenec*, 52, 1924, št. 6.

58 Zdenka Žigon, KRAPEŠ, Fran. (1864–1935), Obrazi slovenskih pokrajin, Mestna knjižnica Kranj, 2020 (citirano: 15. 10. 2024), dostopno na naslovu: <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/krapez-krapes-fran-ata-zivili>.

59 †Fran Krapeš, *Gostilničar*, 5, 1935, št. 4. Njegove zasluge na tem področju omenja tudi Fr. Gärtner Gorazd, in sicer v poglavju, posvečenem najuspešnejšim gostinsko-turističnim delavcem na Kranjskem: Jakobu Peternelu, Josipu Ravhekarju, Ivanu Kendi in Franu Krapešu v čitaniki Frana Marolta, *Čitanka za strokovne obrtne nadaljevalne šole*, v 5. odd. s posebnim ozirom na gostilničarske šole, Ljubljana, 1925, str. 344–45.

In naposled je dobil svojo gostilničarsko nadaljevalno šolo tudi Maribor, in sicer 3. 11. 1924, ki jo je vodil profesor Fran Škof, zaposlen tudi na Državni trgovski akademiji. Zanimivo je, da pri navajanju podatkov o mariborski šoli pogosto prihaja do pomote glede letnice ustanovitve, in sicer se namesto l. 1924 vztrajno pojavlja l. 1926. Celo Srednja šola za gostinstvo in turizem, npr., postavlja čas nastanka svoje predhodnice v l. 1926.⁶⁰

Prvo šolo za gostinstvo in turizem so v Mariboru ustanovili leta 1926. Imenovala se je Gostilničarska nadaljevalna šola in je delovala v okviru tedanje Trgovske akademije. Izobraževanje je bilo tesno povezano s prakso, vajeništvom, temeljilo je na strokovnih predmetih. Ker je bila šola dobro povezana z gospodarstvom, so v njej poučevali tudi učitelji iz tedanjega Združenja gostinskih in kavarniških obratov. Ob okupaciji 1941. leta pa je šola prenehala delovati.⁶¹

To pomoto je mogoče pojasniti z nastankom štiriletne trgovske akademije v Mariboru l. 1926, pred tem je bila v Mariboru v Kraljevini SHS samo dvoletna trgovska šola. Ker sta imeli trgovska akademija in gostilničarska nadaljevalna šola pouk pod isto streho, so zelo verjetno letnico ustanovitve trgovske akademije avtomatično prenesli na gostilničarsko nadaljevalno šolo. Naj ob tej priložnosti navedemo nekaj dokazov za trditev, da je šola nastala že l. 1924:

Gostilničarski list, 20. dec. 1924, letn. 2, št. 12 (Letno poročilo Zveze), poroča:

Poleg gostilničarsko strokovne šole v Celju, katero poseča v letošnjem 2. letu že 20 vajencev in vajenk pod vodstvom ravnatelja g. Serajnika in s sodelovanjem gostilničarskih strokovnjakov, se je posrečilo doseči, **da je v tekočem šolskem letu enaka šola bila otvorjena tudi za Maribor.**

Gostilničarski list, 20. 6. 1926, letn. 4, št. 6 (Gostilničarska nadaljevalna šola v Mariboru), prav tako navede natančen datum ustanovitve šole, in sicer 3. 11. 1924:

60 Žan Rola, Aleš Gavez-Meglič, *Pohorska omleta in njena zgodba*, Raziskovalna naloga Mladi za napredek Maribora 2014, 31. srečanje, raziskovalno področje: Naravna in kulturna dediščina, str. 13. https://zpm-mb.si/wp-content/uploads/2015/03/S%C5%A0Ao_NKD_Pohorska_omleta_in_njena.pdf (pridobljeno: 15. 3. 2024); Glej še: Breda Malenšek, 60 let Srednje šole za gostinstvo in turizem Maribor, *Obrtnik – podjetnik*, junij 2018, letn. XLVII, str. 94; Glej še: *Malečniška kuharica, 1911–2008*, Alojzija Koletnik (1911–2008), Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2023, str. 7; Župnija sv. Petra pri Mariboru: Društvo malečniških gospodinj, 2023, s spremno besedo Janeza Bogataja, Dediščina kuharskih znanj malečniških šolskih sester za sodobno kuhanje, str. 15–19.

61 Srednja šola za gostinstvo in turizem Maribor, Mladinska ulica 14a, 2000 Maribor, december 2018. <https://www.styria.si/wp-content/uploads/2019/07/HOSTEL-MLADINSKA-IDZ-HOSTEL-ELABORAT-PDF.pdf> (pridobljeno: 10. 8. 2024).

Gostilničarska nadaljevalna šola v Mariboru, ki se je otvorila na željo gostilničarske zadruga in oblasti šele **3. novembra 1924. l.**, je sklenila letos s poukom dne 29. aprila. Vpisovanje v to šolo, in sicer letošnje šolsko leto v I. in II. razred, se je vršilo dne 25. in 26. sept. t. l. Pouk se je pričel 2. oktobra in je trajal 7 mesecev. Prihodnje šolsko leto se ima otvoriti tudi III. razred, da bo šola popolna. Na šoli poučujejo sami strokovnjaki, ki se trudijo v vajencih dvigniti smisel za njihov poklic in jim nuditi kolikor mogoče solidnega strokovnega znanja. Šolo vzdržuje zadruga z velikimi gmotnimi žrtvami.

O ustanovitvi šole je poročal tudi *Slovenski narod*:⁶²

Slovesna otvoritev gostilničarske obrtne šole v Mariboru. Po vzorcu Ljubljane in Celja je letos tudi mariborska gostilničarska zadruga ustanovila svojo obrtno šolo, ki je bila **v ponedeljek, dne 3. nov.** slovesno otvorjena. Otvoritve se je udeležil poleg zastopnikov gostilničarske zadruga tudi veliki župan dr. Vodopivec. Ob navzočnosti učencev je otvoril slovesnost predsednik gostilničarske zadruga, kavar-nar g. Klesič, ki je v svojem govoru naglasil velik pomen šole ne samo za Maribor, temveč za splošni napredek domače obrti. Nato je povzel besedo veliki župan dr. Vodopivec, ki je v daljšem govoru naglasil velik pomen gostilničarske obrti za tujski promet, ki je zlasti v Sloveniji zelo razvit in ima najlepše izglede za bodočnost. V toplih besedah je govoril učencem, bodreč jih k vztrajnemu delu, ter nato otvoril šolo. H koncu je spregovoril še ravnatelj šole, profesor drž. trg. šole g. Škof, nakar je predsednik g. Klesič zaključil svečanost.

V nasprotju s podrobnim zapisom o ustanovitvi šole v Ljubljani se je *Jutro* spomnilo na mariborsko šolo s podcenjevalno kratko notico:

V **ponedeljek** [t. j. 3. 11. 1924] je bila na trgovski šoli otvorjena ob navzočnosti predsednika gostilničarske zadruga in velikega župana mariborske oblasti obrtno nadaljevalna šola za gostilničarske vajence.⁶³

Jure Maček pa je našel v Koledarju za l. 1931, ki ga je izdala in založila Naba-vljalna zadruga državnih uslužbencev v Mariboru, R.Z.Z. O. Z., v rubriki Pregled šolstva v Mariboru v l. 1931, zapis o gostilničarski nadaljevalni šoli, ki bo, upajmo, dokončno pokopal letnico 1926 kot letnico ustanovitve gostilničarske nadaljeval-ne šole v Mariboru:

62 6. 11. 1924, letn. 57, št. 254 (Iz Maribora. Slovesna otvoritev gostilničarske obrtne šole v Maribo-ru.), str. 2.

63 Iz Maribora. Mariborska kronika, *Jutro*, 5, 1924, št. 260.

Gostilničarska nadaljevalna šola v **Mariboru je bila ustanovljena leta 1924** na prizadevanje tukajšnje gostilničarske zadruge, ki vedno vzorno skrbi za šolo in njen napredek. Naklonjeni so ji tudi merodajni javni faktorji, kakor obrtno nadzorništvo, tujsko-prometna zveza itd. Šola je trirazredna, traja pa letno po sedem mesecev — od 1. oktobra do 1. maja. Pouk se vrši ob popoldnevih, in sicer za vse vajence in vajenke gostilničarske, hotelirske in kavarniške obrti. **Šola je nastanjena v prostorih državne trgovske akademije**, le kletarstvo se poučuje v vinarski šoli in praktično serviranje deloma v hotelu »Orel«. Upravitelj šole je g. Fran Škof.⁶⁴

Zanimivo je, da Rudolf Andrejka, dober poznavalec dogajanja na področju turizma in gostinstva, ki je v svojem natančnem pregledu dela preteklih dvajsetih let na tem področju, od 1906 do 1926, pravilno ocenil vlogo kuharskih tečajev v Avstro-Ogrski kot predhodnikov gostilničarskih šol, gostilničarskemu šolstvu kot takemu ni posvečal pozornosti. Ni npr. omenil gostilničarskih shodov na Kranjskem, v Ljubljani, na Bledu in Postojni pred prvo svet. vojno, na katerih so udeleženci postavljali zahteve o ustanovitvi šole za gostilničarje. Prav tako ni omenil gostilničarskih nadaljevalnih šol, ki so nastale v Celju, Ljubljani in Mariboru v letih 1923 in 1924. Omeni, da se je gostilničarska šola »končno res otvorila koncem leta 1923, ter prav lepo uspeva«. V mislih je lahko imel edino šolo v Celju in nobene druge, kajti šoli v Mariboru in Ljubljani sta bili ustanovljeni naslednje leto, je pa čudno, da ju ne omenja, saj je svojo študijo objavil l. 1926, ko so že vse tri šole prizadevno opravljale svoje poslanstvo.⁶⁵ Gostilničarske nadaljevalne šole v Celju, Ljubljani in Mariboru so neprekinjeno delovale ves čas obstoja kraljevine, nobene niso ukinili ali spremenili v strokovni tečaj, kar potrjuje, s kakšno predanostjo so gostilničarske zadruge podpirale svoje šole kljub težkim gospodarskim razmeram, medtem ko se Ptuj ustanovitev šole očitno ni posrečila, čeprav je bil v *Gostilničarju*⁶⁶ tudi Ptuj omenjen med mesti, ki si prizadevajo za gostilničarsko šolo. Zakaj Ptuj ustanovitev šole ni uspela, ne poročata niti *Gostilničar* niti *Gostilničarski list*, vsekakor ostaja nenavadno, da je ostal praznih rok ravno Ptuj, naselbina s statusom najstarejšega (celinskega) slovenskega mesta.

Zapis o ustanavljanju gostilničarskih šol v tistem delu slovenskega prostora, ki je prišel pod Kraljevino SHS/Jugoslavijo, bi bil nepopoln brez omembe Gostilničarskega doma v Ljubljani, ki je bil ustanovljen l. 1932, slovesno odprt 6. 10. 1932 v navzočnosti tedanje gostinsko-turistične in politične elite in prilagojen najsoodobnejšim trendom v tedanjem gostilničarskem usposabljanju:

64 *Mariborski koledar*, Nabavljalna zadruga državnih uslužbencev v Mariboru, 1931, str. 164. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-AUEGTODJ/5b402f98-27be-4dc7-be0e-b-17cc5bc0712/PDF> (pridobljeno: 15. 10. 2024); Glej še: Maček 2012, str. 54.

65 Rudolf Andrejka, *Tujski promet v Sloveniji, njega razvoj in organizacija: ob dvajsetletnici Zveze za tujski promet v Sloveniji*, Ljubljana: Zveza za tujski promet v Sloveniji, 1926, str. 37.

66 25. 12. 1923, letn. 10, št. 11–12.

V Gostilničarskem domu bo poleg moderno urejene šole za gostilničarski naraščaj tudi internat, kjer je dana prilika, da se zlasti hčerke gostilničarjev, pa tudi druge, v strokovnih tečajih seznani z vsemi teoretičnimi in praktičnimi spretnostmi, ki jih potrebuje hotelir, restavrat, kavarnar in gostilničar. V to svrho je v Gostilničarskem domu urejena tudi moderna kuhinja z vsemi potrebnimi pritiklinami, velika dvorana za serviranje, predavalnice itd. Šola je prva te vrste v naši državi in bo zato v ponos in korist našemu naraščaju, mestu in vsej banovini. V lastnem domu si bo naraščaj gostilničarskega stanu pridobil vso potrebno teoretično, pa tudi praktično izobrazbo, ki jo zahteva danes od gostilničarja širša javnost, zlasti tudi tujski promet. V posebnih tečajih, ki jih bo prirejela šola za gostilničarski in hotelirski naraščaj, se bodo gojenke in gojenci izobrazili v serviranju in kuhanju, kletarstvu, poznanju surovin, prehrabeni kemiji in higijeni, blagoznanstvu, pa tudi glede vseh vprašanj tujkega prometa. Šola je nastavila že strokovne učne moči, ki naj usposobijo naraščaj za težke naloge, ki se stavijo na našega gostilničarja. Posebni večerni kuharski tečaji bodo tudi za gospodinje in neveste.⁶⁷

Tri leta pozneje pa so v Gostilničarskem domu nastanili tudi pravkar ustanovljeno enoletno šolo za gostilničarske gospodinje:

Gostilničarska gospodinjska šola. Opozarjamo članstvo, da se bo najbrže že meseca septembra otvorila v Gostilničarskem domu v Ljubljani 10-mesečna gostilničarska gospodinjska šola, ki bo nudila gojenkam popolno izobrazbo v kuhi ter ostalih gospodinjskih in gostilničarskih predmetih. Podrobnejša pojasnila bomo objavili v prihodnji številki.⁶⁸

V novembrski številki istega leta sledi poročilo o šoli, na tem mestu izpostavljamo samo čas trajanja šolanja in glavni cilj šole, namreč poskrbeti za udeleženske, ki se ukvarjajo z gostilničarstvom: »... V tej šoli, ki bo prvo leto le šestmesečna, kasneje pa se bo raztegnila na celoleten poduk, bo našla gostilničarska ženska mladina ono strokovno izobrazbo, ki ji je pri vodstvu tega ali onega gostilniškega obrata potrebna ...,«⁶⁹ v kasnejši številki je bil predstavljen tudi podroben program dela in organizacija usposabljanja,⁷⁰ nakar so šolo v *Gostilničarskem vestniku* vztrajno promovirali vse do začetka druge svet. vojne.

67 Otvoritev »Gostilničarskega doma«, *Gostilničarski vestnik*, 2, 1932, št. 10, str. 1.

68 Gostilničarska gospodinjska šola, *Gostilničarski vestnik*, 5, 1935, št. 5, str. 9.

69 Društvo »Gospodinjska šola za gostilničarske gospodinje v Ljubljani« ustanovljeno, *Gostilničarski vestnik*, 5, 1935, št. 8–9, str. 6.

70 Prospekt gospodinjske šole za gostilničarske gospodinje v Ljubljani, *Gostilničarski vestnik*, 5, 1935, št. 10–12, str. 4.

V l. 1936/37 je bila predvidena, kot poroča Seršetova, ustanovitev gostinskih šol v Ljubljani, Celju in Mariboru,⁷¹ vendar avtorica ne pojasni, za kakšno vrsto šol je šlo in v čem naj bi se razlikovale od že obstoječih gostilničarskih nadaljevalnih šol, toda do njihove ustanovitve pred drugo svet. vojno ni prišlo.

Gostilničarske šole v statističnih pregledih

Kot smo videli, so v letih 1923 in 1924 uspešno ustanovili gostilničarske nadaljevalne šole v Celju, Ljubljani in Mariboru. Tudi statistični sezname in pregledi dokazujejo, da so se gostilničarske nadaljevalne šole v vseh treh mestih 'prijele' in da so jih uvrščali bodisi med vajeniške šole, tj. obrtno nadaljevalne šole, bodisi strokovne šole.

Vse tri šole so navedene v *Splošnem pregledu Dravske banovine* iz l. 1939:

Ljubljana:

Strokovne obrtne nadaljevalne šole: za brivske, grafične, jestvinarske, mehanično-tehniške, stavbne, umetne in oblačilne (moška in ženska) in vrtnarske obrte; obča strokovna nadaljevalna šola, **gostilničarska strokovna nadaljevalna šola**, gremialna trgovska nadaljevalna šola, medtem ko je zasebna gospodinjska šola za gostilničarske gospodinje navedena v rubriki Gospodinjske šole.⁷²

Maribor:

Strokovne šole: drž. trgovska akademija, drž. nižja gozdarska šola, banovinska vinarska in sadjarska šola, banovinska strežniška šola, mestna gospodinjska in ženska obrtna šola »Vesna«, obrtna šola pri delavnicah drž. železnice; obča obrtna nadaljevalna šola, **gostilničarska strokovna nadaljevalna šola**, gremialna trgovska nadaljevalna šola, zasebna kmetijsko-gospodinjska šola šolskih sester, zasebna glasbena šola »Glasbene Matice«.⁷³

Celje:

Šole: drž. realna gimnazija, drž. rudarska šola, drž. deška meščanska šola; drž. dekliška meščanska šola, zasebna dekliška meščanska šola šolskih sester, drž. dvorazredna trgovska šola, drž. prva in druga deška ljudska šola, drž. dekliška ljudska šola, zasebna dekliška ljudska šola šolskih sester, drž. otroško zabavišče. Strokovna obrtno nadaljevalna šola, gremialna trgovska nadaljevalna šola, **gostilničarska strokovna nadaljevalna šola**, zasebna glasbena šola »Glasbene Matice« v Celju, zasebno dnevno zavetišče.⁷⁴

⁷¹ Serše 1996, str. 106.

⁷² *Splošni pregled*, 1939, str. 90–91.

⁷³ *Splošni pregled*, 1939, str. 92.

⁷⁴ *Splošni pregled*, 1939, str. 89.

Naj omenimo še nekaj statističnih pregledov, kjer so navedene vse tri šole: *Stalež šolstva in učiteljstva v Sloveniji, 1928*:

Obrtne in trgovske nadalj. šole (ljubljska oblast), **Ljubljana: strok. gostiln.**, str. 37 (podatki o št. dijakov niso navedeni); (mariborska oblast): Obrtne in trgovske nadalj. šole, **Maribor: gostiln.**, str. 39, št. razredov: 3, št. učencev 16, št. učiteljev 7; **Celje: gostiln.**, str. 39, št. razredov: 1, št. učencev 10, št. učiteljev 4.

Stalež šolstva in učiteljstva ter prosvetnih in kulturnih ustanov v Dravski banovini, 1934:

OBRTNE, STROKOVNE IN TRGOVSKE NADALJEVALNE ŠOLE, str. 235, c) **Gostilničarske strokovne nadaljevalne šole**: 1. **Celje**, 3-13 (3 razredi, 13 učencev), 2. **Ljubljana**, 3-33 (3 razredi, 33 učencev), 3. **Maribor**, 3-24 (3 razredi, 24 učencev).

Krajevni leksikon Dravske banovine, 1937:

Ljubljana: ŠOLE, str. 368: f) Strokovne obrtne nad. šole: Mehan.-tehn.; stavbna; grafična; umetna in oblačilna (moška in ženska); brivska; mizarska, čevlarska in krojaška (Rakovnik); elektrotehnična; **gostilničarska strok. nad. šola**; trg. nad. šole; združni tečaj. Ban. kmet. zavodi: Čistilnica deteljnega semena, podkovska šola.

Maribor: ŠOLE: c) Strokovne šole, str. 447: Drž. trg. akademija, ust. 1926. — Enoletni trg. tečaj slov. trg. društva v Mariboru (odobren od kr. ban. uprave 1930). — Drž. nižja gozdarska šola, ust. 1930. — Obča obrtna nadaljevalna šola. — **Gostilničarska strokovna nad. šola**. — Trg. nad. šola. — Češka nad. šola. — Dekliški zavod »Vesna« (zas. gospod. in žen. obrt. šola s pravico javnosti), ust. 1886. — Zas. gospodinska šola šol. sester. — Ban. vinarska in sadjarska šola. — Drž. priznani Kovačev zas. učni zavod. — Legatov enoletni trg. tečaj. — Glasbeni šoli Glasbene Matice in Drave (brez pravice javnosti).

Celje: ŠOLE, str. 112: Drž. real. gimn.: ust. 1808 (kot nemška), 1895 še nem.-slov. nižja gimn., obe združeni 1918 v slov., sedanjo drž. real. gimn. Ima 8 razr., 11 vzpor., skupaj je 19 odd. Drž. deška mešč. š., ust. 1870, 8 odd. Drž. dekl. mešč. š., ust. 1902, 7 odd. Zas. dekl. mešč. š. šolskih sester (s pravico javnosti od 1924), ust. 1870, 4 odd. Deška nar. š., ust. 1460, 10 odd. Na tej šoli: obrt. nad. š., 2 razr. trg. š., ust. 1908 (kot mestna trg. š.), 1920 podržavljena in trg. nad. š. Dekl. nar. š. ust. 1466, 10 odd. Okoliška deška nar. š., ust. 1875, 18 odd. Na tej š.: kmetijski nad. tečaj in gospodar, nad. tečaj. Zas. dekl. okol. nar. š. pri šolskih sestrah. Ust. 1878 (s pravico javnosti od 1924), 11 odd. Drž. rudarska š., ust. 1919, 3 odd. **Hotelirska š.**

Zasebna gospodinjstva šola za gostilničarske gospodinjce v *Krajevem Leksikonu Dravske banovine* presenetljivo ni omenjena.

Statistični pregled šolstva in prosvete v Dravski banovini za šolsko leto 1936/37:

D. strokovne šole, ki spadajo pod oddelek za trgovino in obrt, 5. **Specialne strokovne nadaljevalne šole**, str. 76: **Celje – gostilničarska** (1. razr.: 9 moških, 6 žensk), 2. in 3. razr.: ni vpisanih, skupaj vpisanih na šolo 9 moških, 6 žensk, skupaj 15; **Ljubljana – gostilničarska** (1. razr.: 12 moških, nobenih žensk), (2. razr.: 8 moških, 4 ženske), (3. razr.: 9 moških, 3 ženske, skupaj 29 moških, 7 žensk, skupaj 36); **Maribor – gostilniška šola**: 1. razr.: 9 moških, 2 ženski, 2. razr.: 7 moških, 2 ženski, 3. razr.: 5 moških, 1 ženska, skupaj 21 moških, 5 žensk, skupaj 26.

Treba pa je dodati še podatke o gospodinski šoli za gostilničarske gospodinjce v Ljubljani, ki jo vodi omenjeni statistični pregled pod rubriko: »IV. Strokovne šole, 4. **Gospodinske šole**, str. 56 (zasebna): 1 razred, 3 strokovne učiteljice, 12 učenk, vse so izdelale.«'

Tudi Mojca Šorn v svoji monografiji *Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno* podaja pregled ljubljanskih šol, in sicer v l. 1942, kjer sta navedeni tudi gostilničarska nadaljevalna šola in zasebna gospodinjstva šola za gostilničarske gospodinjce,⁷⁵ kar pomeni, da se je vsaj v Ljubljani med drugo svet. vojno ohranjala kontinuiteta slovenskega šolstva, medtem ko sta Celje in Maribor doživela popolno uničenje svojih šol,⁷⁶ tako da lahko upravičeno govorimo o kulturocidu na Spodnjem Štajerskem. Ob koncu je treba poudariti naslednje. V osrednjem delu članka je poudarek na ustanavljanju gostilničarskih šol skozi optiko strokovnih časopisov, medtem ko bo v nadaljnjih raziskavah treba natančno še enkrat pregledati omenjene časopise in ugotoviti, kako dosledno so spremljali dogajanje na gostilničarskih šolah, šolske dejavnosti, izzive pri pouku, učne načrte, učbenike, učitelje, menjave ravnateljev in drugo. Prav tako pa bo treba v prihodnosti pregledati gradivo, ki ga hranijo današnje šole za gostinstvo in turizem, naslednice omenjenih šol, in gostilničarske zadruge, ki so bile tesno vpete v učni proces. V Mariboru npr. je teoretični pouk potekal v šoli, pouk iz kletarstva na tamkajšnji kmetijski šoli, praksa pa v Hotelu Orel, kar je samo po sebi dovolj zgovorno. Skratka, veliko vprašanj še čaka na odgovore in na tem področju se ponuja še veliko možnosti za nadaljnje raziskave, ki naj osvetlijo ta pomembni segment strokovnega šolstva na Slovenskem.

75 Mojca Šorn, M., *Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno*, Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2007, str. 351–352.

76 Bračič 1991, str. 599.

Zaključne misli

Zvezde gostilničarskim šolam na Slovenskem v obdobju pred prvo in drugo svet. vojno niso ravno milo sijale. V obdobju Avstro-Ogrske ni bilo na Slovenskem niti ene gostilničarske nadaljevalne šole, kar pomeni, da ni bilo poskrbljeno niti za nižje, vajeniško poklicno izobraževanje gostilničarjev, kaj šele za višje oblike šolanja. V obdobju med obema svetovnima vojnama je sicer prišlo do nastanka treh gostilničarskih nadaljevalnih šol, Gostilničarskega doma in gospodinjske šole za gostilničarske gospodinje, medtem ko strokovnih šol višjega ranga v tem obdobju slovenski prostor ni premogel. Članek se osredotoča na medvojno obdobje (1918–1941), vendar uvodoma na kratko povzame tudi najpomembnejše dogajanje na področju usposabljanja gostilničarjev v obdobju Avstro-Ogrske, pri čemer izpostavi zlasti vajeništvo in kuharske tečaje kot prevladujoči obliki tovrstnega usposabljanja na Kranjskem, kjer so v letih 1909–1911 priredili pet odmevnih kuharskih tečajev. L. 1912 je bil objavljen tudi *Nauk o serviranju* Alfonza Mencingerja, ki ga lahko upravičeno opišemo kot prvi slovenski učbenik za gostinstvo. O vseh teh dejavnostih sta podrobno poročala od 1908–1909 najprej *Promet in gostilna*, od 1911–1913 pa *Gostilničarski vestnik*, ki mu je naslednje leto sledil *Gostilničar*, dejaven do 1931.

V osrednjem delu članka, ki se osredotoča na obdobje med obema vojnama, sledijo pregledi zapisov o nastajanju gostilničarskih šol v *Gostilničarju* in v na novo ustanovljenem vzhodnoslovenskem *Gostilničarskem listu*, ki je pokrival slovensko Štajersko, Mežiško dolino in Prekmurje, s čimer je dobil proces ustanavljanja gostilničarskih šol v članku bolj celostno, vseslovensko podobo. V obdobju po prvi vojni se je v novi državi, Kraljevini SHS/Jugoslaviji, povečalo število obrtnih in strokovnih šol, med katerimi so prevladovale obrtno nadaljevalne šole, in tedaj so se tudi uresničile želje ljubljanskih gostilničarjev po ustanovitvi gostilničarske nadaljevalne šole, in sicer 7. 1. 1924. V istem obdobju sta nastali še dve gostilničarski nadaljevalni šoli, in sicer v Celju 8. 11. 1923 – šola v Celju je dejansko prva šola za gostinstvo in turizem v Sloveniji – in nato še v Mariboru, 3. 11. 1924. Leta 1932 so v Ljubljani ustanovili Gostilničarski dom, najsodobnejši poligon za gostinsko usposabljanje v tedanji državi, l. 1935 pa so ustanovili še enoletno gospodinjsko šolo za gostilničarske gospodinje, s tem pa je bilo nastajanje šol za gostilničarje v slovenskem prostoru v obdobju med obema vojnama zaključeno. Do zahtevnejših strokovnih šol, ki bi presegale potrebe bodočih gostilničarjev, slovenski prostor v tem obdobju ni prišel, ustanovljene šole so ostale na stopnji nižjega poklicnega izobraževanja, toda gostilničarske nadaljevalne šole in prej omenjena gospodinjska šola za gostilničarske gospodinje so delovale neprekinjeno kljub težkim gospodarskim razmeram v celotnem medvojnem obdobju, kar dokazujejo med drugim tudi različni statistični pregledi iz medvojnega obdobja, ki redno evidentirajo zlasti vse tri gostilničarske nadaljevalne šole. Nastajanje vseh teh šol sta pozorno spremljala in beležila zlasti dva, že prej omenjena strokovna časopisa, in sicer *Gostilničar*, ki je pokrival Ljubljano in vse

tiste dele nekdanje Kranjske, ki so po vojni prišli v Kraljevino SHS/Jugoslavijo, in *Gostilničarski list*, ki je spremljal slov. Štajersko, Prekmurje in Mežiško dolino, l. 1931 pa sta se oba časopisa združila v skupni časopis *Gostilničarski vestnik*, ki je izhajal do 1941, in vsi omenjeni časopisi predstavljajo temeljni vir podatkov, na osnovi katerih je ta članek poskušal rekonstruirati dogajanje na področju nastajanja slovenskih šol za gostilničarje v obdobju Kraljevine SHS/Jugoslavije.

Viri in literatura

Viri

Krajevni leksikon Dravske banovine. Uprava Krajevnega leksikona Dravske banovine, 1937. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-IHXHRWQE> (pridobljeno: 27. 8. 2024).

Splošni pregled Dravske banovine. Glavni statistični podatki, upravna, sodna in cerkvena razdelitev ter imenik krajev po stanju 1. julija 1939 z dvema zemljevidoma. Priredil Državni statistični urad v Zagrebu, Ljubljana, 1939, izdala kraljevska banska uprava Dravske banovine. https://www.sistory.si/cdn/publikacije/4001-5000/4768/Splosni_pregled_Dravske_banovine_1939.pdf (pridobljeno: 27. 8. 2024).

Stalež šolstva in učiteljstva v Sloveniji (Ljubljanska in Mariborska oblast). Avtorji: Fortunat Lužar, Rudolf Wagner, Anton Vrabl. Datum: 1928. Oblastna zaloga šolskih knjig v Ljubljani. https://www.sistory.si/cdn/publikacije/1001-2000/1147/Stalez_solstva_in_uciteljstva_v_Sloveniji_1928.pdf (pridobljeno: 27. 8. 2024).

Stalež šolstva in učiteljstva ter prosvetnih in kulturnih ustanov v Dravski banovini, izdal prosvetni oddelek kr. banske uprave, 1934, založila Banovinska zaloga šolskih knjig in učil v Ljubljani. https://www.sistory.si/cdn/publikacije/1001-2000/1148/Stalez_solstva_in_uciteljstva_v_Dravski_banovini_1934.pdf (pridobljeno: 27. 8. 2024).

Statistični pregled šolstva in prosvete v Dravski banovini za šolsko leto 1936/37, sestavil Prosvetni oddelek kraljevske banske uprave, v Ljubljani, 1938, založila Banovinska zaloga šolskih knjig in učil. https://www.sistory.si/media/legacy/publikacije/1001-2000/1149/Statisticni_pregled_solstva_in_prosvete_v_Dravski_banovini_1936-1937.pdf (pridobljeno: 27. 8. 2024).

Članek uporablja kot primarno gradivo naslednje časopise:

Gostilničarja (1914–1931), *Gostilničarski list* (1923–1930) in *Gostilničarski vestnik* (1931–1941), prav tako pa se naslanja tudi na članke v celjski *Novi dobi*, *Jutru*, *Slovcu* in *Slovenskem narodu*. Vsi članki iz omenjenih časopisov so navajani v opombah kot popolne bibliografske enote.

Literatura

- Andoljšek, Ivan: *Naš začetni bralni pouk (in učbeniki zanj 1918–1945)*, III, Maribor: DDU Univerzum, 1978.
- Andrejka, Rudolf: *Tujski promet v Sloveniji, njega razvoj in organizacija: ob dvajsetletnici Zveze za tujski promet v Sloveniji*, Ljubljana: Zveza za tujski promet v Sloveniji, 1926.
- Bergant, Milica: *Poizkusi reforme šolstva*, Ljubljana: DZS, 1978.
- Blažič, Katja: *Nemščina in slovenščina v Mariboru v prvi polovici 20. stoletja*, Diplomaska naloga, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za germanistiko, 2016.
- Bračič, Vladimir: *Razvoj šolstva in drugih izobraževalnih dejavnosti v Mariboru, Maribor skozi stoletja* (ur. Jože Curk, Bruno Hartman, Jože Koropec), Maribor: Obzorja, 1991.
- Cvirn, Janez: *Trdnjavski trikotnik, Politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861–1914)*, Maribor: Založba Obzorja, 1997.
- Čuček, Filip: Jezikovne "težave" na Spodnjem Štajerskem v Taaffejevi dobi, *Prispevki za novejšo zgodovino*, 48, 2008, št. 2, str. 7–21.
- Divjak, Alenka: *Slovenski pedagoški tisk v borbi proti potujčevanju naše mladine 1860–1918*, Ljubljana: Inštitut Nove revije, 2017.
- Friš, Darko; Jenuš, Gregor; Šela, Ana: Maribor between the Upheaval and the Treaty of Saint-Germain. Freedom at Last: Maribor Belongs to Yugoslavia! / Maribor med prevratom in senžermensko pogodbo: »Zasijalo nam je sonce svobode: Maribor je jugoslovanski!«, *Prispevki za novejšo zgodovino*, 60, 2020, 3, str. 110–148.
- Gabrič, Aleš: *Sledi šolskega razvoja na Slovenskem*, Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2009.
- Govekar Okoliš, Monika: Razvoj izobraževanja odraslih in andragogike na Slovenskem, *Andragoška spoznanja*, 33, 2024, str. 1–33.
- Herman, Uroš: *Liberalizem na Celjskem med leti 1918 in 1921*, Magistrsko delo, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, 2016.
- Heß, Adolf Fr.; Scheichelbauer, Karl; Sirowy, Anton; Mencinger, Alfonz (prireditelj): *Nauk o serviranju. Pomožna knjiga za praktični in teoretični pouk na nadaljevalnih šolah za vajence gostilničarske in hotelirske obrti in za samouke*, Ljubljana: Gostilničarski vestnik, 1912.
- Hojan, Tatjana: *Gostilničarska zadruga (združenje) na Vrhniki, Vrhnikiški razgledi*, 18, 2017, str. 44–48.
- Jug, Marjetka: *Delovanje celjskega mestnega sveta med leti 1919 in 1921*, Diplomsko delo, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, 2012.
- Krlin, Jan: Narodni svet v Ljubljani leta 1918, problematika oblikovanja novih državnih struktur na ozemlju današnje Slovenije v obdobju od oktobra do decembra 1918 in primerjava s podobnim razvojem v čeških deželah, *Arhivi*, 29, 2006, št. 2, str. 341–352.

- Maček, Jure: *Partijska prosvetna politika 1945-55 na primeru šolstva v Mariboru in okolici*, Magistrsko delo, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, 2011.
- Maček, Jure: Oris šolstva v Mariboru in okolici v letih 1918–1941 (An Outline of the Educational System in Maribor and its Surroundings in the Period between 1918 and 1941), *Časopis za zgodovino in narodopisje*, letnik 83 – Nova vrsta 48, 2.–3. zvezek, 2012, str. 26–68.
- Mavrič-Žižek, Irena: Slovenizacija nemškega šolstva na Ptujju po koncu prve svetovne vojne ("Slovenisation" of the German Education in Ptuj after World War I), *Časopis za zgodovino in narodopisje*, letnik 88 – Nova vrsta 53, 4. zvezek, 2017, str. 21–54.
- Mesarič, Tomaž: *Mesto na pragu novega časa; Ptuj v zadnjih letih cesarja Franca Jožefa*, Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Ljubljana 2017.
- Okoliš, Stanko: *Zgodovina šolstva na Slovenskem*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2008.
- Perovšek, Jurij: "V zaželeni deželi". *Slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo 1918–1941*, Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009.
- Perovšek, Jurij: Extra Jugoslaviam non est vita, *Studia Historica Slovenica*, 13, 2013, št. 2–3, str. 353–430.
- Počivavšek, Marija: *En gros & en detail. Trgovina v Sloveniji do druge svetovne vojne: trendi, strukture, prakse*, Celje: Zgodovinsko društvo Celje, 2012.
- Pravdič, Peter: *Mestna občina ptujška 1918–1923*, Diplomsko naloga, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, 2011.
- Protner, Edvard: Vzpostavitev slovenskega šolskega sistema leta 1919, *Studia Historica Slovenica*, 20, 2020, št. 2, str. 395–458.
- Serše, Aleksandra: *Strokovno šolstvo v osrednji Sloveniji do leta 1941*, Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1995a.
- Serše, Aleksandra: Obrtnonadaljevalne šole na Kranjskem v obdobju od 1872 do 1918, *Šolska kronika : zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, 28, 1995b, št. 4, str. 57–69.
- Serše, Aleksandra: Obrtnonadaljevalno šolstvo po letu 1918, *Šolska kronika : zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, 29, 1996, št. 5, str. 102–110.
- Serše, Aleksandra: Vrhniška šola skozi čas. Del 5, obrtno nadaljevalna in gospodinjstva šola od prvih začetkov do konca druge svetovne vojne, *Vrhniški razgledi*, 16, 2015, str. 99–128.
- Stergar, Rok: Vojna, lakota, ujetništvo, negotovost in Jugoslavija. Leto 1918 na prostoru današnje Slovenije, *1918 v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 54. seminar slovenskega jezika, 2.–13. 7. 2018 (ur. Mojca Smolej), Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik, 2018, str. 78–89.
- Šemnički, Mojca: *Meščanska šola na Slovenskem v času kraljevine SHS/Jugoslavije s poudarkom na Meščanski šoli Ptuj*. Diplomsko delo. Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino in pedagogiko, 2013.

- Šmid, Gašper: *Dravska banovina v drugi polovici tridesetih let in vpliv Slovencev v Kraljevini Jugoslaviji (1935-1941)*, Doktorska disertacija, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, 2018.
- Šorn, Mojca: *Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2007.
- Uljan, Mojca: *Prehod Slovencev iz avstro-ogrske monarhije v Kraljevino SHS*, Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana 2002.
- Velikonja, Narte: *Razvoj šolske uprave, Slovenci v desetletju 1918–1928: Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine* (ur. Josip Mal), Ljubljana: Leonova družba, 1928, str. 691–744.
- Vuk Hriberšek, Nina: *Razvoj turizma na Spodnjem Štajerskem v zadnjih desetletjih pred prvo svetovno vojno s poudarkom na mariborskem in ptujskem območju*, Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2010.
- Žarn, Katja: *Reforma osnovnega šolstva leta 1929 v Kraljevini Jugoslaviji*: diplomsko delo [na spletu], Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za pedagogiko in andragogiko, 2012.

UDK 37.011.3-051: 929(Brus A.)"1909/1965"
 1.02 Pregledni znanstveni članek
 Prejeto: 12. 6. 2025

Marija Jasna Kogoj*

Učiteljska pot profesorice Alojzije Brus *The Teaching Career of Professor Alojzija Brus*

Izvleček

V prispevku je ob šestdeseti obletnici smrti predstavljena življenjska pot prof. Alojzije Brus (1909–1965), ki je že v otroških letih pod italijansko oblastjo kazala izredno ljubezen do slovenskega jezika. Ko je namreč po 1. svetovni vojni njen rojstni kraj pripadel Italiji, je komaj 10-letna z materinim blagoslovom po ilegalni poti odšla v Ljubljano, v negotovost, da se je lahko šolala v maternem jeziku. Po končanem šolanju, ki ga je končala z diplomo iz slavistike, je poučevala na ljubljanskih gimnazijah. Od leta 1945 je delovala na Primorskem, kjer je bila med prvimi, ki so postavljali temelje slovenski gimnaziji najprej v Gorici, po razmejitvi pa v Šempetru in Novi Gorici. Zaradi njene pokončne drže, načelnosti, neuklonljivosti političnim zahtevam in ideološkim pritiskom pri pedagoškem delu ter vernosti so jo oblasti kazensko premeščale. Zanj so se pri prosvetnih oblasteh večkrat zavzeli njeni dijaki, ki so poudarjali njeno strokovnost, požrtvovalno pedagoško delo in človeške vrline, vendar zaman. A njen zgled je ostal in ostaja živ, kar še danes, ob 60. obletnici njene smrti, dokazujejo zapisi njenih nekdanjih dijakov in dijakinj ob raznih obletnicah in tudi nagrobnik v Solkanu, ki je bil postavljen na njihovo pobudo.

Abstract

On the sixtieth anniversary of her death, this article presents the life and career of Professor Alojzija Brus (1909–1965), who, already in her childhood under Italian rule, showed an exceptional love for the Slovenian language. When her birthplace was annexed to Italy after the First World War, she was barely 10 years old when, with her mother's blessing, she went illegally to Ljubljana, in suspense, so that she would be able to attend school in her mother tongue. After finishing her schooling, which she completed with a degree in Slavic studies, she taught in Ljubljana grammar schools. From 1945 she worked in Primorska, where she was among the first to lay the foundations for a Slovene grammar school, first in Gorizia and, after the boundaries having been fixed, in Šempeter and Nova Gorica. Because of her upright attitude, her principles, her defiance of political demands and ideological pressures in her pedagogical work, and her religiosity, she was punitively transferred by the authorities several times. Her students repeatedly pleaded for her with the education authorities; they emphasised her professionalism, self-sacrificing teaching work and human virtues, but in vain. Nevertheless, her example has remained and remains alive, as is still evidenced today, on the 60th anniversary of her death, by the writings of her former pupils on various anniversaries and also by the tombstone in Solkan, which was erected on their initiative.

* Dr. Marija Jasna Kogoj, uršulinka, e-pošta: jasna.kogoj@rkc.si

Ključne besede: življenje prof. Alojzije Brus, povojno pedagoško in kulturno-prosvetno delo A. Brusove na Goriškem, literarno delovanje prof. Brusove, kazensko premeščanje iz političnih razlogov, nagrobnik prof. Brusove v Solkanu

Keywords: Life of prof. Alojzija Brus, post-war pedagogical and cultural-educational work of A. Brus in Goriška, literary activity of prof. Brus, punitive transfers for political reasons, tombstone of prof. Brus in Solkan

Uvod

Na Goriškem se je že začela prebujati pomlad, ko so 15. februarja 1965 na pokopališču v Solkanu položili v zemljo telo 56-letne profesorice Lojzke Brus. Prvo nežno pomladansko cvetje, ki je z neustavljivo močjo klilo iz zamrznjene zemlje, pa je govorilo o zmagi življenja nad smrtjo, o skrivnostnem delovanju pšeničnega zrna. Ob njeni krsti, obsuti z zvončki in telohom, se je zgrinjala duhovna pomlad: njeni učenci, ki jih je obogatila s svojo izredno ljubeznijo do slovenskega jezika in jih vzgajala s svojo plemenito osebnostjo; pripravila jih je na to, da ponesejo neprecenljivo bogastvo duha, ki jim ga je tako nesebično razdajala, s seboj v življenje, da ga bodo posredovali naprej.

Življenjska pot

Alojzija Brus se je rodila 5. januarja 1909 v Novem Svetu št. 36 pri Hotedršici kot enajsti otrok v revni bajtarski družini očetu Francu in materi Alojziji, r. Sajovic. Že naslednji dan je bila tudi krščena. V krstni knjigi je zapisano, da je bil njen oče hišnik, ona pa je v svojem življenjepisu navedla, da je bil sodar. Umrle je, ko je bila Lojzka stara šest let.

Osnovno šolo je obiskovala v Hotedršici. Ko pa je po koncu 1. svetovne vojne meja z Italijo odrezala njen rojstni kraj od tedanje Jugoslavije in je imela šola odslej italijanski učni jezik, je mama desetletno dekletce z ilegalnim prestopom državne meje poslala v šolo v Ljubljano. Mati Alojzija je bila ena izmed tistih slovenskih mater, ki so v svojem otroku prepoznale izredno obdarjenost ter so mu z velikimi žrtvami omogočile plodna tla za rast in razcvet intelektualnih in duhovnih darov. Kako močni so bili njena vera, upanje in pogum za tveganje, da je poslala krhko deklico samo v neznano, ne da bi vedela, če jo bo lahko še videla!

V Ljubljani se je Lojzka vpisala na štirirazredno meščansko šolo. Šolanje je nadaljevala na petrazredni realni gimnaziji, ki je bila krajša kot klasična. Mama jo je mogla vzdrževati le do končane meščanske šole, potem pa si je morala vsakdanji kruh služiti sama z ročnim delom in z inštrukcijami, med drugim tudi pri bogati družini Mayer. Leta 1931 je opravila diferencialni izpit ter na ljubljanski

univerzi vpisala slavistiko, kjer je diplomirala leta 1935.¹ Med njenimi profesorji so bili tudi France Kidrič, Ivan Prijatelj, Fran Ramovš.

V svojem življenjepisu je l. 1948 zapisala, da je od 6. razreda gimnazije delovala v raznih primorskih društvih (*Orjen, Tabor, Mlada Soča, Primorski akademski klub*). Zaradi tega od l. 1930 ni smela domov v Novi Svet, ker je bil pod italijansko okupacijo.

Na uslužbenskem listu Kraljevine Jugoslavije iz leta 1939² je o njenem šolanju zapisano, da je 19. junija 1931 dobila spričevalo o višjem tečajnem izpitu mestne ženske realne gimnazije v Ljubljani, 21. oktobra 1935 pa diplomu Filozofske fakultete Univerze kralja Aleksandra I. v Ljubljani. Glede znanja tujih jezikov je navedla, da aktivno obvlada italijansko, francosko, nemško, pasivno pa rusko, češko, bolgarsko. Med osebami, ki jih je vzdrževala, je Lojzka navedla svojo mater Alojzijo Brus.

*Lojzka Brus l. 1939
(Uslužbenski list).*

V istem dokumentu beremo, da je bila »honorarna nastavnica na zasebni meščanski šoli pri uršulinkah v Ljubljani v šol. letu 1936/37 in 1937/38 ter honorarna nastavnica na real. gimnaziji pri uršulinkah v Ljubljani od oktobra 1937 do junija 1938«.³

Na uršulinski meščanski šoli in gimnaziji je poučevala južnoslovanske književnosti, slovenski jezik, staroslovanščino, zgodovino, ruščino in francoščino. Uršulinke so hitro opazile duhovno in strokovno kvaliteto mlade učiteljice, predvsem njeno ljubezen do slovenščine. V tem času je bila pri osrednjih šolskih domovinskih proslavah slavnostna govornica prav ona. Že takrat je znala navdušiti za Prešerna. Leta 1938 je govorila na Prešernovi proslavi; ta dan so učenke v mladostnem navdušenju nabrale za odkup Prešernovega doma v Vrbi večjo vsoto denarja. Tudi za slavje v čast Masaryku in ob nekaterih drugih priložnostih so ji zaupali slavnostni govor. Pohvalil jo je tudi banski inšpektor Marko Bajuk, ki je pri njej nadzoroval pouk slovenščine.⁴ Še kot študentka je od leta 1932 prihajala v uršulinski samostan tudi na duhovne vaje za študentke.

¹ Marijan Brecelj: BRUS Alojzija (Lojzka), Primorski slovenski biografski leksikon, Gorica 1976, 3. snopič, str. 145–146.

² Arhiv Slovenije hrani njeno mapo pri personalnih zadevah šolnikov iz začetkov njenega poučevanja: AS 231, Ministrstvo za prosveto, personalne zadeve učiteljstva, škatla 5 (Alojzija Brus, 372). Zahvaljujem se Jerneju Križaju za prijazno posredovanje podatkov.

³ Prav tam.

⁴ AULj, Š, Kronika uršulinskih šol.

V naslednjih letih je bila Lojzka Brus suplentka pripravnica najprej na državni II. realni gimnaziji v Ljubljani. Leta 1939 je bila po službeni potrebi dodeljena III. realni gimnaziji, kjer je ostala do konca vojne. Že takoj na začetku je pristopila k *Osvobodilni fronti* in s predavanji nastopala v *Antifašistični fronti* žena.

Ko je bila po vojni leta 1945 poslana na Primorsko, v osvobojeno Gorico, se je z vsem žarom posvetila pedagoškemu delu. Tistim, ki so se morali dolga leta v javnosti izražati le v italijanščini, je z veseljem in velikodušno rezala sladki kruh maternega jezika. V *Zborniku ob 50-letnici goriške gimnazije* je profesorica Marija Jelen o dogajanju v tem času in profesorici Brusovi med drugim zapisala: »Pred davnimi 50 leti je slovenski jezik s književnostjo nosil ime slovenščina, samo preprostejše ime za kraljico med šolskimi predmeti, ki je materin jezik, učni jezik in učni predmet obenem. Po kraljevsko je bila sprejeta med prvimi dijaki goriške gimnazije, ki so osnovno šolo morali začeti v italijanščini in so bili zdaj manj vešč slovenskega književnega jezika, zato pa toliko bolj vedoželjni in zavzeti pri učenju. Njihovo ljubezen do jezika je vzpodbujala prof. Lojzka Brus, naša duhovna mati, odlična slavistka, človek širokih obzorij, neprecenljive dobrote, vse dokler je ni sistem nasilno premestil zaradi njene vernosti.«⁵ Pod Zavezniško vojaško upravo je dve leti poučevala na gimnaziji in učiteljišču. V svojem življenjepisu je zapisala, da je v tem času sodelovala v sindikalni podružnici profesorjev kot odbornica in bila članica *Slovensko-italijanske antifašistične unije (SIAU)*.

Ko je meja z Italijo odrezala naše mesto, je leta 1947 prišla v na novo ustanovljeno realno gimnazijo v Šempeter pri Gorici. Bila je med tistimi, ki so postavili temelje šempetrski, kasneje novogoriški gimnaziji.

O tem obdobju njenega delovanja so študentje, njeni nekdanji dijaki, v protestnem pismu Svetu za šolstvo zapisali: »Letos poteka 10 let, odkar je bila v osvobojeni Gorici ustanovljena slovenska gimnazija. Takrat je bilo na Primorskem veliko pomanjkanje kulturnih in prosvetnih delavcev, na deželo, ali v 'provincijo' – kakor so temu rekli – nihče ni hotel na službeno mesto. Kar pa je takrat prišlo ljudi, to so bili tisti, ki so vedeli, kaj pomenijo žrtve, in vedeli so tudi, da so te potrebne [...]. In eden izmed teh prvih požrtvovalnih kulturnih in prosvetnih delavcev je bila tudi – prof. Brusova. Potem se je začela borba, tista borba, ki smo jo poznali samo v Gorici in Trstu, o kateri bi bilo zaman pisati in govoriti nekomu, ki je sam ni doživel. Borba, ki je terjala več kot samo žrtve. Borba z zavezniško oblastjo in borba za svobodno demokratično slovensko šolo. Borba, v kateri sta si stala z ramo ob rami slovenski profesor in slovenski dijak [...]. To je bila druga etapa in prof. Brusova jo je dobro prestala. Potem je prišlo leto 1947, ko smo morali zapustiti Gorico. V septembru smo se zbrali v Šempetru in snovali novo središče, postavili smo si novo gimnazijo. Vsakomur je bilo tedaj jasno, da bo treba trdo delati, da bodo potrebne ponovne žrtve, kajti rasli smo iz nič. To so bila leta 1947–1953. Šempetrska gimna-

5 Marija Jelen, Slovenski jezik in književnost, *Zbornik ob 50-letnici Goriške gimnazije*, str. 80.

zija je polagoma rasla in se uveljavljala. Kulturno življenje v njenem okviru se je živahno razmahnilo. Za to ima prvenstveno največ zaslug prof. Brusova.«⁶

Do jeseni 1950 je bila edina slavistka na višji gimnaziji in se je največ ukvarjala z zunajšolsko dejavnostjo na kulturno-prosvetnem področju. Stanovala je kot podnajemnica v majhni sobi v Vrtojbi. V službo se je vozila z vlakom pa tudi s kolesom.⁷ 18. aprila 1947 je na ljubljanski univerzi opravila profesorski izpit iz slovenščine.

Če je bila pred drugo svetovno vojno zaradi svoje narodne zavednosti brezdomka, saj vsa ta leta ni smela obiskati doma, ki je bil pod Italijo, pa se je njena resnična kalvarija začela šele po vojni. Leta 1952 je prof. Alojzija Brus prišla na gimnazijo v Novi Gorici, kjer je ostala le do l. 1955. V tem času so se zaostрили politični odnosi med Jugoslavijo in Vatikanom in oblastniki so preganjali vsako obliko vernosti. Zaradi njene pokončne drže, ko se je zavzemala za zvestobo neodvisnemu pedagoškemu delu, ni se pa uklanjala ideološkim pritiskom in političnim zahtevam, in tudi zaradi njenega verskega prepričanja so jo l. 1955 kazensko premestili v Ajdovščino. Tedanjemu političnemu režimu ni šlo za strokovnost in sposobnost; od pedagoških delavcev je zahteval le, da se podredijo politični usmerjenosti in ideološki prevzgoji, ona pa je bila v vsem načelna in neomajna. V personalni mapi učiteljev tega obdobja je v karakteristiki prof. Brusove zapisano, da je »prav dober pedagog, podajanje snovi je pravilno in sodobno. Vzgoji posveča pažnjo ter ima tozadevne uspehe. Ni pa njeno šolsko delo dovolj odločno – udarno v političnem pogledu. Izvenšolsko se udejstvuje pri MKUD-u⁸ ter je realizirala v letošnjem šolskem letu »Matiček se ženi« in pripravlja »Hlapce«. Politično se ne udejstvuje, ker stoji na stališču, da je delo profesorja samo strokovnost v okviru šole. Je religiozna.«⁹

Iz zdravstvenih razlogov je v šolskem letu 1954/55 prosila za premestitev v Ljubljano, a je bila prošnja zavrnjena. Še več, Svet za šolstvo Okrajnega ljudskega odbora Gorica je 19. septembra 1955 sklenil, da se profesorico Alojzijo Brus po službeni potrebi premesti iz Nove Gorice na gimnazijo v Ajdovščino. Zaključil s stavkom: »Tovarišico se premesti tudi iz političnih vzrokov.«¹⁰ Navaja še, da bo v Ajdovščini lažje dobila stanovanje, ki ga v Novi Gorici nima. Brusova je oblastnike rotila, naj je zaradi slabega zdravja ne premeščajo v še slabše razmere, a zaman; nova oblast ni imela posluha. Vse njene ponovne prošnje in pritožbe so bile zavrnjene. Ivanka Uršič v svojem sestavku vse to strne v besede: »Pismo (Brusove) je tragičen klic po pomoči, želja po vsaj najmanjšem priznanju njenih dotedanjih prizadevanj za skupno dobro. Izžareva vso njeno prizadetost zaradi stiske, v kate-

6 PANG, Okrajni ljudski odbor Gorica, 1955, f. 384/B; Ivanka Uršič, Profesorica Alojzija Brus, Goriški letnik, Zbornik goriškega muzeja, Nova Gorica 2003, 28/2001, str. 246 (Breceljev zbornik).

7 Uršič 2003, str. 235.

8 Mladinsko kulturno umetniško društvo.

9 Uršič 2003, str. 238.

10 PANG, Okrajni ljudski odbor Gorica, 1953-61, Zapisnik sveta za šolstvo, kulturo, prosveto, f. 1446.

I. gimnazija v Gorici, l. 1960/61. Prof. Lojzka Brus je sedma z leve v beli bluzi (hrani s. Marija Jasna Kogoj).

ro je bila pahnjena, ter vso nemoč in šibkost rahločutne ženske, same proti surovi oblasti moči.»¹¹

Neuspešni so bili tudi protesti in prošnje njenih dijakov in študentov, njenih nekdanjih učencev, ki so jih naslovili na Svet za prosveto in kulturo Okrajnega ljudskega odbora v Novi Gorici: »Letos ob 10- obletnici svobodnega šolstva v svobodni Primorski bi morala prof. Brusova doživeti posebno radostne dneve, doživeti pohvalo in priznanje. Pa je dočakala tako žalostno nehvaležnost. Svet (za prosveto in kulturo, op.) bi moral čutiti dolžnost, da ji na kakršen koli način že izreče zahvalo, ne pa da jo tako globoko človeško žali s premestitvijo proti njeni volji. Kajti počaščenega bi se moral počutiti, da ima takega prosvetnega delavca v svoji sredi.«¹²

Tako je leta 1955 prišla v Ajdovščino in tam ostala do leta 1959, ko je bila ajdovska gimnazija ukinjena, njo pa so poslali na nižjo gimnazijo (danes je to osnovna šola) v Šempeter pri Gorici. To je bila seveda kazenska predstavitev na nižji službeni položaj. Na gimnazijo v Novo Gorico se je vrnila leta 1960; tam je bila profesorica slovenščine in do leta 1963 tudi francoščine. Na gimnaziji je prevzela tudi šolsko knjižnico. Pri tem sta ji bili vsa štiri leta v pomoč dve dijakinji, avtorica tega prispevka in še ena. Decembra 1964 se je upokojila, a pokojnine ni uživala dolgo.

¹¹ Uršič 2003, str. 240–246.

¹² PANG, Okrajni ljudski odbor Gorica, 1955, f. 384/B.

Vedno je sanjala, da bo v letih, ko bo odšla v pokoj, lahko v domačem kraju, na svojem domu, ki ga je s težavo urejala, uživala sredi smrekovih gozdov mirna leta, snovala, pesnikovala, slikala in odhajala v gore, ki jih je tako zelo ljubila. A prišlo je drugače. Takrat se je vsemu prestanemu trpljenju pridružila še zahrbtna bolezen, ki je naglo napredovala in onemogočila vse njene načrte. Umrla je za rakom, komaj 56 let stara, 13. februarja 1965. Po besedah pisatelja in akademika Saše Vuge so bile te premestitve in nečloveško ravnanje tedanjih oblastnikov tudi razlog za njeno prezgodnjo smrt.¹³ Pogrebnege slovesa, ki je bil 15. februarja na solkanskem pokopališču, se je udeležilo mnogo ljudi različnih nazorov. Krsta je bila obsuta s pomladanskim cvetjem in rdečimi nageljni. V sprevodu so se zvrstili mnogi njeni nekdanji učenci različnih nazorov in poklicev, duhovniki, profesorji, inženirji, zdravniki, tisti, ki so bili še na poti do poklica. Vse so združevale dobrota, ljubezen in lepota njenega srca, saj je bila duhovna mati vsem.¹⁴

Literarno delo

Lojzka Brus je že pred vojno in med njo prevajala iz francoščine in pisala pesmi. V tem času je nastal najobširnejši cikel ljubezenskih pesmi, od katerih sta bili objavljeni le dve (*Kot silna težka usedlina* in *Zahod žari*).¹⁵ Zbirko pesmi je pozitivno ocenil Fran Saleški Finžgar, ostala pa je le v rokopisu. Med drugo svetovno vojno je leta 1944 izšel v Slovenčevi knjižnici njen prevod romana Henryja Bordeauxa *Rodbina Roquevillardov*.

Po vojni je pisala predvsem strokovne članke. V letih 1954–1955 je z vrsto prispevkov v časopisu *Slovenski Jadran* opozorila na različne obletnice naših literatov. Čeprav je pisala predvsem o pesnikih, je dala prostor tudi spominu na prvega slovenskega pripovednika Josipa Jurčiča in ovrednotenju njegovega dela. V zapisu *Spominu Dragotina Ketteja, ob 55-letnici njegove smrti*¹⁶ je podala poglobljen pogled na njegovo življenje in pesniško ustvarjanje. V tem članku moremo zaslediti tudi osebno noto njenega življenja. Prispevek o Josipu Murnu¹⁷ ne razodeva samo njegove življenjske usode, temveč pokaže tudi na razmere v tedanji družbi. Izpod njenega peresa je na novo zasijala podoba Simona Gregorčiča;¹⁸ v njegovih verzih je znala presenetljivo odkrivati njegovo pristno čutenje. »*Zapel je tako, kot čuti naš človek, in povedal tako, kot misli naše preprosto ljudstvo ... Ko*

13 Simona Kermavnar, »Veliko lepega je na tem svetu. Najlepša pa je harmonija duš, ljubezen, ki se pretaka med njimi, prijateljstvo ...« (Alojzija Brus) Zapis v spomin rojakinje z Logaškega profesorice Alojzije Brus, *Moja občina Logatec*, 11. 1. 2021.

14 Prim. Prof. Alojzija Brus, Duhovna mati mnogim, *Družina*, Koper, 15. marca 1965, LXIV, št. 6, str. 61.

15 V Slovenskem primorskem biografskem leksikonu je naslov objavljenih pesmi Bori 1954 in Jensen pod psevdonimom Snežinka.

16 Slovenski Jadran, 23. 4. 1954, str. 8 in 11.

17 Prav tam, 25. 6. 1954, str. 8.

18 Prav tam, 22. 10. 1954, str. 5.

bereš njegove verze, se ti zdi, da se sprehajaš ob bistri Soči in da prisluškuješ veselemu vrisku pastirja ... Njegova pesem je izraz človeka, ki je čutil z vsem narodom, ki je občutil njegovo usodo kot svojo in je zato postal njegov glasnik in njegov prerok.« V članku *Simonu Jenku v spomin* je z izbranimi besedami osvetlila njegovo življenjsko pot in literarno ustvarjanje.¹⁹ V istem časopisu je pisala tudi o motivu delavca v naši literaturi. Leta 1955 je objavljala v časopisu *Prosvetni delavec*. V letih 1960 do 1964 pa je največ strokovnih člankov napisala za revijo *Jezik in slovstvo*, npr. o Kosovelovi liriki, o vlogi profesorja – knjižničarja v reformirani gimnaziji, o publikacijah v Kondorju.²⁰ Bila je tudi steber podružnice *Slavističnega društva* v Novi Gorici in nekaj časa tudi njena predsednica.²¹

Zoltan Jan je ocenil, da je bila ob vsem svojem pisateljskem delu »predvsem učiteljica, ki je znala presoditi, kje je njena moč in koliko zmore«.²²

Profesorica in vzgojiteljica

Lika profesorice Lojzke Brus in njenega pedagoškega dela ne moremo bolje in lepše orisati kot z besedami njenih dijakov. Kako so jo doživljali v tistem času, se najbolje odraža v njihovi protestni zahtevi takratni oblasti, da jo pustijo na novogoriški gimnaziji in je ne premeščajo. Med drugim so zapisali: »Prav iz spomina nam nočejo nekatere proslave, n.pr. Prešernove. Takih nismo videli ne prej ne pozneje. Tu so prišle do popolnega izraza sposobnosti in požrtvovalnosti prof. Brusove. Toda to ni bilo njeno edino polje. Poleg rednega profesorskega, torej strokovnega dela, je poznala še številne druge možnosti: organizirala je dramsko skupino, recitacijski krožek, dijaško in profesorsko knjižnico (ki sta bili v njenih rokah in rasli pod njenim vodstvom), literarni krožek, sodelovala je s predavanji v okviru ljudske univerze, povsod je pomagala, kakor je vedela in znala in so ji dopuščale njene moči. Vse to delo je vršila z velikim veseljem. Ne, ker je morala ali ji je bilo ukazano, marveč vse to je delala, ker je sama hotela in želela. [...]

Ker je bila v profesorski službi že pred vojno, je imela v pedagoški stroki že večletno prakso. Tako je svoje znanje pridno uporabila in usmerila v nove oblike družbene vzgoje. Ona je znala učiti. Za svoje delo, delo profesorja slavista je bila temeljito usposobljena. Bila je tip človeka, ki se nenehno izpopolnjuje, nenehno širi svoje znanje, ki predava sleherno snov, le to nekoliko drugače – razširjeno in poglobljeno. Pa tudi to ni vse. Vrednost njenih predavanj tiči nekje drugje. Prof. Brusova ni znala samo predavati, biti eksaktna v svoji snovi, znala je jasno izluščiti jedro, to, kar je bilo za življenje, v katero nas je usmerjala, najvažnejše.

¹⁹ Prav tam, 5. 11. 1954, str. 5.

²⁰ Uršič, prav tam, str. 237.

²¹ Primorski slovenski biografski leksikon, I, str. 146.

²² Zoltan Jan, Dve profesorici slovenščine na gimnaziji v Novi Gorici, Objava v zborniku mednarodnega kongresa. V: Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode / [uredila Boža Krakar Vogel]. – Ljubljana: FF, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2008, 407–416.

Maturantski izlet v Grčijo l. 1964, četrta z desne stoji prof. Lojzka Brus (hrani s. Marija Jasna Kogoj).

Težko je to natanko povedati z enim samim izrazom, morda bo najbolje, če rečemo – njena predavanja so bila etično globoka in idejna v najboljšem pomenu besede.

S Prešernom je kazala boj proti suženjstvu in nesvobodi. Učila nas je ljubiti človeka. Z njim je oznanjala enakopravnost in upravičevala naš boj za narodni obstoj, boj za jezik in vsakršno drugo pravico. Z Levstikom je kazala v boj proti licemernosti, proti osebni majhnosti, ustvarjala nam je močno voljo in krepila narodni ponos. V Cankarjevi miselnosti in delu nam je znala odkriti kali naše sodobne stvarnosti.

In kdor je tako vzgajal, ta ni mogel zgrešiti in – ni zgrešil.

In če se imamo danes, ko nekateri izmed nas študij na univerzi že zaključujejo, drugi pa se k temu bližamo, komu zahvaliti, se imamo predvsem njej. Zakaj – in tu je tista odlika in razlika – če so nam vsi profesorji pri srcu, ker so skušali po svojih močeh nam dati čim več strokovne izobrazbe, nam je ona najbolj pri srcu, ker je znala poleg tega dati še nekaj več, pokazala nam je pot v življenje. Tega pa ne zmore vsakdo. Kdor pa zmore in to stori, ta je vreden pohvale in spoštovanja.²³

Oglasil se je tudi Saša Vuga, ki je ostal s profesorico povezan vse do njenega odhoda: »... naučila nas je visoko spoštovati slovenski jezik, vroče ljubiti domovino, nas vzgajala v poštene in zavedne člane naše nove družbe, si brez prestanka in ne glede na lastne žrtve prizadevala, da je iz nas napravila za življenje sposobne

²³ Prav tam.

ljudi. Velika večina profesorjev, ki so nas vzgajali v času našega srednješolskega študija, je pozabljena. Morda se jih spominjamo megleno, zabrisano. Kot svetel lik, jasna podoba pa je ostal v nas spomin na profesorico Brusovo, ostala je v nas hvaležnost do nje, ki se z nami ni trudila samo v mejah birokratske formule: mesečna plača – toliko dela, pač pa z vso svojo dušo, voljo in najboljšimi željami.»²⁴

Zapis v njeni osebni mapi dokazuje, da je bila tudi tedanja oblast kljub vsemu primorana, da pozitivno ovrednoti njeno odlično pedagoško delovanje in prizna, da je dober pedagog, poučuje sodobno in ima pri vzgoji uspehe.²⁵

Kakšna je ostala podoba profesorice Lojzke Brus v spominih in v srcu njenih nekdanjih učencev, se je najlepše pokazalo, ko so ji oktobra 2002 postavili na solkanskem pokopališču spomenik. Na osrednjem delu obeliska iz črnega granita je vklesan napis z nagrobne plošče iz leta 1965: *LOJZKI BRUSOVI /1909–1965/ NAŠI DUHOVNI MATERI/ NJENI UČENCI*, na podstavku pa je njen verz *NEIZPETA PESEM MOJIH DNI / SE PRELIVA V VEČNO HARMONIJO*.

Slovesnost so začeli s sv. mašo v solkanski cerkvi. Somaševanje je vodil možni koprski škof dr. Jurij Bizjak, ob njem so bili še štirje duhovniki, vsi njeni nekdanji dijaki. V nagovoru je škof Bizjak dejal, da »*se spominjamo žene, ki je živela v sebi izredno bogato duhovno življenje in je iz svojega notranjega bogastva razsipno razdajala zlasti mlademu rodu. Kdor se je z njo srečal, ni ostal praznih rok, temveč je v njem pustila svojo sled. Razgledana v svoji stroki, stroga in zahtevna kot učiteljica, blagega in hkrati odločnega značaja, jeklene volje in hkrati nežnega čutenja*«. ²⁶ S tremi podobami iz Svetega pisma je naslikal lik Lojzke Brus: žena, ki poučuje, žena, ki moli, in žena, ki zbira svoje otroke. Prvo podobo je vzel iz Knjige pregovorov o vrli ženi. Z njo je pokazal na njeno ljubezen do mladih, do poučevanja in do vzgoje. Z drugo podobo je ob molitvi kraljice Estere spomnil na njene težke preizkušnje, ki jih je prestajala, na mile prošnje, ki jih je Brusova pisala svojim nadrejenim, in na njene številne prošnje in molitve, ki jih je izrekla v svojem stanovanju in v skritih kotih naših cerkva. S tretjo podobo, ki jo je vzel iz preroka Izaija, pa je osvetlil njeno duhovno materinstvo, ki, kot je poudaril, še vedno traja, saj danes »*vidi svoje otroke zbrane v njen spomin tu v Gospodovi hiši in nas bo videla kmalu hvaležno zbrane ob njenem grobu*«. ²⁷

Ob blagoslovitvi spomenika so njeni nekdanji učenci brali njeno poezijo in ji izrazili zahvalo za ljubezen do slovenskega jezika in do človeka, za njeno osebno poznavanje vsakogar, ko mu je kazala pot v življenje. Prav to je v svojem govoru, v katerem je orisal njen čudovit portret, omenil tudi pisatelj Saša Vuga. Prvič jo je kot 16-letnik srečal leta 1946 v Narodnem domu v Stari Gorici. Poklicali so ga, da bi urejal dijaški list *Glas mladih*. Ob dr. Andreju Budalu je bila neka profesorica iz Ljubljane, »*postavna, čvrsta, bogatih las in tihega glasu, pa milega, čeprav odločnega pogleda*«. ²⁸ Ko je padla meja in je Stara Gorica ostala v Italiji, so leta

²⁴ Uršič, prav tam, str. 241–242, 247–248; PANG, Okrajni ljudski odbor Gorica, 1955, f. 384 B.

²⁵ Prim. Uršič, prav tam, str. 238.

²⁶ K. H., Spomin na Lojzko Brusovo, *Družina*, 20. oktober 2002, št.42, str. 2.

²⁷ Prav tam.

²⁸ Nagovor Saše Vuga ob odkritju spomenika 12. oktobra 2002, (tipkopis).

*Prof. Lojzka Brus in dijakinje (prva z leve)
(hrani s. Marija Jasna Kogoj).*

1947 vzpostavili gimnazijo v Šempetru pri Gorici. Saša Vuga se spominja njenega prvega prihoda v razred: »Predstavila se je za profesorico slovenščine in rekla, da ji je ime Lojzka Brus. Natanko pomnim ..., da ni sedla za kateder, ampak na klop med klopmi ... Popravila si je krilo čez koleno. Prepletla prste in nam najprej skicirala nekaj potez iz svojega življenja. Potlej iz Primorske in iz slovenske zgodovine. Nazadnje pa nam je v zvezi z vsem povedanim ... recitala iz Prešerna²⁹ »Na tleh leže slovenstva stebri stari, v domačih šegah vtrjene postave, v deželi parski Tesel gospodari, ječe pod težkim jarmom sini Slave« – te njene Prešernove besede so mi kot kamnite kepe padale v srce, saj nam je, Primorcem, nova italijanska meja tam, le nekaj korakov proč, spet pokopala vse upe.«³⁰ Profesorica Brusova ni bila poročena. Vuga se spominja, kako je večkrat rekla: »Vi ste moji otroci, svojih nimam.«³¹ Zadnjič je slišal te besede, ko jih je peljala k župniku Kjudru v Tomaj, kjer je bila v župnišču na ogled knjižnica Virgila Ščeka. Od tam jih je vodila na grob, k Srečku Kosovelu – svoji do konca zvesti pesniški ljubezni.

Brusova je bedela nad potjo svojih dijakov, znala jim je svetovati, kam naj usmerijo svoje življenje. Saša Vuga je ob tem navedel svoj primer in pravi, da

²⁹ F. Prešeren, Krst pri Savici.

³⁰ Prav tam.

³¹ Prav tam.

ji je za to dolžnik. Obudil je tudi spomin na srečanje z njo, ko sta šla leta 1962 skupaj na Mirje kropit Finžgarja. Nato sta posedela v gostilni ob kavi. »Bila je tiha, bolj kot po navadi zamišljena. Kot že večkrat, mi je potožila o križevem potu, ki ga mora zaradi svojega neskrivanega notranjega sveta hoditi spričo zlobnih, bedastih, enodnevnih političnih ljudi med kolegi. In v goriški kulturnoprosvetni birokraciji – »o tovariš načelnik, bodite človek in usmilite se me«, je 16. oktobra 1955 v pismu, obupana rotila pisarniškega analfabeta, naj je ne preseli, gospe rahlega zdravja, v trdo ajdovsko zimo. Kajpak se je ni usmilil. Trdno sodim, da so jo prav te gogoljevsko smešne marionete pahnile v hudo bolezen. In potlej v smrt. Takrat mi je tudi prvič, mimogrede rekla, brez posebnega poudarka: »Veste, Saša, ne vem, kaj mi je – ko da nisem zdrava. Nekako me zapuščajo moči. Ah, saj vem, preveč je bilo vsega.« Tako je rekla.«³²

Ob koncu slovesnosti se je prof. Marija Jelen, ena izmed njenih številnih učencev – slavistov, vsem navzočim zahvalila. Prav njej gre zahvala, da so se dostojno poklonili spominu profesorice Alojzije Brus in ji s postavitvijo spomenika izrazili svojo hvaležnost.³³

O profesorici Brusovi so zapisali svoje spomine še drugi. Ob 30-letnici novogoriške gimnazije je v *Izvestju* prispeval članek o njej slavist Jože A. Hočevnar, eden njenih prvih dijakov. V njem je med drugim zapisal: »Redki so namreč ljudje, ki so znali tako plemenititi svojo okolico, ji dajati vero v človeka in življenje, kot je to znala profesorica Brusova ... Iz njenega dela med mladimi je rasla njena avtoriteta, ki ni nikoli slonela na zastrašujočih cvekih, marveč na njenem obsežnem in prepričljivem znanju. Dijaka, ki pri njeni uri ni znal, je bilo sram. Pri tem pa je znala ohranяти in vzdrževati človeško bližino, prisluhniti težavam mladega človeka, zlasti pa vzpodbujati njegove sposobnosti. Številne življenjske izkušnje, bogato poznavanje domače in svetovne literature, smisel za umetniško besedo, saj je prevajala tuja dela, pisala in objavljala pesmi ter pomagala urejati Goriški zbornik in druge publikacije, vse to je dajalo Brusovi posebno avtoriteto, pri čemer pa svojih nazorov ni nikoli vsiljevala. Njen namen je bil vzgojiti v dijaku humano naravnane, iščočega in odprtega človeka. Stikov z dijaki ni nikoli prekinjala, tudi potem ne, ko je vsak sam ubral pota življenja. Iskreno se je veselila vsakega uspeha ... Skoraj dvajsetletno delo Lojzke Brusove na goriški gimnaziji z bolečo prekinitevjo v Ajdovščini in na šempetrski osnovni šoli je obrodilo bogate sadove. Generacije mladih izobražencev imajo v spominu tisti značilni umirjeni ton njenih predavanj, besede, ki so ob razlagi Prešerna, Ketteja, Murna, Župančiča tako zažarele, da se ti je moralo vtisniti v spomin njihovo umetniško sporočilo.«³⁴

Slavist in literarni zgodovinar Zoltan Jan je v svoji razpravi *Dve profesorici slovenščine na gimnaziji v Novi Gorici* o profesorici Brusovi zapisal: »Z značilnim umirjenim, tihim glasom, ki je dajal vtis utrujenosti in odmaknjenosti, je znala

³² Prav tam.

³³ Marija Jelen, V zahvalo profesorici Lojzki Brusovi, naši duhovni materi, 1001 – solkanski časopis, 20. 12. 2002, str. 6; K. H., Spomin na Lojzko Brusovo, Družina, 20. oktobra 2002, št. 42, str. 2.

³⁴ Hočevnar Jože A., Alojzija Brus (1909–1965). V: 30 let goriške gimnazije: 1947–1977. Ur. Zorko Harej. – Nova Gorica, 1977.

prepričljivo povzeti in oživiti literarna dela, tako da so bile njene ure doživljajsko močne. Čeprav je imela pred seboj odprt učbenik in je bila njena razlaga skorajda dobesedno enaka kot razlagalni tekst pred njo in pred dijaki, je znala ustvariti posebno vzdušje s širjenjem ali dopolnjevanjem primerov in z vzpostavljanjem paralel, tako da nihče ni opazil težav s snovno pripravo, čeprav tudi ona med študijem ni spoznala svetovne književnosti in je istočasno z dijaki tudi sama prvič brala Besedno umetnost Silve Trdina. V praksi je že tedaj izvajala tisto, kar je bilo kasneje poimenovano premostitveni kredit (Kmecl 1970/71). Načelo neposrednosti je dosegla z demonstracijo aktualnih knjižnih izdaj, razvojni bližini dijakov se je približala s kratkimi, a sugestivnimi opozorili na tradicionalne vrednote in življenjska načela, ob katerih je nevsiljivo dodala osebno izkušnjo. Pogosto je dijake posredno spodbujala in navduševala za samostojno poglobljanje, za branje in širjenje splošnega znanja in osebne razgledanosti. Kljub temu je težko opredeliti, s čim je dosegla, da je bila njena razlaga učinkovita. Dejstvo je, da pri njenih urah nihče ni niti dahnil ali premaknil stola, dijake je bilo sram, če je pri spraševanju odkrila kakšno neznanje. Nezadostnih ocen pri njej ni bilo. V vsakem razredu si je pridobila skupino občudovalcev, ki jih je potem pritegnila tudi k ustvarjalnemu delu pri oblikovanju glasil, dijaških proslav ali poročanju na poučnih popotovanjih. Celo v tistih letih neposredno po priključitvi Primorske, ko je bilo težko priti do papirja in šole niso imele razmnoževalnih strojev (npr. ciklostila ali šapirografa, saj današnji kopirni stroji še niso obstajali, pisalni stroji pa so bili le v posameznih pisarnah), so njeni dijaki izdelovali časopise v obliki stenčasa.«

Jan je tudi zapisal, da cvetje in svečke ob njenem spomeniku dokazujejo, da »profesorica še vedno živi v spominu njenih učencev, med katerimi so mnogi študirali slovenščino prav zaradi njenega pedagoškega erosa.«³⁵

Ob 50. obletnici njene smrti je njena nekdanja dijakinja objavila spominski zapis v Družini, Če pšenično zrno umre ... Ob njenem liku je izpostavila, da »nas ni samo učila slovenščino, nas zanjo navduševala, bila je predvsem vzgojiteljica z vso svojo osebnostjo, z vso toplino srca, kar je bilo takrat tako redko zaznati pri ›tovariših in tovarišicah‹. Vedeli smo, da je verna in smo občudovali njeno neuklonljivo držo, ko je zaradi svojega verskega prepričanja morala mnogo trpeti. O njej so pisali kot o izredni profesorski osebnosti; bila je človek širokih obzorij in velike dobrote. Slovenski jezik, literaturo je znala s svojim umirjenim glasom tako približati dijakom, da so njene razlage kar vpijali vase. V razredu je bila pri njenih urah popolna tišina, a ne iz strahu, temveč iz velikega spoštovanja. Z vsem žarom je govorila o lepoti in moči slovenske umetniške besede. Ni veliko govorila, a vsak je čutil, da ga ima rada, da se zanj zanima, da mu hoče dobro. Ni delala razlik, a ko je videla, da je kateri od njenih kolegov krivičen do katerega od njenih dijakov, se je osebno zavzela zanj. Njen tihi, neopazni, a v globine segajoči vpliv na mladino je imel veliko moč. Z dijaki je ostajala v stikih tudi potem, ko je vsak sam ubral pota življenja.«³⁶

³⁵ Jan, prav tam, 2008, str. 416.

³⁶ S. M. Jasna Kogoj, Če pšenično zrno umre.... Ob 50. obletnici smrti prof. Alojzije Brus, Družina, 8. 2. 2015, str. 19.

V publikaciji občine Logatec je umetnostna zgodovinarka Simona Kermavnar leta 2021 objavila o Brusovi daljši zapis pod naslovom *Veliko lepega je na tem svetu. Najlepša pa je harmonija duš, ljubezen, ki se pretaka med njimi, prijateljstvo...* (Alojzija Brus) Zapis v spomin rojakinje z Logaškega profesorice Alojzije Brus. V članku je med drugim predstavila *pet risb s svinčnikom in tušem ter en akvarel slavistke, pesnice, prevajalke in publicistke Alojzije (Lojzke) Brus*, ki jih hranijo v Pokrajinskem arhivu Nova Gorica. V istem zapisu je objavila pričevanje gospe Tilke Jerič, magistre farmacije, ki je o prof. Brusovi med drugim povedala: »Nevsiljivo in skozi pogovor me je vodila mimo vseh mladostnih težav ter me učila opaziti in videti lepoto življenja, pa najsi je bila to lepa narava, knjiga, slika ali glasba [...]. Govorila je kar nekaj svetovnih jezikov, a s svojo neumljivo ljubeznijo je govorila vse jezike tega sveta. Sama je zapisala: *Tudi pogovori med dušami, v popolni tišini, so lahko tako lepi in pa Veliko lepega je na tem svetu. Najlepša pa je harmonija duš, ljubezen, ki se pretaka med njimi, prijateljstvo [...].*«³⁷

Odprte roke in srce za revne

Pogled na življenje in delo profesorice Brusove bi bil okrnjen, če ne bi vsaj malo odstrli tudi tiste vrline, ki posebej žlahtni njeno podobo. Ker je sama že od mladih let izkusila trpko življenje v revščini, je vedno posebno skrb posvečala revnim dijakom in jim pomagala najti pot do poklica. To je pokazala že v prvih letih svojega učiteljevanja.

Na uršulinski šoli je bila Alojzija Brus poverjenica podmladka *Rdečega križa*. Tu se je prav posebej izkazala v skrbi za revne učenke, ki so po tej organizaciji v začetku šolskega leta dobile šolske knjige in zvezke. Članice podmladka so ob praznikih v vsakem razredu obdarile revnejše součenke. Pri tem so bile posebno velikodušne učenke ženske realne gimnazije uršulink, kjer je Brusova tudi poučevala.³⁸

Tudi kasneje je, kjerkoli je delovala, svojo borno plačo delila s potrebnimi. A ne le to, z nasveti je pomagala tudi v čisto osebnih težavah in opogumljala tiste, ki so omahovali. V vsem pa je ohranjala veliko spoštovanje do osebe. Nikoli se ni obotavljala sprejeti kakšnega dekleta brezplačno v svoje stanovanje. Že omenjena Tilka Jerič je še povedala: »Kot slavistka je poučevala v gimnaziji v Šempetru pri Gorici, in ker je bila moja sovaščanka, sva se videvali, ko je prihajala občasno domov v Novi Svet. Ona je bila tudi moja knjižnica med počitnicami. Imela je bogato zbirko knjig, ki mi jih je rada posojala. Jaz pa sem jih »požirala« na paši. Pa mi je predlagala, da bi me vzela k sebi na stanovanje, da bi ji malo pogospodinjala in

³⁷ Kermavnar, prav tam.

³⁸ AULj, Š, Kronika uršulinskih šol.

bi pri njej hodila tudi v šolo. Rečeno – storjeno [...]. Gospe Lojzki Brus sem veliko dolžna v svojem življenju. Bila mi je več kot druga mama.«³⁹

Sklep

»Razumni se bodo lesketali kakor sijaj neba. Ti, ki so mnoge pripeljali do pravičnosti, pa bodo kakor zvezde za vso večnost« (Dan 12,3), je zapisano v Knjigi vseh knjig. Tudi profesorica, vzgojiteljica in pisateljica Lojzka Brus je ena tistih svetlih zvezd, ki je v svojem času žarela v ljubezni do vsakega človeka, do slovenskega jezika, do vsega, kar je lepo in plemenito. Naj ta njen sij vedno jasneje in močnejše žari na nebu slovenskega naroda v času, ko je materni jezik ogrožen, ko blede čut za pravo umetnost, za ljubezen do domovine in se izgubljajo resnične človeške vrednote.

Viri in literatura

Viri

AS 231, Ministrstvo za prosveto, personalne zadeve učiteljstva, škatla 5 (Alojzija Brus, 372).

AULj, Š. Arhiv uršulinskega samostana Ljubljana, Šolstvo.

SI PANG 882, Brus Alojzija. Pokrajinski arhiv v Novi Gorici.

PANG, Okrajni ljudski odbor Gorica, 1955, f. 384/B; personalne mape učiteljev A–Č, f. 1212.

Literatura

Geslo Brus, Alojzija (Lojzka), *Primorski slovenski biografski leksikon* (PSBL), 3, Gorica 1976, str. 145–146.

Gabrič, Aleš: Šolstvo na Slovenskem, *Zbornik za povijest školstva i prosvjete*=*Zbornik za zgodovino šolstva in prosvete*=*Zbornik za istoriju školstva i prosvete*=*Jahrbuch für Schul- und Erziehungswesensgeschichte*=*Collected papers for the history of schooling and education*, Ljubljana–Zagreb 1991, 24, str. 67–92.

Hočevnar, Jože A.: Alojzija Brus (1909–1965), ur. Zorko Harej, *30 let goriške gimnazije: 1947–1977*, str. 55.

39 Kermavnar, prav tam.

- Jan, Zoltan: Vseživljenjsko učenje srednješolskih profesorjev slovenščine, Dve profesorici slovenščine na gimnaziji v Novi Gorici, *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*, Ljubljana 2008, str. 407–416.
- Jelen, Marija: Slovenski jezik in književnost, *Zbornik ob 50-letnici goriške gimnazije, 1947–1997*, Nova Gorica 1997, str. 80.
- Jelen, Marija: V zahvalo profesorici Lojzki Brusovi, naši duhovni materi, *1001 solkanski časopis*, 20. 12. 2002, str. 6.
- Kermavnar, Simona: »Veliko lepega je na tem svetu. Najlepša pa je harmonija duš, ljubezen, ki se pretaka med njimi, prijateljstvo ...« (Alojzija Brus) Zapis v spomin rojakinje z Logaškega profesorice Alojzije Brus, *Moja občina Logatec*, 11. 1. 2021.
- Kogoj, Marija Jasna, »Če pšenično zrno umre ...«. Ob 50. obletnici smrti prof. Alojzije Brus, *Družina*, 8. 2. 2015, str. 19.
- Uršič, Ivanka: Profesorica Alojzija Brus, *Goriški letnik*, Zbornik goriškega muzeja, Nova Gorica 2003 (Brecljev zbornik), 28/ 2001, str. 235–250.

Urška Gruden *

Monika Govekar Okoliš **

Nives Ličen ***

Izobraževanje starejših na Univerzi v Ljubljani

Education for the Older Adults at the University of Ljubljana

Izvleček

V članku je opisan razvoj izobraževanja starejših na Univerzi v Ljubljani (UL), ki sledi načelom globalnega gibanja Age-Friendly University Global Network (AFU). Teoretski okvir so tvorile raziskave o dolgoživosti in spreminjanju visokošolskega izobraževanja z razvojem tretjega poslanstva univerz. Empirični del raziskave se je osredotočil na proučevanje značilnosti razvoja Modre fakultete (MoF) kot inovativne sodelovalne prakse v terciarnem izobraževanju. Uporabljena je bila kvalitativna metodologija. Podatki so bili zbrani s polstrukturiranimi intervjuji in analizo internega gradiva ter obdelani z metodo tematske analize. Pomembno vlogo pri razvoju MoF na UL so imeli: na makro ravni predvsem nova znanstvena odkritja o dolgoživosti, globalno gibanje AFU, na mezo ravni podpora novi praksi na UL, interdisciplinarno povezovanje med članicami UL, na mikro-ravni zavzetost izvajalcev in motiviranost študentov. Nova praksa v terciarnem izobraževanju je vključujoča, razvija dostopno izobraževanje za osebe, starejše od 55 let, s cilji opolnomočenja starejših in prispeva k razvo-

Abstract

This article describes the development of education for the older adults at the University of Ljubljana (UL), guided by the principles of the Age-Friendly University Global Network (AFU). The theoretical framework is based on research into longevity and the transformation of higher education through the development of the "third mission" of universities. The empirical part of the research focused on exploring the characteristics of the development of the Faculty of Active Wisdom (FAW) as an innovative collaborative practice in tertiary education. A qualitative methodology was employed. Data were collected through semi-structured interviews and the analysis of internal materials, and processed using thematic analysis. The following factors played an important role in the development of the FAW at UL: new scientific discoveries on longevity and the global AFU movement at the macro level; support for the new practice at UL and interdisciplinary networking among UL members at the meso level; and the commitment of practitioners and the motivation of students at the micro level. This inclusive new practice in tertiary education

* Urška Gruden, univ. dipl. pedagoginja, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, e-pošta: urska.gruden@ff.uni-lj.si

** Dr. Monika Govekar Okoliš, red. prof., Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, e-pošta: monika.govekarokolis@ff.uni-lj.si

*** Dr. Nives Ličen, red. prof., Modra fakulteta Univerze v Ljubljani, e-pošta: nives.licen@ff.uni-lj.si

ju humanistično utemeljenega izobraževanja starejših odraslih. Model Modre fakultete kot oblike neformalnega izobraževanja je nastal v sociokulturnem okolju slovenske javne univerze, razvija dejavnosti v okviru tretjega poslanstva univerze, zato lahko ugotovitev prenesemo v podobna okolja.

aims to empower the older adults and contribute to the development of humanities-based education for older adults by developing accessible education for people over 55. The Faculty of Active Wisdom model was developed as a form of non-formal education within the socio-cultural environment of a Slovenian public university, developing activities within its third mission. Therefore, the findings can be transferred to similar environments.

Ključne besede: Univerza v Ljubljani, izobraževanje starejših, dolgoživost, Modra fakulteta, starosti prijazno okolje

Keywords: University of Ljubljana, education of the older adults, longevity, Faculty of Active Wisdom, age-friendly environment

Uvod

Prehod v družbo, kjer je dolgoživost »nova normalnost«, implicira mnogo sprememb,¹ ki vključujejo tudi spremembe v izobraževalnih sistemih. Univerze vse bolj prepoznajo starost kot eno od komponent raznolikosti in inkluzivnosti ter ugotavljajo, da je v starajoči se družbi univerza odgovorna za iskanje novega znanja in praks, zato ne preseneča, da ustanavljajo centre za raziskovanje staranja. Kot so na univerzah v prejšnjem stoletju vznikali centri za proučevanje otroštva, se v tem stoletju dogaja s centri za proučevanje staranja in starosti. Withnall² piše o družbeni angažiranosti univerz pri izobraževanju starejših, Talmage idr.³ o pravičnosti, ker je učenje in izobraževanje človekova pravica tudi v starosti. Leta 2012 je združenje Evropski visokošolski prostor (The European Higher Education Area), katerega članica je tudi Slovenija, sprejelo dogovor, naj populacija študentov na univerzah odraža raznolikost populacije in demografske spremembe v Evropi.⁴ Istega leta je na Dublin City University (DCU) nastalo gibanje Starosti prijazna univerza (Age-Friendly University – AFU). Začetki gibanja

1 Laura Formenti, Davide Cino, Francesca Loberto, Aging and complexity: Reframing older adults' learning through interdisciplinarity lenses, *European Journal for Research on the Education and Learning of Adults*, 16, 2025, št. 1, str. 75.

2 Alexandra Withnall, Learning in later life: what can universities do?, *Universities and Engagement. International perspectives on higher education and lifelong learning* (ur. John Field, Bernard Schmidt-Hertha, Andrea Waxenegger), London 2016, str. 159.

3 Craig A. Talmage, Rob Mark, Maria Slowey, Richard C. Knopf, Age Friendly Universities and engagement with older adults: moving from principles to practice, *International Journal of Lifelong Education*, 35, 2016, št. 5, str. 540.

4 European Comission, *The European Higher Education Area in 2012. Bologna Process Implementation Report*, 2012, str. 21, 22. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-books/-/ec-30-12-534> (pridobljeno 23. 8. 2025).

AFU v Sloveniji so na Univerzi v Mariboru, kjer je bil leta 2019 ustanovljen Center za zaslužne profesorje in upokojene visokošolske učitelje. Univerza v Mariboru je leta 2020 postala članica globalnega gibanja AFU. Na Univerzi v Ljubljani (UL) segajo začetki dejavnosti za razvoj starosti prijazne univerze v leto 2020 na Filozofsko fakulteto (FF), ko so pričeli razmišljati o ustanovitvi Srebrne katedre in Modre fakultete po načelih gibanja AFU. Srebrna katedra naj bi združevala upokojene učitelje in učiteljice, Modra fakulteta pa naj bi bila namenjena starejšim alumnom. Prvi načrti so se v naslednjih letih nekoliko spremenili. Senat FF UL je na svoji seji oktobra 2020 potrdil ustanovitev Srebrne katedre. Kot je zapisala pobudnica in prva koordinatorica Srebrne katedre Cvetka Hedžet Tóth, je bil glavni namen pobude »skrb in aktivna udeležba pri negovanju in ohranjanju humanistike«. ⁵ Žal je Tóth decembra 2020 umrla, dejavnosti na Srebrni katedri pa niso zaživele. Projekt Modra fakulteta (MoF) se je začel istočasno kot participativna akcijska raziskava. V študijskem letu 2020/2021 so se povezali učitelji z različnih članic UL (Filozofska fakulteta, Fakulteta za socialno delo, Fakulteta za računalništvo in informatiko, Teološka fakulteta), mladi raziskovalci in starejši alumni (Klubi alumnov UL) ter pričeli pripravo programa za Modro fakulteto. Raziskovalno se je projekt povezal s programsko skupino Pedagoško andragoške raziskave – Učenje in izobraževanje za kakovostno življenje v skupnosti, soglasje za delovanje je podal kolegij rektorja Univerze v Ljubljani maja 2021. Namen tega prispevka je predstaviti značilnosti razvoja prve prakse starosti prijazne univerze na Univerzi v Ljubljani s poudarkom na razvoju Modre fakultete.

Teoretski okvir

Teoretski okvir za razvoj izobraževanja starejših na univerzah je povezan z interdisciplinarnimi raziskavami dolgoživosti in razvojem vseživljenjskega učenja na univerzah. Zamisel vseživljenjskega učenja se je začela uresničevati v 60. in 70. letih prejšnjega stoletja ter je vodila v drugačno organizacijo izobraževalnih dejavnosti v tradicionalnih izobraževalnih ustanovah, kot je univerza, in tudi v kulturnih ustanovah, kot so muzeji. ⁶

⁵ Srebrna katedra, <https://www.ff.uni-lj.si/fakulteta/srebrna-katedra> (pridobljeno: 5. 8. 2025)

⁶ Monika Govekar-Okoliš, Educational role and activities of the Slovenian school museum: views, experiences and suggestions of university students concerning school lessons from the past in the study years from 2014 to 2018, *Šolska kronika : zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, 27 = 51, 2018, št. 3, str. 166.

Monika Govekar-Okoliš, Pomen muzejskih učnih ur za izobraževanje visokošolskih študentov = The importance of museum school lessons for the education of higher education student, *Šolska kronika : zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, 30 = 54, 2021, št. 2, str. 279.

Monika Govekar Okoliš, *Zgodovina izobraževanja odraslih na Slovenskem: 50 let andragogike na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani=History of adult education in Slovenia : 50 years of andragogy at the Faculty of Arts, University of Ljubljana*. Ljubljana: Založba Univerze, 2024, str. 19, 23.

Izobraževanje starejših na univerzah

Izobraževanje starejših na univerzah je ponekod del centrov za vseživljenjsko učenje, ponekod je del odprtih univerz, ponekod pa so to samostojne enote, ki so organizirane kot univerze za tretje življenjsko obdobje⁷ ali pa po načelih starosti prijaznih univerz. Raziskovalci izpostavljajo potrebe po institucionalnih spremembah, ki bodo omogočale medgeneracijsko učenje ter inovacije v poučevanju in učenju starejših, kar vodi v raziskovanje različnih oblik učenja v terciarnem izobraževanju. Slowey in Schuetze⁸ raziskujeta vseživljenjsko učenje v visokošolskem prostoru, Buffel⁹ z Univerze Manchester raziskuje starosti prijazna mesta in poudarja sodelovanje starejših kot soraziskovalcev. To je bilo značilno tudi za MoF, ki je od začetka vključevala starejše alumne. Slowey in Schuetze¹⁰ poudarjata, da se je visokemu šolstvu uspelo prilagoditi raznolikosti študentske populacije, vendar so dejanske prakse še vedno pretežno usmerjene k mlajšim študentom. Ugotavljata, da je vse več programov za odrasle, medtem ko so starejši odrasli še na robu. Koncept vseživljenjskega učenja je sicer zelo razširjen v političnih dokumentih, a je velika razlika med prakso v terciarnem izobraževanju in dokumenti. Vseživljenjsko učenje (na univerzah) večinoma ne vključuje starejših odraslih.¹¹

Pomembna raziskava o izobraževanju starejših je bila v zadnjem obdobju izpeljana v okviru Unescovega Inštituta za vseživljenjsko učenje (UNESCO Institute for Lifelong Learning) v sodelovanju s šanghajsko odprto univerzo (Shanghai Open University).¹² Raziskava je v prvem obdobju (2020–2022) postavila temelje za več tematskih študij, ki so jih realizirali v drugem obdobju (2023–2025). Raziskovali so, kako visokošolske ustanove odgovarjajo na izobraževalne potrebe v starajoči se družbi. Glavne ugotovitve potrjujejo: **izobraževanje** starejših krepi avtonomijo, zdravo življenje, aktivno staranje in prispeva k širši ekonomski vzdržnosti. Kot glavne teme se v tej raziskavi kažejo: 1. razvoj kompetenc starejših

7 Brian Findsen, Older adults' engagement with higher education: Challenges and opportunities, *Journal of Adult and Continuing Education*, 21, 2015, št. 2, str. 22.

8 Maria Slowey, Hans Schuetze, All Change – No Change? Lifelong Learners and Higher Education Revisited, *Global perspectives on Higher Education and Lifelong Learners* (ur. Maria Slowey, Hans Schuetze), London in New York 2012, str. 5.

Craig A. Talmage, Rob Mark, Maria Slowey, Richard C. Knopf, Age Friendly Universities and engagement with older adults: moving from principles to practice, *International Journal of Lifelong Education*, 35, 2016, št. 5, str. 537.

9 Tine Buffel, Sophie Handler, Chris Phillipson (ur.), *Age-friendly cities and communities: A global perspective*, Bristol 2018, str. 10–15.

10 Slowey, Schuetze 2012, str. 11.

11 Ni enotne opredelitve, kdo so starejši odrasli. Na MoF štejemo kot starejše študente osebe, starejše od 55 let, po vzoru ameriških univerz, ki so članice gibanja AFU.

12 *The benefits of lifelong learning for older adults. Thematic studies (2023 to 2025)*, UNESCO, <https://www.uil.unesco.org/en/thematic-studies-benefits-lifelong-learning-older-adults> (priobljeno: 9. 8. 2025).

za delo (starejši zaposleni), 2. razvoj digitalnih kompetenc in 3. razvoj medgeneracijskega povezovanja.

Dolgoživost kot okvir za izobraževanje starejših na univerzah

Na Univerzi Stanford je nastal dokument *The New Map of Life* (Novi zemljevid življenja), ki je okvir za razvoj starosti prijazne univerze v kontekstu dolgoživosti. Zamisel in prakso starosti prijazne univerze lahko opredelimo kot operacionalizacijo Novega zemljevida življenja,¹³ ki je eden vplivnejših dokumentov o prilagajanju družbe na daljšo življenjsko dobo. Ugotavlja, da moramo preoblikovati celoten življenjski potek – od šolstva in dela do zdravja, socialnih sistemov in medgeneracijskih odnosov – da bi sto let dolgo življenje¹⁴ postalo priložnost za vse, ne le za izbrane skupine. Univerze imajo pri tem dvojno vlogo. Prva vloga je razvojno raziskovalna: univerze so ključne za razvoj novega znanja in inovacij. Druga vloga je oblikovanje platforme za vseživljenjsko učenje in medgeneracijsko povezovanje, ki odgovarja na izzive izobraževanja tudi v odraslosti in pozni odraslosti. Univerze postajajo vozlišča za vseživljenjsko učenje, poleg izobraževanja mladih ponujajo različne oblike izobraževanja za prehode med karierami ter podporo pri osebnih prehodih. Univerze sodelujejo tudi pri razvoju zdravega in aktivnega staranja ter medgeneracijskega povezovanja. Novi zemljevid življenja poudarja tudi vlogo univerz pri razvoju solidarnosti in pravičnosti, premagovanju starizma ter zmanjševanju neenakosti. Dosežki raziskav o dolgoživosti naj bodo dostopni za vse in izobraževanje naj bo odprto in dostopno. Novi zemljevid življenja lahko razumemo kot vizijo dolgožive družbe, gibanje AFU pa kot okvir, ki omogoča univerzam, da to vizijo uresničujejo na terenu.

Izobraževanje starejših kot del tretjega poslanstva univerze

MoF nastaja v kontekstu tretjega poslanstva UL. Dejavnosti tretjega poslanstva se razvijajo prek dveh osi. Ena od teh je kulturno in socialno poslanstvo (javno angažiranje, produkcija dobrin, ki so namenjene dvigu družbene dobrobiti), druga je prenos znanja v gospodarstvo (ekonomsko poslanstvo). Izobraževanje starejših v večji meri prispeva k družbenemu poslanstvu. Tretje poslanstvo univerze pomeni sodelovanje z okoljem, da bi prispevali k razvoju. Ne pomeni le povezave med industrijo in univerzo, temveč tudi prispevanje k družbenim inovacijam. MoF je odgovor na izzive dolgoživosti in kritično preizprašuje

¹³ *The New Map of Life*, Stanford Center on Longevity, 2022, str. 18, <https://longevity.stanford.edu/wp-content/uploads/2022/04/new-map-of-life-full-report.pdf> (pridobljeno: 16. 8. 2025).

¹⁴ Če bo 100 let »nova normalnost«, bo to vodilo v drugačen potek življenja, kot ga poznamo. Li-nearni model izobraževanje–delo–upokožitev ne bo več vzdržen.

tržno miselnost, prevladujočo v izobraževanju odraslih,¹⁵ ter išče nove prakse skupnosti. Razvoj MoF sledi raziskavam in strokovnim usmeritvam o razvoju vseživljenjskega učenja na univerzah, ki so družbeno angažirane. V strokovni literaturi se pojavlja izraz *university in place*¹⁶ za označevanje vloge univerze pri lokalnem razvoju. MoF sledi temu konceptu, razvija socialne inovacije skupaj z okoljem in soustvarja proces interakcije univerze z lokalnim okoljem, ki se odraža v povezovanju raziskovalcev in študentov z umetniki, podjetniki, aktivisti idr. v projektih skupnostnega izobraževanja na univerzi. Ker univerzo razumemo kot središče ekosistema regionalnega razvoja in središče za inovacije, je nujno tudi vključevanje starejših, razvoj strategije za prenos znanja in skupnega soustvarjanja znanja tudi s starejšimi. Za razvoj vloge univerze pri povezovanju z okoljem so se razvili modeli, ki jih imenujejo vijačnice, v katerih so prepleteni univerza, gospodarstvo, vlada in civilna družba. Zavzemamo se za razvoj inovativnih metod za izobraževanje na univerzah z medgeneracijskim povezovanjem in povezovanjem ter z uporabo novih metod, kot je DTM (*design thinking method*) in DDI (*design driven innovation*). Tretje poslanstvo univerz¹⁷ sestavlja splet aktivnosti za prenos znanstvenih, tehnoloških in kulturnih dosežkov/inovacij v okolje. Gre za prenos akademskega znanja ali *produktivno transformacijo* raziskovalnih spoznanj in umetniških dosežkov za lokalno okolje. Odprtost univerze za prenos znanja (tudi starejšim prebivalcem) postane pot za doseganje blaginje prek ustvarjanja inovativnih učnih okolij.

- 15 Marcella Milana, Francesca Rapana, The appropriation of cultural, economic and normative frames of reference for adult education: an Italian perspective, *Resisting Neoliberalism in Education* (ur. Lyn Tett, Mary Hamilton), Cambridge 2019, str. 167–180.
Darren Cogavin, Labour-power production and the skills agenda in lifelong learning: A critical policy analysis of the Skills and Post-16 Education Act 2022. *Policy Futures in Education*, 22, 2024, št. 5, str. 774–792.
- 16 Besedo *place* navadno prevajamo kot kraj, tako da bi to besedno zvezo lahko razumeli kot univerza v kraju, univerza v okolju, univerza na terenu, kar je skladno tudi s Strategijo trajnostnosti UL 2025–2030 (2025) (*Strategija trajnostnosti Univerze v Ljubljani 2025–2030* (2025). https://www.uni-lj.si/assets/Sluzba-za-informatiko/Senat/Mandat-2021-2025/36-seja-Senata/06._Strategija_trajnostnosti_UL_2025-2030.pdf (pridobljeno: 8. 9. 2025); glej tudi Chiara Aleffi, Gigliola Paviotti, Sabrina Tomasi, Concetta Ferrara, Alessio Cavicchi, *Research, education and co-creation: the university in place / Ricerca, formazione e co-creazione: l'universita sul campo*, <https://rivisteopen.unimc.it/index.php/cap-cult/article/view/2426/1722> (pridobljeno: 16. 8. 2025).
- 17 Yuzhuo Cai, Annina Lattu, Triple Helix or Quadruple Helix: Which Model of Innovation to Choose for Empirical Studies?, *Minerva*, 60, 2022, št. 2, str. 264.
Natalia Milazzo, Non c'è due senza tre: perché la Terza Missione per le università è importante, e migliora la didattica e la ricerca. *Scienza in rette*, 2025. <https://www.scienzainrete.it/articolo/non-c-due-senza-tre-perch%C3%A9-terza-missione-le-universit%C3%A0-importante-e-migliora-didattica-e> (pridobljeno: 16. 8. 2025).
Rómulo Pinheiro, Björn Stensaker, Strategic Actor-Hood and Internal Transformation: The Rise of the 'quadruple-helix university?', *Global Challenges, Local Responses in Higher Education* (ur. Jelena Branković, Manja Klemenčič, Predrag Lažetić, Pavel Zgaga), Rotterdam, Boston, Taipei 2014, str. 72.

Empirični del

Namen raziskave in raziskovalna vprašanja

Namen raziskave je proučiti razvoj Modre fakultete kot inovativne sodelovalne prakse v terciarnem izobraževanju. Raziskavo so vodila tri raziskovalna vprašanja:

1. Katere so ključne značilnosti razvoja Modre fakultete na Univerzi v Ljubljani?
2. Na kakšen način nova praksa na Univerzi v Ljubljani odgovarja na izzive, povezane z dolgoživostjo?
3. Kako se Modra fakulteta umešča v okvir tretjega poslanstva univerze?

Metodologija

Raziskava je bila zasnovana kot eksplorativna kvalitativna študija, saj je bil namen razviti razumevanje razmeroma novega pojava ter identificirati temeljne strukture pri novem izobraževanju v Sloveniji. Skladno z metodologijo za načrtovanje kvalitativne raziskave¹⁸ smo najprej opredelili problem, nato pa zbrali gradivo in opravili intervjuje z različnimi akterji (študenti, profesorji, organizatorji). Pripravili smo prvo shemo za teme in podteme, ki smo jo dopolnili po upoštevanju zapisov opazovanja prakse ter z upoštevanjem intervjujev s tujimi raziskovalkami, ki podobno kot na Univerzi v Ljubljani raziskujejo prakse AFU. Eksplorativna naravnost nam je omogočila oblikovanje spoznanj, ki lahko služijo kot izhodišče za nadaljnje raziskave.

Udeleženci v intervjujih

V raziskavo je bilo vključenih 19 intervjuvancev, ki so bili izbrani namenško po relevantnosti za raziskovalni problem. Namensko vzorčenje je slonelo na naslednjih kriterijih: udeleženci imajo izkušnjo z delom v programih za starejše, prihajajo z UL ali z univerze, ki deluje po načelih gibanja AFU, učitelji so habilitirani za univerzitetne učitelje. Udeleženci so imeli različne vloge, kar je omogočilo pridobitev heterogenih perspektiv. Vključeni so bili učitelji (10), študenti (3), organizatorji izobraževanja (2), redni študenti (1). Poleg intervjujev z akterji v slovenskem okolju smo izvedli tudi intervjuje z raziskovalci na tujih univerzah, ki razvijajo programe AFU, da bi dodatno osvetlili raziskovalni pojav. Za ta članek smo uporabili 2 intervjuja, ki sta bila opravljena na zgledovalnih obiskih na Univerzi v Brnu (marec 2025) in Univerzi v Lizboni (april 2025). Služila sta za

¹⁸ Sharan B. Merriam, Elisabeth J. Tisdell, *Qualitative Research. A Guide to Design and Implementation*, San Francisco: Jossey-Bass, 2016, str. 3.

primerjavo pri oblikovanju podtem pri tematski analizi. V spodnji preglednici so predstavljeni intervjuvanci.

Preglednica 1: Udeleženci v raziskavi, ki so sodelovali v intervjujih

Vloga intervjuvancev	Izobrazba intervjuvancev	Organizacija, kjer delujejo	Število intervjujev in oznake pri navajanju
Učitelji na Modri fakulteti	Dr. znanosti, izvoljeni najmanj v naziv docent	Univerza v Ljubljani	10 Intervju 1–10
Starejši študenti na Modri fakulteti	Magisterij (1) Univerzitetna izobrazba (2)	Univerza v Ljubljani	3 Intervju 11–13
Mlajši študenti, ki so delovali kot svetovalci starejšim	Zaključena prva bolonjska stopnja	Univerza v Ljubljani	1 Intervju 14
Organizatorji izobraževanja starejših	Univerzitetna izobrazba (2)	Univerza v Ljubljani	2 Intervju 15, 16
Predstavniki klubov alumnov	Univerzitetna izobrazba	Univerza v Ljubljani	1 Intervju 17
Raziskovalec	Dr. znanosti, docent	Univerza v Lizboni	1 Intervju 18
Raziskovalec	Dr. znanosti, docent	Masarykova univerza Brno	1 Intervju 19
Skupaj			19

Zbiranje in obdelava podatkov

Zbiranje podatkov je potekalo od januarja 2024 do konca maja 2025. Podatke smo zbirali z opazovanjem in spraševanjem tam, kjer se izobraževanje dogaja. Za zbiranje podatkov so bili uporabljeni polstrukturirani intervjuji, analiza dokumentov in opazovanje z udeležbo. Intervjuji so omogočili pridobivanje osebnih izkušenj in interpretacij udeležencev. Vodilo za intervjuje je bil vnaprej pripravljen seznam tematskih sklopov in odprtih vprašanj, ki so nastali po pregledu literature in skladno z raziskovalnimi vprašanji. Intervjuji so bili opravljeni v živo (14) in prek Zooma (5). Intervjuji so trajali od 30 do 60 minut. Nekateri intervjuji so bili posneti in nato prepisani (10), nekateri so bili zapisani med pogovorom (9). Po vsakem opravljenem intervjuju je bil napisan kratek zapis o poteku (*fieldnotes*), v katerem je intervjuist zabeležil svoje vtise in dileme, o katerih smo

se pogovorili v projektni skupini, ko smo pripravili tematsko analizo. Pri zapisih in obdelavi transkriptov smo sledili pravilom kvalitativne raziskave za tematsko analizo po Merriam in Tisdell.¹⁹

Analiza dokumentov je obsegala pregled zapisnikov sestankov delovne skupine, ki je načrtovala delo MoF (december 2020–april 2021), zapisnikov sestankov učiteljev (od š. l. 2021/22), katalogov izobraževalnih programov (od š. l. 2022/23), pregled elaboratov, ki so nastali v okviru pilotnega projekta *Vseživljenjsko učenje, trajnostni razvoj in dolgoživa družba: razvoj učnih vsebin, strategij, evalvacije in sistema mikrodokazil za starejše študente (NOO²⁰ Ultra 2023–2025)*. Analiza dokumentov je bila uporabljena kot metoda raziskovanja v družboslovju, kot jo opredeli Kutsyuruba,²¹ to je procedura pregledovanja in analiziranja vsebine dokumentov kot vira podatkov o dogodkih. Pri naši analizi dokumentov nismo interpretirali kot kulturnih artefaktov v kontekstu produkcije in uporabe v univerzitetnem okolju niti jih nismo interpretirali kot akterjev v procesu.²² Uporabljeni so bili interni dokumenti, to so neobjavljeni organizacijski dokumenti. Izjema so javno objavljeni Katalogi izobraževalnih programov, ki so bili objavljeni na spletni strani MoF.

Opazovanje z udeležbo je potekalo na izobraževalnih srečanjih skupin starejših študentov v študijskem letu 2024/25 (od oktobra 2024 do marca 2025). Upoštevali smo metodološka navodila po DeWalt in DeWalt.²³ Opazovanje je potekalo v študijskih skupinah na Fakulteti za socialno delo, Pedagoški fakulteti, Fakulteti za računalništvo in informatiko ter Filozofski fakulteti. Pri opazovanju so nastali terenski zapiski, ki so nam služili predvsem pri preverjanju oblikovanih podtem.

Podatki so bili obdelani z uporabo tematske analize, kot jo opredelijo Tunison,²⁴ Schreier²⁵ ter Brown in Clarke.²⁶ V tematsko analizo so bili vključeni: transkripti intervjujev, terenski zapiski opazovanja z udeležbo in izbrani interni dokumenti. Analiza je bila iterativna, pri čemer so se preliminarne ugotovitve

19 Prav tam, str. 201–235.

20 Načrt za okrevanje in odpornost. Več o programu: <https://www.gov.si/zbirke/projekti-in-programi/nacrt-za-okrevanje-in-odpornost/> (pridobljeno: 16. 8. 2025).

21 Benjamin Kutsyuruba, Document analysis, *Varieties of Qualitative Research Methods* (ur. Janet Mola Okoko, Scott Tunison, Keith Walker), New York 2023, str. 140.

22 Prior je opredelila različne vrste analize dokumentov, med drugim opredeli dokumente tudi kot akterje, ki dolgoročno vplivajo na razvoj konteksta. Lindsay Prior, Document analysis, *The SAGE encyclopaedia of qualitative research methods* (ur. Lisa M. Given), Thousand Oaks 2008, str. 231–232.

23 Kathleen M. DeWalt, Billie R. DeWalt, *Participant Observation*, Lanham 2011, str. 109.

24 Scott Tunison, Content Analysis, *Varieties of Qualitative Research Methods* (ur. Janet Mola Okoko, Scott Tunison, Keith Walker), New York 2023, str. 85.

25 Margit Schreier, *Qualitative Content Analysis in Practice*, Los Angeles: Sage, 2012, str. 1.

26 Virginia Braun, Victoria Clarke V., Using thematic analysis in psychology, *Qualitative Research in Psychology*, 3, 2006, str. 78.

sproti preverjale in dopolnjevale z novimi podatki. Analizo smo pričeli z intervjuji. Deloma smo sledili temam, ki so izhajale iz raziskovalnih vprašanj, tako da so teme usmerjale selektivno kodiranje. Za tematsko analizo smo uporabili trifazni model: 1. pred-analiza, pri kateri smo zapise prebrali, 2. eksploracija zapisov, v kateri smo podatke uredili, pripisali kode in povezovali v podteme, 3. revidiranje tem po natančnem branju in premisleku o podtemah in temah. Kodiranje smo opravili brez uporabe programskih orodij.

Etični vidiki in omejitve raziskave

Raziskava je bila izvedena v skladu z etičnimi načeli kvalitativnega raziskovanja. Vsi udeleženci so bili predhodno seznanjeni z namenom raziskave, načinom uporabe podatkov in pravico do prostovoljne udeležbe. Podali so soglasje za sodelovanje (na začetku intervjujev oz. na začetku študijskih srečanj). Zagotovljeni sta bili anonimnost in zaupnost. Vsi osebni podatki so bili obdelani in predstavljeni tako, da identiteta udeležencev ni razkrita.

Kot pri vseh kvalitativnih raziskavah so prisotne omejitve, ki jih moramo upoštevati. Analiza temelji na subjektivnih interpretacijah raziskovalk, ki so vse tri aktivno vključene v razvoj izobraževanja starejših na univerzi, kar vpliva na zaznavanje izjav, oblikovanje kod, potem in tem. Uporaba intervjujev in dokumentov zagotavlja bogat, a hkrati kontekstualno specifičen vpogled, zato so ugotovitve omejene na izbrani primer in okoliščine raziskave.

Rezultati in razprava

Rezultate bomo predstavili prek treh tematskih sklopov, zapisanih v spodnji preglednici.

Preglednica 2: Teme in podteme

Teme	Podteme
1. Razvoj MoF	1. Dejavniki, ki so vplivali na razvoj MoF: makro-, mezo-, mikro raven 2. Organizacija neformalnega izobraževanja 3. Izzivi za prihodnost: mnenja učiteljev in organizatorjev
2. MoF in dolgoživost	1. Izkušnje udeležencev 2. Prakse učenja 3. Ovire za izobraževanje
3. MoF in tretje poslanstvo UL	1. Interakcija univerze z okoljem in sodelovalne inovacije 2. Starejši študenti in njihovi učitelji kot soustvarjalci odpora proti neoliberalnim paradigmam v izobraževanju odraslih

Tema 1: Razvoj Modre fakultete

Razvoj MoF se je pričel po metodologiji participativne akcijske raziskave leta 2020, sledil je Strategiji UL, po kateri je UL raziskovalna in izobraževalna institucija, ki se tesno povezuje s svojim okoljem ter se z inovativnimi projekti odziva na potrebe okolja.²⁷ Razvoj nove izobraževalne prakse je odziv na dolgoživost in potrebo po inovacijah na področju vključujočega vseživljenjskega učenja, ki skrbi za hiter prenos znanja od raziskovalcev k ljudem. Vedno več je raziskav,²⁸ ki ugotavljajo, da se znanstvena spoznanja počasi prenašajo med ljudi in da ljudje ne zaupajo znanosti.

Podtema 1: Dejavniki, ki so vplivali na razvoj MoF

Razvoj MoF razdelimo v dve obdobji: prvo je od 2020 do 2022, drugo je od 2023 do 2025. Med 2023 in 2025 se je dejavnost razvijala v okviru projekta NOO ULTRA *Vseživljenjsko učenje, trajnostni razvoj in dolgoživa družba: razvoj učnih vsebin, strategij, evalvacije in sistema mikrodokazil za starejše študente*.

V prvi fazi je (2020) nastala delovna skupina, ki so jo sestavljali: starejši alumni, raziskovalci in učitelji. Zanimalo jih je, kako lahko univerza kratkoročno in srednjeročno prispeva h kakovostnemu staranju prebivalstva in prenosu znanja med starejše. V delovno skupino so se vključili raziskovalci s petih fakultet,²⁹ projekt je pridobil podporo vodstva (dekani, prorektorica UL za prenos znanja, kolegij rektorja), kariernega centra UL ter klubov alumnov UL. Nato so se akterji povezali še s Centrom za obštudijske dejavnosti UL, s katerim je bil pripravljen program za izbirni predmet Socialne inovacije za dolgoživo družbo. Spomladi 2021 so se povezali z lokalnimi partnerji (centri dnevnih aktivnosti, univerze za tretje življenjsko obdobje, društva upokojencev, Andragoški center Slovenije), s kompetenčnim centrom UL za zdravo in aktivno staranje in Centrom za zaslužne profesorje in upokojene visokošolske učitelje na Univerzi v Mariboru.

Razvoj je upošteval načela in področja dela, ki so uveljavljena v globalnem gibanju AFU. Od šestih področij, to so: raziskovanje in inovacije, poučevanje in učenje, vseživljenjsko učenje,³⁰ medgeneracijsko učenje, izobraževanje za drugo kariero, družbena angažiranost, je bilo največ pozornosti namenjene programom medgeneracijskega izobraževanja in neformalnega izobraževanja starejših.

27 *Strategija Univerze v Ljubljani 2022–2027*, str. 3 in 51–53. <https://www.uni-lj.si/univerza/o-nas/strategija> (pridobljeno: 11. 8. 2025).

28 Izziv v času postresnice je prenos znanstvenega znanja. Åsa Wikforss v svojem delu *Alternativne činjenice o znanju i njegovim neprijateljima* opisuje pojav, ko ljudje ne sprejmejo znanja, četudi je dostopno.

29 Zapisniki sestankov delovne skupine 2020/21; interno gradivo.

30 V angleških besedilih se pojavlja poimenovanje *lifelong learning* in ga dobesedno prevajajo kot vseživljenjsko učenje; vsebinsko je v tem primeru to poimenovanje za neformalno izobraževanje starejših odraslih.

V projektni skupini je bilo izbrano ime Modra fakulteta, ker so se želeli izogniti besedi star, ki ima v slovenskem okolju še vedno veliko negativnih pomenov in budi predvsem asociacijo na nemoč. Beseda »modra« je povezana z modrostjo in s konceptom aktivne modrosti (*active wisdom*), ki ga je vpeljala Mary Bateson. Prva predavanja na Modri fakulteti so se pričela 2021. Število starejših študentov se vsako leto povečuje. V š. l. 2024/25 je bilo 771 vpisov v programe, ki so potekali na 12 fakultetah. Poleg tega so bili izvedeni programi z lokalnimi partnerji: Centrom aktivnosti Fužine, Muzejem za računalništvo in Muzejem za arhitekturo in oblikovanje.

Po mnenju učiteljev intervjuvancev [I- 1, 2, 7, 9] so na razvoj Modre fakultete najbolj vplivali naslednji dejavniki: raziskave o pozitivnih učinkih izobraževanja na kakovost staranja in gibanje starosti prijazne univerze, načela vključujočega izobraževanja, izzivi pri prenosu znanja za druge skupine prebivalstva (poleg mladih) in nezaupanje v znanost, ki se je izrazito pokazala v času epidemije covid-19.

Pri razvoju Modre fakultete so upoštevali izkušnje z drugih univerz. Analizirali so prakse na mnogih univerzah, ki so članice gibanja AFU, med drugim: Dublin City University (DCU), Arizona State University (ASU), University of Strathclyde (Glasgow), Masarykova univerza Brno, ki so jih omenjali tudi intervjuvanci [I- 10, 15, 16, 17].

DCU omogoča vključevanje starejših v različne oblike izobraževanja: v študijske predmete, neformalne programe, v priložnostno učenje in medgeneracijske dogodke. ASU je bila zgled, ker ima organizirano neformalno izobraževanje za starejše in kolidž za zaslužne profesorje. Slednji je zgled za razvoj Srebrne katedre, neformalno izobraževanje starejših pa za Modro fakulteto. University of Strathclyde iz Glasgowa je leta 2017 razvila Age-Friendly Academy (AFA), ki povezuje učenje za ljudi 50+, medgeneracijske programe, raziskave o staranju in sodelovanje s skupnostjo. S slednjim so bili vzor za razvoj sodelovanja Modre fakultete z lokalno skupnostjo. Sočasno z razvojem gibanja AFU je MoF upoštevala tudi to, da se je v evropskem visokem šolstvu okrepil poudarek na vključujočem izobraževanju in odstranjevanju ovir za študente z oviranostmi in starejše udeležence (npr. digitalni dostop, fleksibilne poti ipd.). MoF upošteva pri razvoju oboje: prakse izobraževanja starejših in načela vključujočega izobraževanja.

Po mnenju intervjuvanih so na uspešno delovanje vplivali tudi naslednji dejavniki:

- sodelovalno zasnovan projekt in stalna izmenjava mnenj ter načrtov, partnerstvo med deležniki na UL in partnerstvo z zunanjimi partnerji (povezovanje z lokalnimi partnerji), sodelovanje pri razvoju programov, raziskovalna doslednost,
- podpora članic in UL (kolegij rektorja, klubi alumnov, CVU),
- zavzetost učiteljev in organizatorjev izobraževanja,

- sodelovanje starejših študentov pri razvoju,
- medgeneracijsko povezovanje v okviru študijskih programov in pri posameznih projektih (npr. pri PUŠ³¹ in EUTOPIA³² projektih),
- medsebojna izmenjava znanja in izkušenj prek strokovnih konferenc in skupnih publikacij.

Profesorice so dejale:

»Delo v skupini starejših študentov je zame zelo pozitivna izkušnja – popoln presežek. Udeleženci programa so me 'posvojili'.« [I-8].

»Z majhnimi stvarmi lahko veliko dosežemo. Pomembna je medsebojna interakcija.« [I-7].

»MoF je družbena inovacija, ki je prišla v pravem času – hitrega staranja prebivalstva.« [I-3].

Vplivne dejavnike lahko razvrstimo na tri ravni. Na makro ravni so vplivali: staranje prebivalstva in novo znanstveno spoznanje o staranju, globalno gibanje AFU, razvoj inkluzivnosti na univerzah. Na mezo ravni (organizacija) so vplivali: podpora vodstva UL in članic, sodelovalno in interdisciplinarno zasnovan projekt, ki je temeljil na raziskovanju. Na mikro ravni: visoka zavzetost učiteljev in organizatorjev ter motiviranost študentov.

Podtema 2: Organizacija neformalnega izobraževanja za starejše

Razvili so se krajši programi po zelo dostopni ceni za študente, saj naj bi z različnimi prijemi povečali dostopnost izobraževanja. Programi se odzivajo na potrebe starejših v različnih obdobjih, to so: a) starejši ljudje med približno 55 in 75, b) stari ljudje, ki imajo omejitve, bolezen, npr. v domovih za starejše (npr. programi glasnega branja) in c) ljudje v prehodnih obdobjih (priprava na upokojitev, prehod v drugo kariero).

Največ programov neformalnega izobraževanja se je razvilo na Filozofski fakulteti,³³ ki je organizirala izobraževanje na področjih, domačih na tej fakulteti (literatura, jeziki, geografija, umetnostna zgodovina, arheologija idr.). Teološka fakulteta je razvila program Duhovne akademije, ki vključuje odrasle in starejše odrasle. Poteka v hibridni obliki (hkrati v predavalnici in na daljavo), posnetki predavanj so na voljo na spletni strani, tako da se dostopnost še poveča. Fakulteta

31 Projekti v okviru javnega razpisa Problemsko učenje študentov v delovno okolje: gospodarstvo, negospodarstvo in neprofitni sektor v lokalnem/regionalnem okolju 2024–2027 (PUŠ v delovno okolje 2024–2027), ki ga sofinancira Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada plus (ESS+).

32 EUTOPIA je mednarodna zveza evropskih univerz – European University Alliance, ki si z naddnacionalnim sodelovanjem prizadeva razviti nov model evropskih integriranih visokošolskih institucij. Članica te mednarodne zveze je tudi Univerza v Ljubljani.

33 Katalogi izobraževalnih programov so dostopni na spletni strani Modre fakultete <https://www.uni-lj.si/studij/alumni/modra-fakulteta> (pridobljeno: 20. 8. 2025).

za računalništvo in informatiko je razvila obrnjeno mentorstvo, pri katerem študenti svetujejo starejšim in pripravijo izobraževalne programe za starejše.

Programi so načrtovani skladno s temi cilji:

- omogočati dostopno izobraževanje, nagovarjati starejše alumne UL in druge starejše v okolju; vključevati starejše v intelektualna, socialna in kulturna okolja na UL;
- razvijati kritično mišljenje in ohranjati kognitivne zmožnosti starejših;
- graditi občutek pripadnosti in povezanosti; prispevati k družbeni kohezivnosti, oblikovanju odnosov in socialnih omrežij;
- sodelovati pri ozaveščanju javnosti o novih spoznanjih o staranju ter prispevati pri razvoju novega *narativa* o staranju v boju proti starizmu.

Učitelji uporabljajo različne strategije. Izobraževanje poteka individualno (svetovanje), skupinsko (tečaji) in množično (predavanja v hibridni obliki). Razvili so se mreža za svetovanje, medgeneracijski programi (povezovanje generacij, povezovanje formalnega študijskega dela in neformalnega izobraževanja in svetovanja). Učitelji so pri razvoju strategije inovativni, poudarjajo dialoško in projektno učenje, kar je razvidno iz spodnjih izjav.

»Profesor je človek, ki zna motivirati in voditi starejše udeležence izobraževanja skozi ustvarjalne procese z veliko mero empatije in spoštovanja.« [I-11]

»(...) se učimo po sodobnih didaktičnih pristopih, ki so seveda prilagojeni malo starejšim odraslim: skratka ustvarjalno, a hkrati sistematično. Učimo se skozi vse naše čute. Veliko je skupinskega dela in veliko humorja, ki prav tako pozitivno vpliva na razpoloženje in motivacijo za učenje! Skratka, vsi skupaj uživamo v učenju!« [I-13]

Podtema 3: Izzivi za prihodnost: mnenja učiteljev in organizatorjev

Izzive za nadaljnji razvoj bi lahko razvrstili v tri skupine: razvoj izobraževalne dejavnosti, razvoj sistema kakovosti ter razvoj raziskovanja in teoretskih konceptov za spremljanje prakse. Učitelji menijo, da je treba: okrepiti raziskovanje in interdisciplinarno povezovanje ter sodelovanje z drugimi univerzami, razviti strategijo za prenos strokovnega znanja za delo s starejšimi (npr. konference, delavnice), razviti profesionalno usposabljanje (sistem mikrokreditov) za učitelje in svetovalce. Menili so, da so potrebne domače konference za izmenjavo znanja in konference v povezavi s tujimi univerzami. Leta 2024 je bila organizirana prva konferenca o izobraževanju starejših na univerzah z naslovom Angažirana univerza v dolgoživi družbi.

Ker se izobraževanje starejših razlikuje od izobraževanja mlajših in odraslih, bi morali razviti sistem za spremljanje kakovosti. Modra fakulteta je financirana iz projektних sredstev in iz šolnin. Izziv za naslednja leta je stabilno financiranje, ki bi omogočilo tudi večjo dostopnost programov.

Tako učitelji kot organizatorji izobraževanja ugotavljajo, da bi morali vzpostaviti sistem za prostovoljno sodelovanje starejših in oblikovanje podpornih skupin, ki bi dopolnjevale izobraževalno in svetovalno dejavnost. Raziskave

ugotavljajo pozitivne učinke prostovoljstva pri starejših,³⁴ zato bi bilo omrežje prostovoljcev med starejšimi alumni UL prispevek k razvoju družbene blaginje.

Učitelji na Modri fakulteti skrbijo za raziskovalno spremljanje svoje prakse, izdali so tri monografije: *Homo senescens: dolgoživost in izobraževanje starejših* (2022),³⁵ *Homo senescens II: izbrane teme* (2003)³⁶ in *Vedno radovedni: izzivi in priložnosti za učenje starejših odraslih na univerzah* (2025).³⁷ Ugotavljajo, da bi potrebovali razvoj teoretskih konceptov, ki bi omogočali nadgraditev emancipatornega izobraževanja s sodobnimi pogledi na družbeno izključenost in aktivno državljanost, nadgraditev humanističnega izobraževanja s pogledi na etiko skrbi ter razvoj teorij o tranzicijskem učenju, povezanim s prehodi v starosti.

Tema 2: Modra fakulteta in dolgoživost

Modra fakulteta je izhajala iz raziskav, ki jih izvaja Stanford Center on Longevity, in iz dokumenta *Novi zemljevid življenja*. V okviru te teme bomo predstavili, kaj pomeni starosti prijazno na Modri fakulteti, kako se kaže in kako se razvija po mnenju vključenih. Dejavnosti, s katerimi razvijajo starosti prijazno MoF, sledijo načelom gibanja AFU,³⁸ ki jim dodajajo tudi temeljno usmeritev, opredeljeno z etiko skrbi. Na Modri fakulteti poleg pravic starejših do izobraževanja upoštevajo tudi etiko skrbi. Skrb razumemo kot odnos, prakso in vrednoto.³⁹ Etika skrbi je uporabljena kot pristop, ki upošteva, da vsi ljudje potrebujejo skrb koga in vsi skrbijo za koga. Odnos skrbi je temeljni odnos.

V intervjuju je profesorica dejala: »*Mar nam je za študente in študentom je mar za učitelje. Moji študenti skrbijo zame in pri njih si odpočijem.*« [I-4]

Starejša študentka pa: »*Univerzi je mar za starejše alumne.*« [I-12]

Naslednji kazalnik prijaznosti je vključujoča organizacija. Starost razumemo kot komponento različnosti na univerzah in kot del sistema vključujoče univerze. Univerza je namenjena predvsem izobraževanju mladih, a postopoma vključuje tudi prakso prenosa znanja za odrasle in starejše odrasle, kar je del sistema vseživljenjskega učenja. Starosti prijazno ne pomeni pokroviteljskega odnosa

34 Mikaela von Bonsdorff, Taina Rantanen, Benefits of formal voluntary work among older people, *Aging Clinical and Experimental Research*, 23, 2013, št. 3, str. 163.

Le Giang Huong, Marja Aartsen, Understanding Volunteering Intensity in Older Volunteers, *Ageing and Society*, 44, 2024, št. 8, str. 1900.

35 Nives Ličen, Maja Mezgec (ur.), *Homo senescens: dolgoživost in izobraževanje starejših*, Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, 2022.

36 Nives Ličen Maja, Mezgec, Danijela Lahe (ur.), *Homo senescens II: Izbrane teme*, Koper: Založba Univerze na Primorskem, 2023.

37 Nives Ličen, Meta Furlan, Maja Mezgec, Danijela Lahe, Anže Štrancar (ur.), *Vedno radovedni: izzivi in priložnosti za učenje starejših odraslih na univerzah*, Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, 2025. Knjiga je dostopna na povezavi <https://ebooks.uni-lj.si/ZalozbaUL/catalog/book/823>

38 Načela so opisana na spletni strani gibanja AFU https://www.afugn.org/principles?utm_source=pridobljeno 16. 8. 2025) in so del dokumentacije za organizacijo dela na Modri fakulteti.

39 Joan C. Tronto, An Ethic of Care. *Generations, Journal of the American Society on Aging*, 22, 1998, št. 3, str. 18.

tistih akterjev, ki imajo moč na univerzi. Starosti prijazno izhaja iz enakopravnih dialoških odnosov, kar se odraža pri vključevanju starejših v razvoj dejavnosti in premišljevanju o prihodnosti.

»Naša akcijska raziskava se je začela od spodaj navzgor. Veliko projektov se prične pri načrtovanju financ, razpisih, nas pa je najprej zanimalo, kaj bi starejši alumni potrebovali, zato smo od začetka imeli v delovni skupini starejše alumne. Vse so bile ženske. Na delovnih sestankih so sodelovale od začetka. Sodelovale so pri oblikovanju prvih pravil.« [I-15]

»Programi [op. mišljeni so izobraževalni programi] niso bili pripravljeni deduktivno, kot je običajno v formalnem izobraževanju, kjer načrtovalci programov vedo, česa se morajo študenti naučiti. Programi izhajajo iz potreb študentov. To je ta humanistični pristop, ker izhajamo iz humanističnih teorij učenja in iz etike skrbi.« [I-1]

Dolgoživost razumemo kot možnost za vse, zato se o dolgoživosti na MoF pogovarjamo iz zornega kota biologije, filozofije, etike, prehrane, zdravja (npr. program Mladi 100 let; okrogle mize na javnih prireditvah). Ker dolgoživost prinaša spremembe za vse generacije, pri razmišljanju poudarjamo medgeneracijsko sodelovanje. Za koncept dolgoživosti so poleg znanja pomembni tudi odnosi: pomemben je vpliv druženja na dobro počutje, zmanjševanje potreb po zdravlilih, aktivnega staranja, kar potrjujejo antropološke raziskave o modrih conah (*blue zones*) in celo raziskave o vplivu socialnih robotov.⁴⁰

Podtema 1: Izkušnje udeležencev

Za uresničevanje dolgoživosti in AFU so pomembne subjektivne teorije ter osebne izkušnje.

Intervjuvanci so povedali, da so njihove izkušnje pozitivne, večina je navdušena in visoko motivirana za delo. Vključeni razumejo razvoj MoF kot del inovacij, ki prispevajo tudi k razvoju profesionalnih kompetenc za delo s starejšimi in zadovoljstvu z delom. Študenti omenjajo polnost izkušnje učenja in druženja na Modri fakulteti. Ena od intervjuvank je dejala: *»Oživili ste me. Rada se vračam.« [I-12]* Starejši se počutijo dobrodošli in razvija se nova skupnost.

Študenti, ki so bili vključeni v medgeneracijske skupine (primeri programov na FSD, FF, FRI, AGRFT), so doživeli pozitiven vpliv starejših na motivacijo za študij. Mlajši študenti so bili zadovoljni s sodelovanjem v medgeneracijskih skupinah.

⁴⁰ Patricia A. Kelly, Annette Cox, Sandra F. Petersen, Richard E. Gilder, Amy Blann, Ashley E. Autrey, Kathryn MacDonell, The effect of PARO robotic seals for hospitalized patients with dementia: A feasibility study, *Geriatric Nursing*, 42, 2021, št. 1, str. 37–45.

Nur Lidiya Abdul Rashid, Yihong Leow, Piyanee Klainin-Yobas, Sakiko Itoh, Vivien Xi Wu, The effectiveness of a therapeutic robot, 'Paro', on behavioural and psychological symptoms, medication use, total sleep time and sociability in older adults with dementia: A systematic review and meta-analysis, *International Journal of Nursing Studies*, 154, 2023, 104530, str. 1–12.

»Starejši alumni so lahko neformalni mentorji za kariero. Imajo veliko izkušenj na področju, ki ga študiramo,« [I-14] je menil intervjuvani študent.

Podtema 2: Prakse učenja

Vključeni v raziskavo so menili, da so organizirane prakse prijazne in ozaveščajo o dolgoživosti. Zdi se jim pomembno, da je izobraževanje dobro organizirano, da se razvijajo nove izobraževalne metode (npr. povezovanje učenja in igrifikacije, učenja in potovanja).

Izobraževanje starejših vidijo kot del organiziranega izobraževanja, ki pa naj spodbuja tudi priložnostno učenje. Izziv za razvoj praks učenja je medgeneracijsko povezovanje z vključevanjem starejših študentov v študijske seminarje na univerzi. Tako prakso poznajo v Dublinu, v Sloveniji pa se še ni razvila.

Podtema 3: Ovire

Sodelujoči v raziskavi omenjajo različne ovire, ki delujejo na osebni ravni, na ravni organizacije in na ravni socio-kulturnega okolja. Na osebni ravni je lahko ovira za izobraževanje motivacija, zdravje, mobilnost in zmožnosti za učenje. Starejši se v izobraževanje vključujejo z drugačnimi motivi in imajo drugačne zmožnosti kot mladi študenti, zato morajo programi slediti značilnostim motivacije in zmožnosti starejših. Ovira v socio-kulturnem okolju je starizem, ki se pojavlja tudi v akademskem okolju. Za starejše sta pomembni dostopnost in prožnost, ki pa ju tradicionalni modeli izobraževanja s togo strukturo in prostorskimi ovirami ne omogočajo. Intervjuvani poudarjajo, da se oviram izognejo, če so starejši študenti aktivno vključeni.

Glavni izzivi, ki jih omenjajo intervjuvanci in jih potrjujejo tudi druge raziskave⁴¹ o izobraževanju starejših, ugotavljajo: dostop je omejen, ker programi niso enakomerno dostopni v vseh okoljih in za različne finančne možnosti starejših, programi pogosto niso prilagojeni specifičnim potrebam starejših, kot je motivacija starejših, izkušnje starejših, digitalni razkorak in digitalna pismenost. Uspešni programi, ki se ognejo oviram, temeljijo na sodelovanju med različnimi institucijami⁴² in akterji (mentorji, izobraževalci, delodajalci) ter sprejemanju prilagodljivih in participativnih pristopov, ki gradijo odprto, varno in vključujoče izobraževanje.

41 Joseph Sharit, Sara Czaja, Overcoming Older Adult Barriers to Learning Through an Understanding of Perspectives on Human Information Processing, *Journal of Applied Gerontology*, 39, 2018, št. 3, str. 235.

Fan Zhou, Hong Zhang, Hong Wang, Lin Feng Liu, Xian Geng Zhang, Barriers and facilitators to older adult participation in intergenerational physical activity program: a systematic review, *Aging Clinical and Experimental Research*, 36, 2024, št. 39, str. 15.

42 Vedno pomembnejša postaja vloga kulturnih ustanov, med katerimi imajo muzeji pomembno vlogo. Modra fakulteta že sodeluje z Muzejem za arhitekturo in oblikovanje ter Muzejem za računalništvo.

Tema 3: Modra fakulteta in tretje poslanstvo univerze

MoF se je razvijala v okviru klubov alumnov UL s podporo Kariernega centra UL, Centra za izobraževanje FF in Centra vseživljenjskega učenja UL. V različnih obdobjih projekta so imele te organizacijske enote različno močan vpliv na razvoj. Na ravni organizacije se torej izobraževanje starejših na UL umešča v okvir tretjega poslanstva univerze in prispeva k razumevanju potenciala novih oblik sodelovalnih praks v visokošolskem prostoru pri odzivanju na družbene spremembe. Razvili smo dve podtemi, s katerima bomo opisali vključenost MoF v tretje poslanstvo UL.

Podtema 1: Interakcija univerze z okoljem in sodelovalne inovacije

Spreminjanje poteka starosti (nelinearni življenjski poteki), spreminjanje potreb po znanju, indeks aktivne starosti, gibanje za zdravo in kakovostno staranje usmerjajo v iskanje novih praks, pri čemer se vedno bolj uporabljajo sodelovalni pristopi, ki jih različno imenujejo. D'Alema in Manzini⁴³ jih imenujeta sodelovalne inovacije javnih storitev (ang. *collaborative/public service innovation*), ki so navezane na koncepta soustvarjanja (*co-creation*) in sodelovanja (*co-production*), pri raziskovanju pa na strategijo participativnega akcijskega raziskovanja in občanske znanosti (*citizen science*). V projektu MoF opazimo naslednje ključne točke sodelovalnih inovacij, ki jih lahko nadgradimo v naslednjih letih:

- a) Univerze se kot soustvarjalke javnih storitev (in politik) odprejo lokalni skupnosti in prenašajo znanje na različne skupine. Za sodelovalne inovacije, pri katerih javne storitve nastajajo skupaj z akterji, je značilno prav odpiranje organizacij za razvoj novih praks. Univerza in MoF sta z različnimi projekti partner pri oblikovanju starosti prijaznega mesta.
- b) Starejši so soustvarjalci, imajo aktivno vlogo pri razvojnih projektih. V modelu sodelovalnih inovacij to pomeni, da starejši niso le uporabniki javnih storitev, temveč sooblikovalci (npr. pri medgeneracijskih projektih, izmenjevalnici znanja, pri inkluzivni tematski poti). Na MoF starejši sodelujejo v Mislšču pri iskanju novih idej, sodelujejo pri promociji dejavnosti, na okroglih mizah ...
- c) Starejši študenti sodelujejo v delavnicah in laboratorijih (*living labs*), razvijajo strategijo za novo prakso, ki je lahko za univerzo *platforma za testiranje* inovacij v realnem okolju (npr. pri razvoju novih prostorov za starejše: oblikovanje in spekulativno oblikovanje), e-storitev (tele-medicina). Na Modri fakulteti se je doslej razvil razvojni program za preizkušanje vsebinskega svetovanja za starejše v povezavi z obrnjenim mentorstvom (program IKT-svetovanja). Študenti FF in ALUO so s starejšimi sodelovali pri iskanju inovacij za starejše v lokalnem okolju Novih Fužin v Ljubljani.⁴⁴

43 Michele D'Alema, Ezio Manzini, *Fare insieme. Una nuova generazione di servizi pubblici collaborativi*, Milano: EGEA, Università Bocconi, 2024, str. 10.

44 Muzej v skupnosti, <https://mao.si/razstava/muzej-v-skupnosti-2/> (pridobljeno: 8. 7. 2025).

d) Ker je pomembno, da spremljamo učinke, se razvijejo kazalniki za spremljanje sodelovalne inovacije. Kazalniki niso nujno finančna uspešnost, temveč so lahko kazalniki za socialni kapital, kakovost življenja, zmanjšanje osamljenosti, digitalno vključenost ipd. Raziskovalci lahko razvijejo evalvacijske modele, ki pomagajo javnim organizacijam (knjižnice, dnevni centri aktivnosti ...) razumeti učinke sodelovalnih inovacij v dolgoživi skupnosti. Na MoF se je v prvem obdobju razvil model za spremljanje kakovosti s samoocenjevanjem in spremljanjem zadovoljstva, kot je povedala sodelavka mreže klubov alumnov [1-17]. V naslednjih letih bodo sistem nadgradili in spremljali učinke v lokalnem okolju (npr. spremljanje vpliva izobraževanja na doseganje kazalnikov aktivnega staranja).⁴⁵

Eden od profesorjev je povedal: »*Mnogo naših izkušenj bi lahko prenesli tudi na druge organizacije. Starejši so pripravljeni sodelovati in prispevati pri ustvarjanju starosti prijaznega okolja. Pogosto jih je strah in se ne vključijo, čeprav bi lahko sodelovali.* [1-6].

Podtema 2: Starejši študenti in njihovi učitelji kot soustvarjalci odpora proti neoliberalnim paradigmam v izobraževanju odraslih

Tretje poslanstvo univerze je včasih predmet kritike, ker naj bi se izobraževanje in sodelovanje z okoljem prilagajalo ozkim tržnim zahtevam, kar se kaže v praksi na ravni povezav univerza–industrija–podjetja. Kratke izobraževalne programe vodijo potrebe trga in so del neoliberalnih politik. V nasprotju s tem pa so starejši udeleženci in organizacije za izobraževanje starejših pogosto med najbolj zanimivimi akterji odpornosti proti neoliberalnim politikam v izobraževanju odraslih. Neoliberalne politike navadno zožujejo cilje izobraževanja na konkurenčnost in tržno vrednost znanja, posameznika obravnavajo kot podjetnika, ki je sam odgovoren za razvijanje svojih kompetenc, zanemarjajo socialne, kulturne in emancipatorne dimenzije izobraževanja. Izobraževanje starejših odraslih na MoF pa poudarja prav emancipatorne cilje izobraževanja, opolnomočenje starejših, razvoj aktivnega staranja⁴⁶ in aktivnega državljanstva. Izobraževanje naj prispeva h kakovosti življenja, ne le k zaposljivosti. Učitelji in organizatorji izobraževanja na MoF ugotavljajo, da izobraževanje starejših prispeva k dobremu počutju in zdravju, občutku pripadnosti in povezanosti. Te ugotovitve potrjujejo tudi raziskave v drugih centrih.⁴⁷ Izobraževanje ni le investicija v zaposljivost,

45 Za kazalnike aktivnega staranja glej Active ageing index <https://unece.org/population/active-ageing-index> (pridobljeno: 16. 8. 2025).

46 Koncepta aktivnega staranja ne razumemo le v pomenu podaljševanja dela/zaposlitve, temveč predvsem v pomenu aktivne vloge starejših v skupnosti.

47 Maria da C. P. Antunes, Eduarda M. Maia, Successful ageing: contributions of non-formal (adult) education in a group of older people in northern Portugal, *Educational Gerontology*, 49, 2022, št. 7, str. 579–580.

menijo učitelji na MoF, temveč je kulturna, družbena in politična praksa, ki prispeva k vidnosti starejših.

Oblike izobraževanja so take, da omogočajo individualizacijo učenja in sodelovanje. Temeljne vrednote, ki vplivajo na izbor oblik in metod, niso tekmovalnost, hitrost, temveč solidarnost in sodelovanje. Neoliberalne politike pogosto zahtevajo merljivost in standardizacijo rezultatov (to je enake učne izide) ter merjenje učinkovitosti po tržnih pravilih. Programi za starejše pa delujejo v nasprotju s tem: cenijo individualizirano učenje, kjer so rezultati težje merljivi (npr. izboljšano počutje, socialna vključenost, kulturna ustvarjalnost), upirajo se standardizaciji, ki predvideva, da vsi študenti dosežejo enake rezultate. Prek družbeno kritične paradigme (paradigma kritične pedagogike) ozaveščajo o zlorabah moči, razvijajo kritiko do starizma in umeščanja starejših na rob ali v kulturo nemih.⁴⁸ Praksa MoF ne sledi neoliberalnim načelom, pa čeprav je pod njihovim pritiskom, npr. izrazito projektno financiranje, ki ne omogoča stabilnosti in daljšega načrtovanja.

Intervjuvanci sicer niso eksplicitno omenjali neoliberalnih silnic v izobraževanju, a lahko prek njihovega oblikovanja ciljev, izbora metod in organizacije učenja ter teoretskih okvirov, s katerimi mislijo svojo prakso, spoznamo, da se ne prilagajajo neoliberalnim tokovom v izobraževanju odraslih. Organizacija dela temelji na kolektivni praksi in ustvarjanju prostora za kritično refleksijo. Te ugotovitve so skladne z raziskavami v tujini, npr. Milana in Rapana⁴⁹ predstavita primere univerz za tretje življenjsko obdobje v Italiji, ki spodbujajo socialno vključenost, opolnomočenje in krepitev skupnosti, vrednote, ki ne podpirajo konkurence in tekmovalnosti.

Programi na Modri fakulteti spodbujajo aktivno vključevanje (*active inclusion*), osredotočenost na študenta, formativno spremljanje izobraževanja. Take usmeritve potrjujejo tudi druge raziskave, npr. Glanton.⁵⁰ Učitelji in organizatorji vidijo razvoj izobraževanja starejših v luči humanizma. Nekateri odločevalci v univerzitetni strukturi bi vpeljevali neoliberalne značilnosti iz izobraževanja odraslih tudi v izobraževanje starejših (npr. diskurz o tržni uspešnosti, preverjanje potreb v podjetjih, ustvarjanje »brandinga«, evalvacija učinkov na trgu), vendar učitelji temu ne sledijo. Učitelji na MoF temu zelo nasprotujejo. Ugotovimo lahko, da izobraževanje starejših s svojo prakso gradi družbeno kritično in humanistično paradigmo v okviru tretjega poslanstva univerze.

48 Lyn Tett, Mary Hamilton (ur.), *Resisting Neoliberalism in Education*, Bristol, Chicago 2019, str. 3–4.

49 Milana, Rapana 2019, str. 170.

50 Nuala Glanton, *Adult education in a neoliberal policy paradigm*, *Irish Educational Studies*, 42, 2023, št. 4, str. 799.

Sklepne ugotovitve in priporočila

MoF je nastala kot razvojno raziskovalni projekt, ki je vpeljal novo izobraževalno prakso. Uresničuje znanstvena spoznanja, da izobraževanje starejših odraslih prispeva h kakovosti življenja vseh. V prvih petih letih delovanja se je najbolj razvila mreža neformalnega izobraževanja za starejše po upokojitvi. Na izzive dolgoživosti odgovarja z novo prakso, ki se razvija na različnih fakultetah UL, med katerimi je najbolj dejavna Filozofska fakulteta. Raziskava potrjuje, da je pomembno interdisciplinarno povezovanje in načrtno delovanje kot del sodelovalnih inovacij. Starejši študenti niso le *stranke*, so aktivni soustvarjalci. Uporabljamo lahko različne paradigme za razumevanje, načrtovanje in izpeljavo aktivnosti ter spremljanje kakovosti, na MoF sta najbolj opazni humanistična in družbeno kritična paradigma.

Iz raziskave ugotovimo, da se za nadaljevanje dela odpirajo nekateri izzivi. Ugotovili smo, da so za razvoj Modre fakultete pomembni raziskovanje in partnerstvo z drugimi univerzami ter lokalnimi organizacijami pri razvoju inovacij. Ustvarjalno raziskovalno partnerstvo z lokalnim okoljem in s sorodnimi univerzami ustvarjajo ekologijo učenja in možnosti za hiter pretok znanja. MoF se sistematično povezuje z drugimi univerzami v Sloveniji in z univerzami, ki so članice gibanja AFU. Povezuje se tudi z organizacijami v lokalnem okolju, ki razvijajo izobraževanje in medgeneracijsko povezovanje. Povezovanje se odraža v skupnih programih, monografijah in konferencah. V prihodnosti bi se lahko še bolj intenzivno razvilo sodelovanje s kulturnimi organizacijami, kot so muzeji, knjižnice, galerije.

MoF deluje s projektnimi sredstvi, s šolninami za tečaje in s prostovoljnim delom zavzetih učiteljev, organizatorjev ter študentov. Modeli izobraževanja starejših, ki so tržno umeščeni, so družbeno selektivni in niso priporočljivi za naše okolje, zato bi morali oblikovati financiranje, ki bi omogočilo dostopno izobraževanje za vse, ki se želijo vpisati na Modro fakulteto.

Razviti bi morali širok program za razvoj digitalne pismenosti za 55+ in nabor digitalno dostopnih programov. Digitalne oblike sicer širijo dostop, a hkrati povečajo tveganje digitalnega izključevanja, če starejši niso vešč uporabe digitalne tehnologije. Zaradi dobrih izkušenj z nekaterimi programi (npr. IKT svetovanje) je treba načrtovati dejavnosti, ki so podprte z mentorstvom in svetovanjem. Ugotovitve naše raziskave so skladne z ugotovitvami Unescove raziskave,⁵¹ da potrebujejo starejši intenzivno izobraževanje za razvoj digitalnih kompetenc. Ker se programi na MoF po ciljih razlikujejo od programov v izobraževanju odraslih, mora razviti sistem za spremljanje kakovosti, ki bo poleg

51 *The benefits of lifelong learning for older adults*, UNESCO, glej tretji tematski sklop Bridging the grey digital divide: Enhancing ICT learning for older adults, <https://www.uil.unesco.org/en/thematic-studies-benefits-lifelong-learning-older-adults> (pridobljeno: 9. 8. 2025).

spremljanja števila vpisov, dejavnosti in zadovoljstva z dejavnostjo spremljal tudi vplive na posameznike, organizacijo in skupnost. Pripraviti je treba skupni nabor kazalnikov (npr. zdravje in osamljenost, medgeneracijski kontakti) ter načrt za longitudinalne študije. Pregledna literatura⁵² opozarja prav na potrebo po vpeljava in evalvacij in povezovanju univerz pri razvoju kakovosti.

Zaključek

Univerza ima pomembno vlogo pri raziskovanju in razvoju nove prakse v dolgoživi družbi. Od leta 2012 se razvija gibanje Starosti prijazna univerza, ki je strateški odgovor terciarnega izobraževanja na dolgoživost in pojav dolgega prehoda v starost. Univerza v Ljubljani je leta 2020 z Modro fakulteto začela razvijati novo področje izobraževanja, s katerim spodbuja zdravo in aktivno staranje ter premika starejše v enakovredne odnose z drugimi skupinami prebivalstva.

Za razvoj MoF so bili pomembni interdisciplinarno povezovanje znotraj univerze, dobro partnerstvo z lokalnim okoljem, povezovanje v strokovna združenja in izmenjava znanja ter sledenje znanstvenim spoznanjem o dolgoživosti. Raziskava prispeva k razumevanju izobraževanja starejših (55+) v terciarnem izobraževanju in ponuja izhodišča za prihodnje študije o kakovosti in razvoju vključujočega terciarnega izobraževanja. Koncept starosti prijazne univerze je razmeroma nov, načela starosti prijazne univerze so ambiciozna, a prvi rezultati pri njihovem razvoju po svetu in tudi v Sloveniji kažejo dobre rezultate tako za univerzo kot za okolje in starejše študente.

Viri in literatura

Abdul Rashid Nur Lidiya, Leow Yihong, Klainin-Yobas Piyanee, Itoh Sakiko, Xi Wu Vivien: The effectiveness of a therapeutic robot, 'Paro', on behavioural and psychological symptoms, medication use, total sleep time and sociability in older adults with dementia: A systematic review and meta-analysis, *International Journal of Nursing Studies*, 154, 2023.

Active ageing index, <https://unece.org/population/active-ageing-index> (pridobljeno: 16. 8. 2025).

52 Joann M. Montepare, Kimberly S. Farah, Anne Doyle, John Dixon, Becoming an Age-Friendly University (AFU): Integrating a retirement community on campus, *Gerontology & Geriatrics Education*, 40, 2019, št. 2, str. 181.

Jed Montayre, Della Maneze, Yenna Salamonson, Josh D. L. Tan, Alpha Possamai-Inesedy, The Making of Age-Friendly Universities: A Scoping Review, *The Gerontologist*, 63, 2023, št. 8, str. 1315.

- Age-Friendly University, Ten Principles of an Age-Friendly University*, https://www.afugn.org/principles?utm_source (pridobljeno: 16. 8. 2025).
- Aleffi, Chiara, Paviotti, Gigliola, Tomasi, Sabrina, Ferrara, Concetta, in Cavicchi, Alessio: *Research, education and co-creation: the university in place / Ricerca, formazione e co-creazione: l'universita sul campo*. <https://rivisteopen.unimc.it/index.php/cap-cult/article/view/2426/1722> (pridobljeno: 16. 8. 2025).
- Antunes, Maria da C. P, Maia, Eduarda M.: Successful ageing: contributions of non-formal (adult) education in a group of older people in northern Portugal, *Educational Gerontology*, 49, 2022, št. 7.
- Braun, Virginia, Clarke V., Victoria: Using thematic analysis in psychology, *Qualitative Research in Psychology*, 3, 2006. <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1191/1478088706qp0630a?needAccess=true> (pridobljeno: 16. 8. 2025).
- Buffel, Tine, Handler, Sophie, Phillipson, Chris (ur.): *Age-friendly cities and communities: A global perspective*, Bristol: Policy Press, 2018.
- Cai Yuzhuo, Lattu Annina: Triple Helix or Quadruple Helix: Which Model of Innovation to Choose for Empirical Studies?, *Minerva*, 60, 2022, št. 2.
- Cogavin, Darren: Labour-power production and the skills agenda in lifelong learning: A critical policy analysis of the Skills and Post-16 Education Act 2022. *Policy Futures in Education*, 22, 2024, št. 5.
- D'Alema, Michele, Manzini, Ezio: *Fare insieme. Una nuova generazione di servizi pubblici collaborativi*, Milano: EGEA, Università Bocconi, 2024.
- DeWalt, Kathleen M., DeWalt, Billie R.: *Participant Observation*, Lanham: Alta-mira Press: Rowman in Littlefield Publisher, 2011.
- European Comission: *The European Higher Education Area in 2012. Bologna Process Implementation Report*, 2012, str. 21, 22. DOI:10.2797/81203, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-books/-/ec-30-12-534> (pridobljeno 23. 8. 2025).
- Findsen, Brian: Older adults' engagement with higher education: Challenges and opportunities, *Journal of Adult and Continuing Education*, 21, 2015, št. 2.
- Formenti, Laura, Cino, Davide, Loberto, Francesca: Aging and complexity: Reframing older adults' learning through interdisciplinarity lenses, *European Journal for Research on the Education and Learning of Adults*, 16, 2025, št. 1.
- Giang, Huong Le, Aartsen, Marja: Understanding Volunteering Intensity in Older Volunteers, *Ageing and Society*, 44, 2024, št. 8.
- Glanton, Nuala: *Adult education in a neoliberal policy paradigm*, *Irish Educational Studies*, 42, 2023, št. 4.
- Govekar-Okoliš, Monika: Educational role and activities of the Slovenian school museum: views, experiences and suggestions of university students concerning school lessons from the past in the study years from 2014 to 2018, *Šolska kronika : zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, 27 = 51, 2018, št. 3, str. 165–186.

- Govekar-Okoliš, Monika: Pomen muzejskih učnih ur za izobraževanje visokošolskih študentov = The importance of museum school lessons for the education of higher education student, *Šolska kronika : zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, 30/54, 2021, št. 2, str. 278–298.
- Govekar Okoliš, Monika: *Zgodovina izobraževanja odraslih na Slovenskem: 50 let andragogike na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani*=History of adult education in Slovenia : 50 years of andragogy at the Faculty of Arts, University of Ljubljana, Ljubljana: Založba Univerze, 2024.
- Kelly, Patricia A., Cox L., Annette, Petersen, Sandra F., Gilder, Richard E., Blann, Amy, Ashley, Autrey E, MacDonell, Kathryn: The effect of PARO robotic seals for hospitalized patients with dementia: A feasibility study, *Geriatric Nursing*, 42, 2021, št. 1.
- Kutsyuruba, Benjamin: Document analysis, *Varieties of Qualitative Research Methods* (ur. Janet Mola Okoko, Scott, Tunison in Keith Walker), New York: Springer, 2023.
- Ličen, Nives, in Mezgec, Maja (ur.): *Homo senescens: dolgoživost in izobraževanje starejših*, Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, 2022.
- Ličen, Nives, Mezgec, Maja, in Lahe, Danijela (ur.): *Homo senescens II: Izbrane teme*, Koper: Založba Univerze na Primorskem, 2023.
- Ličen, Nives, Furlan, Meta, Mezgec, Maja, Lahe, Danijela, in Štrancar Anže (ur.): *Vedno radovedni: izzivi in priložnosti za učenje starejših odraslih na univerzah*, Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, 2025. <https://ebooks.uni-lj.si/ZalozbaUL/catalog/book/823>
- Merriam, Sharan B., Tisdell, Elisabeth J.: *Qualitative Research. A Guide to Design and Implementation*, San Francisco: Jossey-Bass, 2016.
- Milana, Marcella, Rapana, Francesca: The appropriation of cultural, economic and normative frames of reference for adult education: an Italian perspective, *Resisting Neoliberalism in Education* (ur. Tett Lyn, Hamilton Mary), Cambridge: Cambridge University Press, 2019.
- Milazzo, Natalia: Non c'è due senza tre: perché la Terza Missione per le università è importante, e migliora la didattica e la ricerca. *Scienza in rette*, 2025. <https://www.scienzainrete.it/articolo/non-c-due-senza-tre-perch%C3%A9-9-terza-missione-le-universit%C3%A0o-importante-e-migliora-didattica-e> (pridobljeno: 16. 8. 2025).
- Modra fakulteta*, <https://www.uni-lj.si/studij/alumni/modra-fakulteta> (pridobljeno: 20. 8. 2025).
- Montayre, Jed, Maneze, Della, Salamonson, Yenna, Tan, Josh D. L., Possamai-Inesedy Alphaia: The Making of Age-Friendly Universities: A Scoping Review, *The Gerontologist*, 63, 2023, št. 8.
- Montepare, Joann M., Farah, Kimberly S., Doyle, Anne, Dixon, John: Becoming an Age-Friendly University (AFU): Integrating a retirement community on campus, *Gerontology & Geriatrics Education*, 40, 2019, št. 2.

- Muzej v skupnosti*, <https://mao.si/razstava/muzej-v-skupnosti-2/> (pridobljeno: 8. 7. 2025).
- Načrt za okrevanje in odpornost*, <https://www.gov.si/zbirke/projekti-in-programi/nacrt-za-okrevanje-in-odpornost/> (pridobljeno: 16. 8. 2025).
- Pinheiro, Rómulo, Stensaker, Bjorn: Strategic Actor-Hood and Internal Transformation: The Rise of the 'quadruple-helix university'?, *Global Challenges, Local Responses in Higher Education* (ur. Branković Jelena, Klemenčič Manja, Lažetič Predrag, Zgaga Pavel), Rotterdam, Boston, Taipei: Sense Publishers, 2014.
- Prior, Lindsay: Document analysis, *The SAGE encyclopaedia of qualitative research methods* (ur. Lisa M. Given), Los Angeles: Sage, 2008.
- Schreier, Margit: *Qualitative Content Analysis in Practice*, Los Angeles: Sage, 2012.
- Sharit, Joseph, Czaja, Sara: Overcoming Older Adult Barriers to Learning Through an Understanding of Perspectives on Human Information Processing, *Journal of Applied Gerontology*, 39, 2018, št. 3.
- Slowey, Maria, Schuetze, Hans: All Change – No Change? Lifelong Learners and Higher Education Revisited, *Global perspectives on Higher Education and Lifelong Learners* (ur. Slowey Maria, Schuetze Hans), London in New York: Routledge, 2012.
- Srebrna katedra*, <https://www.ff.uni-lj.si/fakulteta/srebrna-katedra> (pridobljeno: 5. 8. 2025).
- Strategija trajnostnosti Univerze v Ljubljani 2025–2030* (2025). https://www.uni-lj.si/assets/Sluzba-za-informatiko/Senat/Mandat-2021-2025/36-seja-Senata/o6._Strategija_trajnostnosti_UL_2025-2030.pdf (pridobljeno: 8. 9. 2025).
- Strategija Univerze v Ljubljani 2022–2027*, <https://www.uni-lj.si/univerza/o-nas/strategija> (pridobljeno: 11. 8. 2025).
- Talmage, Craig A., Mark, Rob, Slowey, Maria, Knopf, Richard C.: Age Friendly Universities and engagement with older adults: moving from principles to practice, *International Journal of Lifelong Education*, 35, 2016, št. 5.
- Tett, Lyn, Hamilton, Mary (ur.): *Resisting Neoliberalism in Education*, Bristol, Chicago: Policy Press, 2019.
- The benefits of lifelong learning for older adults. Thematic studies (2023 to 2025)*, UNESCO, <https://www.uil.unesco.org/en/thematic-studies-benefits-life-long-learning-older-adults> (pridobljeno: 9. 8. 2025).
- The New Map of Life*, Stanford Center on Longevity (2022), <https://longevity.stanford.edu/wp-content/uploads/2022/04/new-map-of-life-full-report.pdf> (pridobljeno: 16. 8. 2025).
- Tronto Joan C.: An Ethic of Care. Generations, *Journal of the American Society on Aging*, 22, 1998, št. 3.
- Tunison, Scott, Content Analysis: *Varieties of Qualitative Research Methods* (ur. Mola Okoko Janet, Tunison Scott, Walker Keith), New York: Springer, 2023.

- Von Bonsdorf, Mikaela, Rantanen, Taina: Benefits of formal voluntary work among older people, *Aging Clinical and Experimental Research*, 23, 2013, št. 3.
- Withnall, Alexandra: Learning in later life: what can universities do?, *Universities and Engagement. International perspectives on higher education and lifelong learning* (ur Field. John, Schmidt-Hertha Bernard, Waxenegger Andrea), London: Routledge, 2016.
- Wikforss, Åsa: *Alternativne činjenice o znanju i njegovim neprijateljima*, Zagreb: OceanMore, 2021.
- Zhou, Fan, Zhang, Hong, Wang, Hong, Feng, Liu Lin, Geng, Zhang Xian: Barriers and facilitators to older adult participation in intergenerational physical activity program: a systematic review, *Aging Clinical and Experimental Research*, 36, 2024, št. 39.

Ivan Prijatelj – 150 let od rojstva

Ivan Prijatelj je bil literarni in kulturni zgodovinar, teoretik, esejist in prevajalec. Rodil se je leta 1875 na Vinicah pri Sodražici materi Marjeti in očetu Francetu. Doma so se ukvarjali z izdelovanjem suhe robe. Po končani sodraški trirazrednici je oče Ivana vzel s seboj na Koroško in Štajersko, kjer sta krošnjačila in prodajala domače izdelke. Ker je deček izkazoval veliko nadarjenost, so ga starši poslali najprej na normalko na Ledino v Ljubljani, nato pa na klasično gimnazijo. V dijaških letih je bil gojenec Alojzijevišča, kjer je začel odkrivati svojo ljubezen do slovanskega slovstva.

Po maturi se je sprva vpisal na študij medicine na Dunaju, a je po nekaj mesecih prešel na slavistiko in klasično filologijo. Leta 1902 je doktoriral z raziskavo iz slovenske literarne zgodovine iz obdobja preroda. Po doktoratu ga je močna želja po znanju gnala v svet. Veliko je potoval po Rusiji in evropskih mestih, kjer si je nabiral nova spoznanja o literarni zgodovini posameznih narodov. Med študijem je navezal pomembna poznanstva in si leta 1905 pridobil službo v Dvorni biblioteki na Dunaju pri profesorju Vatroslavu Jagiću. Ta ga je spodbujal, naj sprejme profesorsko službo na srednji šoli, a je Prijatelj to odločno zavrnil, saj si je želel uveljavitve v akademskih krogih. Služba v knjižnici mu je omogočala nadaljnji znanstveni razvoj, poučevanje zgodovine slovanskih kultur na dunajski univerzi pa se mu je zdelo dosegljivo. Vendar so kadrovske spremembe na univerzi delovanje vse bolj usmerjale k nemški znanosti, kar bi mu onemogočilo predavanja o slovanskih kulturah v skladu z njegovim prepričanjem. Zato je opustil misel na habilitacijo na Dunaju.

Ob ustanovitvi ljubljanske univerze leta 1919 je postal profesor Filozofske fakultete, kjer je predaval o novejši slovenski književnosti in zgodovini drugih slovanskih književnosti. Bil je pobudnik, soustanovitelj in redni član Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani – predhodnika

Ivan Prijatelj (dLib)

današnjih razredov za filološke in literarne ter zgodovinske in družbene vede pri SAZU-ju. V študijskih letih 1920/21 in 1932/33 je opravljal funkcijo dekana Filozofske fakultete. Njegov način raziskovanja literarne zgodovine je natančno upošteval družbeno in politično dogajanje ter kulturno ozadje, ki vpliva na razvoj književnosti posameznih narodov. S svojim znanstvenim pristopom je močno vplival na generacije sodelavcev in študentov, ki so njegovo metodo dela poimenovali »Priateljstva šola«. Ta se je med literarnimi zgodovinarji ohranila še dolgo po njegovi smrti kot sinonim za temeljitost in kritično razmišljanje.

Leta 1932 mu je umrl edini sin, kar ga je globoko prizadelo in ga odmaknilo iz javnega življenja. Ivan Prijatelj je umrl leta 1937. Njegovo delo je trajno zaznamovalo slovenski literarnozgodovinski prostor, zato so mu že leta 1942 pred Narodno in univerzitetno knjižnico postavili doprni kip.

Polona Koželj

Fran Jesenko – 150

Fran Jesenko je bil slovenski botanik, genetik, naravovarstvenik in pedagog. Rodil se je 14. marca 1875 v ključavničarski rodbini v Škofji Loki. Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani. Po maturi se je vpisal na Univerzo na Dunaju, kjer je študiral naravoslovje in doktoriral leta 1900. Zatem je bil nekaj let vzgojitelj v dunajskem

Fran Jesenko (dLib)

Terezijanišču, v Bélohádu na Češkem in v Aleksandriji. V letih 1904–8 je po nalogu dunajskega botaničnega inštituta raziskoval floro v Arabiji in ob Nilu. Leta 1909 je postal asistent pri Erichu von Tschermaku na visoki kmetijski šoli (Hochschule für Bodenkultur, zdaj Univerza za agrikulturno na Dunaju) in leta 1913 docent. Delal je tudi na pariškem inštitutu Vilmorin (Francija) ter na inštitutih v Uppsali in Stockholmu (Švedska). Bil je eden prvih na svetu, ki mu je s pomočjo kromosomskega inženiringa, kombinacije dveh vrst – pšenice in rži, uspelo dobiti novo rastlinsko vrsto (tritikalo), zaradi česar ga lahko štejemo za predhodnika današnje genske tehnologije.

Med prvo svetovno vojno se je kot konjeniški kapetan bojeval na ruskem bojišču, kjer je bil ranjen, ujet in

zaprt. Po vojni je nekaj časa predaval na zagrebški univerzi, od leta 1920 pa na ljubljanski, kjer je bil 17. aprila 1921 imenovan za rednega profesorja za botaniko. Organiziral je botanični inštitut, laboratorije in knjižnico ter si prizadeval za iskanje slovenskih izrazov za razne pojme rastlinske anatomije in fiziologije. S svojim znanjem in nasveti je pomagal vrtnarjem in kmetom ljubljanske podružnice Sadjarskega in vrtnarskega društva, da so prišli do boljših pridelkov.

V letih 1922–1924 je bil tudi prvi predsednik jugoslovanske zimsko-športne zveze (Jugoslavenski zimsko-sportski savez). Na prvi zimskošportni mednarodni konferenci v Pragi je zastopal Jugoslavijo in vodil zimsko ekipo na mednarodna tekmovanja na Češko. Švedska smučarska zveza ga je imenovala za svojega častnega člana.

Bil je tudi eden od pomembnejših pobudnikov ustanovitve Triglavskega narodnega parka. Ko je bil leta 1924 ustanovljen Alpski varstveni park, je Jesenko s študenti načrtoval del njegove meje v Dolini Triglavskih jezer. Tudi kasneje je tam s študenti vsako poletje raziskoval alpsko floro in pripomogel k trajnemu varstvenemu statusu parka, zagotovljenemu sicer šele leta 1981, dolgo po njegovi smrti. Poleti 1932 se je ponesrečil pri plezanju v steni Komarče, kjer je popisoval rastline. Z zlomljeno hrbtenico so ga prenesli v bolnišnico v Ljubljani, kjer je 14. julija umrl. Biotehniška fakulteta v Ljubljani od leta 1972 podeljuje Jesenkova priznanja oz. nagrade za dosežke v biologiji na Slovenskem.

Gregor Gartner

Milan Škerlj – 150

Milan Škerlj se je rodil 4. septembra 1875 v Ljubljani. Gimnazijsko izobraževanje je zaključil v Novem mestu, po opravljenem vojaškem roku pa se je vpisal na Pravno fakulteto. Doktoriral je na Dunaju leta 1898. Poklicno pot je začel v Novem mestu, nadaljeval pa v Mokronogu, Gradcu in na Dunaju. V času službovanja na avstrijskem pravosodnem ministrstvu je sodeloval pri pripravi zakona o družbah z omejenim jamstvom, kar priča o njegovi zgodnji vključenosti v razvoj gospodarskega prava. Prejel je štipendijo avstrijskega ministrstva za izobraževanje, ki je bila namenjena bodočim univerzitetnim profesorjem. Študij je nadaljeval v Leipzigu – tedanjem središču nemške pravne znanosti, kjer so se izobraževali tudi številni poznejši slovenski profesorji prava. Po koncu prve svetovne vojne je deloval v poverjeništvu za pravosodje v Ljubljani, kjer je pomembno prispeval k organizaciji sodnega sistema na območju Slovenije. Ob ustanovitvi Pravne fakultete Univerze v Ljubljani je bil imenovan za honorarnega profesorja za trgovsko, menično in čekovno pravo, s čimer je začel svoje intenzivno znanstveno in pedagoško delovanje na teh področjih. Kmalu zatem je izdal Menično pravo, prvi slovenski pravni učbenik s tega področja. Leta 1924 je bil imenovan za rednega profesorja Pravne fakultete.

Milan Škerlj (dLib)

Škerljeva široka pravna razgledanost se je odražala v številnih znanstvenih razpravah, med katerimi izstopa študija Uredba o zaščiti industrijske lastnine, objavljena v Zborniku znanstvenih razprav Pravne fakultete. V študijskih letih 1924/25 in 1933/34 je opravljal funkcijo dekana Pravne fakultete. Poleg akademskega dela je bil dejaven član stalnega zakonodajnega sveta, v okviru katerega je sodeloval pri pripravi pomembnih zakonodajnih besedil, med drugim zakonov o menici, čeku, gospodarskih zadrugah, pomorskem pravu, advokaturi ter pri dopolnitvah trgovinskega zakonika. Od leta 1929 do 1931 je deloval tudi kot član vrhovnega zakonodajnega sveta. Leta 1940 je postal redni član Akademije znanosti in umetnosti, kar predstavlja priznanje njegovemu znanstvenemu delu in vplivu na razvoj pravne misli na Slovenskem. Posebno pozornost je po-

svečal razvoju in utrjevanju slovenskega pravnega izrazja, saj je bil med prvimi, ki so sistematično utemeljevali rabo slovenskega jezika v pravni znanosti. V svojem znanstvenem in pedagoškem delu se je posebej posvetil vprašanju trgovinskega prava. Zaradi zdravstvenih razlogov je leta 1945 odklonil ponudbo, da bi prevzel funkcijo prvega povojnega rektorja Univerze v Ljubljani. Kljub temu je ostal dejaven na Pravni fakulteti vse do smrti 10. decembra 1947. Njegovi kolegi so ga cenili kot zavzetega pedagoga, natančnega raziskovalca in pomembnega soustvarjalca zakonodajnega razvoja v medvojnem in povojnem obdobju.

Anton Arko

In memoriam

Aleksandra Pirkmajer Slokan (1950–2025)

Aleksandra (tudi Vesna) Pirkmajer Slokan, profesorica latinščine in angleščine, je bila ena najbolj prepoznavnih slovenskih učiteljic in raziskovalk, ki se je posvečala pouku latinščine v osnovnem šolstvu. Njeno delovanje je bistveno prispevalo k razumevanju pomena antičnih jezikov pri mladih in jih hkrati vzgajalo v spoštovanju in ljubezni do kulturne dediščine. Od leta 1988 do upokojitve leta 2014 je na Osnovni šoli Prežihovega Voranca, v stavbi nekdanje klasične gimnazije, poučevala angleščino in latinščino. K njenim ključnim dosežkom lahko štejemo tudi to, da je avtorica več osnovnošolskih učbenikov in delovnih zvezkov za latinščino.

Slednjo je svojim učencem približevala tudi zunaj učilnice. Vodila je interesno dejavnost *Per vias antiquas* in organizirala letne latinske tabore, s katerimi je antični svet predstavila na ustvarjalen in doživljajski način. Posebej odmeven je bil projekt Epigrafika, ki ga je razvila v sodelovanju z Narodnim muzejem Slovenije. V okviru tega je nastala knjižica *Sprehod po rimskem lapidariju*, ki je mladim bralcem odpirala dostop do sveta antičnih napisov skozi primere materialne dediščine.

Svojo pot sodelovanja z muzeji je po upokojitvi leta 2014 še nadgradila, ko je s Slovenskim šolskim muzejem pripravila razstavo *Lingua Latina*: razstava o

*Aleksandra Pirkmajer Slokan ob odprtju razstave Lingua Latina
28. maja 2015 v SŠM (hrani SŠM, fototeka, foto Ksenija Guzej).*

latinščini v javni osnovni šoli 1958–2015, ki je dokumentirala zgodovino in pomen pouka latinščine v slovenskem šolskem sistemu. Ob razstavi je izšel tudi istoimenski katalog.

V strokovnih razpravah je pogosto opozarjala na zmanjšanje števila ur latinščine ob prehodu z osemletne na devetletno osnovno šolo. Poudarjala je, da je ukinitvev pouka v šestem razredu zmanjšala možnost za poglobljeno učenje jezika. Obenem je zagovarjala zgodnje uvajanje latinščine, saj po njenem mnenju to pomembno prispeva k razvoju analitičnega in kritičnega mišljenja ter odpira prostor za razumevanje kulturne kontinuitete.

V strokovnih objavah je večkrat obravnavala tematiko jezika v učnem kontekstu in poudarjala pomen vpeljave virov kot sredstva, s katerim lahko latinščina postane živa in relevantna znotraj učnega procesa. Prav tako je sodelovala pri delih, ki reflektirajo razvoj pouka latinščine v javnih osnovnih šolah v obdobju po letu 1958, razpravljala o možnosti poučevanja in iskala priložnosti za prihodnost latinščine.

Za svoje inovativno delo na področju osnovnošolskega pouka latinščine je leta 1994 prejela priznanje Mestne občine Ljubljana – Center, leta 2009 pa nagrado Republike Slovenije na področju šolstva.

V hvaležnosti za pečat, ki ga je pustila v slovenskem šolstvu, se je spominjamo sodelavci Slovenskega šolskega muzeja.

Anton Arko

Iz muzejskega dela

UDK 060.016(497.5)»2024«

1.04 strokovni članek

Prejeto: 3. 11. 2025

Stane Okoliš*

Slovenski šolski muzej v letu 2024

The Slovenian School Museum in 2024

Izvleček

Z zavzetim izvajanjem zastavljenih projektnih nalog so bili doseženi načrtovani cilji na vseh področjih delovanja javnega zavoda. Rezultati dela se kažejo v povečanem številu obiskovalcev, številnih gostovanjih z izvajanjem programov zunaj muzeja in izdanih publikacijah. Iz primarno muzejske dejavnosti se delovanje javnega zavoda vse bolj očitno navezuje na pedagoško-andragoško in raziskovalno dejavnost ter na nadaljnje izobraževanje za učitelje. Izdanih je bilo 16 raznovrstnih publikacij, kar se do zdaj v dolgoletni zgodovini muzeja v tako velikem obsegu še ni zgodilo. Muzej je ob 250. obletnici izida Splošnega šolskega reda pripravil znanstveni simpozij in na prostem postavil pregledno panojsko razstavo, izdal pa je tudi tematsko številko znanstvene revije Šolska kronika. O muzeju je bil prvič izdelan promocijski film. Izkazuje se močna vpetost zavoda v mednarodno okolje. Z najemom sprejemnice na Lesnem Brdu je izražena posebna skrb za šolsko dediščino.

Abstract

Owing to the dedicated implementation of the set project tasks, the planned objectives were achieved in all areas of the public institution's operations. The results of this work are evident in the increased visitor numbers, numerous programmes implemented outside the museum, and the publications issued. The public institution's operations have become increasingly linked to educational and research activities, as well as continuing teacher education, building on core museum activities. Sixteen diverse publications were issued, which is an unprecedented number in the museum's long history. To mark the 250th anniversary of the General School Ordinance being issued, the museum organised a scientific symposium, set up an open-air panel exhibition, and published a special issue of the Šolska kronika (School Chronicle) scientific journal. For the first time, a promotional film about the museum was made. The institution's strong integration into the international environment is evident. The rental of the reception hall at Lesno Brdo demonstrates a special concern for school heritage.

Ključne besede: muzej, šolstvo, letno poročilo, statistika, stare učne ure

Keywords: museum, schooling, annual report, statistics, old school lessons

* Mag. Stane Okoliš, muzejski svetovalec, direktor Slovenskega šolskega muzeja, e-pošta: stane.okolis@solskimuzej.si

Uvod

Z uvajanjem novih in izboljšavo obstoječih programov ter z nakupom potrebnih tehničnih sredstev muzej sledi razvoju tako na strokovnem kakor tudi na tehnološkem področju in pri poslovanju. Stalna razstava se s publiciranjem številnih tiskov in izvedbo projektov ni samo dopolnjevala, ampak se je tudi vsebinsko nadgradila. S projektom Učilnica v oblaku se muzej vključuje v aktualne teme razvoja šolstva v Republiki Sloveniji, s pripravo delovnega zvezka za II. triado OŠ pa uvaja nov pristop k muzejski pedagogiki, uporablja nove metode, izpostavlja moč izkustvenega učenja in dopolnjuje ter pogloblja učne vsebine iz šole. Z novo spletno stranjo je muzej postavil temelje za uspešnejše oglaševanje, boljšo dostopnost za uporabnike muzejskih storitev in lažjo predstavitev s promocijskimi filmi. Digitalna strategija se v delovanju zavoda uveljavlja z uvajanjem novih programov in procesov digitalnega poslovanja. Muzej stopa na pot digitalne preobrazbe zlasti s pripravo programa InDoc EDGE za zagotavljanje učinkovitega in varnega digitalnega upravljanja dokumentov ter za avtomatizacijo poslovnih procesov.

Muzej je vključen v vseslovenske muzejske in druge izobraževalne projekte, s katerimi zainteresirani javnosti omogoča širok dostop do razstavnih in pedagoško-andragoških programov. Muzej je v Republiki Sloveniji eden najbolj dejavnih muzejev na področju pedagoških programov. Zaposleni dejavno delujejo v sekcijah Skupnosti muzejev Slovenije, v Slovenskem muzejskem društvu, slovenskem ICOM-u kakor tudi v nacionalnih projektih na področju šolske preteklosti. Muzej je glavni nosilec delovanja mentorjev zgodovinskih krožkov pri Zvezi prijateljev mladine Slovenije. Z udeležbo na mednarodnih srečanjih in z izmenjavo strokovne literature vzdržuje stike s tujimi šolskozgodovinskimi ustanovami in z muzejsko ter šolskozgodovinsko stroko. Z muzejskimi učnimi urami je dosegel standarde, po katerih se ravna tudi v šolah, vzgojno-izobraževalnih zavodih in drugih kulturnih ustanovah. Zanimanje za metode muzejskega dela se kaže tudi v tujini, od koder muzej obiskuje vse več obiskovalcev. Prek programov EU Erasmus+ se je muzej vključil v mednarodno izmenjavo na področju vzgoje in izobraževanja.

Muzej je za vsak dan odprtih vrat skrbno pripravil več zanimivih programov, ki so jih uporabniki s pridom izkoristili. V skupnih projektih je muzej izdatno pomagal šolam in drugim organizacijam na svojem področju z razstavnimi, publicističnimi in pedagoško-andragoški projekti. Na področju mednarodnega sodelovanja je z aktivnimi nastopi in objavljenimi sestavki opazno predstavil dejavnosti muzeja in šolsko preteklost na Slovenskem mednarodni strokovni javnosti. Z dnevi odprtih vrat za ranljive skupine, nadaljnjimi gostovanji razstave o izobraževanju gluhih in naglušnih na Slovenskem ter izobraževanjem za delo z ranljivimi skupinami obiskovalcev je muzej izkazal tudi svojo zavezanost uresničevanju strategije izobraževanja skupin s posebnimi potrebami.

S prejetimi sredstvi za opravljanje javne službe na področju muzejske dejavnosti vzgoje in izobraževanja ter za izvedbo osnovnih in posebnih nalog kakor tudi z lastnimi sredstvi je muzej ravnal skrbno in gospodarno. Vse presežke iz

poslovanja je namenil razvoju muzejske dejavnosti. Opazno je prizadevanje za izboljšanje in racionalizacijo obstoječih delovnih procesov in hkratno zmanjševanje stroškov. Izboljšava in racionalizacija delovanja sta se odrazila v kvalitetnem delovanju muzeja in večjem zadovoljstvu tako zaposlenih kot tudi obiskovalcev muzeja in uporabnikov muzejskih storitev. K izboljšavi obstoječih nalog in k zmanjševanju obratovalnih stroškov je veliko prispevalo prehajanje na elektronsko poslovanje. Muzej je bil odprt za novosti na vseh področjih muzejskega dela, sproti sledi razvoju tehničnih izboljšav in uvajanju novih računalniških programov, IKT-tehnologije, animacij razstavnih vsebin in digitalizaciji na vseh področjih. Z uporabo sodobnih oblik obveščanja se je zelo izpopolnilo in racionaliziralo področje obveščanja, promocije muzejskih dogodkov in popularizacije muzejskega dela.

Z odpravo napake na odzračevanju ogrevalnega sistema se je racionalizirala poraba energije za ogrevanje muzejskih prostorov, zagotovilo pa se je tudi boljše ogrevanje razstavnih prostorov, kar je vplivalo na večje zadovoljstvo obiskovalcev, posebej v obdobju najhujšega mraza. S prenovo skupnih prostorov (toaleta, kuhinja, garderoba) v zgornjem hodniku so bili doseženi načrtovani energetski prihranki, predvsem pa je bilo zadoščeno potrebam zaposlenih in obiskovalcev. Posodobljena računalniška in programska oprema (prenosni računalniki, server) so zaposlenim omogočili učinkovitejše opravljanje delovnih nalog. Z nabavo dodatne IKT-opreme so se izboljšale razmere za delovanje muzeja. Delovni procesi so učinkovitejši in hitrejši, muzej s svojo novo stalno razstavo in njenimi digitalnimi vsebinami pa je postal zlasti za mlajše obiskovalce bolj vabljev in dostopnejši. Urejanje novih depojskih prostorov na Lesnem Brdu in najem sprejemnice za muzejske predmete in njihovo obdelavo omogoča boljšo dostopnost ter lažje odajanje in prevzemanje muzejskih predmetov.

Avtomatizacija elektronskega poslovanja je zajela tudi nadgradnjo sistema Kadris za beleženje prisotnosti na delovnem mestu, ki je sledila prenovljenemu Pravilniku o delovnem času in Pravilniku o delu na domu. Vzpostavljen je bil prenovljen program e-Poslovanje. Na sprejemnici je bilo uvedeno kartično poslovanje (POS terminal) za plačevanje vstopnine ali kupovanje iz muzejske trgovine. Z izborom ustrežnejših poslovnih paketov za uporabo telefonije se je stroškovno racionaliziralo poslovanje s Telekomom Slovenije. S pretvorbo mesečnih v zbirne polletne ali letne račune se je zmanjšalo število prejetih računov oz. racionaliziralo vloženo delo. Izpeljana je bila priprava na elektronsko potrjevanje računov. Plačni sistem je bilo treba prilagoditi novi plačni zakonodaji. Preureditev prostorov v zgornjem hodniku bo omogočala boljše izvajanje pedagoških programov.

MUZEJSKA DEJAVNOST

Uresničevanje ciljev javnega zavoda, ki so dolgoročni in kratkoročni, je potekalo po Navodilu za načrtovanje, spremljanje, poročanje in izvajanje nadzora nad

določenimi javnimi zavodi s področja delovanja Ministrstva za vzgojo in izobraževanje (MVI). Cilji so bili zastavljeni v Letnem delovnem načrtu in finančnem načrtu, h kateremu je svet javnega zavoda Slovenski šolski muzej podal soglasje na svoji 11. redni seji 25. marca 2024. Za vsak cilj so bili postavljeni kazalniki, ki predstavljajo naloge zavoda, s katerimi so bili cilji ovrednoteni.

Obisk muzeja

Skupno število obiskovalcev se je v primerjavi s predhodnim letom povečalo za 10 %. Očitno povečan obisk se v primerjavi z letom 2023 opaža predvsem od januarja do aprila ter od septembra do decembra. Zanimivo je, da je bil obisk v mesecu maju manjši kot leto poprej. V primerjavi z letom 2023 je zabeleženo precejšnje povečanje obiska v jesenskem času, izjemno povečanje števila obiskovalcev pa v prazničnem decembru. V poletnih mesecih junija, julija in avgusta je bilo v letu 2024 manj obiskovalcev kakor v predhodnem letu. Daleč največji delež obiskovalcev že vrsto let predstavljajo osnovnošolci, ki so tudi glavna ciljna skupina v prizadevanjih muzeja.

Tabela: **Obisk muzeja 2024 po mesecih, glede na starost obiskovalcev/Primerjava 2023**

	JAN	FEB	MAR	APR	MAJ	JUN	JUL	AVG	SEP	OKT	NOV	DEC	Skupaj
Predšolski	3	114	2	1	10	24	1	4	2	1	1	32	195
OŠ	958	1137	1758	1493	1754	1503	20	55	841	1198	834	1183	12.734
SŠ	79	125	135	70	176	73	1	6	102	65	107	115	1054
Študenti	25	30	38	81	72	14	13	12	48	54	70	16	473
Odrasli	125	614	243	243	314	256	99	54	138	206	203	298	2793
Upokojenci	7	46	27	64	27	16	16	10	11	24	11	58	317
2024	1197	2066	2203	1952	2353	1886	150	141	1142	1548	1226	1702	17.566
2023	836	1744	1921	1653	2575	2301	363	196	928	1293	1074	1096	15.980
INDEX	1,43	1,18	1,15	1,18	0,91	0,82	0,41	0,72	1,23	1,20	1,14	1,55	1,10

Delež osnovnošolcev v celotnem številu obiskovalcev je 72,5-odstoten. Obisk se je povečal pri vseh starostnih skupinah obiskovalcev, razen pri upokojencih, kjer se je nekoliko zmanjšal. Največje povečanje je bilo pri predšolskih otrocih (99%), drugo največje pri srednješolcih (71%) in tretje pri študentih (15%). Delež povečanja obiska pri osnovnošolcih in odraslih sta skoraj enaka.

Tabela: **Primerjava števila obiskovalcev v letu 2023 in 2024 po starosti**

	Predšolski	Osnovnošolci	Srednješolci	Študenti	Odrasli	Upokojenci	Skupaj
2024	195	12.734	1054	473	2793	317	17.566
2023	98	11.925	616	413	2581	347	15.980
Indeks	1,99	1,07	1,71	1,15	1,08	0,91	1,10

Uporabniki. Uporabniki storitev v muzejskih oddelkih (knjižnici, fototeki, arhivski in muzejskih zbirkah) so obiskovalci muzeja brez izdanih vstopnic. K njim se prištejejo še obiskovalci ob dnevih odprtih vrat in udeleženci drugih muzejskih prireditev brez vstopnine. V letu 2024 jih je bilo 1736, kar je 15% povečanje v primerjavi s predhodnim letom.

Evidenca obiskovalcev	2024	2023	Indeks 24/23
Z izdanimi vstopnicami	15.831	14.475	1,09
Brez izdanih vstopnic	1736	1505	1,15
Skupaj	17.566	15.980	1,10

Tuji državljani. Muzej je v letu 2024 obiskalo 739, leto prej pa 469 tujih državljanov. Njihov obisk se je tako povečal za 58 %. Večje število obiskovalcev iz tujih držav se pripisuje prenovljeni spletni strani, ki je dovolj informativna ter prijazna tudi za tujce, in dopolnitvi muzejskih publikacij z besedili v angleškem jeziku. Z navedenim povečanim številom tujih obiskovalcev je bil v letu 2024 že presežen dolgoročni načrt do leta 2028. Vsi tuji državljani so muzej obiskali z izdanimi vstopnicami, kar pomeni, da je bil prihodek muzeja po tej strani st odstoten.

Razvoj in izvajanje starih učnih ur

Izvedbe učnih ur. V letu 2024 je bilo v muzejskih prostorih na Plečnikovem trgu in v prostorih sosednjega uršulinskega samostana izpeljanih 670 starih učnih ur v rednem pedagoškem programu. V sklopu pedagoško-andragoških programov odprtega muzeja jih je bilo še dodatnih 22 (13 ob dnevih odprtih vrat, 5 na počitniških programih in 4 v okviru odprtih dejavnosti). Poleg tega je bilo 43 učnih ur izpeljanih tudi na gostovanjih zunaj muzeja. V primerjavi s predhodnim letom se je število izvedenih starih učnih ur v rednem pedagoškem programu povečalo za 45 izvedb, kar je 7,2% povečanje.

Število udeležencev na učnih urah. Po povečanju števila izpeljanih učnih ur se je posledično povečalo tudi število udeležencev na njih. V letu 2024 jih je bilo 14.921, v predhodnem letu pa 13.565. Razlika znaša 1356 udeležencev, kar predstavlja 10 % povečanje v letu 2024.

Vsebine starih učnih ur. Ponudba vsebin starih učnih ur se v letu 2024 ni spreminjala. Program je tako obsegal 14 raznovrstnih učnih ur iz več zgodovinskih obdobj, med katerimi jih je največ iz druge polovice 19. in iz prve polovice 20. stoletja. Novih vsebin ni bilo. V rednem programu so bile izvedene vse, razen Cesarske pesmi, s katero je muzej leta 1999 začel projekt izvajanja učnih ur iz preteklosti v živo. Izvedba učnih ur Telovadba in Učna ura v antični Emoni je zaradi prostorskih omejitev tako kot prejšnje leto potekala v prostorih sosednjega samostana in na gostovanjih zunaj muzeja ob občasni razstavi Od telovadbe do športa.

Tabela: Učne ure 2024 (po izd. vstopnicah)/Primerjava z 2023

Učna ura	Izvedbe 24	Izvedbe 23	Obisk 24	Obisk 23
1. Lepopis, 1930	252	274	5863	6001
2. Nedeljska šola, 1865	105	134	2327	2915
3. Lepo vedenje, 1907	125	95	2631	2083
4. Stara šola za najmlajše, 1900	82	44	1823	975
5. Vodnikova šola, 1811	29	22	546	417
6. Fizika, 1900	13	16	257	353
7. Prirodopis: domača mačka, 1907	3	12	66	279
8. Računstvo, 1905	21	9	567	176
9. Učna ura v antični Emoni, 1. stoletje	21	9	447	138
10. Učna ura za tujce, 1906	12	4	229	64
11. Higiena, 1932	1	3	13	91
12. Ročna dela, 1926	2	3	34	73
13. Cesarska pesem, 1901	0	0	0	0
14. Telovadba, 1932	4	0	118	0
Učne ure skupaj	670	625	14.921	13.565

Največkrat je bila izvedena učna ura Lepopis iz leta 1930, ki je že vrsto let najbolj priljubljena učna ura v muzeju. Med bolj priljubljenimi sta bili v letu 2024 učni uri Lepo vedenje in Nedeljska šola. Pri izvedbi učnih ur, tako pri uvodni pripravi obiskovalcev na pouk kot tudi pri uprizarjanju vloge učitelja(-ice), so v večjem obsegu pomagali zunanji sodelavci (študenti in absolventi). Za uvodno pripravo skupin na učne ure so skrbeli vodiči, pouk pa so izvedli animatorji oz. izvajalci starih učnih ur. Vloge učiteljev(-jic) učnih ur so v letu 2024 opravljali: *Taja J. Gubenšek, Matej Hrastar, Matej Prevc, Miha Zupanc Kovač, Gregor Gartner, Jure Pavšek, Jasmina Bejtovič, Lea Klinar, Lovrenc Bajt, Dominik Ceglar, Urša Volk, Gašper Kvartič in Lea Menard*. Poleg zunanjih sodelavcev so pouk po starem ob drugih muzejskih nalogah izvajali tudi redno zaposleni: kustos Anton Arko in strokovni sodelavki Mateja Pušnik in Klara Keršič. Po stalni razstavi so poleg vodičev vodili tudi zaposleni, kustosi: mag. Marjetka Balkovec Debevec, Anton Arko, Matic Intihar, dr. Branko Šuštar, Mateja Ribarič in strokovni sodelavki Mateja Pušnik ter Klara Keršič.

Jeseni 2024 je bilo organizirano izobraževanje za nove vodiče. Na vabilo se je odzvalo 30 kandidatov, ki so prišli na uvodno srečanje v muzej 15. oktobra 2024. Od teh se jih je izobraževanja udeležilo 20. Kandidati, ki so opravili hospitacije, so novembra in decembra opravljali tudi izpit. V prvem krogu je izpit uspešno opravilo šest kandidatov: Živa Matevc, Svit Podgornik, Veronika Maršič, Neža Šega, Klemen Baronik in Marjeta Nahtigal. Izbranih je bilo še 5 kandidatov, ki bodo z izpiti zaključili v letu 2025. Prav tako so poskusne učne ure uspešno opravili animatorji Urša Volk za Staro šolo za najmlajše in Učno uro za tujce, Lea Klinar za Lepo vedenje in Ročna dela ter Lea Menard za Lepopis. Pri izobraževanju vodičev

in poskusnih učnih urah za animatorje so sodelovali kustosi in strokovni delavci muzeja. Vodstvo muzeja je na začetku in na koncu šolskega leta pripravilo evalvacijsko srečanje z vodiči in animatorji učnih ur.

Za animatorko Jasmino Bejtovič sta bili po starih krojih v izdelavi bluza in krilo. Jasno je, da je pri pedagoški dejavnosti muzeja zelo pomemben kvalitetno pripravljen oblačilni videz. Zanj je skrbela mag. Marjetka Balkovec Debevec, ki je pripravila predloge za kroje, izbrala blago in sodelovala s šiviljo. Pomagala je tudi Mateja Pušnik, ki je usklajevala delo z animatorji učnih ur in z njimi iskala ustrezna oblačila iz že obstoječe zbirke kostumov. Nove obleke je izdelala šivilja Marjeta Vidic v trgovini z metrskim blagom Elegance na Nazarjevi.

Razstavna dejavnost

Stalna razstava *Šola je zakon!* Priprava stalne razstave *Šola je zakon. Izo-braževanje in vzgoja na Slovenskem skozi čas* je obsegala projekte fotografiranja razstavnih predmetov in gradiva, pripravo in izdajo razstavnih publikacij, promocijo razstave ter posebej tudi projekt Učilnica v oblaku. Vse je potekalo v sklopu osnovne naloge Razvojno raziskovalno delo – strokovne podlage razvoja šolstva pod skrbništvom mag. Marjetke Balkovec Debevec in osnovne naloge Programsko in vsebinsko nadaljevanje stalne razstave pod skrbništvom Andreje Cigale. Najbolj izstopajoča je bila publicistična dejavnost s kar osmimi natisnjenimi publikacijami, pri čemer so bile nekatere nove izdaje vezane na delo v predhodnih letih. Leto 2024 je bilo po številu natisnjenih publikacij izjemno, večina pa je bila vezana prav na stalno razstavo in njeno vsebino. Namen izdanih publikacij je, da postanejo pomembna vez med muzejem in obiskovalci ter uporabniki, hkrati pa muzejske vsebine popularizirajo in širijo v javnost. Za objavo v razstavnem katalogu je bilo treba temeljito in natančno fotografirati prav vse muzejske predmete in gradivo s stalne razstave. Fotografiranje in fotografsko obdelavo posnetega gradiva je opravil fotograf Andrej Peunik, za pripravo razstavnih predmetov in gradiva za fotografiranje pa je skrbela kustosinja mag. M. Balkovec Debevec. Pri delu sta ji pomagala kustos dokumentalist Matic Intihar in zunanji sodelavec Marjan Javoršek. Del fotografiranja je bil izpeljan že v letu 2023. Poleg fotografiranja razstavnih predmetov in gradiva je bilo opravljeno še fotografiranje razstave v prostoru, kar se bo uporabilo tako za razstavni katalog kot tudi za druge pedagoško-publicistične in promocijske namene.

Izšle so naslednje publikacije: *Vodnik po stalni razstavi Šola je zakon: izo-braževanje in vzgoja na Slovenskem skozi čas*, Slovenski šolski muzej: Ljubljana, 2024. Publikacija muzeja (vodnik)/Slovenski šolski muzej; št. 169. Pred izidom razstavnega kataloga je razstavni vodnik glavna publikacija stalne razstave. Urednica razstavnega vodnika je mag. Marjetka Balkovec Debevec, avtorji besedil in vsebine stalne razstave pa poleg nje še mag. Stane Okoliš, Marko Ljubič, Anton Arko, Mateja Ribarič, dr. Branko Šuštar (vsi SŠM) in Ana Kreč (Svet Vmes). Za ilustracije so poskrbeli: Marko Škerlavaj in Padalci ter Irena Gubanc in Teja Jalorec. Fotografije so vzete iz fototeke Slovenskega šolskega muzeja, foto: Andrej Peunik, Urška Boljkovac in Gregor Gobec.

Pobarvanka ob razstavi Šola je zakon. Publikacija sta uredila mag. Marjetka Balkovec Debevec in Marko Ljubič. Ilustracije so vzete z razstave, njeni avtorici pa sta oblikovalki Irena Gubanc in Teja Jalovec. Publikacija vsebuje razstavne vsebine pod naslovom Podobe vsakdanjega življenja po posameznih zgodovinskih obdobjih, povezanih predvsem s pridobivanjem novega znanja. Ponujajo etnološki pogled in so hkrati pomembne s pedagoško-andragoškega vidika. Zgodbe imajo kratek opis, prikazane pa so s črtnimi risbami. Namen pobarvanke je spodbujanje vizualnega učenja ter pomoč pri boljšem pomnjenju zgodovinskih dejstev in razumevanju vsakdanjega življenja v obdobjih zgodovine šolstva.

Zapiski mladega kustosa: delovni zvezek za učence 2. triade osnovne šole. Avtorici Klara Marija Keršič in Mateja Pušnik. Podrobno recenzijo celotne vsebine sta opravila mag. Marjetka Balkovec Debevec in mag. Stane Okoliš, po posameznih obdobjih pa soavtorji razstave: Anton Arko, Marko Ljubič, Mateja Ribarič in dr. Branko Šuštar.

Vodič za vodiče: Interno gradivo za oblikovanje vodstva po stalni razstavi. Avtorice in urednice: Klara Marija Keršič, Polona Koželj in Mateja Pušnik. Podrobno recenzijo celotne vsebine sta opravila mag. Marjetka Balkovec Debevec in mag. Stane Okoliš, po posameznih obdobjih pa soavtorji razstave: Anton Arko, Marko Ljubič, Mateja Ribarič in dr. Branko Šuštar.

Šola je zakon : informacije o stalni razstavi Slovenskega šolskega muzeja : [napisano v lahkem branju]; urednici Polona Koželj in Klara Marija Keršič, avtorica priredbe Živa Jakšič Ivačič. Podrobno recenzijo celotne vsebine sta opravila mag. Marjetka Balkovec Debevec in mag. Stane Okoliš, po posameznih obdobjih pa soavtorji razstave: Anton Arko, Marko Ljubič, Mateja Ribarič in dr. Branko Šuštar.

Beležka po stalni razstavi: 2. dopolnjena izdaja t. i. malega vodnika po stalni razstavi avtorice mag. Marjetke B. Debevec, ki je pripravila dopolnitve s podrobnim seznamom gradiva in manjšimi spremembami ter koordinirala pripravo za tisk. *School Rules!* beležka po stalni razstavi v angleščini. Dopolnitev s podrobnim seznamom gradiva, pregled slovensko-angleških vsebin in korekture je opravila avtorica mag. M. Balkovec Debevec, koordinacijo dela s prevajalko in korekture pa Andreja Cigale.

Šolski zvezki. S ponudbo ob stalni razstavi so izšli tudi promocijski šolski zvezki z dodano vsebinsko zgodbo in promocijski šolski zvezek v angleščini. Pri njihovi pripravi so bile poleg direktorja vključene še Andreja Cigale, mag. Marjetka Balkovec Debevec, Mateja Pušnik in Ksenija Guzej, ki je skrbela tudi za koordinacijo s tiskarno za vse natisnjene publikacije.

Občasna razstava 250 let obveznega šolstva na Slovenskem: opismenjevanje in kultura v poznem 18. stoletju je panojska razstava, postavljena od 19. aprila do 21. junija 2024 v Jakopičevem sprehajališču v parku Tivoli v Ljubljani.

*Občasna razstava 250 let obveznega šolstva na Slovenskem:
opismenjevanje in kultura v poznem 18. stoletju v parku Tivoli v Ljubljani
(hrani SŠM, fototeka, foto Andrej Peunik).*

ni. Razstava je sodila v sklop praznovanja 250. obletnice Splošne šolske naredbe Marije Terezije, v okviru katere je potekalo več prireditev in je bila osrednja usmeritev dejavnosti Slovenskega šolskega muzeja v letu 2024. Skrbnik posebne naloge je bil kustos dr. Simon Malmenvall. Razstava je bila postavljena v partnerstvu z javnim zavodom Turizem Ljubljana. Sestavljena je bila iz 80 panojev s podobami in pojasnjevalnimi besedili v slovenskem in angleškem jeziku. Gradivo za razstavo je zajemalo odlomke iz Splošnega šolskega reda, učbenikov, priročnikov, arhivskih dokumentov, grafičnih del in predmetov, povezanih z izobraževanjem. Prevzeto je bilo iz knjižnice in zbirk SŠM, grafičnega kabineta Narodnega muzeja Slovenije, antikvarnih tiskov Narodne in univerzitetne knjižnice ter javnoupornih spisov Arhiva Republike Slovenije. Zaradi možnosti ogleda v javnem parku je razstavo videlo na tisoče obiskovalcev iz Slovenije in drugih držav. 7. maja 2024 je potekalo javno vodstvo avtorja po razstavi v Tivoliju. Junija 2024 je bil izdan slovensko-angleški razstavni katalog s pridružno zgodovinsko študijo dr. Simona Malmenvalla, ki je bil tudi avtor razstave. Ob razstavi je bil v soorganizaciji z drugimi ustanovami izveden Znanstveni simpozij ob 250-letnici Splošnega šolskega reda Marije Terezije, ki je potekal 22. maja 2024 v dvorani Slovenske matice v Ljubljani. Istega dne zvečer je bil v knjižnici SŠM še poseben kulturni dogodek z naslovom *Ko je šola začela* (več pri podatkih o simpoziju).

Projekt na obravnavano temo se je zaključil s kulturno prireditvijo z naslovom *Za srečo narodov: sklepni dogodek v počastitev 250-letnice Splošnega šolskega reda Marije Terezije* dne 6. decembra 2024 v knjižnici SŠM, na dan

obletnice izida terezijanskega šolskega zakonika. Na prireditvi so bili osvetljeni: pomen šolskega zakonika in jubilejnih dejavnosti (Simon Malmenvall), jezikovne značilnosti Splošnega šolskega reda (Andreja Legan Ravnikar, ZRC SAZU), prevod terezijanskega šolskega zakonika v sodobno slovenščino (Matic Batič, ŠCNR), tematska številka revije Šolska kronika s prispevki znanstvenega simpozija in prevodom Splošnega šolskega reda v sodobno slovenščino (Anton Arko), koledar SŠM za leto 2025 s podobami izobraževanja in kulture poznega 18. stoletja (Anton Arko in Simon Malmenvall), obdobje Marije Terezije na stalni razstavi Šola je zakon z napovedjo razstave ob 30-letnici mature v samostojni Sloveniji v letu 2025 (Marjetka Balkovec Debevec).

Vsebine o razstavi, simpoziju in spremljajočih dejavnostih na ozadju 250. obletnice terezijanskega šolskega zakonika so dosegle velik medijski odmev, ki ga je v sodelovanju s skrbnikom projekta dr. Simonom Malmenvallom usklajevala Andreja Cigale, strokovna sodelavka za odnose z javnostjo. Med drugimi prispevki je bil v povezavi z obletnico, stalno razstavo in drugo muzejsko vsebino na spletnem portalu Multimedijski center RTV Slovenija izpostavljen tematski sklop, sestavljen iz sedmih obsežnejših objav (reportaže, intervjuji, informativni članki).

Gostujoče razstave

Od telovadbe do športa – šolska telovadba na Slovenskem skozi čas.

Občasna razstava je bila prvič postavljena novembra 2023 na OŠ Prežihov Voranc, ker v matičnih prostorih muzeja na Plečnikovem trgu zaradi razstave Muzeja športa ni bilo dovolj razstavnega prostora. Avtorica razstave in zloženke je kustosinja Mateja Ribarič, za oblikovanje in postavitev razstave pa sta poskrbela zunanja sodelavca Marjan Javoršek in Matjaž Kavar. Muzej je z razstavo gostoval v prvi polovici leta 2024 na štirih osnovnih šolah, na gimnaziji, fakulteti in v vrtcu. Skupaj je tako razstava gostovala v sedmih vzgojno-izobraževalnih ustanovah. Kustosinja Mateja Ribarič, ki je razstavo vsebinsko zasnovala, pripravila vsebino zloženke in vodstev po razstavi, se je dogovorila za vsa gostovanja na šolah in v vrtcu. V letu 2024 je tudi 18-krat izvedla vodstvo po razstavi in 4 delavnice pod naslovom Stare otroške igre. Vodene ogleda razstave, delavnice in učne ure si je v šestih mesecih ogledalo skupno 1991 obiskovalcev. Poleg avtorice in sodelavca Matica Intiharja sta pri postavljanju in pospravljanju razstave sodelovala zunanja sodelavca Marjan Javoršek in Matjaž Kavar, pri izvajanju pedagoškega programa pa zunanja sodelavca Matej Prevc in Gregor Gartner, ki sta izvedla 10 učnih ur Telovadba po sokolskem sistemu. Sodelavka Andreja Cigale je skrbela za promocijo in objavljala najave gostovanj na spletni strani muzeja in na Facebooku.

Gostovanja razstave z vodenjem po razstavi, delavnicami in učnimi urami Telovadbe so si terminsko sledile po naslednjem razporedu: Gimnazija Slovenj

Vodstvo po razstavi Od telovadbe do športa – šolska telovadba na Slovenskem skozi čas na OŠ Col (hrani SŠM, fototeka).

Gradec (16. 1.–14. 2. 2024), Vrtec Vodmat (15.–29. 2. 2024), OŠ Matije Čopa Kranj (4. 3.–18. 3. 2024), Fakulteta za šport Ljubljana (18. 3.–4. 4. 2024), OŠ Col (4.–11. 4. 2024), OŠ Otlica (11.–22. 4. 2024), OŠ Sladki Vrh (27. 5.–14. 6. 2024).

Šola je prvo, kar potrebujejo. Občasna razstava je med 14. majem in 31. avgustom 2024 gostovala v prostorih Zveze društev gluhih in naglušnih Slovenije v Ljubljani. Javnega vodstva so se udeležili predstavniki območnih društev in zainteresirana javnost. Skupnost gluhih in naglušnih je razstavo sprejela pozitivno: kot poklon slišče javnosti njihovim prizadevanjem za polnomočno vključenost gluhih v družbo. Spletna TV, televizija v znakovnem jeziku, je o dogodku pripravila video prispevek. Skupno število obiskovalcev na dogodku je bilo 76. Med 1. in 31. oktobrom 2024 je razstava gostovala v Knjižnici Velenje. Muzej je 14. oktobra 2024 v sodelovanju s Knjižnico Velenje in Medobčinskim društvom gluhih in naglušnih Velenje pripravil večerni dogodek, na katerem je bilo z nagovori in pesmijo izraženo spoštovanje prizadevanjem za polnomočno vključenost gluhih v družbo. Sledilo je javno vodstvo po razstavi. Celoten program je bil tolmačen v znakovni jezik. Skupno število obiskovalcev na prireditvi je bilo 172.

Odprti muzej pedagoško-andragoških programov

Dnevi odprtih vrat. V letu 2024 so bili po načrtu izvedeni štirje dnevi odprtih vrat. Na Prešernov dan 8. februarja 2024 je bilo izpeljanih pet učnih ur (dvakrat Nedeljska šola, Lepopis, Lepo vedenje, Prirodopis: domača mačka). Na mednarodni dan muzejev sta bili uprizorjeni dve učni uri (Lepopis in Lepo vedenje). Na Poletno muzejsko noč je bil izveden bogat program petih učnih ur (Stara šola, Učna ura v antični Emoni, Lepopis, Nedeljska šola, Vodnikova šola), delavnice Športno vzgojni karton in predstavitve Splošnega šolskega reda v muzejski knjižnici. Učna ura v antični Emoni je potekala v atriju uršulinskega samostana. Na Ta veseli dan kulture 3. decembra sta bili pripravljeni učna ura Nedeljska šola in delavnica Športni kviz. Pester program so izvajali zaposleni ob izdatni pomoči zunanjih sodelavcev muzeja.

Tabela: Primerjava obiska ob dnevih odprtih vrat 2024 in 2023

Datum	Prireditvev	2024	2023	Indeks
8. februar	Kulturni praznik – Prešernov dan	1029	606	1,70
18. maj	Mednarodni dan muzejev	39	45	0,87
15. junij	Poletna muzejska noč	168	246	0,68
3. december	Ta veseli dan kulture	25	45	0,55
Skupaj		1261	942	1,34

Počitniški programi. V letu 2024 sta bila načrtovana dva počitniška programa. Muzejskega programa med zimskimi počitnicami se je udeležilo 22 obiskovalcev, pri čemer so bile izvedene tri učne ure v kombinaciji s tremi delavnicami: Nedeljska šola, Lepopis in Lepo vedenje ter izdelovanje modelirne mase, pisanje pisma in origami. Prav tako je muzej pripravil učni uri (Lepopis in Nedeljska šola) in delavnici (Izdelovanje štipilk in Zeliščni Spomin) v pedagoškem programu med jesenskimi šolskimi počitnicami. Tega programa se je udeležilo 36 obiskovalcev.

Odprte dejavnosti. Muzej je s sodelovanjem v projektih odprtih dejavnostih z drugimi organizacijami omogočil posebnim skupinam obiskovalcev v izbranih terminih brezplačen ogled razstav in muzejskih programov. Marca v mesecu kulture in umetnosti ter maja v akciji Dnevi odprtih vrat galerij in muzejev je bil v muzeju prost vstop za študente, v Tednu družin in v Tednu otroka pa za družine. V Tednu družin je bila izvedena učna ura Lepopis, v Tednu otroka pa učna ura Lepopis in delavnica Športni kviz. Muzej je v letu 2024 prvič sodeloval pri projektu Teden vseživljenjskega učenja, ki je potekal od 10. maja do 16. junija. V tem času sta bili v muzeju izvedeni učni uri Lepopis in Lepo vedenje. Muzej si je na brezplačnih dogodkih odprtih dejavnosti ogledalo 148 obiskovalcev.

Tabela: Obiskovalci ob dnevih, posvečenih posebnim skupinam

Dogodek	Datum	Obisk 2023	Obisk 2024
Mesec kulture in umetnosti za študente	1. do 31. marec	/	16
Teden družin	15. do 22. maj	85	21
Teden vseživljenjskega učenja	14. do 16. maj	/	22
Teden študentske kulture	27. do 31. maj	5	1
Teden otroka	7. do 13. oktober	8	88
Skupaj	1.1. - 31.12.2024	98	148

Dnevi odprtih vrat za obiskovalce s primanjkljaji na področju sluha in vida. Muzej je v sklopu osnovne naloge Podpora ranljivim skupinam (Vključujoči muzej) posebej izvedel dneve odprtih vrat (brezplačen program) tudi za obiskovalce s posebnimi potrebami. 23. septembra 2024: 21 učencev prve triade Zavoda Janeza Levca, ki se srečujejo z motnjami v duševnem razvoju. Obisk se je navezoval na uporabo Vodnika po stalni razstavi v lahkem branju (2024). Velik poudarek je bil na podanih smernicah in na predhodni pripravi vodičev in izvajalcev pedagoškega programa. Temeljita predhodna priprava je omogočila kvalitetno izveden program, ki so ga učenci ocenili kot zabaven in zanimiv. 30. septembra 2024: 17 članov Medobčinskega društva gluhih in naglušnih Velenje. K uspešni izvedbi programa so pomagale podane smernice za obisk gluhih in naglušnih ter evalvacija po obisku. Pri izvedbi sta bili v pomoč slušna zanka in tolmačka slovenskega znakovnega jezika. 13. aprila 2024: 17 članov skupine Vita, sekcija KD Ivan Cankar Šentjošt, starejši odrasli s primanjkljajem na področju vida in/ali sluha. Poleg dostopa do kulturnih vsebin je obisk omogočil izobraževanje na področju muzejske pedagogike in andragogike za ranljive skupine. 16. septembra 2024: 9 članov Medobčinskega društva slepih in slabovidnih Novo mesto z različnimi stopnjami slepote – uporabniki bele palice, osebe s spremljevalci in osebe s psom vodnikom. Za pomanjkljivost se je izkazalo, da v muzeju ni tipnega zemljevida prostorov muzeja, kar bi obiskovalcu omogočilo več samostojnosti pri raziskovanju muzeja. V sodelovanju s tiflopedagogom je bilo zasnovano vodstvo s 3 do 5 ključnimi muzejskimi eksponati. Opravljena je bila študija muzejskih prostorov z ozirom na gibanje slepih. V sodelovanju z Zavodom Dostop je bil razvit tipni zemljevid.

Dopolnjevanje zbirk šolske dediščine

Novi muzejski predmeti

Število pridobljenih muzejskih predmetov v letu 2024 je precej večje od pričakovanega. Vsi predmeti so bili muzeju podarjeni. Največ novih predmetov so

muzeju podarili posamezniki, nekatere pa tudi osnovne in srednje šole. Za prevzeme je v prvi vrsti skrbel kustos dokumentalist Matic Intihar, ki je opravil osem prevzemov (Knjižnica Medvode, Mitja Pergar, ZVKD, Neja Miklič, Mojca Zupančič, Center IRIS, OŠ Ferda Vesela, podružnična šola Temenica, Srednja šola za gastronomijo in turizem Ljubljana, OŠ Gabrje). Prevzemi so bili opravljeni v muzejskih matičnih prostorih na Plečnikovem trgu, v dogovoru z darovalci pa tudi drugje. Manjši del prevzemov so opravili drugi muzejski kustosi. Med prevzetimi muzejskimi predmeti je bilo največ predmetov, ki se uvrščajo med šolsko dokumentacijo (283). Muzej je v svoje zbirke prevzel tudi številne učne pripomočke (247). Odkupa predmetov v letu 2024 ni bilo.

Tabela: Novi muzejski predmeti 2024

	Dar	Odkup	Skupaj
Učila	29	/	29
Učni pripomočki	247	/	247
Šolska dokumentacija	283	/	283
Šolska oprema	24	/	24
Igrače	/	/	/
Šolske nagrade	6	/	6
Izdelki učencev	2	/	2
Drugo	45	/	45
Skupaj	636	0	636

Stanje zbirk muzejskih predmetov, razstavna zbirka

Na začetku leta 2024 so bile zbirke muzejskih predmetov shranjene na treh lokacijah. Predmeti z večjo zgodovinsko vrednostjo, predvsem učila, so bili shranjeni v nazadnje najetem depoju v prostorih uršulinskega samostana. Drugi predmeti: nekatera učila, učni pripomočki in šolska oprema se hranijo v plastičnih škatlah v kleti Slovanske knjižnice. Predmeti in raznovrstno razstavno gradivo, ki so manj občutljivi na klimatske razmere hranjenja, so bili shranjeni v depoju v nekdanji Bombažni predilnici in tkalnici v Tržiču. Sredi leta 2024 je bila izvedena selitev predmetov iz depoja v prostorih uršulinskega samostana v nove prostore na Lesnem Brdu. Pri selitvi predmetov in začetnem vzpostavljanju ustreznih razmer za hrambo v depoju je kustos dokumentalist Matic Intihar izdelal načrt ureditve depoja v prihodnosti. V depo Lesno Brdo je bilo pripeljano tudi preostalo občutljivo papirnato gradivo iz depoja v Tržiču. Kustosa Matic Intihar in Anton Arko sta v letu 2024 začela urejati prepeljano gradivo. V drugi polovici leta 2024 je bil na Lesnem Brdu v pritličju depojske stavbe najet dodaten prostor (sprejemnica) za pregledovanje in izposojanje predmetov, opravljanje drobnih konservatorskih del in dokumentiranje predmetov. Naloge ureditve tega prostora je prevzel kustos Matic Intihar. V začetku leta 2024 je potekala tudi obsežna preureditev depoja v Tržiču. Predmeti so bili po zvrsteh razporejeni na železne regale.

Tudi za ureditev tega depoja je poskrbel dokumentalist Intihar. Nekateri predmeti so bili izposojeni šolam in drugim organizacijam (glej: Sodelovanje muzeja s šolami in drugimi organizacijami – razstavní projekti). Izposojo vseh predmetov v SŠM je izpeljal kustos Matic Intihar. V letu 2024 se je podaljšalo sodelovanje z izposojo muzejskih predmetov s Posavskim muzejem Brežice in Pomurskim muzejem Murska Sobota. Predmeti SŠM so tako še vedno del občasnih razstavnih postavitev v Črneči vasi in Murski Soboti. Z izposojo predmetov je bilo v letu 2024 nadgrajeno tudi mednarodno sodelovanje s Tiflološkim muzejem v Zagrebu. Za njihovo razstavo Svjetlost istiskuje tamu! je SŠM posodil 32 predmetov. Izposojo je organizirala bibliotekarka Ana Marini, pomagal pa ji je dokumentalist Intihar.

Novo knjižnično gradivo

Kakor v prejšnjih letih je bilo gradivo pridobljeno z darovi, nakupi in izmenjavami. V primerjavi s preteklim letom je bil popis novega knjižničnega gradiva za 474 knjižnih enot večji. Podarjenih je bilo 1108 enot, kar je skoraj dvakrat več kot v letu poprej, odkupljenih 44 enot, z zamenjavo pa je bilo pridobljeno še 22 enot knjižničnega gradiva. Med darovalci podarjenih učbenikov in drugih šolskih publikacij je bilo veliko posameznikov, ki so muzeju podarili svoje šolske knjige, kakor tudi šolsko zapuščino svojih prednikov. Na novo pridobljeno gradivo so po vsebini večinoma osnovnošolski učbeniki za različne šolske predmete. Med bolj zanimivimi učbeniki so berila iz časa med drugo svetovno vojno (okupacijski režim) in takoj po njej. Večina podarjenih učbenikov datira v obdobje socializma. Nekaj podarjenih knjižnih enot so tudi pedagoški tiski (Slovenski učitelj, Popotnik).

Tabela: Novo knjižnično gradivo 2024

Podarjeno knjižno gradivo (stari učbeniki in druge šolske knjige)	1108
Odkupljeno (strokovna literatura: serijske publikacije, monografije)	44
Pridobljeno z zamenjavo	22
Skupaj	1174

Pedagoška knjižnica. Za delovanje pedagoške knjižnice je v letu 2024 skrbel bibliotekarka Ana Marini, ki je nadomeščala bibliotekarko Polono Koželj med porodniško odsotnostjo. Pri delu ji je pomagal kustos zbirke učbenikov Anton Arko. Z novimi vpisi knjižničnih enot iz starega knjižnega fonda v sistem Cobiss je v več let trajajočem projektu digitalizacije knjižničnega gradiva delo nadaljevala upokojena višja knjižničarka Darja Sonja Tavčar. Knjižnico je čez celo leto obiskalo 449 obiskovalcev. Zaposleni so skrbeli za odzivno referenčno dejavnost po telefonu, e-pošti ter z medknjižnično izposojo. V knjižnici je potekalo sprotno spremljanje statistike, bibliotekarka pa je za predhodno leto v marcu 2024 prek vprašalnika BibSist sporočala statistične podatke NUK-u. V letu 2024

je bilo evidentiranih 1762 enot knjižničnega gradiva, med katerimi je največ ponudbe individualnih darovalcev ter darovi odpisanega knjižničnega gradiva iz sorodnih ustanov. Nemoteno je potekalo pridobivanje novega knjižničnega gradiva. Vpisovanje prevzetega gradiva v sistem Cobiss je bilo večinoma opravljeno vzporedno s pridobivanjem, vpisalo pa se je tudi knjižnično gradivo pridobljeno z darovi iz predhodnih let. Bibliotekarka je skrbela za urejenost knjižničnega depoja in čitalnice tudi ob različnih prireditvah, saj je čitalnica hkrati tudi prireditveni prostor. V preteklem letu so v čitalnici potekale tudi prireditve (predavanja in predstavitve knjig) v sodelovanju z zunanjimi organizatorji. Predavanje 250 let od izida Splošnega šolskega reda in začetkov vzpostavljanja državnega šolskega sistema (24. aprila: 15 obiskovalcev) in predavanje Karađorđević in Slovenci (5. novembra: 35 obiskovalcev) je bilo izpeljano v sodelovanju s Slovenskim zgodovinskim društvom za novejšo in sodobno zgodovino, predstavitev Knjige o uri: 150 let zgodovine stavbe današnje Prve gimnazije v Mariboru (11. decembra: 33 obiskovalcev) pa so pripravili avtorji knjige. Za bibliografije zaposlenih raziskovalcev je skrbela upokojena višja knjižničarka Darja Tavčar, ki je v sistem Cobiss vnesla 15 bibliografskih enot, vpisovala pa je tudi nova imena avtorjev v bazo CONOR. Za knjižnico so bila digitalizirana tri osnovnošolska berila (Für kleine Leute, Il libro della seconda classe in Koroška začetnica).

Novo fototečno gradivo

Kustosinja fototeke Mateja Ribarič je v letu 2024 prevzela in popisala 390 predmetov fototečne šolske dediščine. Podarjenih je bilo 349 enot gradiva; od tega 36 fotografij, 150 skenov fotografij, 162 videokaset in 1 didaktični komplet Cicibanove urice. Fototečne predmete šolske dediščine so podarili prijatelji Slovenskega šolskega muzeja, s katerimi muzej že več let uspešno sodeluje, drugi posamezniki in posamezne šole. Upokojena učiteljica Marjeta Ritonja (roj. Čanžek) iz Ormoža je podarila 11 skupinskih fotografij: učiteljske v Murski Soboti (1952–53), učiteljske v Mariboru (maturanti 1955/56), OŠ Vitomarci (š. l. 1956/57 in 1967/68), OŠ Ormož (1967/68 in 1979/80), obletnica mature na mariborskem učiteljsku (1950, 1955, 1960, 1965). Milojka Volkar iz Ljubljane je darovala 25 skupinskih fotografij šolarjev iz Leskovca, ki so večinoma brez datacije. Tanja Špenko, upokojena profesorica likovne umetnosti na Srednji vzgojiteljski šoli, gimnaziji in umetniški gimnaziji Ljubljana, je darovala didaktični komplet Cicibanove urice. Stanislav Kocjan je podaril 139 skenov fotografij: Tehniška šola Ljubljana 1967–1971, matura 1971, obletnice matur 2001, 2018 in 2024, Marjeta Šorn pa 11 skenov OŠ Vide Pregarc iz Ljubljane (1955–1961) in Gimnazije Moste iz Ljubljane (1964–1966). Knjižnica OŠ Prežihov Voranc iz Ljubljane je podarila 162 videokaset, ki so jih učitelji in učenci uporabljali pri pouku matematike, fizike, kemije, slovenščine, angleščine, zgodovine, geografije. Kustosinja je v letu 2024 opravila izbor in popis treh sklopov razglednic za odkup: 1 razglednica (Zmago Tančič), 4 razglednice (Antikvariat Glavan) in 36 razglednic (Mišo Gorič). Skupaj je bilo odkupljenih 41 razglednic v vrednosti 1100 EUR. Odkupljene razglednice so iz obdobja Avstro-Ogrske in iz obdobja med obema vojnoma. Prikazujejo šolske

stavbe v Ljubljani in okolici, Loškem Potoku, Križah pri Trziču, Novem mestu, Poljanah pri Škofji Loki in Izoli. Večje število skupinskih fotografij učencev je pomanjkljivo dokumentiranih. Med njimi je tudi 7 razglednic s prazničnimi otroškimi motivi, ki jih je narisal Maksim Gaspari. Vse razglednice so pomembno dopolnilo muzejske fototeke in posebna pridobitev za raziskave šolske preteklosti.

Tabela: Fototečno gradivo 2024

	Dar	Odkup	Skupaj
Fotografije	36		
Razglednice		41	
Skeni fotografij	150		
Videokasete	162		
Didaktični komplet	1		
Avdiokasete	/		
Trakovi	/		
Zbirka diapozitivov	/		
DVD	/		
Skupaj	349	41	390

Fototeka. Za stike z zbiralci starih razglednic je skrbela kustosinja Mateja Ribarič, ki je gradivo prevzemala, ga popisovala in pripravljala ocene odkupov. Izdelala je izbor selitve fotografskega gradiva z dosedanje lokacije v sobi št. 12. Gradivo je bilo ločeno na tisto, ki ostane na Plečnikovem trgu, in na gradivo za preselitev v depo na Lesno Brdo. Popisala in pregledala je AV-gradivo za preselitev na Lesno Brdo. Slikovno gradivo iz muzejske fototeke se je uporabljalo na razstavah v Gorenjskem muzeju, Pokrajinskem muzeju Brežice in v Zgodovinskem arhivu Ljubljana ter v magistrski nalogi Zgodovina OŠ Cerknica od 1873 do 1987, v Zborniku znanstvenih in strokovnih prispevkov za mentorje zgodovinskih krožkov *Sobivanje človeka in živali skozi čas*, na domači spletni strani in na profilu Slovenskega šolskega muzeja na Facebooku (akcije Nazaj v preteklost, 25 let starih učnih ur), v promocijskem videu muzeja, v strokovno-znanstveni reviji *Šolska kronika* in v javnih nastopih strokovnih delavcev v SŠM.

Novo arhivsko in dokumentarno gradivo

Kustos arhivske zbirke dr. Branko Šuštar je od več oseb prevzel podarjeno arhivsko gradivo, ki je vezano na njihovo izobraževanje. Novinarica Neva Železnik je muzeju predala šolske zvezke in šolsko dokumentacijo iz obdobja med letoma 1960 in 1970. To gradivo je shranjeno v dveh arhivskih škatlah v obsegu 0,2 tm.

Prevzeto je bilo tudi gradivo učiteljice Božene Jelenc, por. Zupan, roj. 1903, ki se nanaša na njeno izobraževanje in učiteljsko delo. Gradivo je v obsegu 0,1 tm shranjeno v eni arhivski škatli. Prevzeto je bilo gradivo A. Turšič, ki je nastalo na OŠ Polhov Gradec okoli 1953 in na Srednji gradbeno delovodski šoli. Zajema predvsem zvezke in učne risbe ter je shranjeno v eni arhivski škatli (0,1 tm). Vsega skupaj je kustos arhivske zbirke prevzel raznovrstno arhivsko in drugo gradivo o zgodovini šolstva v obsegu 0,4 tm. Kustos dokumentalist Matic Intihar je 31. marca 2024 na Zavodu za varovanje kulturne dediščine Slovenije (ZVKDS) prevzel podarjeno gradivo arheologa konservatorja Mitje Pergarja. Prevzeti so predmeti, knjige in šolska dokumentacija, ki jo je Pergar našel ob pregledu stare šole Št. Jurij pri Grosupljem (OŠ Louis Adamič Grosuplje, POŠ Podtabor). Arhivsko gradivo šolske dokumentacije obsega tri kartonske škatle. Prevzeto gradivo ima 219 popisnih enot, od tega 161 enot spada v arhiv šolske dokumentacije. Gradivo skupaj meri 6 tm. Med šolsko dokumentacijo so redovalnice, personalne mape osebja, tedniki šolskega dela, imeniki učencev, dnevniki, matični listi in spričevala. Kustos dr. Simon Malmenvall je popisal podarjeno gradivo šolskega upravitelja Ivana Šemrla (1868–1943) v obsegu 30 enot (spričevala, potrdila, prošnje ...) in gradivo srednješolskega profesorja Antona Krošla (1905–1945) v obsegu 212 enot (spričevala, potrdila, prošnje, fotografije idr.).

Arhivska zbirka. V sklopu prenove prostorov, ki so vezani na dohod iz zgornjega hodnika, je bil prenovljen tudi prostor v sobi št. 13, v katerem je bilo neurejeno in še nepopisano gradivo arhivske zbirke iz preteklih let. Kustosu zbirke dr. Branku Šuštarju, ki je gradivo urejal že v prejšnjem letu, je do konca leta uspelo popisati le del tega gradiva. Kar je bilo popisane, je bilo tako kot predhodno leto prepeljana v depo na Lesno Brdo. Nepopisano gradivo je bilo zaradi gradbenih del pri obnovi prostorov najprej predstavljeno na hodnik, nato pa vrnjeno na prejšnje mesto. Kustos zbirke dr. Branko Šuštar, zgodovinar in umetnostni zgodovinar, muzejski svetnik in arhivski svetovalec, dolgoletni kustos Slovenskega šolskega muzeja (od 1. 1. 1988) ter nekdanji direktor muzeja (od 1. 5. 1998 do 30. 4. 2006), je z upokojitvijo 31. 12. 2024 zaključil redno delovno razmerje. Ukvarjal se je z različnimi področji muzejskega dela. Sodeloval je pri razvoju muzejske revije Šolska kronika. Med večja dela v obdobju njegovega vodenja muzeja sodi prenova muzejske knjižnice in čitalnice. Pripravil je več razstav in razstavnih katalogov ali sodeloval pri tem, pri različnih predavanjih in zbornikih, bil pa je tudi organizator 15. mednarodnega simpozija šolskih muzejev in muzejskih zbirk leta 2013 v Ljubljani. Vzdrževal je stike z več strokovnimi društvi, organizacijami in raziskovalci šolske preteklosti tako v Republiki Sloveniji kot tudi v tujini. Dejaven je bil zlasti pri organizaciji mednarodnih simpozijev šolskih muzejev in šolskozgodovinskih zbirk.

Dokumentacijska zbirka o zgodovini šolstva. Kustosinja dokumentacijske zbirke o zgodovini šolstva mag. Marjetka B. Debevec, muzejska svetnica,

vodja organizacijske enote Kustodiati (od 1. 4. 2023), je na področju dela v Dokumentacijski zbirki o zgodovini šolstva prevzemala dokumentarno gradivo šol. Za zbirko je vodila nadaljevanje urejanja in popisa drobnega tiska in druge dokumentacije šol (mentorstvo študentki Lei Klinar) in usklajevala odvoz gradiva v depo na Lesno Brdo (kustos Matic Intihar). Na Lesno Brdo je bilo odpeljanih 16 arhivskih škatel gradiva, od tega je bilo 7 arhivskih škatel gradiva OŠ Danile Kumar Ljubljana, ki ga je muzeju podarila učiteljica Jožica Rupar, 9 arhivskih škatel pa drobni tisk več vrtcev, osnovnih in srednjih šol ter univerze. Veliko raziskovalnega dela v dokumentacijski zbirki je vezanega na posredovanje informacij zunanjim uporabnikom o vprašanih iz zgodovine vzgoje in izobraževanja. Muzejska svetnica mag. M. Balkovec Debevec je gradivo dokumentacijske zbirke predstavljala na muzejskih predavanjih in delavnicah. Prevezela in popisala je 6 enot gradiva ge. Kasjak iz OŠ Lovrenc na Pohorju za mapo šole. Prevezela in popisovala je tudi gradivo za druge muzejske zbirke. Za pedagoško knjižnico je posredovala knjižno gradivo iz Belokranjskega muzeja, iz podarjenega gradiva učitelja Ivana Šemrla pa je v zbirko tekstila prevzela učiteljski suknjič. V sodelovanju s konservatoriko Petro Juvan in tehnikom Francijem Kadivcem so bili opravljeni osnovni postopki čiščenja. Suknjič se hrani v omari za tekstil v depolu Lesno Brdo. Kustosinja je sodelovala tudi pri konserviranju drugih predmetov (punčka iz celuloida, šolski izdelki iz papirja) in pri dogovorih za prevzem predmetov in gradiva (OŠ Št. Jurij pri Grosupljem). Prevezela je značke za odličen uspeh, ki so jih na Osnovni šoli Zvonka Runka (danes OŠ Spodnja Šiška) podeljevali v letih 1974–82. Značke so darilo Andreja Štolfa, posredovala pa jih je Petra Juvan. Prevezela je tudi tri šolske torbe, dve sta dar dr. Tanje Rožembergar, ena pa Alenke Pavlovec, in popisala dve spominski knjigi ter spremljajoče gradivo, kar je muzeju podaril dr. Tomaž Teropšič. Poleg navedenega je prevzela elektronsko gradivo OŠ Danile Kumar. V Radovljici se je 26. julija 2024 udeležila srečanja z g. Borisom Šetino, vnukom znanega učitelja Egidija Šetine iz Črnomlja, o katerem je objavila več prispevkov. Iz njegovega rodu je izšlo več učiteljev in učiteljic. G. Šetina hrani veliko šolskih fotografij, šolske zvezke in druge šolske dokumente. Avgusta 2024 je Sebastian Korenič Tratnik, ki se je predhodno pri mentorici mag. M. B. Debevec izpopolnjeval za muzejski strokovni izpit, izvedel montažo posnetkov iz intervjuja z Markom Račičem (1920–2022), učiteljem, legendarnim atletom in olimpijcem iz leta 2013. Intervju, ki ga je takrat vodila Marjetka Balkovec Debevec, snemal pa Marko Ljubič, je zdaj primeren tudi za javno predvajanje.

Evidentiranje in dokumentiranje muzejskih predmetov

Akcesija muzejskih predmetov. Kustosi so pri izvajanju osnovne muzejske dejavnosti dokumentirali predmete šolske dediščine po načelih akcesije in inventarizacije z vpisi podatkov in njihovo obdelavo v muzejskem programu Galis. V akcisijsko knjigo so bila vpisana in dokumentirana šolska spričevala, šolska dokumentacija, šolska oprema, učni pripomočki in učila, učbeniki, izdelki učencev in učiteljev, tekstilni izdelki, povezani s šolo, šolska priznanja, fotografije in razglednice. Kustos Anton Arko je v akcisijsko knjigo vpisal učbenike za

matematiko iz obdobja med obema vojnoma ter med drugo svetovno vojno. Te osnovnošolske učbenike so uporabljali v slovenskem prostoru tako v Kraljevini Jugoslaviji kot zunaj njenih meja. Kustosinja mag. Marjetka Balkovec Debevec je v sistemu Galis v akcisijski knjigi dokumentirala predmete iz zbirke dokumentov in iz zbirke oblek in tekstila, prav tako pa tudi spominske knjige, priznanja in nagrade. Zanimivi sta spominski knjigi sester Rostohar iz Krškega iz obdobja pred letom 1945 z dodatno dokumentiranimi življenjskimi zgodbami. Nenavadni sta tudi znački oz. priznanji za odličen uspeh. Oba prejemnika imata enak priimek, četudi prvo priznanje izhaja iz okoli 1980, drugo pa iz 1919 in se je po dodatnem poizvedovanju ugotovilo, da prejemnika nista bila v sorodu. Kustos dokumentalist Matic Intihar je v akcisijsko knjigo dokumentiral predmete, ki jih muzej izposoja zainteresirani javnosti. Mednje sodijo replike katedra, šolskih klopi, stenska slika vladarja, nahrbtni oslički za sramotilne kazni in šolska tabla. Dokumentiral je več predmetov za zbirko ravnil in kotomero. Po velikosti in obliki je obdelal raznotera ravnila, trikotna ravnila, šablone, kotomere in drug tehnični pribor. V akcisijsko knjigo je vpisal tudi več vzorčnih primerov šolskih zvezkov iz tridesetih let 20. stoletja in primere tiskovin šolskih dokumentov, kot so periodična poročila, dopisni obrazci in statistični listi. Kustosinja Mateja Ribarič je v akcisijsko knjigo vpisala predmete šolske dediščine iz zbirke razglednic. Z razglednicami je dokumentirala dijakinje pri uršulinkah v Ljubljani, 50-letnico učiteljskega društva za celjski okraj leta 1920 in šole Loški Potok, Križe pri Tržiču, Gostinski šolski center Izola, Srednja in visoka tehnična šola Ljubljana, Ljudska šola v Mirnu, Ljudska šola v Šiški, Ljudska šola Notranje Gorice, Sv. Jurij ob Ščavnici, Preddivor pri Kranju, Kmetijska šola na Grmu, Mestna realka Idrija, Nemški ženski dijaški dom Ptuj in drugo. Kustos dr. Simon Malmenvall je v akcisijski knjigi dokumentiral dragocene in redko ohranjene šolske dokumente (spričevala, vabila na javne skušnje za osnovne šole in juventuse za gimnazije), ki spadajo med najstarejše šolsko gradivo v muzeju, saj nekateri dokumenti segajo v 18. stoletje, večina pa jih izvira iz prve polovice 19. stoletja.

Tabela: Število muzejskih predmetov, vpisanih v akcisijsko knjigo

Kustos/kustosinja	Načrt 2024	Realizacija 2024	Indeks R24/N24
Anton Arko, muzejski svetovalec	70	71	1,01
Mag. M. Balkovec Debevec, muzejska svetnica	70	70	1,00
Matic Intihar, kustos	70	72	1,03
Dr. Simon Malmenvall, kustos	70	70	1,00
Mateja Ribarič, muzejska svetnica	70	70	1,00
Dr. Branko Šuštar, muzejski svetnik	70	0	0,00
Skupaj	420	353	0,84

Inventarizacija muzejskih predmetov. Kustosi so akcesijo in inventarizacijo muzejskih predmetov v muzejski sistem Galis izvedli, glede na izpolnjevanje osnovnih in posebnih nalog med letom. Akcesijski in inventarni vpisi v sistem so se navezovali na zbirke, za katere je kot skrbnik odgovoren zadevni kustos. Muzejski svetovalec Anton Arko je občutno presegel načrtovano inventarizacijo osnovnošolskih učbenikov za matematiko, ki so izšli med letoma 1921 in 1944. Večinoma so dobro ohranjeni, nekaj pa jih je tudi v odličnem stanju, ker najbrž še niso bili uporabljeni. Muzejska svetnica mag. Marjetka Balkovec Debevec je presegla načrt inventarizacije predmetov iz zbirke oblek in tekstila ter predmetov iz zbirke šolske dokumentacije, med katerimi je treba posebej omeniti vpise šolskih testov in maturitetnih izpitnih pol (predpreizkus) ter vabil na maturantski ples, ki bodo v letu 2025 uporabljeni za razstavo Matura 30 let. Kustos Matic Intihar je inventariziral harmonij, ki je v ogledni učilnici del stalne muzejske postavitve, dopolnil je zbirki igrač in stenskih učnih slik, skoraj v celoti je inventariziral staro šolsko opremo, ki jo je muzeju podarila POŠ Temenica (OŠ Ferda Vesela Šentvid pri Stični), zbirko učil za zemljepis pa je dopolnil tudi mogočen relief Slovenije, ki ga je podarila Srednja šola za gostinstvo in turizem Ljubljana. Kustos dr. Simon Malmenvall je v sistemu Galis inventariziral starejše šolske dokumente, ki jih je predhodno pretežno obdelal v akcesiji. Muzejska svetnica Mateja Ribarič je tako kot kustos Malmenvall inventarizirala 70 predmetov šolske dediščine. Inventarizirani predmeti spadajo v muzejsko zbirko razglednic, kjer so vpisane pod dokumentarnimi oznakami od ZR-704 do ZR-773. Na slikovnem gradivu so prepoznani motivi uršulinskih šol za vzgojo in izobraževanje deklet, motivi osnovnošolskih stavb v več krajih po Sloveniji, srednješolskih centrov v Izoli in Ljubljani, motivi zaznamovanja obletnic delovanja učiteljskih društev, motivi zgodovinsko pomembne kmetijske šole na Grmu in Mestne realke Idrija, motivi iz nemškega ženskega dijaškega doma na Ptujju pred 1. svetovno vojno ter motivi bolj znanih slovenskih pesnikov in pisateljev (Primoža Trubarja, Ivana Tavčarja, Antona Aškercarja in Simona Gregorčiča). Muzejskemu svetniku dr. Branku Šuštarju v zadnjem letu delovanja v muzeju pred upokojitvijo ni uspelo izpolniti načrtovanih vpisov in obdelave predmetov za akcesijo in inventarizacijo v sistemu Galis.

Tabela: Število inventariziranih muzejskih predmetov

Kustos/kustosinja	Načrt 2024	Realizacija 2024	indeks R24/N24
Anton Arko, muzejski svetovalec	60	71	1,18
Mag. M. Balkovec Debevec, muzejska svetnica	60	70	1,16
Matic Intihar, kustos	60	60	1,00
Dr. Simon Malmenvall, kustos	60	70	1,16
Mateja Ribarič, muzejska svetnica	60	70	1,16
Dr. Branko Šuštar, muzejski svetnik	60	0	0,00
Skupaj	360	341	0,95

Digitalizacija muzejskih predmetov in gradiva

Digitalizacijo muzejskih predmetov in gradiva o zgodovini šolstva in vzgoje je izvedel zunanji sodelavec Marjan Javoršek, ki je v procesu digitalizacije opravil 4110 skenov. Realizacija je bila večja od načrta za tekoče leto (10 %) in od realizacije predhodnega leta (22 %). Digitalizirano je bilo zelo raznovrstno gradivo s področja zgodovine šolstva iz različnih časovnih obdobj. Med njimi prednjačijo kronike meščanskih šol, juventusi oz. letna poročila gimnazij pred letom 1848, brošure, stare čitanke iz obdobja totalitarizmov, učni načrti iz 20. stoletja, fotografije šolskih stavb iz 20. stoletja ter spričevala iz obdobja Kraljevine Jugoslavije. Digitalizirano muzejsko gradivo in muzejski predmeti so v celoti dosegljivi strokovnim delavcem muzeja na muzejskem strežniku na naslovu SŠM odprto in tako dostopni tudi uporabnikom. V letu 2024 se je nadaljevalo načrtno digitaliziranje tudi v muzejski fototeki. Mateja Ribarič je digitalizirala 105 starih razglednic. Digitalizirala je tudi 139 fotografij, ki obsegajo fotografske posnetke Tehniške šole Ljubljana med letoma 1967 in 1971, slike mature iz leta 1971 ter obletnic mature iz let 2001, 2018 in 2024, ki jih je zbiralec Stanislav Kocjan podaril muzeju. V fototeki je bilo vsega skupaj narejenih 349 skenov. Digitaliziranih je bilo tudi 8 črno-belih filmov foto krožka OŠ Črnomelj. To digitaliziranje obsega razvijanje in skeniranje filma pri foto ateljeju Foto Kurent Ljubljana, uporabljivo pa je za dokumentacijo in objavlanje na profilu muzeja na Facebooku, za slikovno predlogo oz. dopolnitev za predavanja in predstavitev ter za objavo člankov. Na digitaliziranih filmih so posneti nastop pevskih zborov, praznovanje 8. marca in dneva mladosti, potovanje kurirčkove pošte, sprejem cicibanov med pionirje in proslava ob dnevu republike 29. novembru. Kustosinja je skenirala tudi drugo slikovno gradivo, ki je bilo potrebno za izvajanje muzejskih nalog na stalni razstavi, promocijo delovanja muzeja ali objave muzejskih sodelavcev v strokovni literaturi in drugod.

Evidentiranje in dokumentiranje knjižničnega gradiva

Vpis novih knjižnih enot v Cobiss. Vpise v sistem Cobiss je opravila bibliotekarka Ana Marini, ki je nadomeščala bibliotekarko Polono Koželj med porodniško odsotnostjo. Opravila je 1349 vnosov novih knjižnih enot, kar je 186 % več kot v letu poprej, ko pa delovno mesto bibliotekarke med letom ni bilo ves čas zasedeno. Pri tem moramo vzeti v obzir tudi dejstvo, da je bibliotekarka Ana Marini skrbela izključno za vpis tekočega knjižnega gradiva v sistem Cobiss. Vnosi zajemajo tako na novo izdane kot na novo pridobljene starejše knjige s področja zgodovine vzgoje in izobraževanja ter splošne in lokalne zgodovine.

Vpis starega fonda v Cobiss. Knjižnično gradivo iz starega fonda je v Cobiss tako kot vrsto zadnjih let vnašala upokojena višja knjižničarka Darja Tavčar. Glede na razpoložljiva finančna sredstva, je enote starega knjižnega fonda vpisovala v enakomernem tempu in obsegu čez celo leto. Vpisala je 2295 monografskih in 155 serijskih publikacij. Pri svojem delu je večkrat naletela na različne

izzive, saj je antikvarno gradivo, ki ga je obdelala v letu 2024, tiskano v različnih črkopisih. Poleg gotice (nemški tiski) je veliko gradiva tiskanega v bohoričici (staroslovenski tiski), nekaj vpisanih knjižnih enot ruske in srbske provenience je tiskanih tudi v cirilici. Največji izziv v letu 2024 pa je predstavljal vpis šolskih knjig v madžarščini. Obdelava knjižnega gradiva in vpis knjižnih enot v Cobiss iz starega knjižnega fonda je potekal v kronološkem zaporedju od začetja proti začetku knjižničnega fonda.

Iskanje SSMULJ v Cobiss+. V preteklem letu je bilo 4062 iskanj v bazi SSMULJ v Cobiss+. Število izvedenih iskanj v Cobiss+ za bazo SSMULJ se je v primerjavi s preteklim letom povečalo za 92, kar predstavlja 2,3% povečanje.

Hranjenje in varovanje ter konservatorsko-restavratorski posegi

Naloge konservatorsko-restavratorske službe, ki skrbi za hrambo in varovanje muzejskih predmetov ter izvaja konservatorsko-restavratorske posege, sta opravljala konservatorsko-restavratorski tehnik Franci Kadivec, ki je bil velik del leta bolniško odsoten, in konservator-restavrator Petra Juvan, predvsem za potrebe Muzeja športa. V poletnih mesecih je pri delu službe pri projektu Delo s konservatorsko-restavratorskimi smernicami v Slovenskem šolskem muzeju pomagala zunanja sodelavka konservatorica Sara Štorgel. Delo ja zajemalo praktično svetovanje kustosom pri delu v zbirkah predmetov in predvsem urejanje ter konserviranje papirnatega gradiva v knjižnem depozitu.

Pregledi muzejskih predmetov. Poleg osnovne zaščite predmetov zaradi selitve je bilo v preventivni skrbi za varovanje in ustrezno hranjenje šolske dediščine posebej skrbno pregledanih in pred transportom zaščitene 32 predmetov iz zbirke Zavoda IRIS za razstavo v Tiflološkem muzeju v Zagrebu. Posebej je bila pregledana, identificirana in fotodokumentirana celulojdna punčka za udeležbo na mednarodnem simpoziju PLASTIK FANTASTIK: Plastični materiali v muzejskih zbirkah, ki je bilo 22. aprila 2024 v Moderni galeriji.

Konservatorsko-restavratorski posegi. Konservatorsko-restavratorski tehnik Franci Kadivec je opravil dva večja sklopa konservatorsko-restavratorskih posegov, ki so zajemali konserviranje in restavriranje slik na platnu (portreti Valentina Vodnika, Andreja Praprotnika, Lovra Sušnika, dečka s tablico) ter konserviranje pianina v muzejski čitalnici.

Izdelava zaščitnih elementov in maket. Za ustrezno varovanje in hranjenje muzejskih predmetov je bilo po meri izdelanih ali kupljenih 16 zaščitnih škatel za trajno hrambo dragocenih muzejskih predmetov. Za knjige in drugo knjižno gradivo je bilo posebej izdelanih 12 zaščitnih ovojev in 8 držal in opornikov proti upogibanju. V večjem obsegu je muzej za spravilo urejenega in popisane gradiva ter muzejskih predmetov kupil arhivske škatle in med njimi za posebej občutljivo in dragoceno starejše gradivo tudi brez kislinške škatle.

Depoji in hranjenje muzejskih predmetov. Muzejski predmeti Slovenskega šolskega muzeja so bili v letu 2024 shranjeni v depojskih prostorih v matični stavbi na Plečnikovem trgu št. 1 (dragoceno slikovno in papirnatost/knjižno gradi-

vo), v depoju na Lesnem Brdu pri Drenovem Griču (druga ustrezna lokacija za hrambo predmetov/gradiva), v depoju bivše BPT v Tržiču (večji in manj občutljivi muzejski predmeti in šolska oprema), v knjižnem skladišču v Slovanski knjižnici (učila) in v depoju v uršulinskem samostanu (občutljivo gradivo razstavne zbirke). Tako zaradi neustreznih razmer za hranjenje v depoju v Tržiču kakor tudi zaradi prostorske stiske v matičnih prostorih in v sosednjem uršulinskem samostanu se je med letom nadaljevala selitev predmetov v depo na Lesno Brdo, kjer so bili septembra najeti dodatni prostori za sprejem, izposojno in obdelavo muzejskih predmetov, decembra pa za njihovo hrambo. Najemna površina depojev se je v Tržiču zmanjšala, na Lesnem Brdu pa povečala. V depojih v Tržiču in na Lesnem Brdu se muzejski predmeti iz šolskega in športnega dela muzeja hranijo v sosednjih prostorih in v istih klimatskih razmerah, vendar so prostorsko ločeni s predelnimi stenami in dohodi. V depojih v Tržiču in na Lesnem Brdu se je z uporabo dataloggerjev Telehum neprekinjeno spremljalo spreminjanje klime. Beležili in obdelovali so se podatki o temperaturi in relativni vlažnosti zraka. Z analognimi merilniki se je klima spremljala tudi v preostalih depojih muzeja, kjer so preventivno nameščene tudi vabe za škodljivce. V depoju v Tržiču je potekala detekcija škodljivcev (tekstilnih moljev in lesnih insektov), v depoju na Lesnem Brdu pa detekcija glodalcev z namestitvijo pasti. V drugi polovici leta je bila v depoju na Lesnem Brdu izvedena tudi detekcija lesnih insektov, s katero je bila ugotovljena prisotnost insekta *Molorchus minor*, ki je redek kozliček, doma v starih vejah in koreninah. V depoju so bile zato nameščene posebne vabe za tovrstne škodljivce. Med letom, posebej ob selitvi predmetov so v depojih potekala urejevalna dela, pri katerih je bil dejaven zlasti kustos dokumentalist Matic Intihar, ki je izdelal tudi načrt ureditve depoja na Lesnem Brdu, kjer je od jeseni leta 2024 večkrat na teden začel opravljati tudi svoje redne delovne naloge. Aprila 2024 je depo na Lesnem Brdu obiskala konservatorica Lucija Planinc, vodja Centra za konserviranje in restavriranje arhivskega gradiva pri Arhivu RS, ki je svetovala ustrezno hrambo papirnega gradiva.

Prisotnost muzeja v javnosti

Muzejski tiski

Muzej je v letu 2024 izdal vse načrtovane vsakoletne publikacije (revija Šolska kronika v dveh zvezkih, brošura Pedagoški programi Slovenskega šolskega muzeja v šolskem letu 2024/2025 in muzejski koledar za leto 2025). V dopolnitev stalne razstave *Šola je zakon* so bili izdani: Vodnik po stalni razstavi, delovni zvezek za učence 2. triade OŠ, Vodič za vodiče, informacije o stalni razstavi, zapisane v lahkem branju, angleška mala beležka, dopolnjena izdaja beležke po stalni razstavi v slovenskem jeziku, pobarvanka s podobami vsakdanjega življenja skozi zgodovino, promocijski šolski zvezki v slovenščini ter promocijski šolski zvezek v angleščini. Vsebinsko ter oblikovno je bil zasnovan tudi delovni zvezek za 3. triado osnovne šole. Tolikšne letne produkcije tiskov muzej v zgodovini delovanja še ni imel.

Publikacije Slovenskega šolskega muzeja 2024

1. Zapiski mladega kustosa. Delovni zvezek za učence 2. triade OŠ, št. 161
2. Vodič za vodiče. Interno gradivo za oblikovanje vodstva po stalni razstavi, št. 162
3. Šola je zakon: informacije o stalni razstavi Slovenskega šolskega muzeja, napisane v lahkem branju, št. 163
4. Znanstveni simpozij ob 250-letnici Splošnega šolskega reda Marije Terezije: knjižica izvodov, št. 164
5. 250 let obveznega šolstva na Slovenskem, razstavni katalog, št. 165
6. School rules! With a little note after the permanent exhibition, št. 166
7. Pedagoški programi v šolskem letu 2024/2025, brošura št. 167
8. Šola je zakon: Izobraževanje in vzgoja na Slovenskem skozi čas, pobarvanka s podobami vsakdanjega življenja skozi zgodovino, št. 168
9. Šola je zakon: Izobraževanje in vzgoja na Slovenskem skozi čas, Vodnik po stalni razstavi Slovenskega šolskega muzeja, št. 169
10. Koledar SŠM 2025: 250 let obveznega šolstva na Slovenskem, št. 170
11. Šola je zakon! Z malo beležko po stalni razstavi, 2. dopolnjena izdaja, št. 171
12. Šolska kronika – revija za zgodovino šolstva in vzgoje, št. 1/2024, 33, str. 1–204
13. Šolska kronika – revija za zgodovino šolstva in vzgoje, št. 2–3/2024, 33, str. 205–508

Ponatisi publikacij z dopolnitvami in prevodi

14. Lepopisne vaje, 1. ponatis, št. 104
15. Promocijski šolski zvezek v angleščini: Sovica Zofi
16. Promocijski šolski zvezki z dodano vsebinsko zgodbo: Sovica Zofi, Marija Terezija, Vitez, Tablica, blokec Sovica Zofi

Priprava in izid vsakoletnih publikacij

Šolska kronika. Prvi zvezek je tematsko obarvan in se navezuje na 250. obletnico izida Splošnega šolskega reda Marije Terezije. Prinaša prevod Splošnega šolskega reda v sodobno slovenščino, poročilo o dogodkih, vezanih na počastitev 250. obletnice, in 7 znanstvenih prispevkov, ki osvetlujejo Splošni šolski red z različnih vidikov. Drugi zvezek je redna številka in prinaša 10 znanstvenih prispevkov, ki se dotikajo različnih tem šolske preteklosti, med njimi štirje na temo šolstva iz časa Avstrijskega cesarstva, štirje iz prve polovice 20. stoletja, eden iz druge polovice, pri čemer se dotika šolstva na Hrvaškem in je napisan v angleškem jeziku, ter en prispevek na temo pisanja kronike šole. Revija vsebuje tudi 4 jubilejne zapise znanih šolnikov, en nekrolog, poročilo o delu muzeja v preteklem letu in 6 zapisov v rubriki poročila in ocene. Med avtorji znanstvenih prispevkov so tudi zaposleni iz muzeja: mag. Marjetka Balkovec Debevec, Matic Intihar, Kla-

ra Marija Keršič, dr. Simon Malmenvall, mag. Stane Okoliš in dr. Branko Šuštar. Urednik Anton Arko ter člana uredništva dr. Simon Malmenvall in Ksenija Guzej so nadaljevali prizadevanja za vključevanje Šolske kronike v ugledne mednarodne bibliografske baze.

Koledar Slovenskega šolskega muzeja. Koledar muzeja za leto 2025 je vsebinsko vezan na dogodke ob 250. obletnici izida Splošnega šolskega reda Marije Terezije leta 1774. Pripravila sta ga Anton Arko in dr. Simon Malmenvall. Prvi je izbral slikovno gradivo in koledar uredil, drugi pa je pripravil spremna besedila k slikovnemu gradivu. Zunanji sodelavec Marjan Javoršek je pripravil vsebinski del koledarja s podrobnimi podatki (krstni zavetniki, posebni dnevi, dela prosti dnevi, šolske počitnice, stari pregovori in reki), oblikovalec Matjaž Kavar pa je postavil vsebinski in slikovni ter primerno umestil setveni del.

Pedagoški programi Slovenskega šolskega muzeja v šolskem letu 2024/2025. Brošuro je uredila Mateja Pušnik. Napisala je uvodno besedilo, zbrala vtise učiteljev o posameznih učnih urah, ki so bili dodani v brošuro, izbrala fotografsko gradivo in v sodelovanju z oblikovalcem Matjažem Kavarjem uredila besedila. Ta je brošuro oblikoval na podlagi predloge oblikovalke Irene Gubanc iz prejšnjih let, ki je pripravila tudi novo naslovnico. Brošura je bila avgusta 2024 pripravljena za objavo na spletu, septembra pa natisnjena v 300 izvodih.

Promocijske prireditve

Muzej se redno udeležuje promocijskih prireditev, ki so za obiskovalce brezplačne, množično dostopne in promovirajo vzgojno-izobraževalno ter kulturno dejavnost. S svojimi pedagoško-andragoškimi programi jih metodološko, didaktično in vsebinsko dopolnjuje. Ob učnih urah so bile prikladne delavnice, ki so bile vsebinsko vezane na obravnavane dogodke. Muzej je v letu 2024 sodeloval na štirih dogodkih. Vodja pedagoško-andragoških programov Mateja Pušnik je marca nastopila na Kulturnem bazarju na okrogli mizi z naslovom Trajnostni, dostopni in povezovalni muzej, ki je bila namenjena predvsem vzgojiteljem in učiteljem. Muzej je 30. maja 2024 sodeloval na 18. festivalu Igraj se z mano, ki sta ga organizirala Center Janeza Levca Ljubljana ter Društvo za kulturno inkluzijo. Obiskovalci so na muzejski stojnici izdelovali knjižna kazala v obliki sove ter se igrali spomin na temo šolstva. 1. junija 2024 je muzej sodeloval na 15. Znanstivalu, ki poteka v organizaciji Hiše eksperimentov. Na Vrtu eksperimentov na Stritarjevi ulici v Ljubljani so obiskovalci na stojnici Slovenskega šolskega muzeja spoznali vrsto najrazličnejših pripomočkov za pisanje iz starih časov in ugotavljali, zakaj rimski učenec domače naloge ni smel pozabiti na soncu. Septembra se je muzej vključil tudi v projekt Evropska noč raziskovalcev ter v okviru Festivala Antika; 27. septembra so izvedli učno uro Antična Emona. Pikeinega festivala v Velenju se muzej v letu 2024 zaradi slabega obiska v predhodnem letu ni udeležil.

PRIREDITEV	Dejavnosti	Datum	Izv.	Udel.
1. Kulturni bazar, Ljubljana	Sodelovanje na okrogli mizi Trajnostni, dostopni in povezovalni muzej	20. 3.	1	40
2. Igraj se z mano, Ljubljana	Delavnice: Športnovzgojni karton, Igra spomin in Šolski izlet	29.–30. 5.	2	112
3. Znanstival, Ljubljana	Delavnica: Pisanje z lesenim peresom in nevidnim črnilom	1. 6.	1	549
4. Festival Antika, Ljubljana	Evropska noč raziskovalcev: Učna ura v antični Emoni	27. 9.	3	78
SKUPAJ		2024	7	779

Dogodki na domači spletni strani muzeja

Skrb za objave dogodkov na domači spletni strani je v letu 2024 prevzela Andreja Cigale na delovnem mestu strokovni sodelavec za stike z javnostjo. Čez celo leto je prvič delovala nova spletna stran, ki je bila glede na dogodke ves čas aktualna in je izpostavljenе teme, novice in sporočila pa predstavljala tako v slovenskem kot tudi v angleškem jeziku. Na novo je bila zasnovana ter kreirana stran za učitelje Pedagoški programi v šolskem letu 2024/2025 ter stran za izobraževanje učiteljev Programi Katis. Za zaznamovanje posebne celoletne teme 250 let od izida Splošnega šolskega reda Marije Terezije je bila ustvarjena nova podstran, ki je vsebinsko in organizacijsko predstavila tematiko, dogodke ter medijske objave. Ker se je muzej v letu 2024 povezal z Državnim zborom, je bila kreirana podstran Tematska vodstva, Zakonodajna ureditev šolstva. Na spletno stran je bila dodatno umeščena občasna razstava Šola je prvo, kar potrebujejo, koledar za leto 2025 ter voščilo v skladu z oblikovno podobo muzeja. V rubriki Novice in dogodki je bilo v letu 2024 v slovenskem in angleškem jeziku objavljenih skupno 83 novic. Posodobljen ter s pravno službo usklajen je bil tudi obrazec Varstvo osebnih podatkov. Nova domača spletna stran Slovenskega šolskega muzeja je na domeni www.solskimuzej.si.

Promocija z objavami na družbenih omrežjih ter v medijih

Načrtna promocija v javnosti ter prepoznavnost dveh blagovnih znamk, to sta Slovenski šolski muzej ter stalna razstava *Šola je zakon!*, je potekala z objavami na družbenih omrežjih Facebook in Instagram. Vsebinsko bogate objave so bile oblikovno pripravljene v skladu s celostno grafično podobo muzeja. V letu 2024 je bilo narejenih 250 objav na Facebooku in 138 objav na Instagramu. Muzej je spremljal medijske objave tudi prek podjetja Kliping. Priprava vsebinsko bogatih zgodb z ustrezno aktualizacijo, načrtno objavlanje pripravljenih vsebin za različne skupine ciljne javnosti ter uspešno sodelovanje z novinarji so obrodili sadove predvsem decembra. V obdobju od maja do decembra 2024 je bilo zabeleženih 169 medijskih objav. Muzej se je pred letom 2024 pogosto pojavljal v medijih, vendar ne v tolikšnem obsegu kot v letu 2024.

Filmska predstavitev muzeja

O Slovenskem šolskem muzeju je bil v letu 2024 posnet predstavitveni videofilm. Do konca leta je bil pripravljen za postavitev na spletno stran muzeja. Izdelan je bil za večjo promocijo in prepoznavnost muzeja, njegovih mnogovrstnih dejavnosti in poslanstva. Projekt izdelave videofilma sta vodili Andreja Cigale in Mateja Ribarič, pri pripravi scenarija in pri korekturah posnetka pa so dejavno sodelovali kustosi in strokovni sodelavci. Na podlagi dobrih referenc je bila izbrana Videoprodukcija, Jure Vizjak, s. p. (produkcijski studio Invida), ki je prevzela izdelavo filma v celoti. Zajemala je pripravo scenarija po predlogi, režijo filma in snemanje. Filmsko ekipo so sestavljale štiri osebe: režiser Jernej Žmitek, producentka Maja Zupanc in snemalca Mitja Mlakar ter Christian Fluher. Skupaj s producentko, režiserjem in sodelavci muzeja je bil na več sestankih usklajen podroben scenarij videofilma. Pri njegovi izdelavi je sodelovala tudi oblikovalka Irena Gubanc, ki je avtorica logotipa muzeja in muzejske sovice, glavnega lika stalne razstave. Pripravila je material za oblikovno podporo videofilmu (risbe, napise, muzejsko sovico, muzejske junake in logotip muzeja), kar je produkcijski studio Invida uporabil za izdelavo videofilma ter animacijo muzejske sovice. Snemalni dan je bil med jesenskimi počitnicami 28. oktobra 2024 od 7. ure zjutraj do 19.30 zvečer v muzeju, ki je bil takrat za obiskovalce zaprt. Pri snemanju je sodelovalo 5 animatorjev učnih ur, 10 otrok v vlogi učencev učne ure, gospodične učiteljice, obiskovalci muzeja in knjižničarke. Vezno besedilo v videofilmu pripoveduje narator Boštjan Gorenc. V angleščino je besedilo prevedla prevajalka Alenka Ropret, za montažo angleških podnapisov na videofilm pa je poskrbel produkcijski studio Invida. Oblikovalski studio Kofein je pripravil novo podstran za prikaz videofilma na spletni strani Slovenskega šolskega muzeja ter umestitev in popravek zaledja spletne strani.

Izvedba skupnih projektov s šolami zunaj muzeja **Pedagoški projekti**

1. *Učne ure Nedeljske šole in lepega vedenja na OŠ Cerklje ob Krki.* Muzej je 5. aprila 2024 gostoval na OŠ Cerklje ob Krki ob praznovanju 170 let šolstva v kraju. Gostovanje sta organizirala kustosinja Mateja Pušnik na delovnem mestu organizator in koordinator kulturnih programov in kustos dokumentalist Matic Intihar s pomočjo izvajalcev učnih ur Lovrenca Bajta, ki je izvedel 3 učne ure Nedeljska šola, in Lee Klinar, ki je imela 3 učne ure Lepo vedenje. Učnih ur so se udeležili učenci od 1. do 9. razreda, skupaj 217 udeležencev.
2. *Učne ure Nedeljska šola v OŠ Kuzma.* V Tednu otroka je OŠ Kuzma pripravila pester program pod naslovom Otroci, nepopolni list in za zaključek 11. 10. 2024 k sodelovanju povabila tudi Slovenski šolski muzej. Gostovanje na njihovi šoli je organizirala Mateja Pušnik, za izvedbo pa je poskrbel Matic Intihar v sodelovanju z zunanjim sodelavcem oz. izvajalcem učnih ur Gregorjem Gartnerjem, ki je opravil 3 učne ure Nedeljska šola. Učnih ur se je udeležilo 144 udeležencev.

3. *Izvedbe starih učnih ur za osnovne šole iz Zasavja v prostorih muzejske zbirke v Hrastniku.* V projektu z Zasavskim muzejem Trbovlje je bilo v prostorih muzejske zbirke v Hrastniku izvedenih 20 učnih ur Lepopisa, ki se jih je udeležilo 461 učencev. Učnih ur so se udeležili učenci iz bližnjih osnovnih šol: OŠ Ivana Skvarče, OŠ Ivana Cankarja Trbovlje, OŠ Laško, OŠ Tončke Čeč, OŠ Toneta Okrogarja Zagorje ob Savi, OŠ narodnega heroja Rajka Hrastnik. Učne ure sta izvajali zunanji sodelavki Urša Volk in Lea Klinar.
4. *Kultura je odraz najboljšega v družbi.* Skupni projekt s šolami pri Komisiji za delo zgodovinskih krožkov pri Zvezi prijateljev mladine Slovenije. Projekt je zasnovan kot tekmovanje med zgodovinskimi krožki, ki jih na posameznih osnovnih šolah vodijo mentorji. V šolskem letu 2023/2024 se je sprva v projekt pod razpisanim naslovom raziskovalne teme *Kultura je odraz najboljšega v družbi* vključilo 28 šol iz vse Slovenije. Mladi raziskovalci zgodovine so pod vodstvom mentorjev izdelali 24 raziskovalnih nalog z videoposnetki in jih predložili komisiji v pregled in oceno. Pri ocenjevanju nalog so iz Slovenskega šolskega muzeja sodelovali: Anton Arko, Mateja Ribarič, dr. Branko Šuštar in mag. Marjetka Balkovec Debevec, ki je tudi predsednica Komisije. Poleg pregledovanja in ocenjevanja raziskovalnih nalog so se udeleževali sej komisije in dejavno nastopili na 55. državnem srečanju mladih raziskovalcev zgodovine v Vitanju 29. maja 2024.
5. *Sobivanje človeka in živali skozi čas.* Seminar za mentorje zgodovinskih krožkov v šolskem letu 2024/2025 pri Komisiji za delo zgodovinskih krožkov pri Zvezi prijateljev mladine Slovenije je bil 23. oktobra 2024 v Viteški dvorani Muzeja sodobne in novejšje zgodovine Slovenije v Ljubljani. Glavno težo priprave in izvedbe seminarja sta nosili mag. Marjetka Balkovec Debevec, predsednica, in Mateja Ribarič, podpredsednica komisije. Kot glavni urednici zbornika za mentorje zgodovinskih krožkov sta urejali korespondenco z vabljenimi avtorji člankov in recenzenti ter urejali članke, opravljali korekture in pripravili publikacijo za tisk v navezi s tehničnima urednicama, strokovnima sodelavkama ZPMS, Nino Uratarič Malnar in Iris Furlan. Kustosinji sta imeli uvodni predavanji. Seminar je vodila in moderirala predsednica komisije mag. Marjetka Balkovec Debevec. Strokovna sodelavka za odnose z javnostjo Andreja Cigale je kratke prispevke o seminarju objavila na spletni strani in družbenih omrežjih SŠM. Zbornik, fotografije in video posnetek seminarja so dostopni na spletni strani ZPMS. Zveza zgodovinskih društev Slovenije je na slovesnosti v Slovenski matici 11. 12. 2024 podelila javno zahvalo Zvezi prijateljev mladine Slovenije za dolgoletno podporo raziskovalni dejavnosti mladih zgodovinarjev na osnovnih šolah, ki že od leta 1969 poteka v okviru programa Mladi raziskovalci zgodovine oz. Komisije za delo zgodovinskih krožkov, v kateri deluje več zaposlenih iz Slovenskega šolskega muzeja.
6. *Izobraževanje učiteljev v projektu Učilnica v naravi.* Program usposabljanja Učilnica v naravi je bil v šolskih letih 2023/2024 in 2024/2025 v organizaciji

Zavoda Petida spet uvrščen v katalog programov Katis na MVI. V programu, ki je namenjen nadaljnjemu izobraževanju in strokovnemu usposabljanju učiteljev osnovnih in srednjih šol ter vzgojiteljev v vrtcih, je nastopala tudi kustosinja Mateja Ribarič. Predstavila je zgodovino šolskih vrtov in projekte, ki jih je muzej pripravil v preteklih letih ob razstavi Učilnica v naravi včeraj, danes, jutri. Vodila je pogovor o šolskih vrtovih jutri, predstavila novo stalno razstavo *Šola je zakon!* in pedagoške programe. Štiri srečanja so potekala v Slovenskem šolskem muzeju, ki se jih je udeležilo po 22 in 20 učiteljev in vzgojiteljev iz vseh delov Slovenije. Pri organizaciji so pomagali sodelavci muzeja. Projekt Učilnice v naravi je 15. maja 2024 potekal tudi v vrtcu v Dobrli vasi na avstrijskem Koroškem, kjer je kustosinja Mateja Ribarič predstavila Slovenski šolski muzej in predavala o zgodovini šolskih vrtov na Slovenskem.

7. *Podružnična šola in kraj z roko v roki*. Dvaindvajseti strokovni posvet Društva učiteljev podružničnih šol Slovenije je potekal na POŠ Adlešiči od 19. do 20. aprila 2024. Vodstvo društva po tradiciji na posvet povabi tudi predstavnika Slovenskega šolskega muzeja, ki z društvom že vrsto let vzdržuje tesne stike. Posveta v Gribljah v Beli krajini se je udeležila kustosinja mag. Marjetka Balkovec Debevec, ki je imela predavanje z naslovom *Praznični dnevi povezujejo šolo in kraj*.
8. *Učilnica v naravi: šolski vrt včeraj, danes, jutri*. Predavanje v Slovenskem šolskem muzeju, ki ga je 5. novembra 2024 imela kustosinja Mateja Ribarič za mentorje pilotnih osnovnih šol v Ljubljani, predstavnike Mestne občine Ljubljana in predstavnika programa Ekošola v okviru projekta CoFarm4Cities.
9. *Učni načrti in etnološke ter kulturno-antropološke vsebine*. Pogovorni večer etnološke in kulturno-antropološke vsebine v učnih načrtih na različnih ravneh izobraževalnega sistema v Sloveniji je potekal 21. novembra 2024 na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Na povabilo organizatorja je mag. Marjetka Balkovec Debevec pripravila pregled etnoloških tem v šolah po obdobjih in aktivno sodelovala v pogovoru.

Publicistični projekti

1. *Sobivanje človeka in živali skozi čas – zbornik znanstvenih in strokovnih prispevkov za mentorje zgodovinskih krožkov*. Ljubljana : Zveza prijateljev mladine Slovenije, Komisija za delo zgodovinskih krožkov, 2024. Glavni urednici zbornika in avtorici uvodnega članka sta mag. Marjetka Balkovec Debevec in Mateja Ribarič. [COBISS.SI-ID 209208323]
2. *Praznični dnevi povezujejo šolo in kraj*. Objava članka mag. Marjetke Balkovec Debevec v zborniku *Podružnična šola in kraj z roko v roki* (ur. Marjetka Žunič), str. 15–20, ki ga je izdalo Društvo učiteljev podružničnih šol ob 22. strokovnem posvetu aprila 2024 v Gribljah in Adlešičih v Beli krajini.

Razstavni projekti

Sodelovanje muzeja s šolami v razstavnih projektih se v prvi vrsti navezuje na izposojajo muzejskih predmetov in replik predmetov ter svetovanje pri izbiri predmetov in postavitvi razstav. Pogosto se je tako sodelovanje s šolami razvilo tudi v izpeljavo pedagoškega programa ob razstavah.

1. *OŠ Koroška Bela - Jesenice*, 16. januarja 2014. Izposoja muzejskih predmetov (šolske tablice, kovinska peresa) za snemanje filma ob 120. obletnici šole.
2. *OŠ J. Hudalesa Jurovski Dol*, 8. marca 2014. Praznovanje 250. obletnice šolstva v Jurovskem Dolu. Izposoja muzejskih predmetov: leseni šolski torbi, šolska tabla, kateder, šolske klopi, stare šolske tablice, čitanke, slika cesarja Franca Jožefa, učne slike in velik stenski zemljevid Avstro-Ogrske. Šola je pripravila lasten scenarij, po katerem so uprizorili tudi staro učno uro. O prireditvi so veliko pisali tudi v lokalnih glasilih.
3. *OŠ Brezovica pri Ljubljani*, 19. marca 2024. Dogodek ob 170. obletnici šole v kraju. Izposoja predmetov: obleka za učitelja, obleka za učiteljico, temna srajca ter čevlji, halje za otroke, fantovski brezrokavniki, stare šolske tablice, pionirske rutice in kapice, podoba osla za na hrbet, slika cesarja Franca Jožefa, lesena torbica, učna slika in črka G.
4. *Pedagoška fakulteta Ljubljana*, 22. marca 2024. Izposoja predmetov: dekliški predpasniki in fantovski brezrokavniki za otroško delavnico o življenju nekoč in danes.
5. *OŠ Preserje*, 8. novembra 2024. Praznovanje 170. obletnice organiziranega šolstva v Preserju. V šoli sami so pripravili scenarij dogodka in uprizorili tudi staro učno uro. V muzeju so si izposodili: šolsko klop dvosed, kateder, tablo, stojalo za tablo, stare šolske tablice, stenski zemljevid Dravske banovine, oblačila za učence (dečke in deklice), šiba za učiteljico, oblačilo za učiteljico. O dogodku so veliko poročali v lokalnih medijih.

Izvedba skupnih projektov z drugimi organizacijami zunaj muzeja Pedagoški projekti

1. *Podelitev Valvasorjevih odličij 2024*. Od objave razpisa do osrednje slovesnosti podelitve Valvasorjevih odličij (od 6. januarja do 21. maja) je potekalo aktivno delo Komisije za Valvasorjeva odličja, ki ji predseduje mag. Marjetka Balkovec Debevec. Ob mednarodnem dnevu muzejev je bila 17. maja 2024 v Slovenskem etnografskem muzeju sklicana novinarska konferenca, nato pa je bila 21. maja 2024 v Narodni galeriji slovesnost podelitve Valvasorjevih odličij 2024. Mag. Marjetka Balkovec Debevec je pripravila izjave za medije, scenarij prireditve, koordinacijo in vodenje priprav za slovesno prireditev v sodelovanju s člani komisije, SMD in predsednico Majo Hakl Saje. K uspešni izvedbi prireditve v Narodni galeriji so pripomogli tudi drugi sodelavci Slovenskega šolskega muzeja.
2. *Zgodovina šolstva v Loški dolini*. Predavanje o šolski preteklosti v Loški dolini je bilo 11. aprila 2024 v Knjižnici Jožeta Udoviča Cerknica, v enoti Maričke Žnidaršič v Starem trgu pri Ložu. Direktor Slovenskega šolskega

muzeja mag. Stane Okoliš je na podlagi arhivskih virov in šolske dokumentacije predstavil razvoj šolstva v Starem trgu in okolici od prvih začetkov prizadevanja šolskih oblasti za uvedbo centralno vodenega osnovnošolskega sistema v drugi polovici 18. stoletja do ukinitve ambulantnih šol v obrobni vseh Loške doline leta 1942.

3. *250 let od izida Splošnega šolskega reda in začetkov vzpostavljanja državnega šolskega sistema.* Predavanje o največji prelomnici v zgodovini šolstva na Slovenskem je bilo 24. aprila 2024 v knjižnici Slovenskega šolskega muzeja. Mag. Stane Okoliš je predstavil nastanek državnega šolskega sistema, ki ga je leta 1774 uzakonil Splošni šolski red. Posebno nalogo pri njegovi vzpostavitvi, vzdrževanju in razvoju je imela normalka, od katere je bil v celoti odvisen tudi njegov obstoj. Predavanje je potekalo v okviru predavanj Slovenskega zgodovinskega društva za novejšo in sodobno zgodovino. Udeležilo se ga je 15 zainteresiranih poslušalcev, ki so aktivno posegli tudi v razgovor o aktualni temi po predstavitvi.
4. *Predavanje na Inštitutu za slovansko filologijo Jagelonske univerze v Krakovu.* Dr. Simon Malmenvall je imel na Inštitutu za zgodovino Jagelonske univerze med raziskovalnim obiskom od 21. do 26. aprila 2024 gostujoče predavanje o slovanskem vprašanju in slovenskem visokem šolstvu v prvi polovici 20. stoletja v angleškem jeziku. Obisk je bil združen z vzpostavitvijo prvih stikov med SŠM in Muzejem Jagelonske univerze, ki se posveča dediščini najstarejše visokošolske ustanove na Poljskem in ene od najstarejših v srednji Evropi.
5. *Znanstveni simpozij Med tradicijo in moderno.* Simpozij s polnim naslovom Med tradicijo in moderno: slovenski katoliški intelektualci in narodnostno vprašanje v transnacionalni perspektivi (1848–1948) je potekal 22. oktobra 2024 v organizaciji ŠCNR na Slovenski matici v Ljubljani. Dr. Simon Malmenvall je na simpoziju nastopil z referatom Narodna in zgodovinska zavest v delih Franca Grivca. Izšel bo kot poglavje v znanstveni monografiji pri založbah ŠCNR in Družina v Ljubljani leta 2025.
6. *Prireditve v počastitev 250. obletnice izida Splošnega šolskega reda v Logatcu.* Prireditve je potekala 8. novembra 2024 kot okrogla miza o šolstvu v preteklosti in sedanjosti v Kulturnem domu Tabor v Logatcu. Na prireditvi je med drugimi nastopil tudi dr. Simon Malmenvall, ki je bil v Slovenskem šolskem muzeju skrbnik naloge zaznamovanje 250. obletnice Splošnega šolskega reda. Okroglo mizo je organizirala Osnovna šola Tabor Logatec ob 140. obletnici ustanovitve ljudske šole v Logatcu in 250. obletnici začetka obveznega osnovnega šolstva na Slovenskem.
7. *Predstavitev slikovnega gradiva v Slovenskem šolskem muzeju.* Kustosinja Mateja Ribarič je imela v Slovenski knjižnici v Ljubljani 26. novembra 2024 na pobudo vodje knjižnice Tomaža Miška predavanje s ppt-prezentacijo, na katerem je obiskovalcem predstavila fonde slikovnega gradiva v Slovenskem šolskem muzeju.

8. *Sodelovanje strokovnih delavcev Slovenskega šolskega muzeja v delovanju muzejskih organizacij.* Zaposleni v Slovenskem šolskem muzeju so aktivno delovali tako na dogodkih kot tudi v delovanju muzejskih (ICOM, SMS, SMD) in drugih stanovskih društev (SED, ZZDS). Z nastopi na prireditvah oz. konferencah in v delovanju kot člani oz. predsedniki društev, njihovih odborov in komisij so prispevali k njihovemu uspešnemu delovanju in k prepoznavnosti Slovenskega šolskega muzeja v javnosti.
9. *Medijske in sorodne objave v e-medijih.* Na internetnih spletnih portalih medijskih hiš so bile zlasti ob dogodkih, s katerimi je Slovenski šolski muzej zaznamoval 250. obletnico izida Splošnega šolskega reda Marije Terezije, objavljene številne reportaže, strokovni prispevki in intervjuji, kakor jih muzej v svoji zgodovini do zdaj še ni poznal. V vlogi intervjuvancev oz. strokovnih sodelavcev je nastopal posebej dr. Simon Malmenvall, prav tako pa tudi mag. Marjetka Balkovec Debevec, mag. Stane Okoliš in drugi.

Publicistični projekti

1. *Valvasorjeva odličja 2024.* Knjižico s predstavitvijo dela komisije za Valvasorjeva odličja 2024 in nagrajencev v vseh kategorijah nagrad sta uredila mag. Marjetka Balkovec Debevec in Miha Mlinar iz Tolminskega muzeja. Marjetka Balkovec Debevec je v publikaciji objavila poročilo o delovanju komisije in izbiri razstavnih projektov: Ob 53. podelitvi Valvasorjevih odličij, str. 4–8. Balkovec Debevec, M., Mlinar, M., 2024 (ur.), *Valvasorjeva odličja 2024*. Ljubljana: SMD.
2. *Valvasorjeva odličja 2024.* Članek o podelitvi Valvasorjevih odličij 2024 je mag. Marjetka Balkovec Debevec v soavtorstvu objavila tudi v reviji Argo: BALKOVEC DEBEVEC, Marjetka, MLINAR, Miha. Valvasorjeva odličja 2024. *Argo : časopis slovenskih muzejev.* 2024, 67, [št.] 1, str. 174–179, ilustr., portr. ISSN 0570-8869. [COBISS.SI-ID 214793987]
3. *Finžgarjeva skrb za študente – prizadevanja za Jegličev akademski dom 1936–1949.* Po simpoziju o Franu Saleškemu Finžgarju, ki je leta 2023 potekal na SAZU, je izšel zbornik Franc Saleški Finžgar 1871–1962: župnik, pisatelj, akademik. Uredila ga je ddr. Marija Stanonik, izšel pa je v Celju pri Mohorjevi družbi 2024. V zborniku je na str. 359–389 objavljen članek dr. Branka Šuštarja, Finžgarjeva skrb za študente – prizadevanja za Jegličev akademski dom 1936–1949.
4. *Zbornik ob stoletnici rojstva akademika profesorja dr. Vasilija Melika.* Zbornik so uredili Rok Stergar, Marko Štuhec in Peter Vodopivec. Izšel je v razpravah Classis I: Historia et sociologia 43, Ljubljana: SAZU 2024. V zborniku je objavljen članek dr. Branka Šuštarja, Šolstvo in zgodovina izobraževanja v delu profesorja Vasilija Melika, str. 89–112.
5. *Botanični vrt Univerze v Ljubljani.* Kustosinja Mateja Ribarič je v elektronski knjigi, ki je posvečena 170. obletnici rojstva botanika Alfonza Paulina, uredila sta jo Jože Bavcon in Blanka Ravnjak iz Botaničnega vrta Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2023, na str. 145–163 (z ang. prevodom na str. 164–186),

objavila članek Učilnica v naravi: šolski vrtovi v preteklosti. <https://www.botanicni-vrt.si/pdf/books/170th-anniversary-of-alfonz-paulin-birth.pdf>

6. *Šolstvo kot državna skrb*. Kustos dr. Simon Malmenvall je v reviji *Razpotja: revija humanistov Goriške*, letn. 15, 2024, št. 55, str. 73–77. [COBISS.SI-ID 202145539] v letu obhajanja obletnice izida Splošnega šolskega reda objavil prispevek Šolstvo kot državna skrb: ob 250-letnici začetkov množičnega osnovnega izobraževanja na Slovenskem.
7. *Za srečo narodov*. Kustos dr. Simon Malmenvall je v prilogi časnika *Družina Slovenski čas: časnik za družbo in kulturo*, št. 168, 2024, str. 8–9 [COBISS.SI-ID 190958595] objavil prispevek *Za srečo narodov : 250 let Splošne šolske naredbe in začetek državnega šolskega sistema na slovenskih tleh*.
8. *Katoliško razsvetljenje in državno šolstvo*. Kustos dr. Simon Malmenvall je v prilogi časnika *Družina Slovenski čas: časnik za družbo in kulturo*, št. 173, 2024, str. 8–9 [COBISS.SI-ID 205886723] objavil prispevek *Katoliško razsvetljenje in državno šolstvo: ob začetku novega šolskega leta: pogled v preteklost, ko so se tkale vezi med vero, izobraženostjo in državo*.

Razstavni projekti

1. *Muzeji za izobraževanje in raziskovanje*. Skupinska razstava dvanajstih državnih muzejev, ki je bila postavljena za mednarodni dan muzejev na ograji pred muzejsko kavarno Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani. Nastala je pod okriljem Mednarodnega muzejskega sveta (ICOM) in je bila od 17. maja do 9. septembra 2024 na velikih panojih široko dostopna vsem obiskovalcem tako muzejske kavarne kot tudi bližnjih muzejev in galerij na muzejski ploščadi. Slovenski šolski muzej se je predstavil s priložnostnim panojem ob 250. obletnici Splošnega šolskega reda Marije Terezije.
2. *Muzej slovenskega jezika in knjige*. Na Slovenski šolski muzej so se po več letih znova obrnili predstavniki Muzeja slovenskega jezika in knjige, ki si prizadevajo na gradu Štanjel postaviti stalno razstavo, posvečeno slovenskemu jeziku in knjigi. Kustosa Matic Intihar in Anton Arko sta v letu 2024 pripravila okvirni koncept dela razstave, na kateri bi postavili tudi šolsko učilnico. Načrtuje se, da bo razstava zaživela junija 2025.
3. *Posoja predmetov za kratki animirani film Julka*. Muzej je januarja 2024 posodil več muzejskih predmetov oz. njihovih replik (stare šolske klopi, šolsko tablo, peresa, kateder, tintnike, peresnike ter dve stari leseni šolski torbi), za katere je za snemanje animiranega petnajstminutnega filma *Julka* zaprosil scenograf Janez Prohinar. Film je režirala Valerie Cozzarin, filmska zgodba pa temelji na črtici Metulj na obešalniku pisatelja Borisa Pahorja. Film nastaja v sodelovanju RTV Slovenija, filmskega studia Viba film, Slovenskega filmskega centra – SFC, Friuli Venezia Giulia Film Commission – FVG in drugih.
4. *Razstavljen, restavriran in konserviran nemško-slovenski izvod Splošnega šolskega reda iz leta 1777*. Slovenski šolski muzej je za jubilejno leto ob 250.

obletnici izida Splošnega šolskega reda s pomočjo Centra in v sodelovanju s Centrom za konserviranje in restavriranje arhivskega gradiva pri Arhivu RS restavriral in konserviral zelo dragocen, drugi ohranjeni primerek dvojezičnega Splošnega šolskega reda ter izdelal še dve maketi istega primerka. Restavrirani izvod je bil za Poletno muzejsko noč 15. junija 2024 v muzejski knjižnici postavljen na ogled v počastitev praznovanj ob 250. obletnici izida Splošnega šolskega reda Marije Terezije.

5. *Izposoja slikovnega gradiva iz muzejske fototeke.* Kustosinja fototeke Matēja Ribarič je izposodila fotografije iz muzejske fototeke za postavitev več razstavnih projektov v drugih muzejih: Gorenjskemu muzeju za razstavo in katalog Samoprispevek za nove šole dne 18. aprila 2024; Posavskemu muzeju Brežice dne 7. novembra 2024 za ulično razstavo ob 200-letnici prve šolske stavbe v Brežicah in Zgodovinskemu arhivu Ljubljana za razstavo Horuk v nove čase dne 2. decembra 2024.
6. *Razstava Svetloba izpodriva temo.* Slovenski šolski muzej je izposodil 32 učnih pripomočkov za pouk slepih in slabovidnih Tiflološkemu muzeju v Zagrebu za postavitev razstave Svjetlost iztiskuje tamu! Razstava je bila odprta 25. septembra 2024 v Zagrebu. Odprtja se je udeležilo več muzejskih sodelavcev, na njem pa je sodelovalo tudi Veleposlaništvo Republike Slovenije v Zagrebu. Za pripravo predmetov in urejanje uradnih formalnosti pri iznosu kulturne dediščine v tujino je poskrbela knjižničarka Ana Marini, prevoz predmetov v obe smeri pa je opravil kustos dokumentalist Matic Intihar.

Mednarodno sodelovanje

Mednarodne konference

1. *Kontaktni dogodek Erasmus+ v Nemčiji.* Po uspešni prijavi na razpisu je kot enega izmed dveh predstavnikov iz Slovenije nacionalna agencija Cmeplus kandidirala sodelavko SŠM Klaro Marijo Keršič, ki se je nato udeležila kontaktnega dogodka European Conference: Empowering students in the digital age, ki je bil od 6. do 8. maja 2024 v Münchnu. Konferenca je poleg strokovne teorije nanizala različne prakse vključevanja digitalizacije v šolstvo, kar je sodelavka kasneje uporabila pri načrtovanju Učilnice v oblaku. Konferenca je z 208 udeleženci iz 24 držav predstavljala tudi platformo za mreženje.
2. *Kontaktni dogodek Erasmus+ v Lihtenštajnu.* Kot enega izmed dveh predstavnikov iz Slovenije je nacionalna agencija Cmeplus izbrala Klaro Marijo Keršič iz Slovenskega šolskega muzeja za udeležbo na kontaktnem dogodku Ecological and sustainable project management, ki je potekal od 10. do 13. junija 2024 v Muggellu v Lihtenštajnu. Dogodek je ponudil predavanja in delavnice s področja zasnove, priprave in vodenja projektov. Poseben poudarek je bil na implementaciji in diseminaciji rezultatov projekta. Predavanja so vsebovala tudi vsebine s področja GDPR in finančnega vodenja projektov. Dogodka se je udeležilo 50 slušateljev iz 19 držav.

Udeleženci VII. mednarodne strokovno-znanstvene konference Šole in muzeji, ki je potekala v Velenju (hrani SŠM, fototeka, foto EDUCA).

3. *Šole in muzeji.* VII. mednarodna strokovno-znanstvena konferenca je potekala v Velenju od 18. do 20. aprila 2024. Organizator konference je bil zavod EDUCA izobraževanje iz Nove Gorice s soorganizatorji. V okviru teme Sodobni muzejsko-pedagoški pristopi in posebnosti muzejsko-pedagoške didaktike sta se je iz Slovenskega šolskega muzeja aktivno udeležili tudi Mateja Pušnik z referatom Muzejski migatlon o športno obarvanih programih v SŠM in Mateja Ribarič, ki je predstavila potujočo razstavo Od telovadbe do športa – Šolska telovadba na Slovenskem skozi čas. Tako kot na drugih konferencah je bila tudi tu dobra priložnost za navezovanje stikov tako z drugimi slovenskimi muzeji kakor tudi s šolami in muzeji iz tujine. Članka sta objavljena v e-zborniku.
4. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja.* Mednarodna konferenca je bila od 15. do 17. maja 2024 v Radencih. Dr. Branko Šuštar, kustos arhivske zbirke, je na konferenci nastopil z referatom Spodbuda za raziskovanje : digitalizirana zbirka šolskih podatkov iz arhivske zbirke v Slovenskem šolskem muzeju v Ljubljani in spletna dostopnost virov zgodovine izobraževanja. Referat je bil objavljen v e-knjigi povzetkov Arhivi v primežu narave in tehnologije.
5. *Delovni obisk Hrvaškega šolskega muzeja v Zagrebu.* Sodelavci in vodstvo Slovenskega šolskega muzeja so 25. septembra 2024 obiskali najbližji sorodni muzej v Zagrebu, ki po potresu še vedno deluje v začasnih prostorih

nedaleč od poškodovane matične stavbe. Z direktorico Anito Zlomislić in njenimi bližnjimi sodelavci so se dogovarjali o trenutnih možnostih do zdaj zelo uspešnega sodelovanja. Po delovnem obisku so se udeležili še odprtja razstave Svjetlost istiskuje tamu! v Tiflološkem muzeju.

6. *Okrogla miza ob svetovnem dnevu bele palice v Tiflološkem muzeju v Zagrebu.* Strokovni sodelavki muzeja Andreja Cigale in Klara Keršič sta 15. oktobra 2024 sodelovali na okrogli mizi ob svetovnem dnevu bele palice v Tiflološkem muzeju v Zagrebu. Klara Keršič je predstavila primer dobre prakse in izzive Slovenskega šolskega muzeja pri razvijanju dostopnosti kulturnih vsebin za ranljive skupine. Prispevek je bil objavljen v spletnem zborniku. Po okrogli mizi sta si gostji ogledali še razstavo Tiflološkega muzeja, pri kateri je z izposojajo predmetov sodeloval tudi Slovenski šolski muzej.
7. *Culture wars: past, present, future.* Mednarodni znanstveni simpozij je potekal v Celju med 30. majem in 1. junijem 2024 v organizaciji Teološke fakultete Univerze v Ljubljani v sklopu temeljnega raziskovalnega projekta Slovenska intelektualna zgodovina v luči sodobnih teorij religije: od ločitve duhov in kulturnega boja do komunistične revolucije, ki ga financira Javna agencija za znanstveno-raziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS). Kustos dr. Simon Malmenvall je na simpoziju nastopil z referatom v angleškem jeziku *Social vision of professor Grivec: from ecclesiastical unity to the national consciousness*.
8. *Digitalisation and AI as challenges for ethics and religion.* Mednarodna znanstvena konferenca je bila v Ljubljani 14. in 15. junija, kjer je bilo pripravljeno srečanje, in glavno srečanje od 24. do 26. oktobra 2024 v Celju. Konferenca je bila organizirana v sklopu programske raziskovalne skupine Religija, etika, edukacija in izzivi sodobne družbe, ki jo financira ARIS. Kustos dr. Simon Malmenvall se je predstavil s prispevkom *State and Christian Enlightenment: background of the mass elementary education in Central Europe*.
9. *Mednarodna konferenca v Pragi.* Pedagoški muzej v Pragi je v sklopu konference, ki je bila 20. in 21. junija 2024 v Pragi, podelil muzejskemu svetniku dr. Branku Šuštarju medaljo J. A. Komenskega, ki jo podeljuje od leta 2013 zaslužnim muzealcem. Dr. Markéta Pánková je v obrazložitvi poudarila prizadevanje dr. Branka Šuštarja za mednarodno povezovanje na področju zgodovine izobraževanja, posebej za sodelovanje šolskih in pedagoških muzejev na simpoziju 2013 v Ljubljani, za potujočo razstavo pedagoških muzejev slovanskega sveta in za predstavitev Komenskega na novi stalni razstavi Slovenskega šolskega muzeja.

Mednarodne objave

1. Simon Malmenvall, *Med nacionalnim in univerzalnim: slovenska recepcija ruskega mesijanizma in družbe pri profesorju Francu Grivcu (1878–1963)*, predavanje na Institut of Slavic Philology of the Jagiellonian University in Kraków, 25. 4. 2024. [COBISS.SI-ID 194559235]

2. Mateja Ribarič, *Od telovadbe do športa*. Zgodovina telovadbe v šoli, e-zbornik Educa, VII. mednarodna strokovno-znanstvena konferenca, Velenje: Educa, april 2024. str. 157–162.
3. Mateja Pušnik, Muzejski migatlon – športno obarvani programi v Slovenskem šolskem muzeju, e-zbornik Educa, VII. mednarodna strokovno-znanstvena konferenca, Velenje: Educa, april 2024, str. 152–156.

Mednarodna izmenjava

V preteklem letu so stekle tri mednarodne izmenjave štirih publikacij s sorodnimi institucijami. Prva je bila z UMHS (Udruženje za modernu historijo) iz Sarajeva (BiH). Omenjeno Društvo za sodobno zgodovino izdaja enkrat letno svojo znanstveno revijo *Historia Moderna*. Revija publicira znanstvene prispevke v angleškem in srbohrvaškem jeziku (SCB). V letu 2024 je muzej prejel 5. letnik revije. Druga izmenjava je potekala z Muzejem Jagelonske univerze v Krakovu (PL), ki je muzeju predal Vodnik po stalni razstavi in znanstveno revijo *Opuscula Musealia*, letnik 29. Revija objavlja v poljskem, angleškem in nemškem jeziku. Tretja izmenjava je bila z Narodnim pedagoškim muzejem in knjižnico J. A. Komenskoga v Pragi (ČEŠ), od katerega je muzej prejel znanstveno revijo *Historia scholastica*, letnik 10.

Muzejske vsebine na svetovnem spletu

Nova domača spletna stran Slovenskega šolskega muzeja www.solskimuzej.si, ki je bila vzpostavljena 30. novembra 2023, je v začetku leta 2024 začela polno delovati, stara spletna stran pa je dokončno ugasnila konec januarja 2024. V skladu s pogodbo za vzdrževanje spletne strani skrbi Kofein dizajn, d. o. o., nove vpise muzejskih vsebin na spletni strani pa sta opravljali Andreja Cigale na delovnem mestu strokovna sodelavka za odnose z javnostjo in poslovna sekretarka Ksenija Guzej.

Ker je bila proti koncu leta 2023 v celoti prenovljena spletna stran muzeja, se je posledično spremenil tudi algoritem beleženja števila obiskovalcev ter ogledov strani. Glede na spremenjeni način spremljanja, je bilo v letu 2024 zabeleženih 10.152 obiskovalcev nove spletne strani muzeja, primerjava z letom 2023 pa zaradi omenjenega razloga ni relevantna. Skupaj je bilo 98.244 ogledov spletne strani Slovenskega šolskega muzeja. Primerjava s predhodnim letom zaradi prenove ni mogoča. Prav tako primerjava ni mogoča s predhodnim letom pri iskanju vsebin SŠM na kanalu YouTube zaradi spremembe beleženja obiska oz. uvedbe nove analitike. Največ ogledov je imela Nedeljska šola, sledijo Računstvo, Lepopis in Učna ura iz antične Emone. Učnim uram sledi seznam predvajanj za Poletno muzejsko noč. Največ ogledov je bilo v skupini od 35 do 45 let (47,9 %), po spolu pa je več žensk (76,1 %). Kanal YouTube Slovenskega šolskega muzeja so si ogledali obiskovalci iz Slovenije, Italije, Hrvaške, Avstralije in Združenih držav Amerike.

Posredovanje informacij o zgodovini šolstva in pedagogike

Posredovane informacije s področja zgodovine šolstva na Slovenskem in muzejske dejavnosti Slovenskega šolskega muzeja uporabnikom muzejskih storitev so sestavni del raziskovalnih in strokovnih muzejskih nalog kustosov in muzejskega strokovnega osebja, od katerih se pričakujejo strokovno utemeljeni, sprotni in hitri odgovori. Primerjava posredovanih informacij je odvisna od zahtevnosti. Imamo manj in bolj zahtevne informacije, ki zahtevajo manj ali več vloženega dela in časa. V letu 2024 je bilo manj zahtevnih informacij manj kot predhodno leto, precej več pa je bilo bolj zahtevnih informacij. Izkazane spremembe v razmerju med posameznimi informacijami lahko razložimo z ugotovitvijo, da se je povečala zahtevnost uporabnikov pri iskanju informacij. Zahtevnost se je spremenila predvsem na srednji ravni. Veliko je bilo pozitivnih izkušenj, ki so se v odzivih uporabnikov pokazale v osebnih zahvalah in v javnih objavah. Opazno povečanje bolj zahtevnih informacij je zahtevalo več raziskovalnega dela. Za odgovore na različne kategorije vprašanj je potrebnega več znanja, ki ga strokovni delavci v muzeju pridobijo na podlagi večletnega dela, zanj pa je potrebno tudi redno raziskovalno delo in izobraževanje.

Največji delež informacij je posredovala kustosinja mag. Marjetka Balkovec Debevec, ki je raziskala, pripravila in posredovala skupno 142 informacij na raznovrstna vprašanja iz šolske dediščine. Za oddajo Spomini na RTV Slovenija je posredovala številne podatke o učiteljih in šolah. Obširno je bilo tudi iskanje podatkov o gradivu slepih in slabovidnih za Muzej slepih in slabovidnih v ustanavljanju. Posebno je bilo sodelovanje s Pokrajinskim arhivom v Novi Gorici pri raziskovanju šolstva na območju Kobarida, saj je bilo v ta namen iz Dokumentacijske zbirke posredovanih kar 20 map šol. Dragoceni so bili podatki, ki jih je iz istega vira posredovala za razstavo o slikarju in profesorju Viktorju Cotiču v Umetnostni galeriji Maribor in za Narodno galerijo podatke o Maksimu Gaspariju. Nekateri raziskovalci šolske preteklosti se že več let redno obračajo za relevantne informacije prav na Slovenski šolski muzej, kjer je tudi idealno izhodišče za nadaljnje raziskave. Kustosinja fototeke Mateja Ribarič je posredovala 46 raznovrstnih informacij o fototečnem gradivu, mnogim uporabnikom pa tudi številne skene fotografij in razglednic za objavo v razstavnih in publicističnih projektih. Kustos dr. Branko Šuštar je pripravil in posredoval informacije za šolske muzeje in druge ustanove iz tujine, kustos Anton Arko pa je za odgovore na 18 povpraševanj o informacijah iz šolske preteklosti uporabil 16 map šol iz dokumentacijske zbirke. Za iskane podatke iz šolske dokumentacije so se pretežno zanimale osnovne šole in knjižnice, nekaj pa je bilo tudi posameznikov, ki se ukvarjajo z raziskovanjem zgodovine izobraževanja, ker so pripravljali bodisi zbornik šole ali članek o šoli ali učiteljih. Kustos dokumentalist Matic Intihar je posredoval štiri informacije s področja šolske dediščine, ki so se navezovale na muzejske predmete. Kustos dr. Simon Malmenvall se je zaradi posredovanja informacij še posebej ukvarjal o izobraževalnem sistemu za železniške uslužbence v Avstrijskem cesarstvu oz. Avstro-Ogrski od začetka 19. do začetka 20. stoletja. Omenjena tema v slovenskem zgodovinopisju še ni bila podrobneje obdela-

na, zato je bil potreben študij ustrezne znanstvene literature in digitaliziranih zgodovinskih virov (pretežno v nemškem jeziku) ter oblikovanje obsežnejšega odgovora.

Tabela: Vsebina posredovanih informacij

– osnovne šole	132
– gimnazije	26
– srednje strokovne šole in učiteljišča	15
– obrtne in poklicne šole	8
– glasbene šole	5
– vrtci	7
– druge šole in vzgojno izobraževalni zavodi	7
– učitelji/profesorji, posamezni učenci	37
– druga vprašanja s področja šolske preteklosti	28
– o muzeju, razstavah, prireditvah	27
Vsi posredovani podatki, svetovanja in intervjuji	292

IZOBRAŽEVANJE ZA UČITELJE

Šola, muzej in izkustveno učenje

Muzej je 7. in 8. marca 2024 v okviru programa Katis izvedel seminar Šola, muzej in izkustveno učenje, ki je bil namenjen nadaljnjemu izobraževanju učiteljev. Na seminarju so učitelji skupaj z muzejskimi sodelavci raziskovali odnos med šolo in muzejem ter podrobneje spoznali zgodovino šolstva. Pedagoške programe SŠM je predstavila Mateja Pušnik, priprave muzejskih vodičev Klara Marija Keršič, šolsko zgodovino skozi muzejski predmet Mateja Ribarič, delavnico Raziskujemo muzejske predmete Mateja Pušnik, šolsko zgodovino skozi praznovanja mag. Marjetka Balkovec Debevec, šolsko zgodovino skozi berila Anton Arko in IzVIRI znanja: biblio-andragoško delavnico, Andreja Cigale in Ana Marini. Program in diskusije je vodila Klara Marija Keršič. Primere dobrih praks, kako dobro pripraviti učence na obisk muzeja ter kako povezati teme učnih načrtov z viri, ki jih ponuja muzej, sta predstavili dve osnovnošolski učiteljici. Ob koncu seminarja so vse prejeeto znanje aktualizirali ter jih z raziskovanjem knjižničnega gradiva strnili na skupinski delavnici. Na koncu so se učitelji udeležili učne ure Vodnikova šola. Seminarja se je udeležilo 11 učiteljev iz 6 slovenskih regij. Po evalvaciji, ki je bila izvedena prek sistema Katis, so udeleženci vsebino in metode dela ocenili z oceno 8,23, uporabnost programa z 8,29 ter organizacijo in izvedbo programa z 8,91 (od 9 možnih točk). Pri vseh kriterijih je bilo ugotovljeno izboljšanje v primerjavi s predhodnim letom. Strokovna sodelavka Klara Marija Keršič se je v

postopku prijave na razpis za šolsko leto 2025/26 udeležila e-izobraževanja Urice za izvajalce, ki ga je 5. marca 2024 organiziralo Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje.

Učilnica v oblaku

Posvet Učilnica v oblaku 2024 se navezuje na prizadevanje muzeja za dopolnitev stalne razstave Šola je zakon s pogledom na razvoj vzgoje in izobraževanja v prihodnosti. Priprava se je začela v poletnih mesecih, posvet pa je bil izpeljan 26. novembra 2024. Zasnovo posveta in njegovo izpeljavo sta organizirali Andreja Cigale in Klara Marija Keršič. Teoretsko je bil zastavljen že predhodno leto, ko je muzej pod istim imenom pripravil prvi posvet. Na drugem zaporednem posvetu so bili predstavljeni primeri dobre prakse izbranih pedagogov ter drugih strokovnih delavcev, ki se v obstoječih veljavnih šolskih programih že ukvarjajo z novimi metodami dela, inovativnim pristopom do učencev ter drugačnim načinom dela. S prikazom izkušenj strokovnjakov smo pridobili sodoben pedagoški uvid, ga povezali z lastno izkušnjo učnih ur preteklosti, z muzejskim poglobljenim raziskovanjem, pregledom domače in tuje literature ter ob lastnem tehtnem razmisleku koncipirali prostorski in vsebinski vidik učilnice v oblaku. Posvet Učilnica v oblaku je bil v Katalog programov nadaljnega izobraževanja in usposabljanja strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju (Katis), ki ga vodi Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje, vnesen naknadno. Evalvacija po kazalnikih, ki so jo v sistem Katis vnesli udeleženci programa, je pokazala, da so udeleženci vsebino in metode dela ocenili z oceno 8,45, uporabnost programa z 8,3 ter organizacijo in izvedbo programa z 8,6 (od 9 možnih točk). Vsi kriteriji kažejo na izredno kvalitetno izvedbo. Program je bil tokrat prvič objavljen v sistemu Katis.

RAZISKOVALNA DEJAVNOST MUZEJA

V okviru razvoja znanstveno-raziskovalne dejavnosti muzeja je bil v letu 2024 organiziran znanstveni simpozij ob 250. obletnici Splošnega šolskega reda Marije Terezije, ki je potekal v soorganizaciji Slovenskega šolskega muzeja, Slovenske matice in Slovenskega društva za preučevanje 18. stoletja. V zvezi z vsebino simpozija je bil objavljen znanstveni članek v angleškem jeziku v reviji Šolska kronika. Skrbnik projekta je bil kustos dr. Simon Malmenvall, ki je objavil tudi dva članka v visoko indeksiranih znanstvenih revijah.

(So)organizacija znanstvenega simpozija

Znanstveni simpozij ob 250-letnici Splošnega šolskega reda Marije Terezije je bil 22. maja 2024 v dvorani Slovenske matice (SM) v Ljubljani. Pri organizaciji simpozija so sodelovali: dr. Aleš Gabrič, predsednik, in dr. Ignacija Fridl Jarc, tajnica – urednica SM, prof. dr. Marko Kambič, predsednik Slovenskega društva za preučevanje 18. stol., iz Slovenskega šolskega muzeja pa direktor mag. Stane Okoliš ter kustosi: mag. Marjetka Balkovec Debevec, Anton Arko in dr. Simon Malmenvall, ki je s strani SŠM v nadaljevanju bedel nad organizacijo simpozija.

Na simpoziju je bilo predstavljenih 10 prispevkov, nastopilo pa je 11 referentov iz treh slovenskih ustanov s področja izobraževanja, znanosti in kulture (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti in Slovenski šolski muzej), ki so odstrli idejni, politični, pedagoški, etnološki in jezikovni kontekst časa, v katerem je izšel šolski zakonik Marije Terezije. Zaposleni v SŠM so predstavili naslednje teme: Simon Malmenvall, Avstrijski Splošni šolski red in vzpostavljanje sistemov osnovnega šolstva v Evropi od sredine 18. do sredine 19. stoletja, Stane Okoliš, Ustanovitev normalke v Ljubljani in širjenje javne osnovnošolske mreže na Kranjskem, Marjetka Balkovec Debevec in Klara Marija Keršič, Ko je šola začela: pogled v način življenja otrok v obdobju Splošnega šolskega reda. Celotno vsebino simpozija posreduje videoposnetek, za katerega je poskrbela SM, dostopen je na kanalu SM na spletni platformi YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=8EylPA6iC7s>

Pred simpozijem je izšla knjižica izvlečkov referatov z zgodovinsko spretno besedo, ki jo je uredil S. Malmenvall. Simon Malmenvall (ur.), *Znanstveni simpozij ob 250-letnici Splošnega šolskega reda Marije Terezije: knjižica izvlečkov: Ljubljana, 22. maj 2024*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2024. 20 str. [COBISS.SI-ID 194977027] Na podlagi referatov so avtorji pripravili izvirne znanstvene članke, ki so izšli v tematski številki revije Šolska kronika (2024, št. 1).

Večer po zaključku simpozija je bil namenjen kulturno-promocijskemu dogodku v knjižnici SŠM z naslovom Ko je šola začela. Obiskovalce je v stari slovenščini nagovorila Marija Terezija, ki jo je uprizorila igralka Sara Gorše. Pri pripravi njenega nastopa, njene vizualne podobe in izbora besedila so bile poleg skrbnika projekta dr. S. Malmenvalla vključene še mag. M. Balkovec Debevec, M. K. Keršič in M. Pušnik. Muzej je na prireditvi na ogled postavil restavriran izvirni nemško-slovenski izvod Splošnega šolskega reda iz svoje muzejske zbirke. V obnovo zakonika sta strokovno posegli Blanka Avguštin Florjanovič in Lucija Planinc iz Centra za restavriranje in konserviranje arhivskega gradiva pri Arhivu Republike Slovenije, ki sta na dogodku predstavili svoje konservatorsko-restavratorsko delo. Pogovor z njima je vodila Klara Marija Keršič, dogodek pa sta zaokrožila Simon Malmenvall in Marjetka Balkovec Debevec, ki sta predstavila pomen šolskega zakonika in umestila obdobje Marije Terezije na stalni razstavi Šola je zakon.

Objave v visoko indeksiranih znanstvenih revijah

Dva članka v visoko indeksiranih znanstvenih revijah je objavil skrbnik posebne naloge ob 250. obletnici izida Splošnega šolskega reda dr. Simon Malmenvall:

1. State and Christian Enlightenment: background of the mass elementary education in Central Europe, *Bogoslovni vestnik*, letn. 84 (2024), št. 4, str. 807–822.
2. Social reflection of professor Franc Grivec in turbulent times: Christian unity, Slovenian national consciousness, Slavic solidarity, *Konstantínove listy*, letn. 17 (2024), št. 2, str. 113–125. [COBISS.SI-ID 218147843]

Objave znanstvenih prispevkov v tujem jeziku

Za Znanstveni simpozij ob 250-letnici Splošnega šolskega reda Marije Terezije je dr. Simon Malmenvall pripravil referat in nato izvirni znanstveni članek s tematiko primerjave vzpostavljajočih se državnih sistemov osnovnega šolstva v celinski Evropi od sredine 18. do sredine 19. stoletja. Članek je zaradi širše zanimivosti in komparativne vsebine izšel v angleškem jeziku z objavo v tematski številki revije Šolska kronika: Simon Malmenvall, Austrian General school ordinance and the establishment of primary school systems in Europe from the mid-18th to the mid-19th century, *Šolska kronika: revija za zgodovino šolstva in vzgoje*, letn. 33 (2024), št. 1, str. 75–103. [COBISS.SI-ID 217632515]

Kustos Anton Arko je za znanstveno konferenco HistoryFest pripravil predavanje o pogledu na Tita in partizanske bitke v slovenskih osnovnošolskih berilih, nato pa je spisal znanstveni prispevek za revijo Historia Moderna, ki jo izdaja Udruženje za modernu historijo v Sarajevu: Anton Arko, Josip Broz Tito i partizanske borbe 1943. u slovenskoj osnovnoškolskoj lektiri, *Historia Moderna*, 5 (2024), št. 5, str. 129–139.

DIGITALNA STRATEGIJA IN NJENA IMPLEMENTACIJA

Muzej je v letu 2024 nadaljeval priprave na uvedbo (pretežno) digitalnega poslovanja javnega zavoda. Navezano je bilo sodelovanje s podjetjem Mikrocop pri nadaljnjih korakih za e-arhiviranje celotnega poslovnega procesa. Na podlagi potrjenega klasifikacijskega načrta se je skozi leto 2024 nadaljevalo testiranje aplikacije InDoc EDGE, ki predstavlja osnovo celovitega digitalnega poslovanja muzeja. Začetek redne uporabe tega programa za potrebe uprave muzeja se je začel v decembru 2024. Z nadgradnjo programa Poslovanje v program DPS so se pospešili delovni procesi izdaje e-računov na sprejemnici in e-zahtevkov v finančni službi zavoda. S tem je bil vzpostavljen avtomatizem pošiljanja računov na Ujp.net. V sklopu osnovne naloge Dokumentacijski center za zgodovino šolstva in pedagogike se je uspešno nadaljevala digitalizacija analognega muzejskega gradiva (dokumenti, fotografije). Javni zavod je bil aktivno prisoten na socialnih omrežjih in na novi spletni strani, ki je polno zaživela in tako prispevala k prepoznavnosti zavoda. Nadaljevalo se je tudi načrtno usposabljanje zaposlenih o digitalnem arhiviranju, ki jih izvaja Arhiv RS. Z investicijami v IKT-opremo sta bili zagotovljeni redno vzdrževanje in nadgradnja digitalne opreme: novi prenosni računalniki za zaposlene, e-bralnik, monitor, novi strežnik Lenovo, backup naprava NAS, UPS-napravi za neprekinjeno napajanje v serverski sobici, pametni telefon 5g Samsung za digitalno spremljanje in promocijo muzejskih dogodkov ter opremo za elektronski popis osnovnih sredstev. Navedeno opremo, ki pomeni nov korak k digitalizaciji muzeja, je s sredstvi zagotovil MVI. Zaposleni imajo na voljo tudi enostavna in sodobna digitalna orodja, programsko opremo Microsoft, ki jo redno zagotavlja MVI. Na rednih srečanjih so zaposleni seznanjeni tudi z

najnovejšimi tehnološkimi trendi, kot je npr. umetna inteligenca, kateri se v zavodu posveča posebna pozornost. Izobraževanje in spremljanje razvoja je potekalo z udeležbo na izobraževalnem webinarju Praktični primeri uporabe ChatGPT v podjetju/organizaciji s predavateljem Petrom Mesarcem, specialistom za spletni marketing, dne 8. oktobra 2024; z udeležbo na webinarju Digimeet 2024 na okrogli mizi: Digitalna prihodnost: Umetna inteligenca in regulativni izzivi ter z udeležbo na webinarju Predstaviti Copilot za Microsoft 365, kar je oboje potekalo 24. oktobra 2024. Zaposleni v muzeju se seznanjajo z različnimi programi, kot so ChatGPT, Copilot, Gemini, Perplexity itd., ter jih postopoma uvajajo za pomoč pri delu (npr. pisanje člankov, korigiranje besedila itd.).

Sklep

Pedagoško-andragoških programov v matičnih prostorih Slovenskega šolskega muzeja na Plečnikovem trgu št. 1 se je udeležilo 17.566 obiskovalcev, kar pomeni, da se je njihov delež v primerjavi s predhodnim letom povečal za 10 odstotkov. Po vsebini je delo v javnem zavodu v prvi vrsti zaznamovala 250. obletnica izida Splošnega šolskega reda (1774). Dogodki v spomin na prvi državni šolski zakon in uvedbo splošne šolske obveznosti so potekali celo leto. Spomladi je bila v Jakopičevem sprehajališču v Tivoliju postavljena panojska razstava, sledila sta znanstveni simpozij v prostorih Slovenske matice in kulturna prireditev. Ko je šola začela s predstavitvijo restavriranega nemško-slovenskega izvoda Splošnega šolskega reda iz leta 1777 v knjižnici muzeja. Po več intervjujih in medijskih objavah je bila na začetku decembra še predstavitev tematske številke znanstvene revije Šolska kronika z objavami člankov s simpozija. Muzej je z izpeljanimi projekti in doseženimi rezultati potrdil sposobnost za znanstveno-raziskovalno delo in nakazal prizadevanje za hitrejši razvoj raziskovalne dejavnosti na področju šolske zgodovine. Poleg dogodkov v prostorih matičnega muzeja je bilo več izvedenih muzejskih projektov tudi na gostovanjih zunaj muzeja. Ob gostujoči razstavi Od telovadbe do športa se je obrazstavnih dejavnosti muzeja na sedmih vzgojno-izobraževalnih zavodih udeležilo 1991 obiskovalcev, razstavo Šola je prvo, kar potrebujejo, pa si je na dveh gostovanjih v sodelovanju z Društvom gluhih in naglušnih ogledalo 248 obiskovalcev. Na promocijskih prireditvah Kulturni bazar (40), Igraj se z mano (112), Znanstival (549) in Festival Antika (78) se je pedagoško-andragoških programov muzeja udeležilo 779 obiskovalcev, učnih ur v sklopu pedagoških projektov s šolami: na OŠ Cerklje ob Krki (217), na OŠ Kuzma (144) in v muzejski zbirki Hrastnik za OŠ iz Zasavja (461) pa še 822 učencev. Skupno se je pedagoško-andragoških programov muzeja udeležilo 21.406 obiskovalcev. Poleg navedenega števila si je panojsko razstavo 250 let obveznega šolstva na Slovenskem med 19. aprilom in 21. junijem v Jakopičevem sprehajališču ogledalo tudi več tisoč sprehajalcev, natančno število ni ugotovljeno.

Poročila in ocene

1.19 Objavljena recenzija, prikaz knjige, kritika

Razstava *Matura kot čarobna palica : 30 let ponovne uvedbe mature v Sloveniji*

Počastitev jubileja s potujočo razstavo Slovenskega šolskega muzeja

V samostojni Sloveniji je v šolskem letu 1994/1995 prva generacija maturantk in maturantov opravljala znova uvedeno in centralno vodeno matura, potem ko je bila matura (oz. zaključni izpit) sredi 80. let prejšnjega stoletja, v obdobju t. i. usmerjenega izobraževanja, ukinjena. Znova uvedena matura je postala centralno voden projekt s pomembno novostjo: zunanjim ali eksternim preverjanjem znanja, zato sprva poimenovana tudi »eksterna matura«. V pripravo mature so bili vključene različne strokovne službe, leta 1993 je bil ustanovljen Državni izpitni center oz. sprva imenovan Republiški izpitni center, zato ostaja njegova prepoznavna kratica – RIC.

V letu 2025 je ob 30. obletnici ponovne uvedbe in začetka centralno vodene mature v Sloveniji Državni izpitni center načrtoval vrsto dogodkov, katerih častni pokrovitelj je bilo Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje. Že od prve pobude za obhajanje jubileja je bilo predvideno, da bo s pripravo potujoče razstave sodeloval tudi Slovenski šolski muzej. Uspešno sodelovanje med Državnim izpitnim centrom in Slovenskim šolskim muzejem je potekalo že ob analizi 10. obletnice ponovne uvedbe mature leta 2005, ko je bila v Slovenskem šolskem muzeju odprta vsebinsko razgibana in takrat inovativno postavljena razstava *Matura X let* z raznovrstnim spremljevalnim programom, z izdajo obrazstavne zloženke in bogatim zbornikom *Matura X let*. Zbornik je izšel kot posebna tematska številka Šolske kronike, vseboval je 34 raznovrstnih člankov in prispevkov od nagovora takratnega ministra za šolstvo do dragocenih zapisov snovalcev prenovljene mature, analize predsednikov maturitetnih komisij za desetletno obdobja mature, zgodovinskih pogledov na razvoj mature, na šege in navade ob maturi in pričevalnih spominskih zapisov.¹ Zgodovinskemu razvoju mature, ki ima na naših tleh sicer že 175-letno tradicijo, je Slovenski šolski muzej pred tem že leta 1998

¹ Več: Marjetka Balkovec Debevec, *Matura X let : razstava [ob deseti obletnici splošne mature v Sloveniji, 1994/95–2004/05]*, zgibanka, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2005; *Matura X let : ob deseti obletnici splošne mature 1994/95–2004/05: zbornik ob razstavi*, Šolska kronika 14, št. 2 (ur. Marjetka Balkovec Debevec), Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2005.

namenil odmevno razstavo in zbornik *Od mature do mature*.² Avtorica tega razstavnega projekta je bila kustosinja Mateja Ribarič, razstavnega projekta v letu 2005 Marjetka Balkovec Debevec, skupaj pa sta avtorici razstavnega projekta *Matura kot čarobna palica* v letu 2025.

Zgodovinski okvir mature na Slovenskem

Matura se je na slovenska tla razširila sredi 19. stoletja iz srednjeevropskega prostora, ko je postala del gimnazijskega sistema. Povezana je z razvojem gimnazij in hkrati s prehodom na univerzitetni študij ter izhaja iz šolske reforme leta 1849, ki je v takratni Avstriji med drugim uvedla maturitetni izpit kot končni gimnazijski izpit. Prva generacija maturantov se je z zrelostnim preizkusom soočila leta 1850. Že od začetka je imela matura dvojno vlogo: potrjevala je znanje dijakov ter odpirala vrata na univerzitetni študij. Matura je v naslednjem stoletju doživljala vedno nove spremembe, a se je ohranjala do leta 1960. Nadomestil jo je zaključni izpit, ki pa je ostajal bolj formalni izraz zakonodaje, saj so »maturantke in maturanti« še naprej uporabljali izraz matura, prav tako so se iz generacije v generacijo vrstili maturantski plesi, maturantski izleti, maturantske šege in navade. Prelom je predstavljala uvedba usmerjenega izobraževanja v začetku 80. let prejšnjega stoletja, ko je bila matura odstranjena iz šol. Leta 1985 je šolanje zaključila prva generacija *usmerjencev* brez mature ali zaključnega izpita. Vendar so se že v istem obdobju zaradi ugotovitev o pomanjkljivostih tega šolskega sistema začele pojavljati ideje o ponovni uvedbi mature. Nastanek samostojne države Slovenije in ponovna uvedba mature v srednjem šolstvu se prepletata in časovno ujemata. Prizadevanja za novo maturo bi lahko uvrstili med dejavnike na poti do državne osamosvojitve. Leta 1989 je bila sprejeta odločitev o ponovni vpeljavi mature v slovensko srednje šolstvo, leta 1991 so začeli uvajati zaključne izpite v usmerjeno izobraževanje. Do uveljavitve centralno vodene mature v Sloveniji so se potem zvrstile še številne strokovne razprave in obsežne priprave. Na tradiciji nekdanje mature in s primerjavo izkušenj iz tujine je bila v letu 1994 izpeljana poskusna matura, leta 1995 pa prva matura z zunanjim preverjanjem znanja. Uvedena je bila kot razvojni projekt, ki naj se prilagaja in dograjuje skladno z novimi potrebami.³

2 Več: *Od mature do mature: zgodovinski razvoj mature na Slovenskem 1849\50–1994\95*, razstaveni katalog (ur. Mateja Ribarič), Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1998.

3 Več: Marjetka Balkovec Debevec, Mateja Ribarič, *Matura kot čarobna palica: 30 let ponovne uvedbe mature v Sloveniji*, publikacija muzeja (zloženska/plakat), št. 174, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2025; Mateja Ribarič, Marjetka Balkovec Debevec, članek v tej številki ŠK, str. 247–267.

Slovesni dogodki in odprtje razstave *Matura kot čarobna palica : 30 let ponovne uvedbe mature v Sloveniji*

Slovesni dan praznovanja 30-letnega jubileja ob ponovni uvedbi in začetku centralno vodene mature v Republiki Sloveniji je bil 15. april 2025, ki se je začel z dopoldanskim strokovnim posvetom na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani (SAZU). Popoldanska slovesnost je potekala v Kongresnem centru Brdo pri Kranju, pričela se je s svečanim odprtjem razstave Slovenskega šolskega muzeja z naslovom *Matura kot čarobna palica : 30 let ponovne uvedbe mature v Sloveniji*, nadaljevala pa s slavnostno prireditvijo, kjer sta zbrane nagovorila direktor Državnega izpitnega Centra dr. Darko Zupanc in minister za vzgojo in izobraževanje dr. Vinko Logaj ter slavnostna govornica, predsednica Republike Slovenije dr. Nataša Pirc Musar. Slovesnost se je nadaljevala z izborom glasbenih in dramskih točk v režiji Tomaža Letnarja.⁴ Program prireditev na Brdu je potekal v soorganizaciji Državnega izpitnega centra, Ministrstva za vzgojo in izobraževanje in Slovenskega šolskega muzeja.

Razstava *Matura kot čarobna palica*

Odprtje razstave *Matura kot čarobna palica* v Kongresnem centru Brdo sta ob številnih navzočih s pozdravnima nagovoroma pričela mag. Stane Okoliš, direktor Slovenskega šolskega muzeja, in dr. Darko Zupanc, direktor Državnega izpitnega centra. Razstavo sta predstavili avtorici, kustosinji Slovenskega šolskega muzeja Mateja Ribarič in mag. Marjetka Balkovec Debevec. Program je povezovala Andreja Cigale, sodelavka službe za odnose z javnostjo v Slovenskem šolskem muzeju, kulturni program je obogatil nastop violončelista Gabrijela Rakarja, maturanta Konservatorija za glasbo in balet Ljubljana.⁵

Naslov razstave *Matura kot čarobna palica* združuje tri pomene: matura kot zrelostna preizkušnja, ki je na slovenska tla prvič stopila pred 175 leti. Palica kot simbol avtoritarnosti šolstva preteklosti in čarobnost kot občutek osupljive lepote, skrivnostnosti in novega začetka. Uspešno opravljena matura je za dijaka kot čarobna palica, ki odpira vrata v svet novih priložnosti in brezmejnih poti. Poigravanje s tem naslovom pa izhaja tudi iz ene od vodilnih misli snovalcev nove mature iz leta 1989, ki pravi, da matura ni čarobna palica za reševanje vseh šolskih težav, lahko pa nekoliko pripomore k izboljšanju šolstva.

4 Več o slovesnostih na spletni strani Državnega izpitnega centra: Trideseta obletnica uvedbe mature v samostojni državi. Državni izpitni center, 15. 4. 2025: <https://www.ric.si/splosna-matura/splosne-informacije/> in <https://www.ric.si/poklicna-matura/splosne-informacije/>.

5 Programski list 30 let mature: Odprtje razstave in slavnostna prireditev. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, Državni izpitni center, Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje RS [2025].

Simbolno 30 vsebinskih sklopov

Razstava v tridesetih simbolno ločenih vsebinskih sklopih prikazuje ključne razvojne mejnike mature v Sloveniji. Vsako od tridesetih izbranih razstavnih vsebin uvede zanimiva misel ali vabljivo vprašanje z namenom, da obiskovalca še dodatno pritegne k podrobnejšemu spoznavanju predstavljene teme in hkrati k spodbujanju samostojnih razmislekov. Razstavna vsebina odpira razmislek o maturi kot zrelostni preizkušnji, dodaja vzporednice s širšim družbenim dogajanjem in prikaže razvojne stopnje pri slovenski nacionalni emancipaciji. Vsebinski izvor razstave predstavlja 175 let mature na naših tleh, sega v leto 1850, ko so prvi gimnazijski maturanti opravili zrelostno skušnjo, kaže razvoj do ukinitve mature v obdobju usmerjenega izobraževanja sredi 80. let 20. stoletja in izriše lok do samostojne Slovenije, ko je bila leta 1995 sodobna matura znova uvedena. Posebej sta predstavljena tudi uvedba poklicne mature in njen razvoj od leta 2002 naprej. Predstavljena je vpetost mature v vsakokratni vzgojno-izobraževalni sistem, dotakne se posebnih razmer ob epidemiji covid-19 ter predstavi novosti tako splošne kot poklicne mature v novi dobi digitalizacije in tehnološkega napredka. Razstavna vsebina se širi na različne plasti dojemanja mature, dodana sta statistični prikaz podatkov in pregledna kronologija od leta 1850 naprej, strne se pa s pogledom v prihodnost.

Pri pripravi razstavnih vsebin sta avtorici razstave iz Slovenskega šolskega muzeja sodelovali s sodelavci muzeja ter s sodelavci Državnega izpitnega centra, posebej s Polono Papler in Marijo Prelovšek. Na Državnem izpitnem centru so se predstavniki Slovenskega šolskega muzeja udeleževali tudi sestankov delovne skupine organizacijskega odbora za pripravo dogodkov ob 30-letnici mature. Na sestankih so predstavljali idejne koncepte in načrte za pripravo razstave in se dogovarjali za pridobivanje fotografskega in drugega gradiva za potrebe razstave. Avtorici razstave sta v sodelovanju s sodelavko Ksenijo Guzej pridobivali tudi drugo gradivo, predvsem fotografsko gradivo iz fototeke Muzeja za novejšo in sodobno zgodovino Slovenije, iz fotodokumentacije Dela ter arhivsko avdiovizualno gradivo iz TV-arhiva RTV Slovenija. Razstavna vsebina je dostopna tudi na družbenih omrežjih in na spletni strani muzeja, vsebino sta pripravili avtorici razstave v sodelovanju z Andrejo Cigale.⁶

Prostorska zasnova, oblikovanje potujoče razstave in digitalne vsebine

Razstava poleg z vsebino nagovarja tudi s svojo atraktivno prostorsko zasnovno in oblikovno podobo. Ker gre za potujočo razstavo, ki je v prvi vrsti namenjena gostovanju po srednjih šolah, je temu prilagojen način postavitve. Njen namen je,

⁶ Vsebinska razstava *Matura kot čarobna palica* na spletni strani Slovenskega šolskega muzeja: <https://solskimuzej.si/matura-kot-carobna-palica/>

Razstava Matura kot čarobna palica, ob slovesnem praznovanju 30-letnice ponovne uvedbe mature v Sloveniji (Brdo pri Kranju, 15. 4. 2025, foto STA).

da na igriv in zanimiv način osnovno vsebino predstavi obiskovalcem. Po zamisli arhitektov je zasnovana kot simbolično potovanje – iz neznanja v razumevanje, iz tradicije v prihodnost. Kot bi odgrnili gledališko zaveso ali odprli knjigo, obiskovalec s svojo gesto začne proces raziskovanja. Skelet razstave sestavljajo lahke, vendar trdne aluminijaste klopi, ki nosijo zaves iz potiskane svetleče se tkanine. Trdne in hkrati lahke aluminijeve klopi omogočajo različno prostorsko postavitve – od zgoščene linije ob zidovih šol do odprtih kotičkov, kjer dijaki posedajo in razmišljajo. Iz njih rastejo nosilne konstrukcije, ki nosijo vsebinske panoje oz. zaves iz potiskane tkanine. Vsaka od simbolno tridesetih zaves prinaša vsebino, a njen pomen razkrije šele obiskovalec, ki odgrne zaveso. Zavesa kot simbol: pregrada in hkrati povabilo. Reflektivne površine zaves so kot sam proces učenja, ki ni nikoli popolnoma gladek. Razstava je začasna, je trenutek, ki mine, spomin nanjo pa ostaja. Izvirno arhitekturno zasnovo si je zamislila ekipa arhitektov Svet vmes; Jure Hrovat, Ana Kreč in Julia Koželj.

Tudi oblikovna podoba razstave je razgibana in domišljena. Podpis razstave temelji na ozki, krepki linearni tipografiji, ki izraža odločnost, preciznost in akademsko avtoriteto. Logotip simbolizira premagovanje ovir na poti in poglobljanje znanja. Krog kot simbol popolnosti označuje sklenjen učni cikel in desetletja mature. V znaku predstavljena zaporedna rast treh krogov – treh desetletij, poudarja širjenje znanja in napredek maturitetnega sistema, niz treh krogov pa kot pike na koncu besedila nakazuje nadaljevanje poti po maturi.

Logotip razstave matura (Irena Gubanc, hrani SŠM).

Na razstavnih panojih je ob povednih izbranih fotografijah besedilo vsebine predstavljeno tako, da spominja na šolske zapiske ali izpiske – s poudarjenim izborom pomembnih pojmov. Grafična oprema razstave je delo ilustratorke in oblikovalke Irene Gubanc.⁷

Razstavne vsebine se skladno s sodobnimi možnostmi in z željo, da bi pritegnili mlade obiskovalce, iz same razstave širijo v spletni svet, kjer se prek QR kode odpre možnost ogleda zanimivih vsebin arhivskih videoposnetkov. Teh tematskih sklopov, ki so dostopni na spletni strani Slovenskega šolskega muzeja, je kar enajst. V povezavi s kratko predstavljenim posnetkom in razstavnimi vsebinami tematika razstave zaživi z živo podobo in dogajanji ob maturi v zadnjem tridesetletnem obdobju.⁸

Ob razstavi je izšla zanimiva zloženka, ki s svojo obliko posnema razstavno postavitev, na eni strani vsebinsko zajema povzetke vsebine, na drugi strani pa je oblikovana kot plakat, ki je lahko namenjen tudi širšemu promoviranju razstave.⁹ V pripravi je razstavni katalog z zgodovinskim prikazom razvoja mature in njeni umeščenosti v šolski sistem.

Razstava potuje

Razstava *Matura kot čarobna palica* je bila zasnovana kot potujoča razstava, da se z njeno vsebino spoznajo predvsem dijaki gimnazij in različnih srednjih šol, prav tako pa naj bi nagovorila širšo javnost ter med obiskovalci vzbudila tudi spomine na maturo.

7 Opise oblikovne podobe in prostorske zasnove razstave sta pripravila Irena Gubanc in Jure Hrovat, hrani SŠM.

8 Dostop do arhivskih videoposnetkov: <https://solskimuzej.si/matura-kot-carobna-palica/> Večina posnetkov je arhivsko in dokumentarno gradivo RTV Slovenija.

9 Marjetka Balkovec Debevec, Mateja Ribarič, *Matura kot čarobna palica : 30 let ponovne uvedbe mature v Sloveniji*, zloženka/plakat, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2005. Zloženka razstave je dostopna tudi na spletni strani SŠM: chrome-extension://efaidnbmninnibpcapjpcglclefindmkaj/https://solskimuzej.si/wp-content/uploads/2025/04/SSM-Matura_zlozenka_S.pdf

Z zanimanjem ob ogledu razstave (Brdo pri Kranju, 15. 4. 2025, foto STA).

Arhitekturno oblikovanje zato omogoča prilagodljivo postavitve potujoče razstave v različnih izobraževalnih in drugih razstavnih prostorih. Razstava je modularno zasnovana, kar olajša prenos in postavitve na različnih lokacijah po Sloveniji. Sprva je nov, inovativen način tiska na svetleče razstavne površine prinesel nekaj težav, ki so bile v nadaljevanju odpravljene.

Prvo gostovanje razstave je bilo na Gimnaziji Kranj (6. 5.–16. 5. 2025), nato so sledila gostovanja na gimnazijah v Škofji Loki (16. 5.–23. 5.) in Novi Gorici (2.–20. 6.). Na Gimnaziji Kranj in Škofja Loka je bila razstava v vhodni avli, kjer so si jo poleg učencev in učiteljev lahko ogledali tudi drugi obiskovalci, v Škofji Loki tudi dijaki Šolskega centra Škofja Loka. Na gimnaziji Nova Gorica je bila razstava postavljena v galerijskem prostoru poleg gledališke dvorane. V Slovenskem šolskem muzeju je bila razstava postavljena v sklopu programa poletne muzejske noči (21. 6.) v atriju uršulinskega samostana. Prijetni ambient atrija z rahlim vetrom, ki je razgibano vplival na razstavne zaves, je dodal razstavi zanimiv, svojstven učinek. Gostovanje po šolah se je nadaljevalo po poletnih počitnicah, na Gimnaziji Celje – Center (22. 9.–3. 10.), Gimnaziji Slovenj Gradec (3. 10.–17. 10.), Gimnaziji Brežice (17. 10.–24. 10.) in Zavodu sv. Stanislava Ljubljana, Šentvid (24. 10.–28. 11. 2025). Promocijo in koordinacijo gostovanj razstave ureja Andreja Cigale v sodelovanju z vodjo projekta *Matura kot čarobna palica* Marjetko Balkovec Debevec. Za prevoz, montažo, demontažo razstave in dokumentarno fotografiranje, hkrati

pa tudi za podajanje osnovnih informacij o razstavi z možnostjo dodatnega pedagoškega programa skrbita kustosa Slovenskega šolskega muzeja Matic Intihar in Gregor Gartner.

Med dijaki in profesorji je razstava doživela večinoma lep odziv. V knjigi vtisov je bilo zaslediti pohvalne zapise o vsebini in postavitvi razstave, med njimi je naslednji: »*Izredno nam je bila všeč postavitev in ta ideja se nam zdi zelo inovativna. Zavese si predstavljamo kot vstop v novo življenje po opravljeni maturi.*«¹⁰ Tovrstne povratne informacije dajejo potrditev, da je iskanje zanimivih razstavnih prikazov tako v vsebinskem kot prostorsko-oblikovnem smislu pravilna muzeološka pot pri vključevanju srednješolskih in drugih generacij v muzejske programe.

Za sklep – o moči mature

Matura na naših tleh je že 175 let most med bogato dediščino izobraževanja, spremembami in zahtevami prihodnosti. Ponovna uvedba mature pred tremi desetletji je sledila izzivom sodobnega časa. Jubilej je zato več kot le priložnost za praznovanje, je trenutek refleksije o spremembah v slovenskem izobraževanju, zato razstava predstavlja preplet zgodovine, stroke in osebnih izkušenj generacij dijakov. Matura se je na svojstven način v 30 letih dotaknila vsakega od skoraj 500.000 maturantk in maturantov, zato razstava *Matura kot čarobna palica* izpostavlja tudi to moč mature, ki drži v rokah niti življenja, in ko je opravljena, na široko odpira nove, brezmejne poti.

Marjetka Balkovec Debevec

Viri in literatura

Balkovec Debevec, Marjetka, Ribarič, Mateja: *Matura kot čarobna palica* : 30 let ponovne uvedbe mature v Sloveniji, publikacija muzeja (zloženka/plakat), št. 174, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2025.

Knjiga vtisov Gimnazija Nova Gorica ob razstavi *Matura kot čarobna palica* (2.–20. 6. 2025), zapis 3. G. Posnetek zapisa hrani SŠM.

Programski list 30 let mature: Odprtje razstave in slavnostna prireditev. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, Državni izpitni center, Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje RS [2025].

¹⁰ Knjiga vtisov Gimnazija Nova Gorica ob razstavi *Matura kot čarobna palica* (2.–20. 6. 2025), zapis 3. G. Posnetek zapisa hrani SŠM.

Spletni viri

Trideseta obletnica uvedbe mature v samostojni državi. Državni izpitni center, 15. 4. 2025: <https://www.ric.si/splosna-matura/splosne-informacije/> in <https://www.ric.si/poklicna-matura/splosne-informacije/>.

30 let mature, oddaja Dobro jutro, RTV SLO1, 16. 4. 2025: Marjetka Balkovec Debevec (intervjuvanec), Monika Močnik (oseba, ki intervjuva), 16. 4. 2025, 7:19: <https://www.rtvsl.si/rtv365/arhiv/175124955?s=tv> (3.15–8.24).

Vsebina razstave *Matura kot čarobna palica*, zloženska razstave in arhivski videoposnetki, dostopno na spletni strani Slovenskega šolskega muzeja: <https://solskimuzej.si/matura-kot-carobna-palica/>.

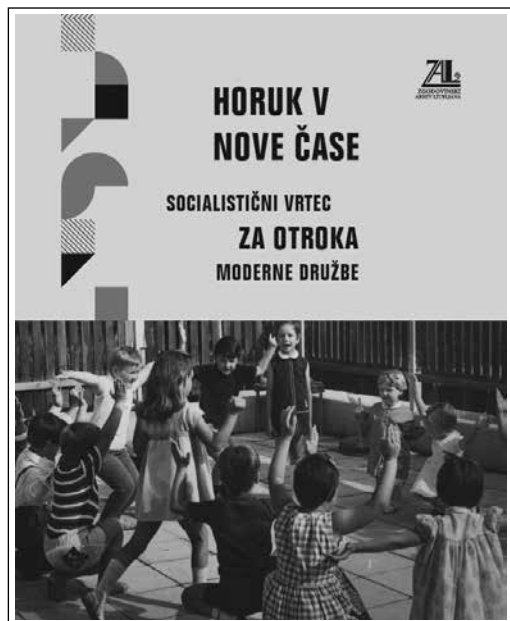
Mag. Hana Habjan: HORUK V NOVE ČASE – SOCIALISTIČNI VRTEC ZA OTROKA MODERNE DRUŽBE

Publikacija in razstava Zgodovinskega arhiva Ljubljana (3. 12. 2024–31. 5. 2025); Zgodovinski arhiv Ljubljana, 2025, 159 str.

Se sprehodite kdaj mimo igral, na katerih ste se igrali v vrtcu? Se spomnite svoje prve igrače ali vzgojiteljice oz. »tršice« iz vrtca? Ali veste, od kod izvira izraz »vrtec«? Publikacija in spremljajoča razstava z naslovom *Horuk v nove čase – socialistični vrtec za otroke moderne dobe* avtorice mag. Hane Habjan iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana nas popeljeta v brezskrbni čas zgodnjega otroštva. Skozi arhivsko gradivo spoznamo ustanavljanje vrtcev, urejanje ustreznih prostorov, prehrano, organiziranost vrtcev in najpomembnejši del – igro.

Mag. Hana Habjan predstavitev teme začne z orisom nastajanja vrtcev. Slednji imajo zametke v dnevnikih zavetiščih za predšolske otroke in otroke revnejših staršev, ki so se ustanovljala po drugi svetovni vojni. Leta 1946 so omenjena zavetišča začeli nadomeščati z domovi igre in dela, ki so bili namenjeni otrokom zaposlenih staršev. V primeru, da je podjetje zaposlovalo vsaj 200 žensk, je moralo pri projektiranju upoštevati tudi gradnjo jasli in domov igre in dela. Statistike povedo, da je bilo leta 1959 v ljubljanskem okraju že 41 vrtcev. Vrtci so leta 1961 dobili naziv vzgojno-varstveni zavodi (VVZ), ustanovitelske pravice pa so prevzele stanovanjske in krajevne skupnosti. Program za otroke je temeljil na igri – tako organizirani kot prosti, končni cilj pa je bil otrokom privzgojiti delovne navade. Pedagoška vzgoja je sledila dvema teorijama: razvoj otroka je odvisen od njegove interakcije z okoljem, hkrati pa je odvisen tudi od podedovanih lastnosti.

Morda se nam zasnova vrtcev zdi na prvi pogled samoumevna, vendar ni tako. Leta 1963 je bil zgrajen Vrtec Prule, ki velja za pilotni projekt. Zasnovala ga je arhitektka Rotija (Tija) Badjura v sodelovanju s pedagoginjo in ravnateljico vrtca Deso Mušič. Pri nadaljnji gradnji vrtcev je stopnice zamenjala s klančino, s steklenimi površinami v prostor prinesla veliko naravne svetlobe, ozke hodnike zamenjala s širokimi, povezovalnimi prostori, poudarjala je uporabo naravnih materialov, zemeljskih tonov, naravno osvetlitev. Rotija Badjura je sodelovala tudi pri prvih

tipskih projektih vrtcev, ki jih je Urbanistični zavod Slovenije izdal leta 1967. Notranje pohištvo vrtcev so sprva oblikovali arhitekti, kasneje pa se je vedno bolj uveljavljala tip-ska oprema. Danes gradnja vrtcev sledi določenim standardom, vse večji poudarek pa je na energetski učinkovitosti in sodobnem dizajnu, ki lahko precej odstopa od prvotnih arhitekturnih zasnov.

Velik poudarek je bil pri delovanju vrtcev namenjen zdravju in higieni, pomemben del pa je predstavljala tudi t. i. upravno-servisna služba, ki je zajemala kuhinjo, čiščenje, hišnika ipd. Zaradi lažjega čiščenja so bili vrtci opremljeni z neoblaženim pohištvom, torej s pohištvom iz materialov, ki jih je

bilo možno čistiti z vodo. Prehrana je vsebovala beljakovine, kalcij in vitamine, nujne za zdravje otrok.

Brez ustreznega kadra pa pedagoško delo ne more biti kakovostno izvedeno. Izobraževanje pedagoških delavk se je začelo že leta 1949, ko je bila v Ljubljani ustanovljena štiriletna srednja strokovna vzgojiteljska šola, ki se je sedem let kasneje preoblikovala v petletno šolo. V vrtcih je bil zaradi pomanjkanja kadra zaposlen tudi nestrokovni kader.

In še k najprijetnejšemu delu otroškega vsakdana – igri. Kmalu po vojni je postalo pomembno zavedanje, da morajo biti igrače preproste, didaktične in kakovostne. Med oblikovalci otroških igrač in oblikovalci notranje opreme najdemo tudi znana imena, kot sta Oskar Kogoj in Niko Kralj. Poleg igrač sta bili pomembni tudi ustvarjalnost in gibanje.

Avtorica publikacijo zaključí s predstavitvijo zgodovinskega razvoja ljubljanskih vrtcev.

Osrednja točka publikacije in razstave so seveda otroci. Avtorica in oblikovalka sta v oboje uspešno vdahnili tudi veliko mero igrivosti. Uporabili sta živahne barve in like, kot pritiče navihanim in razigranim otrokom v vrtcih. Fotografija nasmejane deklice in simpatičnega fantiča v uvodu publikacije bralca takoj navda s prijetnimi občutki in željo po dodatni, zanimivi vsebini. Predstavljeno temo je težko spremljati zgolj skozi dejstva – zagotovo prebudi, če ne drugega, vsaj nekaj nostalgije po prijetnih, brezskrbnih otroških časih. Vsekakor pa daje misliti, koliko sodobni trendi v arhitekturi, pedagogiki, izdelavi igrač ipd., dejansko še sledijo nekoč dobro postavljenim temeljem.

Martina Arhar Fekonja

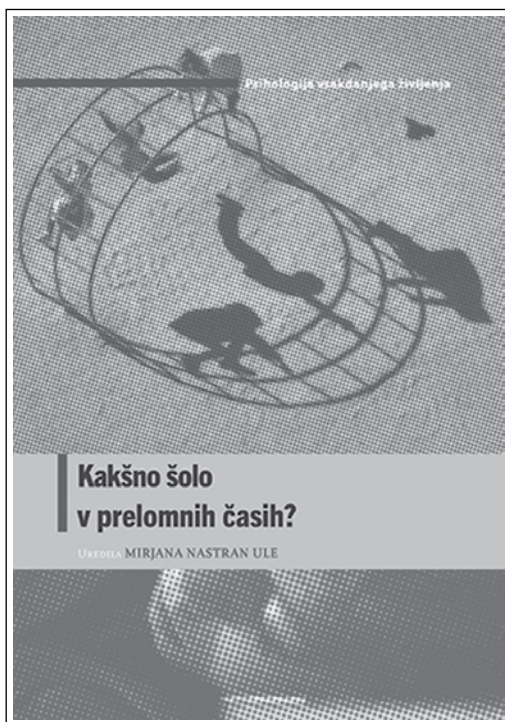
Kakšno šolo v prelomnih časih?

Ur. Marjana Nastran Ule, Založba FDV, Knjižna zbirka Psihologija vsakdanjega življenja, Ljubljana, 2024., 121 str.

Knjižnica Slovenskega šolskega muzeja poleg skrbi za literaturo o preteklosti izobraževanja in vzgoje sledi tudi aktualnemu dogajanju na področju šolstva, saj s tem zagotavlja vire za prihodnje raziskovalce šolske zgodovine.

Knjiga *Kakšno šolo v prelomnih časih?* Urednice Mirjane Nastran Ule nazorno prikazuje glavne težave, s katerimi se sooča sedanje šolstvo. Sodelujoči strokovnjaki iz pedagogike, filozofije, prava, sociologije, psihologije, defektologije ter medicine vsak s svojega stališča kritično opisujejo sedanje razmere v šolstvu in nakazujejo, kam usmeriti moči pri prenovi šolstva, da bodo prihodnji izobraževalni sistemi iz otrok oblikovali mlade odrasle z vrednotami in kompetencami, ki bodo družbo delali boljše.

Urednica z uvodnim prispevkom utemelji nujnost preobrazbe šolstva. Šolo vidi kot odraz družbe, ki je individualistična in kompetitivna, kar uničuje ustvarjalnost, kritično mišljenje in empatijo. Pravilno smer razvoja vidi v šoli kot instituciji, »kjer poteka celostno socialno in osebno oblikovanje mladih, ne zgolj osvajanje določenih znanj in spretnosti«.¹ V nadaljevanju avtorja s področja filozofije izpostavlja problem instrumentalizacije vzgoje in izobraževanja, ki je postalo zgolj orodje za doseganje določenih ciljev, ki ne zagotavljajo dolgoročne uporabnosti znanja. Sedanja šola otroke opremlja za trg dela, pozablja pa na »posameznikov moralni in intelektualni razvoj kot nekaj, kar je družba posamezniku dolžna zagotoviti zaradi njegovega dostojanstva«, kar je poudarjal že Komenski.² Zdenko Medveš analizira dokumente, ki so na novo

- 1 Mirjana Nastran Ule, V zagovor preobrazbe šolstva, *Kakšno šolo v prelomih časih?* (ur. Mirjana Nastran Ule), Ljubljana 2024, str. 38.
- 2 Tomaž Grušovnik, Marko Štempihar, Instrumentalizacija kot največji izziv sodobne vzgoje in izobraževanja, *Kakšno šolo v prelomih časih?* (Ur. Mirjana Nastran Ule), Ljubljana 2024, str. 48.

postavljali šolstvo v osamosvojeni Sloveniji (Bela knjiga 1995, šolska zakonodaja 1996 in spremembe zakona o osnovni šoli iz leta 2006). V tridesetih letih se je družba tako predrugačila, da nujno potrebuje tudi predrugačenje šolskega sistema. Avtor Beli knjigi očita izključitev vzgojnih kompetenc s pretirano usmerjenostjo k zgolj izobraževalnim ciljem, kar je povzročilo neželene posledice. Pravilno pot za izhod šolstva iz krize vidi predvsem v odgovorni komunikaciji vseh sodelujočih v izobraževalnem procesu. Strokovnjakinji s področja sociologije in socialne pedagogike izpostavljata problem neenakosti v šolskih situacijah, predvsem za otroke iz neprivilegiranih socialnih okolij. Naslednja dva prispevka obravnavata inkluzijo otrok s posebnimi potrebami v večinske šole. Prvi z vidika specialne in rehabilitacijske pedagogike opisuje, kaj inkluzija je, kako se v praksi uresničuje v različnih šolskih sistemih in kakšne izzive ponuja današnji družbi. Drugi članek obravnava isto problematiko z vidika pravnih predpisov in ukrepov za vključevanje otrok s posebnimi potrebami v redne šole. Robi Kroflič opisuje pot od nasilnega odzivanja na nasilno vedenje k sankcioniranju prekrškov z ukrepi, ki bodo imeli pozitivne vzgojne učinke. Zadnja dva prispevka se osredotočata na duševno zdravje otrok in mladostnikov v šolah. Prvi izpostavlja vlogo šole pri razvijanju rezilientnosti mladih na zahteve in izzive sodobnega časa, s katerimi se soočajo med izobraževanjem in s tistimi, ki jih čakajo v prihodnosti. Zaključni članek pediatrinje Anice Mikuš Kos osvetljuje pomen šole za duševno zdravje otrok, ki ga avtorica vidi predvsem v vzgoji za človečnost. Prebuditi človečnost v človeštvu bo očitno naloga prihodnje šole, kar vsak skozi svoje oči opisujejo tudi avtorji prispevkov v zborniku *Kakšno šolo v prelomnih časih?*

Polona Koželj

Slovenski šolski muzej pri delovanju Komisije za Valvasorjeva odličja

Valvasorjeva odličja so najvišja potrditev kakovosti muzejskega in galerijskega dela ter prestižna stanovska nagrada za izjemne dosežke na tem področju v Sloveniji.

Valvasorjeve nagrade, priznanja in diplome so poimenovane po Janezu Vajkardu Valvasorju, ki velja za predhodnika muzejstva na Slovenskem. To stanovsko nagrado je leta 1971 ustanovila Skupnost muzejev Slovenije ob 150. obletnici nastanka Kranjskega deželnega muzeja – prvega muzeja na Slovenskem, od leta 1998 naprej pa jih podeljuje Slovensko muzejsko društvo (SMD). Valvasorjeva odličja nagrajencem se podeljujejo na slovesni prireditvi ob 18. maju, mednarodnem dnevu muzejev. Iz vrst Slovenskega šolskega muzeja je Valvasorjevo nagrado v letu 1985 prejela Slavica Pavlič, nekdanja direktorica muzeja, za raziskovanje in predstavitev zgodovine šolstva na Slovenskem.

Odgovornost, skrb in čast za podeljevanje Valvasorjevih odličij je v pristojnosti Komisije za Valvasorjeva odličja (starejši naziv: Komisija za Valvasorjeve nagrade, priznanja in diplome), ki deluje v okviru Slovenskega muzejskega društva. Sedemčlansko komisijo za štiriletni mandat izvolijo člani Slovenskega muzejskega društva na zboru članov. Volitve potekajo na podlagi prijav kandidatne liste uspešnih muzealcev in galeristov različnih strok iz različnih muzejev in galerij po Sloveniji.

Tudi Slovenski šolski muzej je že 12 let aktivno vključen v delovanje Komisije za Valvasorjeva odličja, v njej deluje kustosinja – muzejska svetnica *mag. Marjetka Balkovec Debevec*, ki je bila dva mandata (2013–2021) članica, v zadnjem štiriletnem mandatu (2022–2025) pa predsednica komisije.

Vodenje Slovenskega muzejskega društva je od dolgoletnega predsednika dr. Flavia Bonina iz Pomorskega muzeja Sergej Mašera Piran leta 2024 prevzela kustosinja *Maja Hakl Saje*, ki tudi prihaja iz Slovenskega šolskega muzeja – organizacijske enote Muzej športa.

V Komisiji za Valvasorjeva odličja so poleg predsednice *mag. Marjetke Balkovec Debevec* v zadnjem mandatu sodelovali še naslednje članice in člani iz različnih muzejev: *Jana Babšek* (nekdanja direktorica Tržiške-

Nova oblikovna podoba publikacije in diplom Valvasorjevih odličij, delo ilustratorke in oblikovalke Irene Gubanc.

Prejemniki Valvasorjevih odličij 2025 in Komisija za Valvasorjeva odličja, Narodna galerija, 16. maj 2025. Z desne v 1. vrsti: Maja Hakl Saje, predsednica Slovenskega muzejskega društva, člani komisije za Valvasorjeva odličja: dr. Karla Oder, Jana Babšek, mag. Marjetka Balkovec Debevec; z desne v 2. vrsti: mag. Miha Mlinar, Natalija Štular, dr. Blaž Vurnik in Marjeta Bregar (foto Egon Horvat).

ga muzeja, od 2025 Gorenjskega muzeja), Natalija Štular (Slovenski planinski muzej – Gornjesavski muzej Jesenice), dr. Blaž Vurnik (MGML – Mestni muzej Ljubljana); dva mandata sta sodelovali Marjeta Bregar (Dolenjski muzej Novo mesto) in dr. Karla Oder (Muzej Ravne na Koroškem – Koroški pokrajinski muzej). Pri delu komisije je 10 let sodeloval mag. Miha Mlinar (Tolminski muzej, predsednik komisije od 2017 do 2021).

Marjetka Balkovec Debevec in Miha Mlinar sta skupaj uredila tudi 8 publikacij *Valvasorjeva odličja* in pripravila prispevke za revijo *Argo*, prav tako sta skrbela za organizacijo in izvedbo slovesnih prireditev ob podelitvi Valvasorjevih odličij.

V zadnjem štiriletnem obdobju so člani Komisije za Valvasorjeva odličja prenovili pravilnik delovanja komisije, prevetрили ocenjevalne kriterije, pripravili nove prijavne obrazce ter uvedli nekaj sprememb in novosti med nagradami, ki vplivajo na nadaljnji razvoj in ugled Valvasorjevih odličij. Pomen Valvasorjevih odličij potrjuje tudi število prijav, ki iz leta v leto narašča. V štirih letih je na razpis za Valvasorjeva odličja prispelo čez sto dopisov za prijavljene projekte. Komisija je prav vsako od prijav tehtno proučila, si ogledala nominirane projekte,

o njih razmišljala, razpravljala in izbrala nagrajence. Tehtne utemeljitve izbire nagrajencev so objavljene v publikaciji Valvasorjeva odličja, ki jih komisija izda vsako leto, dostopne pa so tudi na spletni strani Slovenskega muzejskega društva. Komisija je svoje delo zaključila z novo, svežo oblikovno podobo knjižice Valvasorjevih odličij ter spremljajočih tiskov in diplom, delo ilustratorke in oblikovalke Irene Gubanc.¹

V svoji skoraj 55-letni tradiciji so Valvasorjeva odličja pomemben odraz strokovnosti in kakovosti v muzejski stroki, kar odraža tudi množičen obisk slovesnosti ob njihovi podelitvi. V letu 2022 je bila slovesna podelitev Valvasorjevih odličij organizirana v sklopu zborovanja Slovenskega muzejskega društva v Tolminu, zadnja tri leta pa je slovesnost potekala v umetniško razkošnem ambientu Narodne galerije, kulturni program so bogatili priznani dramski igralci in glasbeni ustvarjalci. Scenarije prireditev v Narodni galeriji je pripravljala Marjetka Balkovec Debevec, pri organizaciji in izvedbi slovesnosti pa so poleg komisije in vodstva Slovenskega muzejskega društva sodelovali še Narodna galerija ter sodelavci Slovenskega šolskega muzeja.

Dosedanja Komisija za Valvasorjeva odličja je formalno zaključila delo na zborovanju Slovenskega muzejskega društva, ki je potekalo v Škofji Loki 29. in 30. septembra 2025. V okviru zborovanja je Marjetka Balkovec Debevec na zboru članov predstavila večletno delo komisije, hkrati pa so potekale tudi volitve novih članov. V komisijo je bil izvoljen muzejski svetovalec Anton Arko, ki bo s to častno in odgovorno funkcijo nadaljeval delo kot novi predstavnik Slovenskega šolskega muzeja. Aktivna vloga Slovenskega šolskega muzeja v širši muzejski skupnosti tako pomembno prispeva k razvoju in rasti muzejske stroke.

Komisija za Valvasorjeva odličja

¹ Več: *Valvasorjeva odličja 2025* (ur. Marjetka Balkovec Debevec, Miha Mlinar), Ljubljana: Slovensko muzejsko društvo, 2025; dostopno tudi na spletni povezavi: http://www.smd-drustvo.si/5_dejavnosti.htm#valvasor

Avtorji prispevkov Šolske kronike št. 2-3, 34/LVIII, 2025

Martina Arhar Fekonja, univ. dipl. etnologinja in kulturna antropologinja, Zgodovinski arhiv Ljubljana.

Anton Arko, prof. zgodovine in ruščine, muzejski svetovalec, Slovenski šolski muzej (naprej SŠM), Ljubljana.

Marjetka Balkovec Debevec, mag. znanosti s področja etnologije in prof. zgod., muzejska svétnica, SŠM, Ljubljana.

Dušan Brešar, dipl. soc. delavec, raziskovalec zgodovine slepih in slabovidnih v pokoju.

Valentin Bucik, dr. psiholoških znanosti, red. prof., Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.

Gašper Cankar, dr. psiholoških znanosti, Državni izpitni center, Ljubljana.

Lea-Marija Colarič-Jakše, dr. znanosti s področja turistik, izr. prof., Visoka strokovna šola Grm Novo mesto (Center biotehnik in turizma - Grm Novo mesto).

Alenka Divjak, dr. znanosti s področja anglistik, doc., Visoka strokovna šola Grm Novo mesto (Center biotehnik in turizma - Grm Novo mesto).

Gregor Gartner, mag. zgodovine, kustos, SŠM.

Monika Govekar Okoliš, dr. pedagoških znanosti, red. prof., Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.

Urška Gruden, univ. dipl. pedagoginja, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.

Jasna Marija Kogoj, dr. zgodovinskih in teoloških znanosti, uršulinka, Ljubljana.

Polona Koželj, prof. likovne umetnosti, višja bibliotekarka, vodja knjižnice SŠM, Ljubljana.

Nives Ličen, dr. pedagoških znanosti, red. prof., Modra fakulteta, Univerza v Ljubljani.

Simon Malmenvall, dipl. rusistik, mag. zgodovine, dr. teoloških znanosti, kustos, SŠM; izr. prof., Teološka fakulteta, Univerza v Ljubljani.

Stane Okoliš, mag. zgodovinskih znanosti, muzejski svetovalec, direktor SŠM, Ljubljana.

Mateja Ribarič, prof. zgodovine in sociologije, muzejska svétnica, SŠM, Ljubljana.

Marina Tavčar Krajnc, dr. socioloških znanosti, v pokoju, predsednica Državne komisije za splošno maturo, Celje.

Darko Zupanc, dr. managementa kakovosti, univ. dipl. inž. fizike, Državni izpitni center, Ljubljana.

Sodelavci Šolske kronike št. 2-3, 34/LVIII, 2025

Anton Arko, prof. zgodovine in ruščine, muzejski svetovalec, Slovenski šolski muzej (naprej SŠM), Ljubljana.

Marjetka Balkovec Debevec, mag. znanosti s področja etnologije in prof. zgod., muzejska svétnica, SŠM, Ljubljana.

Andreja Cigale, prof. slovenskega jezika, služba za odnose z javnostjo, SŠM, Ljubljana.

Teodor Domej, mag. dr., strokovni nadzornik za slovenščino na Deželnem šolskem svetu v p., Celovec, Avstrija.

Darko Friš, dr. zgodovinskih znanosti, red. prof., dekan Filozofske fakultete, Univerza v Mariboru.

Gregor Gartner, mag. zgodovine, kustos, SŠM.

Boris Golec, dr. zgodovinskih znanosti, znanstveni svétnik, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, ZRC SAZU, Ljubljana.

Ksenija Guzej, prof. likovne umetnosti, poslovna sekretarka, SŠM, Ljubljana.

Matic Intihar, mag. prof. zgodovine in geografije, kustos, SŠM, Ljubljana.

Marjan Javoršek, oblikovalec, zunanji sodelavec SŠM, Ljubljana.

Matjaž Kavar, računalniško oblikovanje, Brezovica, Kropa.

Klara Marija Keršič, mag. prof. grščine in latinščine, služba za projekte SŠM, Ljubljana.

Polona Koželj, prof. likovne umetnosti, višja bibliotekarka, vodja knjižnice SŠM, Ljubljana.

Marija Lesjak Reichenberg, mag. socioloških znanosti, svétnica, Zavod Republike Slovenije za šolstvo, Ljubljana.

Marko Ljubič, prof. zgodovine in univ. dipl. pedagog, muzejski svetovalec, SŠM, Ljubljana.

Simon Malmenvall, dipl. rusistike, mag. zgodovine, dr. teoloških znanosti, kustos, SŠM; izr. prof., Teološka fakulteta, Univerza v Ljubljani.

Zdenko Medveš, dr. pedagoških znanosti, zaslužni prof. v p., Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.

Stane Okoliš, mag. zgodovinskih znanosti, direktor SŠM, Ljubljana.

Mojca Peček-Čuk, dr. pedagoških znanosti, red. prof., Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani.

Andrej Peunik, fotograf, fotografske storitve Andrej Peunik s.p., Ljubljana.

Leopoldina Plut-Pregelj, dr. pedagoških znanosti, Research Associate, College of Education, University of Maryland, College Park, MD, Washington, ZDA.

Edvard Protner, dr. pedagoških znanosti, red. prof., Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru.

Mateja Pušnik, univ. dipl. umet. zgod., koordinatorka in organizatorka kulturnih programov SŠM, Ljubljana.

Mateja Ribarič, prof. zgodovine in sociologije, muzejska svétnica, SŠM, Ljubljana.

Paul Steed, lektoriranje angleškega jezika, Paul Steed, Logatec.

Alenka Ropret, univ. dipl. anglistka, prevajalka leposlovja in humanistike, Ljubljana.

Marjeta Žebovec, prof. slovenskega jezika s književnostjo, samozaposlena v kulturi, Smlednik.

Navodila avtorjem in avtoricam / Instructions to contributors

Šolska kronika: revija za zgodovino šolstva in vzgoje, ki jo izdaja Slovenski šolski muzej v Ljubljani, objavlja **znanstvene članke (izvirne in pregledne)** s področja zgodovine šolstva in pedagogike pa tudi knjižne ocene, poročila o posvetovanjih in razstavah s to tematiko. Geografski domet revije zajema tako nacionalni kakor tudi mednarodni vidik, pokriva zlasti območje današnje Slovenije, Srednje in Jugovzhodne Evrope. Jezika objavljanja sta slovenski ali angleški.

Članki so predmet dvojnega slepega recenzentskega pregleda, ki ga opravi uredniški odbor in presodi primernost objave. Po potrebi se prispevek s pripombami vrne avtorju v dopolnitev. Za trditve v prispevku odgovarjajo avtorji. Priporočeno je, da avtorji uporabljajo/citirajo članke iz prejšnjih števil *Šolske kronike*, zlasti zadnjih petih let.

Oblika prispevka

Vsa za objavo oddana besedila naj bodo v elektronski obliki, napisana v programu Word. Velikost pisave naj bo 12 z 1,5 razmikom med vrsticami. Prispevke pošljite glavnemu uredniku po elektronski pošti na naslov: anton.arko@solskimuzej.si

Znanstveni članki naj bodo v obsegu od 30 do 90 tisoč znakov s presledki. Avtorji morajo svoje v objavo oddane prispevke posredovati jezikovno ustrezne. Članek mora vsebovati tudi:

- **izvleček** (v obsegu do 20 vrstic) s predstavitvijo glavnih dognanj prispevka in
- **ključne besede** (3 do 6 besed).

Izvleček in ključne besede so objavljeni v slovenskem in angleškem jeziku.

Slikovne priloge (do 4 na članek, neobvezno)

Fotografije, skice in risbe naj bodo skenirane (ločljivost vsaj 300 dpi) in dodane z besedilom prispevkov v elektronski obliki, označene z zaporedno številko. V besedilu mora biti jasno razvidno, kam slikovne priloge sodijo. Slik ne vstavljajte v besedilo.

Podnapisi slik naj bodo s točno navedenim virom dodani na koncu besedila, le-žee.

Podnapis za slikovno gradivo iz publikacij:

Opis (Ime Priimek avtorja: Naslov, letnica, str., številka strani).

Primer: Šolarji na vasi (Ferdinand Bobič: Preljubo Veselje, o kje si doma, 1939, str. 1).

Podnapis za ostalo slikovno gradivo:

Opis (hrani ustanova/oseba, foto Ime Priimek).

Primer: Delavnica lepopisja (hrani SŠM, fototeka, foto Marjan Javoršek).

Primer: Učitelj matematike (hrani Janez Novak).

Navajanje opomb

Opombe naj bodo pisane enotno, na dnu vsake strani, velikost pisave 10.

Navajanje virov

arhivski viri

Vire navajamo v skladu s predpisi posameznega arhiva, sicer pa:

Arhiv/ustanova, oddelek, številka fascikla/škatle: Vsebina.

SŠM, arhivska zbirka, fasc. 9: Spisi trivialke v Trnovem v Ljubljani (1831–1870).

spletni viri

Če gre za knjižno delo v digitalni različici, potem navedemo tako, kot bi navedli ustrezno delo v tiskani obliki in za piko dodamo: spletni naslov (pridobljeno: dan. mesec. leto)

Za vsak drug spletni vir zapišemo: spletni naslov (pridobljeno: dan. mesec. leto)

Primer: <http://www.ssolski-muzej.si/slo/aboutmuseum.php?page=9> (pridobljeno: 12. 3. 2015)

Navajanje literature

monografije

Ime Priimek, *Naslov dela*, kraj: Založba, leto izdaje, str. številka strani.

Primer: Jože Ciperle, Andrej Vovko, *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1987, str. 123.

serijske publikacije

Ime Priimek, Naslov članka, *Naslov revije*, številka letnika, leto izdaje, št. številka zvezka, str. številka strani.

Primer: Tatjana Hojan, Nekaj stoletnih šol v letu 2013, *Šolska kronika : zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, 23, 2013, št. 3, str. 542.

zborniki in katalogi

Ime Priimek, Naslov članka, *Naslov zbornika* (ur. Ime Priimek urednika), kraj (brez vejice) leto izdaje, str. številka strani.

Primer: Mateja Ribarič, Zgodovina šolskih stavb na Slovenskem, *Hiše učenosti na Slovenskem na starih razglednicah* (ur. Mateja Ribarič), Ljubljana 2006, str. 15.

ponovne opombe

Če se ponovna opomba sklicuje na isto delo kot opomba pred njo, se zapiše: Prav tam ali Ibid., številka strani. Če gre za isto stran: Prav tam ali Ibid.

Če se ponovna opomba sklicuje na delo, ki ni bilo omenjeno neposredno pred njo: Priimek avtorja (brez vejice) leto izida, str. številka strani.

Primer: Ciperle, Vovko 1987, str. 125.

Viri in literatura

V tem sklepnem poglavju morajo biti po abecednem vrstnem redu navedeni najprej vsi viri in nato vsa literatura, ki so v prispevku citirani v opombah.

Vire navajamo v skladu s predpisi posameznega arhiva (kot v opombah).

Literaturo navajamo tako, da najprej zapišemo: Priimek, Ime: – od tod naprej pišemo enako kot v opombah, le da ne navajamo strani.

Podatki o avtorju

Vsak pisec naj izpolni priložen obrazec s podatki o avtorju. Ob oddaji besedila prispevka naj **avtor posreduje izjavo**, da pošilja svoj izviren, še neobjavljen prispevek, ki ga ni poslal v objavo še kakšni drugi publikaciji. Poleg tiskane objave v Šolski kroniki se avtor strinja tudi s spletno objavo članka v odprtem dostopu (licenca Creative Commons BY 4.0) ter z objavo določenih podatkov o avtorju.